

De grafkamer van Huissen

Opgravingen in het kader van de aanleg van nieuwbouwlocatie Loovelden

monografie 23

Redactie L.M.B. van der Feijst, L.P. Verniers en E. Blom

De grafkamer van Huissen

Onder redactie van L.M.B. van der Feijst, L.P. Verniers en E. Blom

monografie 23

De grafkamer van Huissen

Opgavingen in het kader van de aanleg van nieuwbouwlocatie Loovelden

ADC Monografie 23

Onder redactie van L.M.B. van der Feijst, L.P. Verniers en E. Blom

Met bijdragen van:

E. Blom
J.M. Brijker
J. van Dijk (ArcheoPlan)
J. van den Dries (AWN)
L.M.B. van der Feijst
R.C.A. Geerts
M. Groot (BCL Support)
M.J.A. Melkert (MarianMelkert)
A. Pijpelink
W.F. Reigersman – van Lidth de Jeude
M. Rijkelijkhuisen (Elpenbeen)
L.P. Verniers

Colofon

ADC Monografie 23 / ADC Rapport 3501

De Grafkamer van Huissen. Opgravingen in het kader van de aanleg van nieuwbouwlocatie Loovelden

Onder redactie van L.M.B. van der Feijst, L.P. Verniers en E. Blom

In opdracht van: Bouwfonds Ontwikkeling B.V.

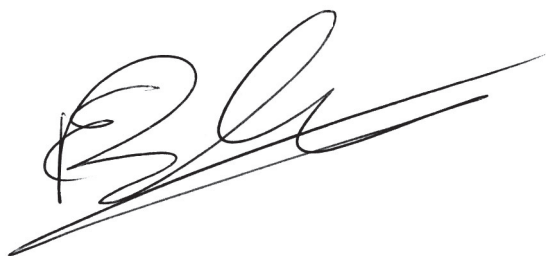
Foto's en tekeningen: ADC ArcheoProjecten, tenzij anders vermeld

Foto tussen titelpagina en inhoudsopgave: Wasset uitgevoerd in klei uit de 3^e eeuw n. Chr.

© ADC ArcheoProjecten, Amersfoort, december 2017

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

ADC ArcheoProjecten aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend
uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Autorisatie: E. Blom

ISBN 978-94-6064-397-2

ISSN 1875-1067

ADC ArcheoProjecten
Postbus 1513
3800 BM Amersfoort
Tel 033 299 8181
Fax 033 299 8180
Email info@archeologie.nl

Inhoud

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied	7
Samenvatting	9
1 Inleiding - L.P. Verniers en E. Blom	11
1.1 Algemeen	11
1.2 Vooronderzoek	13
1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen	16
1.4 Opzet van het rapport	20
2 Onderzoeksmethode - L.P. Verniers en L.M.B. van der Feijst	21
2.1 Inleiding	21
2.2 Methodiek	21
2.2.1 Een opgraving met vrijwilligers	22
2.2.2 Opgravingsmethodiek van de crematiegraven	23
2.2.3 Profielen	23
3 Fysisch geografisch onderzoek - J.M. Brijker	25
3.1 Inleiding	25
3.2 Bodemopbouw	25
3.3 Algemeen Hoogtebestand Nederland	25
4 Sporen van bewoning - L.P. Verniers en L.M.B. van der Feijst	27
4.1 Inleiding	27
4.2 Sporen en structuren	27
4.2.1 Erf 1	28
4.2.2 Erf 2	29
4.2.3 Erf 3	33
4.2.4 Erf 4	34
4.2.5 Erf 5	35
4.2.6 Overige spoorclusters	40
4.3 Aardewerk uit nederzettingscontext - W.F. Reigersman – Van Lidth de Jeude	41
4.3.1 Inleiding	41
4.3.2 Scan	41
4.3.3 Aardewerk uit structuren	42
4.3.4 Conclusie	44
4.4 Het keramisch bouwmetaal - R.C.A. Geerts	46
4.4.1 Inleiding	46
4.4.2 Productie en gebruik van keramisch bouwmetaal	46
4.4.3 Contexten	49
4.4.4 Regionaal beeld	50
4.5 Het metaal - L.M.B. van der Feijst	51
4.5.1 Inleiding	51
4.5.2 Militaria en paardentuig	51
4.5.3 Munten	52
4.5.4 Persoonlijke voorwerpen	53
4.5.5 Toilet/medisch	56
4.5.6 Ijzere voorwerpen	56
4.5.7 Overige metaalvondsten	56
4.5.8 Conclusie	57
4.6 Natuursteen - M.J.A. Melkert	57
4.6.1 Inleiding	57
4.6.2 Resultaten	57
4.7 Zoölogie - M. Groot	58
4.8 De regio van Huissen in de Romeinse tijd	58
4.8.1 De nederzetting van Huissen Loovelden, een aanvulling op het bestaande beeld	59

5	Het grafveld - L.M.B. van der Feijst, L.P. Verniers en E. Blom	63
5.1	Inleiding	63
5.2	Het grafritueel	63
5.2.1	Primair ritueel	63
5.2.2	Secundair ritueel	64
5.2.3	Tertiair ritueel	64
5.2.4	Locatiekeuze	65
5.3	Methode	65
5.3.1	Verschillende uitingen van het grafritueel	65
5.3.2	Uitwerking	66
5.4	Het grafveld	66
5.4.1	Graftypen en vormen	68
5.5	Fasering	71
5.5.1	Algemeen	71
5.5.2	Fase 1: De pre-Flavische periode (voor 70 n. Chr.)	72
5.5.3	Fase 2: De Flavische periode (70-100 n. Chr.)	72
5.5.4	Fase 3: De periode van Trajanus-Hadrianus (vanaf ca. 100/125 n. Chr.)	73
5.5.5	Fase 4: De Antonijnse periode en later (vanaf ca. 150 n. Chr.)	74
5.5.6	Fase 5: De periode vanaf Commodus (vanaf ca. 175 n. Chr.)	75
5.5.7	Fase 6: De Severische periode (vanaf ca. 200 n. Chr.)	77
5.5.8	Fase 7: Het Gallische Rijk (vanaf ca. 270 n. Chr.)	77
5.5.9	Analyse	77
5.5.10	Verspreiding naar geslacht of leeftijd	79
5.5.11	Opmerkelijke graven - L.M.B. van der Feijst en L.P. Verniers	80
5.5.12	Vergelijking met andere grafvelden	97
5.6	Vondstmateriaal van het grafveld	100
5.6.1	Aardewerk - W.F. Reigersman-van Lidth de Jeude	100
5.6.2	Metaal - L.M.B. van der Feijst	104
5.6.3	Glas - F.M.A. van den Dries en L.P. Verniers	115
5.6.4	Natuursteen - M.J.A. Melkert	118
5.6.5	Fysisch antropologisch onderzoek - A. Pijpelink	118
5.6.6	Zoölogie - M. Groot	124
5.7	Synthese van het grafveld - E. Blom en L.P. Verniers	134
5.7.1	Datering	134
5.7.2	Omvang van het grafveld	134
5.7.3	Demografie	134
5.7.4	Grafvormen	135
5.7.5	Het Romeinse grafritueel in Huissen	135
5.7.6	Conclusie	139
6	Huissen-Loovelden in de Romeinse tijd - E. Blom en L.P. Verniers	141
6.1	Het landschap	141
6.2	Leven langs de <i>limes</i>	141
6.3	Grafkamer wordt schatkamer	143
6.4	Beantwoording van de onderzoeksvragen	144
6.4.1	Vragen uit het oorspronkelijke PvE	144
6.4.2	Vragen uit het aanvullende PvE (grafveldonderzoek)	155
	Literatuur	161
	Lijst van afbeeldingen	169
	Lijst van tabellen	171
	Bijlage 1 Catalogus van de crematiegraven en kringgreppels	173
	Bijlage 2 Het crematieonderzoek - A. Pijpelink	zie ADC-link bij administratieve gegevens
	Bijlage 3 Artefacten van bot en gewei - M. Rijkelijhuizen	zie ADC-link bij administratieve gegevens
	Bijlage 4 Aardewerk in graven	zie ADC-link bij administratieve gegevens
	Kaartbijlage Overzicht van het grafveld	zie ADC-link bij administratieve gegevens

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied

Provincie:	Gelderland
Gemeente:	Lingewaard
Plaats:	Huissen
Toponiem:	Loovelden
Kaartblad:	40B
Coördinaten:	191.672,9/439.460,2 ; 191.653,9/439.406,9; 192.128,7/439.293,8; 192.074,1/439.187,9.
Projectverantwoordelijke:	L.P. Verniers & L.M.B. van der Feijst
Bevoegde overheid:	Gemeente Lingewaard
Deskundige namens de bevoegde overheid:	Drs. J. Habraken (regio-archeoloog)
ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer (CIS-code):	54046
ADC-projectcode:	4140349
Complex en ABR codering:	Grafveld (GVC) en nederzetting (NX)
Periode(n):	IJzertijd, Romeins
KNA versie:	3.1
Geomorfologische context:	Oever op komafzettingen
NAP hoogte maaiveld:	9,7 – 10,3 m +NAP
Maximale diepte onderzoek:	1,5 m
Uitvoering van het veldwerk:	16 oktober – 20 december 2012 & 10 t/m 14 maart 2014
Beheer en plaats documentatie:	Provinciaal depot Gelderland
e-depot link:	http://persistent-identifier.nl/?identifier=urn:nbn:nl:ui:13-01zp-oy
ADC-link voor digitale bijlagen:	http://project.archeologie.nl/4140349

Tabel 1.1 Overzicht van de verschillende (pre)historische perioden.

Periode	Tijd in jaren	
Nieuwe tijd:		1500 - heden
Nieuwe tijd C	1850 - heden	
Nieuwe tijd B	1650 - 1850 na Chr.	
Nieuwe tijd A	1500 - 1650 na Chr.	
Middeleeuwen:		450 - 1500 na Chr.
Late Middeleeuwen B / Late Middeleeuwen	1250 - 1500 na Chr.	
Late Middeleeuwen A / Volle Middeleeuwen	1050 - 1250 na Chr.	
Vroege Middeleeuwen D / Ottoonse periode	900 - 1050 na Chr.	
Vroege Middeleeuwen C / Karolingische tijd	725 - 900 na Chr.	
Vroege Middeleeuwen B / Merovingische tijd	525 - 725 na Chr.	
Vroege Middeleeuwen A / Volksverhuizingstijd	450 - 525 na Chr.	
Romeinse tijd:		12 voor Chr. - 450 na Chr.
Laat-Romeinse tijd	270 - 450 na Chr.	
Midden-Romeinse tijd	70 - 270 na Chr.	
Vroeg-Romeinse tijd	12 voor Chr. - 70 na Chr.	
IJzertijd:		800 - 12 voor Chr.
Late IJzertijd	250 - 12 voor Chr.	
Midden-IJzertijd	500 - 250 voor Chr.	
Vroege IJzertijd	800 - 500 voor Chr.	

Bron: Archeologisch Basis Register 1992

Samenvatting

In opdracht van Bouwfonds heeft ADC ArcheoProjecten twee opgravingen uitgevoerd in het plangebied Loovelden te Huissen. Het plangebied is de afgelopen jaren in delen ontwikkeld voor woningbouw. Het onderhavig deelgebied ligt ingeklemd tussen de Loostraat en de Keizersallee. De laatste vormt ook de oostelijke begrenzing van het plangebied alwaar in 2008 het onderzoek naar een Romeinse nederzetting heeft plaatsgevonden. In het westen ligt plangebied Zeegbos en bevinden zich delen van het plangebied Loovelden die reeds ontwikkeld zijn. Ook hier heeft de afgelopen jaren uitvoerig archeologisch onderzoek plaatsgevonden.

Daar het gehele plangebied Loovelden is opgehoogd met de bedoeling de archeologische waarden te beschermen zodat alleen diepere ontgravingen schade zouden toebrengen, zijn in eerste instantie alleen de riooltracés opgegraven. De opgraving in het kader van de rioolsleuven heeft duidelijk gemaakt dat er sprake is van een vindplaats van nationaal belang. Hierdoor is door de gemeente Lingewaard het besluit genomen dat de versterking door heipalen en mogelijk door verblauwing niet acceptabel is, waardoor een opgraving van het gehele bedreigde deel van het grafveld noodzakelijk bleek. Dit is gebeurd in samenwerking met leden van de AWN en de Historische kring Huessen.

Inhoudelijk gezien vormen de onderzoeksresultaten een schakel tussen de bekende vindplaatsen ten oosten en westen van de nu onderzochte vindplaatsen B en C. Direct ten oosten zijn op vindplaats D de restanten van een Romeinse nederzetting blootgelegd. Een combinatie van sporen (V-vormige greppel), vondsten (*militaria*) alsmede de datering (een nieuw ontwikkelde nederzetting met een startdatum in de tweede helft van de 1e eeuw) en aanwijzingen voor paardenfok, heeft de onderzoekers ertoe gebracht deze nederzetting een bijzondere functie toe te dichten. Daar de vindplaatsen in het plangebied Loovelden allen gelegen zijn langs de *limesweg* die mogelijk grofweg het tracé van de huidige Loostraat volgt, is gedacht aan een zogenaamde *statio*. Een soort rust- en paardenwisselplaats langs de belangrijkste landroute langs de rijksgrens.

Naar het westen liggen ook diverse bewoonde terreinen. De exacte aard van deze vindplaatsen is niet altijd achterhaald. In het gebied komen zowel nederzettingen met een inheems als een meer geromaniseerd karakter voor. De eerste dateren veelal al uit de 1^e eeuw v. Chr. en kennen een bewoningscontinuïteit tot in de 3^e eeuw. De tweede zijn 'gesticht' gedurende de Romeinse tijd en zijn mogelijk in verband te brengen met terugkerende veteranen die in het Romeinse leger gediend hebben. In hoeverre we echter met strikt gescheiden vindplaatsen te maken hebben is nog maar de vraag. Vermoedelijk gingen de bewoonde terreinen in elkaar op en vormden ze feitelijk een langdurig bewoond lint aan weerszijden van het grafveld.

Voor vindplaats C kan beargumenteerd worden dat het tot de zogenaamde 'nieuwe nederzettingen' behoort. De nederzetting ligt op steenworp afstand van vindplaats D (de vermoede *statio*) en het valt ook zeker niet uit te sluiten dat beide vindplaatsen (C en D) feitelijk tot dezelfde nederzetting behoren, die dan uit verschillende elementen bestond. Op de vindplaats zijn de restanten van tenminste twee boerderijen aangetroffen. Van een derde erf is alleen het achtererf blootgelegd. Dit deel was vermoedelijk als activiteitszone ingericht. De aangetroffen bewoningssporen vertegenwoordigen zeer waarschijnlijk maar een klein percentage van de complete nederzetting.

Tegelijkertijd ligt vindplaats C op steenworp afstand van het grafveld alwaar bewoning in de Late IJzertijd is aangetoond. Het kan dus ook goed zijn dat de bewoning op vindplaats C zich wel degelijk heeft ontwikkeld vanuit een kleine nederzetting die reeds in de IJzertijd bestond.

Kortom: hoewel we in dit rapport regelmatig spreken over diverse nederzettingen aan weerszijden van het grafveld, moeten we dit niet als strikt gescheiden (niet in tijd en ook niet in ruimte) woonkernen zien. Het gaat eerder om een uitgestrekt gebied waarin gedurende enkele eeuwen diverse erven hebben gelegen. Welke daarvan exact gelijktijdig hebben bestaan en zodoende tot een nederzetting gebombardeerd mogen worden is niet precies duidelijk.

Op vindplaats B (grafveld) zijn drie afzonderlijke perioden vertegenwoordigd. In de Late IJzertijd/ Vroeg-Romeinse tijd wordt deze zone nog bewoond, getuige de aanwezigheid van een huisplattegrond, sporen en een loopniveau met veel vondstmateriaal. Zo ongeveer halverwege de 1^e eeuw n. Chr. is het terrein in gebruik genomen als centraal grafveld voor de 'nederzettingen' E, A, C en D. Dit grafveld is aangelegd direct ten zuiden van een weg of pad, dat de bewoonde erven onderling verbond. Het grafveld is daarmee aangelegd nadat de inrichting van de grensstreek met een *limesweg* en daaraan gelegen *castella* en andersoortige nederzettingen (zowel civiel als militair) vorm had gekregen. Daarmee valt dan ook niet uit te sluiten dat het grafveld een (deels) militair karakter heeft gehad. In de lengterichting (parallel aan de weg) is het grafveld zeker 300 meter lang. De exacte breedte is tijdens onderhavig onderzoek niet vastgesteld maar heeft naar schatting 45 meter bedragen. Binnen het onderzochte deel van het grafveld zijn 128 grafmonumenten aangetroffen, bestaande uit feitelijke graven (met crematieresten) of uit randstructuren zoals kringgreppels die het vermoeden wekken dat er een graf aanwezig is geweest.

Het onderzoek naar het grafveld van Huissen heeft een enorme schat aan informatie opgeleverd door onder meer de vondst van een zeer rijk elitegraf en vele bijzondere, van andere rurale grafvelden afwijkende grafgraven. Het rijkste graf bleek te zijn aangelegd in een grafkamer die uit twee afzonderlijke compartimenten bestond. In het ene compartiment lagen de feitelijke crematieresten en een scala aan grafgraven van aardewerk, glas en brons. In het andere compartiment lag een deel van de brandstapelresten in combinatie met op de brandstapel meegegeven goederen en voedsel. Mogelijk werden deze elementen op een aparte brandstapel verbrand. Tenslotte stonden er op het deksel van de grafkamer nog meer grafgraven.

Het bijzondere graf en de gegevens die het onderzoek te Huissen hebben opgeleverd, hebben het onderzoek naar het crematieritueel in de Romeinse tijd een nieuwe impuls gegeven en daarmee kunnen we zeggen dat de grafkamer van Huissen letterlijk een schatkamer is geworden.

Het grafveld is tenminste vanaf het begin van de 1^e eeuw tot het midden van de 4^e eeuw in gebruik geweest en sluit daarmee aan op de dateringen van de rondom gelegen bewoonde erven. Er zijn duidelijke aanwijzingen dat deze tot ver in de 3^e eeuw in gebruik zijn geweest, maar het kleinschalige onderzoek op de nederzettingsterreinen laat het aantonen of uitsluiten van bewoningshiaten niet toe. Hoe het ook zij, de bewoners van de vindplaatsen langs de Loostraat zijn onlosmakelijk verbonden geweest met de overige 'bewoners' van de *limeszone* en dat heeft tot een redelijke mate van welvaart gezorgd. Of het nu rechtstreeks door een functie in het leger of lokale bestuur is geweest of door handel in goederen of diensten, sommige leden van de rurale bevolking konden duidelijk boven de middelmaat uitstijgen. Dit werd door de nabestaanden duidelijk geuit in het rijke en weldadige grafritueel dat in deze rapportage gepresenteerd wordt.

Een ander opmerkelijk gegeven is de weer ingebruikname van een deel van het grafveld als woonerf. Hoewel de sporen van dit erf, met o.a. een huisplattegrond, een waterput en een spieker nauwelijks goed te dateren zijn, kan vanwege de stratigrafische ligging met zekerheid gesteld worden dat deze na het dan overspoelde grafveld dateren.

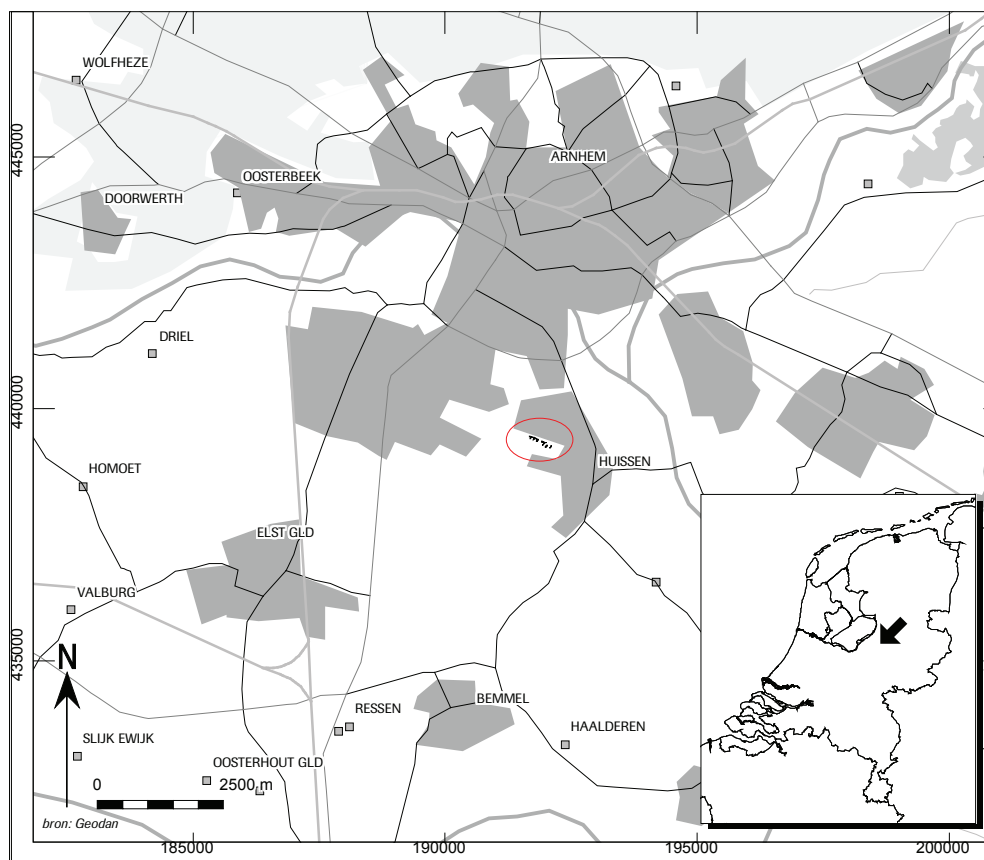
1 Inleiding

L.P. Verniers en E. Blom

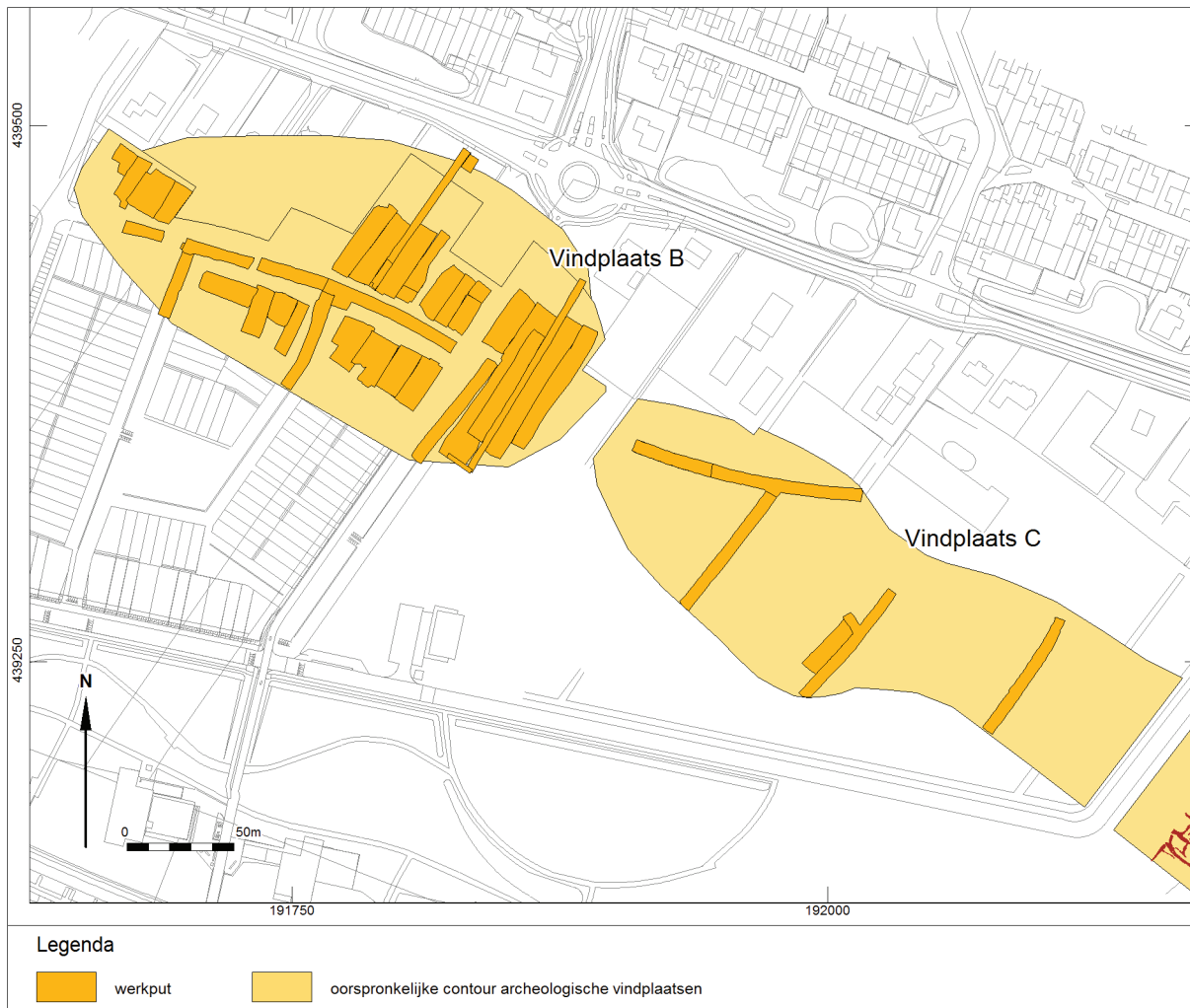
1.1 Algemeen

In opdracht van Bouwfonds Ontwikkeling B.V. heeft ADC ArcheoProjecten een Archeologische Opgraving uitgevoerd voor het plangebied Loovelden (afb. 1.2), in het kader van de aanleg van riolsleuven. Dit archeologisch onderzoek valt binnen een reeks van archeologische onderzoeken in het plangebied, waar een nieuwbouwwijk wordt gerealiseerd. Vooronderzoek (zie §1.2) heeft aangetoond dat zich ter hoogte van de geplande riolsleuven twee vindplaatsen uit de Romeinse tijd bevinden (zie voor periodisering tabel 1.1). De geplande riolsleuven zullen de archeologische resten ernstig verstoren. Vanwege de opzienbarende resultaten van de eerste fase van het veldwerk, is door de bevoegde overheid besloten het grafveld dat zich binnen de te ontwikkelen plannen bevindt in etappes op te graven. De etappes worden hier omschreven als 'fase 2' en 'fase 3' van het veldwerk. Fase 2 bestond uit een kort onderzoek van vier kleine werkputten in mei 2014. Fase 3 bestond uit de integrale opgraving van het gehele grafveld in september-oktober 2014. Deze opgraving heeft plaatsgevonden in samenwerking met de AWN en de historische kring Huessen.

Het plangebied 'Loovelden' heeft een oppervlakte van ca. 60 ha. De totale oppervlakte van de vindplaatsen bedraagt ca. 5,9 hectare; voor de nu onderzochte vindplaatsen B en C geldt respectievelijk een onderzoeksgebied van 2.564 m² en 1.015 m².

Afb. 1.1 Locatie van het onderzoeksgebied.

Afb. 1.2 Locatie van de werkputten in het plangebied Loovelden.

Loovelden ligt ten zuiden van de Loostraat, in het centrum van Huissen. De noordzijde wordt door deze straat begrensd, het zuiden en oosten worden begrensd door de Keizersallee en de daaraan gelegen nieuwbouw. In het westen bevindt zich de nieuwbouwlocatie 'Zeegbos'. Het plangebied lag ten tijde van het onderzoek braak en was al opgehoogd met een pakket grond van ca 50/60 cm. De ophoging heeft plaatsgevonden in het kader van 'archeologievriendelijk bouwen'.¹ Door deze maatregelen zou de beschadiging van het bodemarchief beperkt blijven tot enkele diepere ontgravingen. Hierdoor zijn in eerste instantie alleen de riooltracés opgegraven. Aangezien het grafveld een nationale betekenis bleek te hebben voor de kennis aangaande het grafritueel in de Romeinse tijd, en op korte termijn bebouwd zou worden, heeft de bevoegde overheid gaandeweg het project besloten de beschadiging hiervan in te perken door het bedreigde deel van het grafveld *ex situ* te behouden, ofwel op te graven.

In het gebied zijn 39 werkputten aangelegd met een totale oppervlakte van ca. 4.590 m² (nederzettingen) en ca. 10.500 m² (grafveld). Exact tussen vindplaats B en C lag een vervuilde locatie die ten tijde van het onderzoek gesaneerd werd zonder verdere archeologische begeleiding. De sanering had een dusdanige omvang dat niet alle daar geplande sleuven uitgevoerd konden worden.

Het veldwerk is uitgevoerd in oktober - december 2012 (fase 1), maart 2014 (fase 2) en in augustus - september 2014 (fase 3). In die perioden zijn de werkputten aangelegd en onderzocht conform het

1 Conform het Maatregelenplan Archeologie Loovelden uit 2009.

Programma van Eisen (PvE), dat door The Missing Link is opgesteld.² Dit ontwerp is goedgekeurd door M. Defilet, voormalig adviseur van het Bevoegd Gezag (gemeente Lingewaard). Voor het grafveld is een nieuw PvE opgesteld door ADC ArcheoProjecten.³ Dit ontwerp is goedgekeurd door J. Brands van de Omgevingsdienst Arnhem. De vondsten en bijbehorende documentatie die tijdens de opgraving zijn verzameld, worden gedeponneerd in het provinciaal depot voor bodemvondsten van de provincie Gelderland. De digitale opgravingsgegevens zijn beschikbaar via *Dans Easy*.

Het veldteam bestond uit de volgende personen: L.M.B. van der Feijst en L.P. Verniers (projectverantwoordelijken en veldarcheologen), A. Veenhof (veldtechnicus), S. Williams-Kodde (archeoloog), Daniël Scheeringa, Martijn van der Lee, Saskia Pelders, Esther Schraven, Rosa Feenstra, Eric van den Heuvel (stagiaires) en Richard Jansen, René van Oosten, Nol de Wit en Cees Viset (kraanmachinisten van respectievelijk de firma Basten, De Wit en van Dalen). Senior archeoloog was E. Blom.

Gedurende de laatste campagne is zeer intensief samengewerkt met leden van de AWN en de Archeologische werkgroep Huessen. De meesten AWN leden waren afkomstig uit de regio Arnhem en Nijmegen maar ook vanuit andere delen van het land hebben in totaal ca. 40 vrijwilligers meegewerkt aan het blootleggen, documenteren en verzamelen van de grafresten. Zonder hun hulp was het nooit mogelijk geweest om met relatief weinig financiële middelen en binnen een beperkte doorlooptijd deze enorme klus te klaren. Wij danken: Ad Brand, Alexander van Berkel, Andy Meeuwisse, Astrid van Eekeren, Ben Clabbers, Carel Versluis, Caroline Bultman, Cecilia Stutvoet, Cor Neijenhuis, Christel Paul, Dennis Beyer, Dick Roetman, Emiel Anker, Femke Heijting, Frans Peters, George Beentjes, Gonnie van Dijken, Harrie Brink, Helma van Wijk, Jan Verhagen, Jacques Gerards, Johan van der Laak, Jos Grote Punt, Juliette Staudt, Karin Geurts, Kees Hoogeveen, Marieke van der Waard, Marijke Pennings, Mathieu Houben, Pauline de Weijer, Peter Droge, Peter Seinen, Piet van Woerden, Rob Nijse, Ron Moerenhout, Ruud Hemelaar, Teddy van Dijk, Theo Gerritsen, Ton Lorijn, Ton van Bon, Wielly van Onna, Willem Meulman en een ieder die we hier abusievelijk niet vernoemen. Speciale dank gaat uit naar Geoff Parssons voor het plakwerk en Hans Bos voor zijn hulp met de fotografie.

De contactpersoon bij Bouwfonds Ontwikkeling B.V. is T.J. Smit. Het vondstmateriaal is bestudeerd door W.F. Reigersman- van Lidt de Jeude (aardewerk), L.M.B. van der Feijst (metaal), R. Reijnen (munten), A. Pijpeling (fysische antropologie) R.C.A. Geerts (keramisch bouw materiaal), M. Melkert (MarianMelkert; natuursteen), L.P. Verniers en J. van den Dries (glas), M. Groot, J. van Dijk en M. Rijkelijhuizen (dierlijk bot). Hun bevindingen zijn in de betreffende deelrapporten beschreven. De metaalvondsten zijn gereinigd en geconserveerd door ArcheoCare (Conserveringsatelier ADC). Controle en coördinatie van documentatie en vondstverwerking is uitgevoerd door J.W. Beestman.

1.2 Vooronderzoek

Vanaf de jaren 80 van de vorige eeuw staat het onderzoeksgebied al in de belangstelling van archeologen. Diverse vondstmeldingen van dit gebied en omliggende terreinen worden dan door Willems geïnventariseerd en in kaart gebracht. Pas in 1998 wordt het plangebied 'Loovelden' echter heel gericht door RAAP Archeologisch Adviesbureau onderzocht door middel van een inventariserend booronderzoek.⁴ Dit onderzoek krijgt in 2000/2001 een vervolg in de vorm van een waarderend booronderzoek.⁵

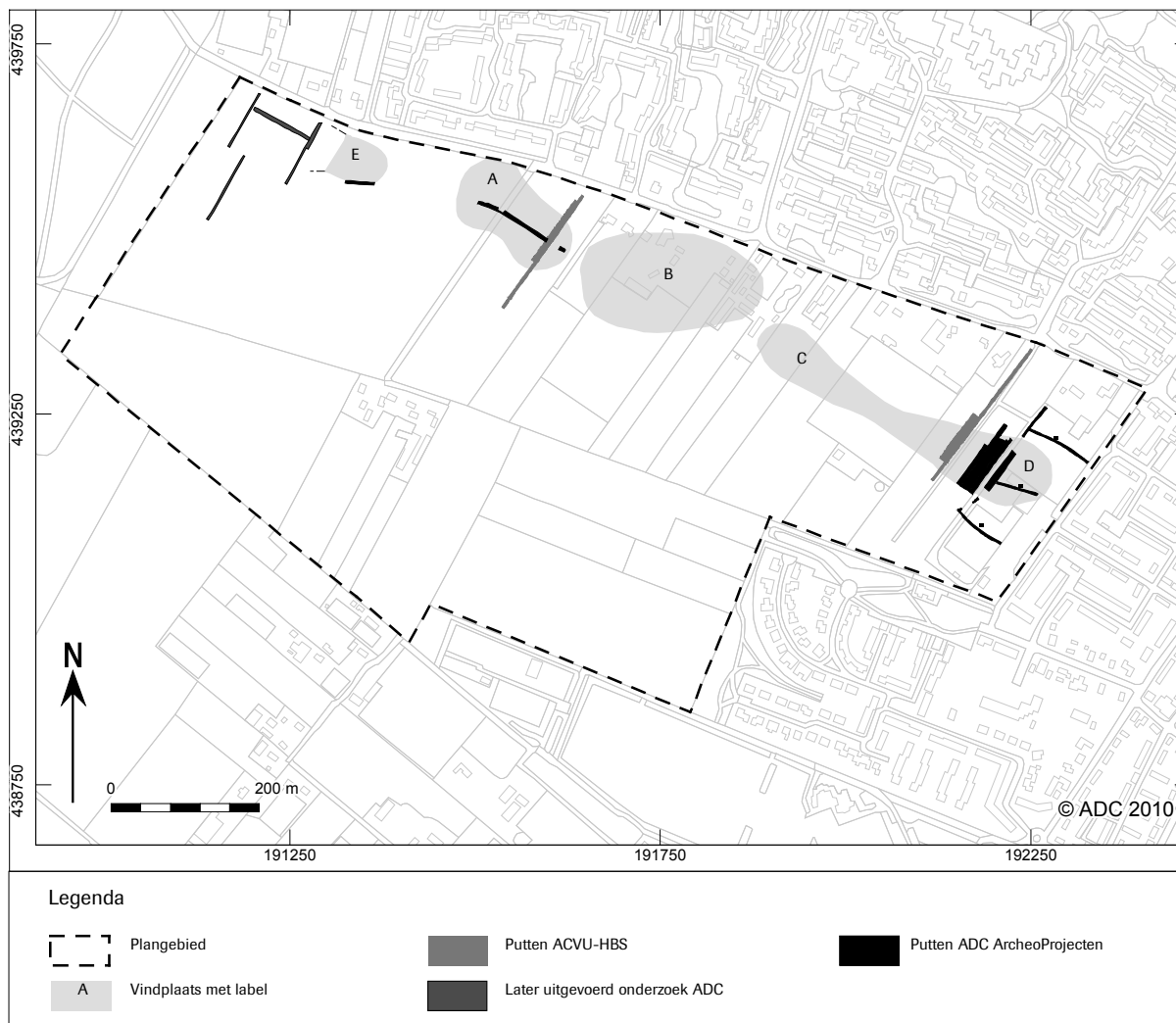
Tijdens deze onderzoeken werden vier vindplaatsen uit de Romeinse tijd gekarteerd (vindplaats A-E, afb. 1.3). Het betreft een grafveld (B) en vier nederzettingsterreinen (A, C, D en E), die op een relatief smalle oeverwal ten zuiden van de Loostraat liggen.

² Van Dijk *et al.*, d.d. juni 2009.

³ Veldman 2013, met aanpassing 2014.

⁴ Thanos 1999.

⁵ De Boer 2002.

Afb. 1.3 Overzicht van alle onderzoeken tot aan het huidige onderzoek, uitgevoerd in plangebied 'Loovelden'.

In 2003 is door RAAP het oostelijk deel van vindplaats A door middel van een proefsleufonderzoek onderzocht.⁶ Tijdens dit onderzoek zijn bewoningssporen uit de Romeinse tijd (1^e – 3^e eeuw) aangetroffen, maar er konden geen structuren worden herkend. Het vondstmateriaal uit de 1^e eeuw vertoonde vooral civiele kenmerken, terwijl het vondstmateriaal uit de 2^e eeuw vooral militaire kenmerken vertoonde.⁷ In 2005 heeft de ACVU-HBS op de vindplaatsen A en D een proefsleufonderzoek uitgevoerd.⁸ Over de kern van beide vindplaatsen is een lange proefsleuf gegraven. In beide vindplaatsen start de bewoning in de 1^e eeuw n. Chr. De bewoning op vindplaats A loopt door tot in de 3^e eeuw, met een bewoningshaat in het laatste kwart van de 1^e eeuw en de eerste helft van de 2^e eeuw. Op vindplaats D lijkt de bewoning tot het eind van de 2^e eeuw door te lopen, mogelijk zelfs nog tot in de Laat-Romeinse tijd. Het terrein direct ten oosten van vindplaats D is tijdens een booronderzoek in 2006 onderzocht.⁹ Uit dit onderzoek bleek dat de kans op het aantreffen van archeologische waarden in dit deel van het plangebied klein was. Het noordelijk deel van het plangebied bleek verstoord te zijn. Een aanvullend booronderzoek moest meer duidelijkheid verschaffen over de omvang van de verstoringen. Tijdens dit onderzoek zijn in een groot aantal boringen archeologische indicatoren in de vorm van puin, houtskool, gebakken leem en slakachtig materiaal aangetroffen. De geringe diepte waarop de archeologische

6 Kastelein & Haarhuis 2006.
 7 Zwaneveld 2008, 6.
 8 Schurmans 2008.
 9 Boemaars 2007.

indicatoren werden aangeboord deed vermoeden dat de oostelijke voortzetting van vindplaats D ondiep gelegen was en in de loop der tijd opgenomen was in de bouwvoor.

In mei 2008 heeft ADC ArcheoProjecten de oostelijke rand van vindplaats D onderzocht. Op dat moment stond deze vindplaats ook bekend als 'Huissen-Het Riet' (afb. 1.3).¹⁰ De omgreppelde nederzetting week volgens de onderzoekers af van een doorsnee (inheems-)Romeinse nederzetting. Opvallend was namelijk het ontbreken van huisplattegronden, terwijl er bijzonder veel greppels werden gevonden die de vindplaats op leken te delen in kavels. De begrenzendende nederzettingsgreppel was met 1,5 m opvallend diep uitgegraven en had onderin een V-vorm zoals die ook voorkomt rond verdedigingswerken langs de *limes*. De exacte functie van de greppels en andere aangetroffen sporen is feitelijk onduidelijk gebleven. Mogelijk betreffen het achtererven van huisplaatsen, of hebben ze te maken met specifiek landgebruik. Opvallend was de grote hoeveelheid metaalvondsten. Van de ongeveer 300 metalen voorwerpen, viel de verscheidenheid aan mantelspelden of *fibulae* op. Een fraaie zilveren ring toonde aan dat er zich lieden met een zekere welstand in het gebied ophielden. Bijzonder was ook een deel van een ijzeren schuifbalans, waarmee (lichte) producten konden worden afgewogen. Dat er ook (andere) ambachtelijke activiteiten plaatsvonden, werd door de vondst van een hamerdissel en een klief bevestigd. De vindplaats kon op basis van het vondstmateriaal van de late 1^e eeuw tot aan het begin van de 3^e eeuw worden gedateerd. Met behulp van het aardewerk en het metaal is een piek in de tweede helft van de 2^e eeuw vastgesteld.

De sporen en het vondstmateriaal van de vindplaats deden vermoeden dat de nederzetting direct verband hield met de nabijgelegen *limesweg*. Hoewel niet expliciet aangetoond, hebben de betrokken onderzoekers geopperd dat de vindplaats mogelijk een rust- of tussenstation is geweest (*statio*). Een soort van herberg waar vermoeide reizigers uit konden rusten of hun paard konden wisselen. Het relatief grote aandeel paard binnen het botspectrum was in dit opzicht opvallend.

ADC ArcheoProjecten heeft een jaar later een opgraving, bestaande uit twee smalle werkputten, op de vindplaatsen A en E uitgevoerd.¹¹ Op vindplaats A zijn nederzettingssporen uit de Romeinse tijd aangesneden. De sporen strekten zich uit over een terrein van ca. 80 bij 100 m. Naast enkele paalkuilen en kuilen werden voornamelijk greppels gevonden. De sporen konden op basis van het aardewerk voornamelijk van het eerste kwart t/m het laatste kwart van de 2^e eeuw worden gedateerd. Een bijzondere vondst was een ijzeren gaffel (een soort tweetand) waarmee vermoedelijk hooi of mest werd verplaatst.

De sporen op vindplaats E bestonden uit twee parallelle greppels, met daartussen nog enkele greppels en een kuil. De sporen hebben opvallend weinig vondsten opgeleverd. De geringe hoeveelheid aardewerk dateert uit de 2^e eeuw na Chr. Mogelijk maken de sporen deel uit van een nederzettingsterrein dat ongeveer 60 m noordwestelijk is aangesneden (plangebied 'Zeegbos'). De sporen die daar zijn opgetekend, kunnen op basis van het aardewerk in de 1^e – 3^e eeuw na Chr. worden gedateerd. In maart 2010 tenslotte is door ADC ArcheoProjecten een proefsleufonderzoek uitgevoerd in het noordwesten van het onderzoeksgebied.¹² In dit gebied, ook bekend onder de naam 'Zeegbos', zijn sporen van minimaal twee erven uit de Romeinse tijd (1e – 3e eeuw) aangesneden.

Oorspronkelijk was het de bedoeling dat de resultaten van de diverse onderzoeken die betrekking hadden op de aanleg van rioolsleuven in één rapport zouden worden ondergebracht. Hiervan is echter afgeweken, omdat de riooltracés in verschillende stadia aangelegd zijn en het telkens onzeker was of de ontwikkeling van het complete gebied door zou gaan. Het onderzoek naar de rioolsleuven en de opgraving op deelgebied B en C vormt het sluitstuk van deze onderzoeken. Het is nu dus mogelijk de resultaten van onderhavig onderzoek in verband te brengen met de resultaten van de andere deelgebieden.

Bij de interpretatie van de resultaten moet echter goed bedacht worden dat de onderzoeksstrategie (alleen de dieper te verstoren gebiedsdelen) een verregaande mate van synthese voor wat betreft de nederzettingen belemmert. We hebben immers van alle vindplaatsen (afgezien van vindplaatsen B en

¹⁰ Roessingh & Blom 2011.

¹¹ Roessingh 2011.

¹² De Ridder 2011.

D) slechts een zeer klein oppervlak kunnen onderzoeken. Veelal zijn de begrenzingen van vindplaatsen nauwelijks goed in kaart gebracht en konden grotere structuren niet goed in hun geheel onderzocht worden. Op vindplaats C is tijdens onderhavig onderzoek op één locatie afgeweken van de vastgestelde onderzoeksstrategie door de sporen van een complete boerderij bloot te leggen. Ook van deze vindplaats is echter niet vast komen te staan wat de exacte omvang is geweest, hoeveel boerderijen er gelijktijdig hebben bestaan en hoe de fasering van deze nederzetting geïnterpreteerd moet worden. Simpelweg omdat het percentage aan onderzocht oppervlak van de gehele vindplaats te summier is om hierover betrouwbare uitspraken te doen.

1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen

Een archeologische opgraving heeft tot doel het materiaal van de vindplaats veilig te stellen en de gegevens te documenteren om daarmee informatie te behouden die van belang is voor de kennisvorming over het verleden. In het PvE van The Missing Link zijn verschillende onderzoeksvragen gesteld, die in dit rapport worden beantwoord op basis van het geen in de werkputten is aangetroffen. Die onderzoeksvragen zijn:

(Cultuur)landschap

1. Welke invloed had de mens op de landschapsontwikkeling?
2. Welke aanwijzingen zijn er voor instandhouding/onderhoud van het vormgegeven landschap?
3. Zijn er verschillen in invloed op de verschillende landschapstypen van Loovelden, zoals de stroomruggen, de oeverwallen, de komgronden, de geulen etc?
4. Welke invloed had het landschap op de levenswijze van de mens? Had het invloed op de territoriale organisatie, zo ja, hoe dan?
5. Welke aanwijzingen zijn er voor een militaire inrichting van het landschap?
6. Welke invloed hadden de rivier de Rijn en de nevengeulen op het gebruik van het landschap door de mens?
7. Wanneer en hoe worden hoge terreinelementen in gebruik genomen? Zijn hier binnen de regio verschillen in?
8. Wanneer en hoe worden lage en vochtige terreinelementen in gebruik genomen? Zijn hier binnen de regio verschillen in?
9. Welke agrarische landinrichting komt voor, in welke mate en door welke factoren beïnvloed?
10. In welke mate was het landschap bebost in de afzonderlijke periodes? Hoe en in welke mate werd dit bos gebruikt?
11. Zijn er aanwijzingen voor ontbossing van (delen van) het landschap? Met welk doel heeft de ontbossing plaatsgevonden?
12. Hoe zag het wegenpatroon er uit? Hoe oud is dit, en hoe heeft dit de inrichting van het landschap beïnvloed?
13. Zijn er waterstaatkundige aanpassingen of bouwwerken, zo ja wat en waarom daar?
14. In welke mate leveren die waterstaatkundige aanpassingen, bijvoorbeeld dijken en dammen, een bijdrage aan de gebruiksgeschiedenis?
15. Zijn er tendensen in locatiekeuze van nederzettingen en grafveld? Welke vestigingsfactoren spelen een rol? Welke factoren liggen ten grondslag aan het verlaten van terreinen?

Economie en nederzettingen

1. Wat is de typologie en vormontwikkeling van het aardewerk binnen de vindplaatsen? Zijn er 'gidsfossielen'? Is de ontwikkeling gelijkelijk verdeeld in de regio? In welke mate komen importen voor? Welke productieplaatsen van aardewerk zijn te herkennen? Wat is hieruit af te leiden wat betreft sociaal-economische verhoudingen? Voor welke andere vondstcategorieën is dit ook te analyseren?
2. In welke mate en hoe is de import beïnvloed door een elite? In hoeverre is hierbij invloed van militairen waarneembaar?
3. Zijn er aanwijzingen voor specifieke ambachten? Welke grondstoffen zijn verwerkt en waar kwamen deze vandaan? Welke producten en voor wie/welke markt zijn die producten gemaakt?
4. Hoe is de productie ruimtelijk en qua inzet van beschikbare arbeidskracht en middelen georganiseerd?
5. Wat was de schaal van de productie? Wat is de technologische ontwikkeling?

6. Hoe ontwikkelt de landbouw zich, met welke producten? Hoe is de landbouw georganiseerd?
7. Hoe is dit van invloed op de inrichting van nederzettingen en hun verspreiding? Welke ontwikkeling is er van hoofd- en bijgebouwen?
8. Welke aanwijzingen zijn er voor de aanwezigheid van specifieke aan water gerelateerde activiteiten, zoals visserij en handel in vis in bepaalde perioden in bepaalde plaatsen?
9. Zijn er aanwijzingen voor continuïteit, discontinuïteit, dan wel verplaatsing van die activiteiten? Wat zijn de redenen hiervoor?
10. Wat zijn de aanwijzingen voor handelsstromen?
11. Is er sprake van bewoningscontinuïteit? Hoe ontwikkelen nederzettingen en de inrichting van het landschap zich?
12. Welke plaats nemen deze nederzettingen in binnen de bewoningsgeschiedenis van de omgeving?
13. Is er sprake van beïnvloeding in bouwvormen, bijvoorbeeld door de Romeinen, zo ja hoe? Is die beïnvloeding gebonden aan bepaalde periodes, en waarom?
14. Is er sprake van specialisatie en (sociale) differentiatie? Uit dit zich in de nederzettingsstructuur of in de structuur van individuele onderkomens of bijgebouwen?
15. Wat is de oorsprong en ontwikkeling van de kern(en)? Wat is de relatie tussen de kern en het ommeland?
16. Zijn er aanwijzingen voor militaire structuren, hoe zien die er uit, wat was hun gebruik, hoe oud zijn ze en hoe ontwikkelen ze zich?

Graven

1. Hoe en onder invloed waarvan ontwikkelt zich de grafcultuur? Zijn graven of grafvelden gelijkelijk verdeeld?
2. Hoe is de relatie tot de bijbehorende nederzettingen?
3. Hoe geven de graven een beeld van de sociaal-politieke organisatie?
4. Hoe zijn graven en grafvelden als 'territorial marker' gebruikt en gedurende welke perioden?
5. Welke relatie is er met dierbegravingen, qua datering, ruimtelijke spreiding, intensiteit en status?
6. Is er potentie, en zo ja welke, voor fysisch-antropologisch en genetisch onderzoek?
7. Wat is de exacte gebruiksduur van het grafveld?
8. Wat is de ruimtelijke ontwikkeling van het grafveld op basis van de gebruiksduur?
9. Is er één kern aan te geven van waaruit het grafveld is ontstaan/begonnen of zijn er meerdere kernen aan te wijzen van waaruit is begraven?
10. Welke typen van graven zijn te onderscheiden?
11. Wat is de chronologische ontwikkeling van de typen graven?
12. Wat is de ontwikkeling van randstructuren in relatie tot het begrafenisritueel?
13. Zijn er aanwijzingen voor crematieplaatsen of brandkuilen?
14. Welke houtsoorten zijn bij het begraven/cremeren gebruikt?
15. Zijn er individuele en meerpersoons-graven te onderscheiden en wat is daarvan de verklaring?
16. Zijn er aanwijzingen voor na-bijzettingen en zo ja, welke zijn dat en wat is daarvan de betekenis?
17. Wat is de samenstelling van de grafveldpopulatie naar geslacht en leeftijd?
18. Welke betekenis kan aan de grafveldpopulatie gegeven worden?
19. Welke dierlijke resten zijn aanwezig? Welke betekenis kan daaraan gegeven worden?
20. Wat is de relatie tussen het gebruikte type aardewerk en de fysisch antropologische kenmerken?

Deposities

1. Welke soorten deposities zijn er? Hoe lang gaat men met welke vormen van offeren door?
2. Zijn er verschillen of zwaartepunten in datering, aard, context en landschappelijke situering binnen de regio?
3. Wat was de perceptie van de offerende samenleving ten aanzien van het geofferde object, mens of dier?
4. Zijn er aanwijzingen voor initiatie of verlatingsrituelen?
5. Zijn er aanwijzingen voor specifieke met militairen samenhangende rituelen?
6. Zijn er specifieke cultusplaatsen, wanneer, hoe en hoe lang worden deze gebruikt? Hoe liggen deze in het landschap?
7. Wat is de invloed van bekende cultusplaatsen op de omgeving?
8. Welke informatie is uit de deposities te herleiden over de status van de dedicanten?

In het PvE aangaande het grafveld zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

Algemeen

In het geval er vindplaatsen aangetroffen worden die niet aansluiten op het reeds bestaande beeld van de onderzoekslocatie, gelden de volgende onderzoeksvragen:

1. Kom(en)t er binnen de grenzen van het onderzoeksgebied vindplaats(en) voor anders dan het Romeinse grafveld?
2. Wat is de aard, kwaliteit, omvang en ouderdom van deze vindplaats(en)?
3. Hoe kunnen de vondsten worden getypeerd en gedateerd? Indien min of meer gesloten vondstcomplexen worden aangetroffen: wat is de functionele en typologische samenstelling van het vondstcomplex en hoe is de datering?
4. Wat is de reden dat deze vindplaats(en) niet eerder aan het licht gekomen is/zijn?

Nederzetting

Mocht een aangetroffen vindplaats een nederzetting (of deel daarvan) vertegenwoordigen dan zijn de volgende vragen van belang:

1. Wat is de datering van de nederzetting? Sluit deze aan op die van de huisplattegrond uit de IJzertijd (vooronderzoek) of is er een relatie met de Limes?
2. Is er een fasering in bewoning aan te brengen? Wijst deze op een continue bewoning of zijn er hiaten aan te wijzen?
3. Kan aan de hand van het zoölogisch en botanisch materiaal de (voedsel-) economie van de nederzetting worden gereconstrueerd?

Onderzoeksvragen Provinciale Kennisagenda Gelderland:

Late prehistorie – Romeinse tijd

4. Zijn er buiten de zones van de huisplaatsen ook vindplaatsen die verband houden met bijzondere activiteiten (zomerbeweiding, jacht en visserij)?
5. Hoe zagen de huizen er uit en hoe waren de erven ingericht en afgebakend?
6. Welke activiteiten vonden er op het erf of buiten het erf plaats?
7. Hoe was het cultuurlandschap in en rond de vindplaats ingericht? Zijn er aanwijzingen voor activiteitszones, perceelsscheidingen, wegen e.d.?

Vroege Middeleeuwen

8. Op welke wijze zijn nederzettingen of het landschap ingericht?
9. Is sprake van een fasering in de bewoning, inrichting van erven en indeling van huizen?
10. Is sprake van een differentiatie van gebruikszones en structuren binnen de nederzetting?

Limesweg

Indien op de oeverwal indicaties worden aangetroffen voor de aanwezigheid van de Romeinse weg dan zal deze het grafveld doorkruisen. Dit is een interessant gegeven dat past in het theoretisch model van het grafveld dat langs de uitvalsweg van een (markt)plaats, dorp of stad ligt, maar dat nog nooit in het Nederlandse deel van de limes is aangetoond. De volgende vragen zijn in dat geval dan ook van belang:

1. Zijn de resten van de weg intact in de bodem aanwezig?
2. Hoe ziet de opbouw van de weg eruit?
3. Wat is de (aanleg)datering (en gebruiksduur) van de weg? Indien er meerdere fasen van de weg aanwezig zijn, hoe dateren deze?
4. Zijn er aanwijzingen voor reparatiewerkzaamheden aan de weg en hoe en wanneer zijn deze uitgevoerd?
5. Is er sprake van bermgreppels? Aan één of beide zijden?
6. Welke verhardingsmaterialen zijn te onderscheiden en wat is de herkomst (grind, keien, basaltbrokken, schelpen, dakpangruis)?
7. Is er sprake van een kunstmatig weglichaam (*agger*)? Waarmee is dit opgebouwd?
8. Zijn er houtelementen in de wegconstructie verwerkt? Beschrijf de constructie hiervan.

9. Is er sprake van andere infrastructuur (greppels, sloten) of secundaire bermsloten? Hoe is het verloop ten opzichte van de weg?
10. Wat is de relatie tussen de weg en het landschap? En wat is de relatie tussen de weg en het grafveld? Is de één op de ander georiënteerd en welke was er eerder? Zijn er aanwijzingen dat de weg nog steeds in gebruik was op het moment dat de jongste graven op het grafveld werden bijgezet in de Laat-Romeinse tijd?

Grafveld

Ten behoeve van het onderzoek naar het grafveld kunnen ten aanzien van de graven, overige deposities en randstructuren de volgende vragen worden geformuleerd:

Graven

1. Welke typen van graven (naar type indeling door Hiddink) zijn te onderscheiden?
2. Wat is de inventaris van elk graf?
3. Zijn er aanwijzingen voor crematieplaatsen of brandkuilen? Zijn er aanwijzingen voor grafkamers?
4. Wat is de chronologische ontwikkeling van de typen graven?
5. Wat is de exacte gebruiksduur van het grafveld? Zijn graven gelijkelijk verdeeld?
6. Wat is de ruimtelijke en chronologische ontwikkeling van het grafveld? Is er één kern aan te geven van waaruit het grafveld is ontstaan/begonnen of zijn er meerdere kernen aan te wijzen van waaruit is begraven?
7. Zijn graven als 'territorial marker' gebruikt en gedurende welke perioden?
8. Zijn er aanwijzingen voor na-bijzettingen en zo ja, welke zijn dat en wat is daarvan de betekenis?
9. Is er potentie, en zo ja welke, voor fysisch-antropologisch onderzoek?
10. Wat is de samenstelling van de grafveldpopulatie naar geslacht en leeftijd? Welke betekenis kan aan de grafveldpopulatie gegeven worden? Is er een mogelijke militaire signatuur te ontdekken?
11. Zijn er individuele en meerpersoons-graven te onderscheiden en wat is daarvan de verklaring? Wat is de fysisch-antropologische samenstelling van eventuele dubbelgraven? Zijn er stevast kinderen betrokken in de meerpersoonsgraven?
12. Welke dierlijke resten zijn aanwezig? Welke betekenis kan daaraan gegeven worden?
13. Welke relatie is er met eventuele dierbegravingen, qua datering, ruimtelijke spreiding, intensiteit en status?
14. In hoeverre zijn graven oudtijds bewust verstoord om voorwerpen en/of resten van de overledene(n) uit het graf te halen?

Deposities

1. Welke soorten deposities zijn er? Zijn ze te koppelen aan een graf?
2. Zijn er aanwijzingen voor aparte offers op een 'eigen' brandstapel of vonden alle verbrandingen op dezelfde gemeenschappelijke brandstapel plaats?
3. Zijn er aanwijzingen voor specifieke met militairen samenhangende depositierituelen?
4. Zijn er specifieke cultusplaatsen, wanneer, hoe en hoe lang worden deze gebruikt? Hoe liggen deze in het landschap?
5. Welke informatie is uit de deposities te herleiden over de status van de dedicanten?

Grafstructuren

1. Welke grafstructuren komen voor? Zijn er naast ronde en vierkante greppels andere vormen van randstructuren aanwezig? Is hier een betekenis aan te geven?
2. Zijn er aanwijzingen voor grafheuvels? Wat is daar eventueel van bewaard gebleven?
3. Wat is de ontwikkeling van randstructuren in relatie tot het begrafenisritueel?

Grafritueel en grafveld

1. Hoe en onder invloed waarvan ontwikkelt zich de grafcultuur?
2. Hoe geven de graven een beeld van de sociaal-politieke organisatie?
3. Hoe worden eventuele persoonlijke kenmerken van de overledenen tot uitdrukking gebracht in het grafritueel?
4. Is er sprake van familiegraven?
5. Is er een relatie tussen de grafgiften en de fysisch antropologische kenmerken? Wat zijn de mogelijkheden voor een correspondentieanalyse?

6. Hoe is de relatie tot de bijbehorende nederzetting(en)?
7. Wat is de positie van het grafveld t.o.v. de limesweg? En t.o.v. overige (eventuele) militaire onderdelen van de limeszone?

Tweede Wereldoorlog

Ten aanzien van de Tweede Wereldoorlog heeft het Bevoegd Gezag te kennen gegeven dat de volgende vragen (indien mogelijk) beantwoord dienen te worden:

1. Zijn er ter plaatse van de vindplaats resten uit de Tweede Wereldoorlog aanwezig? Zo ja, wat is de aard, datering, afkomst/productieplaats, kwaliteit en omvang van deze resten?
2. Kunnen resten uit de Tweede Wereldoorlog worden toegeschreven aan één deelnemend land en/of specifieke gevechtseenheid?
3. Kunnen resten uit de Tweede Wereldoorlog worden toegeschreven aan historisch bekende gevechtshandelingen zoals Market Garden?
4. Kunnen resten uit de Tweede Wereldoorlog worden toegeschreven aan (de bouw, gebruik en sloop van) grotere structuren zoals schuttersputjes, kazematten, bunkers, loopgraven en stellingen?
5. Indien grotere structuren uit de Tweede Wereldoorlog worden aangetroffen: wanneer, door wie en met welk doel zijn deze structuren gebouwd, (her)gebruikt en vernietigd/gesloopt?
6. Is er een fasering aan te brengen in de bouw van deze grotere structuren? Zo ja, is deze fasering te koppelen aan een (historische) gebeurtenis?
7. Kunnen resten uit de Tweede Wereldoorlog zoals naamplaatjes, insignes of persoonlijke bezittingen worden toegeschreven aan één bepaald persoon?
8. Levert het archeologisch onderzoek naar Tweede Wereldoorlogresten aanvullende informatie op met betrekking tot hetgeen bekend is uit historische bronnen? Zo ja, welke aanvullende informatie is dat dan?
9. Welke aanbevelingen zijn er te geven voor toekomstig archeologisch onderzoek naar resten uit de Tweede Wereldoorlog?

1.4 Opzet van het rapport

Dit rapport betreft een standaardrapport zoals genoemd in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 3.1 –specificatie OS15). In dit rapport worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd, waarna de eerste conclusies volgen. Indien nodig kan altijd worden teruggegrepen op de basisgegevens in het e-depot (zie e-depot link in de tabel met administratieve gegevens).

Na de samenvatting en dit inleidende hoofdstuk volgt een omschrijving van de onderzoeksmethoden in hoofdstuk 2 en van de vorming van het landschap in hoofdstuk 3. Vervolgens wordt de nederzetting besproken met alle bijbehorende specialistische deelonderzoeken in hoofdstuk 4. Hierna volgt in hoofdstuk 5 de beschrijving van het grafveld, eveneens met de relevante deelonderzoeken. De synthese staat in hoofdstuk 6, waarin de opgravingen van Huissen-Loovelden in een groter perspectief worden geplaatst en de onderzoeksvragen zoals in de vorige paragraaf geformuleerd worden beantwoord. De diverse bijlagen (behalve de grafcatalogus zijn deze te vinden via de ADC-link in de tabel met administratieve gegevens) dienen ter ondersteuning van de tekst.

2 Onderzoeksmethode

L.P. Verniers en L.M.B. van der Feijst

2.1 Inleiding

Het onderzoek is uitgevoerd conform de KNA 3.1 en de beide PvE's.¹³ Tijdens de opgraving zijn 39 werkputten aangelegd in drie fasen (zie afb. 2.1).

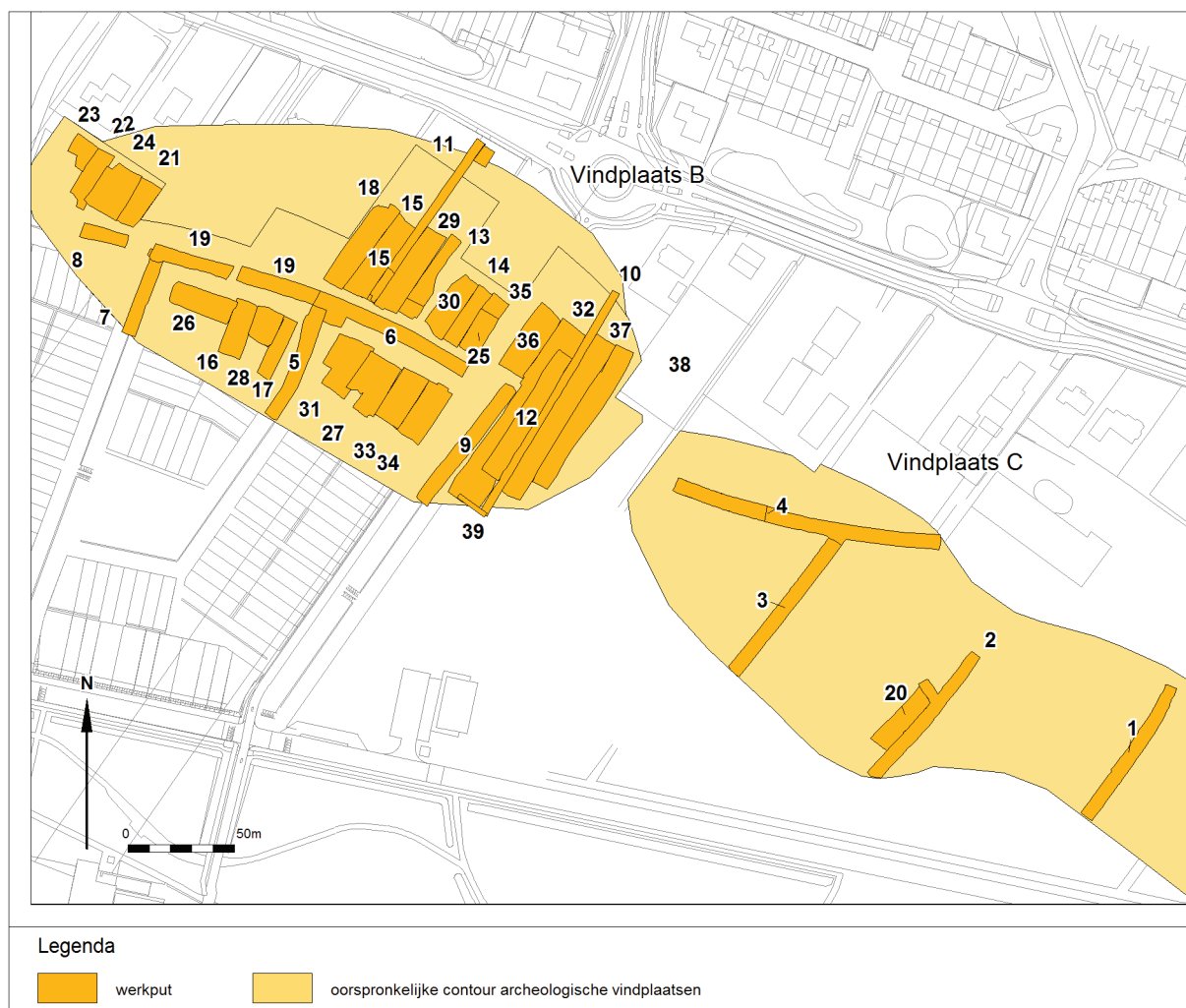
Fase 1 behelsde de opgraving van het riooltracé onder de toekomstige straten in najaar 2012. Fase 2 betrof een tussentijdse opgraving van enkele bouwblokken op het grafveld in mei 2014. In fase 3 is het restant van het bedreigde deel van het grafveld opgegraven in september-oktober 2014. Bij elf werkputten is het hart van het toekomstig riooltracé gevolgd. Het riool zelf komt in een sleuf met een maximale breedte van vier meter te liggen. Daar er echter om praktische redenen nog al eens afgeweken kan worden van het exacte tracé (als het riool maar onder de weg komt te liggen) is voor het archeologisch onderzoek een marge aangehouden. Hierdoor gaan er geen archeologische resten verloren wanneer een riooltracé iets wordt verlegd of wanneer er bijvoorbeeld een sleufwand onder verstek aangelegd moet worden of tijdens de ontgraving instort. Alle sleuven zijn om deze reden in een breedte van zes meter aangelegd. De lengte van de werkputten varieerde al naar gelang het deel van een rioolsleuf binnen de vooraf vastgestelde grenzen van de vindplaatsen viel. Daar deze grenzen in het verleden zijn bepaald aan de hand van booronderzoek is voorafgaand aan het archeologisch onderzoek vastgelegd dat een sleuf zou worden verlengd op het moment dat de werkelijke grens (op basis van het voorkomen van sporen en of vondsten) nog niet bereikt was. Dit is sporadisch voorgekomen en over het algemeen dient geconstateerd te worden dat de begrenzing voortgekomen uit het RAAP onderzoek van 1998 en 2000/2001 betrouwbare begrenzingen heeft opgeleverd. In fase 1 zijn de werkputten 1 t/m 9 en 20 aangelegd. In fase 2 zijn vijf werkputten (werkputten 21 t/m 25) aangelegd en in fase 3 zijn de werkputten 10 t/m 19 en 26 t/m 39 aangelegd.

2.2 Methodiek

De vlakken zijn machinaal aangelegd met behulp van een zogenaamde schaaftak. Tijdens de aanleg van het vlak zijn vondsten in vakken van 5 x 4 m verzameld. Metaalvondsten zijn als puntvondst ingemeten. Grondsporen zijn direct ingekrast. De vlakken en de stort zijn met behulp van een metaaldetector afgezocht. Vervolgens is het vlak en ieder spoor daarin gefotografeerd en digitaal ingemeten met een *robotic Total station* (rTS), waarbij om de 5 m een waterpashoogte is bepaald. Alle aangetroffen grondsporen zijn met de hand of met een minikraan (de grote kuilen) gecoupeerd waarbij vondsten zijn verzameld per onderscheiden vullingslaag. Alle coupes zijn getekend (schaal 1:20) en een selectie van de coupes is gefotografeerd. Het restant van de gecoupeerde sporen is vervolgens met de schep of troffel afgewerkt en indien nodig bemonsterd voor archeobotanisch onderzoek.

Op het grafveld en op werkput 4 (vindplaats C) was het nodig ook een tweede vlak aan te leggen. In het grafveld omdat de graven verticaal in ligging verschilden, in de nederzetting om de sporen te verduidelijken. In het geval van de huisplattegrond uit werkput 2 en 20 is ervoor gekozen deze in zijn geheel bloot te leggen en te documenteren. Daar de sporen van deze structuur buiten de te verstoren zone vallen en dus voor toekomstig onderzoek bewaard blijven, zijn ze niet verder onderzocht op diepte of vondstmateriaal.

¹³ Van Dijk *et al.* 2009, Veldman 2013 met aanvulling 2014.

Afb. 2.1 Werkputten met nummering.

2.2.1 Een opgraving met vrijwilligers

Gaandeweg de besluitvorming aangaande het grafveld is besloten aan deze opgraving een zo breed mogelijk gedragen maatschappelijk nut te geven. De Historische Kring Huessen en de Archeologische Werkgemeenschap Nederland zijn bereid gevonden de opgraving samen met ADC ArcheoProjecten uit te voeren. De animo om mee te helpen een grafveld uit de Romeinse tijd op te graven was zo groot dat er met een rooster gewerkt diende te worden. Gemiddeld waren er veertien vrijwilligers per dag aanwezig, gedurende de vijf weken dat het onderzoek duurde.

Speciale dank gaat uit naar T. van de Rijdt, R. Nijse (AWN) en C. Nijenhuis (Historische Kring Huessen) voor het mede organiseren. Hiernaast heeft het onderzoek plaats geboden aan vier stagiaires: Esther Schraven (Universiteit Nijmegen), Erik van den Heuvel (Universiteit Leiden), Saskia Pelders (Saxion) en Rosa Feenstra (Vrije Universiteit). Voorafgaande de opgraving is een speciaal grafformulier gemaakt. Dit formulier kon door vrijwilligers met behulp van A. Veenhof en L.M.B. van der Feijst en de stagiaires per graf worden ingevuld. Op dit formulier werden vondsten genoteerd, vlaktekeningen gemaakt, fotonummers geschreven, coupetekeningen gemaakt en morfologische gegevens van het betreffende graf vastgelegd.

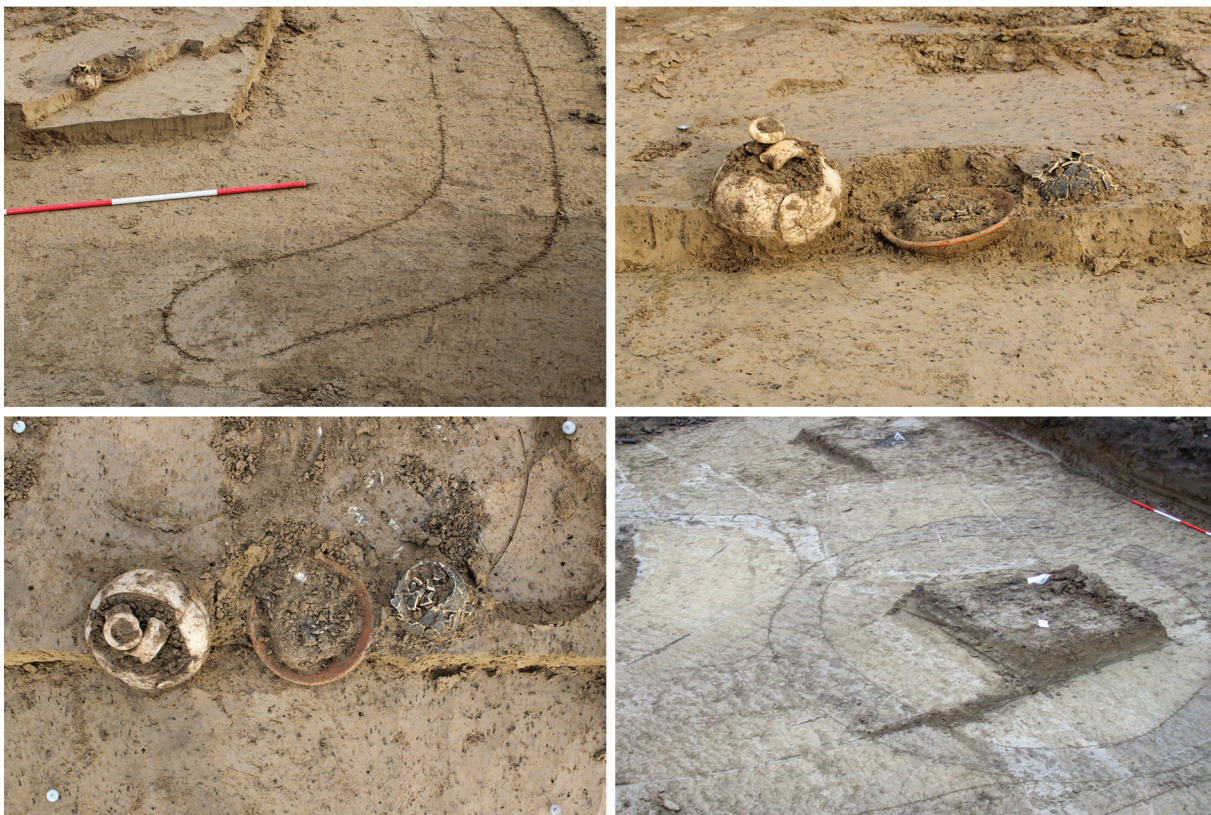

2.2.2 Opgravingsmethodiek van de crematiegraven

De crematiegraven zijn bij de aanleg van het vlak in z'n geheel vrijgelegd. Daar de crematiegraven hoog in het bodemprofiel kunnen liggen ontstonden er binnen het sporenvak op deze wijze vaak kleine verhogingen of 'eilandjes'. De rest van het vlak is lager aangelegd, namelijk op het niveau waarop de randstructuren zichtbaar werden (afb. 2.2).

Graven zijn na horizontale documentatie door tekening en fotografie, gecoupeerd of in het geval van veel grafgiften, vlaksgewijs handmatig verdiept waarbij het crematienest intact werd gelaten en een mogelijke insteek van een kuil onderzocht kon worden. Coupes zijn getekend en gefotografeerd, van veel 'rijke' graven is tevens een fotogrammetrie gemaakt.

De crematieresten zijn vervolgens per graf als 'klomp' in hun geheel verzameld en gezeefd. De eventuele grafkuil is uitgeschaafd en de inhoud is verzameld en gezeefd op het voorkomen van klein vondstmateriaal en eventueel achtergebleven crematieresten. Tenslotte is onder de graven een zogenaamd controlevlak aangelegd om het voorkomen van eventueel dieper gelegen graven uit te sluiten.

Afb. 2.2 Diverse stadia van een grafonderzoek.

2.2.3 Profielen

In fase 1 is begonnen de bodemopbouw in kaart te brengen door middel van profielkolommen. In elke put werden tenminste drie kolommen gedocumenteerd. Aan het begin en einde van elke sleuf en minimaal één halverwege. Een enkele maal is machinaal een dieper profiel aangelegd ten bate van de beschrijving van de volledige bodemopbouw. De putprofielen zijn gefotografeerd en getekend (op schaal 1:20) en vervolgens lithologisch beschreven. Hierbij is een goed beeld verkregen van de landschappelijke situatie (zie hoofdstuk 2).

Tijdens alle fasen zijn aanvullende profielen gedocumenteerd. In fase 1 bleek een zone van het grafveld zo intact dat er zich nog delen van grafheuvels bevonden, dit is vastgelegd door middel van een zuidprofiel in werkput 6. In fase 2 is in het westen van het onderzoeksgebied vastgesteld dat er een verspoeling heeft plaatsgevonden die delen van het grafveld heeft opgeruimd. Hier is een eveneens lengteprofiel over aangelegd, in werkput 24. In fase 3 is minder aandacht aan het landschap besteed, maar zijn profielen gezet over deels intacte grafheuvels en over een vermoedelijk weglichaam in werkputten 10 en 11.

3 Fysisch geografisch onderzoek

J.M. Brijker

3.1 Inleiding

Het plangebied is gelegen op de zuidelijke oeverwal van de Meinerswijkse stroomgordel. De stroomgordel bevindt zich ca. 60 m ten noorden van het plangebied. De Meinerswijkse stroomgordel fungeerde vermoedelijk tot aan zijn eindfase (ca. 200 n. Chr.) als noordgrens van het Romeinse Rijk. De bewoningscondities zijn gunstig op de oeverwal, vanwege de hogere ligging. Dit biedt bescherming tegen overstromingen en het bewoningsgebied is goed te ontwateren.

De fase van bewoning liep van de IJzertijd tot in de Vroege Middeleeuwen. Het zwaartepunt van de bewoning lag echter in de Romeinse tijd. Ten westen van het plangebied bevinden zich lager gelegen komgronden en ten oosten bevindt zich een verlandde meandergordel van de Meinerswijkse stroomgordel. Deze gebieden zijn niet geschikt voor bewoning. De komgronden kunnen wel voor hooiland of weidegrond gebruikt worden.¹⁴

3.2 Bodemopbouw

Volgens de Bodemkaart van Nederland bestaat de originele bodemopbouw van het plangebied uit kalkhoudende poldervaaggronden. Geomorfologisch gezien bestaat het uit een rivierkom en oeverwalachtige vlakte.¹⁵

Bij voorgaand booronderzoek is vastgesteld dat het pleistocene oppervlak zich op een diepte van 3 tot 3,5 m –mv bevindt.¹⁶ Berendsen heeft dezelfde afzettingen gekarteerd op een diepte van 2-4 m –mv, afhankelijk van de exacte locatie.¹⁷ Dit pleistocene oppervlak bestaat uit vlechtende rivierafzettingen met daarop het laagpakket van Wijchen. Op de pleistocene afzettingen worden komafzettingen gevonden. Hierop ligt een 1,5 m dik pakket oeverafzettingen van de Meinerswijkse stroomgordel bestaande uit kalkrijke siltige tot zandige klei met af en toe een zandige laag (1 tot 2,5 m –mv). De Meinerswijkse stroomgordel is actief van 1810 v. Chr. tot 186 n. Chr.

In dit oeverpakket ligt de cultuurlaag, die op delen van het terrein zeer goed ontwikkeld is, maar op het deel van het huidige onderzoek minder goed bewaard is gebleven. De oeverafzettingen en het Romeinse oppervlak worden afgedekt door kom- en oeverafzettingen van de opvolger van de Meinerswijkse stroomgordel, waarschijnlijk de Neder-Rijn. Deze afzettingen zijn hoogstwaarschijnlijk afgezet gedurende de bloeifase van de Neder-Rijn, de Middeleeuwen. De loop van de Neder-Rijn heeft altijd ten noorden van de huidige Rijndijk gelegen en het afgezette oeverpakket is dan ook redelijk dun en kleiig. Na de bedijking van de Neder-Rijn is nog maar weinig sediment afgezet. Gedurende dijkdoorbraken is grof zand afgezet wat volledig in de bouwvoor is opgenomen.

3.3 Algemeen Hoogtebestand Nederland

Uit bestudering van het AHN blijkt dat het gebied ten noorden van de Loostraat, de stroomgordel, relatief hoog gelegen is (afb. 3.1). Het beddingzand van de Meinerswijkse stroomgordel bevindt zich hier op een diepte van 1-2m –mv. Het lager gelegen gebied ten zuiden van de Loostraat beslaat de oeverwal en het komgebied van deze stroomgordel. Ongeveer 200 m westelijk van het plangebied bevindt zich een relatief hoog gelegen gebied ten zuiden van de Loostraat, dit is een crevasseafzetting van de stroomgordel. Verder geven de structuren binnen het AHN hoofdzakelijk het huidige landgebruik weer (percelering van akkerland).

¹⁴ Schurmans 2008.

¹⁵ Stiboka 1975.

¹⁶ Schurmans 2008; De Boer 2002.

¹⁷ Berendsen *et al.* 2001.

Afb. 3.1 Locatie van het plangebied binnen het Actueel Hoogtebestand van Nederland (AHN), in blauw vindplaats C, in rood vindplaats D.

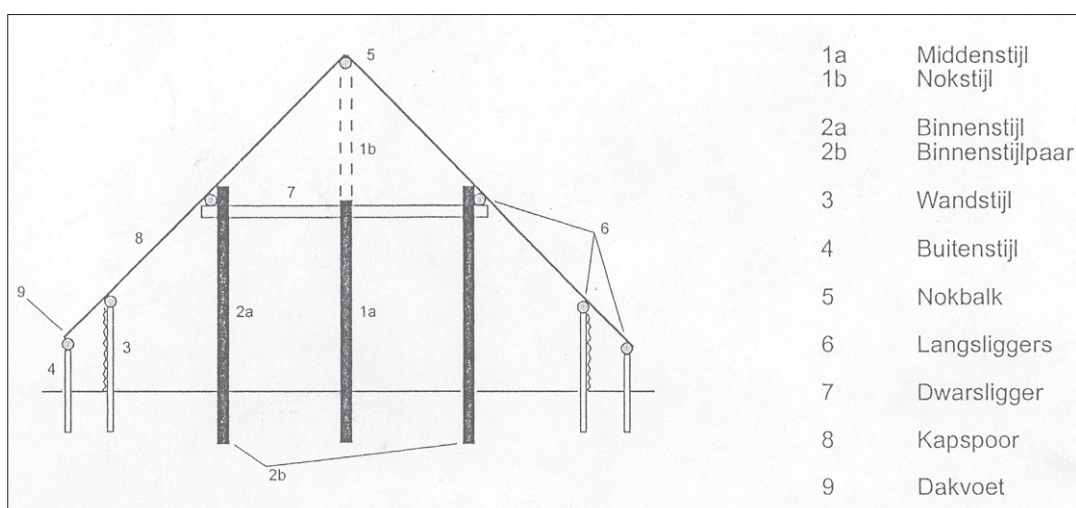
4 Sporen van bewoning

L.P. Verniers en L.M.B. van der Feijst

4.1 Inleiding

In het nu volgende hoofdstuk worden de sporen van bewoning besproken, gevolgd door het vondstmateriaal en tot slot de synthese, waarbij de sporen ineen groter kader worden geplaatst. Tijdens de bespreking van de verschillende aangetroffen sporen van structuren wordt een terminologie gehanteerd. Deze termen, hun betekenis en de plek binnen reconstructies van de gebouwconstructies is weergegeven op afb. 4.1.

Er is in het voorgaande al aangestipt dat er in alle vooronderzoeken gesproken is van afzonderlijke nederzettingen (A, C, D en E plus Zeegbos), maar dat we dit niet zo strikt moeten nemen als deze aanduidingen doen vermoeden. In plaats van in ruimte en tijd gescheiden woonkernen moeten we eerder rekening houden met een 'ruraal conglomeraat' van meerdere gelijktijdige en elkaar opvolgende erven of erfjes. Het enige relatief (plaats)vaste element binnen het conglomeraat is het grafveld, dat in hoofdstuk 5 wordt behandeld. De in dit rapport gebruikte term nederzetting of nederzettingen worden door de diverse auteurs gewoontegetrouw gebruikt, maar verwijzen dus naar de bewoningssporen die aan beide zijden van het grafveld zijn aangetroffen.

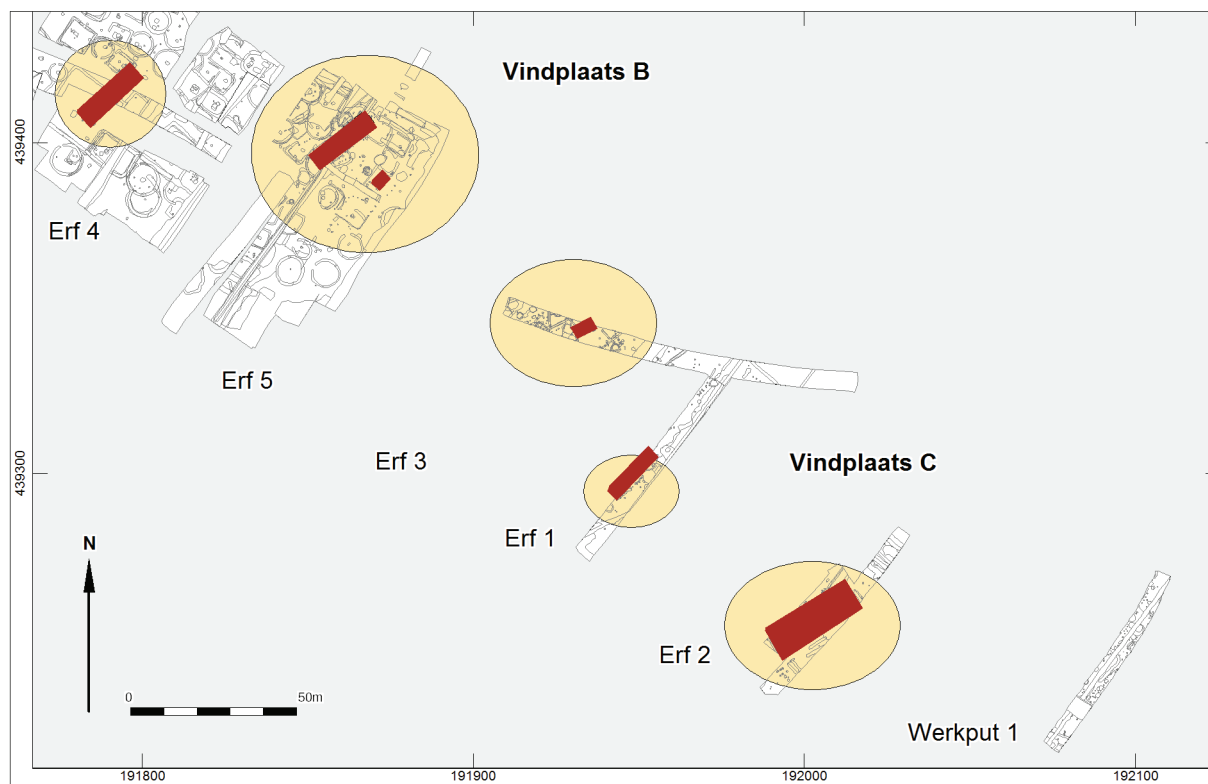

Afb. 4.1 Terminologie van een huisplattegrond.

4.2 Sporen en structuren

De werkputten 1 t/m 4, 10, 20 (fase 1), 12, 32, 36, 37 en 38 behoren tot vindplaatsen B en C. Binnen deze vindplaatsen zijn sporen gevonden van huisplattegronden, spiekers, waterputten en afval- en waterkuilen. Daarnaast is een groot aantal greppels aangetroffen. De diverse bewoningssporen laten zich rangschikken tot zeker vijf bewoningkernen of erven die naast elkaar bestaan of elkaar voorafgaan of opvolgen (afb. 4.2).

Het vierde en vijfde erf zijn aangetroffen op vindplaats B en lagen tussen de sporen van het grafveld. Het betreft hier in beide gevallen huisplattegronden uit een andere periode dan het grafveld en de erven van vindplaats C. In de nu volgende paragrafen worden de structuren en enkele relevante 'losse' sporen per erf behandeld. Vervolgens komen de spoorclusters aan bod die niet met zekerheid aan een erf toegeschreven kunnen worden.

Afb. 4.2 Locatie van de verschillende erven.

4.2.1 Erf 1

Tot erf 1 worden huisplattegrond 1 en een waterkuil gerekend (afb. 4.3). Huisplattegrond 1 kon voor de helft worden onderzocht. De westelijke helft viel buiten het riooltracé, de reden dat de precieze uitleg van de plattegrond niet bekend is geworden. Door een gebrek aan informatie over de binneninrichting laat het gebouw zich moeilijk reconstrueren.

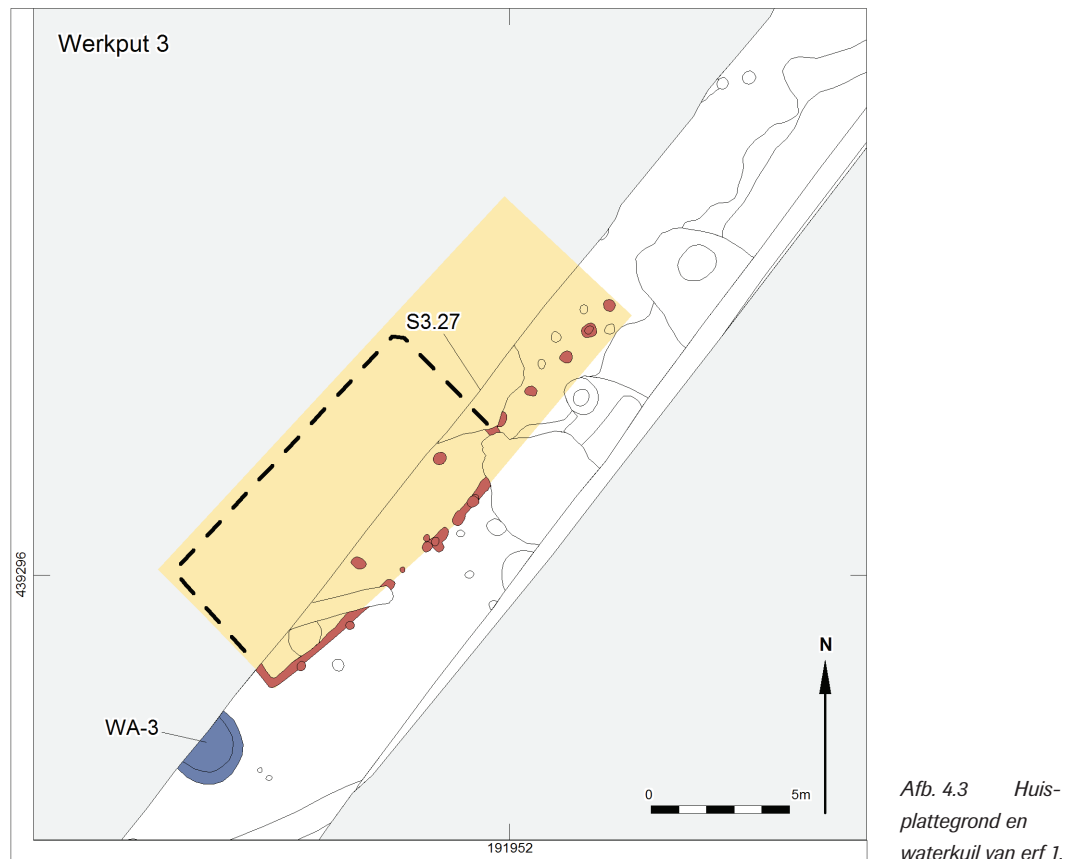
Aan de oostelijke zijde bevindt zich een wandgreppel. Hierbinnen zijn enkele paalkuilen waargenomen. Aan de 'binnenzijde' van het huis bevinden zich twee paalkuilen, op ongelijke afstand van de wandgreppel. Mogelijk dat deze tot de binnenstijlen van het huis behoord hebben.¹⁸ Omdat echter de westelijke tegenhanger ontbreekt, is dit laatste niet met zekerheid te zeggen. Het wordt eveneens betwijfeld vanwege de geringe diepte van deze sporen (5 cm).

Aan de noordoostzijde van de plattegrond, lijkt de wandgreppel een bocht in westelijke richting te hebben gemaakt. Hier wordt dit spoor echter oversneden door een grote kuil (S3.27). Deze kuil is tot een diepte van 70 cm gedocumenteerd; de wandgreppel is maximaal 20 cm diep. Laatstgenoemde is geheel verstoord door de kuil.

Aan de noordzijde van de greppel bevinden zich nog vier paalkuilen op rij. Mogelijk hebben deze eveneens tot de constructie van de huisplattegrond behoord. Buitenstijlen zijn niet aangetroffen. De huisplattegrond is no-zw georiënteerd en meet ca. 12 m in lengte (van wandgreppel tot wandgreppel) of 18,7 m indien de noordelijke palenrij wordt meegerekend. De breedte is niet bekend omdat de binnenindeling van het huis onbekend is gebleven. Een deels twee- en driebeukige constructie is mogelijk, terwijl een tweebeukige constructie gezien de overeenkomst met onderstaande huisplattegrond 2 ook plausibel is.¹⁹ Op basis van de wandgreppel, kan de plattegrond in de Romeinse tijd worden gedateerd. Het aardewerk dat binnen deze plattegrond is aangetroffen, kan het beeld verder nuanceren tot eind 1^e - begin 2^e eeuw.

¹⁸ Zie voor een overzicht van de gehanteerde termen afb. 4.1.

¹⁹ Uitgaande van middenstaanders die net voorbij de putrand liggen, moet de plattegrond een minimale breedte van 5,5 meter gehad hebben.

Afb. 4.3 Huisplattegrond en waterkuil van erf 1.

Omdat andere paalkuilen ontbreken en de twee paalkuilen van geringe diepte vermoedelijk niet als onderdeel van een binnenstijlpaar aangemerkt mogen worden, kan worden gesuggereerd dat het hier een twee- of deels driebeukige plattegrond betreft, waarbij de midden- of nokstijl buiten de werkput ligt en er geen binnenstijlen zijn geweest.²⁰ Dit is echter allerminst zeker.

Op twee meter afstand bevindt zich ten zuiden van de huisplattegrond een waterkuil, WA-3. Deze is ca. 1,20 m diep (ten opzichte van vlakniveau). In de kuil zijn meerdere vondsten verzameld, zoals aardewerk, bouwmetaal, metaal, dierlijk bot en natuursteen. De vondst van een zilveren *denarius* die in de periode 119-122 n. Chr. is geslagen geeft aan dat de drenkkuil (ruim) na het eerste kwart van de 2^e eeuw gedempt is. Het aardewerk betreft een fragment geveerde waar in techniek c met kerfsnede, een kruik of kruikamfoor en de rand van een *dolium*. Op basis van de geveerde waar wordt de waterkuil in de tweede helft van de 2^e eeuw of later gedateerd. Deze datering wijkt af van die van de huisplattegrond en daarmee moet geconcludeerd worden dat beide fenomenen niet gelijktijdig in gebruik zijn geweest.

4.2.2 Erf 2

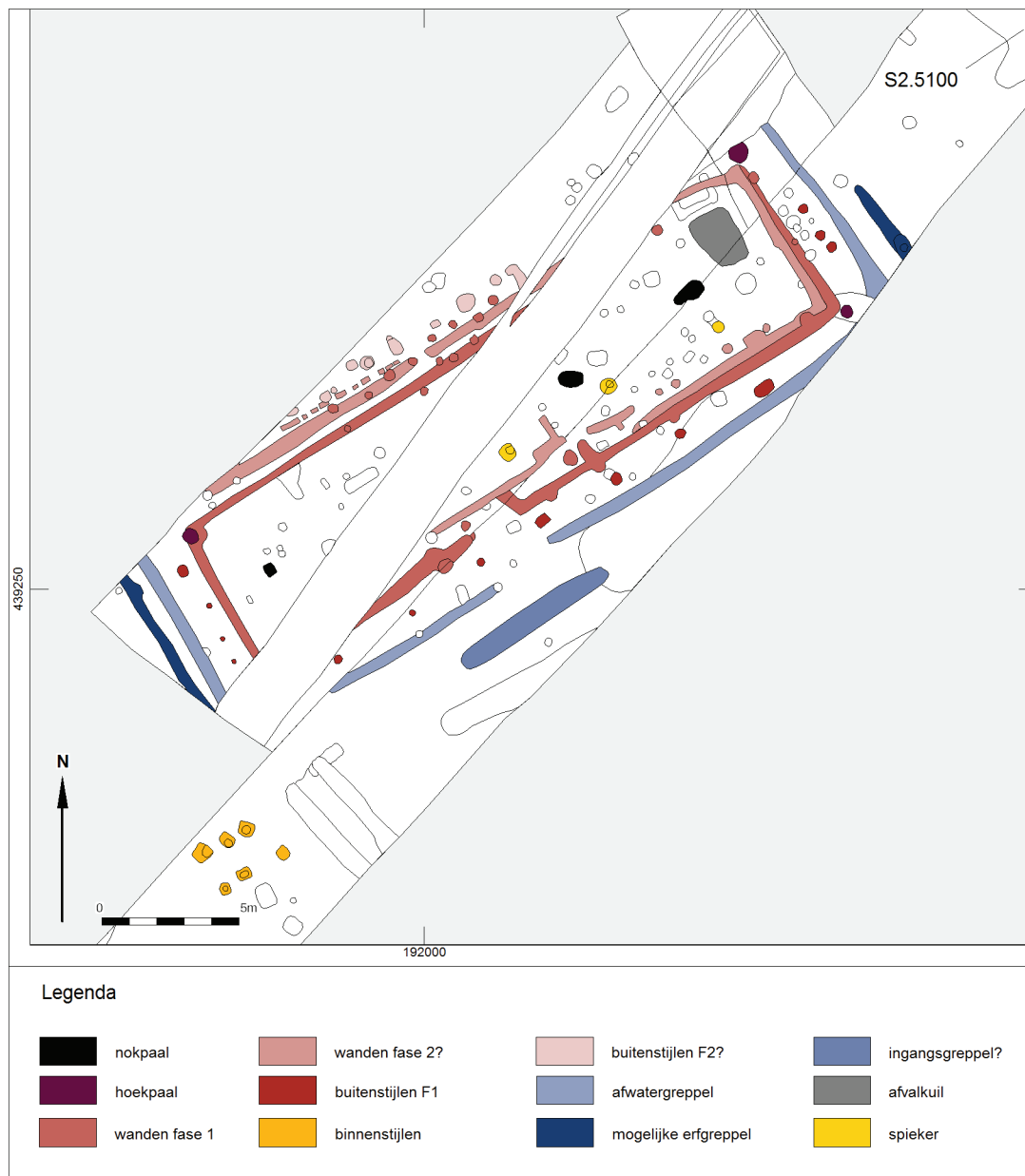
Tot erf 2 behoren huisplattegrond 2 en spieker 2 (afb. 4.4).

Huisplattegrond 2

Hoewel ook huisplattegrond 2 slechts voor de helft binnen het riooltracé aanwezig was, is na overleg besloten hier de werkput uit te breiden (werkput 20). Het idee was dat op deze manier tenminste één plattegrond volledig bloot kon worden gelegd en daarmee in zijn geheel kon worden onderzocht.²¹ In de lengterichting lag echter een recent gedempte sloot schuin over de plattegrond, waardoor sporen van de huisplattegrond zijn verdwenen.

²⁰ Een éénbeukige constructie lijkt gezien de bouwtraditie in dit deel van Nederland gedurende de Romeinse tijd niet voor de hand te liggen.

²¹ Met de restrictie dat sporen die buiten het feitelijk te verstoren riooltracé liggen niet zijn gecoupeerd. Dit om de verstoringen minimaal te houden.

Afb. 4.4 Huisplattegrond en spieker van erf 2.

Samengevat betreft huisplattegrond 2 een tweebeukige plattegrond met vier nokpalen centraal gelegen op de lengteas. De plattegrond is noordoost-zuidwest georiënteerd en is 24 x 6 m groot. De wandgreppels bezitten wandpalen en hierbuiten hebben dakdragende buitenstijlen gestaan. Er bevindt zich een ingang in de lange zijde aan de zuidoostzijde van de plattegrond, andere ingangen zijn niet bekend. Op basis van de wandgreppels en de paalkuilen die zich er tussen en ernaast bevinden, moet geconcludeerd worden dat er meerdere bouwfases van de plattegrond zijn geweest.

Dak

De daklast wordt vermoedelijk gedragen door vier nokstijlen die zich op één rechte lijn bevinden in het midden van de plattegrond: één nokstijl ontbreekt vanwege de recente sloot, maar zou hier gereconstrueerd kunnen worden. In de korte wanden bevinden zich geen nokstijlen, waardoor het huis waarschijnlijk een schilddak heeft gehad. Op drie hoeken zijn paalkuilen aanwezig (de vierde hoek is verstoord). Dit kunnen eveneens dakdragende palen geweest zijn.

Wanden

In de wandgreppels bevinden zich eveneens paalkuilen.²² Zowel aan de noord- als noordoostzijde is te zien dat de wandgreppel uit twee fasen bestaat. Aan de noordoostzijde (kopse kant en een deel van de zuidelijke lange wand) liggen beide fasen nagenoeg op elkaar. Daar is te zien dat de buitenste van de twee de binnenste oversnijdt. Beide greppels zijn hier ongeveer even diep (ca. 30 cm). Langs de noordelijke lange wand liggen beide greppels verder uit elkaar. Hier is duidelijk te zien dat er bij een tweede bouwphase een lichte oriëntatieverschuiving heeft plaatsgevonden.

Buitenstijlen

Op ca. 0,70-0,80 m afstand van de wandgreppel, bevinden zich in ieder geval langs de zuidelijke lange wand en de zuidwestelijke kopse kant buitenstijlen. Langs de lange wand staan ze op regelmatige afstand van elkaar (gemiddeld 3,0 m) en zijn ze ca. 0,20-0,30 m diep. Op de kopse kant staan ze evenzo regelmatig, maar dichterbij elkaar.

Vergelijkbare buitenstijlen zijn te veronderstellen voor de noordoostelijke kopse kant en eventueel noordelijke lange wand. Daar staan eventuele buitenstijlen echter veel minder regelmatig uit elkaar en is de afstand tussen buitenstijl en wand onregelmatig. Zeker langs de noordelijke lange wand zal een tweede bouwphase mogelijke buitenstijlen van de eerste fase verstoord kunnen hebben.

Afwateringsgreppel

De afwateringsgreppel bevindt zich op ca. 2,0 m afstand van de wandgreppel en is gemiddeld 0,15 m diep. De greppel lag vermoedelijk direct onder de overhangende dakrand en was bedoeld voor de opvang en afvoer van regenwater. Alleen langs de noordelijke lange wand is de greppel niet waargenomen. Op dezelfde afstand bevindt zich hier een rij paalkuilen (eventueel buitenstijlen), waarvan onbekend is tot welke bouwphase deze precies behoort. Aan beide kopse kanten is een tweede (afwaterings)greppel zichtbaar die mogelijk tot een tweede bouwphase hoort.

Ingang

Eén ingang bevindt zich in de zuidelijke lange wand. Zowel de wandgreppel, als de afwateringsgreppel kent hier een duidelijke onderbreking ten behoeve van de ingangspartij.

Naar binnen toe gericht bevinden zich ter hoogte van de ingang enkele extra paalkuilen (diepte 18 tot 30 cm), die mogelijk met de ondersteuning van de daklast te maken hebben.

Bij veel huisplattegronden bevinden twee ingangen zich vaak recht tegenover elkaar in de lange wanden van het huis. Veelal liggen de ingangen daarbij op de grens tussen woon- en stalgedeelte. Een derde ingang ligt meestal in de kopse kant ter hoogte van het stalgedeelte (veelal bij driebeukige plattegronden). Afgaande op eventuele onderbrekingen van de wand en/of afwateringsgreppel hebben er in huis 2 geen andere ingangspartijen bevonden.²³ Het is echter ook mogelijk dat er op andere plekken een drempel is aangebracht in de wandgreppel. Tenslotte zij gewezen op de mogelijkheid dat een ingangspartij in de noordelijke lange wand aan het oog onttrokken kan zijn door de positie van de recente sloot.

Binnenzijde plattegrond

Omdat slechts een klein deel van de sporen gecoupeerd is en vanwege de aanwezigheid van de recente sloot, bestaat er enige onduidelijkheid over de functie van de aangetroffen paalkuilen binnen de huisplattegrond.

Er wordt uitgegaan van een tweebeukige huisplattegrond. Of er ook (gedeeltelijk) sprake kan zijn geweest van een driebeukige constructie is niet geheel uit te sluiten. Er lijken enkele stevige binnenstijlen aanwezig te zijn geweest ('binnenstijl' op afb. 4.4), maar mogelijke tegenhangers zijn niet (meer) aanwezig.

²² Van andere (Romeinse) huisplattegronden is bekend dat de wanden vlechtwerk bevatte: twijgen en takken zijn hier tussen de wandpalen gevlochten en werden dichtgesmeerd met klei en leem. Deze wand stond in een ondiepe greppel. Zie onder andere Vos 2002, 15.

²³ Dit zien we terug bij vergelijkbare huisplattegronden te Oss (Schinkel 1998, 199).

Indeling

In het oostelijke deel van de plattegrond liggen haaks op de zuidelijke lange wand enkele staanderparen die te interpreteren zijn als binnenstijlen. Waarvoor ze exact gediend hebben is niet geheel zeker, gezien de tegenhangers ontbreken. De paalkuilen zijn tussen 20 en 40 cm diep. De onderlinge afstand in de lengterichting varieert en er valt daardoor geen gelijkmatige verdeling te herkennen. De reden dat er aan stalboxen gedacht mag worden ligt enkel in het feit dat deze paalkuilen alleen in het oostelijk deel van de plattegrond voorkomen. Dit deel wordt traditioneel gezien als het stalgedeelte en is vaak het grootste van de twee. Dit is gezien de positie van de ingang vermoedelijk ook het geval bij huisplattegrond 2.

In de noordwesthoek van de plattegrond bevindt zich een grote kuil ('afvalkuil' op afb. 4.4). Op basis van het in werkput 2 gecoupeerde deel, kan deze kuil als afvalkuil worden geïnterpreteerd. De kuil kent een vlakke bodem en is ca. 0,40 m diep. Er is relatief veel vondstmateriaal in aangetroffen, waaronder aardewerk, een spinklosje en botmateriaal. Tevens bevond zich veel mangaan en houtskool in deze kuil.

Vergelijking met andere huisplattegronden

Vanaf de 1^e eeuw v. Chr. tot de 3^e eeuw n. Chr. komt in het rivierengebied het tweebeukige huistype Alphen-Ekeren voor. Deze huizen zijn steviger gefundeerd dan hun ijzertijdvoorgangers. Ze kennen middenstaanders die de nokbalk ondersteunden, een wandgreppel en buitenstijlen voor het opvangen van de daklast. In de loop van de eeuwen zijn variaties ontstaan, waarbij onder andere de tweebeukigheid is vervangen door gedeeltelijk twee- en driebeukige plattegronden en ook kunnen de buitenstijlen ontbreken.²⁴ Huis 2 uit Huissen valt binnen de traditie van Alphen-Ekeren huizen en vertegenwoordigt de klassieke vorm.²⁵

In de Oss-typologie komt de plattegrond uit Huissen het beste overeen met type 8A. Deze tweebeukige plattegronden kennen eveneens een wandgreppel met wandstijlen en hierbuiten geplaatste buitenstijlen.²⁶

Binnen 'De Horden-typologie' is niet één type aanwijsbaar, maar toont de combinatie van typen 1 A t/m 1 C de meeste overeenkomsten met de nu onderzochte plattegrond. Het betreffen tweebeukige plattegronden, met nokstijlen, wandgreppels met palen en buitenstijlen. Geen van de typen komt in omvang overeen met huis 2. Type 1B kent buitenstijlen, maar deze bevinden zich op een grotere afstand ten opzichte van de wandgreppel. Type 1A kent maximaal vier nokstijlen, overeenkomstig met het huis in Huissen; typen 1B en C kennen elk drie nokstijlen.²⁷

Uit Kesteren zijn twee plattegronden bekend die beide in redelijke mate overeenkomen. Structuur 2 uit Kesteren is een tweebeukig huis met wandgreppels en slechts één ingang in de lange wand. Zowel afmetingen als oriëntatie en andere specifieke kenmerken komen minder goed overeen. De plattegrond wordt aan het eind van de 1e of begin 2e eeuw gedateerd.²⁸ Structuur 1 komt zowel qua oriëntatie als wat afmeting betreft (24 x 6 m) perfect overeen. Daarnaast heeft deze plattegrond wandgreppels met daarin paalkuilen en buitenstijlen op de kopse kant. De plattegrond kent echter een overwegend drieschepige opbouw en wordt in de Vroeg-Romeinse tijd gedateerd.²⁹

Al deze huistypen worden in de Romeinse tijd gedateerd. Omdat geen enkel type 100% overeenkomt met huis 2 uit Huissen, is een meer nauwkeurige datering op basis van deze vergelijkingen niet mogelijk. Hiervoor is het aardewerk van de opgraving nodig (zie §4.2.1).

Spieker 2

Spiekers zijn opslagschuurtjes met een verhoogde vloer, waarmee vocht en ongedierte uit de voorraad graan of andere oogstproducten kon worden weggehouden.

Spieker 2 bevindt zich ca. 5 m ten zuiden van huisplattegrond 2. De zespalige spieker is in totaal ca. 2 m lang en 1,5 m breed. De diepte van de paalkuilen varieert tussen 0,12 en 0,40 m. In de paalkuilen van de spieker is een fragment Romeins aardewerk gevonden, dierlijk bot en metaal.

24 Vos 2009, 62-63.

25 Alleen het schijnbaar ontbreken van tegenover elkaar gelegen ingangen in de lange wanden kan als een variatie aangemerkt worden.

26 Schinkel 1998, 198-199.

27 Vos 2009, 67-73.

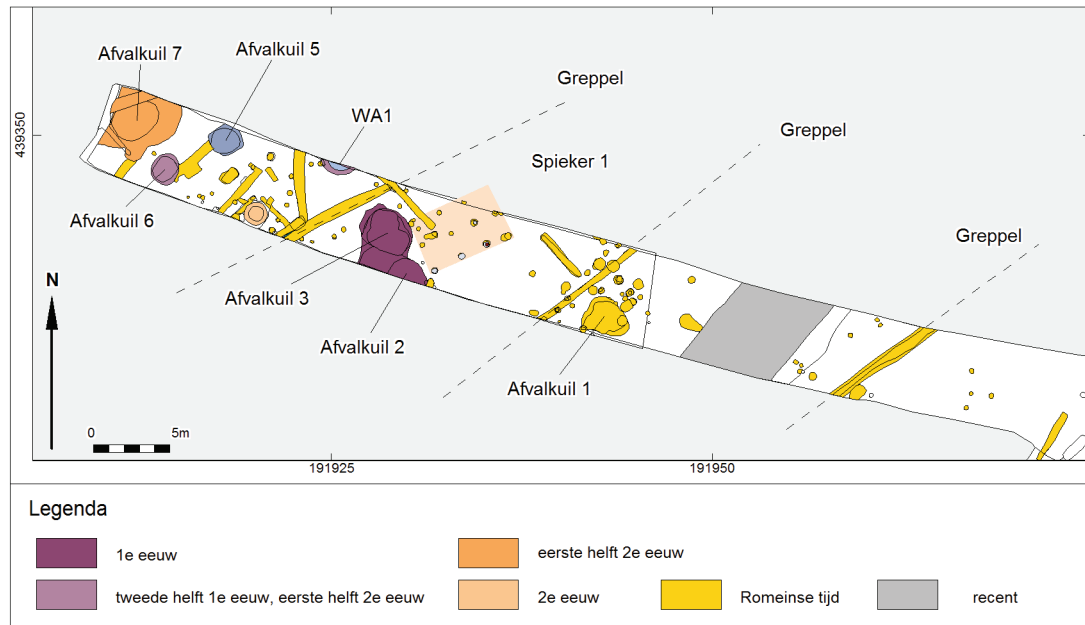
28 Sier & Koot 2001, 94-95.

29 Idem, 91-92.

4.2.3 Erf 3

Erf 3 bestaat uit een spieker, zeven afvalkuilen, een waterput en enkele greppels. Een huisplattegrond is niet aangetroffen binnen de grenzen van het onderzochte riooltracé.

Afb. 4.5 Erf 3, sporen en fasering.

Spieker 1

Spieker 1 betreft een twaalfpalige spieker, waarvan de meest noordelijke paalkuil zich net buiten het bereik van de werkput bevindt. De spieker is noordoost-zuidwest georiënteerd. Een oriëntatie die overeenkomt met die van de structuren op Erf 1 en 2. De afstand tussen de paalkuilen varieert in noordoost-zuidwestelijke richting tussen 1,8 en 2,0 m, in noordwest-zuidoostelijke richting bedraagt deze 1,6 m. De gemiddelde diepte van de paalkuilen bedraagt 0,20 m.

Uit de paalkuilen van de spieker zijn een paar scherfjes Romeins aardewerk afkomstig (ruw- en gladwandig) en een niet determineerbaar stukje metaal. Een nadere datering dan Romeins kan niet worden gegeven.

Afvalkuilen

Er zijn zeven kuilen zichtbaar, die op vlakniveau een grote omvang kenden. Vanwege het relatief vele vondstmateriaal dat in deze sporen is gevonden, gepaard met de aanwezigheid van fosfaat en houtskool, zijn deze kuilen geïnterpreteerd als afvalkuilen. De kuilen zijn komvormig met een vlakke bodem en de diepte varieert tussen 20 en 44 cm.

Op basis van het aardewerk en de metaalvondsten uit de kuilen, is een voorzichtige fasering in de kuilen aan te brengen. Deze is weergegeven in afbeelding 4.5.

Waterput

Tegen de noordelijke putwand bevindt zich een waterput (WA1, S4.69, afb. 4.6). De houten beschoeiing is nog zichtbaar onderin de waterput. Er zijn meerdere fragmenten aardewerk in aangetroffen, zowel gedraaid als handgevormd. Tevens is een stuk dierlijk botmateriaal en twee stukken natuursteen verzameld. Op basis van het gedraaide aardewerk dateert de waterput rond de overgang van de 1^e naar de 2^e eeuw.

Greppels

Er zijn meerdere greppels aanwezig, waarvan enkele het erf in min of meer gelijke zones van ca. 12 tot 15 m breed verdelen. In de eerste zone is afvalkuil 1 aanwezig. Daarnaast liggen enkele paalkuilen verspreid tussen de twee greppels, maar het grootste deel wordt ingenomen door een recente versterking. In zone 2 bevindt zich spieker 1 geheel aan de oostzijde en afvalkuilen 2 en 3 aan de westzijde. Zone 3 bevat afvalkuilen 4 t/m 7 en de waterput.

Afb. 4.6 De waterput van erf 3.

Erf 3

Samenvattend kan het deel van erf 3 dat is onderzocht mogelijk omschreven worden als een 'activiteitszone'. Dit deel van het erf diende voor de opslag van (landbouw)producten. Er werd water geput en het huishoudelijk afval vond er zijn laatste bestemming. Er werd niet aantoonbaar gewoond op dit deel van het erf en evenmin zijn er aanwijzingen voor enige vorm van ambacht of het stallen van vee. Het terrein is gedurende de 1e en 2e eeuw continu in gebruik geweest.

4.2.4 Erf 4

Tot erf 4 behoort huisplattegrond 3, gelegen onder de sporen van het Romeinse grafveld op vindplaats B (afb. 4.7).

Huisplattegrond 3

Huisplattegrond 3 wordt oversneden door één van de greppels van het grafveld en bevindt zich ten westen van de andere twee huisplattegronden, op bijna 200 m afstand van huisplattegrond 1. De uitleg van deze plattegrond is duidelijk anders dan de voorgaande twee: zo zijn er geen wandgreppels en geen binnenstijlen en is de huisplattegrond minder zwaar gefundeerd. De plattegrond bestaat uit twee rijen van dubbele wandpalen (afb. 4.7). De breedte bedraagt ca. 5,0 m. Opvallend is dat de wandpalen telkens om en om paarsgewijs en enkelvoudig zijn geplaatst. De paalkuilen zijn tussen de 14 en 30 cm diep. Een rijtje van drie paalkuilen haaks op de lengterichting in de noordelijke lange wand zou kunnen wijzen op een ingangspartij.

Er zijn drie handgevormde aardewerkfragmenten aangetroffen in deze huisplattegrond. Omdat het wandscherven betreft, en vanwege het lage aantal, is een betrouwbare uitspraak omtrent de datering moeilijk. In eerste instantie is het aardewerk als vroeg-Romeins gedateerd.

De plattegrond wordt oversneden door een forse kringgreppel (KG23) van graf 38 en de kringgreppel van graf 57 (KG32). Graf 38 is op basis van onderlinge oversnijdingen gedateerd in de 1^e eeuw. De grafkuilen van graf 57 dateren achtereenvolgens 40-40/85 en 50-100 n. Chr. Tevens wijkt de huisplattegrond qua wandconstructie zo af van de meer gangbare Romeinse huisplattegronden in het rivierengebied in het algemeen en andere huisplattegronden te Loovelden in het bijzonder, dat een oudere datering daarmee plausibel is.

De aangetroffen paalkuilen aan de binnenzijde liggen niet op één lijn of centraal in het middendeel. Er zijn centrale paalzettings aangetroffen, waardoor wordt uitgegaan van een tweebeukige huisplattegrond. De plattegrond komt overeen met het Haps-type of type Oss 4B. Dit zijn tweebeukige

Afb. 4.7 Erf 4, een huisplattegrond uit de Late IJzertijd.

huisplattegronden uit de Late IJzertijd, waarbij de wand/buistijlen deels in paren bij elkaar staan.³⁰ De wandstijlen en diepte van de sporen komt verder overeen met Haps-plattegronden die elders zijn opgegraven. In bijvoorbeeld Oosterhout- De Contreie (N-Br.) is een éénbeukige plattegrond opgegraven, waarbij de wandstijlen overeenkomen met de nu onderzochte plattegrond. Ook in Oosterhout wordt het opmerkelijk gevonden dat de plattegrond éénbeukig is. Daar wordt vermoed dat de ontbrekende binnenstijlen door recente verstoringen zijn verdwenen.³¹ Dit is ook een mogelijkheid voor de plattegrond in Huissen: door de Romeinse grafreppel kan immers een middenstijl zijn verdwenen.

Op basis van de wandstijlen wordt in ieder geval uitgegaan van een huisplattegrond uit de Late IJzertijd, type Haps of Oss 4B. De ontbrekende middenstijlen kunnen in latere perioden zijn verstoord (onder andere door de greppel uit de Romeinse tijd), of zich buiten de werkput hebben bevonden.

4.2.5 Erf 5

Erf 5 is het meest complete erf dat aan het licht is gekomen te Loovelden. Het erf bestaat uit een afrastering, spieker, afvalkuilen, een waterput en een meerfasig hoofdgebouw (afb. 4.8).

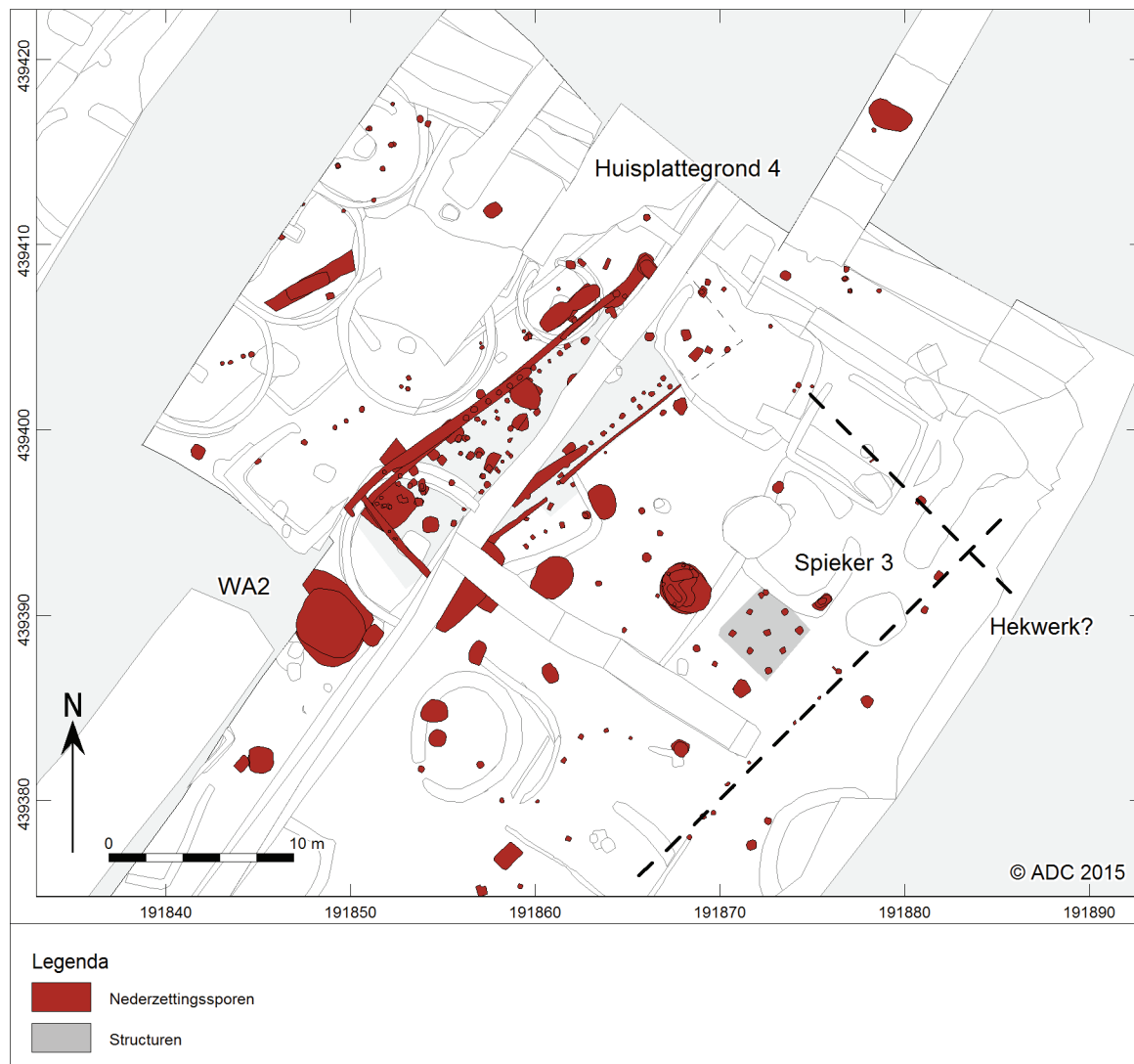
Huisplattegrond 4

Voor wat betreft de constructie van de huisplattegrond bestaan meerdere opties. Gebleken is dat er een oudere fase aanwezig is onder net een andere oriëntatie. Deze fase lijkt een andere constructie te hebben dan de jongere fase(n). De mogelijke ontwikkeling van het gebouw is weergegeven op afbeelding 4.9.

In fase 1 betreft het een kleine vermoedelijk tweebeukige plattegrond van ca. 5,1 m x 16 m (afb. 4.9a). Er is in deze plattegrond geen ingang aangetroffen, evenmin een voortzetting van de zuidelijke korte zijde naar het zuiden, hoewel deze wandgreppel een duidelijke hoek beschrijft. Langs de noordelijke lange wand zijn drie forsere palen aangetroffen. De noordoostelijke kopse kant van het gebouw bestaat uit enkele paalkuilen die qua oriëntatie in verband met de wandgreppels kunnen worden gebracht.

³⁰ Schinkel 1998, 191-193.

³¹ Roessingh & Blom 2012, 295.

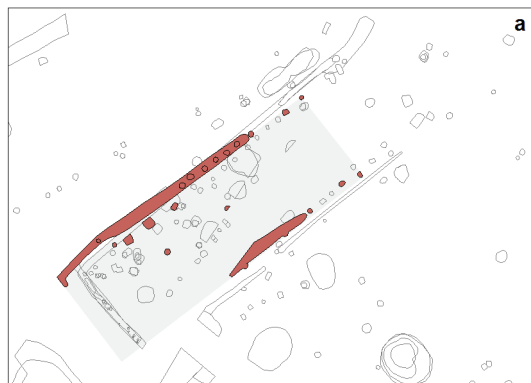
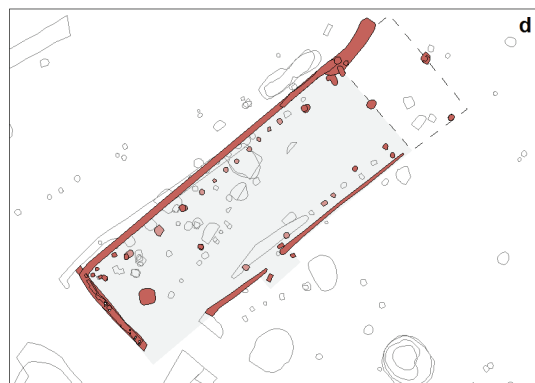
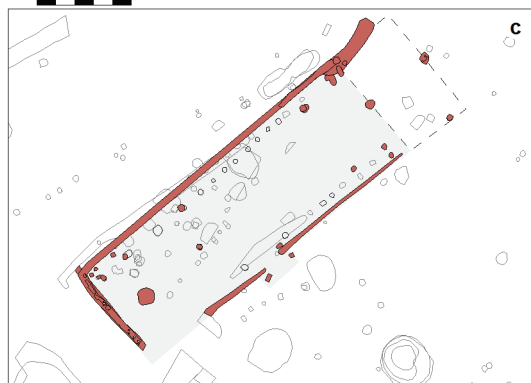
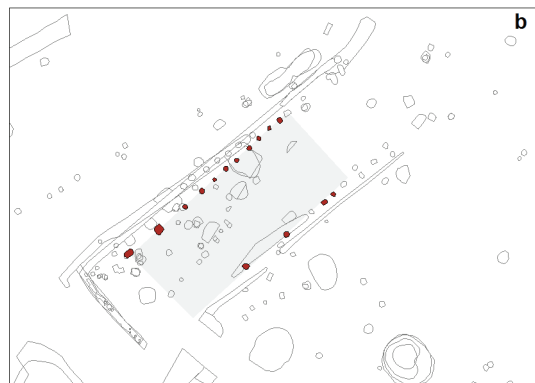

Afb. 4.8 Sporen van erf 5.

Twee rijen palen liggen vervolgens onder net een andere oriëntatie langs de wandgreppels en oversnijden gedeeltelijk de zuidelijke wandgreppel van fase 1 (afb. 4.9b). Het is mogelijk dat dit een tweede bouwfase betreft.

Fase 3 betreft vervolgens een plattegrond die iets naar het noordoosten is opgeschoven ten opzichte van fase 1. De plattegrond meet 6,5 m x 21,3 m en bestaat uit wandgreppels zonder dakdragende palen maar met een plaggenopbouw. De plaggen waren zeer goed zichtbaar in de zuidwestelijke (korte) wandgreppel. De als fase 3 gepresenteerde plattegrond sluit aan bij bekende twee-beukige Romeinse huisplattegronden als het Alphen-Ekerentype of het Oss-Ussen type 8a. Ter illustratie zijn de dieper ingegraven, vermoedelijk dakdragende paalsporen binnenin de plattegrond afgebeeld (afb. 4.9c). Een combinatie van fase 2 en fase 3 laat echter zien dat de palenrijen uit fase 2 zeer goed aansluiten bij de wandgreppels en oriëntatie van fase 3. Deze palenrijen kunnen een verklaring zijn voor het ontbreken van constructieve palen in de met plaggen 'opgemetselde' wanden. Ze kunnen samen met de zwaardere binnenstijlen de daklast hebben gedragen en zo de wanden hebben ontlast. De palenrijen bevinden zich steeds op 60 cm uit de wanden.

De plaatselijke stratigrafie heeft duidelijk gemaakt dat het grafveld hier gedeeltelijk overspoeld is na de Romeinse tijd (Merovingische tijd/Vroege Middeleeuwen). De sporen van de plattegronden werden al zichtbaar in de over het grafveld opgespoelde laag schone klei. Tevens bleek zich onder de sporen van het grafveld plaatselijk een Late IJzertijd/vroeg-Romeins niveau in de vorm van een vondstenlaag te bevinden. Sporen van het grafveld bleken hier doorheen gegraven. De sporen van de plattegronden en

FASE1, OVERSNEDEN DOOR LATERE FASEN**FASE 2? AFWIJKENDE ORIENTATIE****FASE3? STAANDERS DIEPTE + 40 CM****FASE 2 PLUS 3?**

Afb. 4.9 Mogelijke fasen van ontwikkeling van huisplattegrond 4.

de bijbehorende nederzettingssporen oversnijden vervolgens de sporen van het grafveld. Er zijn zelfs directe aanwijzingen dat men graven tegen moet zijn gekomen bij de aanleg van de constructie, de (afval)kuilen en de waterput. Eén grafkuil is zelfs mogelijk geruimd ter plekke van de korte zuidwestelijke wandgreppel, terwijl er een graf binnen de plattegrond is aangetroffen. Kortom, het gebied is tweemaal van functie veranderd: van wonen in de Late IJzertijd/Vroeg-Romeinse tijd naar een grafveld halverwege de 1e eeuw en wederom naar een woonfunctie na de verspoeling van het grafveld in de Post-Romeinse tijd.

Datering

In de sporen zijn alleen vondsten geborgen die dateren uit de vroegste fase (Late IJzertijd/Vroeg-Romeinse tijd). Deze vondsten kunnen, gezien de stratigrafische situatie, gezien worden als opspit. Post-Romeinse vondsten ontbreken. De jongste graven uit het grafveld (eind 3e- begin 4e eeuw) dienen derhalve als een *terminus post quem*.

Dak

De daklast werd vermoedelijk gedragen door de langs de lange wanden even naar binnen gestelde stijlen plus enkele zwaardere palen en minimaal vier nokstijlen die zich op één rechte lijn bevinden in het midden van de plattegrond; één of meer nokstijlen ontbreken vanwege een verstoring door een recente sloot. Langs de korte wanden bevinden zich geen extra constructieve stijlen. Vermoedelijk heeft het huis hiermee een zadeldak gehad.

Wanden

In de wandgreppels bevinden zich in fase 1 rijen paalkuilen. In fase 2/3 bestaan de wanden uit een plaggenopbouw. In het noordoosten is geen korte wandgreppel aangetroffen.

Ingang

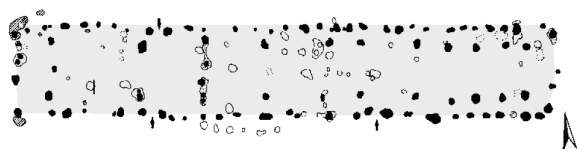
De meest duidelijke ingang bevindt zich ongeveer halverwege in de zuidelijke lange wand. Hier is de wandgreppel onderbroken met een opening van 1,14 m. Aan beide zijden van de opening zijn palen aanwezig die de opening constructief hebben ondersteund. Twee palen zijn buiten de wand geplaatst. Een andere aantoonbare mogelijkheid voor een opening kan de oostelijke kopse kant zijn, waar de wandgreppel ontbreekt.

Binnenzijde plattegrond

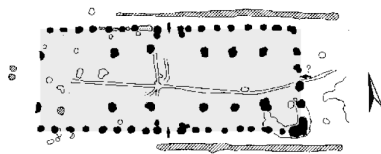
Vanwege de verstoring van de plattegrond door een 1,5 m tot 2 m brede recente greppel (zie afb. 4.8) ontbreken er sporen binnen de plattegrond. Hierdoor is het niet mogelijk met een zinvol voorstel te komen voor een binnenindeling. Er valt wel een verschil in spoordichtheid waar te nemen tussen de zuidwestelijke en noordoostelijke helft van de plattegrond. Indien het een woonstalhuis betreft, zal het stalgedeelte in het zuidwestelijke deel gezocht moeten worden.

Vergelijking met andere huisplattegronden

Zoals gezegd betreft deze reconstructie een plattegrond die niet gangbaar is voor de (Laat-)Romeinse tijd in het Rivierengebied. Er bestaat wel enige concordantie met plattegronden uit Noordwest-Duitsland.³² Te Flögeln, ten oosten van Bremerhaven zijn plattegronden aan het licht gekomen uit de 6^e en 7^e eeuw (afb. 4.10).

Flögeln, Eekhöltjen

Flögeln, Eekhöltjen

Afb. 4.10 Plattegronden uit Flögeln. Naar Zimmermann 1992.

Spieker 3

Ten oosten van de plattegrond is een vierkante spieker aangetroffen bestaande uit negen (maximaal tien) palen. De oriëntatie is min of meer gelijk aan de huisplattegrond. Een deel van de sporen bleek een vierkante coupevorm te hebben, de overige komvormig. Het ondiepste spoor was nog 17 cm diep, terwijl van de diepste sporen nog 29 cm resteerde. Uit de sporen is alleen handgevormd aardewerk afkomstig. Het betreft kleine fragmentjes geglad aardewerk met plantaardige en zand magering. Vermoedelijk betreft dit materiaal opspit.

Waterput WA2

De waterput is aangetroffen direct ten zuiden van de zuidelijke korte wand van Huis 4. De put is geadmistreerd onder spoor 14 en 132 in vlak 1 en vlak 2 van werkput 32. Vondsten zijn gedaan op het tweede vlak en bij couperen (tabel 4.1). De put is machinaal gecoupeerd en bleek strak cirkelvormig in doorsnede op diepere niveaus. De onderste vulling is zichtbaar opgevuld met verrommelde klei en zandkluiten, wat zoveel betekent dat een eventueel aanwezige beschoeiing gesloopt is. De vorm geeft aan dat dit een ton geweest kan zijn.

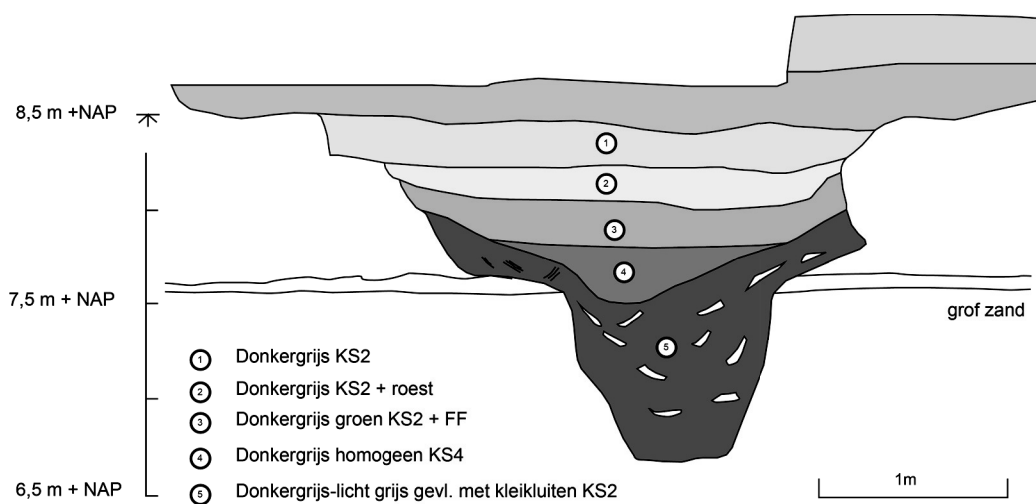
De fibula betreft een hoekig gebogen draadfibula, met horizontale kerfsnedeversiering, de speld is compleet. Feitelijk betreft het een versierde variant van de 'gewone' Almgren 15, die grofweg dateert tussen 70 en 150 n. Chr. In Utrecht en Nijmegen zijn contexten aangetroffen waar dit type iets vroeger dateert vanaf ca. 30 n. Chr. Over het algemeen komen deze spelden echter vanaf de Flavische periode

³² Dank aan Stijn Heeren (Vrije Universiteit Amsterdam) voor deze aanwijzing.

voor.³³ De tweede vondst betreft een rechthoekig bronzen plaatje met vier nieten op de hoek. Het betreft een onversierde riemversteviger van paardentuig.

Tabel 4.1 Vondsten uit WA2.

VNR	INHOUD	OPMERKING	AANTAL	PERIODE
863.001	MCU	beslag en fibula	2	romm
864.002	AW	wrijfschaal	6	rom
864.003	AW	amfoor Dressel 20	2	rom
864.004	SXX	Maalsteen, import	35	
865.001	AW	hand plant zand dogr, niet heel glad	25	rom
866.001	AW	gladwandig	1	rom
Totaal			73	

Afb. 4.11 Waterput WA2 bij huis 4.

Onder het aardewerk bevinden zich restanten van een wrijfschaal, een Dressel 20 amfoor, de bodem van een gladwandige vorm en handgevormd aardewerk. Het handgevormde aardewerk kan dateert uit de Vroeg-Romeinse tijd.

Rastering

Ten oosten van spieker 3 is een rij van negen kleine paaltjes aanwezig die in een min of meer evenwijdige lijn met de plattegrond en spieker 3 zijn aangetroffen. Mogelijk zijn dit de restanten van een afrastering of hekwerk van het erf. Erfindelingen werden in de Romeinse tijd doorgaans door greppels vormgegeven, een mogelijke indicatie voor de jongere datering.

In de overige niet tot het grafveld behorende, maar in de nabijheid van Huis 4 liggende sporen, is uitsluitend vroeg- en midden-Romeins aardewerk aangetroffen. Het is volstrekt niet duidelijk of deze sporen nog tot de nederzettingssporen behoren van erf 3, en dus vindplaats C behoren. Het is ook mogelijk dat vondstmateriaal van vindplaats C nog in de Post-Romeinse tijd rondzwierf en zo in de sporen op erf 5 is terechtgekomen. De hoeveelheid vondsten in de sporen (steeds maar enkele stuks) doet het laatste vermoeden.

33 Heeren & Van der Feijst 2016.

4.2.6 Overige spoorclusters

In werkput 1 zijn verschillende (grote) kuilen, paalkuilen en greppels aangetroffen (afb. 4.12). Tweemaal betreft het een waterkuil (S1.44 en S1.85) en éénmaal een afvalkuil (S1.81/83).

Hoewel enkele paalkuilen zich op één lijn bevinden, zijn geen structuren te vormen uit de sporen. De sporen van vindplaats D (werkput 2 van het onderzoek van de ACVU-HBS) bevinden zich op 60 m afstand. De greppels die daar zijn aangetroffen, kunnen echter niet verbonden worden met de greppels uit werkput 1 van onderhavig onderzoek. De huisplattegrond die door de ACVU-HBS is blootgelegd heeft dezelfde oriëntatie als huisplattegronden 1 en 2 van het huidige onderzoek. De plattegrond op vindplaats D wordt in de 1^e eeuw gedateerd. Op basis van deze datering kan voorzichtig worden verondersteld dat in de Romeinse tijd bewoning eerst aan de oostzijde van het plangebied op vindplaats D heeft plaatsgevonden, waarna de nederzetting in westelijke richting is opgeschoven. Op basis van het aardewerk worden de sporen in werkput 1 aan het einde van de 1^e eeuw en het begin van de 2^e eeuw gedateerd. Een verrassende vondst is het fossiel van een zee-egel (afb. 4.13). Het gesteente betreft kiezel. De vondst is gedaan in een paalkuil (S1.69). De herkomst is niet te achterhalen. Misschien is het fossiel met een rivier aangevoerd.

Afb. 4.12 De sporen van werkput 1, met enkele sporen uitgelicht. In grijs een recente verstoring.

Twee meter ten noorden van de paalkuil met het fossiel, is een kuil aangetroffen waar relatief veel vondstmateriaal in aanwezig was (S1.81). De kuilen wordt geïnterpreteerd als afvalkuil. Het aardewerk dateert de kuil in de Midden-Romeinse tijd. In de kuil is een bijzondere fibula gevonden, die deze datering onderschrijft (zie §4.5.4). Ook zijn enkele fragmenten bouwmateriala gevonden, waaronder twee tegulae (zie §5.3.3).

4.3 Aardewerk uit nederzettingscontext

W.F. Reigersman – Van Lidth de Jeude

4.3.1 Inleiding

Het aardewerk uit nederzettingscontext is in zijn geheel gescand, waarna de geselecteerde vondsten zijn geanalyseerd.³⁴ Zowel van de scan als van de geanalyseerde vondsten zijn de gegevens in een database verwerkt. Het aardewerk is in principe redelijk tot goed geconserveerd in de bodem en kon derhalve zonder problemen geanalyseerd worden.

Als eerste komt het resultaat van de scan kort aan de orde. Daarna wordt dieper ingegaan op de gedetermineerde vondsten. Het aardewerk wordt vervolgens per structuur besproken. De relevante onderzoeksvragen komen deels in de lopende tekst en deels in de conclusie aan bod.

4.3.2 Scan

De scan heeft de volgende relevante gegevens opgeleverd. Van het aardewerk bleek 18% handgevormd en 82% gedraaid Romeins aardewerk. De percentages handgevormd en gedraaid zijn op absolute aantallen gebaseerd. De percentages waarin de gedraaide baksels voorkomen zijn vervolgens geschat aan de hand van een steekproef.

Het handgevormde aardewerk is bij de uiteindelijke analyse buiten beschouwing gelaten. Toch kan hier wel iets over gezegd worden. Het vertoont de kenmerken van handgevormd aardewerk zoals dat in deze regio in de Romeinse tijd gebruikelijk is: met een baksel met veel fijn steengruis of grof zand als verschraling. Het komt in veel sporen voor, ook in sporen die in de 2^e eeuw dateren. Het gedraaide aardewerk betreft zowel tafelwaar als gebruiksaardewerk. Zoals gebruikelijk in rurale nederzettingen is de hoeveelheid ruwwandig aardewerk het grootst. Bataafs grijs aardewerk valt hier ook onder: dit is het regionaal geproduceerde ruwwandig aardewerk. De hoeveelheid gladwandig aardewerk waar de kruiken en kruikamforen onder vallen neemt een tweede plaats in.

³⁴ De selectie is gemaakt op basis van de herkomst uit sporen en structuren. Het aardewerk uit gebouwen, afvalkuilen, greppels en waterputten is volledig uitgewerkt. De scan en de aardewerkdeterminatietabellen zijn beschikbaar via het e-depot.

Het relatief hoge percentage *terra nigra* is een aanwijzing voor een vroege begindatering van de activiteiten: in de eerste helft van de 1^e eeuw. Ook de sporen met alleen handgevormd aardewerk, soms in combinatie met –vermoedelijk – vroeg gedraaid aardewerk, wijzen op een gebruik van het terrein in de 1^e eeuw. De algemene indruk is echter dat het meeste aardewerk dateert uit de eerste helft van de 2^e eeuw tot net iets na het midden van de 2^e eeuw. De jongste vormen, een stevig uitgevoerde kom Nb 104 en een sikkelachtige ruwwandige rand, dateren uit de 3^e eeuw.

Onder het gescande materiaal is ook een deel afkomstig van zoutcontainers.

4.3.3 Aardewerk uit structuren³⁵

Erf 1, huis 1

Het aardewerk uit de oostelijke greppel betreft gebruiks-aardewerk: twee kleine gladwandige fragmentjes en een groter fragment van vermoedelijk een Bataafs grijze kom in baksel 4 uit Nijmegen. Op grond van dit fragment kan de datering eind 1^e en eerste helft 2^e eeuw zijn.

In de greppel in het gebouw, die de wandgreppel oversnijdt is een groot halsfragment van een fles in een oranjeroed ruwwandig baksel gevonden. Mogelijk is dit Holdeurns aardewerk. Daarnaast is een fragment van een parelurn en een fragment Bataafs grijze waar baksel 1 gevonden. Ook deze greppel dateert daarmee uit de laatste kwart van de 1^e eeuw en de eerste helft van de 2^e eeuw.³⁶

De grote kuil die over de vermoedelijke noordelijke greppel ligt heeft ook aardewerk uit de laatste fase van de 1^e of de eerste helft van de 2^e eeuw opgeleverd.³⁷ De daterende stukken uit de kuil zijn een kruik Hofh 50/51 en een *terra nigra* bord HBW 81. Fragmenten van een *dolium* en een olijfolieamfoor Dr 20 zijn hier ook in gevonden.

Erf2, huis 2

Drie sporen binnen de plattegrond bevatten bodem- en wandfragmenten van vermoedelijk dezelfde kruik of kruikamfoor. De brede vorm van de bodem en opgaande wand passen in de (late) 1^e of vroege 2^e eeuw. In de oostelijke wandgreppel is afgezien van een verweerd fragment *dolium* geen gedraaid aardewerk gevonden. Wel is een randfragment van een handgevormde kom met vloeiend driedig profiel met een kort randje aangetroffen.

In een van de buitenstijlen aan de noordoostelijke kopse kant van de plattegrond is een randfragment gevonden van een Bataafs grijze pot. Het fragment is verbrand. Het is in baksel 5 uitgevoerd en heeft een randprofiel als Zoelen vorm 4b. Deze vorm is pas in de tweede helft van de 2^e eeuw opgekomen. Wat datering betreft lijkt deze dus niet bij het overige aardewerk van Huis 2 te behoren. Wellicht hebben we hier met een scherf uit een tweede bouwfase te maken.

In een buitenstijl aan de zuidoostzijde van de plattegrond is een erg verweerd fragment van een *terra nigra* vorm met vermoedelijk een barbotine ribbel gevonden (mogelijk van een parelurn).

Een fragment 'granular grey ware' uit een paalkuil bij de zuidelijke wand, wordt toegeschreven aan de eerste bouwphase van Huis 2. Dergelijk ruwwandig aardewerk komt in de 1^e eeuw of mogelijk het begin van de 2^e eeuw voor.

Op grond van de aardewerkfragmenten die in en rond de plattegrond zijn gevonden is het nagenoeg duidelijk in welke periode het gebouw is opgericht en vervolgens is aangepast. Er zijn echter maar weinig diagnostische fragmenten. De verweerde *terra nigra* scherf en verbrande rand Bataafs grijze waar uit de buitenstijlen geven aanknopingspunten. Opvallend is dat de kruikbodem die in de afvalkuil in het gebouw is gevonden ouder is dan de fragmenten uit de buitenstijlen. Een conclusie kan zijn dat de eerste fase van het gebouw in de tweede helft van de 1^e eeuw of rond 100 is te dateren. De tweede fase met buitenstijlen zou dan iets later in de 2^e eeuw kunnen zijn aangelegd. Het lijkt erop dat de eerste bouwphase is aangelegd nadat op het terrein eerst al een kuil was gelegen. Deze is vermoedelijk gedempt met rondslingerend afval.

---

35 Alleen die structuren met voldoende materiaal om gefundeerde uitspraken te kunnen doen worden hier gepresenteerd.

36 Het kan hier natuurlijk om opgespit materiaal uit het onderliggende spoor gaan.

37 Idem, hoewel onwaarschijnlijk gezien de hoeveelheid materiaal uit de kuil t.o.v. het aantal scherven uit de onderliggende greppel.

Erf 3, afvalkuil 2

De afvalkuil bevat divers 1^e-eeuws aardewerk zoals Zuid Gallische *terra sigillata*, een vierledig oor van een kruik of kruikamfoor, kurkurnfragmenten met een sterk minerale magering en kamstreken, ruwwandige kom St 210 en een brede gladwandige bodem.

De kuil is waarschijnlijk in de laatste kwart van de 1^e eeuw te dateren, gezien de aanwezigheid van de ruwwandige kom en een fragment van een versierde *terra sigillata* kom Drag 37 die beide vanaf 70 werden gemaakt.³⁸ Opmerkelijk is de aanwezigheid van een vermoedelijk 3^e-eeuwse rand van een ruwwandige kom Nb 104. Hoewel het aardewerk is verzameld tijdens het couperen van de kuil, lijkt hier toch sprake te zijn van ruis. De datering van deze rand past niet bij deze kuil, maar wel bij andere contexten op het terrein (zie onder).

Erf 3, afvalkuil 3

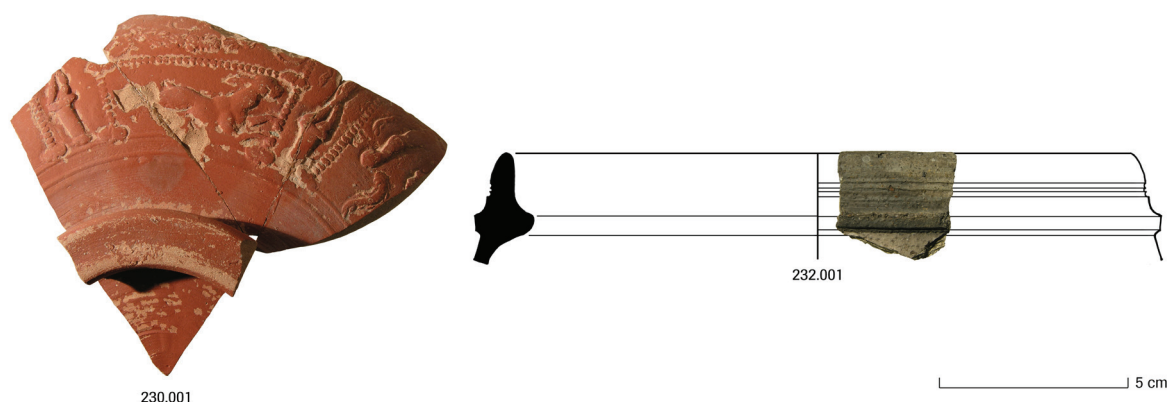
De randfragmenten van twee vormen, namelijk een geverfde beker St 2 en een ruwwandige pot Nb 89, zijn aangetroffen in de primaire vulling van de kuil. De pot heeft een oranje baksel dat vanaf het midden van de 2e eeuw is geproduceerd. Deze kuil dateert waarschijnlijk uit de tweede helft van de 2e eeuw.

Erf 3, afvalkuil 4

Eén stuk is bepalend voor de datering van deze kuil: een kom St210 in Bataafs grijs baksel 4. Het aardewerk in dit baksel is in Nijmegen gemaakt. Het is te dateren vanaf de laatste kwart van de 1e eeuw tot in het begin van de 2e eeuw. Het overige aardewerk sluit hierbij aan, al kent het een veel ruimere datering. De kuil is dus eind 1^e of begin 2^e eeuw te dateren.

Erf 3, afvalkuil 5

Het aardewerk in deze afvalkuil heeft een brede datering. Een midden-Gallische *terra sigillata* kom Drag 37, een geverfde beker St 2 en een terra nigra kom HBW 52 zijn typische 2^e-eeuwse vormen. De versierde *terra sigillata* kom kan niet aan een pottenbakker toegeschreven worden, maar is duidelijk van midden-Gallische herkomst. Een bijna sikkelvormige rand van een pot of kom en een bodem van een ruwwandige pot in een hard groenig baksel zijn typisch 3^e-eeuws of mogelijk iets later. De jongste stukken geven de datering voor de kuil: eind 3^e tot begin 4^e eeuw.

Afb. 4.14 Vondsten uit afvalkuil 5. Links: Midden-Gallische *terra sigillata* kom Drag 37. Rechts: pot of kom met sikkelvormige rand.

Erf 3, afvalkuil 6

Afvalkuil 6 herbergde zeer algemeen Romeins aardewerk: een geverfde beker St 2, een ruwwandige pot St 210B en kom St 210 en een wrijfschaal Br 36. Op grond van de geverfde beker kan dit aardewerk in de 2^e eeuw gedateerd worden.

³⁸ Ook het handgevormde aardewerk (n=31, g=938) wijst op een datering in de 1^e eeuw.

Erf 3, afvalkuil 7

Ook deze afvalkuil heeft algemeen aardewerk opgeleverd met een diversiteit aan vormen en datering. De oudste vormen dateren uit het einde van de 1^e eeuw of de eerste helft van de 2^e eeuw: een fragment van een gebronsde imitatie van een Drag 37 met kerfsnedeversiering, een geverfde beker St 2 in techniek a, een pot als St 201A in grijze waar baksel 1 en een ruwwandige kom St 210. De jongste vormen dateren uit de tweede helft van de 2^e eeuw of het begin van de 3^e eeuw: een pot Willems T2/Zoelen vorm 4a-b en een grote ruwwandige kom Nb104 met een stevig uitgevoerde rand. Opvallend is dat de verschillende wrijfschaalfragmenten sporen van beroeting vertonen. Deze kuil is waarschijnlijk aan het eind van de 2^e eeuw opgevuld.

Erf 3, WA1

In de waterput is vooral gebruiksaardewerk gevonden, zoals fragmenten van een *dolium*, Low Lands ware en kruikamfoor. Een ruwwandig fragment in een hard groengeel baksel lijkt op een datering in de 3^e eeuw te wijzen. Een fragment van een kruikamfoor met flauwe ribbels kan ook een late datering hebben. Fragmenten van een geverfde beker bestrooid met grove kleikorreltjes dateert uit het midden van de 2^e eeuw.

In de onderste vulling van de waterput is echter een fragment van een 1^e-eeuws *terra sigillata* bord Drag 18 gevonden. Dit bord dateert uit het midden van de 1^e eeuw of het begin van de Flavische periode. De waterput is dus mogelijk al rond of kort na het midden van de 1^e eeuw aangelegd. Het lijkt erop dat hij gedurende de hele 2^e eeuw in gebruik is gebleven en pas in de 3^e eeuw dicht is geraakt. Dat is een vrij lange periode. De waterput kan natuurlijk al eerder in onbruik zijn geraakt, maar de 3^e-eeuwse fragmenten wijzen erop dat de put in die tijd nog niet (helemaal) gedempt was.

Erf 5, huis 4

Het onderzoek naar het aardewerk afkomstig uit de sporen van Huis 4 heeft opgeleverd dat hier uitsluitend handgevormd materiaal in aanwezig was (tabel 4.2). Het materiaal moet gezien worden als opspit uit de onderliggende vondstlaag uit de Late IJzertijd/Vroeg-Romeinse tijd.

Tabel 4.2 Overzicht van het in de sporen van Huis 4 aangetroffen aardewerk.

Put	Spoor	Soort
12	29	hand zand/pot verbrand
12	26	hand zand wandknik
12	29	1 zandig/ruw, 1 zandig besm, 1 zandig/plant?, 1 bot
12	51	te klein
12	29	1 rand omgeslagen, 1 rand 2facet zwart, 1 zandig/ruwig, 1 bot
12	40	hand zand/stgr/pot?
12	41	hand pot/zand
12	44	hand zand/stgr indrukken, 1 golvende kamstr, 1 wandknik
12	43	2 stgr/granietgr
12	50	hand stgr/zand verbrand
32	123	hand 1 poreus grijs verbrand

Erf 5, WA2

Het aardewerk uit de waterput is met fragmenten handgevormd, wrijfschaal en amfoor te passen niet heel nauwkeurig te dateren. De fragmenten hebben namelijk geen verdere diagnostische kenmerken die dat mogelijke maken.

Zes fragmenten van een beroete gladwandige bodem vallen op door een nogal breed standvlak, een meteen wijd uitlopende wand en een glooiende overgang van wand naar bodem aan de binnenzijde, wijzen op een late datering.

4.3.4 Conclusie

De opmerkingen in deze paragraaf gaan niet alleen het geanalyseerde aardewerk aan dat in sporen en structuren of grafveld is gevonden, maar betreffen het gehele aardewerkcomplex. De reden hiervoor is gelegen in de hypothese dat er een directe relatie bestaat tussen de bewoners naast en de doden in het grafveld.

Gidsfossielen

Voor de 1^e eeuw is de *terra nigra* pot met knikwand kenmerkend. Voor de Flavische tijd en het begin van de 2^e eeuw zijn dat de ruwwandige kan met dichtgeknepen tuit en Bataafs grijze baksels 1 en 2. Voor het midden van de 2^e eeuw zijn de geverfde bekers bestrooid met kleikorreltjes en *terra sigillata* bord Drag 18/31 kenmerkende gidsfossielen. Voor de latere 2^e eeuw komt de kruik St 111 en geverfde waar techniek c als aanwijzing voor. De typisch 3^e-eeuwse vormen zijn de bekers in metaalglanswaar, ruwwandig bord Nb 112 en Rotbemalt bord Nb 53B. Voor het eind van de 3^e eeuw en eerste helft 4^e eeuw zijn de belangrijkste aanwijzingen het ruwwandige bord Nb 113 en het metaalglanswaar kommetje Nb 38.

Datering

Het aardewerk dat in de gebouwen, de afvalkuilen en de waterputten is gevonden geeft een langdurig gebruik van de diverse erven aan. Het zwaartepunt ligt in de 2^e eeuw, maar er zijn ook fragmenten uit de 1^e en de 3^e eeuw aangetroffen.

Het is opmerkelijk dat in een aantal van de geanalyseerde sporen naast 2^e-eeuws aardewerk ook 3^e-eeuwse of mogelijk zelfs 4^e-eeuwse fragmenten zijn aangetroffen. Het lijkt niet logisch dat deze sporen dan in hun geheel een late datering zouden moeten krijgen. Waarschijnlijk moet hierbij geconcludeerd worden, dat het terrein weliswaar tot de late 3e en 4e eeuw in gebruik was, en dat toen incidenteel ook jonger materiaal in oudere sporen terecht is gekomen.

Herkomst

Een zeer klein deel van het gedraaide aardewerk is in de regio gemaakt (0,3%). Dit zijn de verschillende Bataafs grijze en Holdeurnse baksels. Van één van de grijze baksels is bekend dat het in Nijmegen is gemaakt (baksel 4). Van de overige Bataafs grijze baksels is de exacte herkomst nog niet achterhaald. Waarschijnlijk moet(en) die ook in het oostelijk rivierengebied gezocht worden. Desalniettemin is dus vrijwel 100% van het gedraaide aardewerk niet regionaal gebonden.

De *terra sigillata* komt uit verschillende gebieden. De 1^e-eeuwse stukken komen uit La Graufesenque in Zuid Gallië. De 2^e-eeuwse stukken zijn zowel midden-Gallisch als oost-Gallisch. Het gebruiksaardewerk dat niet regionaal is vervaardigd komt uit het Rijnland en/of het stroomgebied van de Maas. In steden als Keulen en Trier waren veel werkplaatsen waar ook fijner aardewerk werd gemaakt. De geverfde waar komt waarschijnlijk uit deze steden. De *terra nigra* is uit het noorden van Frankrijk aangevoerd.

De combinatie van herkomstgebieden van dit aardewerkcomplex is normaal te noemen voor de verschillende fasen waarin het aardewerk is aangevoerd. Er zijn geen stukken met een opmerkelijke herkomst bij. Het meest opmerkelijke stuk is een *terra sigillata* bord dat vermoedelijk Arretijns is. Niet alleen is die herkomst bijzonder. Het geeft ook een aanwijzing voor een heel vroege datering in de 1^e eeuw. Het fragment heeft geen andere diagnostische kenmerken dan dat het een heel groot bord moet zijn geweest. Die afmeting is voor Zuid Gallische borden al niet meer gebruikelijk. Andere aanwijzingen voor een zo vroege datering geeft het gedraaide aardewerk niet. Wel is er 1^e-eeuws handgevormd aardewerk versierd met kraslijnen gevonden. Dit zat onder andere ook in de greppel waar het vermoedelijke Arretijnse fragment vandaan komt.

Conclusie

Het aardewerk toont aan dat deze locatie gedurende lange periode intensief in gebruik is geweest. Dat is in de regio rond Nijmegen en dichtbij de Waal en de Rijn heel gebruikelijk. Het aardewerk wijst niet op militaire aanwezigheid. In militaire nederzettingen zou de hoeveelheid *terra sigillata* en geverfde bekers veel groter zijn. Bovendien zou er dan ook veel *terra sigillata* en geverfd aardewerk met *graffiti* voor moeten komen, meer dan de enkele stukken die nu voorhanden zijn. Dat behoorde immers tot de standaarduitrusting van de soldaten. Het grotere percentage *terra nigra* en ruwwandig aardewerk geeft aan dat hier sprake was van een meer rurale nederzetting. De verscheidenheid aan importen die in de 1^e eeuw al aanwezig was is te verklaren door de ligging van de nederzetting nabij de grote rivieren en vooral nabij de *limes*. Het aardewerk werd over het water vervoerd en aanliggende nederzettingen konden dus al in een vroeg stadium aan gedraaid aardewerk komen. Zeker wanneer ze op steenworp afstand van de *castella* lagen. Ook meer zuidelijk langs de Maas komt vóór het midden van de 1^e eeuw al Romeins import aardewerk voor. Opmerkelijk is dan wel dat het aardewerk vrijwel niet afkomstig is uit regionale productiecentra als de Holdeurn.

4.4 Het keramisch bouw materiaal

R.C.A. Geerts

4.4.1 Inleiding

Gedurende het onderzoek naar de niet funeraire vindplaatsen zijn 68 fragmenten keramisch bouw materiaal verzameld met een totaal gewicht van 11.862 gram (tabel 4.3). Alle fragmenten zijn in de Romeinse periode te dateren.

Tabel 4.3 Overzicht van al het gevonden keramisch bouw materiaal.

Type bouw materiaal	n	% n	g	% g	MAE	% MAE
Imbrex	6	8,82%	3904,3	32,91%	4	6,56%
Tegula	8	11,76%	3853,9	32,49%	4	6,56%
Platte fragmenten	8	11,76%	1322	11,14%	7	11,48%
Huttenleem	4	5,88%	171,4	1,44%	4	6,56%
Indet	1	1,47%	8,6	0,07%	1	1,64%
Niet uitgewerkte fragmenten	41	60,29%	2601,8	21,93%	41	67,21%
Totaal	68	100,00%	11.862,0	100,00%	61	100,00%

Het keramische bouw materiaal valt in twee hoofdgroepen uiteen: de grofkeramiek en de (verbrande) leem. Onder de grofkeramiek worden alle dakpannen, bakstenen en buizen verstaan. Deze objecten zijn intentioneel vervaardigd en gebakken. Dit is meteen wat deze producten van de leem onderscheidt. Onder de leem wordt de leem verstaan die ongebakken wordt aangebracht op bijvoorbeeld de wand van huizen. Pas als deze onintentioneel verbrand wordt, heeft deze meer kans in de bodem te overleven en is het archeologisch terug te vinden.

In het Programma van Eisen is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd, onder de kop economie & nederzettingen, die deels betrekking hebben op het keramisch bouw materiaal:³⁹

1. Wat is de typologie en vormontwikkeling van het aardewerk binnen de vindplaatsen? Zijn er 'gidsfossielen'? Is de ontwikkeling gelijkmatig verdeeld in de regio? In welke mate komen importen voor? Welke productieplaatsen van aardewerk zijn te herkennen? Wat is hieruit af te leiden wat betreft sociaal-economische verhoudingen? Voor welke andere vondstcategorieën is dit ook te analyseren?
13. Is er sprake van beïnvloeding in bouwvormen, bijvoorbeeld door de Romeinen, zo ja hoe? Is die beïnvloeding gebonden aan bepaalde periodes, en waarom?

Alvorens deze vragen beantwoord worden, zal eerst het gedetermineerde keramisch bouw materiaal beschreven worden.

4.4.2 Productie en gebruik van keramisch bouw materiaal

Met de komst van de Romeinen in Nederland komt ook de georganiseerde productie van keramisch bouw materiaal op gang. De Romeinen produceerden verschillende soorten bakstenen voor verschillende delen van gebouwen. Het meest voorkomend zijn fragmenten voor dakbedekking, zoals *tegulae* en *imbrices*. In mindere mate worden fragmenten van verwarmings-systemen aangetroffen, zoals *tubuli*, *half-box-tiles* en wandtegels. Daarnaast komen ook typen voor die bedoeld zijn voor het opgaande muurwerk, zoals bakstenen en tegels. Het bekendste productie-centrum van keramisch bouw materiaal in Nederland is de Holdeurn, vlakbij Nijmegen.⁴⁰ In Limburg zijn aan de Maas meerdere productiecentra bekend onder andere nabij Venlo en Heerlen.⁴¹

³⁹ Van Dijk-van der Moolen *et al.* 2009, 12-13.

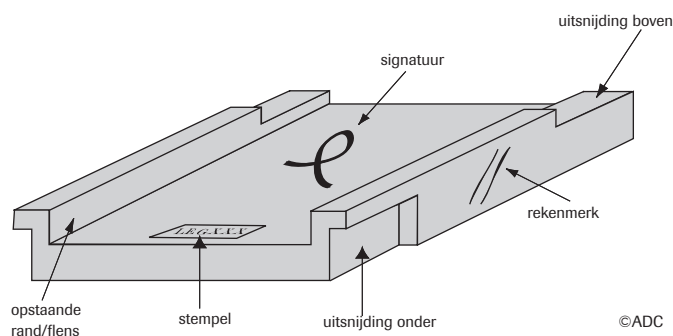
⁴⁰ Holwerda 1944; Holwerda & Braat 1946.

⁴¹ Van Pruissen & Kars 2009a, 215; Vanderhoeven & Kars 2012, 97.

Dakbedekking

Een groot deel van de aangetroffen fragmenten maakt deel uit van dakbedekkingsmaterialen. De *tegula*, Romeinse dakpan, wordt gekenmerkt door twee opstaande randen, de flenzen, aan de lange zijde (afb. 4.15). *Tegulae* zijn breder aan de top dan aan de onderkant. Op de vier hoeken hebben ze uitsnijdingen aan de boven- dan wel onderkant zodat ze beter op elkaar aansluiten. Om de naden tussen de *tegulae* af te sluiten werden de flenzen afgedekt met *imbrices*. *Imbrices* zijn gewelfde pannen, deze lopen taps toe zodat opeenvolgende *imbrices* op elkaar aansluiten. Niet taps toelopende *imbrices* worden gebruikt om de nok van het dak af te dekken.⁴²

Tegulae zijn ook vaak gebruikt voor andere doeleinden in gebouwen, waarvoor ze soms bewerkt werden. Veelal werden de flenzen verwijderd om de *tegula* te kunnen gebruiken als vloer-, wand- of muurtegels.⁴³

Afb. 4.15 Schematische weergave van een *tegula*.

In Engeland is een typologie ontwikkeld voor de uitsnijdingen van *tegula*.⁴⁴ Op basis van deze uitsnijdingen zijn vondstcomplexen in Engeland te dateren.⁴⁵ Als deze uitsnijdingen naast een in Nederland ontwikkelde typologie gelegd worden, kunnen de uitsnijdingen ook gedateerd worden (tabel 4.4).⁴⁶ Ten aanzien van de dateringswaarde dient enige voorzichtigheid in acht genomen te worden. De datering kan namelijk per provincie van het Romeinse rijk verschillen.

Tabel 4.4 De uitsnijdinggroepen en hun datering.

Engeland	Nederland	Datering
A	E	40-120
B	F, G	100-180
C	C, D	160-280
D	A, B	240-380
Regional	-	Vanaf 300
-	H	-

De Engelse vormen naar Warry 2006, 4 fig. 1. de Nederlandse vormen naar Kars 2006, 31 afb. 1.6.3-3; de datering naar Warry 2006, 63.

Te Huissen zijn (fragmenten van) acht verschillende *tegulae* aangetroffen. Van drie van de fragmenten was de flens bewaard gebleven en de randvorm te bepalen. Bij twee *tegulae* was naast de randvorm ook de uitsnijding aanwezig. Beide uitsnijdingen zijn toe te wijzen aan vorm C (afb. 4.16). Deze uitsnijding is in het ene geval met randvorm 11 en in het andere geval met randvorm 24 gecombineerd. De enige andere aangetroffen randvorm is van type 11. Deze homogeniteit doet vermoeden, hoewel het een klein assemblage betreft, dat het materiaal in eenzelfde periode op de vindplaats terecht gekomen is.

⁴² Van Pruissen & Kars 2009b, 225.

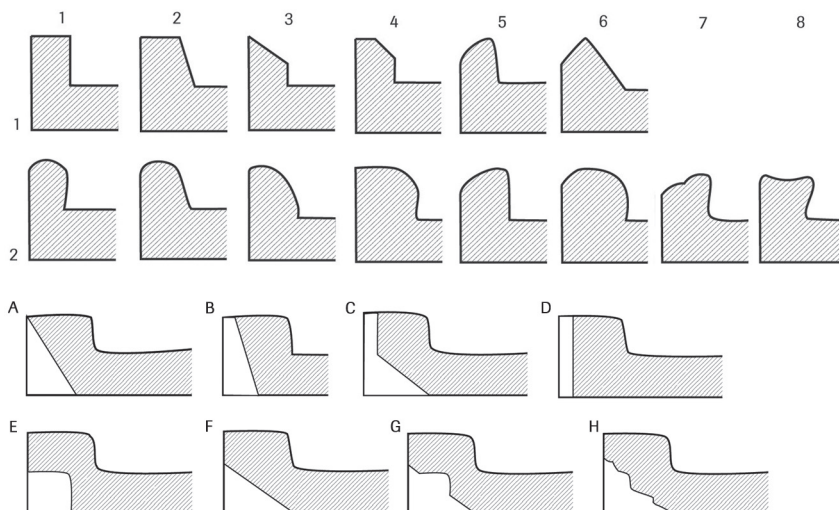
⁴³ Brodrigg 1987, 14.

⁴⁴ Warry 2006.

⁴⁵ In onderzoek te Forum Hadriani (Voorburg) is gebleken dat de Engelse dateringen ook voor Nederland te gebruiken zijn, zie Gazenbeek 2009, 232.

⁴⁶ Kars 2006, 31 afb. 1.6.3-3.

Afb. 4.16 Tegula randvormen (11 t/m 16 op de bovenste rij en 21 t/m 28 op de tweede rij) en soorten uitsnijdingen (A t/m H).

Op basis van de Engelse dateringen van de uitsnijdingen is een deel van het bouwmetaal te dateren. Het Engelse type C is onder het metaal vertegenwoordigd. *Tegulae* van type C zijn te dateren vanaf het midden van de 2^e tot ver in de 3^e eeuw.

Van de platte fragmenten is niet zeker tot welk type bouwmetaal deze behoren. Een indicatie hiervan kan gegeven worden door de dikte van de fragmenten. Als deze uitgezet wordt tegen de dikte van de andere fragmenten, komt het volgende beeld naar voren. Het merendeel van de platte fragmenten heeft een dikte tussen de 23 en 26 mm. De *tegulae* hebben een dikte tussen de 23 en 31 mm en de *imbrices* tussen de 18 en 19 mm. Waarschijnlijk is het merendeel van de platte fragmenten dus afkomstig van *tegulae*.

Op geen van de *tegulae* zijn stempels, rekenmerken of afdrukken van dierenpoten aangetroffen. De aanwezigheid of afwezigheid van dierenpoten, stempels en signaturen geeft informatie over de productieplaats.⁴⁷

Huttenleem en verbrande klei

Huttenleem is een aparte categorie binnen het keramisch bouwmetaal. Huttenleem werd namelijk niet intentioneel gebakken in tegenstelling tot de andere categorieën. Op de vlechtwerkwanden van huizen werd een leempap aangebracht om deze winddicht te maken. Fragmenten van deze zongedroogde klei blijven alleen in de (vochtige) grond bewaard als deze bij toeval of per ongeluk gebakken zijn, bijvoorbeeld zodra een huis afbrandt of als de haard dicht bij de wand gepositioneerd was.

Omdat huttenleem tegen vlechtwerkwanden aangesmeerd werd, kunnen er takindrukken zichtbaar zijn op de fragmenten. Indien deze indrukken niet zichtbaar zijn, kan een fragment verbrande klei niet met zekerheid als huttenleem gedetermineerd worden.

Twee van de aangetroffen fragmenten bevatten indrukken van takken. Eén van de fragmenten heeft een afgestreeken platte zijde. Deze platte zijde zal de zichtzijde geweest zijn en heeft dus aan de binnen- of buitenkant van een wand gezeten.

⁴⁷ Cram & Fulford 1979, 208-209; Vanderhoeven & Kars 2012, 100; Warry 2006, 138.

4.4.3 Contexten

Het gedetermineerde keramisch bouwmetaal is afkomstig uit een zestal contexten.

Huis 1

Uit de grondsporen van huis 1 is slechts één fragment bouwmetaal aangetroffen. Het niet nader te determineren brokje bouwmetaal is verzameld uit de zuidelijke wandgreppel. Net zoals de rest van het vondstmateriaal uit de huisplattegrond is ook het stukje bouwmetaal onverbrand.

Huis 2

Het keramisch bouwmetaal is afkomstig uit een zestal sporen:

- Eén plat fragment is afkomstig uit de oostelijke wandgreppel van het huis.
- Eén stuk van een *imbrex* en één plat fragment zijn afkomstig uit de meest noordelijke middenstaander.
- In een kuil tussen beide oostelijke wandgreppels zijn zes stukken bouwmetaal aangetroffen. Deze zes stukken zijn afkomstig van één plat fragment en een kwart van een *tegula*.
- Net ten zuiden van bovengenoemde kuil ligt een tweede kuil, eveneens tussen beide oostelijke wandgreppels in. Uit deze kuil is één fragment van een *imbrex* afkomstig.
- In de meest noordelijke wandgreppel is één plat fragment aangetroffen.
- Ten westen, ter hoogte van de oostelijke ingang, is net buiten het huis in een paalkuil een randfragment van een *tegula* aangetroffen. De randvorm van de *tegula* heeft vorm 11.

Alle fragmenten bouwmetaal die in deze huisplattegrond aangetroffen zijn, kunnen toegeschreven aan dakbedekkingmateriaal. Het merendeel van het keramisch bouwmetaal komt uit het noorden/ noordoosten van de plattegrond. Deze verspreiding heeft te maken met het feit dat de éne helft van de plattegrond *in situ* behouden wordt en dus niet gecoupeerd is. Hoewel het aangetroffen bouwmetaal gering in aantal is, bestaat de mogelijkheid dat de plattegrond een pannendak gehad heeft. Op basis van het aardewerk is deze huisplattegrond in de tweede helft van de 1e eeuw n. Chr., of rond 100 n. Chr., te dateren en is in gebruik geweest tot in het begin van de 2e eeuw n. Chr.

Afvalkuil 2

In deze afvalkuil is een grote verscheidenheid aan materiaal aangetroffen: 59 scherven, 21 stuks dierlijk bot, één fragment natuursteen en één koperen object. Het bouwmetaal bestaat uit twee fragmenten huttenleem. De zichtbare takindrukken doen vermoeden dat deze stukken ooit op een wand gezeten hebben. Het andere vondstmateriaal uit de afvalkuil is nagenoeg niet verbrand. Dat doet vermoeden dat deze verbrande stukken huttenleem reeds verbrand in de kuil terecht gekomen zijn. Op basis van het aardewerk is deze kuil in het laatste kwart van de 1e eeuw n. Chr. te dateren.

Afvalkuil 7

Uit afvalkuil 7 is veel vondstmateriaal verzameld: 41 scherven, één fragment dierlijk bot en vier stukken metaal. Het enige fragment bouwmetaal uit deze afvalkuil betreft een plat stuk. Evenals de rest van het materiaal is het platte fragment onverbrand. Het vondstmateriaal is aan het einde van de 2e eeuw n. Chr. in deze kuil terecht gekomen.

Greppel (S2.5100)

Ten noorden van huis 2 is een greppel bestaande uit meerdere vullingen aangetroffen (S2.5100). In de meest zuidelijke van deze vullingen (en middenin de greppel) zijn 24 scherven aardewerk, twee stuks dierlijk bot en enkele fragmenten natuursteen verzameld. Het bouwmetaal bestaat uit één plat fragment en vier stukken van twee *imbrices*. Drie van de fragmenten vormen samen een zo goed als complete *imbrex* (afb. 4.17). De *imbrex* meet 457 mm in de lengte, 205 mm in de breedte aan het ene uiteinde en 162 mm aan het andere uiteinde. Midden over de binnenzijde loopt een roetspoor. Of dit het resultaat is van rook die tussen de *tegulae* van het pannendak door naar buiten kwam of van een ander (mogelijk secundair) gebruik van de *imbrex* is niet duidelijk. Buiten dat ene roetspoor vertoont het materiaal geen sporen van verbranding.

Afb. 4.17 De imbrex uit S2.5100.

Kuil (S1.81)

De kuil is te midden van enkele andere kuilen gelegen in werkput 19 (zie paragraaf 4.2.6). Het bouw materiaal bestaat uit zes stukken: twee stukken huttenleem, één plat fragment en drie fragmenten van twee *tegulae*. De twee *tegulae* hebben beide type uitsnijding C, maar de randvorm verschilt (namelijk 11 en 24). Uitsnijdingen van type C zijn na het midden van de 2e eeuw tot ver in de 3e eeuw te dateren. Deze datering sluit goed aan bij die van het aardewerk.

4.4.4 Regionaal beeld

Het bouw materiaal van deze opgraving bestaat, op enkele fragmenten huttenleem na, uitsluitend uit *tegulae* en *imbrices*. Eenzelfde beeld hebben de onderzoeken op andere vindplaatsen in de omgeving opgeleverd. Het keramisch bouw materiaal van de vindplaatsen A, D en E bestaat ook voornamelijk uit dakbedekkingsmateriaal en huttenleem.⁴⁸ Omdat het materiaal op die vindplaatsen sterk gefragmenteerd is, wordt verondersteld dat het als slooppuin van elders aangevoerd is.⁴⁹

Conclusie

Het keramisch bouw materiaal op deze vindplaats is in zijn geheel te karakteriseren als materiaal dat in de wand of op het dak gelegen heeft. In het geval van huis 2 doet de verhouding tussen de aangetroffen *imbrices* en *tegulae* vermoeden dat deze stukken van een dak afkomstig kunnen zijn. Echter, betreft het slechts een gering percentage van het materiaal dat benodigd is om een pannendak te maken. Dus betreft het op deze vindplaats mogelijk ook slooppuin dat van elders aangevoerd is net zoals bij de nabij gelegen vindplaatsen vermoed wordt.

Het bouw materiaal is niet lokaal geproduceerd maar is aangevoerd. Het bouw materiaal is gedurende de gehele Romeinse tijd in de diverse contexten

te Huissen terecht gekomen. Meerdere productiecentra zijn uit die lange periode bekend, de meest nabij gelegen is de Holdeurn. Maar ook verder naar het zuiden aan de Maas zijn diverse centra bekend, mogelijk dat daar een deel van het materiaal vandaan gekomen is.

⁴⁸ Geerts 2011; Roessingh & Blom 2011b; Schurmans 2008b.

⁴⁹ Schurmans 2008b, 73.

4.5 Het metaal

L.M.B. van der Feijst

4.5.1 Inleiding

De metaalvondsten uit niet-funeraire context bestaan uit 136 (fragmenten van) voorwerpen. Het betreft munten, *fibulae*, paardentuig, sieraden en andere gebruiksartikelen. De vondsten zullen naar categorie worden beschreven, waarbij gebruik is gemaakt van de gangbare literatuur.

4.5.2 Militaria en paardentuig

Zoals ook bij eerder onderzoek is gebleken, valt een flink deel van de metaalvondsten toe te schrijven aan militaria en paardentuig.⁵⁰ Tijdens het huidige onderzoek zijn 27 voorwerpen gevonden die onder deze noemer vallen. Het grootste aandeel daarvan wordt ingenomen door het paardentuig met 15 stuks.

Afb. 4.18 Scharnierplaat voor plaatpanser.

Onder de militaria bevinden zich een speerpunt, twee gespen, drie stukken heupgordelbeslag, een riemsversteviger en een scharnierplaat voor plaatpanser type Corbridge (vnr. 23, afb. 4.18; aangetroffen ten noorden van huis 2). Dergelijke lobvormige scharnieren worden door Nicolay in periode 2 geplaatst (tot 120 n. Chr.). Van de gespen is niet altijd even duidelijk of zij ook als paardentuig kunnen worden gezien, het betreft vooral kleinere exemplaren die smalle riemen hebben verbonden. Deze kunnen tevens ten behoeve van plaatpanser hebben gediend.

Vondstnummer 136 (gevonden op erf 3) betreft vermoedelijk een eindknop van een schede voor een dolk of zwaard. De knop is bol massief en geprofileerd. Er lijkt een aanzet aanwezig van bronsblik dat langs de schede omhoog heeft gelopen.⁵¹

Vondstnummer 947 betreft een geheel intacte speer- of lanspunt. Het object meet 19 x 4,2 cm en is zeer vergelijkbaar met een lanspunt aangetroffen op vindplaats A.⁵² Het wapen werd aangetroffen in de grafveld begrenzende greppel S37.9.

Vondstnummer 863 betreft een rechthoekig bronzen plaatje met aan de achterzijde vier nieten. Dergelijke plaatjes kunnen geïnterpreteerd worden als riemsversteviger en waren in rijen op (gordel) riemen gemonteerd. De zichtzijde is sterk gecorrodeerd, en heeft geen versiering. De versteviger kan op zowel paardentuig als de gordelriem toegepast zijn. Het object is gevonden in de nazak van waterput WA2, nabij Huis 4. Eén stuk kan wel in verband gebracht worden met de militaire heupgordel, de *cingulum*. Het betreft een vlakke rechthoekige beslagplaat. Het stuk met vnr. 57 is zwaar gecorrodeerd en langs drie zijden afgebroken, een bevestigingsgat is echter nog aanwezig. Midden op de plaat is met enige moeite nog een cirkel te zien. Het stuk is ten zuiden van huis 1 aangetroffen.

Een derde mogelijk tot militaria behorend object, is een kleine, in doorsnede plat D-vormige golvende strip. Het stuk eindigt in een punt. Op de knik van de golf is een bandje aanwezig en een ril. Dergelijke *appliques* komen voor op helmen, hoewel ze ook op vaatwerk kunnen zijn aangebracht.

Een parallel voor een driepotig beslagstuk (vnr. 177; afvalkuil 4) is niet in de literatuur aangetroffen. Het voorwerp bestaat uit een centraal rond knopje met bevestigingspin, waar vanuit drie pootjes ontspringen, alle eindigend in een identiek knopje met pin. De poten zijn massief en als kandelaber vormgegeven. Het stuk valt toe te schrijven aan de gordelriem, of aan paardentuig.

50 Van Renswoude 2008; Roessingh 2012.

51 Vergelijkbare stukken zijn gepubliceerd in Nicolay 2005, plaat 22.

52 Schurmans 2008, Fig. 9.5, V7.73.

Onder het paardentuig bevinden zich een bel en voornamelijk kleinere sierbeslagstukken. Van een hartvormig, met vermoedelijk peltavormen opengewerkt beslagstukje, is de punt, de aanzet van de pelta's en de nietknop bewaard gebleven (vnr 27). De vondst is uit een laag afkomstig (S5020). Dergelijke beslagstukken worden door Nicolay in periode 3 geplaatst (120-250/270 n. Chr.). Van een achtvormig beslagstuk (vnr 114) is de eigenlijke functie niet meer te achterhalen, slechts een deel van het uiteinde is voorhanden. Dit stuk kan tot een sierbeslagstuk, een riemeind of een riemverdeler hebben gehoord. Achtvormige beslagstukken komen gedurende de gehele Vroege en Midden-Romeinse tijd voor. Vondstnummer 287 (erf 3) kan tot een riemeind hebben behoord. Het in doorsnede platte, rechthoekige, 16 mm brede stuk heeft een ril aan het einde waar het leer tegen eindigde. Er is geen versiering op aangetroffen. De meeste stukken paardentuig bestaan uit eenvoudige bronzen ringen en in meer of mindere mate versierde nietknoppen. De nietknoppen komen voor met bolvormige flens, platte flens, platte flens met centrale bolvormige verhoging of geheel geëmailleerd in een meerkleurige vlakverdeling. Laatstgenoemde is ook tijdens voorgaande onderzoeken aangetroffen.

Twee stukken sierbeslag kunnen worden toegeschreven aan Nicolay's type A2. Het betreft rechte, platte langwerpige stukken met uitgezaagde druppelvormige contouren. Vondstnummer 151 (aangetroffen ter hoogte van afvalkuil 7 op erf 3) is een fors exemplaar waarbij het centrale deel bestaat uit een cirkel. Hierin is een rechthoekig gat aangebracht. Op het uiteinde zijn duidelijk de spijkergaten van de bevestiging nog aanwezig. Het tweede stuk is een aanlegvondst (put 3). Het vertinde, in doorsnede ronde belletje met ruitvormig oog (vnr. 91) is compleet. De bel kan worden toegeschreven aan Nicolay's type B en dateert van voor 120. Van vnr. 69 is niet zeker of deze tot het paardentuig gerekend kan worden. Het betreft een bladvormige flens van ofwel een juk, ofwel een hengel van bronzen vaatwerk. Aan de achterzijde is het restant van een bevestigingspin van ijzer aanwezig. Aan de bovenzijde is de aanzet van het oog bewaard gebleven. De twee voorwerpen zijn verzameld in een kuil direct ten noorden van huis 1. Vondstnummer 860 is een vrijwel complete bel afkomstig van paardentuig. De kelk is glad en niet versierd met groeven. Als laatste is een stuk gevonden dat zowel afkomstig kan zijn van de militaire uitrusting als van het paardentuig. Het betreft een in ca. 30 mm doorsnede groot vertind schijfje, dat enigszins convex verloopt. Aan de holle achterzijde is een niet bevestigd geweest.

4.5.3 Munten⁵³

De lijst van de 27 in de nederzetting aangetroffen Romeinse munten bestaat uit munten die geslagen zijn vanaf het begin van de 1^e eeuw v. Chr. tot ca. de regeerperiode van Hadrianus (117-138 n. Chr., mogelijk later (tabel 4.5). Hierbij moet worden opgemerkt dat van de acht overige munten een as (Augustus-Nero) en een dupondius (Vespasianus-Hadrianus) niet goed determineerbaar waren, maar vermoedelijk eerder vroeg dan laat dateren op basis van algemene uiterlijke kenmerken. De jongste twee munten zijn met zekerheid toe te schrijven aan de regeerperiodes van Trajanus en Hadrianus.

Onder de munten zijn vijf zilveren *denarii*, waarvan er drie geplaatst zijn; de *denarii* van Titus en Trajanus betreffen massief zilveren exemplaren.

Opvallend in de lijst is de meerderheid aan munten geslagen tijdens de regeerperiode van Augustus met tien stuks. Vier exemplaren zijn geslagen te Nemausus (Nîmes) en één te Ephesus. Een ander aspect is de aanwezigheid van drie asses van Caligula.

Twee munten zijn Keltisch, het betreft een *quinarius* type Scheers 57, geslagen in het stamgebied van de Ubii en een vermoedelijke *avancia*-type van de Eburonen. In eerder onderzoek werd al een Keltische munt aangetroffen, een iets eerder te plaatsen ARDA-type (Scheers 30a II).⁵⁴

Hoewel deze muntenlijst tot stand is gekomen tijdens een beperkt onderzocht oppervlak van de nederzetting en daarmee nauwelijks het muntgebruik vertegenwoordigt, kan er uit het grote aandeel Augusteïsche munten mogelijk een karakter van de vindplaats worden afgelezen. Drie assen zijn gehalveerd, een as geslagen te Nemausus en twee te Lugdunum. Halvering van munten om kleingeld te verkrijgen wordt toegeschreven aan militaire contexten, vooral munten van het Nemausus-type.⁵⁵ Dit

⁵³ De munten zijn gedetermineerd door Rob Reijnen en Johan Langelaar (ADC).

⁵⁴ Kemmers 2008, 84.

⁵⁵ Kemmers 2008, 85.

Tabel 4.5 Muntenlijst uit de nederzetting.

Autoriteit	denominatie	muntplaats	datering	catalogus	aantal
Ubii	quinarius	Omgeving Keulen	30-1 v. Chr.	Scheers 57, classe II	1
Eburonen?	Avavcia-type		-40-10 v. Chr.	-	1
Augustus	as	Ephesus (?)	25 v. Chr.	RIC(I ²) 486	1
Augustus	as (?)	Nemausus	16-10 v. Chr.	RPC 523	3
Augustus	as (?)	Nemausus	16-3 v. Chr.	RPC 523/524	1
Augustus - Nero	as	?	16 v. Chr.-60 n. Chr.	RIC(I ²) -	1
Augustus	denarius	Lugdunum	7-3 v. Chr.	RIC(I ²) 167a	1
Augustus	as	Lugdunum	7-3 v. Chr.	RIC(I ²) 230	2
Caligula	as	locaal Rijnland	37-64 n. Chr.	RIC(I ²) 58 type	1
Caligula	As+klop	?	37-41	RIC (I) 38	1
?	As+klop	?	Voor 50?	-	1
Vesp. - Hadr.	dupondius	?	69-138 n. Chr.	RIC(II-III) -	1
Vespasianus	as	Lugdunum	71 n. Chr.	RIC(II) 497(4)	1
Vespasianus	dupondius	Roma	74 n. Chr.	RIC(II) 556	1
Titus	denarius	Roma	79 n. Chr.	RIC(II) 8var.	1
Nerva	denarius	Roma (?)	96 n. Chr.	RIC(II) 7	1
Trajanus	denarius	Roma	112-114 n. Chr.	RIC(II) 294	1
Hadrianus	dupondius	Roma	125-128 n. Chr.	RIC(II) 656	1
-	Antoninianus?	-	Na 215 n. Chr.	-	1
-	as	-	Augustus/Tiberius	-	1
-	as	-	-	-	1
-	as	-	-	-	1

betekent niet dat vindplaats C direct zelf een militair karakter heeft gehad. Het geeft aan dat er mogelijk nauwe contacten bestonden met het leger. De vroege component munten is goed te vergelijken met die van vindplaats A. Julisch-Claudische munten zijn daar minder goed vertegenwoordigd. De Julisch-Claudische component in de munten van vindplaats C sluit juist weer goed aan bij de munten afkomstig van vindplaats D. De voor de regio gebruikelijke Flavische munten zijn in vindplaats C relatief goed vertegenwoordigd.

Het algemene beeld van de muntenlijst is exemplarisch voor de regio en sluit aan bij de vroegere fasen van de direct nabijgelegen vindplaatsen A en D. Hierbij kan gesteld worden dat contacten met het Romeinse leger al vroeg in de 1^e eeuw tot stand gekomen zijn en dat geld uit de militaire legerplaatsen in de nederzetting terecht is gekomen.

Ten opzichte van het eerder uitgevoerd onderzoek bestaat er een wezenlijk verschil: latere 2^e-eeuwse munten ontbreken geheel. De voor militaire vindplaatsen karakteristieke piek in Severische munten is dan ook geheel afwezig.⁵⁶

De munten zijn in alle werkputten van het nederzettingsterrein aangetroffen tijdens de aanleg van de vlakken. Bij huis 1 is een munt uit WA1 afkomstig, en in een greppel die de huisplattegrond aan de zuidzijde oversnijdt. Op erf 3 is een denarius in afvalkuil 7 aangetroffen, terwijl in Huis 4 een helaas niet nader determineerbare as afkomstig is uit de wandgreppel.

4.5.4 Persoonlijke voorwerpen

Fibulae

Tijdens het onderzoek zijn 59 (fragmenten van) *fibulae* in nederzettingcontext aangetroffen.

Drie fragmenten hiervan kunnen niet toegewezen worden aan een type, het betreft delen van de veerconstructie en/of de naald. Andere spelden zijn maar fragmentarisch bewaard gebleven, zodat een preciezere toewijzing niet kan worden gegeven. De spelden dateren van ca. 70 v. Chr. tot aan het einde van de 2^e eeuw. In tabel 4.6 worden de spelden naar type en datering weergegeven.

⁵⁶ Kemmers 2011, 89.

Tabel 4.6 De aangetroffen fibulae naar type en datering.

Type	Aantal	Begindatering	Einddatering
Kapfibula vroeg	3	-70	-15
Langton Down	1	-25	10
Knikfibula vroeg	4	-20	70
Kapfibula (Var. Nijmegen?)	1	-15	40
Draad van Buchem 22 Bc	3	-15	70
Aucissafibula	1	-15	70
Boogfibula	4	-10	50
Vierknoppenfibula Van Buchem 12 Ce	1	1	50
Distelfibula	1	1	70
Draad van Buchem 24Bc	2	1	100
Ogenfibula open ogen	4	5	70
Haakfibula	1	-20	60
Scharnierfibula geprofileerd	1	10	120
Rozetfibula	1	20	90
Ogenfibula zonder ogen	1	20	90
Knikfibula laat	4	20	100
Draad v Buchem 22C	9	60	150
Engelse beugelfibula met email	1	70	150
Dolkfibula Haalebos 11A	1	90	150
Draad v Buchem 23	4	90	180
Schijf email	5	100	200
Draad van Buchem 24B	2	100	200
Draad van Buchem 24Aa	1	100	200
Indet	3		
Totaal	59		

Hoewel de verzameling maar een klein deel vertegenwoordigt van wat er ooit gedurende het bestaan van de nederzettingen in de Romeinse tijd te Huissen aan metalen voorwerpen heeft gerouleerd, lijken de *fibulae* een periode van bewoning te vertegenwoordigen van het begin van de 1^e tot de (eerste helft) van de 2^e eeuw.

Achter *fibulae* worden in de vakliteratuur soms meerdere betekenissen gezocht. Te denken valt aan zaken als typisch militaire spelden (behorende tot de uitrusting) of spelden gedragen door mannen of vrouwen. Daarnaast heeft onderzoek naar verspreiding van bepaalde typen uitgewezen dat deze regio gebonden geproduceerd moeten zijn geweest. Hier zijn de connotaties als 'Engelse', 'Gallische of 'Germaanse' *fibulae* uit voortgekomen. Uit een ensemble van spelden valt daarmee mogelijk de aard of een functie van een nederzetting te destilleren, althans van de bewoners ervan. Of van de contacten van de bewoners met andere regio's. Niet een enkel (opvallend) exemplaar uit een verzameling bepaalt daarbij de gehele context, zoals soms valt te lezen, maar de samenhang van het ensemble.

De verzameling van Huissen kan als een doorsnee assemblage afkomstig van een rurale nederzetting worden gezien. Er ligt in de verzameling bijvoorbeeld geen nadruk op door soldaten gedragen spelden.

Enkele spelden verdienen meer aandacht (afb. 4.19). De speld met vnr 287 werd aangetroffen op erf 3. Het betreft een in massief verguld zilver uitgevoerde Aucissafibula. Dit type, doorgaans in brons uitgevoerd, kent vele varianten. Het te Huissen gevonden exemplaar behoort tot de klassieke typen. De constructie van de veer wordt gevormd door een scharnier, de kop heeft een vrij eenvoudige opbouw en de beugel is massief D-vormig. Vindplaatsen waarin deze spelden worden aangetroffen zijn vooral *castella* en meer geromaniseerde nederzettingen. Uitvoeringen in zilver en goud zijn in het Rivierengebied weliswaar bekend maar het betreft slechts enkele exemplaren.

Een tweede type dat aandacht verdient, is een geëmailleerde beugelfibula (vnr. 123) eveneens aangetroffen in de buurt van erf 3. Dit exemplaar, geproduceerd in Engeland, heeft de kenmerkende ruitvormen in de beugel waarin glaspasta is aangebracht. Op de kop van het hulsscharnier zit een ring

Afb. 4.19 Bijzondere fibulae. Van links naar rechts: Aucissafibula, Engelse geëmailleerde beugelfibula en een opengewerkte schijffibula met email.

voor een kettinkje. Het kettinkje is nog aanwezig. Waartoe deze kettingconstructie heeft gediend is niet zeker. Mogelijk werd dit type speld in paren gedragen, aan beide zijden van het lichaam en werden ze onderling verbonden door het kettinkje.

Een zeer fraai exemplaar van een opengewerkte schijffibula met email met centrale geprofileerde knop is vnr. 71. Hoewel de naald is verbogen is de speld intact bewaard gebleven. De vering wordt voorzien door een wangenscharnier. De beugelschijf zelf is plat en heeft zes ronde gaten rond een centrale tutulus-vormige knop. De beugelschijf is geëmailleerd in een blauw-witte vakverdeling, waarin afwisselend een geel of wit cirkeltje is aangebracht met een wit of geel puntje. Al dan niet opengewerkte ronde schijffibulae komen voor in vele varianten. De speld is in kuil S1.81 aangetroffen, samen met een draadfibula van Buchem 23 (60-150) en de dolkfibula type Haalebos 11A (70-200).

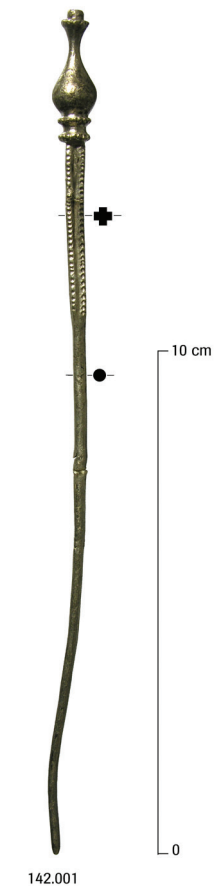
Op het grafveld is een kleine groep spelden gevonden in een vondstenlaag. Het betreft vrij vroege spelden: een kapfibula, vier ogenfibulae (drie met open ogen, een zonder ogen), twee boogfibulae, twee kniffibulae, een haakfibula met platte beugel, twee vroege draadfibulae met verdikte kop en een draadfibula van Buchem 22c. De datering van deze spelden beweegt zich (vanaf de overgang van de Late IJzertijd naar de Vroeg-Romeinse tijd) tussen ca. de laatste 50 jaar v. Chr. en de eerste helft van de 1^e eeuw. De grote hoeveelheid vrijwel uitsluitend handgevormd aardewerk in de vondstlaag duidt samen met deze spelden op een bewoningsfase die nog vóór de ingebruikname van de oostzijde van het grafveld dateert. Enkele typen lopen qua datering nog verder door in de 1^e of zelfs de 2^e eeuw, maar er mag verondersteld worden dat bij de ingebruikname van het grafveld deze hoek al verlaten was.

Sieraden

Onder de vondsten zijn veertien, voornamelijk fragmenten van, sieraden aangetroffen. De meeste hiervan zijn afkomstig van haarnaalden. De andere voorwerpen zijn een vingerring (vnr. 235; afvalkuil 7 op erf 3) en twee fragmenten van armbanden (vnrs. 68 en 189; verzameld in respectievelijk de wandgreppel van huis 1 en afvalkuil 3 op erf 3).

Van de haarnaalden is in de meeste gevallen slechts de knop bewaard gebleven, van één is alleen de pen aanwezig. De knoppen komen voor in meerdere varianten, maar zijn hoofdzakelijk bolvormig en vrij simpel uitgevoerd. Precieze dateringen van dergelijke naalden kunnen niet gegeven worden, ze komen gedurende de gehele Romeinse tijd voor. Twee haarnaalden met geprofileerde knoppen wijken hier van af. Van de bronzen naald met vnr. 73 is alleen de knop bewaard gebleven. Deze bestaat uit twee bolletjes met rillen gescheiden door een concaaf deel.

Het enige in massief zilver uitgevoerde exemplaar betreft vnr. 142 (afb. 4.20; erf 3). Deze naald is compleet bewaard gebleven en is rijk versierd. Op 5 cm vanaf de knop wijzigt de doorsnede van de naald van rond naar kruisvormig. De uiteinden van de

Afb. 4.20 Massief zilveren haarnaald.

kruispoten zijn ingezaagd. De knop bestaat uit twee banden met een concaaf tussendeel, met daarboven op een flesvorm eindigend in een schijfvormig knopje. Dergelijk geprofileerde naalden kunnen tot aan het begin van de 2^e eeuw worden gedateerd.

Armbanden

Er zijn drie fragmenten van armbanden aangetroffen, allen uit brons. Vondstnummer 189 betreft een armband met dubbelconisch uiteinde terwijl de armband met vnr 68 een D-vormige doorsnede heeft. Het eerste exemplaar kan tot Riha 1990 type 3.11 worden gerekend en komt al vanaf de Vroeg-Romeinse tijd voor. Het tweede type (Riha 1990 type 3.7) wordt vaak aangetroffen op rurale nederzettingen uit de Romeinse tijd. Dit type dateert vanaf de vroege 2^e eeuw maar blijft tot in de Laat-Romeinse tijd en Merovingische tijd in gebruik. Het derde exemplaar met vnr 786 is uitgebogen en heeft een plat-ronde knop en doorsnede van de armring.

Vingerring

Meerdere bronzen ringen zijn aangetroffen, waarvan de afmetingen doen denken aan vingerringen. De doorsnede van veel ringen is echter rond. Dergelijke ringen kunnen verschillende functies hebben gehad. Eén ring is aan de binnenzijde plat en aan de buitenzijde dakvormig (Riha 1990, type 2.35) en is daarmee zeker als vingerring te determineren. Deze verder onversierde ring kan uit de Midden- tot Laat-Romeinse tijd afkomstig zijn.

4.5.5 Toilet/medisch

Op vrijwel iedere Romeinse vindplaats worden artikelen gevonden die gebruikt werden voor het lichaamsonderhoud. Sommige voorwerpen worden in de literatuur aan medische (chirurgische) handelingen toegewezen. De scheidslijn tussen lichaamsonderhoud en operatieve handelingen is diffuus en kan niet altijd uit de voorwerpen zelf worden afgelezen. Het valt overigens te betwijfelen of er Romeinse artsen op de rurale vindplaatsen hebben rondgelopen.

Hoe het ook zij, onder deze categorie vallen drie pincetten. Pincetten werden voornamelijk aan een gordel of riem gedragen. Het eerste exemplaar kan geschaard worden onder Riha's type B, een pincet met in een punt uitlopende grijpparmen (vnr. 107; kuil ten noorden van huis 1). Riha vermoedt dat deze pincetten gebruikt werden om botsplinters of iets anders uit een wond te pikken. Aan de bovenzijde heeft het pincet een ronde lus. Het tweede pincet betreft een pincet met een rechte bek (vnr. 213; uit afvalkuil 4) en is vermoedelijk tevens een sonde. De pincetten zijn onversierd en gezaagd uit een massief, vrijwel recht, in doorsnede rechthoekig bronsstaafje. Dit type wordt door Riha geschaard onder variant H. Het exemplaar uit Huissen heeft een in doorsnede vierkant handvat. Een afwijking hierop zijn pincetten waarbij de bek zich halverwege de schacht verbreed. Deze werden vermoedelijk gebruikt voor het trimmen van (baard?) haar. Vondstnummer 22 is aangetroffen ten noorden van huis 2 en betreft het uiteinde van een dergelijk pincet.

4.5.6 Ijzeren voorwerpen

Veel minder dan tijdens voorgaande onderzoeken zijn ijzeren voorwerpen gevonden. Dit kan direct te maken hebben met de minder goed bewaarde vondstenlaag op de onderzochte delen van de nederzetting. Tegelijkertijd kan dit ook betekenen dat binnen deze zone van het grotere nederzettingsareaal langs de gehele Loostraat in dit deel minder artisanale activiteiten hebben plaatsgevonden. De vondsten die uit ijzer geborgen zijn, komen voornamelijk uit diepere afvalkuilen en bestaan uit spijkerfragmenten en een sleutel. De sleutel is afkomstig uit S37.44, een grote kuil ten zuidoosten van Huis 4.

4.5.7 Overige metaalvondsten

Onder de vondsten bevinden zich de voor een Romeinse nederzetting gebruikelijke stukken schroot uit brons en lood, die wijzen op kleine ter plaatse uitgevoerde reparaties aan vaatwerk, of op recyclageactiviteiten.

Onder de vondsten is tevens de voor rurale nederzettingen vrij vaak voorkomende spinklos gemaakt uit lood (vnr. 10; werkput 1). Het exemplaar is plat-kegelvormig met een doorboring in het midden, de basis heeft een opstaande rand.

4.5.8 Conclusie

De verzameling metaalvondsten uit nederzettingencontext kan gekenschetst worden als een vrij standaard dataset van rurale nederzettingen uit de Romeinse tijd uit het oostelijk Rivierengebied.

De datering van vooral munten, *fibulae* en militaria, laat zien dat de vondsten afkomstig zijn van een nederzettingsterrein dat gefunctioneerd heeft van de 1^e tot zeker het midden van de 2^e eeuw. Deze datering is vooral gebaseerd op het ontbreken van (zekere) latere munten en *fibulae*. Voor de late 2^e en 3^e eeuw kenmerkend paardentuig en militaria ontbreekt eveneens.

Het muntbeeld laat zien dat er (mogelijk) al vanaf de vroegste bewoningsfase contacten met het Romeinse leger zijn geweest. Dit wordt ondersteund door enkele stukken militaria, vooral door het scharnier van plaatpantser van het type Corbridge.

De munten uit de gehele verdere 1^e eeuw, die in de regio overal in rurale nederzettingen veelvuldig worden aangetroffen, sluiten hier goed bij aan. Onder de vondsten zijn enkele opmerkelijke stukken, zoals een Keltische *quinarius* van de Ubii, een zilveren haarnaald en een massief zilveren en vervolgens vergulde complete Aucissafibula. Opvallend is de afwezigheid van ijzeren werktuigen.

4.6 Natuursteen

M.J.A. Melkert

4.6.1 Inleiding

Er zijn in totaal 24 stuks natuursteen met een gezamenlijk gewicht van bijna 3,4 kg onderzocht op sporen van gebruik en gedetermineerd op steensoort. Als vesiculaire lava uit hetzelfde vondstnummer als één wordt geteld, gaat het om maximaal 14 stenen. Deze zijn afkomstig uit nederzettingencontexten zoals paalkuilen, kuilen, een waterput en een waterkuil.

4.6.2 Resultaten

Op twee zwerfstenen na (uit de waterkuil ten zuiden van huis 1) zijn bij alle stenen indicatoren voor gebruik aanwezig: acht stenen tonen productie- en/of gebruikssporen en bij vier onbewerkte stenen zijn sporen van verbranding of verhitting aanwezig. Onder het bewerkte materiaal bevinden zich fragmenten maalsteen, slijpgereedschap en natuurstenen bouwmetaal.

Bij het natuursteen zijn enkele vondsten aanwezig met daterende kracht. Zo zijn uit de waterput op erf 3 elf fragmenten verzameld van een maalsteen van vesiculaire lava, een geïmporteerde steensoort (vnr. 211). Tussen de verbrande brokken bevindt zich één wigvormig fragment waarbij nog een plat maalvlak en aanzet tot een opstaande (buiten)rand herkend kan worden. Dit is een fragment van een type Romeinse handmolen dat in Nederland vanaf ca. 50 – 100 n.Chr. in gebruik komt.⁵⁷ In afvalkuil 2 is daarnaast een bewerkt fragment witte, tertiaire zandsteen aangetroffen, mogelijk afkomstig van gerecupereerd Romeins bouwmetaal. Als dat inderdaad het geval is, zal de steen niet voor de Midden-Romeinse tijd op de vindplaats terecht zijn gekomen.

Aan artefacten zijn verder nog aangetroffen: een wetsteen van kwartsiet (vnr. 253; uit de kuil van een binnenstijl van huis 2), een wetsteen van kwartsitische zandsteen (vnr. 274; uit de kuil van een mogelijke buitenstijl van huis 2), een slijpblok van arkose (vnr. 182; afvalkuil 1) en een klein, gebarsten fragment met afgeslepen vlakje (vnr. 260; een kuil binnen huis 2). Voor al dit slijpgereedschap zijn platte tot zeer platte, lokale zwerfstenen gebruikt van middelgroot (wetstenen) tot groot formaat (slijpblok).

⁵⁷ Van Heeringen 1985.

4.7 Zoölogie

M. Groot

Het overgrote deel van het onderzochte dierlijk bot uit nederzettingscontext is afkomstig uit kuilen die behoren tot een fase die ouder is dan het grafveld (erf 5). Het gaat hier om vijf kuilen. Hieruit komen 108 fragmenten, waarvan iets minder dan de helft viel te determineren. In aantal is schaap of geit het meest algemeen, gevolgd door rund en varken (tabel 4.7). Paard en hond zijn met enkele fragmenten vertegenwoordigd. Wanneer van het gewicht wordt uitgegaan, is rund het beste vertegenwoordigd, gevolgd door varken en paard.

Tabel 4.7 Dierlijk bot van erf 5.

soort	n	%	gewicht (in gram)	%
schaap/geit	20 (1 geit)	38,5	154	9,6
varken	9	17,3	398	24,7
rund	16	30,8	761	47,2
paard	5	9,6	265	16,4
hond	2	3,8	33	2,0
subtotaal	52	100	1611	100
middelgroot zoogdier	22		51	
groot zoogdier	8		43	
zoogdier	26		37	
totaal	108		1742	

Voor twee onderkaken van schapen of geiten is de leeftijd bepaald: tussen 6 maanden en 2 jaar en 3 tot 6 jaar. Het aantal epifysen waarvoor de vergroeiing is vastgesteld is laag. Voor het rund zijn zowel vergroeide (3) als onvergroeide epifysen (2) aanwezig, dus zowel jonge als volwassen dieren. Epifysen van paard en hond (elk 1) zijn vergroeid, en wijzen dus alleen op de aanwezigheid van volwassen dieren. De enige epifyse van een schaap of geit is vergroeid en daarmee jong of jong volwassen. Voor de onderkaak van een varken kon het geslacht worden vastgesteld; de onderkaak is van een beer. Op vijf fragmenten zijn vraatsporen aanwezig (2 x rund, 1 x schaap of geit, 1 x varken en 1 x zoogdier) en op drie fragmenten slachtsporen (snijsporen op een opperarmbeen van een rund, haksporen op een scheenbeen van een hond en snijsporen op een rib van een middelgroot zoogdier).

Uit een greppel van huisplattegrond 4 (die na het grafveld dateert) komen acht fragmenten dierlijk bot, waarvan twee van rund (schedel en opperarmbeen), één van varken (tand of kies) en vijf van niet-determineerbare zoogdieren.

4.8 De regio van Huissen in de Romeinse tijd⁵⁸

In de Vroeg-Romeinse tijd vinden er militaire activiteiten plaats op de zuidoever van de Rijn en zijn het *castellum* van Meinerswijk en de vermoedelijke *castella* van Loowaard, Huissen en Driel in gebruik genomen als onderdeel van de *limes*. De militaire activiteiten richten zich op de noordelijke tak van de Rijn, terwijl de agrarische nederzettingen zich vooral langs de zuidelijke tak van de Rijn bevinden. Deze blijft gedurende de hele Romeinse tijd open en bevaarbaar.

In deze periode, en ook daarvoor in de Late IJzertijd, bestaan de nederzettingen uit kleinschalige, verspreid liggende clusters van ca. twee à drie boerderijen/huishoudens. De nederzettingen bestaan vaak uit 'palenzwermen'. Ook komen Einzelhöfe voor, waar zich slechts één boerderij bevindt. Deze bevinden zich op de hogere delen van de stroomruggen. Hiërarchie is niet zichtbaar binnen deze nederzettingen.

⁵⁸ Voor een uitgebreidere beschrijving van de bewoningsontwikkeling in het oostelijke rivierengebied zie Roessingh & Blom 2011, 119-120. Daarnaast is er veel aandacht besteed aan dit onderwerp door Willems (1980/1984), Vos (2009, 62-65 en 225-229), Heeren (2009, 226-227) Veldman & Blom (2010, 267) en Blom & Roessingh (2010).

Gedurende de Midden-Romeinse tijd verandert dit patroon enigszins. Het aantal en daarmee ook de dichtheid van de nederzettingen neemt toe. Hoewel de kleine, agrarische nederzetting van één of enkele boerenbedrijven en bestaande uit palenzwermen blijft voorkomen, bestaan er ook grotere agrarische nederzettingen met drie tot vier gelijktijdige erven met duidelijk te herkennen huisplattegronden. De boerderijen met mogelijk bijgebouwen en een waterput konden een erf vormen. Zowel de afzonderlijke erven als het geheel aan erven kan omgeven zijn door een greppel. Op basis van de verspreiding van vindplaatsen blijkt dat de nederzettingen ca. 600 tot 1000 m van elkaar vandaan liggen als een soort lintbebouwing.

Nog grotere nederzettingen kunnen een functie als ruraal centrum hebben gehad, zoals bijvoorbeeld militaire *vici* of (proto-)villa's. Deze (proto-) villa's komen nauwelijks in het rivierengebied voor; mogelijk vervulden kampdorpen rondom *castella* een soortgelijke functie. Het aantal militaire forten blijft in de Midden-Romeinse tijd gelijk en er zijn weinig concrete aanwijzingen voor andere militaire vindplaatsen, zoals *stationes* (stopplaatsen) of wachtposten.

De bevolking in de Betuwe neemt af in de Laat-Romeinse tijd en vindplaatsen uit deze periode zijn enerzijds moeilijk te identificeren, en anderzijds clustert de bewoning zich in een straal van ca. 15 km rond Nijmegen. De militaire sites, zoals de eerder genoemde *castella* te Meinerswijk, Driel, Loowaard en vermoedelijk Huissen, worden tussen 275-350 verlaten. Er zijn echter aanwijzingen dat deze *castella* halverwege de 4^e eeuw weer in gebruik worden genomen, in het kader van het opnieuw verstevigen van de *limes* onder keizer Julianus (360-363).

Het komt regelmatig voor dat meerdere gemeenschappen gebruik maken van dezelfde (centrale) begraafplaats, zoals bijvoorbeeld op de vindplaatsen Zaltbommel-De Wildeman of Tiel-Passewaaij. Dit toont aan dat de nederzettingen op lokaal niveau met elkaar in verband hebben gestaan.

In het rivierengebied vormen in de Romeinse tijd woonstalhuizen het centrale element van de nederzettingen. Dit type huis komt reeds vanaf de Bronstijd voor. De huizen zijn rechthoekig van vorm en worden gekenmerkt door een woon- en een staldeel onder hetzelfde dak. De boerderijen hebben een houten dragende constructie, wanden van vlechtwerk die bestreken zijn met klei of leem en daken van riet of stro. Twee ingangen bevinden zich vaak tegenover elkaar in de lange zijden van het huis, en soms in de korte zijde bij het staldeel.⁵⁹

In de IJzertijd bestaat er een geografisch onderscheid in de verspreiding van twee- en driebeukige huizen: het driebeukige type komt vooral ten noorden van de grote rivieren voor, en het tweebeukige, lichtgebouwde type Haps ten zuiden hiervan. In het rivierengebied ontstaat een overgangszone van de twee- of driebeukige huizen. In de 1^e eeuw v. Chr. vindt er een ontwikkeling plaats naar gecombineerde twee- en driebeukige huizen. Ook komen in deze periode wandgreppels voor waarin de wandstijlen van het huis zijn geplaatst. Dit is vooral tussen 50 v. Chr. en 50 n. Chr. gangbaar. In de Romeinse tijd worden de huizen zwaarder gebouwd met stevige middenstijlen en op den duur worden ze ook langer.⁶⁰

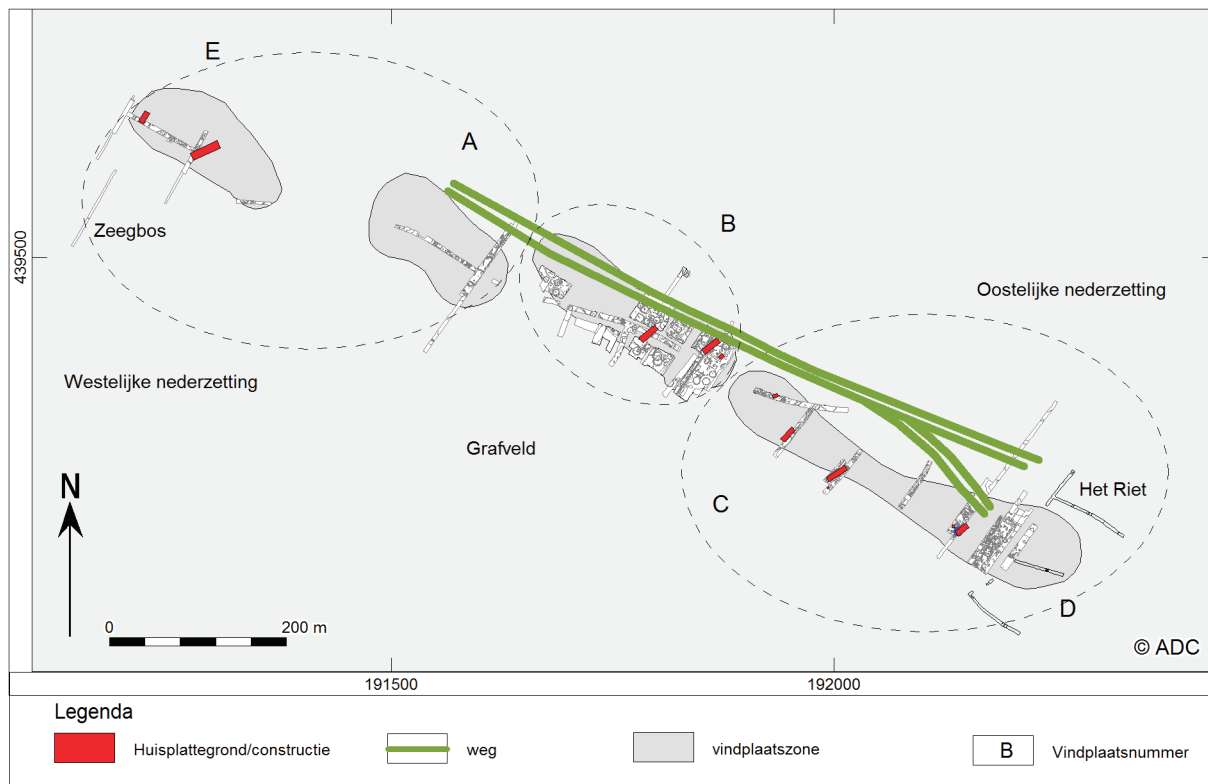
4.8.1 De nederzetting van Huissen Loovelden, een aanvulling op het bestaande beeld

De verschillende deelonderzoeken die reeds op het terrein van Huissen-Loovelden hebben plaatsgevonden, hebben aangetoond dat vanaf de 1^e eeuw n. Chr. mensen op deze locatie gewoond hebben. Hoewel er vijf deelgebieden zijn benoemd op basis van het booronderzoek uit de jaren 90 van de vorige eeuw (afb. 4.21), wordt gesuggereerd dat vindplaatsen A en E in het westen en C en D in het oosten bij elkaar horen en twee aparte woonkernen vormen. Centraal hier tussen gelegen zou zich een grafveld bevinden (vindplaats B), waar beide nederzettingen gebruik van gemaakt hebben.⁶¹ Op de locatie Zeegbos, 100 m ten westen van vindplaats E, zijn echter ook bewoningssporen aangetroffen. Misschien behoren vindplaatsen E en Zeegbos tot eenzelfde nederzetting als vindplaats A, maar misschien zijn het twee afzonderlijke of niet gelijktijdige erven. Vanwege het versnipperde karakter van het archeologisch onderzoek is dit moeilijk aantoonbaar. De afstand tussen een oostelijk (C/D) en een westelijk (A/E) gelegen woonkern kan duiden op twee nederzettingen in een soort lintbebouwing waar hierboven over gesproken is. De afstand tussen vindplaatsen D en E bedraagt ca. 1000 m.

⁵⁹ Heeren 2009, 169, 225.

⁶⁰ Vos 2009, 62-63.

⁶¹ Schurmans 2008, 125.

Afb. 4.21 Alle archeologische onderzoeken op Loovelden samen. Uitgelicht zijn de aangetroffen structuren. De stippellijnen verduidelijken de verdeling van de nederzettingen en het grafveld, maar geeft geen begrenzing weer.

Op vindplaats A zijn veel greppels aangetroffen, een oven en een grote, vierkante greppelstructuur. Tijdens het eerste onderzoek op deze vindplaats zijn veel militaria gevonden. Hoewel de nederzetting in de 1^e eeuw civiele kenmerken vertoont, duiden de vele 1^e-eeuwse munten op contacten met het leger. In de loop van de 2^e eeuw zijn meer militaire elementen te vinden in de nederzetting, zoals een drieknoppenfibula en een dubbele spitsgreppel.⁶² Tijdens het tweede onderzoek op vindplaats A, direct ten westen van het eerste onderzoek, vertonen het aardewerk en de metaalvondsten echter een typisch ruraal beeld van een 2^e-eeuwse nederzetting. Op vindplaats E worden gedurende dit onderzoek slechts weinig vondsten gedaan; met enkele greppels lijkt de rand van de westelijke nederzetting zich hier te bevinden (vindplaats A, Zeegbos of beide).⁶³

De bewoningssporen op vindplaats Zeegbos bestaan uit twee huisplattegronden. Deze zijn maar voor een klein deel opgegraven, maar duidelijk is dat beide plattegronden een wandgreppel hebben gekend. Met name structuur 1 kent dezelfde oriëntatie als de nu aangetroffen huisplattegronden en wordt met enige onzekerheid in de Vroeg-Romeinse tijd gedateerd.⁶⁴

Ook op vindplaats D is een deel van een huisplattegrond opgegraven, met een wandgreppel en dezelfde oriëntatie als de andere plattegronden. Deze plattegrond wordt in de 1^e eeuw gedateerd en is bijna 16 m lang. Andere gegevens zijn niet bekend. Tevens zijn twee spiekers aangetroffen.⁶⁵

Op dezelfde vindplaats zijn sporen aangetroffen van een weg: twee parallelle greppelbundels met een onderlinge afstand van 5 tot 6 m. Er wordt geopperd dat dit mogelijk de *limesweg* is, maar de verhoogde concentratie kiezels en grind ontbreekt.⁶⁶

⁶² Schurmans 2008, 125-126.

⁶³ Roessingh 2011, 36.

⁶⁴ De Ridder 2011, 19-20.

⁶⁵ Schurmans 2008, 23-24.

⁶⁶ Schurmans 2008, 28-29. In het verlengde van het veronderstelde wegtracé zijn gedurende het onderzoek in 2010 geen aanwijzingen voor een weg aangetroffen. Ook onderhavig onderzoek direct ten westen van de veronderstelde weg kan deze aanname niet bevestigen. Waarschijnlijk dient de *limesweg* en stuk noordelijker gezocht te worden.

Wat datering betreft, worden vindplaatsen A en D in het onderzoek van de HBS identiek beschreven. Ook op vindplaats D vindt bewoning plaats van de 1^e tot de 3^e eeuw en is een duidelijk militair karakter aanwezig.

Ten oosten van het door de ACVU-HBS uitgevoerde onderzoek, heeft ADC een opgraving uitgevoerd tegen vindplaats D aan (Huissen-Het Riet). Hier zijn geen huisplattegronden aangetroffen, maar vooral veel greppels en waterputten. Deze zijn geïnterpreteerd als de mogelijke achtererven van huizen. Vanwege de greppelstructuren en het duidelijk opgezette plan, wordt een militaire invloed vermoed. Net als op vindplaats D wijzen de 1^e-eeuwse munten op contacten met het leger. Toch heeft de nederzetting een agrarisch karakter die lijkt gestoeld op zelfvoorziening. Daarnaast tonen importen als broodtarwe, walnoot, vijg en bepaalde typen aardewerk, brons en natuursteen, dat er ook zeker handel gedreven is. De mogelijkheid die wordt genoemd is dat de nederzetting onderdak kon bieden aan reizigers en dat paarden bijvoorbeeld gewisseld/verzorgd konden worden.⁶⁷ De aanwezigheid van paarden op de nederzetting is duidelijk aangetoond en ook is vastgesteld dat paard gegeten werd (slachtsporen). Vanwege enkele speciale vondsten van paardenbotten (een paardenbegrafing en een concentratie paardenbotten bijeen) en de verschillende leeftijden van de aangetroffen paarden, wordt aan paardenfokkerij gedacht, maar de bewijzen hiervoor zijn summier.⁶⁸

In het nu onderzochte plangebied is een deel van een nederzetting opgegraven. Er zijn aanwijzingen voor niet minder dan drie erven alsmede voor een behoorlijke concentratie sporen waaruit weliswaar geen structuren gedestilleerd konden worden maar die ongetwijfeld verband houdt met bewoning van het terrein. Deze laatste spoorconcentratie vormt de schakel tussen de vindplaatsen C en D.

De oriëntatie van de huisplattegronden komt overeen met de eerder aangetroffen structuren. Tevens bezitten huis 1 en 2, net als de eerder opgegraven structuren, wandgreppels. Huis 2 kon het beste worden gedocumenteerd. Het blijkt om een tweebeukige huisplattegrond te gaan, met een herstel- of tweede bouwphase.

Het vondstmateriaal toont een vergelijkbaar beeld met de reeds eerder opgegraven vindplaatsen: de nederzetting is in de 1^e eeuw bewoond geweest, waarbij de munten en militaria aantonen dat er contacten zijn geweest met het Romeinse leger. Het overige vondstmateriaal geeft echter aan dat de nederzetting zelf een agrarisch of ruraal karakter heeft gekend.

De nederzetting is zeker tot in de eerste helft van de 2^e eeuw bewoond geweest. Op basis van de metaalvondsten lijkt dit deel van de nederzetting naderhand verlaten te zijn. Ook het aardewerk wijst in die richting. De aardewerkvondsten die in de buurt van de huisplattegronden zijn gedaan, betreffen vooral gebruiks aardewerk uit de tweede helft van de 1^e en de eerste helft van de 2^e eeuw. Het enige fragment dat op zijn vroegst rond het midden van de 2^e eeuw kan dateren is afkomstig uit een buitenstijl van huisplattegrond 2. Ook uit de afvalkuilen komt aardewerk dat in de tweede helft van de 2^e eeuw pas is opgekomen (zoals een Bataafs grijze pot) en ruwwandig aardewerk met 3^e-eeuwse kenmerken. Erf 3 is benoemd als een zogenaamde activiteitszone, met een opslaggebouwtje. Er zijn meerdere grote kuilen aangetroffen die zijn geïnterpreteerd als afvalkuilen. Er zijn op dit deel van de nederzetting geen aanwijzingen voor artisanale activiteiten (halfabricaten of productieafval), hooguit zullen kleine reparaties zijn uitgevoerd van bijvoorbeeld metalen voorwerpen.

Op basis van het vondstmateriaal blijkt het terrein gedurende de 1^e en 2^e eeuw continu in gebruik te zijn geweest.

Samengevat tonen de opgravingen van Huissen-Loovelden aan dat zich in de 1^e eeuw waarschijnlijk twee woonkernen op deze locatie hebben bevonden. De huisplattegrond van erf 4 van het huidige onderzoek geeft aan dat er reeds bewoning plaatsvond vanaf de Late IJzertijd. In hoeverre er sprake is van continuïteit van de bewoning, is mede vanwege het geringe onderzochte oppervlak, niet te zeggen. In de 1^e eeuw zijn er aantoonbare contacten met het Romeinse rijk in het algemeen, en het Romeinse leger in het bijzonder. Deze laten zich aflezen uit de stroom geïmporteerde goederen. Daarnaast wijst het vondstmateriaal en ook de huizenbouwtraditie echter op een rurale nederzetting.

Op basis van de eerdere onderzoeken kan mogelijk voor (een deel van) één van de bewoonde terreinen (vindplaats D) gedacht worden aan een zogenaamde *statio*, waar reizigers onderdak konden krijgen en

⁶⁷ Roessingh & Blom 2011, 125-128.

⁶⁸ Van Dijk 2012, 105-112.

paarden gewisseld of verzorgd konden worden.⁶⁹ Hiervoor zijn echter bij het huidige onderzoek geen verdere aanwijzingen aangetroffen.

De woonkernen zijn in ieder geval in gebruik gebleven tot ver in de 2^e eeuw, maar vermoedelijk ook nog wel wat langer. Veel van de nederzettingen langs de *limes* worden onder druk van buitenaf in de tweede helft van de 3^e eeuw verlaten. Dit geldt uiteindelijk ook voor de *castella*. Halverwege de 4^e eeuw wordt de verdedigingszone langs de Rijn weer hersteld en zien we ook de rurale bewoning weer kortstondig terugkeren. Mogelijk dat de laat 3^e- en 4^e-eeuwse vondsten van vindplaats A, C en D hiermee in verband gebracht mogen worden.

Na het verlaten van het gebied heeft de natuur weer bezit genomen van het landschap. De Rijn trad regelmatig buiten zijn oevers en heeft het grafveld in het westen en vooral het oosten overspoeld en deels opgeruimd.

De Rijn heeft een zo dik pakket afzettingen achtergelaten dat het grafveld als zodanig niet meer herkenbaar was. Vóór de Late Middeleeuwen en mogelijk nog voor de ontginningen na de bedijking van de Rijn, is een deel van het terrein nog een keer ingericht als woonerf. Er is een huis gebouwd, een waterput aangelegd en een bijgebouw opgericht. De bewoners van dit huis moeten tijdens de bouw zijn gestuit op graven en vooral veel vondstmateriaal uit de periode van het grafveld, maar vooral van daarvoor. De vondstarme sporen doorsnijden duidelijk de sporen van het grafveld en de daar onderliggende nederzetting. Helaas is goed daterend materiaal niet oor handen.

Voor zover toetsbaar hebben de terreinen van het grafveld en de bewoning tot in de 20^e eeuw een agrarische functie gehad.

---

69 Roessingh & Blom 2011, 125-128.

5 Het grafveld

L.M.B. van der Feijst, L.P. Verniers en E. Blom

5.1 Inleiding

In het nu volgende hoofdstuk wordt het grafveld besproken. Om de graftraditie uit de Romeinse tijd in perspectief te zetten, wordt eerst ingegaan op 'het' grafritueel. Vervolgens worden de sporen en structuren behandeld, wat neerkomt op de crematiegraven, de kringgreppels en enkele aardewerkconcentraties. Enkele bijzondere graven worden apart besproken, integraal met het bij dit graf verzamelde vondstmateriaal. De vondsten van de overige graven worden per categorie en fasering besproken. Na de paragraaf aangaande de fysische antropologie, volgt de synthese, waarbij het grafveld in een groter kader wordt geplaatst.

5.2 Het grafritueel

Er kan eigenlijk niet gesproken worden over hét Romeinse grafritueel, omdat dit kan verschillen per regio en periode. Daarnaast zijn niet alle elementen van het grafritueel archeologisch zichtbaar of schriftelijk overgeleverd in historische bronnen, waardoor niet alle feiten bekend zijn. Door antropologische studies te combineren met de archeologische gegevens en historische bronnen die wel voorhanden zijn, kan toch een betrouwbaar beeld geschetst worden van een algemeen grafritueel. Zoals gezegd zal dit ritueel per streek (ongetwijfeld stamgebonden) verschillend zijn geweest en is het gedurende de Romeinse tijd aan veranderingen onderhevig geweest.

Van belang is het grafritueel te zien als overgangsritueel, waarbij de overledene buiten de gemeenschap komt te staan en in het dodenrijk opgenomen moet worden. De nabestaanden kennen ook een overgangperiode: een periode van rouw waarbij de sociale orde binnen de gemeenschap, na het wegvallen van een lid van de gemeenschap, weer hersteld moet worden. Bij beide overgangen spelen de begrafenisrituelen een belangrijke rol.⁷⁰ Aan de hand van eerder onderzoek en op basis van historische literatuur kan worden gesteld dat het tot halverwege de 3^e eeuw gebruikelijk was de overledenen te cremeren; daarna werd begraven (inhumatie) steeds gebruikelijker. Wat nu volgt is een beschrijving van het grafritueel zoals dat wordt voorgesteld voor de Romeinse periode.⁷¹

5.2.1 Primair ritueel

Voorafgaand aan de crematie vonden zuiveringsrituelen plaats, waarbij de overledene werd gewassen en gezalfd. Soms werd het lichaam voor korte of lange tijd opgebaard. Vervolgens is de overledene naar de brandplaats (*ustrina*) gebracht. Dit kon een centrale brandplaats zijn, die meerdere malen gebruikt werd, maar er zijn ook voorbeelden van brandplaatsen die waarschijnlijk maar eenmalig gebruikt zijn.⁷²

Voor de crematie werd de overledene in kledij, eventueel op een baar, op de brandstapel gelegd. De brandstapel kon uit zowel gekapt en gedroogd hout alsook uit oud bouwhout bestaan getuige de vondsten van spijkers en nagels. Nabestaanden zullen persoonlijke bezittingen, voedsel en drank op en bij de brandstapel hebben geplaatst. Een deel kan afkomstig zijn geweest van een maaltijd die bij de begrafenis genuttigd is. Tevens zijn mogelijk parfum, geurende oliën of grassoorten over de overledene en brandstapel gegoten, tegen de ongenoeglijke geuren van de lijkverbranding. Rookschaaltjes of kelkbakjes met wierook of geurende stoffen kunnen om de brandstapel heen geplaatst zijn.

⁷⁰ Aarts & Heeren 2007; Hiddink 2003, 38-40.

⁷¹ Enckevoort & Magnée-Nentjes 2007, 39-41; Hendriks & Magnée-Nentjes 2008, 40, 121-122; Hiddink 2003, 21-26. Zie voor de rapportages van gelijktijdige grafvelden meer naar het westen Heeren & Aarts 2012 (Tiel-Passewaaij), Veldman & Blom 2010 (Zaltbommel-De Wildeman) en Veldman 2011 (Zoelen-Scharenburg).

⁷² Ball 2006, 116.

Op de brandstapel meegegeven voorwerpen vertonen verbrandingssporen (aardewerk), zijn gesmolten (metalen voorwerpen en glas) of zijn (bijna geheel) vergaan (organische materialen). Na de crematie moeten de verbrandingsresten afkoelen. Dit proces kan bespoedigd zijn geweest door de resten te blussen met water. Daarna werden de brandstapelresten verzameld. Daarbij vond een selectie plaats in wat er verzameld werd: alleen de crematieresten (botmateriaal) of crematieresten met resten van de brandstapel.

5.2.2 Secundair ritueel

Al dan niet vóór, tijdens of na het hierboven beschreven primaire ritueel, werd een locatie gekozen in het grafveld. Deze locatie kon worden gemarkeerd door middel van een grafheuvel met of zonder omgreppeling of op een geheel andere, niet archeologisch traceerbare wijze.

In het geval dat een grafheuvel werd opgeworpen kon deze vóór de bijzetting of na de bijzetting in het grafveld worden aangelegd. Er zijn aanwijzingen voor markeringen met palen, in de vorm van palenkransen rondom de heuvel of rond grafkuilen. De locatiekeuze kon een bestaande heuvel zijn, een kringgreppel van een heuvel of in een zone tussen heuvels in.

Veel grafmonumenten werden fysiek in het landschap begrensd door de aanleg van kringgreppels. Ook hier worden meerdere vormen van aangetroffen: van rond naar ovaal, van vierkant naar rechthoekig of een samenstelling van meerdere kringgreppels die gebruik maken van reeds aangelegde grafmonumenten. Doorgaans worden er openingen in de greppels aangetroffen zodat het grafmonument zich niet geheel fysiek afsloot van het landschap.

De crematie- en eventuele brandstapelresten werden in een urn of organische container (een doek of houten kistje) in een grafkuil gedeponneerd. De wijze waarop deze fase van het ritueel werd vormgegeven kent eveneens vele variaties. Kuilen kunnen in bovenaanzicht onregelmatig, rond, ovaal, of rechthoekig/vierkant van vorm zijn, het laatste met al dan niet afgeronde hoeken. De kuilen kunnen opgevuld zijn met schone grond, of juist met resten van de brandstapel.

Van de feitelijke bijzetting en de wijze waarop dit gebeurde zijn geen sporen overgeleverd. Wel zichtbaar kunnen de voorwerpen zijn die in en bij het graf geplaatst werden: vaatwerk met drank en voedsel voor maaltijden, olielampjes, parfumesjes, sieraden. Deze voorwerpen worden zonder verbrandingssporen terug gevonden.

Veel van deze voorwerpen hebben een symbolische betekenis. Volgens klassieke bronnen kende men in het hiernamaals dezelfde behoeften als tijdens het leven, waardoor voedsel, drank en persoonlijke bezittingen werden meegegeven. Een zeer veel voorkomende combinatie van giften bestond dan ook uit een bord, beker en (drink)kan. Daarnaast werd de weg naar het dodenrijk gezien als een reis, waarvoor men enkele voorwerpen nodig had. In de klassieke bronnen en voornamelijk zichtbaar in de Mediterrane wereld, bestonden deze voorwerpen bijvoorbeeld uit olielampjes en munten. Olielampjes waren voor het 'licht in de duisternis', zowel in het graf, als op reis naar het dodenrijk. Munten werden meegegeven om de veerman Charon te betalen voor de overtocht over de rivier de Styx, tijdens de reis naar de onderwereld. Godenbeeldjes waren voor bescherming.

5.2.3 Tertiair ritueel

Tot slot kunnen er op een grafveld tertiaire deposities aangetroffen worden. Deze kunnen zich over het gehele grafveld bevinden, zowel in geïsoleerde kuilen, als in de randstructuren of grafheuvels zelf. Ze zijn afkomstig van ceremonies of maaltijden, die zowel bij de begraving als op latere momenten kunnen hebben plaatsgevonden.

Zoals aangegeven zijn niet alle fasen van het grafritueel archeologisch zichtbaar. Het opbaren van het lichaam of een rouwprocessie is niet aantoonbaar. Andere handelingen, zoals het houden van een maaltijd, kunnen indirecte sporen achterlaten. Daarbij kan worden gedacht aan borden, kruiken en dierlijke botresten. De sporen die archeologisch het best herkenbaar zijn, zijn de grafkuilen met daarin de crematieresten en soms de brandplaatsen.

5.2.4 Locatiekeuze

Het is in de Romeinse periode bij wet verboden om overledene binnen de grenzen van een nederzetting te verbranden of te begraven, waardoor grafvelden zich langs uitvalswegen buiten de nederzetting bevinden. De grafvelden worden vaak enkele eeuwen achtereenvolgend gebruikt. Uit Italiaans-Romeinse traditie zijn huisjes van natuursteen (*mausolea*) of baksteen bekend, of stenen grafpijlers als monument. In de noordelijke grensprovincie komen dit soort grafmonumenten bij uitzondering voor bij en in de directe omgeving van (Romeinse) steden, castella of vici. Op het platteland zijn ze buiten de villa's niet bekend.⁷³

Te Huissen wordt direct ten noorden van de nederzettingen en het grafveld de *limesweg* verondersteld. Mogelijk liep deze deels door of langs het grafveld. De noordelijke begrenzing van het grafveld, zoals die nu in beeld is gekomen, kan mogelijk geïnterpreteerd worden als een weg.

5.3 Methode

5.3.1 Verschillende uitingen van het grafritueel

Hierboven is beschreven dat na de crematie een selectie van de crematie- en eventueel brandstapelresten van de brandstapel verzameld werd en in een grafkuil werd gedeponed. Deze selectie en het opvullen van de grafkuil kent variaties, waarvoor Hiddink verschillende graftypes heeft onderscheiden.⁷⁴ Deze graftypen zijn grotendeels gevolgd, met aanvullingen.

Graftype A

Graftype A is een graf met een 'schone bijzetting' en bevat alleen crematieresten, geen brandstapelresten.

Indien na de crematie enkel crematieresten van de brandstapel werden verzameld, en vaak alleen een selectie hiervan, spreekt men van een crematierestendepot. Deze resten werden (eventueel gewassen) vervolgens in een grafkuil gedeponed die opgevuld werd met schone grond. De kuil is vaak niet veel groter dan de crematie zelf. Indien de crematie is aangetroffen in een urn, pot of andere container is deze gecategoriseerd onder graftype A1. Er zijn drie kuilen aangetroffen zonder crematieresten maar die ongetwijfeld aan een graf hebben toebehoord op basis van de aard en hoeveelheid grafgiften. Gezien de schone opvullingen zijn deze gecategoriseerd als A2.

Graftype B

Graftype B is een graf waarbij naast een concentratie crematieresten, ter opvulling van de grafkuil ook resten van de brandstapel zijn gebruikt.

In dit geval bevat het graf naast de crematieresten, ook houtskool, verbrande voorwerpen en achtergebleven crematieresten. Omdat de crematieresten apart verzameld zijn en meestal in een doek in het graf gedeponed zijn, worden de crematieresten als een concentratie terug gevonden: 'het crematienest'. De brandstapelresten lijken enkel als kuilopvulling gebruikt te zijn.

Indien de crematie is aangetroffen in een urn, pot of andere container is deze gecategoriseerd onder graftype B1.

Graftype C

Graftype C is een zogenoemd *Brandgrubengrab*, waarbij de grafkuil in één keer is opgevuld met de verbrandingsresten van de brandstapel, zonder eerst de crematieresten apart te hebben verzameld. Het is niet altijd duidelijk of kuilen met houtskool en crematieresten daadwerkelijk graven zijn geweest. Het kunnen ook afvalkuilen zijn geweest met resten van de brandstapel, of ze kunnen te maken hebben gehad met genuttigde maaltijden op een grafveld. Daarom wordt er bij dit graftype onderscheid gemaakt tussen graftype C1, waarschijnlijke graven, en graftype C2, onwaarschijnlijke graven. Om tussen deze typen een keuze te maken, zijn de hoeveelheid en dichtheid van de crematieresten en de giften bepalend.

⁷³ Enckevoort & Magnée-Nentjes 2007, 39; Gerritsen 2003, 134-137.

⁷⁴ Ibidem, 23.

Graftype D

Graftype D is een *Bustumgraf*, waarbij de grafkuil zich direct onder de brandstapel bevindt. Tijdens de crematie vallen de verbrandingsresten direct in de kuil eronder, waarna deze werd afgesloten.

Graftype E (brandrestenkuilen)

Hoewel dit typisch geen graf betreft, zijn vermoedelijk de resten van brandstapels of andere grafrituelen hierin begraven in het grafveld. De brandrestenkuilen kunnen verbrande resten bevatten maar er ontbreken altijd menselijke crematieresten.

Aardewerkdeposities

Schone begravingen van enigszins compleet (on)verbrand aardewerk (in schoon opgevulde kuilen of kringgreppels) zijn gecategoriseerd als aardewerkdepositie.

5.3.2 Uitwerking

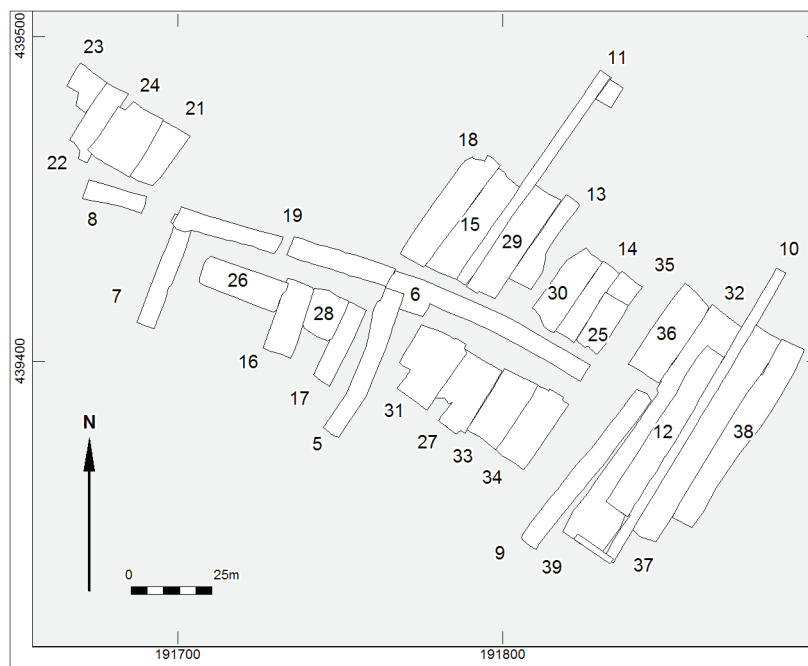
De situatie rond primaire (verbrande) en secundaire (intacte objecten, al dan niet verbrand) die we terugvinden in graven is boven uiteengezet. Hoewel dit niet meer te achterhalen valt, kunnen er verschillende redenen ten grondslag liggen aan de vorm of staat waarin de objecten worden aangetroffen. Om de grafinhoud per individueel graf te kunnen onderzoeken is geen onderscheid gemaakt in verbrande of onverbrande giften of de compleetheid van de vondsten. Alleen op deze wijze wordt inzicht verkregen in primaire en secundaire grafrituelen en, belangrijker, tellen verstoorde graven en hun inhoud mee in de analyse. Alleen bij zeer gefragmenteerde enkele vondsten, kan getwijfeld worden of deze doelbewust zijn begraven. Deze zijn niet meegenomen.

Tijdens de opgravingen zijn in eerste instantie crematienummers en in de laatste fase vervolgens contextnummers aan grafkuilen uitgedeeld. Contextnummers zijn uitgedeeld aangezien in het veld niet altijd direct in detail gecontroleerd kon worden om welk type graf het precies handelde. Crematiegraven en brandrestenkuilen hebben in de uitwerking vervolgens een overkoepelend grafnummer gekregen. Dit vanwege de relatie die kan bestaan tussen meerdere grafkuilen of grafritueelresten in hetzelfde grafmonument. Het grafbestel te Huissen lijkt daarmee te bestaan uit meerdere sporen per graf: een randstructuur, een grafheuvel, een graf (aangeduid met CR of CNT), een brandrestenkuil (BRK) en soms een aardewerkdepositie (ADP). Van een nodeloze hernummering van de grafkuilen is tijdens de uitwerking afgezien. De grafnummers zijn uitgedeeld van west naar oost en zijn te vinden op de alle sporen kaart van het grafveld (kaartbijlage, zie ADC-link in de tabel met administratieve gegevens). In de grafcatalogus worden alle onderzoeksresultaten per graf gepresenteerd.

5.4 Het grafveld

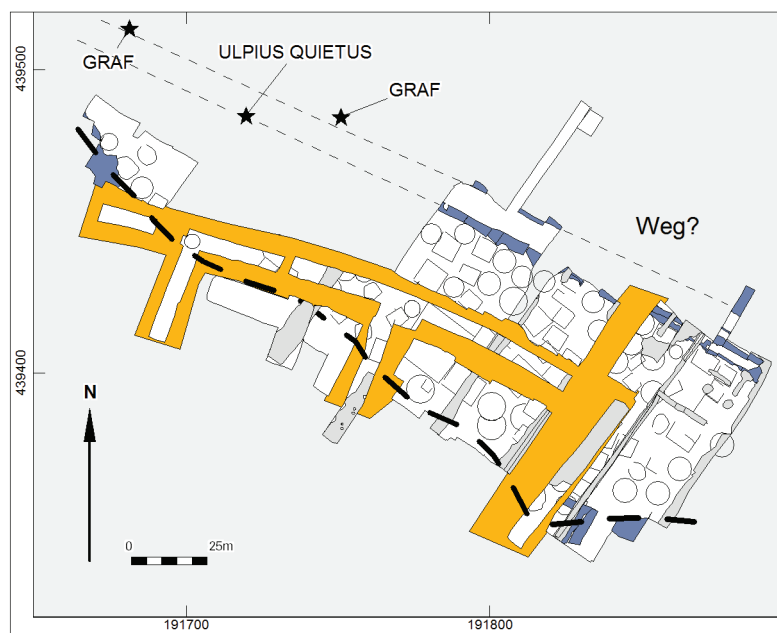
De sporen van het onderzochte deel van het grafveld betreffen in totaal de resten van 128 grafmonumenten, aangetroffen in 33 werkputten en grotendeels op twee vlakken (afb. 5.1). De sporen van het grafveld zijn afgebeeld op de kaartbijlage (zie ADC-link bij de administratieve gegevens). Binnen of buiten deze monumenten zijn 103 crematiegraven, twaalf brandrestenkuilen en twee inhumaties aangetroffen. Van de grafmonumenten resteren 82 kringgreppels en zijn er acht aardewerk-deposities aangetroffen. Het grafveld is in de verschillende fasen van onderzoek over een lengte van ongeveer 230 m onderzocht.

De noordelijke begrenzing wordt gevormd door het toenmalige landschap, er bevond zich een restgeul of depressie in het landschap. Hierlangs, de feitelijke begrenzing van het grafveld in het noorden in oostelijke en westelijke richting, is een doorlopende greppel naast een smalle rug in het landschap aangetroffen. Het vermoeden bestaat dat deze zone van ca. 9 m breed tussen de genoemde greppel en de depressie gebruikt is als weg. De weg liep in ieder geval tussen de nederzettingen A en C. Ook de zuidelijke begrenzing is in beeld gekomen. Deze bleek niet fysiek begrensd door een greppel maar door het zich daar verlagende landschap. De oostelijke begrenzing wordt gevormd door verstoringen. Deze verstoringen bestaan uit een natuurlijke verspoeling van het grafveld en saneringswerkzaamheden die recentelijk zijn uitgevoerd. De oorspronkelijke begrenzing van het grafveld moet ergens in de niet in beeld gekomen zone tussen vindplaats B en C gezocht worden, nu nog ca. 45 m breed.

Afb. 5.1 Huissen.
Alle puttenkaart grafveld.

De begrenzing in het noordwesten is eveneens onbekend. Het meest noordwestelijke graf is in de jaren 80 aangetroffen tijdens rioleringswerkzaamheden nabij het huis Loostraat nr. 81, op een afstand van 45 m van de sporen op vindplaats A. Opvallend zijn twee andere graven en vondsten die zijn aangetroffen tijdens graafwerkzaamheden bij de bestaande huizen aan de Loostraat nummers 75 en 77. In een bij nr. 77 gevonden terra sigillata bakje is de naam *Ulpius Quietus* gekrast, waar Bogaers in 1987 over publiceerde.⁷⁵ Dit betekent dat het grafveld zich zeker nog uitstrekt over een gebied van ca. 120 m x 45 m breed. Indien de greppel of weg recht wordt doorgetrokken, lijkt de situatie te ontstaan dat zich dan ten noorden en zuiden van de greppel (en weg?) nog graven bevinden. In ieder geval zijn ten noorden van de Loostraat nabij nr. 100 nog Romeinse resten aangetroffen.⁷⁶ Al met al komt dit neer op het feit dat, de niet meer bereikbare stroken langs het riool meegerekend, het grafveld nu ongeveer voor de helft is opgegraven. Gezien het grafveld een diachrone ontwikkeling laat zien in tijd en ruimte, moeten we de hieronder voorgestelde ontwikkelingen onder voorbehoud nemen.

Afb. 5.2 Huissen. De verstoringen (licht grijs), niet opgegraven delen (oranje) en zuidelijke begrenzing van het grafveld (stippellijn).

⁷⁵ Bogaers 1987.

⁷⁶ Dank aan Cor Nijenhuis die de precieze locaties op de kaart aan kan wijzen.

5.4.1 Graftypen en vormen

Graftypen

In onderstaande tabel is de verdeling weergegeven van de aangetroffen graftypen in Huissen. Er zijn relatief veel 'schone crematies' aangetroffen. De tweede groep bestaat uit minder zorgvuldig uitgezochte graven van het type C1 en C2. In de tabel ontbreken twee grafkuilen vol gezet met grafgiften waarbij geen crematie is aangetroffen. Omdat het hier duidelijk wel om grafgiften gaat en het de connotatie van een aardewerkdepositie overschrijdt zijn deze niet opgenomen onder het type ADP. De graftypen komen gedurende de gehele Romeinse periode voor, zowel bij mannen, vrouwen en kinderen voor. In de onderstaande paragrafen wordt hier dieper op ingegaan. In de grafcatalogus worden alle graven uitgebreid beschreven (Bijlage 1).

Zoals de tabel laat zien komen de type A graven het meeste voor. In verschillende vormen beslaan zij meer dan 51% van het totaal. Type B graven komen veel minder voor (13%). Beide graftypen geven een hoge mate van zorg aan die besteed is te Huissen tijdens de laatste fase van het grafritueel.

Tabel 5.1 Huissen. Verdeling graftypen met aantal grafgiften.

Graftype	n	%	n gift	gem.
A	47	44,8%	217	4,6
A1	4	3,8%	6	1,5
A2	3	2,9%	40	13,3
B	14	13,3%	54	3,9
C1	28	26,7%	129	4,6
C2	7	6,7%	12	1,7
INH	2	1,9%	0	0,0
	105	100,0%	458	4,4
E	12	63,2%	27	2,3
ADP	7	36,8%	20	1,0
Totaal	19	100,0%	47	2,5

Grafgiften

De hoge mate van zorg die besteed is door de gemeenschappen te Huissen aan hun graven is ook in de vorm van aantallen grafgiften te zien. In totaal zijn 505 objecten aangetroffen in het grafveld over de gehele periode in de 125 met het grafritueel te associëren sporen, bijna 4 stuks per spoor. Isoleren we de vondsten in grafkuilen type A en B dan zijn dit gemiddeld ca. 4,5 objecten. Er is tevens gekeken naar de verhouding van het aantal grafgiften naar geslacht/leeftijd (tabel 5.2). Hierbij wordt een iets genuanceerder beeld verkregen van het aantal grafgiften. Er ontstaat een beeld van een gemiddeld aantal giften van 5 in (ook mogelijke) mannengraven en ca. 3,5 in (ook mogelijke) vrouwengraven. Statistisch gezien kan een graf van een onbepaald volwassene op basis van het aantal grafgiften toegewezen worden aan een man of vrouw. Bijna de helft van de vrouwengraven en mannengraven heeft echter 4 of meer giften. De verschillen worden veroorzaakt door drie mannengraven met liefst 11, 12 en 14 giften, terwijl in vrouwengraven niet meer dan zeven giften zijn aangetroffen.

Uit voorgaand onderzoek naar grafvelden komt naar voren dat in de samenstelling van de grafinhoud een gemene deler kan worden teruggevonden: er is vooral aardewerk en verbrand bot (van dieren en mensen) aanwezig. Metaalvondsten zijn al schaarser. Bijvoorbeeld glas, bronzen vaatwerk en (complete) voorwerpen uit andere materialen kunnen als zeldzaam gezien worden.

In 55 van de 105 graven te Huissen is sprake van een afwijkende gift in onverbrande staat. De giften bestaan o.a. uit bronzen vaatwerk, glaswerk, spiegels, haarnaalden, fibulae, benen voorwerpen, messen, scharen en scheermessen. Opvallend is dat in 57 graven eveneens veel onverbrand bot is aangetroffen. Dit bot is afkomstig van meegegeven vlees, in de vorm van gans, kip, schaap/geit en rund. Soms betreft het in een kom of op een bord geplaatste complete onderdelen: halve kippen, ribstukken, halve of hele koppen en voor- of achterpoten. In 47 graven zijn één of meer van dergelijke botresten aanwezig. Het overzicht van alle opmerkelijke zaken wordt gegeven in de desbetreffende specialistenbijdragen.

Tabel 5.2 Huissen. Verdeling geslacht met aantal grafgraven.

Geslacht	Aantal	Giften	gem.
Neonaat	3	1	0,33
Baby	12	22	1,83
Kleuter	4	6	1,5
Peuter	1	5	5
Kind	8	35	4,38
Junior	9	42	4,67
Man	15	77	5,13
Vrouw	21	72	3,43
Onbekend	33	163	1,54
Totaal	106	423	3,99

Grafvormen

Na het aantreffen van een kamergraf tijdens de eerste fase van het veldwerk is tijdens de latere opgraving speciaal gelet op de vorm van de grafkuil. Ook voor wat betreft dit aspect van het grafveld is het beeld niet eenduidig. Soms kon een oorspronkelijke vorm van een grafkuil nauwelijks worden onderscheiden, in andere gevallen was er duidelijk sprake van een strakke rechthoekige of vierkante gegraven holte of 'kamertje'. Hier kan ook sprake zijn geweest van een rechthoekige betimmering en dus een kistgraf. Graven die hiervoor in aanmerking komen zijn graf 41, 65, 71, 86-88 en graf 118. In de meeste gevallen heeft de grafkuil echter een amorfe vorm.

Afb. 5.3 Doorsneden van de heuvels van graf 71 (links), graf 79 (rechts) en graf 65 (onder).

Een ander beeld dat specifiek voor dit grafveld kan worden opgetekend is de grote hoeveelheid graven binnen eenzelfde randstructuur of grafmonument. Opmerkelijk is daarbij dat regelmatig een tweede grafkuil werd aangetroffen op het tweede vlak. Nadat dit tijdens het veldwerk duidelijk werd, zijn veel dieper gelegen graven vaak door prikken gevonden en alsnog op vlak 1 geadmistreerd. Een enkel uitzondering daargelaten komt de datering van de grafgiften in deze 'dubbelgraven' steeds min of meer overeen. Is dit niet het geval, dan valt op dat de graven elkaar vrijwel opvolgen in datering. Veel latere bijzettingen in grafmonumenten kunnen het gevolg zijn van inmiddels geërodeerde en daarmee niet meer zichtbare grafheuvels, maar het beeld van de begravingen uit de jongste fase van het grafveld is dat deze bij voorkeur tussen de grafheuvels in zijn geplaatst. Al met al kunnen de dubbele bijzettingen in grafmonumenten daarmee gezien worden als intentioneel, hoewel altijd een slag om de arm moet worden gehouden.

Grafheuvels

Het centrale deel van het grafveld (werkputten 6, 14, 25, 27, 30, 33 en 34) bleek erg goed geconserveerd. Hier waren delen van de grafheuvels nog aanwezig. Bij graf 79 tot zelfs nog maximaal 50 cm hoog. Bij graf 71 was de voet van de heuvel geheel aanwezig. Bij de overige graven zijn geen grafheuvels geconstateerd, maar er kan aangenomen worden dat deze wel aanwezig zijn geweest. De noodzaak voor (en het aantreffen van graven in) het tweede opgravingsvlak getuigt hiervan. Dit geldt ook voor de graven die zonder randstructuur zijn aangetroffen, deze hebben mogelijk wel onder een grafheuvel gelegen. Aanwijzingen voor andere grafstructuren, zoals palenkransen om de grafheuvel of kringgreppel heen, of iets van grafmonumenten op de grafheuvel, zijn niet aangetroffen.

Randstructuren

Er zijn verschillende typen randstructuren aangetroffen op vindplaats B. De aangetroffen crematiegraven zijn in of onder de grafheuvels begraven, getuige de aanwezigheid van de graven. Indien de graven hoog in de heuvels zouden zijn geplaatst, zouden ze niet meer aanwezig zijn.

Er kan worden gesteld dat graven in de Vroeg- en Midden-Romeinse tijd (1^e en 2^e eeuw), laag of onder in een grafheuvel zijn geplaatst, waar tevens een kringgreppel omheen is gegraven. De laat-Romeinse graven zijn later bijgezet in het grafveld, zonder (nu nog) zichtbare randstructuur, of in een al bestaand grafmonument. Met deze laat-Romeinse graven wordt aangetoond dat het grafveld (zeer waarschijnlijk) continu in gebruik is geweest, van de 1^e tot en met de 4^e eeuw.

De noodzaak om het grafveld in twee vlakken op te graven aangezien de conservering van de grafheuvels soms zeer goed bleek, heeft een interessant gegeven opgeleverd: een zich wijzigende vorm van de randstructuren. In het geval van graf 31 bleek de kringgreppel op vlak 1 vierkant, op vlak 2 rond. In het geval van graf 34 was dit andersom: een ronde kringgreppel bleek op dieper niveau rechthoekig. Ongetwijfeld kan dit worden toegeschreven aan de aanwezigheid van de grafheuvel, die in deze gevallen een andere vorm heeft gehad dan de kringgreppel.

Er zijn ronde, min of meer ronde, ovale, vierkante en rechthoekige kringgreppels aangetroffen, of delen hiervan. In bepaalde zones ontbreken kringgreppels, maar sinds de opgraving van IJsselstein is gebleken dat er grafheuvels zonder kringgreppels hebben bestaan.⁷⁷

De ronde, of min of meer ronde randstructuren komen voor in meerdere afmetingen. Er valt een voorkeur voor een afmeting tussen de 6 en 8 m doorsnede te noteren. In bepaalde hoeken van het grafveld (zoals de zuidoosthoek) zijn de structuren ongeveer gelijk in grootte.

Dit geldt in mindere mate voor de vierkante structuren, de variatie in afmeting is hier veel groter.

Voor zover in beeld gekomen vallen er wel clusters van gelijke structuurvorm waar te nemen in het grafveld. Een verklaring voor de keuze van rond of vierkant van de nabestaanden is niet voorhanden. Er is geen samenhang met status, geslacht of leeftijd van de doden.

Opmerkelijke grafstructuren te Huissen zijn de kleine half ronde, half vierkante structuur van graf 24 (het kamergraf) en de immense afmeting van de vierkante randstructuur van graf 38 (18,3 x 18,3 m). De grootste grafmonumenten van het grafveld bevinden zich ten oosten van graf 38: graf 41 en twee randstructuren zonder bijbehorend graf (graf 42 en 73). Helaas zijn de centrale graven van de grootste grafmonumenten onbereikbaar gebleken door de aanwezigheid van kabels en leidingen.

---

77 Verniers 2012.

In de randstructuren van Romeinse grafvelden worden doorgaans openingen aangetroffen. Dit is ook te Huissen het geval. Op drie uitzonderingen na (noord, oost en zuid) zijn vrijwel alle randstructuren aan de westzijde geopend. Dit kan noordwest, zuidwest of pal west zijn.

Populatie

In het grafveld zijn de graven aangetroffen van alle leeftijden van de bevolking.⁷⁸ Er zijn twee inhumaties aangetroffen, beide van doodgeboren kinderen (foetus van 7 tot 9 maanden).

Voorts zijn er tien crematiegraven van kinderen van 0 tot 2 jaar aangetroffen en een graf dat van een kind van 1-3 is. Voor kinderen bestaat het idee dat zij door een relatief hoog vochtgehalte moeilijker te cremeren zijn en daardoor vaak als inhumatie begraven zijn op Romeinse grafvelden,⁷⁹ of dat ze met een overleden volwassene samen werden gecremeerd.⁸⁰ In vijf crematies zijn inderdaad resten van volwassenen en kinderen samen aangetroffen. De analyse voor wat betreft de populatie wordt uitgewerkt in paragraaf 5.5.10.

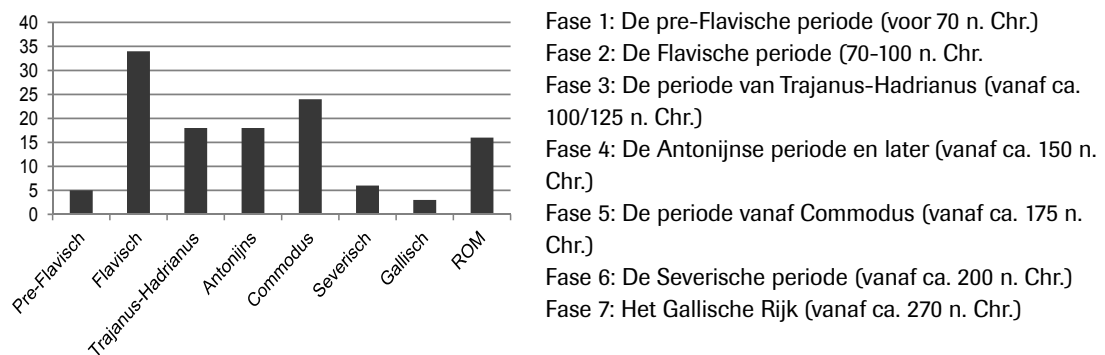
5.5 Fasering

5.5.1 Algemeen

Voor de datering van de graven zijn de grafgiften beschikbaar. Deze grafgiften geven aanleiding tot een fasering van het grafveld in zeven hoofdfasen. Het belangrijkste onderscheid valt te maken in de aanvangsdatering van baksels en vormen. Van de meeste baksels of vormen is bekend wanneer deze geïntroduceerd worden. Veel van die baksels worden echter lang gebruikt na hun introductie. Een klein aantal graven kan qua datering worden aangescherpt door andere vondsten als metaal of glas. Binnen de hoofdfasen valt dus een onderscheid te maken tussen vondstmateriaal dat een kortere of langere periode begrenst.

Een tweede dateringinstrument is relatieve datering. Sommige graven of randstructuren zijn door elkaar heen gegraven (oversnijdende sporen).

De regeerperioden van Romeinse keizers of dynastieën zijn gebruikt om de faseringen te vereenvoudigen. Van 20 graven is geen datering vastgesteld. Gedurende de opvolgende periode blijft het grafveld min of meer gelijk in gebruik, per periode worden er ongeveer tussen 15 en 21 mensen in het grafveld bijgezet. Vanaf de Severische periode is een sterke afname te zien, deze afname duurt voort tot in de periode van het Gallische Rijk.

Afb. 5.4 Aantal graven per regeerperiode.

In de grafiek ontstaat een beeld van de in gebruik name van het grafveld rond of net voor het jaar 50 n. Chr. met een zeer sterke toename in de Flavische periode met 34 graven, vanaf ongeveer het jaar 70 n. Chr. Het grafveld blijft dan tot de regeerperiode van Commodus in gebruik met een gemiddeld aantal bijzettingen van ca. 20 individuen per periode van ongeveer 25 jaar. Vanaf de Severische periode is een

⁷⁸ Niet altijd kan de leeftijd of het geslacht van de begraven persoon worden bepaald. Veel graven hebben een leeftijds aanduiding 'vanaf een x-aantal jaar' gekregen. Er is hier gekozen deze determinaties mee te nemen als de vroegst mogelijke leeftijd.

⁷⁹ Veldman 2012.

⁸⁰ Veldman & Blom 2010, 275.

sterke afname te zien, deze afname duurt voort tot in de periode van het Gallische Rijk. Zestien graven zijn niet aan een van deze perioden toe te schrijven. Het is zeker voorstelbaar dat er graven uit de voorgestelde fasen in elkaar overlopen. Dit kan vooral in graven aan de orde zijn die aardewerk met een begindatering in de Flavische periode hebben met aardewerk daarbij dat in datering langer in gebruik is geweest.

5.5.2 Fase 1: De pre-Flavische periode (voor 70 n. Chr.)

In de pre-Flavische periode wordt het grafveld in gebruik genomen. De graven liggen min of meer verspreid maar centraal in het grafveld. Er zijn resten van vijf graven aangetroffen afkomstig van (waarschijnlijk) een man (graf 43), een vrouw (graf 33), een baby (graf 43), een kind (graf 32) en een onbepaald volwassene (graf 79). Opmerkelijk is graf 43, waar in het crematiegraf van een vermoedelijke man een handgevormde pot is geplaatst met de restanten van een baby (0-2 jr.) Het handgevormde aardewerk en terra nigra domineert in de graven, net als kommen en potten. In het graf van de vrouw is een groot mes met hangoog meegegeven, geplaatst op een schapenkaak.

Het graftype A domineert met drie van de vier graven. In de vier graven uit deze periode zijn naast de schapenkaak gewei van edelhert, schaap/geit en varkenspoten meegegeven. In de grafheuvel van graf 79 zijn twee fibulae aangetroffen, een vroege draadfibula en een ogenfibula met open ogen.

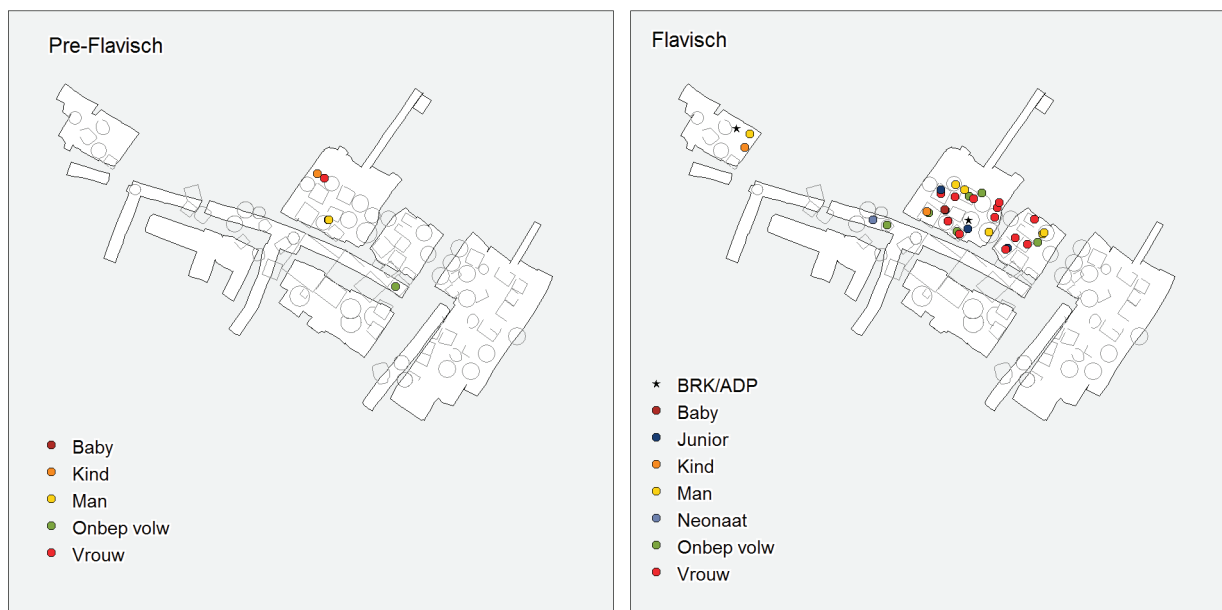
Afb. 5.5 Pre-Flavisch graf van een vrouw (graf 33; CNT007), met op de voorgrond een mes en schapenkaak.

5.5.3 Fase 2: De Flavische periode (70-100 n. Chr.)

Vanaf de Flavische periode is er een toename in bijzettingen waar te nemen, maar liefst 34 stuks, bijna een kwart van het totaal. De graven clusteren vooral langs de noordrand van het grafveld. Het verspreidingsbeeld laat zien dat ook in de meest westelijke onderzochte zone van het grafveld nog graven aanwezig zijn. Daarmee mag verondersteld worden dat in de niet opgegraven delen langs de 'weg' nog een dergelijke hoeveelheid graven aanwezig is.

Kijken we naar de samenstelling van de graven dan bestaat deze uit twaalf vrouwen, zes mannen, zes onbepaald volwassenen en acht kinderen. Twee graven konden niet aan een geslacht of leeftijd worden toegewezen.

Nog steeds bestaat er een voorkeur voor graftype A met zeventien graven, naast het type C1 met tien graven. Onder de graven zijn drie type A1 graven, waarbij de crematie in een container is geplaatst. Het totale aantal grafgraven in deze periode is 164. Eén kuil bleek alleen giften te hebben, graf 55, CNT051 (graftype A2). Gezien de hoeveelheid en aard van de giften (18 stuks, inclusief onverbrande botresten van meerdere dieren) moeten deze zeker voor een persoon bedoeld zijn geweest. Daarnaast behoort het kamergraf (graf 24, CR09) tot deze periode.

Afb. 5.6 Verspreiding van de graven naar geslacht in de pre-Flavische periode.

Afb. 5.7 Verspreiding van de graven naar geslacht in de Flavische periode.

De verdeling van graven uit de Flavische periode naar geslacht en/of leeftijd is weergegeven in tabel 5.3 en op afb. 5.7. Het valt op dat vrouwen in deze periode hoofdzakelijk in type A graven zijn bijgezet. De zes mannen zijn gelijk verdeeld over de graftypen. De verhouding kinderen - volwassenen in deze periode is ca. 1:3.

Tabel 5.3 Verdeling geslacht/leeftijd, graftype en aantal giften in periode 2. * = determinaties 'waarschijnlijk man/vrouw' opgeteld bij zekere determinaties. Tussen haakjes het aantal graven geslacht/leeftijd.

geslacht	giften	gem. gift per graf	% giften deze periode	aantal graven	A	A1	A2	B	C1	E
Geen crematie	21	10,5	12,8%	2			18(1)			3(1)
Neonaat	1	1	0,6%	1		1(1)				
Baby	1	1	0,6%	1				1(1)		
Junior	24	6	14,6%	4	9(1)			1(1)	14(2)	
Kind	9	4,5	5,5%	2	2(1)				7(1)	
Man*	27	4,5	16,5%	6	4(2)			6(2)	17(2)	
Onb. volw.	45	7,5	27,4%	6	25(1)	3(1)			17(4)	
Vrouw*	36	3	22,0%	12	24(8)	1(1)		6(2)	5(1)	
Totaal	164	4,8	100%	34	64(13)	5(3)	18(1)	14(6)	60(10)	3(1)

5.5.4 Fase 3: De periode van Trajanus-Hadrianus (vanaf ca. 100/125 n. Chr.)

In deze periode, die ongeveer aanvangt gedurende het eerste kwart van de 2^e eeuw, zijn vijftien graven, een brandrestenkuil en twee aardewerkdeposities in het grafveld bijgezet. Van de vijftien graven kunnen er twee aan een man worden toegeschreven, beide in de leeftijd van 20-40 jaar.

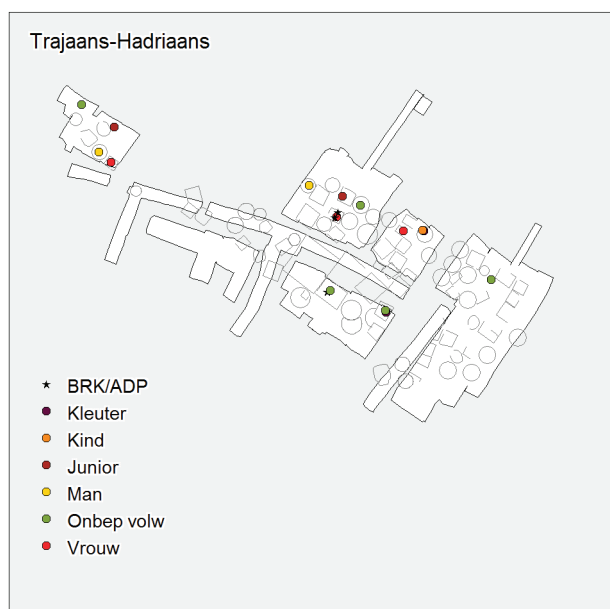
Drie graven zijn afkomstig van vrouwen, waar van één tussen de 30 en 60 jaar (graf 45) en vier graven van onbepaald volwassenen. Verder zijn drie kinderen (allen graven van het type C1), twee juniories en een kind van 15+ jaar aanwezig. Gezien de ondertaande tabel kan worden gesteld dat in deze periode over het algemeen veel zorg aan de graven wordt besteed. Mannen, vrouwen, niet nader te bepalen volwassenen en kinderen worden allen bijgezet in type A of B graven, waarbij Type A de voorkeur geniet. De verhouding kinderen - volwassenen in deze periode is ca. 1:2. Als we de verspreidingskaart raadplegen dan ontstaat enigszins hetzelfde beeld als voor de Flavische periode. De graven lijken

een relatie te hebben met de weg. Enkele graven zijn echter veel zuidelijker gelegen. Het is daardoor veronderstelbaar dat in de niet opgegraven delen zich nog graven uit deze periode bevinden en dat het grafveld gaandeweg het gebruik naar het zuiden uitdijt.

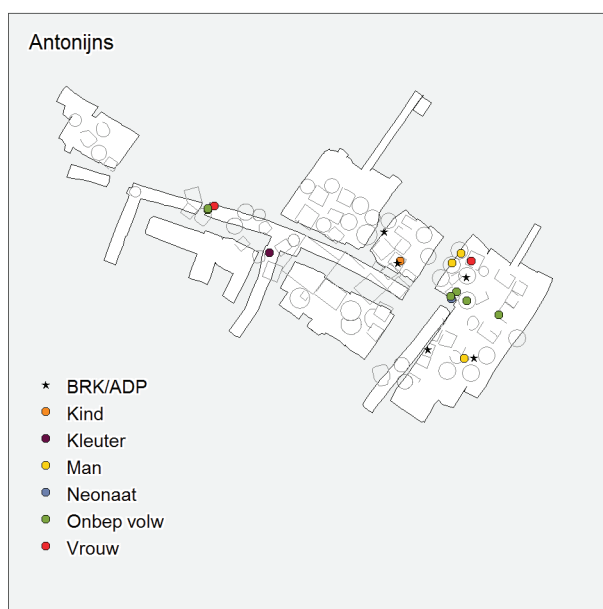
Het is aan de andere kant ook voorstelbaar dat een deel van de graven langs de weg toegeschreven kunnen worden aan een overgangsfase: Flavisch-Trajaans.

Tabel 5.4 Verdeling geslacht/leeftijd, graftype en aantal giften in periode 3. * = Incl. onzekere determinaties.

geslacht	giften	gem. gift per graf	% giften periode	aantal graven	A	ADP	B	C1	E
Geen crematie	10	3,3	0,1	3		7(2)			3(1)
Kleuter	2	1,0	0,0	2				2(2)	
Kind	2	2,0	0,0	1				2(1)	
Junior	9	4,5	0,1	2	9(2)				
Man*	7	3,5	0,1	2	5(1)		2(1)		
Onbep. volw.	32	6,4	0,4	5	19(3)		5(1)	8(1)	
Vrouw*	14	4,7	0,2	3	10(2)		4(1)		
Totaal	76	4,2	100%	18	43(8)	7(2)	11(3)	12(4)	3(1)

Afb. 5.8 Verspreiding van de graven naar geslacht in periode 3.

Afb. 5.9 Verspreiding van de graven naar geslacht in periode 4.

5.5.5 Fase 4: De Antonijnse periode en later (vanaf ca. 150 n. Chr.)

In deze periode, die ongeveer aanvangt vanaf de tweede helft van de 2^e eeuw, zijn 19 graven in het grafveld bijgezet. Een opvallend gegeven is dat de drie mannen allen in de leeftijdscategorie van 30-60 jaar vallen (graf 86, 87 en 118). Wellicht heeft deze respectabele leeftijd zorg gedragen voor een ongewoon hoog percentage van gemiddeld negen grafgiften? Er zijn gedurende deze periode twee vondstconcentraties in het grafveld bijgezet samen goed voor 22 grafgiften, CNT035 en CNT084 (graf 89; afb. 5.10). Graf 71 (CNT035) betreft een arrangement dat mogelijk te associëren valt met het crematiegraf CNT031 van een kind van 6-8 jaar.

De inhumatie van het doodgeboren kind (foetus) is aangetroffen in de kringgreppel van graf 92 (CNT086) zonder grafgiften. De kringgreppel oversnijdt een andere grafkuil, namelijk die van graf 93. Het aardewerk in dit graf dateert uit de periode 150-250 n. Chr. Hoewel het natuurlijk onzeker blijft, lijkt de plek voor deze bijzetting bewust gekozen, aangezien de andere inhumatie op een lege plek in het grafveld is bijgezet. Dit zou een relatie van de foetus met het niet dateerbare graf 92 van een jong volwassene van

Afb. 5.10 Opname van graf 89 (CNT084) zonder crematieresten uit periode 4.

15+ jaar veronderstellen. Er is in ieder geval voor gekozen de inhumatie binnen de Antonijnse periode te dateren, op basis van een minimaal gelijktijdige of jongere datering met graf 92. De verhouding kinderen - volwassenen in de Antonijnse periode is ca. 1:3,5.

De Antonijnse graven bevinden zich vooral in het oosten van het grafveld. Enkele zijn te vinden langs de zuidelijke grens in het westen. Dit lijkt een ontwikkeling van het grafveld vanuit een kern langs de weg naar het zuiden en oosten te bevestigen.

Tabel 5.5 Verdeling geslacht/leeftijd, graftype en aantal giften in periode 4.

Geslacht	Giften	gem. gift per graf	% giften periode	aantal graven	A	A2	ADP	B	C1	E	Inh
Geen crem.	28	5,6	30%	5		22(2)	4(2)			2(1)	
Neonaat	0	0,0	0%	1							0
Kleuter	4	4,0	4%	1					4(1)		
Kind	4	4,0	4%	1					4(1)		
Man	27	9,0	29%	3	23(2)			4(1)			
Onbep. volw.	22	3,7	24%	6	16(4)				6(2)		
Vrouw	8	4,0	9%	2	6(1)			2(1)			
Totaal	93	5,1	100%	18	45	22	4	6	12	2	0

5.5.6 Fase 5: De periode vanaf Commodus (vanaf ca. 175 n. Chr.)

In deze periode, die ongeveer aanvangt gedurende het derde kwart van de 2^e eeuw, zijn 21 graven, twee brandrestenkuilen en een aardewerkdepositie in het grafveld bijgezet. Binnen de groep crematiegraven uit deze periode valt de grote hoeveelheid volwassenen op waarvan het geslacht niet kon worden bepaald.

Twee van de vier baby's (graf 25 en 121) hebben beiden vijf giften meegekregen, een derde en vierde baby samen zeven (graf 77). Graf 25 betreft een graf met twee individuen. Het graf bestond uit twee deposities, waar een baby en een kind van 12 jaar naast elkaar zijn bijgezet. Met graf 77 is eveneens iets bijzonders aan de hand. Naast een grote kuil met alleen verbrand aardewerk zijn de crematieresten van twee baby's los van elkaar in kleine kuiltjes bijgezet. Het aardewerk uit beide kuiltjes past aan de scherven in de grote kuil met aardewerk. Voorts dateert graf 78 in deze periode. Ook in dit graf zijn twee individuen aanwezig, nu een onbepaald volwassene en een kind van 10-14 jaar. In graf 108 zijn een onbepaald jong volwassene (15+) en een kind van 8+ jaar bij elkaar aangetroffen. Al met al lijkt er hier een tendens waar te nemen van dubbele bijzettingen. De graftypen van de graven waarin dit gebeurt, maakt inzichtelijk dat de bijzettingen wel vaak anders worden vormgegeven. In graf 25 is er de combinatie type A (baby) en type C1 (kind), in graf 77 de combinatie type C1 en type B (beide baby's), in graf 108 een combinatie van type A (jong volwassene) en C2 (kind 8+). Alleen in graf 78 zijn beide graven van het type C1. De graven in deze periode liggen min of meer verspreid over het grafveld om de

graven van de vorige perioden heen. De meeste graven zijn in het zuidoosten van het grafveld aangelegd en verder langs de zuidelijke rand.

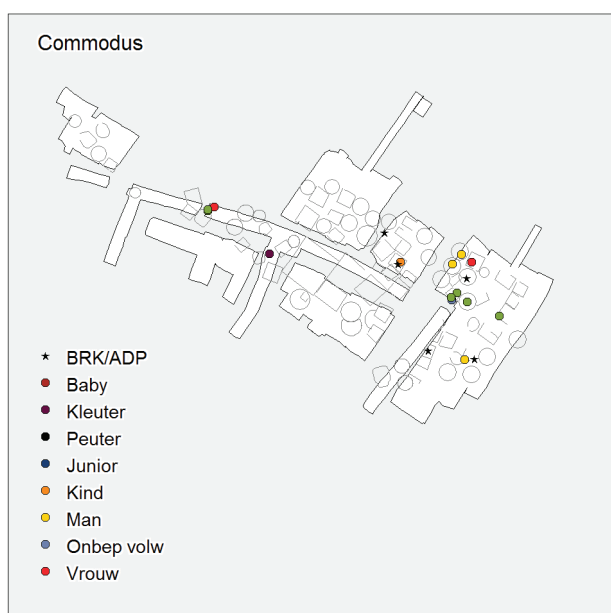
In tabel 5.6 is te zien dat type C graven in deze periode iets meer voorkomen dan type A graven. De verhouding kinderen- volwassenen is ongeveer 1:3.

Afb. 5.11 Opname van de grafgriften bij twee graven van baby's, graf 25 (CNT046) links en graf 121 (CNT065) rechts.

Tabel 5.6 Verdeling geslacht/leeftijd, graftype en aantal giften in periode 5. * = Incl. onzekere determinaties.

Geslacht	Giften	gem. gift per graf	% giften periode	aantal graven	A	ADP	B	C1	C2	E
geen crem.	10	5,0	10%	2		6(1)				4(1)
Baby	17	4,3	16%	4	10(2)		1(1)	6(1)		
Peuter	5	5,0	5%	1					5(1)	
Kind	13	4,3	13%	3	5(1)			8(1)	(1)	
Junior	2	2,0	2%	1				2(1)		
Man*	15	5,0	14%	3	6(1)		7(1)	2(1)		
Onbep. Volw.	39	4,3	38%	9	16(4)			16(2)	7(3)	
Vrouw*	3	3,0	3%	1	3(1)					
Totaal	104	4,3	100%	24	40(9)	6(1)	8(2)	34(6)	12(5)	4(1)

Afb. 5.12 Verspreiding van de graven naar geslacht in periode 5.

5.5.7 Fase 6: De Severische periode (vanaf ca. 200 n. Chr.)

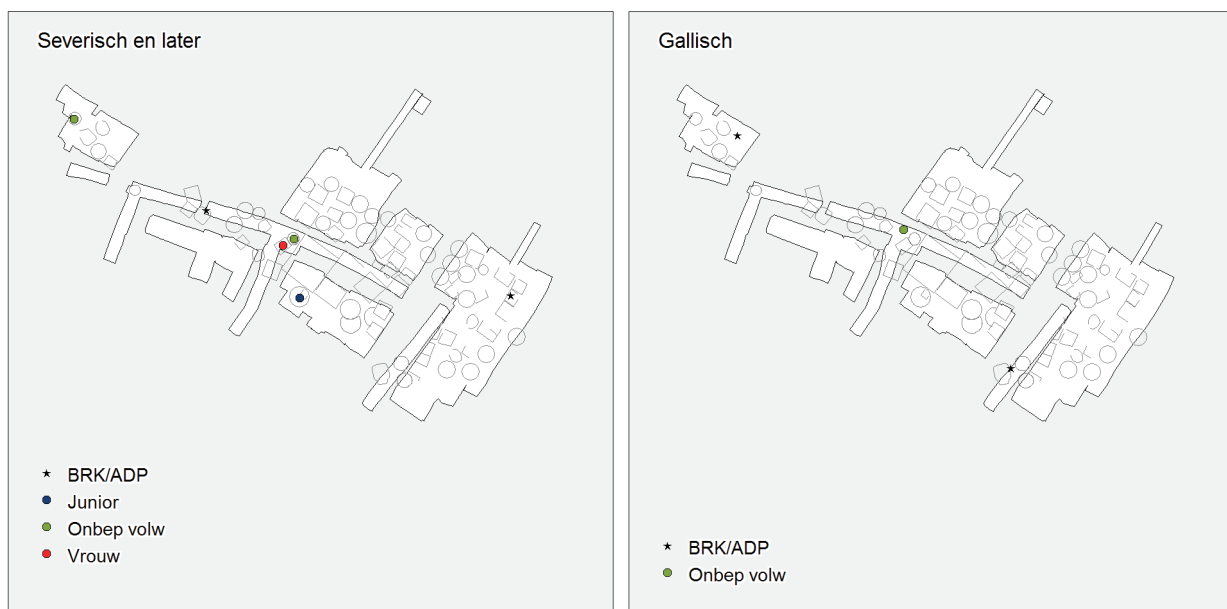
In deze periode, die aanvangt gedurende het eerste kwart van de 3^e eeuw, zijn vier graven, een brandrestenkuil en een aardewerkdepositie in het grafveld bijgezet. Het betreft drie graven van het A-type en een type C1 graf. Vanwege de kleine hoeveelheid graven valt over deze periode nauwelijks iets te zeggen aangaande verhoudingen of percentages. Wel kan gesteld worden dat alle graven individuen van een redelijke jonge minimum leeftijd betreft: 12+, 15+ en 18+ jaar.

Qua ligging in het grafveld valt op dat in deze periode nog steeds nieuwe grafmonumenten worden aangelegd: elk graf heeft een randstructuur. De graven bevinden zich aan de zuidzijde en oostzijde van het grafveld. Dit geeft aan dat het grafveld nog volop in gebruik was in de 3^e eeuw.

5.5.8 Fase 7: Het Gallische Rijk (vanaf ca. 270 n. Chr.)

Gedurende de laatste fase van het grafveld zijn drie restanten van graven aangetroffen. Het betreft het crematiegraf van een onbepaald jong-volwassene in graf 30 van het type B en twee brandrestenkuilen (graf 7 en 123).

De graven zijn verspreid over het grafveld aangetroffen. Geen daarvan ligt binnen een randstructuur. Brandrestenkuil BRK009 is aangetroffen tussen de kringgreppels van graf 122 en 124 in het zuidoosten van het grafveld. De beide andere funeraire resten bevonden zich in een gebied zonder randstructuren. In de vorige paragraaf zijn de verschillende perioden aan bod gekomen waarin de ontwikkeling van het grafveld ruwweg kan worden gevat. Er is niet alleen een verschil in graven per periode waarneembaar, er is ook een ruimtelijke ontwikkeling te zien. Deze lijkt vanuit het centrum naar de randen van het grafveld te gaan.

Afb. 5.13 Verspreiding van de graven naar geslacht in periode 6.

Afb. 5.14 Verspreiding van de graven naar geslacht in periode 7.

5.5.9 Analyse

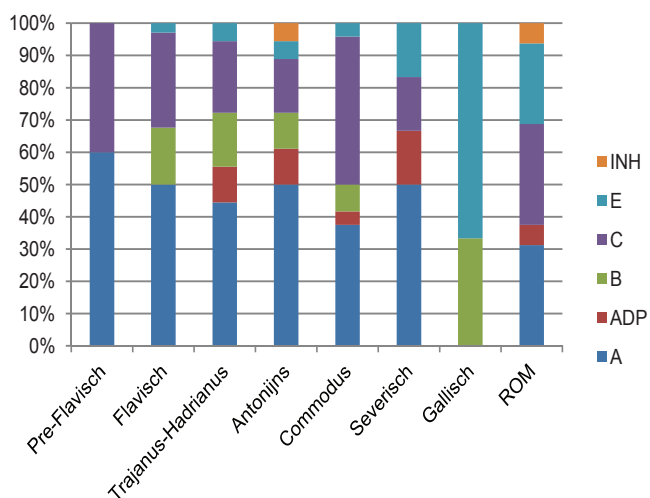
Het is goed mogelijk dat er zich gaandeweg in het grafritueel wijzigingen hebben voorgedaan. Voor wat betreft het aardewerk qua vorm en baksel lijkt dit het geval te zijn (zie verderop). Metaal, bot en glas wordt echter in alle perioden meegegeven.

Een ander verschil zou in het aantal grafgriffen per periode kunnen liggen (tabel 5.7). In de groepen met de meeste grafkuilen en funeraire resten is voldoende data voorhanden om een uitspraak te doen: de grafgriffen schommelen tussen de 4 en 5 grafgriffen gemiddeld per graf. Bezien we de grafiek op afb. 5.15, waarop de verdeling van de grafftypen per periode zijn weergegeven, dan blijkt dus gemiddeld genomen nauwelijks een verschil op te treden gedurende tweehonderd jaar grafritueel. We zien dat de voorkeur voor bijzettingen in type A graven vooral in de Flavische, Trajaans-Hadriaanse en Antonijnse periode ligt.

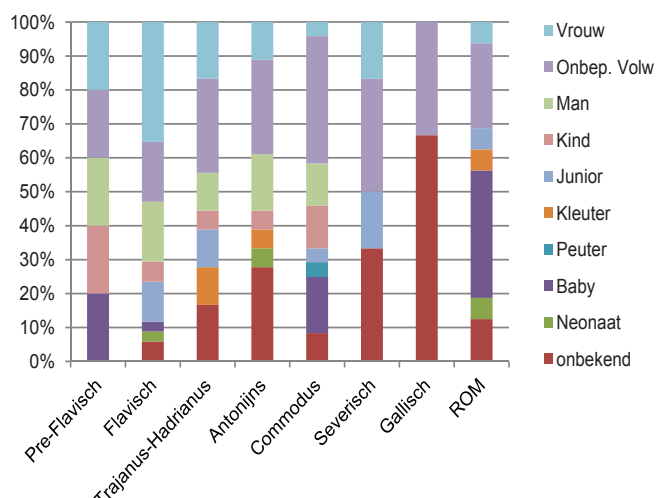
Vanaf het laatste kwart van de 2^e eeuw lijkt deze voorkeur iets ten koste te gaan van type C graven. Type A graven blijven dan nog steeds een groot aandeel behouden. Over de periode hierna valt weinig zinnigs te zeggen in dit verband.

Tabel 5.7 Verdeling aantal grafgraven per periode.

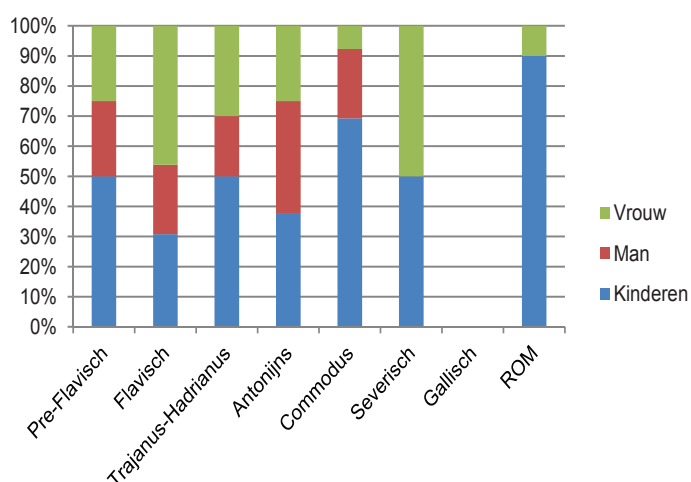
periode	aantal giften	aantal kuilen/ graven	gemiddeld
Pre-Flavisch	15	5	3
Flavisch	164	34	4,8
Trajanus-Hadrianus	76	18	4,2
Antonijns	91	18	5,1
Commodus	104	24	4,3
Severisch	24	6	4,0
Gallisch	21	3	7,0

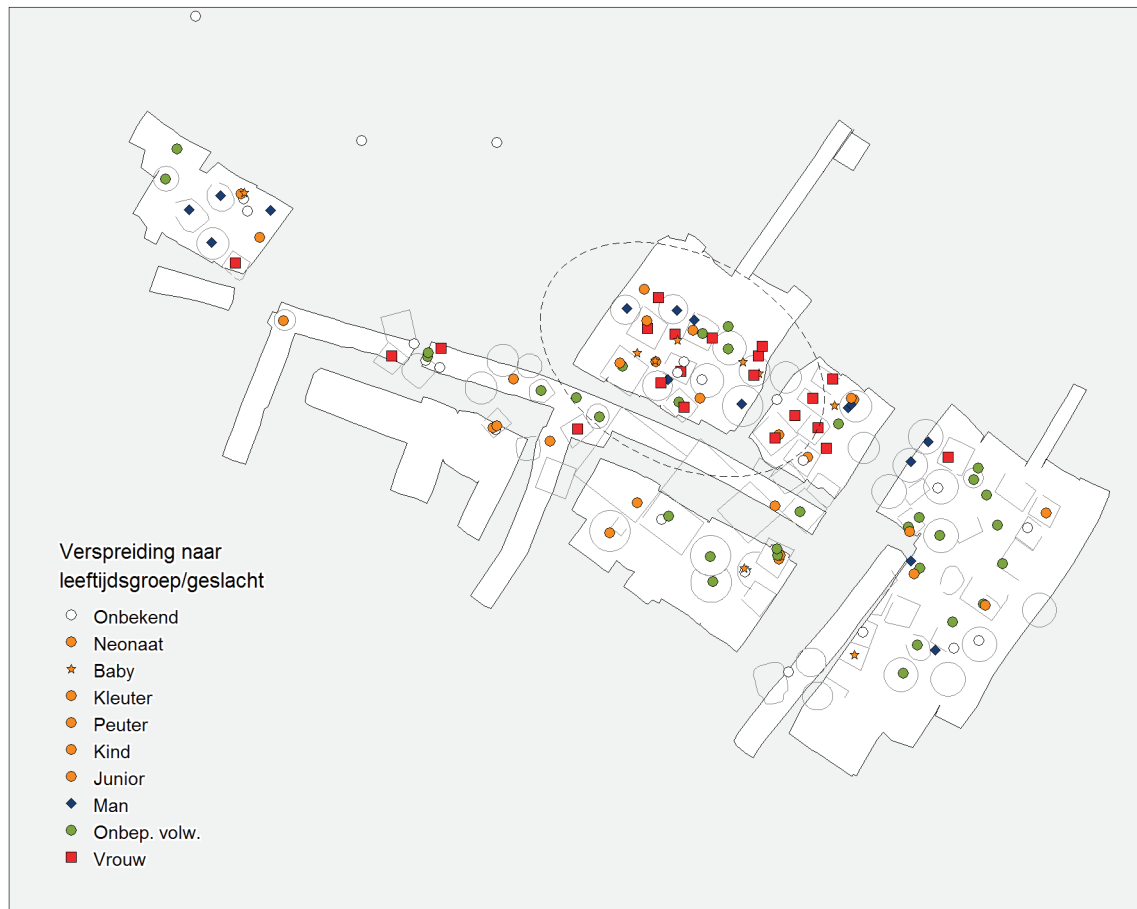
Afb. 5.15 Verdeling van graftypen per periode.

Afb. 5.16 Opbouw van het grafveld naar geslacht/leeftijd en periode.

Afb. 5.17 Opbouw van het grafveld naar geslacht/leeftijd en periode, zonder onzekere determinaties.

Afb. 5.18 Verspreiding van de graven naar geslacht of leeftijdscategorie.

5.5.10 Verspreiding naar geslacht of leeftijd

Een nog onbelicht onderwerp betreft de opbouw en verspreiding van geslacht binnen het gehele grafveld. In de grafiek op afb. 5.16 is de verdeling van geslacht of leeftijdsgroep per periode weergegeven. De percentages 'onbepaald' beïnvloeden de andere leeftijds- of geslachtsgroepen zodanig dat er weinig zinnigs over te zeggen valt. Indien de onzekere categorie wordt geëlimineerd en alle niet-volwassenen bij elkaar worden opgeteld als leeftijdsgroep, dan ontstaat het beeld van afb. 5.18. Gedurende de Flavische periode is bijna 50% van de bijzettingen vrouw. In de regeerperiode van Hadrianus en later stijgt het aantal bijzettingen van kinderen enorm naar 50% en zelfs naar bijna 70% van de bijzettingen in het laatste kwart van de 2^e eeuw. De verhouding mannen en vrouwen kent een omslagpunt in de Antonijnse periode, vanaf die tijd worden er meer mannen dan vrouwen in het grafveld bijgezet. Uiteraard moet vanwege het grote aandeel niet goed determineerbare personen een slag om de arm worden gehouden.

De ruimtelijke verspreiding van leeftijden en geslacht is weergegeven op afb. 5.18. Opvallend is de verspreiding van de vrouwen en baby's. De voorkeur lijkt te hebben bestaan ze vooral centraal in het grafveld bij te zetten. Uiteraard wordt dit spreidingsbeeld beïnvloed door het aantal graven in de Flavische periode in deze zone van het grafveld, en mogelijk nog meer door het aantal onbepaald volwassenen en niet determineerbare graven in de zuidoosthoek van het grafveld.

5.5.11 Opmerkelijke graven

L.M.B. van der Feijst en L.P. Verniers

Graf 24, kamergraf

Tijdens het veldwerk werd in werkput 19 een vlek houtskool aangetroffen. De vlek was ovaal van vorm en 2,9 m bij 1,5 m groot. Het vermoeden bestond dat het een *bustum*graf kon zijn. Het spoor werd al vaag zichtbaar vanaf een hoogte van ca. 9,10 m +NAP. Aangezien sporen van randstructuren of indicaties van graven of bijzettingen ontbraken, is besloten het vlak schavenderwijs te verdiepen tot op een goed leesbaar sporenvak. Dit vlak werd aangelegd op ca. 8,90 m + NAP.

In het vlak werd een in het westen halfronde en een in het oosten half vierkante kringgreppel aangetroffen (S19.2), met een centraal gelegen ovale kuil. De kringgreppel varieerde in breedte van 0,4 m in het westen tot 0,75 m in het oosten. De kringgreppel kende twee lobvormen, waarvan de noordelijke lob naar binnen gericht was en de zuidelijke lob naar buiten. De overgang van rond naar vierkant was in het noorden vloeiend, in het zuiden lag deze langs de werkputrand en kon niet goed onderzocht worden. Hier bleek tevens een tweede greppel over de kringgreppel heen gegraven van minimaal 0,8 m breed (S19.3). Het geheel zorgt ervoor dat de kringgreppel rond dit graf een nogal onregelmatige vorm heeft gekregen. Dit is niet eerder op het grafveld geconstateerd.

De centraal gelegen ovale kuil bleek ten opzichte van de eerder aangetroffen houtskoolvlek iets verschoven naar het westen. De kuil was opgevuld met schoon zandig materiaal. Langs de rand van de kuil was een donkere verkleuring zichtbaar.⁸¹ De locatie van het houtskool langs de rand van de kuil en in eerste instantie ook op een hoger niveau deed de interpretatie verschuiven van een *bustum*graf naar een mogelijke lijkbegroving waarbij de resten van de overledenen in een kist begraven zijn. De metaaldetector gaf een signaal dat over de gehele lengte van de kuil aanwezig was. Dit leek de hypothese van een lijkbegroving met mogelijk grafgiften als een zwaard of ander metalen voorwerp te ondersteunen. De nieuwe hypothese bracht een eigen opgravingsmethodiek met zich mee. De grafkuil is handmatig, schavenderwijs over de gehele lengte verdiept. Om een maximaal overzicht van de situatie te verkrijgen werden de administratieve kwadranten daarbij gelaten voor wat ze waren. De vondst van een grote hoeveelheid crematieresten bracht duidelijk naar voren dat we hier met een crematiegraf te maken hadden. Alle vondsten die bij het verdiepen werden aangetroffen zijn als puntvondsten ingemeten en gefotografeerd.⁸² Na de berging van de vondsten zijn een dag later aanvullende metingen verricht om de reconstructie van het graf mogelijk te maken.

Reconstructie

Tijdens het handmatig verdiepen van de grafkuil werd de omtrek zichtbaar van een houten kist of grafkamer. Gezien de oppervlakte van deze structuur (1,8 x 1 m) en het feit dat deze tot ruim 40 cm diepte was ingegraven kunnen we het beste spreken van een grafkamer.

De grafkamer was verdeeld in twee compartimenten; een noordelijk compartiment waarin een grote hoeveelheid brandresten was begraven in een vierkant van 0,90 x 0,66 m (A), en een zuidelijk deel (B) waarin vermoedelijk een houten kist met de crematieresten is geplaatst (0,70 x 0,44 m). Ten zuiden van de kist stonden diverse glazen, keramische en bronzen giften. In en boven beide compartimenten werden eveneens grafgiften aangetroffen, die zich driedimensionaal gezien op verschillende hoogten en plekken in de grafkuil bevonden. Aangezien bijna alle grafgiften, behoudens die in compartiment A, zich *in situ* leken te bevinden, is het vermoeden ontstaan dat de gehele grafkist een deksel heeft gehad. Dit vermoeden lijkt te worden ondersteund door de vondst van een groot aantal kleine spijkertjes en nageltjes en divers ijzeren beslagwerk waarvan enkele stukken als scharnier kunnen worden geïnterpreteerd.

81 Vanaf dit niveau is de kuil verder onderzocht volgens de zogenaamde kwadrantenmethode. Hierbij worden de vier kwadranten handmatig en laagsgewijs verdiept tot op de bodem van de kuil. De vondsten worden per kwadrant en zo mogelijk per vulling verzameld. Wat overblijft, is een kruisprofiel over de kuil zodat deze van verschillende kanten *en profiel* bestudeerd en gedocumenteerd kan worden.

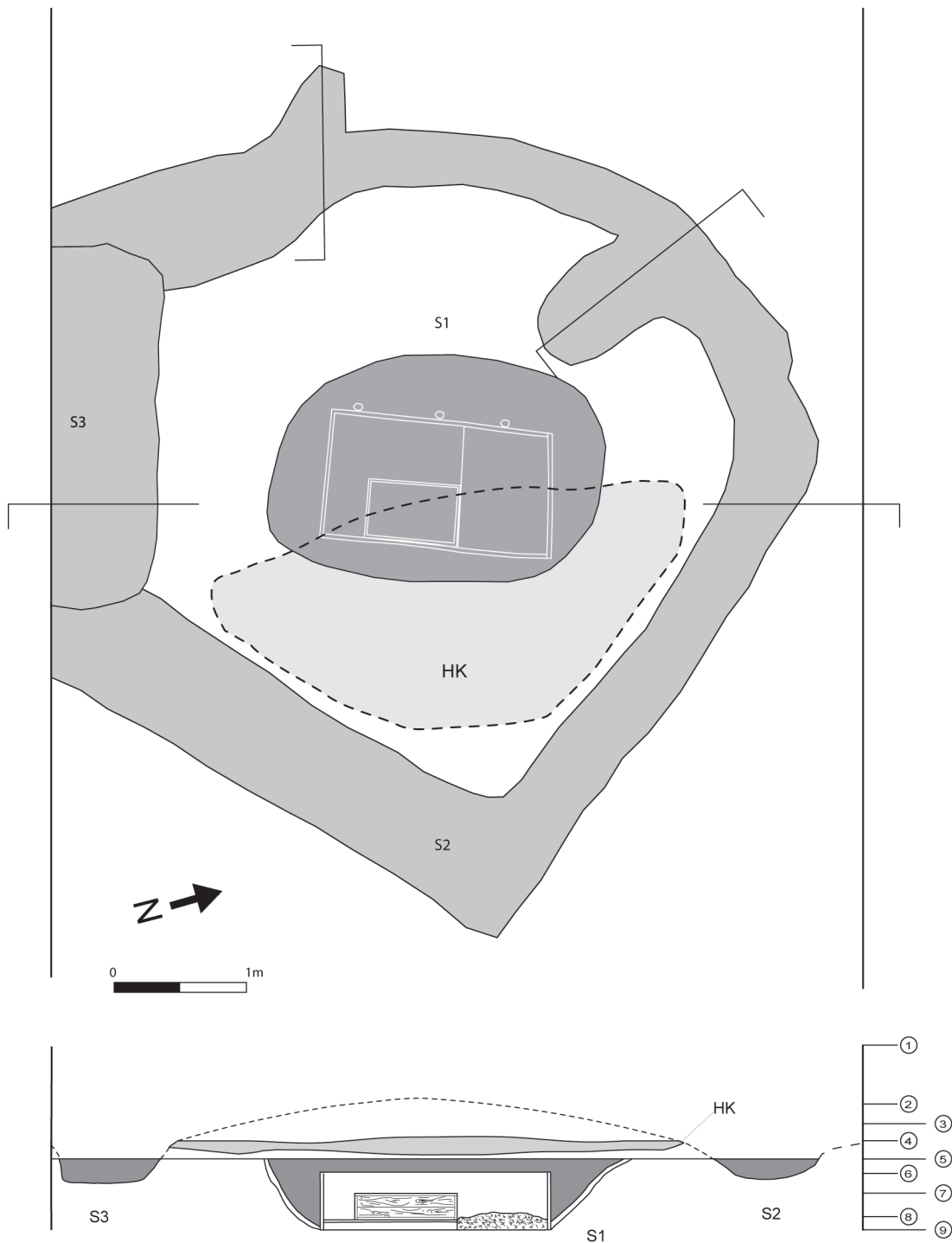
82 Zo lang het daglicht dit toeliet. Er moest echter tot in het donker doorgewerkt worden om het gehele graf te onderzoeken. Een dergelijke vondst (met duidelijk signalen van metalen giften) dicht langs de openbare weg kan simpelweg niet blijven liggen.

De grafgiften, plus het compartiment waarin ze zijn aangetroffen, zijn weergegeven in tabel 5.8.⁸³ De reconstructie van het graf is weergegeven op afb. 5.19.

Tabel 5.8 Vondsten in en rond graf 24.

Vnr.	Materiaal	Vorm	Type	Begin datering	Eind datering	Opmerking
Grafgiften onverbrand						
325	Awg	Kan	Stuart 214B	70	100	
326	Awg	Kruik	Hofheim 57	70	100	zwart aankoeksel
327	Brons	Bekken	Eggers 99/100	0	100	Schaal
342	Brons	Bekken	Eggers 99/100	0	100	Bodem grote schaal
Grafgiften verbrand						
345	Awg	Bakje	Dragendorff 35	70	100	Terra sigillata
345	Awg	Bord	Dragendorff 18	65	80	Terra sigillata
345	Gls	indet				te vervormd door verbranding
345	Awg	Pot	HBW26	70	100	Terra nigra, identiek aan vnr. 326
345	Awg	Pot	St 201C	0	100	Ruwwandig
345	Brons/ijzer	Divers beslag uit BRK				Divers metaal uit brandrestenkuil/schaal?
345	Brons	Beslag uit BRK				Divers kleding en/of gordelbeslag
345	Bot dierlijk					vogel, varken en middelgroot zoogdier
Grafgiften onverbrand						
333	Brons	Fibula?	deel fibula?			
334	Brons	Lepelsonde	Riha 1986, type E	50	250	Oorlepelkje bij crematie
335	IJzer	Mes en schaar				Mes en schaar
335	Brons	Fibula	Draad vB. 22C			
329	IJzer	Beslag	kistbeslag			kistbeslag
339	IJzer	Beslag				ijzer bij crematiekist
Grafgiften onverbrand						
308	Brons	Kledingbeslag?				Klein kleding beslag, knopje en haakje
318	Gls	fles	Isings 50A	50	300	
319	Gls	fles	Isings 50A	50	300	
320	Awg	bord	Dragendorff 18	70	100	Terra sigillata, zuidgallisch, stempel
321	Awg	bakje	Dragendorff 35	70	100	Terra sigillata, zuidgallisch
322	Brons	Lepeltje				Lepeltje in bakje
323	Gls	voorraadpot	Isings 67C	50	200	
328	MCU	Steelpan	Eggers type 155	0	200	Steel van steelpan
313	Mcu	Kan	Eggers type 125	0	200	Servies E Millingen
330	SXX	Wetsteen				Gereedschap
332	Awg	Bakje	Dragendorff 35	70	100	Terra sigillata, zuidgallisch
338	Bot	Bij glas				
Onderdelen sarcofaag						
294	IJzer	Spijkerdelen				Beslag van kist
296	IJzer	Spijkerdelen				Beslag van kist
308	IJzer	Scharnier deksel				Scharnieren deksel kist
324	IJzer	Scharnier	beslag			Scharnier, beslag
Bij graf gevonden						
337	Brons	Slotpen	Slotpen			Slotpen
340	Brons	Fibula	Draad vB 22C	60	150	uit KG09
343	Brons	Steelpan	Eggers type 155			Breukstuk steelpan

83 De metaalvondsten zijn tijdens het lichten met individuele nummers geadmistriseerd. Dit geldt ook voor losse (onder) delen van het vaatwerk. In de lijst die hier gepresenteerd wordt zijn deze vondstnummers samengevoegd.

- ① Top maaiveld 9,74 + NAP
- ② Onderkant bouwvoor 9,30 + NAP
- ③ Onderkant overspoeling ME 9,15 + NAP
- ④ Houtskool, vlak op 9,02 + NAP
- ⑤ Sporenvlak 8,88 + NAP
- ⑥ Bovenzijde grafkamer 8,77 + NAP
- ⑦ Metaalbeslag crematiekist 8,62 + NAP
- ⑧ Onderkant crematiekist 8,44 + NAP
- ⑨ Onderkant brandrestenkuil 8,36 + NAP

Afb. 5.19 Reconstructie van de grafkamer.

Compartiment A

In compartiment A bleek bovenop een ca. 12 cm diepe rechthoekige kuil vol brandresten een bronzen bekken te hebben gestaan (vnr. 327; afb. 5.20). Het bekken stond schuin naar het oosten gekanteld. In het bekken waren een omgevallen kan en kruik aanwezig (vnr. 325 en 326). Sporen van een afscheiding met compartiment B zijn niet aangetroffen, maar de scherpe rand van de kuil doet een fysieke afscheiding vermoeden. Tussen de brandresten bevond zich een grote hoeveelheid houtskool, verbrand aardewerk, verbrande bronzen voorwerpen, verbrand glas en verbrand dierlijk bot. Duidelijk de restanten van een brandstapel waarop meerdere voorwerpen tijdens de crematie waren meegegeven. Vermoedelijk hebben het bronzen bekken en het aardewerk naast elkaar bovenop de kist gestaan en zijn deze naar beneden gevallen na degradatie van het deksel van de kist.

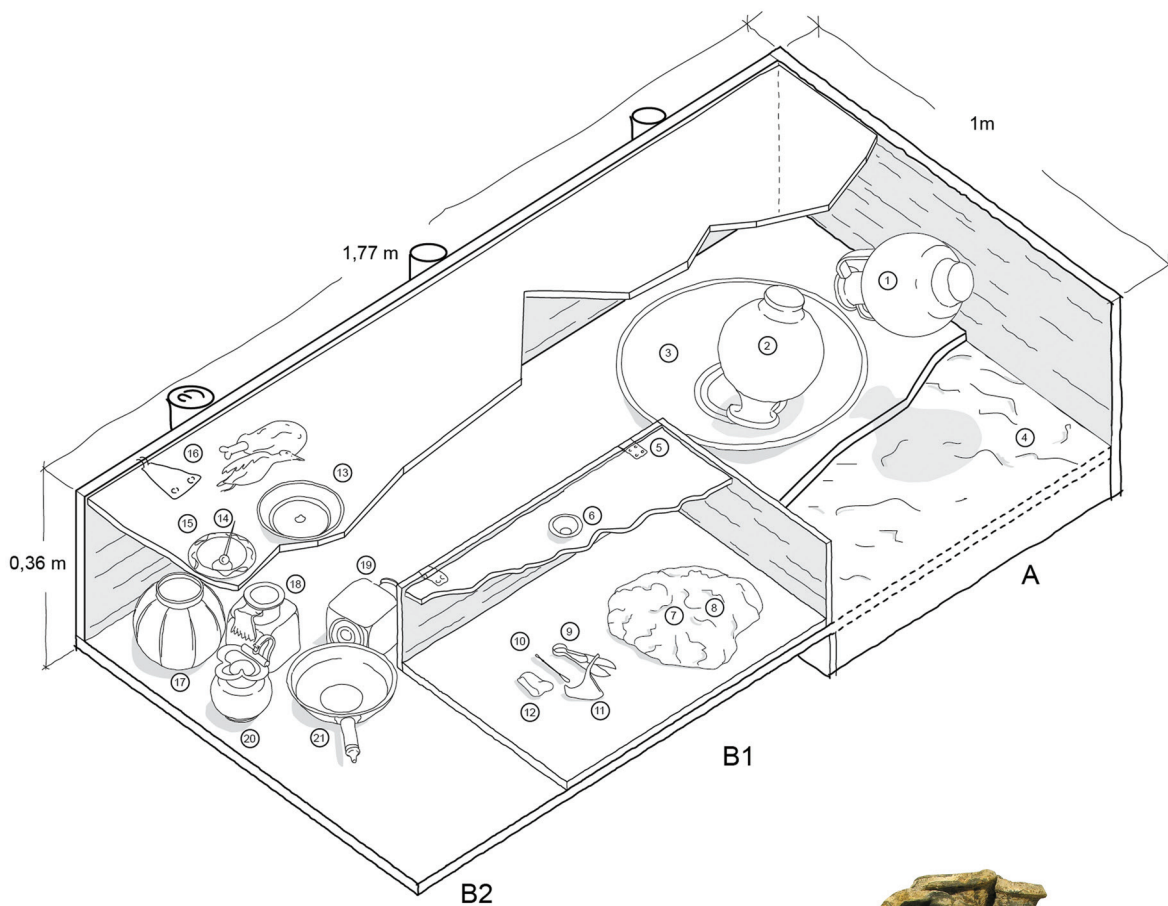
De aardewerkobjecten die bovenop de kist hebben gestaan zijn een kan van het type Stuart 214B en een kruikamfoor type Hofheim 57. Bij dit laatste exemplaar was zwart aankeksel aanwezig aan de buitenzijde van de kruikamfoor en ook aan de binnenzijde bevond zich een zwarte laag. De amfoor lijkt daarmee gebruikt te zijn voor kookdoeleinden, misschien in het kader van een maaltijd voor de overledene of juist voor de nabestaanden. Uit de brandrestenkuil zijn verbrande fragmenten teruggevonden van een *terra sigillata* bord en bakje (resp. Dragendorff 18 en 35), een *terra nigra* pot met geknikte wand (HBW 26) en een ruwwandige kookpotje (Stuart 201C) met twee dellens op de schouder. Alle voorwerpen worden in het laatste kwart van de 1^e eeuw gedateerd.

Afb. 5.20 Bronzen bekken en detail onderzijde (vnr. 327 en 342; rechts).

Afb. 5.21 De in het bekken gevallen kruikamfoor (vnr. 326).

①

326.001

②

325.001

③

327.001

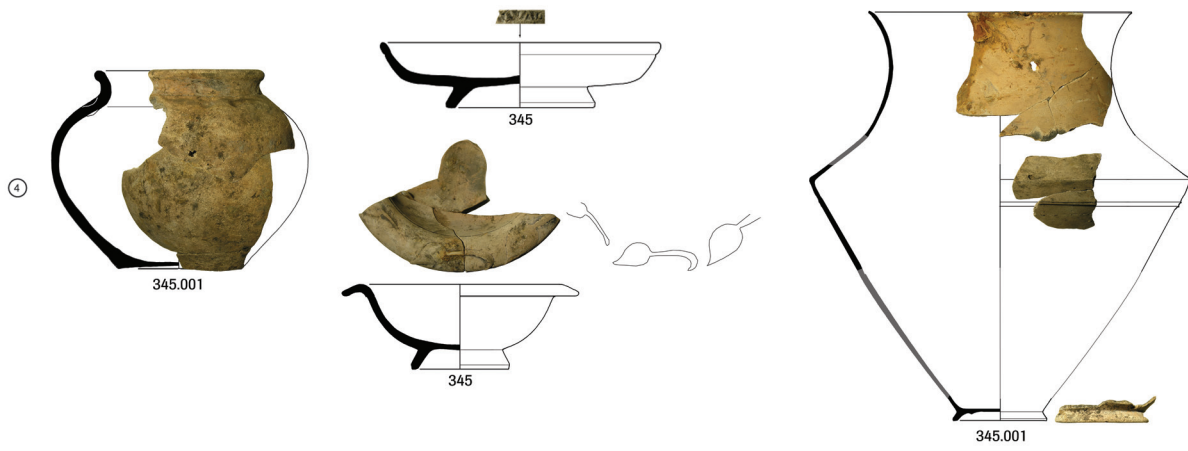

④

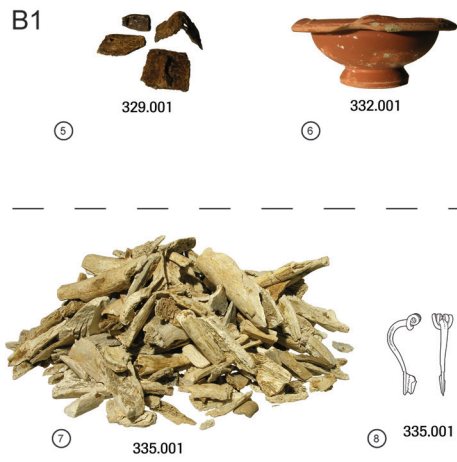
345.009

Afb. 5.22 Overzicht graf met bijbehorende grafgiften.

A

B1

B2

©ADC 10 cm

Opvallend aan het aardewerk in dit compartiment is dat het deels dezelfde vormen betreft als in compartiment B, aangevuld met wat grover aardewerk (kan, kruikamfoor en ruwwandige pot). Er is kennelijk geen onderscheid gemaakt tussen aardewerken giften die op de brandstapel meelingen en giften die onverbrand mee het graf in gingen of later op de grafkamer werden geplaatst. Het aardewerk uit de brandrestenkuil is zo verbrand en gefragmenteerd dat niet goed vast te stellen is of dit ongebruikt meegegeven is aan de overledene. Het aardewerk dat compleet is meegegeven ziet er op de amfoor na redelijk ongeschonden en mogelijk zelfs ongebruikt uit.

Het bronzen bekken is greeploos, heeft een gedraaide voet en een iets uitstaande rand en behoort tot het type Eggers 99-100. Het bekken heeft een diameter van 405 mm, de hoogte kan niet exact worden bepaald. De buik van het bekken loopt direct na de rand schuin naar de voet. Het onderste gedeelte (ca. 15 cm) tussen de voet en de rand is geheel gedesintegreerd. Eén van de in het bekken gevallen kruiken was door het bekken heen gezakt.

In de brandrestenkuil werden tijdens het zeven van de inhoud, veel kleine bronsfragmenten aangetroffen. Een gedeelte hiervan behoort tot het bekken, een ander deel is verbrand. Onder de nog determineerbare stukken valt een twaalfstal fragmenten van een in doorsnede C-vormige bronzen kokertje, wat mogelijk toegeschreven kan worden aan randbeslag van een riem of foedraal. Twee uiteinden lijken een platte flens te hebben met een nagel. Of deze uiteinden bij het randbeslag behoren, blijft echter onzeker. Tevens zijn er drie belvormige beslagstukken aangetroffen en een slotpen.

Verder is een aantal verbrande glasfragmenten aangetroffen in de brandrestenkuil (vnrs. 341 en 345), wat erop wijst dat ook glas op de brandstapel is meegegeven. Het glas is dusdanig verbrand en vervormd, dat een vorm of type niet meer te reconstrueren is. Op basis van de dikte van enkele fragmenten, kan aan een kan of fles gedacht worden. Het glas is lichtblauwgroen van kleur, waarbij het iets groener is dan de glazen flessen uit compartiment B. Gezien de dikte kan eenzelfde type niet worden uitgesloten, maar het zou ook een object met ronde vorm geweest kunnen zijn. Of het één object betreft, of meerdere, is gezien de fragmentatiegraad en vervorming niet te zeggen.

Tot slot zijn in de brandrestenkuil verbrande botresten aangetroffen van tweemaal varken, tweemaal vogel⁸⁴ en eenmaal een middelgroot zoogdier. Deze resten waren grotendeels alle op de brandstapel meegegeven. Een deel is echter of niet helemaal verbrand, op een later moment op de brandstapel geplaatst of rechtstreeks in de brandrestenkuil gedeponneerd, getuige de aanwezigheid van enkele onverbrande botfragmenten. Of het botmateriaal als voedsel aan de overledene is meegegeven op zijn reis naar het dodenrijk, of gebruikt is bij een maaltijd ten tijde van de crematieplechtigheid of bijzetting, is niet na te gaan. Beide opties zijn mogelijk.

Compartiment B

In compartiment B is in het midden tegen de oostzijde van de grafkamer een houten kist (B1) geplaatst. De kist had een afmeting van 0,70 x 0,44 m en kon worden opgetekend door de afmetingen van de crematie in de kist. De kist was beslagen met scharnieren en spijkers. Boven de kist werd een *in situ* staand miniatuur *terra sigillata* kommetje aangetroffen, naast een klein vrijwel geheel verweerd transparant glazen object. Deze hebben vermoedelijk bovenop de crematiekist gestaan. Binnen in de kist werd een crematienest aangetroffen. Buiten de kist, maar binnen compartiment B bevonden zich meerdere metaalvondsten, aardewerk en glasobjecten (B2).

Menselijk botmateriaal

A. Pijpelink

De overledene betreft een volwassen individu van 20-40 jaar.⁸⁵ De geslachtskenmerken zijn echter tegenstrijdig. Er zijn zowel mannelijke, als vrouwelijke kenmerken aanwezig, waardoor het definitieve geslacht niet te bepalen is. Er zijn geen aanwijzingen voor een dubbele bijzetting.

---

⁸⁴ Tussen de menselijke crematieresten is eveneens een fragment van een verbrand vogelbotje aangetroffen. Het dier zal op de brandstapel zijn meegegeven en bij het verzamelen van de crematieresten is het dierlijk materiaal ook opgeraapt.

⁸⁵ Het gaat om 1577 gr menselijke crematie van het crematienest met een paar dierlijke fragmenten. De overige resten zijn in de brandrestenkuil in compartiment A gedeponneerd. Daaronder bevond zich juist veel dierlijk botmateriaal. Na de verbranding is het botmateriaal op de brandstapel duidelijk uitgezocht/gesorteerd op dierlijk en menselijk materiaal, waarna twee bijzettingen zijn gemaakt: het crematienest in compartiment B en het dierlijke materiaal vermengd met andere brandresten in compartiment A. Tot het dierlijk botmateriaal behoren fragmenten van vogel, varken en middelgroot zoogdier.

Er zijn enkele ziektesporen aangetroffen. Het gaat hier om degeneratieve veranderingen in de wervelkolom.⁸⁶ Dit is een vorm van artrose en kan erfelijk of het gevolg van een chronische overbelasting van de rug zijn.⁸⁷ Tevens is tandverlies aangetoond van voor de dood, met een licht ontstoken kaak welke vermoedelijk gepaard gaat met het tandverlies. Deze ziektes geven aan dat het individu waarschijnlijk aan de bovengrens van de leeftijdscategorie (20-40 jaar) te plaatsen is.

Metaalvondsten

L.M.B. van der Feijst

In de houten kist (B1) zijn een fibula van het type van Buchem 22C, een ijzeren schaar en scheermes en een bronzen lepelsonde Riha 1986 type E (vnr. 334) aangetroffen. Van het scheermes en de schaar zijn slechts enkele uiterlijke kenmerken bewaard gebleven, maar ze bestonden beiden geheel uit ijzer (heft en blad).

In de zuidwestelijke hoek van de grafkamer (compartiment B2) zijn een *patera* met steel of *polybrum* (steelpan) van het type Eggers 155 (Nuber type E Ib) met ramskop, een *urceus* (schenkan) met klaverbladvormige mond van het Type Eggers 125 (Nuber X Ib), twee glazen flessen en een glazen kom geplaatst. Dit vaatwerk werd op een met hout gemaakte bodem van de grafkamer geplaatst gezien de houtnerven die ingesloten zijn in de corrosie van het bronzen vaatwerk. Tussen het vaatwerk en het glas bleek een deel van een ijzeren scharnier te zijn gevallen.

Het bronzen vaatwerk hoort bij elkaar en het betreft een Nubers servies E (Millingen) (afb. 5.23). Dergelijke sets komen al in de Augusteïsche tijd voor in de noordelijke provincies, maar nemen een toevlucht in de Flavische tijd.⁸⁸ Karakteristiek voor de vroegste graven is echter de context van een grafkamer, waarbij de grootte van het grafmonument de status van de persoon verbeeldt. Ze kunnen ook een geromaniseerde bovenklasse aantonen en zijn zowel in mannen- als vrouwengraven aangetroffen, in combinatie met veel andere grafgiften.⁸⁹

De *polybrum* (vnr. 328) bestaat uit een samengesteld stuk vaatwerk, waarbij de voet en het heft apart geproduceerd werden en later gesoldeerd met lood/tin. Het heft is gecanneleerd in brede segmenten, de overgang naar de schaal bestaat uit een gladde ring. De aanhechtingsplaat met de schaal bestaat uit twee voluten waarin een lijn is gegraveerd. Het heft eindigt in een kop van een ram. De gedraaide voet heeft drie ietwat opvallende ringen aan de binnenzijde van de schaal en de basis is plat. De steelpan is 60 mm hoog, het bekken heeft een diameter van 209 mm en de breedste maat inclusief handvat is 322 mm. De functie van een set bronzen vaatwerk is voor meerdere uitleg vatbaar. Vaststaat dat het servies de specifieke functie van wasset had: in het dagelijks leven en bij maaltijden dienden ze voor het reinigen van de handen van bijvoorbeeld genodigden.⁹⁰

Bij religieuze plechtigheden als bijvoorbeeld een plengoffer diende het voor de handenwassing van de priester voorafgaande of na de offerande. De offerhulp (minister) stond naast de priester en had de kan en de steelpan vast en een doek over de schouder om de handen te drogen. Het eigenlijke offer werd met een *patera*, een greeploze schaal uitgevoerd.

De kan met klaverbladvormige mond (vnr. 313) is gegoten, heeft een afgedraaide voet, een bolle buik en een in een S-vorm gegoten oor. Het oor eindigt bij de aansluiting met de hals van de kan in een gewelfd T-stuk dat een V-vormige inkeping heeft. De voorzijde van het oor is versierd met een plastische leeuwenkop met open bek. De manen zijn rondom de kop in het oor gegraveerd. Ook het oor zelf is plastisch vormgegeven: vanaf de leeuwenkop gaan op het hoogste punt vier leden over in drie leden. De onderkant van het oor, bij de aanhechting van de buik van de kan, gaat over in een rond maar plastisch medaillon in de vorm van een mannenkop. Rondom de kop zijn drie ringen gegraveerd. De overgang van oor naar medaillon is vormgegeven door simpele voluten. De kan is 178 mm hoog en de breedste maat van de buik is 114 mm.

⁸⁶ Genaamd de Degenerative Disc Disease (DDD).

⁸⁷ Let wel: boven de 50 jaar oud is een lichte vorm van DDD normaal.

⁸⁸ Nuber 1972, 153.

⁸⁹ Koster 2013, 246.

⁹⁰ Idem.

Afb. 5.23 Bronzen vaatwerk

Iets hoger in de kuil, direct ten noorden van het brons en glaswerk, zijn een klein bord en een kommetje van *terra sigillata* aangetroffen. In het kommetje stond rechtop een bronzen vertind lepeltje (*cochlearium*) met ronde en komvormige lepelbak met een in doorsnede ronde, aan het uiteinde spitse steel (afb. 5.24). Riha dateert dergelijke lepeltjes in de 1e eeuw.⁹¹ Uit de kringgreppel is één draadfibula afkomstig, van het type Almgren 15.

Afb. 5.24 Bronzen lepeltje (vnr 322).

91 Riha & Stern 1982, 24.

Aardewerk

W.F. Reigersman-van Lidth de Jeude

Het miniatuur *terra sigillata* bakje dat bovenop de kist (B1) werd aangetroffen, is van het type Dragendorff 35 (cat.nr. graf9.2). Op de overhangende rand zijn bladmotieven in barbotine aangebracht. Het ziet er als nieuw uit en lijkt niet eerder in gebruik te zijn geweest.

Een tweede bakje Dragendorff 35 (cat.nr. graf9.3) is iets groter van afmeting. In dit bakje is het vertinde lepeltje gevonden. Bij dit kommetje lag een *terra sigillata* bord Drag 18. Dit bord draagt een stempel van de pottenbakker *Calus i* uit La Graufesenque in Zuid Gallië.⁹² Deze twee stukken vertonen geen sporen van eerder gebruik (afb. 5.25).

De drie *terra sigillata* vormen hebben een datering in de Flavische periode. Het gestempelde bord kan ook iets eerder al gemaakt zijn, tussen 65 en 85. De productie van de bakjes met barbotine versiering is vanaf 70 te plaatsen. De herkomst uit La Graufesenque wijst op een datering tot uiterlijk 120.

Het *terra sigillata* bord is een veel voorkomende grafgift vanaf de Flavische periode. De bakjes met barbotine op de rand komen in grafvelden minder vaak voor. De staat waarin de stukken verkeren, zonder gebruikssporen, wijst op een bijzondere wijze van begraven. Meestal wordt reeds gebruikt of zelfs volledig versleten aardewerk meegegeven aan de overledene. Bij deze gelegenheid heeft men echter nieuwe stukken aardewerk gebruikt. De nieuwstaat van de vondsten is bovenal af te lezen van de ongesleten standing.

Afb. 5.25 Terra Sigillata vondsten uit graf 24

Glas

L.P. Verniers

De drie intacte glazen voorwerpen zijn als bijzetting in het graf geplaatst (afb. 5.26).

De vierkante flessen worden zowel in nederzettingcontexten, als in grafvelden gevonden. Vanwege de dikte van het glas, is de kans op overleving redelijk groot. Daarnaast zijn ze, vanwege het handige formaat, veelvuldig geproduceerd. Dit in tegenstelling tot de dunwandige voorraadpot, die vergankelijker is. Desondanks is ook deze pot in complete vorm teruggevonden op meerdere Romeinse grafvelden. De

⁹² Polak 1996.

kwaliteit van de nu gevonden pot is echter uitzonderlijk goed, ook in vergelijking met elders gevonden potten.

Tijdens de opgraving zijn restanten waargenomen van een relatief klein glazen voorwerp van vermoedelijk dunwandig en kleurloos glas. Dit voorwerp was echter dusdanig vergaan, dat bij het lichten ervan in het veld, niets bewaard bleef. Ook is niet bekend wat de vorm geweest is.

In graf 24 zijn twee intacte flessen aangetroffen. De flessen worden gedateerd vanaf het midden van de 1^e eeuw tot de 3^e eeuw. De geribde oren zijn een aanwijzing voor een vroege datering, in latere perioden worden de oren vlakker.⁹³

Beide flessen zijn 11x11 cm in omvang en 19 en 20 cm hoog. De hals is van allebei de flessen 4 cm hoog en de diameter van de rand (buitenkant) is 6 cm. Op de onderzijde hebben ze vier cirkels als merk. Het oor is op een later moment aan de flessen vast gesmolten. Hoewel de oren geribd zijn, is dit niet over de gehele breedte van het oor even goed gelukt: aan de linkerkant van het oor is het oppervlak gladder, terwijl aan de rechterkant de ribben wel duidelijk zijn aangebracht. Omdat de flessen en oren identiek zijn aan elkaar, kan er vanuit worden gegaan dat ze met dezelfde mal zijn gemaakt. Ondanks het gebruik van dezelfde mal, kan evengoed een verschil in hoogte en volume aanwezig zijn.⁹⁴ De flessen hebben beide een vervormde onderkant, omdat ze met een vierarmig grijpinstrument zijn vastgezet nadat ze uit de mal zijn gekomen. Aan iedere zijde is daardoor een langwerpige inkeping ontstaan. De indruk is dusdanig dat zelfs het bodemmerk licht is vervormd.

318.001

Afb. 5.26 Glazen fles en voorraadpot

323.001

©ADC 10 cm

Het derde complete glazen voorwerp betreft een bolvormige voorraadpot van het type Isings 67c (*Olla*). Het glas is dunwandig en lichtgroen van kleur. Op de bolle wand bevinden zich optisch geblazen ribben. Dit wil zeggen dat de potvorm eerst geblazen is en dat de ribben er daarna 'uit' geblazen zijn. De

93 Mondelinge mededeling mevr. I. Isings.

94 Koster 2013, 132.

onderlinge afstand tussen de ribben varieert tussen 2 en 3,5 cm. Het aanbrengen van de ribben wordt toegeschreven aan het verkrijgen van een verbeterde grip op de pot. De ribben zijn altijd verticaal en vaak een beetje scheef. Ze raken elkaar echter nooit.⁹⁵

De pot is 16,5 cm hoog en heeft een omgeslagen rand die 2 cm in hoogte is. De randdiameter is 10 cm en de diameter van de bodem 7 cm. De bodem is rondgebogen en in het midden iets hol.

Dierlijk botmateriaal

Tussen en boven het keramiek en glaswerk bevond zich tevens een concentratie botmateriaal. Ook deze grafgiften doen vermoeden dat zij op het deksel van de grafkamer zijn geplaatst. Het botmateriaal is duidelijk aangetast door vuur, maar niet gecalcineerd, net als enkele fragmenten uit de brandrestenkuil (zie boven). Het zal wel op de brandstapel zijn geplaatst, maar heeft zich mogelijk aan de rand bevonden of heeft op enige afstand van het vuur gelegen. Ondanks dat het botmateriaal niet geheel verbrand is, ontbreken de kenmerkende onderdelen, waardoor de meeste fragmenten niet determineerbaar zijn. Er zijn zowel fragmenten van grote en kleine zoogdieren aanwezig, als van vogel.

Natuursteen

M.J.A. Melkert

Ter hoogte van compartiment B is tevens een dikke, staafvormige wetsteen geborgen van fijnkorrelig zandsteen (85 x 45 x 38 mm). Het gereedschap is intensief gebruikt: twee aansluitende lange vlakken zijn diep uitgeslepen, op één uiteinde is een diepe klopdel aanwezig en het andere, afgebroken uiteinde is na de breuk weer plat afgeslepen. Verspreid zijn diverse dunne en grotendeels vervaagde slijpklassen aanwezig zonder specifieke voorkeursoriëntatie. Het is niet duidelijk of het om een zwerfsteen gaat die door gebruik deze vorm heeft gekregen of toch om een artificieel gevormde steen. In het laatste geval zou sprake zijn van een handelsproduct. De wetsteen is niet verbrand en zeer waarschijnlijk meegegeven. Het is onbekend of de wetsteen in de kist of op de kist heeft gelegen.

Afb. 5.27 Wetsteen.

95 Isings 1957, 88; Van Lith 2006, 183.

Datering

Op basis van het vondstmateriaal, wordt het graf gedateerd in de Flavische periode (70-100) of grofweg het laatste kwart van de 1^e eeuw. Het metaal wordt in de 1^e eeuw gedateerd, het aardewerk in de tweede helft van de 1^e eeuw of het laatste kwart van de 1^e eeuw/het begin van de 2^e eeuw en het glas vanaf de tweede helft van de 1^e eeuw tot en met de 2^e eeuw. Samen wijst dit op het laatste kwart van de 1^e eeuw.

Interpretatie

Dat graf 24 een bijzondere positie inneemt binnen het grafveld van Huissen spreekt uit het relatief grote aantal grafgiften. Daarnaast wijkt ook de vorm van zowel het graf als de kringgreppel af van de overige graven.

Het graf bestaat uit een grafkamer met een houten bekisting. Hiertoe getuigen enkele houtsnippers en de aanwezigheid of afdrukken van spijkertjes aan de randen van de bekisting. In compartiment A bevonden zich de restanten van de brandstapel, inclusief de giften die op de brandstapel zijn meegegeven. Op de kist zijn boven de brandrestenkuil drie onverbrande objecten geplaatst. De brandrestenkuil kent een scherpe begrenzing met compartiment B, wat ook hier duidt op een houten bekisting.

De crematieresten zijn van de brandstapel verzameld en samen met enkele persoonlijke eigendommen van de dode of de nabestaanden, in een houten kist binnen de grafkamer gelegd (B1).⁹⁶ In het overige deel van de grafkamer (B2) zijn onverbrande voorwerpen geplaatst. Al deze giften hebben te maken met eten en drinken en zullen zijn bedoeld om de overledene te voorzien van voldoende voedsel op zijn of haar reis naar het dodenrijk.

Helaas kon het geslacht van de overledene niet worden bepaald. Op basis van het metalen mes en schaar en het gereedschap van natuursteen, zou aan een man gedacht kunnen worden.

Graf 55, een graf met schrijfbenodigdheden

Op vlak 1 in werkput 28 werd een graf zichtbaar doordat de kraan de hals van een glazen fles Isings 50 raakte. Een vage vierkante grafkuil van ca. 1 x 1 m kon vervolgens worden ingemeten. Tijdens het vrijleggen van het glas werd een tweede glasvorm ontdekt, een glazen ribkom Isings 3. Op deze ribkom bleek ijzeren hoekbeslag aanwezig.

Het graf bestaat uit twee naast elkaar gelegen grafkuilen omgeven door een ronde structuur.

Van de oorspronkelijke diepte van de grafkuilen resteert maar een twintigtal cm. Er is geen sprake van een kamergraf.

Het graf bestaat uit twee compartimenten, een westelijk en een oostelijk deel. In het westelijk deel is een houten kist geplaatst, waartegen in de noordwesthoek de twee glazen vormen zijn geplaatst. De kist is voorzien van dubbele hoekijzers, scharnieren en vermoedelijk een slotplaat met slot. De dubbele hoekijzers werden direct boven op elkaar aangetroffen, een indicatie dat het hout van de kist na verloop van tijd is vergaan en het beslag in elkaar is gezakt. Binnen de kist zijn een bronzen inktpot, een vlak plaatje uit been en een klein mesje met benen heft geplaatst. De inktpot is op zijn kant gelegen aangetroffen en bleek helaas in zeer slechte staat. Tijdens het uitprepareren en verdere berging is de pot in vele stukjes uiteengevallen.

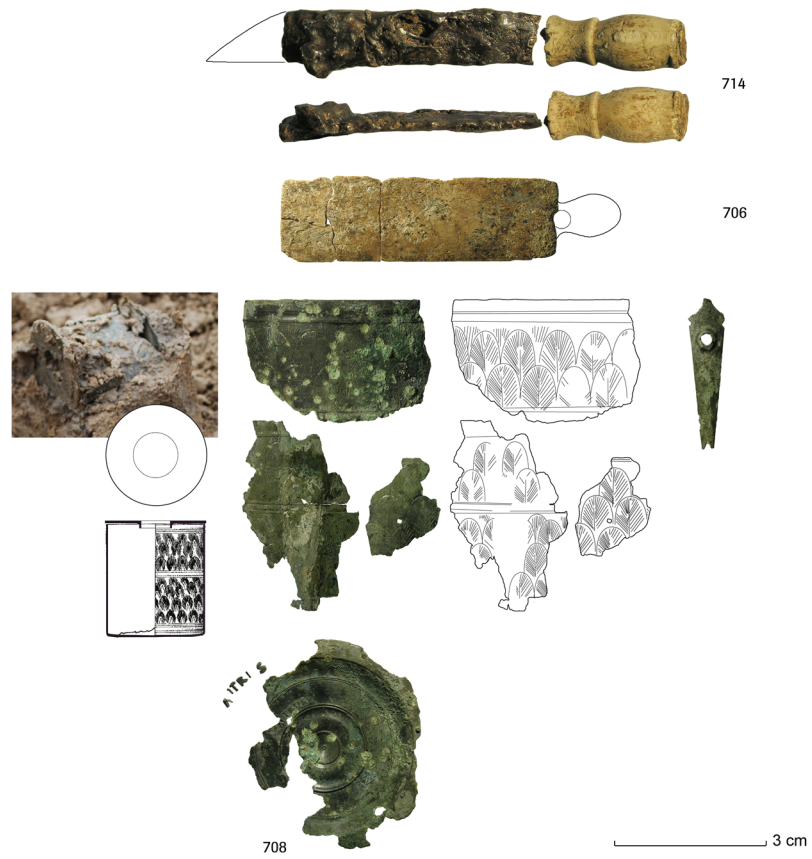
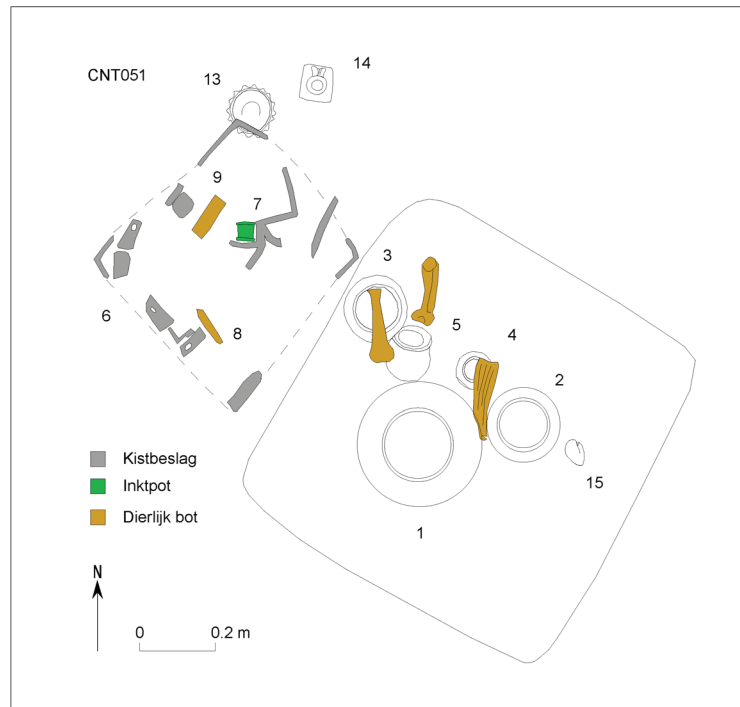
De bronzen inktpot (een *atramentarium*) betreft een cilindrisch model. Het type is vergelijkbaar met de inktpot in graf 11 uit te Ulpia Noviomagus,⁹⁷ maar is vrijwel identiek aan de inktpot graf 3 te Frankfurt-Heddernheim en die van de tumulus te Berlingen (B).⁹⁸ Het object bestaat uit een iets dikkere grondplaat waarin concentrische groeven zijn gedraaid. In de bodem is een makerstempel aangebracht. Leesbaar is slechts het laatste deel van de stempel, [...TRVS] het brons is te sterk aangetast. Vermoedelijk missen er drie of vier letters. De dunne wanden bestaan uit bronsblik waarin een rijk bladpatroon is gegraveerd. Er zijn een centrale groef en meerdere horizontale groeven aan de bodem en de bovenzijde aangebracht. De wand is in doorsnede recht. Op de wand zijn tongvormige soldeerresten aanwezig van vermoedelijk

---

96 Het valt niet uit te sluiten dat de crematieresten eerst nog in een doek zijn verzameld en vervolgens met doek en al zijn bijgezet in een houten kistje.

97 Koster 2012, 158.

98 Fúnfschilling 2012, abb. 35, nr. 1 en Roosens en Lux 1973, 24, nr. 10.

Afb. 5.28 Bovenaanzicht van Graf 55 met inzet onderdelen uit de grafinventaris.

de flens van een oor. Los bij de inktpot werd inderdaad een tongvormig flensje aangetroffen. Dit flensje heeft de vorm van een kroontjespen. In het flensje is een gat aangebracht, waar mogelijk de klinknagel voor een oog aan bevestigd was. Ook dit oog (handvat) ontbreekt. Een dikkere apart vervaardigde dekselplaat sluit de inktpot af. Op de dekselplaat is een kleine naar binnen gerichte opstaande rand aanwezig. Hierin is het scharnier gezet van een ontbrekend centraal dekseltje. Opmerkelijk is dat op de binnenzijde siergroeven zijn aangebracht. Anderzijds kunnen dit de resten zijn van het draaien van het deksel.

Op twintig cm ten zuiden van de inktpot werd een klein mesje aangetroffen. Het mesje bestaat uit een voluutvormig handvat uit been van nauwelijks 3 cm lang. Het ca. 5 cm lange lemmet is recht, de punt is verloren gegaan tijdens de ontzouting. De punt van het lemmet had een naar beneden afgesneden vorm. Direct ten westen van de inktpot is een rechthoekig plaatje uit runderbeen aangetroffen. Het plaatje meet ca. 5 x 2 cm en is ca. 3 mm dik. Aan een zijde lijkt het restant van een doorboring op de rand waarneembaar. Ook dit plaatje was in vrij slechte staat en gebroken in vier stukken.

Dergelijke mesjes met vergelijkbare lemmetvorm en benen plaatjes worden vaker aangetroffen in combinatie met schrijffattributen. De mesjes werden vermoedelijk gebruikt om de houten schrijfpennen te snijden, terwijl de benen plaatjes vermoedelijk als liniaaltje of regel hebben gediend. Met deze plaatjes werden de lijnen getrokken waarop geschreven werd.⁹⁹

Ten oosten van dit ensemble werden vijf aardewerkvormen en een enkele slingerkogel aangetroffen. Het betreft een terra rubra pot HBW 3/11 zonder engobe (techniek TR 2), een terra nigra kom HBW 86 zonder gietruit, een terra nigra pot HBW 30/31, een onversierde geverfde beker Stuart 1 in techniek a en een ruwwandige pot Stuart 201A. Opmerkelijk is de aanwezigheid van drie grotere botfragmenten. Het betreft voorpoten van een schaap/geit, een rund en een varken. Één fragment bevond zich in de terra nigrapot, de andere twee exemplaren tussen het andere aardewerk. Het aardewerk dateert het graf tussen 40 en 100. De context van de vergelijkbare inktpotten dateert te Nijmegen en Berlingen ca. 80-100. Opvallend is dat noch bij de grafgraven, noch binnen de ronde kringgreppel crematieresten zijn aangetroffen.

Graf 71, een graf met soldatenwaar?

In werkput 14 werd op het eerste vlak een grafheuvel met grafkuil aangetroffen (CNT031). De kuil wordt omgeven door een vierkante grafstructuur. Het graf is van het type C1, een grafkuil gevuld met brandstapelresten maar zonder duidelijk crematienest. Het graf is van een kind (6-8 jr) waarin twee verbrande aardewerkvormen werden aangetroffen, een gladwandige kruik Brunsting 5c (150 en later) en een ruwwandige kom Niederbieber 104 (na 100) en 15 middelgrote spijkers (2,5-5 cm).

Vanwege de uitstekende conservering van het grafveld op deze plek is het westprofiel van deze werkput onderzocht. Aanvullend is vervolgens een lengteprofiel over het graf gezet, om zo een koppeling tussen graf en profiel mogelijk te maken. Tijdens het aanleggen van dit profiel werd op dieper niveau een tweede graf zichtbaar met een vierkante grafkuil van 1 x 1 m. Dit graf (CNT035) bleek rijkelijk voorzien van grafgraven, in totaal negen stuks.

Naast twee borden terra sigillata (Dragendorff 18/31) en een bakje (Dragendorff 33) zijn een geverfde beker Brunsting 4 in techniek b en een gladwandige kruik Stuart 110B in het graf geplaatst. De meest opvallende gift is echter een wasset bestaande uit een gladwandige *urceus* met driehoekige snuit, een gladwandige steelpan en een gladwandige ribkom. In de steelpan werd samen met een geverfde beker een gepolijst vierkant bronsplaatje aangetroffen, zeer waarschijnlijk een spiegel.

De gladwandige steelpan heeft een hoge opstaande *umbo* met een facetrand, staat op een gedraaide voet en heeft een dierenkop aan het einde van de steel. De rand van het bekken is scherp en vlak afgezet en even naar binnen gesnoerd. De steel is octagonaal in doorsnede en is afgezet met een flens waarin inkepingen zijn aangebracht. De kop is enigszins gestileerd weergegeven. De kop lijkt naar voorbeeld van een hondenkop gemaakt. Het stuk is geïnspireerd op een bronzen exemplaar zoals de steelpan van Nubers set G.¹⁰⁰ Restanten van een (inmiddels) zwarte laag doen vermoeden dat de steelpan geverfd is geweest.

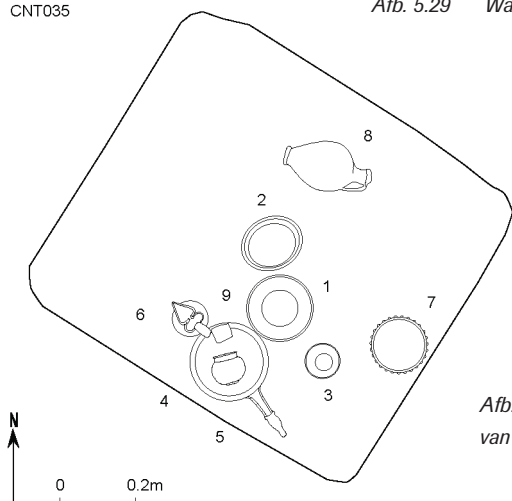
99 Feugère en Božič, 2004.

100 Nuber 1972, 60-72.

CNT035

Afb. 5.29 Wasset in gladwandig aardewerk uit Graf 71, geïmiteerd van bronzen en glazen originelen.

Afb. 5.30 Bovenaanzicht van Graf 71.

Het tweede deel van de wasset betreft een gladwandige kan op standvoet met hoog oor en puntige giettuit. De standvoet is gedraaid en enigszins grof uitgevoerd. De zich naar boven verengende voet is in het midden afgezet met een geprofileerde schijf. Ook de buik van de kan is gedraaid, mogelijk zijn voet en buik uit één stuk vervaardigd. Hals, oor en snuit zijn apart vervaardigd. De in bovenaanzicht klaverbladvormige tuit heeft een scherpe puntvormige schenktuit. De kan heeft een fijn wit baksel en is zorgvuldig uitgevoerd. Ook op de kan zijn resten van verf aangetroffen, vooral op de voet en in de ziel van de voet. Het betreft waarschijnlijk een imitatie van een bronzen kan geïnspireerd op de kan Nubers set type F of G.

Een identieke tuit is gevonden in Xanten. Liesen vermoedt dat kan en steelpan tot legioenswaar behoren die in Xanten werd gemaakt.¹⁰¹ In vrijwel hetzelfde baksel is een ribkom aangetroffen, een imitatie van een glazen ribkom type Isings 3. Het baksel is fijn en wit, de vorm is stevig maar gedetailleerd uitgevoerd met groeven in de onderkant van de bodem. Imitaties van ribkommen in aardewerk zijn onder andere gemaakt in de werkplaats op het terrein van het voormalige Canisiuscollege in Nijmegen. Het baksel van deze stukken is echter meer oranje van kleur door de ijzerhoudende klei. Gezien de overeenkomst in baksel met de kan en steelpan, is het waarschijnlijk dat deze stukken in dezelfde werkplaats zijn gemaakt.

De vondsten die bij de wasset en ribkom gevonden zijn, dateren uit het laatste kwart van de 2^e eeuw. Vooral het stempel van *Cintugnatus* op het terra sigillatobord Dragendorff 18/31 (150-165), de geverfde beker Brunsting 4 (125-175) en de kruik Stuart 110B (125-175) wijzen op een depositie tegen het einde van de 2e eeuw.

Tijdens het verdiepen naar het tweede vlak werden in de kringgreppel twee vormen sigillata gevonden, een beker Déchelette 68 en een Triers bakje Dragendorff 33 met stempel TAVENVVS. De beker was omgedraaid in het bakje geplaatst.

Samenvattend zijn binnen een door een vierkante greppel begrensde grafmonument twee grafkuilen aangetroffen, welke ons enigszins voor een vraagstuk stellen: in CNT035 zijn geen crematieresten aangetroffen. Zoals eerder opgemerkt lijkt er echter in veel grafmonumenten te Huissen een directe relatie te bestaan tussen 'echte' grafkuilen en 'vuile' grafkuilen of brandrestenkuilen. Mogelijk is in het geval van CNT035 een relatie voorstelbaar met het graf van het kind van 6-8 jr op een iets hoger niveau?

Graf 12

In werkput 21 werd binnen een vierkante kringgreppel een verstoord graf aangetroffen. Het graf was niet alleen aangeploegd, maar tevens bleek een mol zich onder het aardewerk te hebben gevestigd. In het graf werd slechts één stuk aardewerk aangetroffen, een ruwwandige kom Niederbieber 104 met randgroef, daterend vanaf ca. 125 n. Chr. De andere twee grafgiften die nog in het graf aanwezig waren bleken des te opmerkelijker. Naast de schone crematie, gedetermineerd als vermoedelijk afkomstig van een vrouw lagen een fragment van een bronzen spiegel en een kokervormig voorwerp uit runderbeen. Onderzoek leert dat de spiegel van het type Xc van Lloyd Morgan is, het Corstopitum-type genaamd.¹⁰² Oorspronkelijk heeft dit type een lusvormig handvat aan de achterzijde. Het blad is niet compleet, minder dan de helft is bewaard. Het blad is enigszins convex aan de voorzijde en is vertind. De breuk is antiek. Aan de achterzijde is de spiegel rijk versierd met een groevendecoratie. Het spiegelblad is opgedeeld in drie gedraaide cirkelbanden met geometrische bladmotieven in de middelste band. In het centrale deel zijn de letters SVRA ingekrast. Hoogstwaarschijnlijk betreft dit de hele graffito, aangezien geen aanzetten tot andere letters zichtbaar zijn op de rest van het voorwerp.

De naam Sura is op inscripties vooral aangetroffen in de Donau provincies Noricum en Pannonia. De naam komt ook in het Grieks voor (Σουρα).¹⁰³ Volgens Lloyd Morgan kan de spiegel in de 3e eeuw worden gedateerd, met, op basis van de verspreiding van de in 1981 bekende spiegels, een vermoedelijk productiecentrum te Nijmegen. Slechts één spiegel kon gedateerd worden in de Flavische periode.¹⁰⁴

---

101 Mondelinge mededeling Dr. B. Liesen, LVR, Archäologischer Park Xanten.

102 Lloyd Morgan 1981, 95.

103 Lörincz, *Onomasticon Provinciarum Europae Latinarum* deel 3, Wenen 2002; Kakoschke 2008, 367-370.

104 Aangezien van veel vondsten de precieze herkomst of de datering van de context onbekend is, moet deze datering onder voorbehoud worden gehouden.

De meest intrigerende vondst echter, is een cilinder uit runderbeen. Het object bestaat uit twee koud tegen elkaar geplaatste benen cilinders met aan de uiteinden gedraaide balustervormige eindknoppen en platte doorboorde schijfjes. De cilinders zijn aan de binnenzijde hol, aan de buitenzijde afgedraaid, gepolijst en versierd met dubbele ingesneden groeven bij alle uiteinden. De cilinders hebben aan de binnenzijde met een houten pen aan elkaar vastgezet.¹⁰⁵

Afb. 5.31 Vlaktekening en vondsten van Graf 12.

Dergelijke cilinders zijn (al dan niet in onderdelen, verbrand en onverbrand) bekend uit Romeinse grafvelden en nederzettingen uit heel Europa.

Een geheel intact exemplaar is gevonden te Schagen (NH). Hier bevond zich nog een houten verbindingselement aan de binnenzijde. De vondst is geïnterpreteerd als staf en is vermoedelijk een symbolische verwijzing naar het spinrokken. Vergelijkbare stafjes zijn in kleinere vorm aangetroffen uitgevoerd in glas. Vondsten uit andere grafvelden zijn aan vrouwen toegeschreven. De symboliek voor het weven kan duiden op een zekere status van de overledene.¹⁰⁶ De datering is gesteld vanaf de tweede helft van de 2^e eeuw, hoewel de Schager de vondst iets vroeger dateert (50-150 n. Chr.).

5.5.12 Vergelijking met andere grafvelden

Bij de vergelijking van Huissen met andere grafvelden moet een strikte scheiding worden aangebracht voor wat betreft de plaats en context van die andere grafvelden. Dit is van belang voor een mogelijke duiding van functie en betekenis van enkele van de bijzondere graven en giften in het grafveld. Eerder hebben we gezien dat te Huissen graven en vondstcategorieën aanwezig zijn die het 'gebruikelijke beeld' van rurale grafvelden uit de Romeinse tijd ontstijgen. Met 'gebruikelijk' wordt bedoeld op een zekere standaard inventaris die in graven van rurale grafvelden wordt aangetroffen: een grafkuil volgens de typologie van Hiddink met daarin serviesonderdelen van gebruiks aardewerk. Soms komen andere giften voor als glas, gebruiksgereedschap of toiletartikelen als spiegels. Dit zijn veelal uitzonderingen en kunnen als 'onbruikbaar' worden bestempeld. Het 'onbruikelijke' betreft dan vooral specifieke onderdelen van grafinventarissen. Kamergraven en grafkisten wijzen daarentegen op een afwijkend grafritueel, dat slechts bekend is van het hoogste echelon uit de Romeinse cultuur.

Een belangrijk vraagstuk in het grafveldonderzoek is of grafinventarissen wijzen op een individuele status, welstand of identiteit van de dode, die van de nabestaanden of in het geheel niet. Hiddink

¹⁰⁵ De vondst wordt uitvoerig beschreven door m. Rijkelijhuizen in Bijlage 3 (zie ADC-link in de tabel met administratieve gegevens).

¹⁰⁶ Verhagen 1993, 343 ff.; Wahl & Kokabi 1988, 274; Pirling 1976, 106-109. Vondsten in Nederland uit grafcontexten zijn bekend uit Kesteren, Nijmegen-Hatert en Spijkenisse, uit nederzettingencontext uit Valkenburg (Z-H) en Schagen.

gaat hier diep op in, en besluit min of meer dat uitzonderingen daargelaten, het laatste het geval is.¹⁰⁷ Studies naar Romeinse grafvelden laten vooral lokale verschillen zien in het grafritueel en ver uit elkaar gelegen grafvelden zijn niet met elkaar te vergelijken.¹⁰⁸ Binnen een straal van 10 km van Huissen zijn Romeinse grafvelden onderzocht te Bommel-Kattenlegerstraat (37 graven), Arnhem-Schuytgraaf (195 graven), Arnhem-De Laar (4 graven) en Elst-De Merm (8 graven).¹⁰⁹ Het grafveld van Bommel is slechts voor een klein deel in beeld gekomen (37 graven) en dat van Elst nog minder, terwijl de 195 graven van Schuytgraaf nog niet definitief zijn gepubliceerd.

Een vergelijking met deze grafvelden is hiermee nauwelijks zinvol. Desondanks wijkt het grafveld te Huissen sterk af van de hier genoemde, in de zin van grafconstructies, maar bovenal in inventarissen. Om de verschillende 'afwijkingen' in Huissen toch een plek te geven in de Romeinse wereld, wordt hieronder in gegaan op enkele fenomenen die zich te Huissen voordoen. Kamer- of kistgraven zijn een fenomeen dat vooral in *tumuli* wordt aangetroffen. *Tumuli* bestaan uit monumentale grafheuvels, soms ommuurd en worden langs de gehele noordgrens van het Romeinse rijk van Engeland tot Pannonia aangetroffen. Aan deze grote monumenten wordt vrijwel altijd een relatie toegeschreven met de eigenaren van Romeinse villa's. Niet alle Romeinse *tumuli* in Europa zijn gelijk van opbouw. Van den Hurk beschrijft al in 1986 dat dergelijke graven lokaal sterk kunnen verschillen en dat iedere gemeenschap zijn eigen tradities kende in het grafritueel.¹¹⁰ Van den Hurk beschrijft voorts, op basis van Nuber 1972, een set van standaardartikelen die worden aangetroffen in dergelijke grafkamers of grafkisten. Het betreft wapens, kleding, sieraden, toiletartikelen, spelletjes, artikelen uit de nijverheid, meubels, rituele objecten en serviesgoed.

Graf 24 bezit in de inventaris geen spelletjes, meubels, of persoonlijke objecten als sieraden. Scharen en scheermessen treffen we ook in andere graven aan te Huissen. Het enige persoonlijke voorwerp dat in het grafveld is aangetroffen betreft de naamsinscriptie op een spiegelfragment in graf 12. Een ritueel object bevond zich vermoedelijk in hetzelfde graf, een matriarchale scepter uit been. De wassets uit graf 24 en 71 zullen eveneens een religieuze betekenis hebben gehad. Behoudens wapens, spelletjes en meubels komen alle categorieën van Nuber in Huissen voor, maar zijn ze verdeeld over het gehele grafveld.

Een tweede groep grafvelden, waarin kamergraven worden aangetroffen, betreft een stedelijke context. Het grafveld te Nijmegen is het meest nabijgelegen (*Noviomagus*). Hier is een grafveld uit de periode 70-270 n. Chr. onderzocht. De grafmonumenten bestaan uit ommuurde kalkstenen monumenten, kringgreppels en grafkamers. De aanwezigheid van grafheuvels wordt wel verondersteld, maar deze zijn niet aangetoond. Het zijn vooral de ommuurde grafmonumenten, de kamergraven en de aard van de grafgiften die de Romeinse elitaire grafcultuur tonen. Een belangrijk aspect in deze graven is de aanwezigheid van bovengenoemde standaardartikelen. Er wordt voor Nijmegen in ieder geval gedacht aan een stadselite, landeigenaren en/of soldaten/veteranen van een hoge rang¹¹¹, een vergelijkbare verklaring voor de aanwezigheid van de villa's in het rivierengebied. In het grafveld van *Noviomagus* zijn bijvoorbeeld drie grafkamers aangetroffen die zeer rijk waren aan grafgiften.¹¹²

Het zijn daarmee de constructiewijze van de graven en de aard van de giften die ons iets vertellen over de kennis van Romeinse elitaire grafcultuur met de bijbehorende rituelen in Huissen. Deze uitingen van cultuur hebben mogelijk betrekking op de status van de dode zelf, maar laten met zekerheid zien dat deze gebruiken bekend waren bij de nabestaanden, die de grafrituelen hebben uitgevoerd.

Vergelijkbare graven

Op het grafveld van de Romeinse villa te Hoogeloon, Hoogeloon-Kaboutersberg, zijn twee graven uit de 2^e-3^e eeuw aangetroffen, waarvan de grafgiften getuigen van een elitaire Romeinse levensstijl. Hier zijn naast aardwerkvormen als een wrijfschaal, een beker en een kruik, ook een olielampje, een schenkan en steelpan in ruwwandig baksel meegegeven. Olielampjes worden niet vaak aangetroffen op rurale grafvelden en ook het aantal giften in de graven wijkt af van wat 'gebruikelijk' is. De combinatie

¹⁰⁷ Hiddink 2003, 40.

¹⁰⁸ Hiddink 2003, 63.

¹⁰⁹ Van der Feijst in voorbereiding; Van Mousch in voorbereiding; Hissel & Sam 2008 en Kippenberg & Heirbout 2006.

¹¹⁰ Van den Hurk 1986, 22.

¹¹¹ Koster 2013, 228-231.

¹¹² Idem, 230.

van een schenkkam en een steelpan en de olielamp duidt op kennis van Romeinse levensstijl en het elitaire grafritueel. Wat echter afwijkt van graf 24 uit Huissen is dat er te Hoogeloon geen grafkamer is aangetroffen.¹¹³

Zeven grafkamers zijn er door de jaren heen op twee locaties te Esch aangetroffen. Beide locaties worden aan de aanwezigheid van een villa toegeschreven, op beide oevers van de Dieze. De kamers behoorden niet allemaal tot *tumuli*, maar uiteraard wel tot de familie van de villaheren. De grafkamers waren zeer rijk voorzien van alle door Nuber gedefinieerde vondstcategorieën en zijn met Noviomagus en Bocholtz nog steeds enig in zijn soort in Nederland qua rijkdom aan giften.

Ook hier zijn drie graven met een *aquiminale* (wasset) aangetroffen.

Of er een grafkamer is geweest te Nieuwenhagen (L) blijft onduidelijk. Dit graf is in 1964 gevonden tijdens de bouw van een school. De inventaris, of althans een deel er van is eerst meegenomen door de werklui en pas later volledig bestudeerd en gepubliceerd.¹¹⁴ Dat er een grafkamer is geweest kan met enige zekerheid verondersteld worden aangezien zich onder de vondsten delen van een klapstoel bevonden. De 44 stukken uit de grafinventaris bestonden o.a. uit voorwerpen uit ijzer, brons, aardewerk en glas, waaronder een vermoedelijk niet complete wasset bestaande uit een bronzen kan en een steelpan. Tijdens het jongste onderzoek kon aan de grafinventaris een context worden toegeschreven, een met stenen ommuurd grafmonument uit het tweede of derde kwart van de 2^e eeuw vermoedelijk behorende bij een nabij gelegen villa.

Een grafkamer is wel duidelijk aanwezig geweest bij de tumuli van Grimde (bij Tienen, België, daterend in het laatste kwart van de 2^e eeuw). Binnen twee van de drie grafheuvels (tumuli 1 en 3) zijn houten grafkamers aangetroffen. Zowel de tumuli als de grafkamers waren vele malen groter dan die in Huissen en de giften waren vele malen rijker. Wat echter overeenkomt is de aanwezigheid van de combinatie van een bronzen schenkkam en een steelpan, welke in Tienen aan het gebruik van de rituelen rond de bijzetting wordt toegeschreven.¹¹⁵

Ook in de provincie Luik is eenzelfde wasset van bronzen schenkkam en steelpan gevonden. De *tumulus* wordt hier vermoed, maar was al verdwenen toen het graf in 1899 werd aangetroffen. De grafinhoud bevond zich binnen een houten constructie.¹¹⁶

De *tumulus* van Penteville (België, provincie Waals-Brabant; datering 2^e eeuw) is eveneens groter en rijker dan graf 24 uit Huissen: de grafkamer van schistblokken was 2,5 x 2 x 0,9 m. In deze grafkamer zijn meerdere aardewerken en ijzeren objecten en munten aangetroffen, en tevens vierkante glazen flessen, een bronzen schenkkam en een bronzen steelpan.¹¹⁷ Deze laatste objecten komen overeen met die gevonden in Huissen.

De glazen voorwerpen zijn ook in het rurale grafveld van Tiel-Passewaaij aangetroffen. Hier is een onverbrand exemplaar Isings 67c in een graf (113) van een vrouw (20-40 jaar) gevonden, waar de pot evenmin gebruikt is als urn. Een vierkante fles is hier onverbrand aangetroffen in een graf (129) van een man (20-40 jaar) en verbrand in twee andere contexten (brandstapelrestendepot 269 behorende bij graf 353, een volwassene van 18-25 jaar). Ook op een grafveld in Geldermalsen dat in het begin van de 20^e eeuw is opgegraven, zijn een zelfde soort voorraadpot en vierkante fles aangetroffen. Hiervan ontbreken echter de contextgegevens.¹¹⁸

Net als bij bovenstaande voorbeelden, getuigen de grafgiften van kennis van het Romeinse elitaire grafritueel. De combinatie van het aantal giften (wat beduidend meer is dan bij de overige graven) met de aanwezigheid van een (aardewerken) wasset, glazen objecten en schrijfgereedschap, spreekt hiervoor. De kennis van het elitaire grafritueel geeft aan dat de bewoners van de nederzettingen in direct contact stonden met, of zelfs onderdeel uitmaakten van die elite. Of dit met landeigendom, een bestuursfunctie of met een carrière in het leger te maken had, is niet te zeggen.

Een andere verklaring kan zijn dat te Huissen een bevolkingsgroep is komen wonen uit een ander deel van het Romeinse rijk, met een eigen grafcultuur. Zo was bijvoorbeeld de grafcultuur in de provincie

113 Hiddink 2011, 93-99.

114 Hiddink 2004.

115 Van den Borre 2010,49-51.

116 Koninklijk Museum voor Kunst en Geschiedenis, Jubelparkmuseum, Brussel.

117 Van den Borre 2010,59-61

118 Van Lith 2011, 196-204. En ook te Zaltbommel-De Wildeman en Zoelen-Scharenburg zijn vierkante flessen aangetroffen.

Gallia aanmerkelijk rijker aan giften dan in onze contreien. Dit kan via het vondstmateriaal echter niet achterhaald worden.

Sinds lange tijd wordt de aanwezigheid van de Romeinse weg in de buurt van Huissen verondersteld.¹¹⁹ Deze weg heeft een militair strategische functie gehad. Indien deze langs de Loostraat gelopen heeft, kan dit een verklaring zijn voor het sterke militaire karakter dat in de vondstspectra van de nederzettingen aanwezig is. Daarnaast valt de vermoedelijke *statio* van vindplaats D met de aanwijzingen voor paardenfok dan op zijn plaats.

Mogelijk is het in het licht van de relatie tussen enerzijds een militaire zone die veel goederen, producten en niet te vergeten diensten vereiste en anderzijds een ruraal achterland dat in een aantal goederen, producten en diensten kon voorzien, dat individuen uit deze rurale samenlevingen in nauw contact stonden met de plaatselijke Romeinse elite of met het leger. En wellicht maakten ze er zelfs wel deel van uit.

5.6 Vondstmateriaal van het grafveld

5.6.1 Aardewerk

W.F. Reigersman-van Lidth de Jeude

In 93 graven zijn aardewerken giften gevonden (Bijlage 4, zie ADC-link bij de administratieve gegevens). Een aantal van deze graven waren niet direct als graf geïnterpreteerd, vanwege het ontbreken van crematiestenen. De verbrande staat van het aardewerk in combinatie met de vormen wijzen echter wel op aardewerk dat met het grafritueel en waarschijnlijk met de crematieplechtigheid te maken heeft.

Ontwikkeling en vormen

Het onderzoek naar meerdere grafvelden in het rivierengebied in de afgelopen jaren heeft geleid tot een inzicht in de ontwikkeling van de aardewerken grafgiften gedurende de Romeinse periode.¹²⁰ In 1^e-eeuwse graven wordt altijd een pot of beker meegegeven. Aanvankelijk is dat handgevormd aardewerk, vanaf kort voor het midden van de 1^e eeuw zijn dat in veel gevallen vormen in *terra nigra*, maar ook wel in geveerd of ruwwandig aardewerk. Naast een pot of beker komen borden ook met regelmaat voor. Vanaf de Flavische periode wordt de *terra nigra* langzaam verdrongen door *terra sigillata*. Het wordt dan ook steeds meer gebruikelijk kruiken mee te geven aan de overledenen. Een veel voorkomende combinatie van grafgiften in de (eerste helft van de) 2^e eeuw is bord, beker en kruik. In deze combinatie komen vele variaties voor. Na het midden van de 2^e eeuw komen potten en andere vormen, zoals kommen en kannen, in gebruiksaardewerk weer terug.

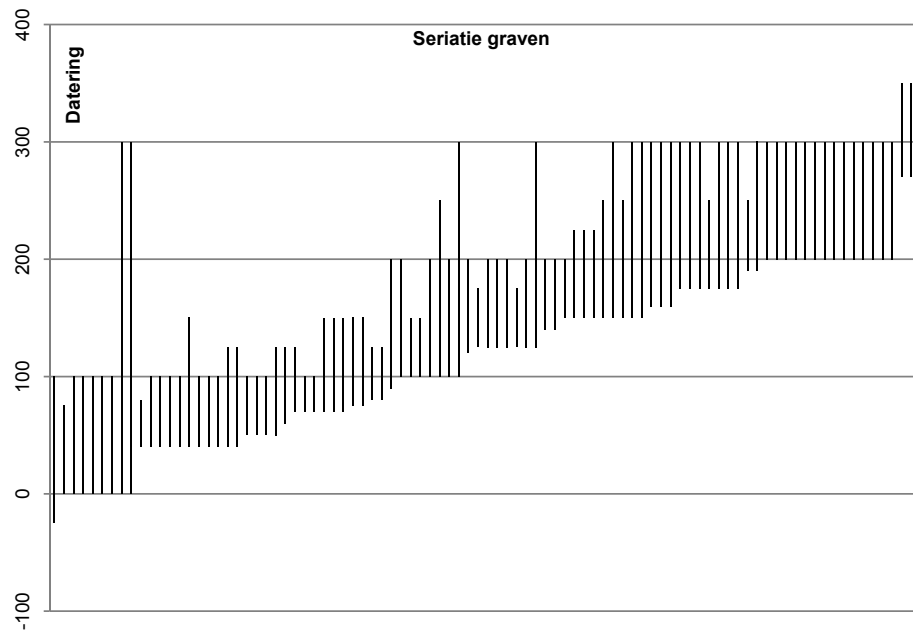
Het aardewerk uit de graven in Huissen toont aan dat hier gedurende een lange periode mensen zijn begraven. Vanaf de eerste helft van de 1^e eeuw tot het einde van de 3^e of de vroege 4^e eeuw is dit grafveld in gebruik geweest.

De aardewerken grafgiften vertonen het hierboven geschetste beeld. De aller vroegste graven hebben uitsluitend handgevormd aardewerk meegekregen. Een aantal graven is voorzien van zowel handgevormde als gedraaide stukken. Dit zijn vooral *terra nigra* potten of borden en ruwwandige potten. Ook komen combinaties voor met de vroegste geveerde en gebronsde types en enkele vroege kruiken. Er zijn geen gedraaide stukken gevonden die met zekerheid dateren uit de eerste helft van de 1^e eeuw. De Flavische periode is goed vertegenwoordigd. Het komt bij veel grafvelden voor dat na een relatief drukke periode tot aan de Flavische tijd een wat rustiger periode aanbreekt. De hoeveelheid graven in Huissen neemt aan het einde van de 1^e en het begin van de 2^e eeuw echter niet af, maar blijft min of meer constant (afb. 5.32). Vanaf het midden van de 2^e eeuw ziet de grafiek er meer als een blok uit. Dit komt niet alleen door de relatief grote hoeveelheid graven, maar vooral door de lange looptijd van de aardewerktypen die dan worden meegegeven.

---

¹¹⁹ Zie voor een aanzet tot synthese rond de Romeinse occupatie van de regio Huissen Roessingh & Blom 2011 met literatuurverwijzingen.

¹²⁰ Zie voor een uitgebreide beschrijving van chronologie in aardewerken grafgiften Reigersman-van Lidth de Jeude 2016, 413-415.

Afb. 5.32 Seriatie van de graven uit Huissen.

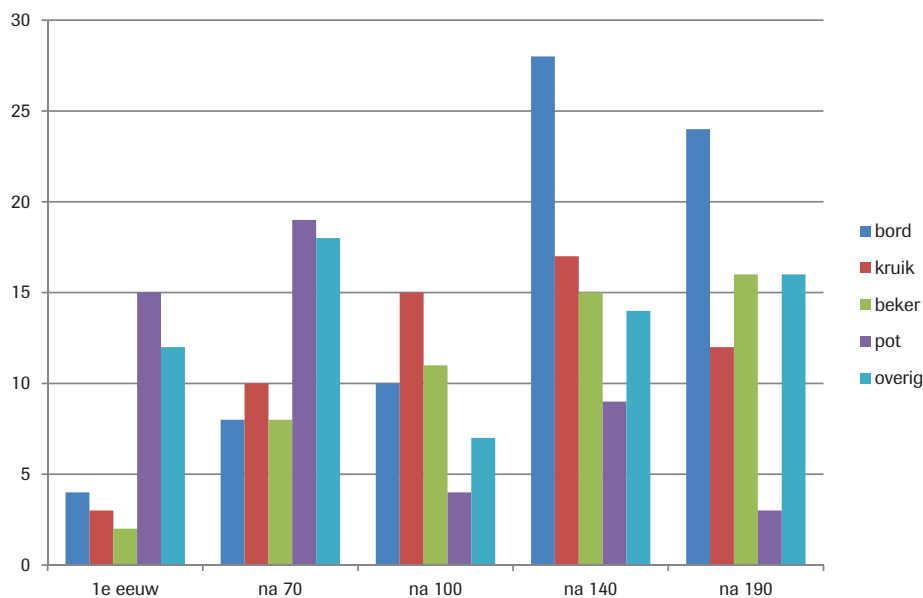
In de eerste 100-150 jaar van de Romeinse overheersing in ons land is de ontwikkeling van de aardewerkvormen vrij snel en volgen nieuwe modellen elkaar redelijk vlug op. Naarmate meer mensen gedraaid aardewerk tot hun beschikking willen hebben, neemt de hoeveelheid regionale pottenbakkerijen toe en ontstaat een vorm van massaproductie. De vormen worden wat minder gedetailleerd uitgewerkt en worden gedurende langere tijd geproduceerd. In de 3^e eeuw komen wel nieuwe vormen op, maar sommige oudere vormen uit de 2^e eeuw blijven ook nog in productie.

In de eerste helft van de 2e eeuw zijn de bekende *terra sigillata* borden, geverfde bekers en kruiken ongeveer evenveel meegegeven. Deze drie vormen kunnen dan als standaard inventaris worden beschouwd. De vormen komen echter niet noodzakelijk gedrieën voor in een graf. Eén of twee van deze drie vormen komen met regelmaat voor in een graf. Daarbij zijn alle combinaties mogelijk. Bijna de helft van de graven van dit onderzoek dateert vanaf het midden van de 2e eeuw of later. Per regio en zelfs per grafveld wisselt vanaf de 2e eeuw de voorkeur voor een bepaalde vorm. In Huissen neemt in de 2^e eeuw aanvankelijk de kruik de belangrijkste plaats in, maar na het midden van deze eeuw wordt het bord de favoriete aardewerken grafgift. Enkele graven, die niet direct als zodanig herkend werden, blijken uit eind 3^e of wellicht begin 4^e eeuw te dateren.

In Huissen komen borden het meest voor (n=74). Kruiken (n=59), bekers (n=52) en potten (n=50) komen in iets mindere mate, maar wel zeer veel voor. Hierbij moet worden opgemerkt dat de functie van pot en beker binnen het grafritueel vaak dezelfde is, met name in de 1^e eeuw. De geverfde bekers hebben immers ongeveer dezelfde afmetingen als de handgevormde potten die in de eerste helft van de 1^e eeuw werden meegegeven. Het totaal aan bekers en potten stijgt nog ver boven dat van de borden uit. Het valt op dat de vormen die worden meegegeven in het grafveld in Huissen per periode verschillen. In de 1^e eeuw zijn de potten de meest voorkomende vorm. De beker neemt langzamerhand de rol van de pot over. Vanaf de Flavische periode worden de kruiken en borden belangrijker. In de meeste graven komt vanaf dat moment een kruik voor.

De meeste graven van dit onderzoek dateren vanaf het midden van de 2^e eeuw of later. Borden komen nu het meest voor en nemen uiteindelijk de belangrijkste plaats in binnen het grafritueel in Huissen. Het totaal aan bekers en potten ligt dan zelfs lager. De meest voorkomende overige vormen zijn bakjes, kommen, kruikamforen en wrijfschalen.

De meest voorkomende beker in combinatie met 3e-eeuwse borden is Nb 32. Meestal is de beker uitgevoerd in techniek c, maar één keer komt een beker in techniek b voor in een 3e-eeuws graf van een volwassen man. De beker was dus al relatief oud, toen hij in het graf werd meegegeven. De bekers Nb 32

Afb. 5.33 Vormen per periode.

in techniek b bleven waarschijnlijk minder lang in productie dan de bekeraars in techniek c. Het is dus niet verwonderlijk dat in de 3e eeuw meer van dit type bekeraars in techniek c zijn aangetroffen.

Opmerkelijk is dat beker die als gidsfossiel geldt voor de 3e eeuw hier bijna ontbreekt. De metaalglanswaar beker Nb 33 is slechts één keer aangetroffen; de equivalent in Tiens aardewerk (TIEN BE11) komt ook één keer voor. Andere stukken die veel in de 3e eeuw voorkomen zoals de borden Drag 32, Nb 112, zijn wel veel aangetroffen in dit grafveld. Dit is deels te verklaren door de voorkeur voor borden bij het grafritueel in de 3e eeuw. Ter vergelijking: in het grafveld in Zoelen werden in de 3e eeuw juist relatief veel metaalglanswaar bekeraars meegegeven. Waarom echter zo weinig metaalglanswaar is aangetroffen is niet duidelijk. Dit kan met de aanvoer te maken hebben.

Enkele opvallende stukken wijzen op een late einddatering van dit grafveld. Het betreft onder andere twee ruwwandige borden Nb 113 met een vloeiend 3-ledig profiel (afb. 5.34a-b). Een van deze borden is vlak boven de bodem afgezet. Een dergelijke groef komt zelden voor bij dit type bord. De datering van deze borden is vanaf de laatste kwart van de 3^e eeuw tot halverwege de 4^e eeuw. Een tweede opvallende vorm is een kommetje in metaalglanswaar (afb. 5.34c). Dit is vanaf het eind van de 3^e eeuw in productie.

Oversnijding KG05 door KG04

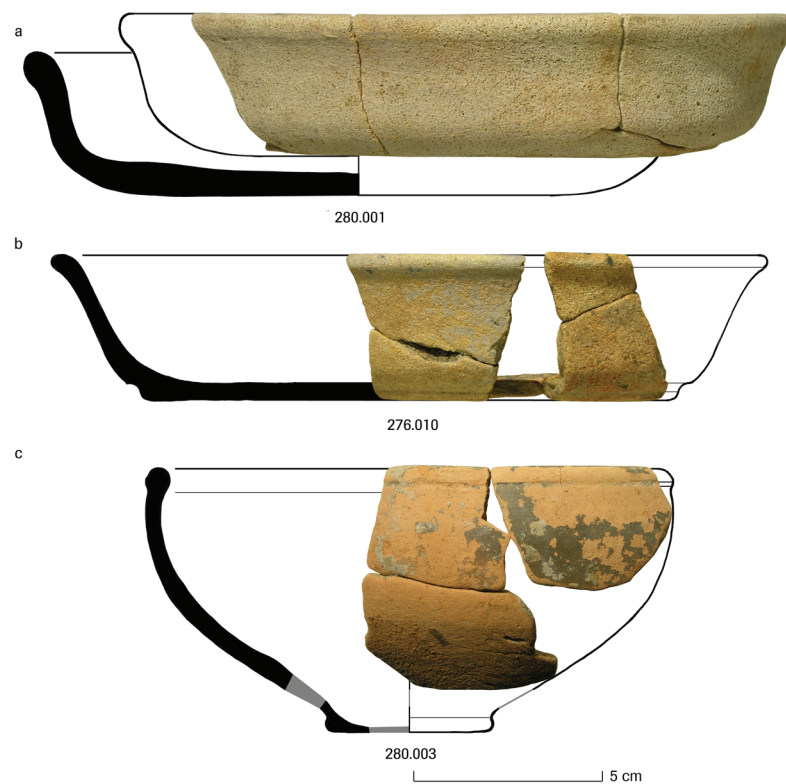
Het aardewerk in KG04 is ouder dan het aardewerk in CR05, hoewel de kringgreppel KG04 duidelijk KG05 (de greppel behorende bij CR05) oversnijdt.¹²¹ Hoe is dat te verklaren?

Het *terra sigillata* bord in CR05 (Drag 32) komt niet eerder dan 160 op de markt. De grootste populariteit van dit bord ligt echter later, in de 3^e eeuw. Het *terra sigillata* bord in KG04 (Drag 18/31) neigt meer naar Drag 31 dan naar die tussenvorm. Het zal dus zeker niet aan het begin van de 2^e eeuw zijn gemaakt, maar wel vóór het midden van de 2^e eeuw. Dat betekent dat dit bord in KG04 een stuk ouder is; minimaal 10 jaar, maar vermoedelijk eerder 50 jaar.

De ervaring leert dat vooral *terra sigillata* borden nog heel lang werden meegegeven in graven nadat ze uit productie raakten, als 'antiquiteit' dus. Het is dus niet vreemd dat in de jongere greppel KG04 een ouder bord is meegegeven dan in het onderliggende graf.

Het bord Drag 32 uit CR05 geeft de datering *post quem*; na 160 maar waarschijnlijk nog later. De Drag 18/31 is waarschijnlijk al van een aardige ouderdom geweest alvorens het meegegeven werd in het graf. Beide graven dateren daarom zeer waarschijnlijk eind 2^e - begin 3^e eeuw.

121 Theoretisch zou CR05 als nabijzetting in de heuvel behorende bij KG05 te interpreteren zijn. In dat geval missen we het primaire graf en hebben we te maken met een latere bijzetting. De discussie over een verschil in datering komt dan uiteraard te vervallen aangezien het in dat geval logisch zou zijn dat het graf jonger dateert dan KG04. Gezien de centrale ligging van CR05 t.o.v. KG05 en het feit dat dit graf vrijwel volledig is onderzocht is echter reden deze optie verder niet serieus te overwegen.

Afb. 5.34 Late aardewerkvormen: a-b ruwwandig bord Nb 113; c metaalglanswaar kom Nb 38.

Bijzondere vormen

Graf 71

De meest bijzondere aardewerken grafgiften zijn ongetwijfeld de wasset bestaande uit een gladwandige kan met scherpe puntige tuit, de steelpan en de ribkom. Deze stukken zijn duidelijk alle drie imitaties van bronzen of glazen voorbeelden. Het baksel van deze stukken is hetzelfde: een goed gezuiverd en fijn gemagerd, compact baksel. Dit baksel is niet bekend van de gladwandige kruiken en potten die uit het stroomgebied van de Maas afkomstig zijn. De herkomst staat dan ook nog niet vast. Mogelijk hebben een deel van de kan en de steelpan een donkere laag gekregen om een bronzen uiterlijk te simuleren.

Graf 62

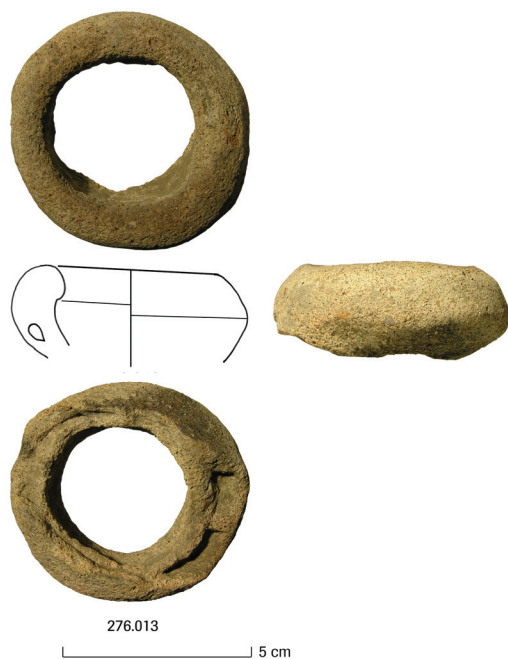
De zeldzame gladwandige kan St 128 is aan een (mogelijk) volwassen vrouw meegegeven. Dit is de enige grafgift die deze persoon meekreeg. Stuart trof dit type ook aan in een graf. Hij kende geen parallellen voor deze kan.¹²² Dit type kan wordt in Nederland zelden aangetroffen.

Graf 30

In dit graf zijn in totaal 13 aardewerkvormen aangetroffen. Twee borden en een kruik zijn in de tweede helft of zelfs vanaf het laatste kwart van de 2^e eeuw te dateren. Twee borden en een beker dateren uit de 3^e eeuw en een bord dateert zelfs pas uit het eind van de 3^e of eerste helft van de 4^e eeuw. Van een kruik, een kruikamfoor en een wrijfschaal is de datering niet te bepalen door het gebrek aan diagnostische kenmerken.

Tenslotte is hier een nog onbekende vorm aangetroffen. Het is een ruwwandige tuit die mogelijk als schenkuit of als steel van een steelpan is te interpreteren (afb. 5.35). De compartimentjes aan de kant waar de vorm verder gaat geven geen duidelijkheid.

¹²² Stuart, 51-52.

Afb. 5.35 Ruwwandige tuit.

Onbekende vormen komen meer voor in grafvelden. Dit zegt meestal iets over de status of functie van de overledene. De grote hoeveelheid aardewerk in combinatie met deze bijzondere vorm geeft aan dat in dit graf een persoon met een hoog aanzien is bijgezet. Helaas konden de geringe crematieresten niet meer zeggen over deze persoon dan dat het een volwassene betreft.

Conclusie op basis van het aardewerk

Het aardewerk in de graven toont aan dat gedurende de hele Romeinse periode mensen zijn bijgezet op het grafveld. De oudste graven dateren uit de 1^e eeuw. De meeste graven kunnen in de tweede helft van de 2^e eeuw gedateerd worden. Enkele graven blijken uit eind 3^e of eerste helft 4^e eeuw te dateren.

Een korte analyse van de combinatie vorm en overledene leert het volgende. Mannen kregen de meeste borden mee. De hoeveelheid kruiken, potten en bekers is ongeveer gelijk, maar het totaal aan bekers en potten is wel gelijk aan het totaal aantal borden. Mannen kregen daarentegen

niet vaak zeldzame stukken, maar wel twee maal een wrijfschaal mee.

Aan vrouwen werden borden, bekers of potten en kruiken ongeveer evenveel meegegeven. Vijf keer werd een handgevormd stuk meegegeven. De hoeveelheid bekers en potten samen is echter veel hoger dan de hoeveelheid borden en kruiken. Vrouwen kregen vaker dan mannen afwijkende vormen als kannen, *dolia*, wrijfschalen of weefgewichten mee.

Kinderen tot 18 jaar hebben vooral bekers en potten meegekregen. Dit komt op ieder grafveld naar voren. De hoeveelheid kommen en bakjes is bij de kinderen groter dan bij de volwassenen. Aan adolescenten wordt op sommige grafvelden iets opmerkelijks meegegeven. Op dit grafveld vallen een terra sigillata beker Déchelette 67 en kom Drag 29, een geveerd bakje Hofheim 22 en een geveerde kan St 12 op. Deze stukken zijn niet zo zeer zeldzaam in nederzettingen, maar komen in graven weinig voor.

Dit grafveld heeft naast veel graven met regulier grafveldaardewerk ook enkele graven met zeer opmerkelijke stukken opgeleverd. In veel grafvelden komen ook onverwachte giften voor zoals gebruiksaardewerk dat zelden aan een overledene werd meegegeven, maar ook zeldzame aardewerkvormen. In Huissen zijn de meest bijzondere grafgiften de aardewerken imitaties van een bronzen wasset en een glazen ribkom uit graf 71, de kan of kroes met kerfsnedeversiering (graf 62) en de ruwwandige tuit of steel (graf 30). De aard van deze stukken, die niet of slechts sporadisch uit Nijmegen bekend zijn, verraadt een hoge status van de overledene.

Het fijne baksel van de wasset komt niet overeen met dat van de gangbare gladwandige stukken. De herkomst moet dus elders gezocht worden. De suggestie van Liesen dat het hier om legioenswaar kan gaan, moet dan ook serieus overwogen worden.

5.6.2 Metaal

L.M.B. van der Feijst

Resultaten

Er zijn 44 kuilen of greppels van de in totaal 114 sporen met vondsten waarin metaalvondsten zijn gevonden, die in direct verband kunnen worden gebracht met het crematieritueel. Onderscheid valt te maken in grafgiften bij de eigenlijke bijzetting (crematie), metaalvondsten die in brandrestenkuilen of aardewerkconcentraties in of bij een grafmonument zijn begraven en metaalvondsten die in kringgreppels van een grafmonument zijn terechtgekomen. Daarnaast zijn er vondsten die zich in de grondlagen boven de graven bevonden. Van de laatste categorie valt niet altijd met zekerheid te zeggen of deze daadwerkelijk met het funeraire bestel in verband gebracht kunnen worden. Een overzicht van de vondsten uit grafcontexten is weergegeven in tabel 5.9.

Tabel 5.9 Metaalvondsten uit grafcontexten behoudens graf 24 en 55.

Grafnr	Context	Inhoud metaal
Graf 2	CR26	V374, Knijpschaar; V377, Mesje
Graf 3	CR24	V408, Spijkers/V411 spijkers kist
Graf 3	KG002	V405, Munt (as, indet)
Graf 5	CR27	V398, 2 grote spijkers
Graf 7	CR20	V379, fibula? V380, 1 kleine spijker, verbrand
Graf 12	CR17	V364, fragment spiegel, bewerkt, inscriptie SVRA
Graf 13	CR07	V221, dupondius Ant. Pius
Graf 14	CR12	V310, 5 schoenspijkertjes
Graf 17	CR11	V306 /V309 spijkers kist, V306/V307/V309 verbrand brons, fibula, beslag kleding
Graf 18	CR10	V302/V303, Nietknop, schoenspijkertjes, beslag/spijkers kist, verbrand
Graf 28	CR03	V223 kleine krom geslagen spijker, verbrand
Graf 30	CR06	V283/V277, Schoenspijkertjes, spijkers kist, verbrand
Graf 31	CNT040	V621, mes, V625, scheermes onversierd
Graf 33	CNT045	V628, groot mes, type Manning Q7b.
Graf 34	CNT036	V617,22 kleine spijkers en fragm. Plaatijzer, kistbeslag?
Graf 35	CNT030	V579, 27 kleine spijkers en een verbrande fibula Almgren 15
Graf 36	CNT037	V614, 20 kleine spijkertjes kist, V615 sluitingbeslag
Graf 37	CR04	V281, Gesmolten brons, druppel
Graf 40		V749, twee fragmenten van twee messen van een knijpschaartje, klein model
Graf 44	CNT011	V477, Mes met benen heft, type Manning Q7b, V476, Knijpschaar fragmenten, beslag kist
Graf 47		V577, brons fragment plat, draad (fibula, ring?), 6 constructiespijkers
Graf 50		V438, Slagmes, type Manning Q6b
Graf 51		V447, 20 fragmenten van constructiespijkers
Graf 54		V690, mesje met benen heft, versierd, Manning Q7b
Graf 56		V695, V716, V717, verbrand en gesmolten paardentuig/kledingfornituur, ringfibula, beslag, spijkertjes en spijker
Graf 58		V516, schaar, spijkertjes, knopje, 525 denarius Traianus zilver, V517, scheermes, V521 groot mes met benen heft, compleet.
Graf 59		V511, beugel draadfibula dakvormige beugel
Graf 65		V738, fibula? Gesmolten brons
Graf 71		V610, spiegel? Gepolijst bronsplaat, V599 spijkerresten
Graf 74		V840, spijkerresten kist?, verbrand
Graf 77		V888, gesmolten ijzerbrokjes
Graf 78		V884, gesmolten brons
Graf 83		V528, vingerring ijzer (?), V529 schaar en mes, V547 spijkerfragmenten
Graf 84		V598, twee grote spijkers (8 cm), V549 drie spijkers samengesmolten
Graf 88		V916, gesmolten fibulaveer
Graf 89		V896, grote schaar
Graf108		V938, twee haarnaalden type Riha 12.11, datering eind 2 ^e eeuw en later
Graf 110		V948, knikfibula, verbrand. bandvormige beugel, veerhaak. 40-80 AD
Graf116		V765, schijffibula met pressblech, laat 2 ^e , 3 ^e eeuw
Graf117		V413, schoenspijkertjes twee schoenen, as, indet, spijkers kist
Graf118		V949, knop haarnaald?

De metaalvondsten uit drie bijzondere grafcontexten, graf 24, 55 en 71 zijn boven reeds besproken, deze komen hier kort aan bod.

Munten

Voor wat betreft munten en sieraden geldt nog in hogere mate dan voor aardewerkvormen dat deze als een soort antiquiteit kunnen zijn meegegeven. Zeker in het geval van munten moeten we rekening houden met een primair leven als betaalmiddel en daarna nog een periode als eventueel verzamelobject alvorens deze in het graf belandden. De emissiedatum van een munt kan daardoor alleen als een *terminus post quem* worden gezien voor de datering van het graf. Er zijn tijdens het onderzoek op het grafveld in totaal dertien munten gevonden. In vier gevallen is een munt gevonden tussen de crematieresten (graf 3, 13, 58 en 117).

De munt uit graf 3 betreft een niet nader determineerbare as (vnr 405). Het graf dateert op basis van andere grafgiften in het laatste kwart van de 2^e eeuw, op basis van een kruik Stuart 111 en een wrijfschaal Brunsting 37. De munt is afkomstig uit de kringgreppel die het graf omgeeft.

De munt uit graf 13 valt niet nader te dateren dan een dupondius, geslagen in de periode van de regeringen van Vespasianus (69-79) tot Antoninus Pius (138-161). Het graf dateert op basis van andere grafgiften, met name een kruik Stuart 111 van na ca. 175. Het is mogelijk dat de munt lang heeft gecirculeerd, of dat deze inderdaad aan Antoninus Pius kan worden toegeschreven en mogelijk kort na de introductie in het graf is meegegeven.

Een zilveren onverbrande denarius geslagen onder de regeerperiode van Traianus (geslagen 112-114 n. Chr.) werd aangetroffen in de kuil tussen de grafgiften van graf 58. In dit geval past de datering van de munt goed bij de andere vondsten, het graf wordt op basis van de acht stuks aardewerk gedateerd rond 100.

De laatste munt bevond zich in graf 117, een grafkuil met verbrande resten aardewerk, bot, glas en metaal. Het aardewerk is vrijwel allemaal afkomstig uit de periode van het laatste kwart van de 2^e eeuw en later. Ook hier zijn wederom twee kruiken Stuart 111 aanwezig, nu met een bord Niederbieber 112. De munt betreft een as, die door verbranding niet verder determineerbaar blijkt.

De andere munten zijn afkomstig uit de bovengrond. Een as uit de regeerperiode van Augustus (7 tot 3 v. Chr., vnr 191) is gevonden boven graf 28, daterend vanaf 150. Een denarius geslagen onder Nerva (96 n. Chr., vnr 214) bevond zich boven de grootste grafstructuur van het grafveld in werkput 6 (graf 38). Vondstnummer 941 werd net buiten graf 118 aangetroffen en is een te Lugdunum geslagen as van Augustus-Tiberius. Vondsten dateren de aanleg van het graf echter van na 160. Vnr 427, een as met klop, bevond zich buiten het grafveld in het tracé van de voorgestelde weg. Munten met klop zijn doorgaans uit de eerste helft van de 1e eeuw afkomstig. Vnr 1001 betreft een vreemde eend in de bijt, het betreft een slecht bewaard gebleven geplateerde Antoninianus. De munt is gevonden in het uiterste westen van het grafveld. De determinatie is onzeker, maar resten van een stralenkrans en de diameter (22 mm) versus het gewicht (3,5 gr.) wijzen in de richting van een Antoninianus die vanaf ca. 215 dateert.

Fibulae

Op het grafveld zijn 26 spelden aangetroffen. Er zijn tien (restanten van) spelden afkomstig uit graven, twee uit kringgreppels. De spelden zijn meestal verbrand. Maar in vier gevallen is een onverbrand exemplaar meegegeven of gedeponereerd. Het betreft twee draadfibulae met hoekig gebogen beugel uit het kamergraf (graf 24). De vondst van een van de spelden tussen de schone crematieresten duidt op de functie van het samenbinden van een doek om deze resten.

Een derde speld die met enige zekerheid bewust is meegegeven betreft een applique-schijffibula met *pressblech* (afb. 5.36 c, vnr 765). De speld is onverbrand aangetroffen tussen de grafgiften van graf 116. Spelden van dit type bestaan uit een gegoten schijf, al dan niet met verzilverde of vertinde opstaande randen, waarbinnen een versierend element (glas of reliëf- versierd blik, het zogenaamde *pressblech*) is op aangebracht. De speldconstructie is meerdelig.

De speld uit graf 116 mist grotendeels het centrale deel, maar kan met zekerheid tot dit type gerekend worden. Applique-schijffibulae van dit type dateren te Augst ongeveer vanaf 150/180 tot 300.¹²³ Helaas is er nauwelijks ander daterend materiaal in het graf aangetroffen, een klein scherfje geveerd aardewerk in techniek c dateert vanaf 150 n. Chr.

De vierde speld valt te associëren met graf 17. Van de verbrande speld is nog slechts een fragment van de beugel aanwezig (vnr 307). Deze is in doorsnede dakvormig en kan daarmee gedetermineerd worden als een Van Buchem type 23, daterend uit de periode van 90 tot 150.

De overige zes fibulae uit graven zijn verbrand, en soms nauwelijks meer herkenbaar als zodanig. Hoewel duidelijke elementen herkenbaar zijn als veerrollen of beugel/voetdelen, valt een type niet meer met zekerheid toe te wijzen. Eén speld is noemenswaardig en is herkend aan de doorsnede van de beugel. Het betreft een omegafibula met versierd profiel in graf 56 (vnr 695).

---

123 Riha 1979, 87.

De spelden uit kringgreppels betreffen een draadfibula Almgren 15 uit de kringgreppel van graf 24 (vnr 340, 70-150) en een smalle boogfibula uit de kringgreppel rond graf 110 (vnr 765, 1-70). Alle in grafcontext aangetroffen spelden zijn weergegeven in tabel 5.9.

Van de veertien andere spelden afkomstig uit het grafveld is slechts één exemplaar uit een spoor afkomstig. Deze speld, een versierde draadfibula Almgren 15, is afkomstig uit de waterput bij Huis 4. In alle andere gevallen betreft het zonder uitzondering spelden die gerelateerd kunnen worden aan de vroeg-Romeinse bewoning in de oostelijke zone van het grafveld. Die fibulae zijn in hoofdstuk 4 aan de orde gekomen.

Spiegels

Er zijn twee graven ontdekt waarin een spiegel is meegegeven. Spiegels worden doorgaans mee gegeven in vrouwengraven.

In graf 12 is een fragment van een bronzen spiegel geborgen (vnr 364). De spiegel is van het type Xc van Lloyd Morgan, het zogenaamde Corstopitum-type.¹²⁴ Dergelijke spiegels kenden een lusvormig handvat aan de achterzijde. Het blad is enigszins convex aan de voorzijde, vertind en voor $\frac{3}{4}$ bewaard gebleven. De breuk is antiek. Aan de achterzijde is de spiegel rijk versierd met een groevendecoratie. Het spiegelblad is opgedeeld in drie gedraaide cirkelbanden met in de middelste band geometrische bladmotieven. In het centrale deel zijn de letters SVRA ingekrast. Hoogstwaarschijnlijk is dit het hele graffito, aangezien geen aanzet tot andere letters zichtbaar is op de rest van het voorwerp. De naam Sura is op inscripties vooral aangetroffen in de Donau provincies Noricum en Pannonia. De naam komt ook in het Grieks voor (Σουρα).¹²⁵ Volgens Lloyd Morgan kan de spiegel in de 3e eeuw worden gedateerd met, op basis van de verspreiding van de in 1981 bekende spiegels, een vermoedelijk productiecentrum te Nijmegen.

In graf 71 bevond zich in de aardewerken steelpan een geknipt stuk vierkant bronsplaat (5 x 6 x 1mm, vnr 610). Het fragment is aan één zijde gepolijst. Het plaatje loopt enigszins convex, de bolle kant is gepolijst. Opvallend is dat de randen onafgewerkt zijn.

Vingerring

In graf 83 bevond zich een vingerring van ijzer (vnr 528). Het object laat zich als ring herkennen door het enigszins zadelvormig zijaanzicht. De ring heeft een verhoogd schotelvormig steenplateau met een verdieping voor een steen of gem. De steen of gem is niet meer aanwezig. Het stuk is slecht bewaard, niet compleet en bestaat uit twee delen.

Haarnaalden

Twee intacte identieke haarnaalden met dubbelkonische knop zijn aangetroffen in graf 108 (vnr 938). Op de naald onder de knop zijn rillen ter versiering aanwezig. De naalden zijn vergelijkbaar met Riha type 12.11 (nr. 1447/1448).¹²⁶ Riha dateert dit type einde 2^e tot 5^e eeuw. Uit de nederzetting is op vindplaats A een identiek exemplaar afkomstig.¹²⁷

Mogelijk is in graf 118 eveneens een kop van een haarnaald aangetroffen (vnr 949). Het betreft een vrij dikke knop. Het object is gesmolten, wat een determinatie als haarnaald onzeker maakt.

Schrijfbenodigdheden

De schrijfbenodigdheden uit graf 55, een bronzen inktpot, een regel en een pennenmes zijn beschreven in paragraaf 5.4.2.

Scharen

Romeinse scharen zijn eenduidig van vorm. Het betreft zogenaamde U-vormige scharen die uit één stuk zijn gesmeed, of zijn samengesteld uit meerdere onderdelen. De rond gesmede lus zorgt voor spanning als beide messen naar elkaar toe geknepen worden, in rust staan de messen altijd open. Hoewel de grondvorm gelijk blijft in de periode van de Late IJzertijd tot nu, vallen er wel verschillen aan te wijzen

¹²⁴ Lloyd Morgan 1981, 95.

¹²⁵ Lőrincz, *Onomasticon Provinciarum Europae Latinarum* deel 3, Wenen 2002; Kakoschke 2008, 367-370.

¹²⁶ Riha 1990.

¹²⁷ Schurmans 2008.

in met name de vorm van de lus: rond, rechthoekig, rond geknepen, omega-vormig, maar dit heeft nauwelijks een daterende waarde.

Gezien het gewenste effect van het werktuig, hard gesmede messen maar met een flexibel gewenste lus of veer, wordt een ontwikkeling voorgesteld van scharen uit drie delen (twee messen en lus), naar twee delen (mes en lus aan elkaar en een apart aangezet mes, niet te Huissen aangetroffen) naar scharen gesmeed uit één stuk. Deze ontwikkeling hangt samen met die van de smeedtechniek, waarbij stukken eerst uit verschillend ijzer (of brons) werden gemaakt en samengeklonken. Later werd men de techniek machtig verschillende hardheden staal te smeden. Soms wordt extra vering gezocht in de afmetingen van de lus, door deze breder te maken, of in een omegavorm. Scharen laten zich moeilijk dateren.

Te Huissen zijn in maar liefst acht graven scharen aangetroffen. De scharen variëren sterk in afmetingen, van een oorspronkelijke tiental cm tot een lengte van 26 cm. Het is waarschijnlijk dat de kleinere scharen een andere functie hebben gekend dan de grotere modellen. Gedacht kan worden aan een instrument voor dagelijkse zaken als haar knippen, stof knippen maar ook schapen scheren.

Zowel de omegavorige lussen als de ronde lussen komen voor. De schaar uit graf 89 is samen met de schaar uit graf 2 het grootste exemplaar uit het grafveld. Drie scharen zijn toegeknepen aangetroffen, de messen zijn aan elkaar vast gaan zitten door corrosie. Dit kan duiden op het bewust onbruikbaar maken van de schaar, hoewel gezien de vaak slechte conservering dit eventueel ook postdepositioneel verklaard kan worden.

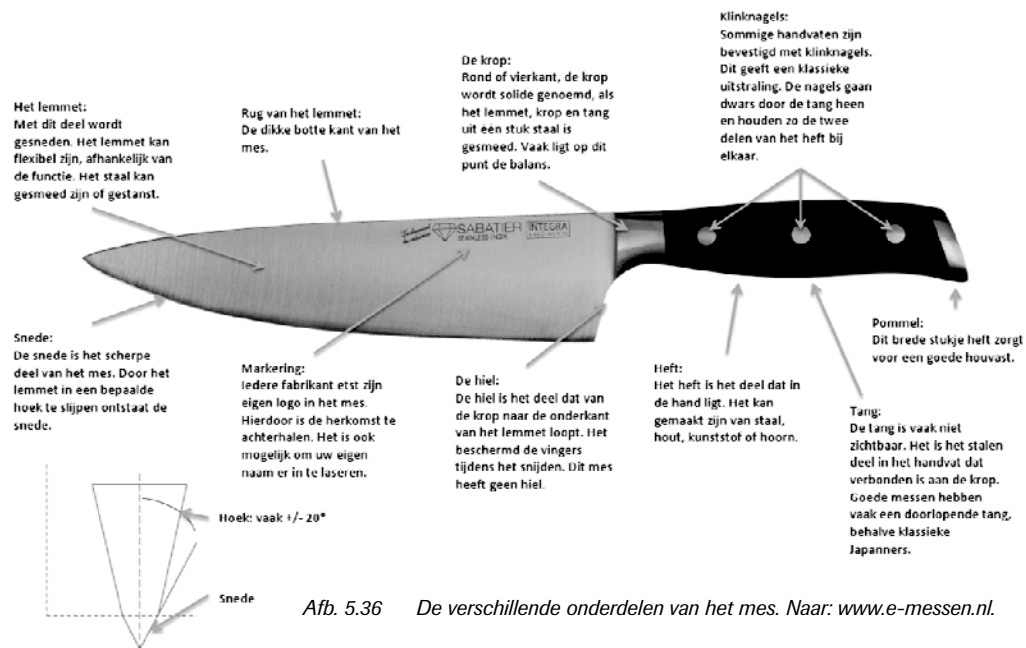
1. Graf 2. Vnr. 374 Schaar met omegavorige lus, gereconstrueerde lengte ca. 26 cm. Brede plaatvormige lus, minimaal 40 mm op het breedst van de bocht.
2. Graf 24, vnr 335. Middelgrote knijpschaar, open toestand, in fragmenten. Lus is omega-vormig. Lengte niet meer te bepalen.
3. Graf 31. Vnr. 621. Kleine knijpschaar in fragmenten, lengte niet meer reconstrueerbaar.
4. Graf 40. Vnr 749. Twee fragmenten van de messen van een kleine schaar. Lengte niet reconstrueerbaar.
5. Graf 44, vnr 476. Restanten van een knijpschaar met omega-vormige lus. In toegeknepen toestand in graf aangetroffen. Fragmentarisch bewaard gebleven, restlengte niet te bepalen. Smalle lus bandvormig ijzer breed 1,5 cm.
6. Graf 58, vnr 516. Restanten van een kleine knijpschaar met ronde lus. In toegeknepen toestand aangetroffen. Fragmentarisch bewaard gebleven, restlengte niet te bepalen. Smalle lus bandvormig ijzer ca. 1 cm.
7. Graf 83, vnr 529. Complete schaar in delen. Lengte ca. 18 cm. In open toestand aangetroffen. Lus omega-vormig, bandijzer ca. 1,5 cm.
8. Graf 89, vnr 896. Grote knijpschaar. Aangetroffen in toegeknepen toestand. Lus is bandvormig, zeer breed (4 cm). Punten van messen ontbreken.

Messen en dolken

Uit liefst acht graven zijn messen afkomstig. De messen variëren van zeer kleine mesjes, met versierd benen heft, tot grote houw- of steekmessen. De messen zijn op lemmetvorm gedetermineerd. In midden-Romeinse graven kunnen de messen niet geïnterpreteerd worden als wapens. Wapengraven (van soldaten) komen voor in de vroege 1^e eeuw en pas enkele honderden jaar later vanaf de 4^e eeuw.

Het mes uit graf 45 (125-200), wat enkele kenmerken heeft om gebruikt te kunnen zijn als wapen, vormt hierop geen uitzondering. Het mes vertoont weliswaar kenmerken van een wapen, maar het bewuste graf is van een vrouw.

1. Graf 2, vnr 377. Klein mes met rechte lemmetrug. De punt en de bekleding van het heft missen. Resterende lengte 13,5 cm. Heftdoorsnede is rechthoekig. Twee nagels voor heftbekleding resteren. De pommel is T-vormig. Een verdikking vormt een stootplaat of rust voor de heftbekleding.
2. Graf 33, vnr 628. Groot geheel ijzeren mes met losse ring aan pommel, in delen maar grotendeels compleet. Snijvlak blad weggerot. Rug van het mes hangt concaaf door. Tang in doorsnede rechthoekig, geen aanwijzingen voor heftbekleding. Lengte 29,2 cm. Type naar Manning type Q7b.
3. Graf 44, vnr 477. Compleet mes met benen heft. Heft is versierd met groeven. Het mes meet ca. 15,5 cm, het heft 5,2 cm. Versiering in vakken. Mes is van type Manning Q7b (Q17), zonder oog aan de pommel.

4. Graf 45, vnr 486. Compleet mes met handbeschermer, geheel gesmeed uit ijzer. De lengte is 31 cm, grootste breedte 4 cm. De lemmetrug loopt licht concaaf en aan de bovenzijde rechtdoor vanuit de tang. De in doorsnede vierkante tang vormt het heft, er zijn geen aanwijzingen voor een heftbekleding. Op de solide krop, de aansluiting heft met lemmet, zijn twee ijzeren verdikkingen aanwezig. Dit is mogelijk aangebracht voor positionering in de schede. De hiel van het lemmet heeft een naar binnen gestelde haakvorm. Samen met de naar binnen gestelde haak die de pommel vormt, ontstaat een handbeschermer. Aan de pommel is een knop gesmeed, waardoor een slagwapen ontstaat.
5. Graf 50, vnr 438. Gedeeltelijk bewaard gebleven slagmes/scheermes. Heft of tang geheel bewaard gebleven, in doorsnede balkvormig, lengte 14,5 cm. Van het lemmet resteert 9,5 cm. Lemmet loopt licht concaaf punt mogelijk gelijk aan heft. Geen aanwijzingen voor heftbekleding. Geen aanwijzingen voor oog aan pommel. Type betreft mogelijk Manning Q6b (Q12).
6. Graf 54, vnr 690. Mesje met bewerkt benen heft, met een resterende lengte van 10 cm. Het lemmet is nog voor de helft aanwezig. Lemmetrug is recht, snijvlak convex. Het benen heft bestaat uit twee helften been die zijn vastgeklonken aan de tang door middel van twee klinknagels. Op het lemmet is een geometrische versiering aangebracht doormiddel van insnijdingen in vakken. Type naar Manning Q7, afwijkend lemmet.
7. Graf 58, vnr 521. Groot mes met benen heft, restlengte 28 cm. Het benen heft is in fragmenten bewaard, deels compleet en onversierd. Het lemmet buigt maakt een knik en buigt gaandeweg iets naar beneden. Er is geen restant van een haak of oog op de pommel aangetroffen. De vorm van het lemmet en de afmeting sluit aan bij Manning Q7c.
8. Graf 83, vnr 529. Lemmet van een mes. Aanzet tang aanwezig, punt mist. Restlengte 8,5 cm. Gevonden samen met schaar.

Scheermessen

In drie graven zijn scheermessen aangetroffen. Het betreft in alle gevallen geheel ijzeren sikkelvormige exemplaren zonder bronzen handvatten of versiering. Het scheermes uit graf 31 heeft een oog op de duimrust, ongetwijfeld bedoeld om het voorwerp op te hangen.

1. Graf 24, vnr 335. Sikkelvormig scheermes, fragment, deels bewaard gebleven. Uiteinde duimrust haakvormig. Aangetroffen in askistje in kamergraf. Lengte minimaal 12 cm. breedte minimaal 7,5 cm.
2. Graf 31, vnr 625. Sikkelvormig scheermes geheel uit ijzer. Bij duimrust een oog. Lengte ca. 15 cm, breedte ca. 10 cm.
3. Graf 58, vnr. 517. Deel van een klein scheermes, restlengte 10,5 x 7,5 cm. Deel van het snijvlak ontbreekt, evenals smal uiteinde duimrust.

Messen, scharen en scheermessen worden veelal in combinatie met elkaar aangetroffen in Romeinse graven. Dit is tevens het geval in het grafveld te Huissen. In tabel 5.10 zijn de graven weergegeven waarin deze combinatie al dan niet voorkomt. Zoals te zien valt in de tabel komt de combinatie schaar en mes in vier graven voor (2, 44, 58 en 83), de combinatie schaar en scheermes in drie graven (24, 31 en 58) en de combinatie mes en scheermes in één graf voor (58). Dit laatste graf bestaat overigens uit een combinatie van mes, scheermes en schaar. Kijken we naar het geslacht, dan valt op dat dit niet van invloed lijkt, zowel mannen, vrouwen als kinderen hebben deze combinaties meegekregen. Slechts de opmerking kan gemaakt worden dat te Huissen kinderen vanaf ca. 12 jaar in aanmerking kwamen voor een dergelijke grafgift.

Tabel 5.10 Graven met de combinatie mes, schaar en scheermes.

Grafnr	Structuur	Vorm	Leeftijd	Geslacht	Datering
GRAF 2	CR26	Mes	20-30	m/v	125-175
GRAF 2	CR26	Schaar	20-30	m/v	125-175
GRAF 24	CR09	Schaar	20-40	m/v	70-100
GRAF 24	CR09	Scheermes	20-40	m/v	70-100
GRAF 31	CNT040	Schaar	20-40	m	100-175/200
GRAF 31	CNT040	Scheermes	20-40	m	100-175/200
GRAF 33	CNT045	Mes	20-40	v	-70/100
GRAF 40	CNT062	Schaar	12+	?	190-300
GRAF 44	CNT011	Mes	20-30	v??	70-125
GRAF 44	CNT011	Schaar	20-30	v??	70-125
GRAF 45	CNT008	Mes	30-60	v?	125-200
GRAF 50	CNT005	Mes	14-18	k	100/125-175
GRAF 54	CNT050	Mes	20-40	m/v	100-200/250
GRAF 58	CNT017	Mes	20-30	m??	70-100
GRAF 58	CNT017	Schaar	20-30	m??	70-100
GRAF 58	CNT017	Scheermes	20-30	m??	70-100
GRAF 83	CNT009	Mes	20-30	m	70-125
GRAF 83	CNT009	Schaar	20-30	m	70-125

Schoenspijkertjes/schoenen

Gedurende de Romeinse tijd werden meerdere typen schoenen gedragen, zowel door vrouwen als mannen. Bepaalde typen hadden kleine spijkertjes aan de zool bevestigd, zoals de *calceus*, de *solea* en de *caliga*. De laatstgenoemde staat bekend als de soldatenlaars en raakt begin 2^e eeuw in onbruik.¹²⁸ Het is dus verre van zeker dat een graf met schoenspijkertjes heeft toebehoord aan een soldaat. De teruggevonden bespijkerde schoenen kennen een spijkerpatroon op de zool. Dit patroon kan heel verschillend zijn en uit een verschillend aantal spijkertjes bestaan.

Een minimum van 40 spijkertjes voor een schoen lijkt een houdbare hypothese.¹²⁹ Het is echter op basis van alleen aantallen niet mogelijk een schoentype toe te wijzen, gezien de postdepositionele processen en de keuze van de nabestaanden spijkertjes wel allemaal of alleen een selectie er van te verzamelen uit de brandstapel.

In Huissen zijn in vier graven schoenspijkertjes aangetroffen. Het betreft graf 14 (5 stuks), 18 (15 stuks), 30 (6 stuks) en 117 (160 stuks). De hypothese volgens dat er bij voldoende aantallen pas gesproken kan worden over meeverbrande schoenen, is dit alleen het geval in graf 117. Dit graf betreft een man of vrouw in de leeftijd van 20-40 jaar. De datering van dit graf is 175-200/300.

Kistjes/kistspijkers

In verschillende graven zijn spijkers aangetroffen die te groot zijn voor een schoenspijker, maar te klein om te dienen als verbindend element voor zwaardere houtconstructies. Het vermoeden bestaat dat deze spijkers afkomstig zijn van kleinere getimmerde constructies, zoals kisten of kistjes. Behoudens de spijkers in graven 24 en 55 zijn allen verbrand. Naast spijkers bestaan er andere aanwijzingen voor de aanwezigheid van kistjes zoals beslagstukjes uit ijzer.

128 Waasdorp 1999, 90-92.

129 Meurkens 2006.

Graf 24 is reeds boven besproken. In graf 55 zijn meerdere beslagstukken, een mogelijk fragment van een slot, scharnieren en hoekijzers teruggevonden van een houten kist van ca. 45 x 30 cm. Veel spijkers in dit graf variëren in lengte en dikte (1 tot 3,5 cm) en hebben een vrij dikke angel. De meeste spijkers bevinden zich nog in situ in de hoekijzers. De spijkers uit de acht graven uit tabel 5.11 hebben ongeveer dezelfde vorm en grootte.

Tabel 5.11 Graven met beslagstukken en spijkers van kistjes.

Grafnr	Structuur	n	Vorm	Type	Geslacht	Leeftijd	Datering
GRAF 3	CR24	64	Spijker	kist	m??	20-40	175/200-300
GRAF 17	CR11	24	Spijker	kist	-	15+	100-250
GRAF 18	CR10	4	Spijker	kist	m/v	20-30	150-300
GRAF 24	CR09		Spijker/beslag	Kist	m/v	20-40	70/100
GRAF 30	CR06	45	Spijker	kist	m/v	20+	270-325/350
GRAF 34	CNT036	22	Spijker	kist	k	12 /16	70-125
GRAF 36	CNT 037	20	Spijker	kist	k	10 14	40-100
GRAF 44	CNT011	8	Beslag	Kist	v??	20-30	70-120
GRAF 55	CNT051	40	Spijker	kist	-		40-70/100
GRAF 74	CNT076	12	Spijker	kist?	m/v	20-40	175-300
GRAF117	CNT002	15	Spijker	kist	m/v	20-40	175/200-300

Kledingfournituren

In vier graven zijn de verbrande resten aangetroffen van de lijkwade of kleding die is verbrand tijdens de crematie. Het betreft wederom graf 24 (het kamergraf), 17 en 56. In graf 17 betreft het niet determineerbare stukjes brons. In graf 56 zijn diverse gesmolten voorwerpen aangetroffen. Herkenbaar zijn een klein fragment van een opengewerkt beslagstukje, massieve eindknopjes en kleine siernageltjes, allen uit brons.

Conclusies op basis van de metaalvondsten

De onderzochte oppervlakte van het grafveld en de daarin aanwezige graven laat zien dat te Huissen metalen voorwerpen vaak onderdeel uit maakten van het grafbestel.

Vooraf graf 24 is hier een voorbeeld van. De metaalvondsten kunnen meegegeven zijn als doelbewuste gift, of zijn minder doelbewust in een grafmonument terechtgekomen. In het eerste geval is er sprake van complete, met zorg geplaatste voorwerpen als vaatwerk, sieraden, gereedschap, fibulae of munten. In het tweede geval betreft het veelal restanten van metalen voorwerpen die zich ofwel tussen de gecalcineerde menselijke of dierlijke resten, ofwel tussen de verzamelde resten van de brandstapel in een brandrestenkui bevonden. In die gevallen zijn de voorwerpen verbrand en of gesmolten tijdens het verbrandingsproces en vervolgens langzaam gedegradeerd in de bodem. Onder dergelijke resten bevindt zich soms allerhande kledingbeslag, dat (in het geval van gesmolten brons) moeilijk te determineren valt. Het wijst er in ieder geval op dat de dode tijdens de crematie gekleed was.

Ijzere voorwerpen worden eveneens aangetroffen. Het betreft naast de resten van bijvoorbeeld schoenspijkertjes, grotere en kleinere spijkers die niet tot de kleding of leerbeslag gerekend kunnen worden.

Vooraf de afmetingen van deze spijkertjes kunnen duiden op hun functie. De kleinere, massieve spijkertjes (tussen ca. 1 en ca. 3,5 cm lengte) kunnen onverbrand wellicht toegewezen worden aan bijvoorbeeld een kist die in het graf is bijgezet, zoals in het geval van graf 24 en graf 55. In het eerste geval betrof het een kist met crematieresten, in het tweede geval een kist met schrijfbenedigheden. Wat oorspronkelijk in de kistjes aanwezig was die op de brandstapel zijn mee verbrand blijft giswerk. Mogelijk kunnen de grotere spijkers eerder toegewezen worden aan mee verbrande houten voorwerpen, of aan oud bouw hout dat gebruikt is op de brandstapel. Ze kunnen tenslotte ook simpelweg gebruikt zijn om de brandstapel zelf in elkaar te zetten. Of alle aangetroffen metaalvondsten al dan niet bewust of onbewust meegegeven zijn in de met zorg uit de brandstapel verzamelde menselijke resten, is moeilijk vast te stellen.

De hoeveelheid scharen (8), messen (8) en scheermessen (3) is relatief groot te noemen. Dit is opvallend ten opzichte van andere grafvelden in de regio. Te Nijmegen Hatert (226 graven) zijn vier, mogelijk zes scharen aangetroffen, te Tiel-Passewaaij (332 graven) geen schaar, te Arnhem-Schuytgraaf (195 graven) geen schaar, te Buren-Zoelen (41 graven) één schaar en te Valburg-Molenzicht (34 graven) geen schaar. Messen lijken iets meer voor te komen in andere grafvelden uit de regio, maar blijven relatief schaars.

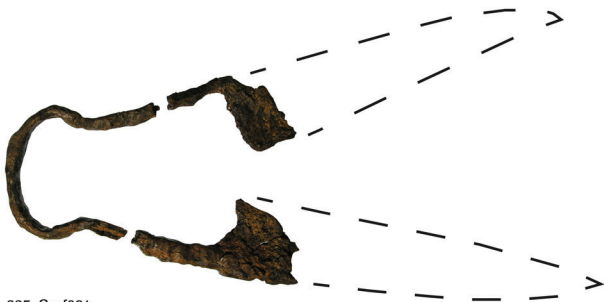
Te Passewaaij zijn zeven exemplaren aangetroffen, te Hatert twee, te Zoelen twee en te Schuytgraaf één. Scheermessen blijken het meest schaars. Te Hatert en te Zoelen zijn er beiden één scheermes gevonden. De combinatie schaar-mes-scheermes is alleen te Hatert aangetroffen. De rijkdom aan metaalvondsten sluit aan bij de rijkdom in aantal, vorm en variatie van de andere materiaalcategorieën in het grafveld, iets wat duidt op een sterk geromaniseerde gemeenschap.

377, Graf002

374, Graf002

335, Graf024

625, Graf031

628, Graf033

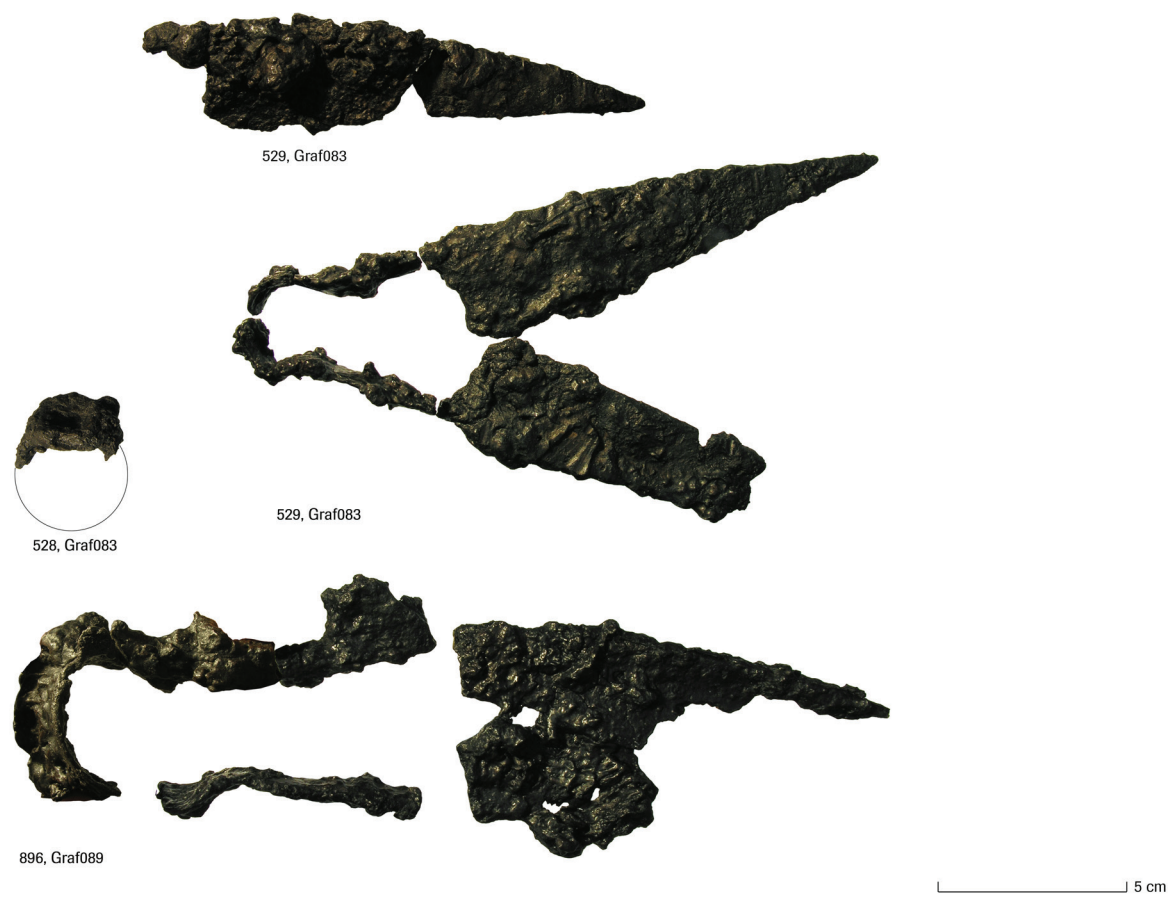
477, graf044

Afb. 5.37 a. Selectie van metaalvondsten uit graven als besproken in de tekst.

5 cm

Afb. 5.37 b. Selectie van metaalvondsten uit graven als besproken in de tekst.

Afb. 5.37 c. Selectie van metaalvondsten uit graven als besproken in de tekst.

5.6.3 Glas

F.M.A. van den Dries en L.P. Verniers

Inleiding

In deze paragraaf wordt een beknopte beschrijving gegeven van de productie van het Romeinse glas en vervolgens van de aangetroffen objecten. Voor een uitgebreide beschrijving van de objecten wordt verwezen naar de grafcatalogus.

De productie van Romeins glas¹³⁰

Na de uitvinding van het glasblazen in het midden van de 1^e eeuw v. Chr. nam de glasproductie een grote vlucht en werden glazen voorwerpen op den duur massaproducten. Veelal werden voorwerpen 'vrij' geblazen, maar ook het blazen in een vorm is veel toegepast, met name voor de bodem en wand van vierkante flessen en potten en voor versierde voorwerpen. Gemodelleerd glas bleef op aanmerkelijke schaal toegepast worden (kommen en schalen). Op grote schaal werden tafelwaar (kommen, bekers, borden en schalen) en opslag- en transportwaar (flessen en voorraadpotten) geproduceerd en toegepast.

Productieplaatsen van glas bevonden zich op locaties met gunstige omstandigheden voor het productieproces: grondstoffen als (zuiver) zand, kalk en soda (of potas) waren noodzakelijk en tevens veel hout voor de ovens. In het noordwesten van het Romeinse rijk was Keulen de belangrijkste glasproductieplaats. Hier was zuiver zand van nature aanwezig. Keulen bevond zich niet ver van de Rijn. Handel naar Nijmegen en van daaruit naar Huissen was daardoor goed mogelijk.

Door de toevoeging van glasscherven kon een lagere temperatuur volstaan om glas te produceren en te verwerken. Hiervoor en voor hergebruik werden kapotte glazen ingezameld.

Tot aan de Flavische periode (ca. 70 n.Chr.) was het gekleurde glas populair. Door metaaloxiden tijdens het smeltproces toe te voegen, kon het glas gekleurd worden (bijvoorbeeld kobaltoxide voor blauw en mangaanoxide voor paars). Na het midden van de 1^e eeuw n. Chr. is het gekleurde glas geleidelijk vervangen door glas met haar natuurlijke blauwgroene kleur. Vanaf de Flavische periode overheerst nu het ongekleurde en natuurlijk gekleurde glas. Dit wordt veroorzaakt door ijzeroxide, wat van nature in het gebruikte zand in kleine hoeveelheden aanwezig is. Ook komt kleurloos glas op. Dit wordt vervaardigd door kleine hoeveelheden mangaan of antimonium aan het glasmengsel toe te voegen en daarmee de natuurlijke blauwgroene kleur te neutraliseren.

Glas in graven

Glas werd binnen het gehele Romeinse rijk in vele plaatsen op grote schaal geproduceerd en kon daarom eenvoudig voorhanden zijn. De glasvondsten op het grafveld in Huissen vallen op omdat er vele intacte, vrijwel complete voorwerpen gevonden zijn. Gezien de fragiliteit en vergankelijkheid van glas, worden meestal fragmenten gevonden en met name die van dikke glasfragmenten (bijvoorbeeld van de transportflessen en ribkommen).

In de noordwestelijke provincies van het Romeinse rijk zijn voorbeelden bekend van grote hoeveelheden glas in graven in rurale gebieden, bijvoorbeeld bij *villae*.¹³¹ Het meegeven van glas in een graf wordt gezien als een teken van status en rijkdom en slechts een geselecteerde groep mensen kon zich dit veroorloven.¹³² De twaalf graven waar in Huissen glas is meegeven, getuigen dus van de rijkdom van de bewoners in deze nederzetting.

Objecten

Een ribkom

Hoewel vanaf ca. 60 v. Chr. de techniek voor vrij geblazen voorwerpen bekend is, duurt het een tijd voor deze over het Romeinse rijk is verspreid. Tevens blijven oudere technieken, zoals modelleren, in gebruik.¹³³

¹³⁰ Van Lith 2007, 159-160.

¹³¹ Zoals te Esch (NB), waar onder andere vondsten zijn gedaan in een vergelijkbare context; Van den Hurk, 1973-1984.

¹³² Koster 2013, 247.

¹³³ Van den Dries 2011a, 9.

Een veelvoorkomende vorm uit de 1^e eeuw v. Chr. tot in de 2^e eeuw n. Chr. is de ribkom. De ribkom is gemaakt met behulp van een speciaal grijpinstrument en gevormd over een bolle vorm of mal.¹³⁴ Deze kommen bestaan in eerste instantie uit poly- of monochroom gekleurd glas. Vanaf het midden van de 1^e eeuw domineren de naturelkleurige (licht blauwgroene) ribkommen. Door de ribben zijn deze kommen erg robuust zodat ze lang meegaan en nog tot in de 3^e eeuw zijn gebruikt. De ribben lopen vaak door tot de bodem, maar er bestaan variaties met ribben alleen op de zijden van de kom. De ribkommen werden geproduceerd in het hele Romeinse rijk, maar de vondsten in onze streken zullen waarschijnlijker zijn geproduceerd in het Rijnland en Noord-Frankrijk (al vallen importstukken niet uit te sluiten).¹³⁵ In graf 55 is een ribkom aanwezig, waarbij de ribben tot de bodem doorlopen. De diameter bedraagt 13 cm. Op basis van de lichtblauwe kleur kan deze worden gedateerd tussen 70-110.

Bekers

In graf 36 zijn fragmenten van een beker met bolvormige bodem, type Isings 12, aangetroffen. Dit zijn vrij geblazen bekens, die ook wel Hofheimbekers worden genoemd, naar de Romeinse legerplaats Hofheim (Duitsland) waar zij eerder in groten getale zijn aangetroffen. Het type kan ook zijn voorzien van horizontale geslepen of geëbradeerde groeven als versiering onder de rand en op het lichaam. Deze versiering is ook in Huissen aangetroffen: evenwijdig aan de rand een 3 mm brede gegraveerde, ingekraste of geslepen rand en op de grootste omvang een band van ongeveer 1 mm breedte. Voor de bodem zijn twee varianten mogelijk: een vlakke bodem, of een spits ingestoken bodem. De aanzet voor een ingestoken bodem is ook aangetroffen. Deze bekens zijn worden tussen 30 en 100 gedateerd.¹³⁶

In graf 117 zijn meerdere randfragmenten aanwezig van een mogelijke beker type Isings 85. Een deel van de fragmenten is verbrand en er is te weinig overgebleven om de determinatie met zekerheid te kunnen stellen. Van de rand zijn meerdere fragmenten onverbrand aanwezig. Deze rand heeft een diameter van 7 cm en is iets verdikt. Een nauwkeurigere datering dan 1^e tot en met de 3^e eeuw is niet mogelijk.

Flessen

Ronde en prismatische flessen en potten van de types Isings 50, 51, 62, 90 werden gebruikt als transportmateriaal voor vloeistoffen; de vorm was handig voor transport omdat ze makkelijk te verpakken waren in kratten. Na transport konden ze voor opslag worden hergebruikt bijvoorbeeld in de keuken, of aan tafel, totdat ze sneuvelden.¹³⁷

Bij fragmenten is alleen vast te stellen of het flessen of potten zijn als de bovenkant ook geheel of gedeeltelijk aanwezig is. Bodemfragmenten kunnen van zowel flessen als potten stammen omdat voor beiden dezelfde mal is gebruikt.¹³⁸

De meeste flessen en potten van deze types zijn met een mal gemaakt, van keramiek, kalksteen of hout.¹³⁹ Aan de binnenkant van de mallen bevond zich vooral bij de vierkante flessen een flauw en onregelmatig reliëf. Dit kan overgedragen worden op het glas, waardoor aan de buitenzijde van de fles een beetje reliëf waarneembaar is.¹⁴⁰

Nadat de fles uit de mal is gehaald, kan voor de verdere afwerking (lip en oren) de fles op een pontil zijn geplaatst of met een vierarmig grijpinstrument worden vastgehouden. Het gebruik van een pontil of een grijpinstrument komt voort uit een werkplaatstraditie en geeft geen specifieke datering; hetzelfde geldt voor de randafwerking en vormgeving van de oren.¹⁴¹

Naast de twee intacte flessen uit graf 24, zijn in graf 55 en 117 fragmenten van eenzelfde type fles(sen) gevonden. Bij graf 117 gaat het om vele, secundair verbrande fragmenten die op basis van de wanddikte en de kleur tot dit type fles kunnen worden gerekend.¹⁴²

---

134 Van den Dries 2011b.

135 Van den Dries 2011b; Isings 1957, 11; Rütli 1991, 30-31.

136 Isings 1957, 27-30.

137 Isings 1957, 63-67, Kottman & Veldman 2009, 190.

138 Van den Dries 2007a, 73.

139 Hoewel vrij geblazen flessen ook bekend zijn, met name in het Mediterrane gebied; Van den Dries 2007b.

140 Persoonlijke opmerking C. Isings.

141 Van den Dries 2008.

142 In hetzelfde graf is tevens één fragment dijkwandig, kleurloos glas aangetroffen en fragmenten van een beker.

Olieflesje (aryballos)

In de graven 85 en 120 zijn olieflesjes meegegeven, ook wel *aryballoi* genoemd (Isings type 61). Dit zijn bolvormige flesjes met een korte hals, een brede afgeplaatte rand en twee zogenaamde dolfijnootjes. In deze flesjes werd geuolie meegenomen naar het badhuis. In Huissen is een type aangetroffen met een onderscheidend kenmerk op het (dolfijn-) oor. Beide oren hebben een aantal indrukken op de oren, maar dit is geen onderscheidend of daterend element voor de vorm. Dit is het mogelijk wel voor de werkplaats of glasblazer. Dit geldt ook voor het aantal oren (2 tot 3 of 4).

Aan de oortjes kon een draagelement worden bevestigd, zoals een hengel, een leren riempje of een bronzen ketting, zodat het flesje makkelijk gedragen kon worden. Ze worden vanaf het midden van de 1^e eeuw tot het midden van de 3^e eeuw gedateerd, in de 4^e eeuw zijn ze zeldzaam.¹⁴³

De *aryballos* uit graf 85 is blauwgroen van kleur en is dikwandig. Dit exemplaar is een stuk zwaarder dan die uit graf 120 (186 gr om 55 gr). Laatstgenoemde is lichtblauwgroen van kleur en kent kleinere oortjes dan de *aryballos* uit graf 85. Deze oortjes komen vaker voor langs de Rijn tot in Zwitserland en rond Tongeren (aangrenzend Gallia). Mogelijk is Keulen een productieplaats geweest.

Vorraadpot (Olla)

De dunwandige voorraadpotten Isings 67c werden veelvuldig gebruikt voor opslag van voedsel. Vanwege het dunwandige karakter waren ze niet geschikt voor kook- of transportdoeleinden, maar alleen voor huishoudelijk gebruik. In het dagelijks leven lijken ze te zijn gebruikt voor zowel opslag als tafelwaar. Ze worden regelmatig aangetroffen in nederzettingen en zullen in het noordwesten van het Romeinse rijk regionaal geproduceerd zijn. Echter, op grafvelden zijn ze evenmin een onbekend verschijnsel, waar ze ook als urn dienst deden. Dat is niet het geval bij graf 24, waar de crematie apart in een kist was begraven. Deze voorraadpotten worden in de tweede helft van de 1^e eeuw tot kort na het midden van de 2^e eeuw gedateerd.¹⁴⁴

Unguentarium

Een *unguentarium* is een glazen buisje of flacon waarin geuolie, cosmetisch poeder of vloeistof bewaard werd. Deze flacons werden zowel gebruikt bij leven, als bij het grafritueel. Tijdens dit ritueel konden ze na het balsemen van de overledene op de brandstapel worden achtergelaten, of gevuld als grafgift in het graf worden meegegeven.¹⁴⁵ Ze worden vooral in de 2^e eeuw gedateerd, maar kunnen vanaf de 1^e eeuw tot in de 3^e eeuw voorkomen.

In werkput 27 is buiten een duidelijke context een *unguentarium* gevonden. In graf 2 zijn 200 kleine glasfragmenten gevonden die misschien van een *unguentarium* afkomstig zijn.

Spiegeltes

In graf 108 zijn zeven fragmenten van zeer dun, schijnbaar kleurloos glas gevonden (minder dan 0,5 mm). Het glas was enigszins bolvormig en aan de binnenzijde was een wit poederachtig materiaal aanwezig, mogelijk loodoxide. Waarschijnlijk is het glas op een (organische? houten?) ondergrond bevestigd geweest. Voor het spiegeleffect werd in een grote glazen bol (vloeibaar) lood gegoten, dat het spiegelende effect geeft.¹⁴⁶ Na afkoelen werd de bol stukgeslagen en de fragmenten bijgeknijpt tot handzame spiegeltes. Dit verklaart ook de rechte, hoekige randen, bij deze en de andere vondsten. Metalen spiegels worden vaker aangetroffen bij opgravingen; glazen minder.¹⁴⁷ Reden is waarschijnlijk het fragiele karakter van het materiaal en de fragmentatie ervan, die de herkenbaarheid in het veld bemoeilijken. Spiegels komen zowel in mannen- als in vrouwengraven voor.

In de graven 75, 78, 103, 116 en 120 zijn fragmenten van zeer dun, schijnbaar kleurloos glas gevonden (minder dan 0,5 mm dik). Enkele fragmenten bevatten een lichte bolling en geen enkel fragment is geïriseerd. Het is mogelijk dat deze fragmenten ook van spiegels afkomstig zijn.¹⁴⁸

143 Isings 1957, 78-81; Van den Dries 2007a, 91.

144 Isings 1957, 88; Van Lith 2006, 183; Van Lith 2011, 196; Van den Dries 2007a, 106-107; Koster 2013, 135 en 247.

145 Van den Dries 2007a, 88-89.

146 Follmann-Schulz 1992, 92-94; Kock & Sode, z.j. en 2002.

147 Haffner 1989, 277, 301, 306-307.

148 In graf 120 is, naast de zeer dunne glasfragmenten van een mogelijke spiegel, ook een *aryballos* gevonden. Vermeldenswaard is dat in Keulen een graf is opgegraven met daarin eenzelfde type *aryballos* met een spiegelte, net als in graf 120 te Huissen. Spiegelt zich hier een bepaalde traditie? (Eigen waarneming in Römisch-Germanisches Museum (FD)).

Synthese

Tijdens de opgraving zijn minimaal 23 stuks glaswerk gevonden, in graven of eraan gerelateerd. Dit aantal is te klein voor een goede statistiek of zinvolle indeling in gebruikscategorieën.¹⁴⁹

Het meegeven van grafgiften geeft de voorwerpen een secundair gebruik. Dat bemoeilijkt ook het doen van uitspraken over de verhoudingen tussen de gebruikscategorieën. Een eerste selectie wordt gemaakt door de financiële status van de familie van de gestorvene. Een tweede selectie volgt door wat er beschikbaar is in het huishouden en/ of op de lokale markt. Daarboven vindt een (derde) selectie plaats van wat men wel (en niet) in het graf meegeeft (sentimenten).

Opvallend is wel dat twee glascategorieën eruit springen: tafelwaar en cosmetica. In de gebruikscategorie cosmetica en medicijnen (lichaamsverzorging) zijn tien glazen voorwerpen gevonden waarbij de twee *unguentaria* ook voor het grafitueel kunnen zijn gebruikt. Bij de categorie eten en drinken komen vier glazen voor. Bij de categorie verpakking en transport zijn zes glazen aangetroffen. Bij deze gebruikscategorie moet worden opgemerkt dat secundair (?) gebruik aan tafel (tafelwaar) niet valt uit te sluiten.

Er is geen luxe glas aangetroffen zoals vormgeblazen bekers, geslepen en/ of gegraveerd glas of slangendraadglas. Wel zijn prismatische flessen (die gedeeltelijk zijn vormgeblazen) gevonden, maar deze zijn in groten getale geproduceerd en voor huishoudelijk gebruik.

Er is op basis van het gevonden glas geen duidelijke onderverdeling te maken tussen typisch mannelijke of vrouwelijke glazen (*aryballoi* werden ook door mannen gebruikt om naar de thermen te gaan; en spiegels als scheerhulp).

Opvallend zijn wel de zeker één tot mogelijk zes spiegels. Is hier sprake van een modeverschijnsel, een plaatselijk gebruik, of iets anders?

De dateringen van de glazen voorwerpen lopen van begin 1e eeuw tot in de 3e eeuw en zijn ondersteunend bij de dateringen van de voorwerpen van ander materiaal en de sporen.

Het glasmetaal is slechts tot op bepaalde hoogte te vergelijken met de vondsten uit Tiel-Passewaaij (nederzettingsvondsten) en met Esch (rijke graven toegeschreven aan een villa, en een uitzonderlijke vindplaats voor glaswerk). Een vergelijking met Nijmegen, als grote plaats en legervestiging levert beperkte resultaten. Het glaswerk van Huissen-Loovelden zal op een lokale markt zijn gekocht (Nijmegen?) of in het goed bereikbare Keulen, als groot handels- en productiecentrum of misschien wel door de bewoners zijn meegenomen van elders (handelsreizen, dienstplicht).

5.6.4 Natuursteen

M.J.A. Melkert

Afgezien van de wetsteen in CR09, is bij de andere graven geen natuursteen aangetroffen. Bij de aardewerkconcentratie AWC01 is wel een klein fragment groene daklei met vierkant nagelgat gevonden. Hier kan als *terminus post quem* de Midden-Romeinse tijd worden aangehouden. Op basis van het natuursteen kan een middeleeuwse datering echter niet worden uitgesloten.

In KG07 is tot slot een verbrand fragment arkose verzameld. Deze heeft echter geen daterende waarde.

5.6.5 Fysisch antropologisch onderzoek

A. Pijpelink

Algemene beschrijving van het materiaal

Tijdens de opgraving zijn 102 sporen als crematiegraf aangeduid. De crematiegraven zijn in sommige gevallen in meerdere delen verzameld waardoor deze over meerdere vondstnummers zijn verdeeld (in totaal 168 vondstnummers). Ook zijn er twee inhumatiegraven aangetroffen binnen het grafveld, met elk een eigen vondstnummer. Ten slotte zijn er twee losse concentraties met crematieresten aangetroffen. Alle vondstnummers zijn fysisch antropologisch onderzocht.¹⁵⁰

---

¹⁴⁹ Van den Dries, 2007a, 84 e.v.

¹⁵⁰ Voor het crematieonderzoek in het algemeen en de gebruikte methoden zie Bijlage 2 (ADC-link bij de administratieve gegevens).

Het gewicht

De sporen met crematieresten binnen dit onderzoek bevatten zeer weinig tot zeer veel botmateriaal en variëren in gewicht van 1 gr tot 2943 gr.¹⁵¹ Opvallend is het hoge gewicht van enkele crematies. Negenentwintig crematies bestaan uit meer dan 1 kg aan crematieresten, waarvan er zeven zelfs meer dan 2 kg materiaal bevatten. Een dergelijk hoog gewicht wordt niet vaak aangetroffen en geeft aan dat de site bijzonder goed geconserveerd is. Daarnaast zal de lage verbrandingsgraad een rol spelen in het hoge gewicht. Veel van de crematiegraven met een zeer laag gewicht aan crematieresten behoren toe aan kleine kinderen. De twee losse contexten hebben een dergelijk laag gewicht dat deze vermoedelijk geen graf vertegenwoordigen. Vermoedelijk zijn deze resten verwaaid of door middel van bioturbatie buiten de oorspronkelijke context terecht gekomen.

Tabel 5.12 *Gewicht van de crematies met bijbehorende vondstnummers.*

Grafnr	CR	Vondstnummer	Gewicht (gr.)	Grafnr	CR	Vondstnummer	Gewicht (gr.)
GRAF 79	CR001	198	15	GRAF 58	CNT017	523, 515, 516	1078
GRAF 73	CR002	199, 200	63	GRAF 84	CNT018	550	134
GRAF 28	CR003	223	19	GRAF 83	CNT019	547	159
GRAF 37	CR004	281	54	GRAF 82	CNT020	548	1251
GRAF 29	CR005	278, 282	599	GRAF 70	CNT021	555, 553	1270
GRAF 30	CR006	277, 283	132	GRAF 34	CNT023	587	1187
GRAF 13	CR007	220, 221, 222	436	GRAF 47	CNT 24	577	184
GRAF 19	CR008	305	1	GRAF 48	CNT 25	592	2
GRAF 24	CR009	335, 344, 345	1577	-	CNT 26	581	1
GRAF 18	CR010	302, 303	1130	GRAF 85	CNT 27	588	5
GRAF 17	CR011	306, 309	67	GRAF 46	CNT 28	280, 289	167
GRAF 14	CR012	310	902	GRAF 36	CNT 29	575	85
GRAF 22	CR013	301	7	GRAF 35	CNT 30	591, 579	2019
GRAF 12	CR017	362, 363	446	GRAF 71	CNT 31	599	350
GRAF 8	CR018	393	1761	GRAF 69	CNT 32	597	16
GRAF 11	CR019	383	523	GRAF 84	CNT 33	598	564
GRAF 10	CR021	384	1083	GRAF 59	CNT 34	514	30
GRAF 5	CR022	399, 402	714	GRAF 34	CNT036	616, 617	95
GRAF 4	CR023	395, 396, 412	1163	GRAF 36	CNT037	614	106
GRAF 3	CR024	411	2943	GRAF 32	CNT039	613, 612	373
GRAF 1	CR025	378	254	GRAF 31	CNT040	621, 623, 624	828
GRAF 2	CR026	371, 372, 373, 375, 376	859	GRAF 33	CNT 45	619, 620, 629	1702
GRAF 5	CR027	398	3	GRAF 25	CNT 46	647, 646	32
GRAF 81	CR029	385	1277	GRAF 25	CNT 47	636	2
GRAF 120	CNT001	422	842	GRAF 41	CNT 48	658, 657	55
GRAF 117	CNT002	413	707	GRAF 52	CNT 49	667	779
GRAF 101	CNT003	432	1056	GRAF 54	CNT 50	689	1664
GRAF 51	CNT004	447	34	GRAF 56	CNT 52	695	85
GRAF 50	CNT005	465	1015	GRAF 57	CNT 53	670, 669, 678	55
GRAF 45	CNT006	448	12	GRAF 57	CNT 54	675	1009
GRAF 43	CNT007	468, 451, 466, 467	627	GRAF 77	CNT 55	885	9
GRAF 45	CNT008	488, 487, 490, 484	1064	GRAF 53	CNT 56	719	101
GRAF 83	CNT009	528	2119	GRAF 68	CNT 57	731	1099
GRAF 49	CNT010	578	347	GRAF 67	CNT 58	723, 732	2062
GRAF 44	CNT011	475, 478, 471	981	GRAF 66	CNT 59	733	780
GRAF 97	CNT012	460	1172	GRAF 65	CNT 60.1	737, 740	20
GRAF 62	CNT013	507	705	GRAF 65	CNT 60.2	746	1060
GRAF 60	CNT014	508, 570	1171	GRAF 40	CNT 62	748, 750	78
GRAF 61	CNT015	513	3	GRAF 39	CNT 63	755, 757	2
GRAF 59	CNT016	511, 510	1748	GRAF 121	CNT 65	775	9

151 CNT 81 bestaat uit 4014 gram, maar bestaat uit drie graven die als één zijn verzameld.

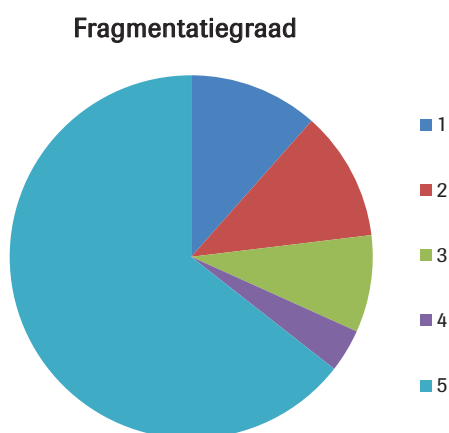
Grafnr	CR	Vondstnummer	Gewicht (gr.)	Grafnr	CR	Vondstnummer	Gewicht (gr.)
GRAF 116	CNT 66	774, 778, 764	59	GRAF 86	CNT 83	923, 911	1363
GRAF 75	CNT 67	839	602	GRAF 88	CNT 85	910, 916	611
GRAF 106	CNT 69	798, 801	1824	GRAF 92	CNT 86	924	450
GRAF 106	CNT 70	813, 795	99	GRAF 93	CNT 87	928, 926, 931, 930	473
GRAF 107	CNT 71	783	444	GRAF 94	CNT 88	925	Inhumatie
GRAF 96	CNT 73	819, 816, 815	878	GRAF 103	CNT 89	932	373
GRAF 128	CNT 74	807	76	GRAF 108	CNT 90	940	401
GRAF 74	CNT 76	840	2082	GRAF 99	CNT 91	933	37
GRAF 105	CNT 77	857	Inhumatie	GRAF 118	CNT 92	956	736
GRAF 77	CNT 78	888	17	GRAF 108	CNT 93	958	10
GRAF 78	CNT 79	879, 889, 878, 874, 872	297	GRAF 11	CNT 95	945	38
GRAF 78	CNT 80	887, 886	114	-	Los 1	382	2
GRAF 78	CNT 81	884	4014	-	Los 2	481	12
GRAF 87	CNT 82	907	1011				

De fragmentatiegraad, de intactheidsratio en de selectie van lichaamsonderdelen

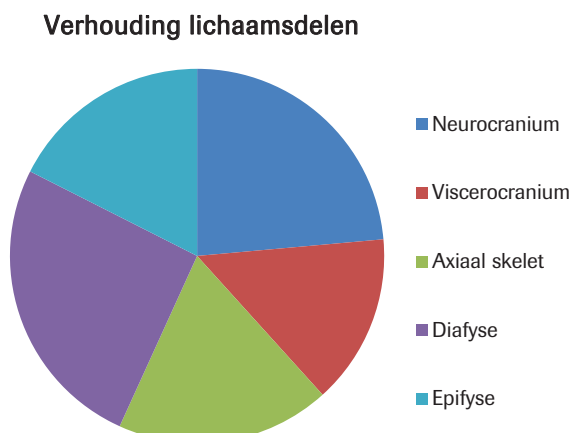
De fragmentatiegraad van het materiaal is sterk wisselend, van zeer klein (1) tot zeer groot (5). Van de 66.360 gr verbrand bot in totaal, is 28.809 gr kleiner dan 10 mm (43%) en is 37551 gr groter dan 10 mm (57%). Afbeelding 5.38 geeft weer hoe vaak de verschillende maximale fragmentatiegroottes voorkomen binnen dit onderzoek (zie ook Bijlage 2 via de ADC-link bij de administratieve gegevens).

De intactheidsratio is evenals de fragmentatiegraad zeer wisselend en varieert tussen de 0 en 0.966494. Het gemiddelde is 0,4341320. Dit bevestigt dat het materiaal zeer wisselend van formaat is (zie verder Bijlage 2).

Zoals afbeelding 5.39 laat zien komen het neurocranium en de diafyse fragmenten het meest voor. Dit is conform de verwachting als men kijkt naar de compactheid van het bot. Het viscerocranium, het axiale skelet en de epifyses zijn in een iets mindere mate aanwezig en ontbreken regelmatig in crematies. Er lijkt geen bewuste selectie of deselectie te zijn geweest voor een specifiek lichaamsonderdeel. Alle kuilen bevatten meerdere lichaamsdelen. Het lijkt er daarom op dat alle kuilen een volledig graf representeren.

Afb. 5.38 Verhouding van de maximale fragmentatiegraad per spoor met crematieresten.

Afb. 5.39 Verhouding van de aanwezigheid van de verschillende lichaamsdelen binnen het onderzoek.

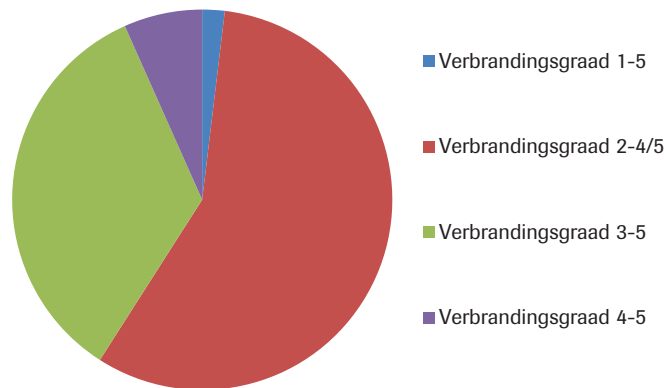
De verbrandingsgraad

De crematies binnen dit onderzoek zijn slecht tot goed verbrand. Veel crematieresten zijn zwart van kleur. Twee crematies bevatten enkele delen die zelfs helemaal niet verbrand zijn.

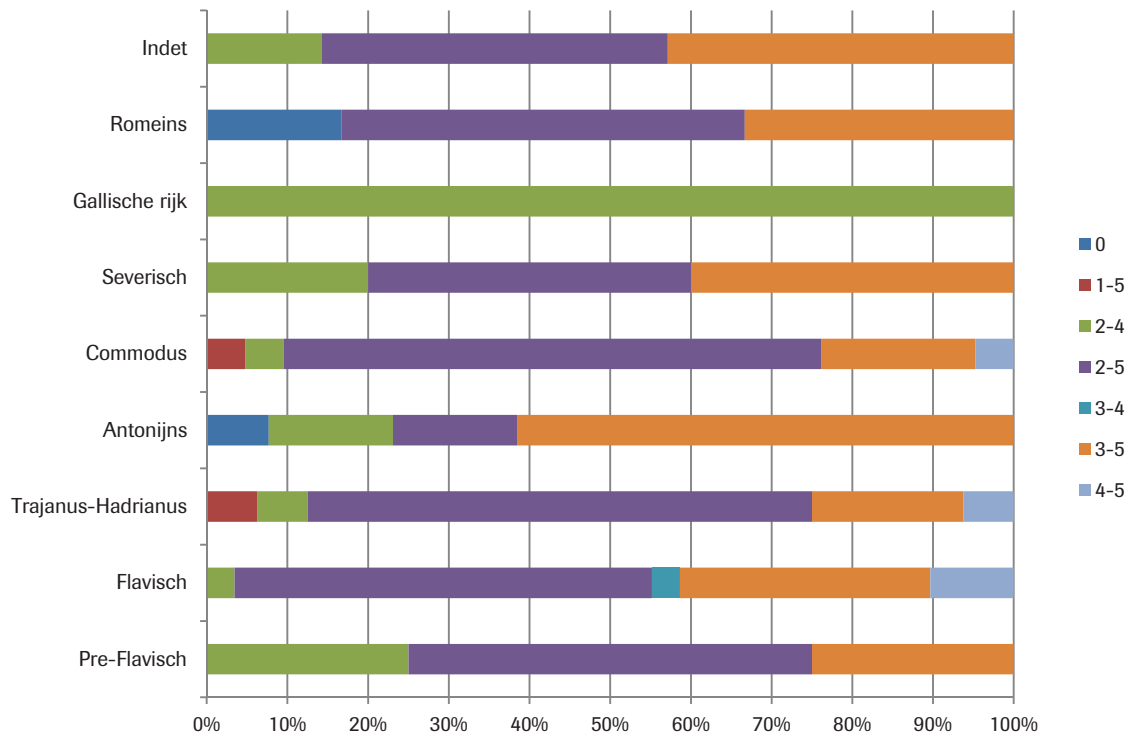
Er zijn 60 crematies verbrand op een temperatuur van 275-800 °C, 36 crematies zijn verbrand op 450-800 °C en hoger. De laatste 7 crematies zijn verbrand op 650 tot 800 °C en hoger (zie afb. 5.40). Deze wisseling in verbrandingstemperatuur en de gemiddeld lage verbrandingstemperatuur komt systematisch in de meeste crematies voor. Een mogelijke verklaring hiervoor is een tekort aan brandstof om de doden mee te kunnen verbranden. De verbrandingsgraad naar periode is weergegeven in de grafiek op afb. 5.41. Wat het grafveld van Huissen- Loovelden bijzonder maakt is de lage verbrandingsgraad (2/5). In de grafiek valt te zien dat deze in alle statistisch van belang zijnde perioden een fors percentage inneemt, behoudens de Antonijnse periode. Bekijken we de verhoudingen lage/hoge verbranding diachroom dan zien we geen ontwikkelingen. Een ontwikkeling van het bosbestand of houtvoorraden laat zich dus moeilijk raden aan de hand van de hitte waarmee is gecremeerd en lijkt de lage verbrandingsgraad een lokaal element in het grafritueel te zijn.

Twee individuen zijn onverbrand begraven. Het gaat hierbij om twee foetussen die tussen de 7 en 9 maanden zwangerschap zijn overleden.

Verhouding verbrandingsgraad

Afb. 5.40 Verhouding van de verschillende verbrandingsgraden.

Afb. 5.41 Percentage verbrandingsgraad naar periode.

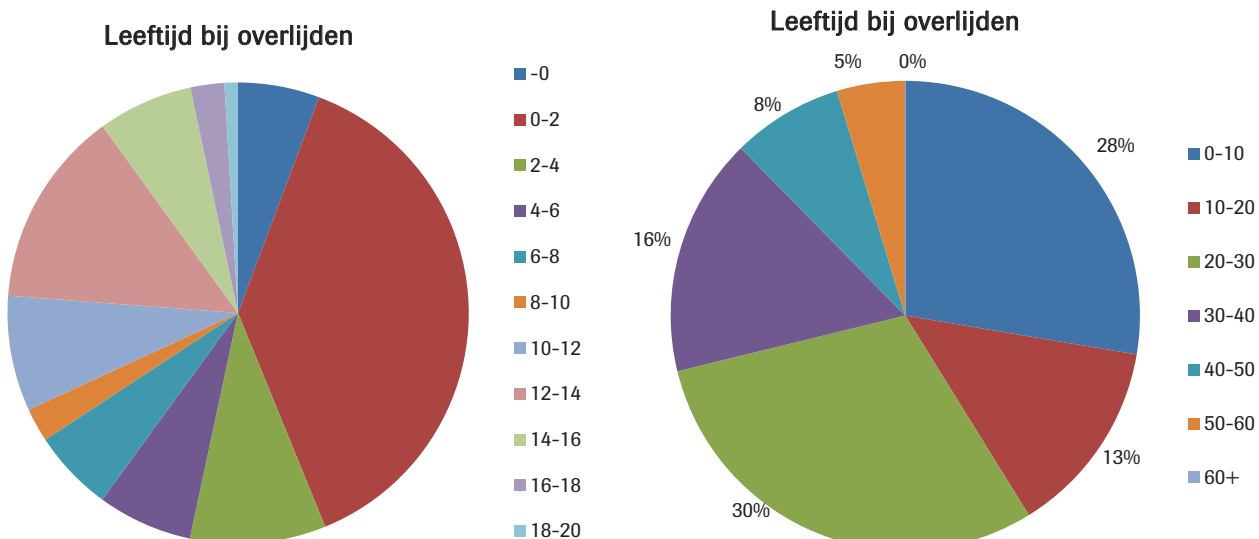
De leeftijd bij overlijden en het geslacht

In totaal zijn de menselijke resten van 111 individuen opgegraven en onderzocht. Twee individuen betreffen foetussen welke zijn begraven in plaats van gecremeerd. Alle andere individuen zijn wel gecremeerd.

Van één individu kan geen leeftijd worden vastgesteld. Van 26 individuen kan alleen een minimale leeftijd bij overlijden worden vastgesteld. Van de 112 individuen zijn 35 individuen onvolwassen¹⁵². Achttien individuen zijn tussen de 20 en 30 jaar oud overleden, twintig individuen zijn tussen de 20 en 40 overleden en twaalf individuen zijn tussen de 30 en 60 jaar overleden (afb. 5.42 en 5.43).

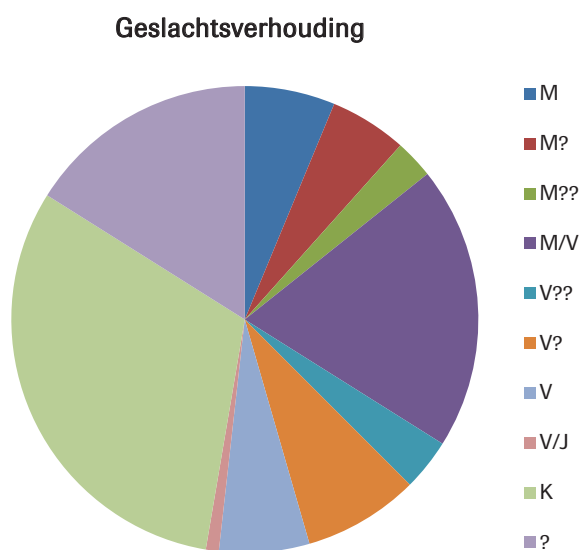
Personen ouder dan 60 jaar zijn niet vertegenwoordigd op het grafveld.

Van 40 individuen kan geen uitspraak worden gedaan betreft het geslacht.¹⁵³ Zestien individuen vertonen mannelijke kenmerken, en 20 individuen vertonen vrouwelijke kenmerken (afb. 5.44). Eén individu heeft erg fragiel botmateriaal, waardoor het zowel een vrouw als een juveniel kan zijn.

Afb. 5.42 Overzicht verhouding van de leeftijd bij overlijden van de kinderen.

Afb. 5.43 Overzicht van de leeftijd bij overlijden per 10 jaar.

Afb. 5.44 Geslachtsverhouding.

152 Dit is inclusief de twee inhumatiegraven.
 153 Hierbij zijn de kinderen niet meegerekend.

In vijf contexten zijn meerdere individuen waargenomen. Het betreft context 7, 28, 58, 60 en 81. Context 7 en 28 bestaan uit twee vondstnummers, waar elk individu in het veld een eigen vondstnummer heeft gekregen. Vermoedelijk zijn in deze twee contexten de twee individuen apart bijgezet en niet samen op de brandstapel verbrand. Context 60 bestaat uit twee aparte urnen met elk de resten van een apart individu. Context 60 is daarom opgesplitst in context 60.1 en 60.2. Context 81 bestaat uit drie individuen en slechts één vondstnummer, maar vermoedelijk gaat het hier om drie individuele graven die zo dicht op elkaar lagen dat ze in het veld als één graf zijn verzameld. Alleen context 58 lijkt een echt dubbelgraf te zijn. Dit graf bevat de resten van twee vrouwen, welke beiden tussen de 20 en 40 jaar oud zijn overleden.

Ziekteverschijnselen

Bij dertien individuen zijn ziekteverschijnselen aangetroffen (tabel 5.13). Het gaat hier vooral om degeneratieve gewrichtsaandoeningen,¹⁵⁴ maar er zijn ook enkele gevallen van verbeende peesaanhechtingen als gevolg van stress, een goedaardige tumor en beenvliesontsteking aangetroffen. Er zijn ook enkele gebitsaandoeningen aangetroffen. Drie individuen vertonen *ante mortem* (voor de dood) tandverlies. En bij één individu is een *cariës* (een gaatje) waargenomen. Ten slotte heeft één individu een *sutura metopica*. Dit is een aangeboren afwijking, waarbij de schedelnaad op het voorhoofd niet volledig fuseert.¹⁵⁵

Tabel 5.13 Ziekteverschijnselen en overige aandoeningen per individu.

CR	Vondstnummer	Geslacht	Leeftijd	Aandoeningen
Cr009	335, 344, 345	m/v	20-40	Degeneratieve veranderingen in de wervelkolom (DDD) en <i>ante mortem</i> tandverlies
CNT004	447	?	15+	Cariës
CNT009	528	m	20-30	Degeneratieve veranderingen in de wervelkolom (VOA)
CNT016	510, 511	v?	30-60	Degeneratieve veranderingen in de knie (POA) en in de wervelkolom (VOA), goedaardige tumor
CNT020	548	m/v	30-60	Degeneratieve veranderingen in de knie (POA) en in de wervelkolom (VOA)
CNT023	587	v	20-40	Degeneratieve veranderingen in de wervelkolom (VOA)
CNT 40	621, 623	m	20-40	Degeneratieve veranderingen in de wervelkolom (VOA) en <i>ante mortem</i> tandverlies
CNT057	731	v	20-30	Degeneratieve veranderingen in de wervelkolom (VOA)
CNT058	723, 732	v	20-40	Sutura metopica
CNT067	839	m/v	20+	Beenvliesontsteking
CNT081	884	m?	30-60	Verbeende peesaanhechtingen knieschijf
CNT082	907	m	30-60	Verbeende peesaanhechtingen knieschijf
CNT083	923, 911	m	30-60	<i>Ante mortem</i> tandverlies

Lichaamslengte

Van zeven individuen is een lichaamslengteberekening te maken aan de hand van de diameter van het proximale spaakbeen gewricht (tabel 5.14).

Tabel 5.14 Lichaamslengteberekening per individu.

CR	Vondstnummer	Geslacht	Leeftijd	Lichaamslengteberekening (cm)
Cr023	395, 396, 412	m?	20-40	175,5
CNT001	422	m/v	20-40	166-171,8
CNT002	413	m/v	20-40	166-171,8
CNT009	528	m	20-30	176
CNT0057	731	v	20-30	164
CNT069	798, 801	m?	30-60	173,5
CNT081	884	m?	30-60	181

¹⁵⁴ Er zijn drie soorten degeneratieve gewrichtsaandoeningen: *perifere osteoartrrose* of POA (artrose in alle gewrichten behalve in de wervelkolom), *vertebrale osteoartrrose* of VOA (artrose in de onderlinge articulatievlakken van de wervelkolom) en de *degeneratieve disc disease* of DDD (slijtage en botreactie in de tussenwervelschijven).

¹⁵⁵ Deze schedelnaad fuseert gewoonlijk voor het tweede levensjaar.

Grafgiften

In vrijwel alle graven zijn grafgiften aangetroffen in de vorm van aardewerk, glas, metaal en dierlijk bot. In achttien crematies zijn groene verkleuringen op het botmateriaal aangetroffen, als gevolg van de bijgave van bronzen of koperen voorwerpen (zie Bijlage 1).

In 54 crematies is dierlijk bot aangetroffen, zowel verbrand als onverbrand.

De aanwezigheid van metaal en dierlijk bot tussen menselijke crematieresten duidt op de aanwezigheid van grafgiften bij de verbranding en/of depositie van het botmateriaal. De aanwezigheid van verbrand dierlijk bot indiceert dat de grafgiften vermoedelijk zijn mee verbrand. Veel grafgiften zijn onverbrand. Deze voorwerpen moeten dus aan de overledene zijn meegegeven na de verbranding.

Conclusie

Er zijn in totaal 104 crematiegraven met 110 individuen en twee inhumatiegraven aangetroffen en onderzocht. Opvallend zijn de grote hoeveelheid kinderen (32%) en de lage verbrandingsgraad. Het hoge percentage kinderen is opvallend omdat kinderen meestal niet zo frequent worden aangetroffen. Het sterftepercentage is echter wel reëel. Het hoge percentage kinderen heeft vermoedelijk te maken met de goede conservering van de site. Dit is ook terug te zien in het hoge gewicht van de meeste crematies.

De lage verbrandingsgraad wijkt af van wat men in de meeste crematiegraven aantreft.¹⁵⁶ Dit kan in verband staan met een schaarste in brandstof, maar dit kan niet met zekerheid worden vastgesteld. Niet elk graf vertoont een lage verbrandingsgraad en een duidelijke diachrone ontwikkeling is niet aanwezig. Mogelijk was er *altijd* schaarste in brandstof. Mogelijk is de verbrandingsgraad een lokaal verschijnsel in het grafritueel. De lage verbrandingsgraad draagt in ieder geval bij aan een hoger gewicht aan crematieresten: er is minder materiaal goed verbrand, waardoor er meer materiaal bewaard is gebleven. Ten slotte zijn de twee inhumaties opvallend. Beide graven bevatten de resten van twee foetussen van 7 tot 9 maanden zwangerschap. Het lijkt erop dat kinderen vóór een voldragen zwangerschapstermijn niet gecremeerd werden en na de geboorte wel.

Er zijn vijf dubbelgraven aangetroffen. In drie graven lijken de individuen apart te zijn bijgezet en niet samen op een brandstapel te zijn verbrand. Context 81 bestaat uit drie individuen, maar vermoedelijk gaat het hier om drie individuele graven die zo dicht op elkaar lagen dat ze in het veld als één graf zijn verzameld. Alleen context 58 lijkt een echt dubbelgraf te zijn. Dit graf bevat de resten van twee vrouwen, welke beiden tussen de 20 en 40 jaar oud zijn overleden.

5.6.6 Zoölogie

M. Groot

Materiaal en methoden

Het materiaal bestaat uit verbrand en onverbrand dierlijk bot, waaronder ook artefacten of bewerkte fragmenten. Determinaties van het dierlijk bot en invoer in de database zijn uitgevoerd door L. Kootker (Archeoplan Eco). Enkele visresten zijn gedetermineerd door M. Dütting (Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen). Verdere analyse en rapportage is uitgevoerd door M. Groot (BCL Archaeological Support). Het bewerkte bot uit het grafveld is onderzocht door M. Rijkelijhuizen (Elpenbeen). Haar bijdrage is weergegeven in Bijlage 3 (zie ADC-link bij de administratieve gegevens).

Bij het determineren van het materiaal is gebruik gemaakt van de zoöarcheologische vergelijkingscollecties van Archeoplan Eco, het Amsterdams Archeologisch Centrum en het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen. Waar mogelijk zijn fragmenten op soort en element gedetermineerd. Wanneer het niet mogelijk was om de soort te bepalen, zijn fragmenten van zoogdieren in één van drie formaatklassen ingedeeld: klein zoogdier (bijvoorbeeld kat en haas), middelgroot zoogdier (bijvoorbeeld schaap en varken) of groot zoogdier (bijvoorbeeld rund en paard). Als dit ook niet mogelijk was, zijn fragmenten aan brede klassen als zoogdier en vogel toegewezen. Het skelet van schapen en geiten lijkt sterk op elkaar. Eén hoornpit kon als geit worden gedetermineerd; het grootste deel van het materiaal is echter toegewezen aan schaap/geit.

---

¹⁵⁶ Meestal komt verbrandingsgraad 5 voor, met af en toe verbrandingsgraad 3-5.

Alle fragmenten zijn gewogen, maar het gewicht is in de analyse verder niet gebruikt. Een van de redenen hiervoor is dat we bij het grafveld te maken hebben met zowel verbrand als onverbrand materiaal, en het gewicht voor verbrand en onverbrand materiaal niet vergelijkbaar is. Een tweede reden is dat gedurende het grafritueel een selectie van een bepaalde diersoort en lichaamsdeel werd gemaakt als grafgift, en dat het aantal fragmenten per soort, maar vooral het aantal graven waarin een bepaalde soort voorkomt, van groter belang is dan het gewicht per soort.

De compleetheid van een bot is vastgelegd met behulp van vijf fragmentatiecategorieën: 0-10%, 10-25%, 25-50%, 50-75% en 75-100%. Daarnaast is waar mogelijk geregistreerd of een fragment van de linker- of rechterkant van het lichaam afkomstig is.

De vergroeiing van de epifysen is genoteerd en gebruikt voor de bepaling van de leeftijd. Hiervoor is gebruik gemaakt van de tabellen van Silver en Habermehl.¹⁵⁷ Slijtage van het gebit van rund, schaap/ geit en varken is genoteerd met behulp van de slijtagestadia van Grant.¹⁵⁸ In één geval kon volgens haar methode voor een complete kaak een *mandible wear stage* worden vastgesteld. In enkele andere gevallen kon voor niet-complete kaken een schatting van de mandible wear stage worden gemaakt. Deze *mandible wear stages* zijn omgezet naar absolute leeftijden volgens de tabellen in Hambleton.¹⁵⁹ De kroonhoogte van twee paardenkiezen is opgemeten en deze is vertaald naar een leeftijd met behulp van de tabellen van Levine.¹⁶⁰ Waar mogelijk is het geslacht bepaald. Dit gebeurde op basis van de vorm van de hoektanden bij varken.

De mate van verbranding van dierlijk bot is van groot belang bij grafveldonderzoek. Brandsporen zijn vastgelegd als gedeeltelijk verbrand, verbrand, gedeeltelijk gecalcineerd of gecalcineerd. Vraatsporen zijn genoteerd als aanwezig of afwezig. Slachtsporen zijn geregistreerd als hakspoor of snijspoor; daarnaast is de locatie op het bot omschreven. Er konden slechts enkele maten genomen worden.¹⁶¹

Doelstelling en onderzoeksvragen

Het doel van het zoöarcheologische onderzoek is om inzicht te verkrijgen in de rol die dierlijke resten in het grafritueel speelden. De relevante onderzoeksvragen uit het Programma van Eisen zullen aan de hand van de onderzoeksresultaten worden beantwoord.¹⁶²

Resultaten

Uit 63 graven zijn verbrande of onverbrande dierlijke resten afkomstig.¹⁶³ In vier gevallen is dierlijk bot alleen uit de kringgreppel verzameld. In totaal zijn 1355 fragmenten dierlijk bot uit graven onderzocht. Omdat sommige fragmenten aan elkaar passen, is het aantal fragmenten dierlijk bot waarop de analyse is gebaseerd wat lager: 1020. Van deze 1020 fragmenten kon 29% worden gedetermineerd. De soort met het grootste aantal fragmenten is varken, gevolgd door schaap of geit, rund en kip. Alle andere soorten zijn met lage percentages vertegenwoordigd.

Bij grafvelden is het eigenlijk zinvoller om niet met het aantal fragmenten per soort, maar met het aantal graven per soort te rekenen, omdat elk graf een specifiek moment vertegenwoordigt (of soms meerdere momenten in het grafritueel). Daarnaast geldt dat in het Romeinse grafritueel vaak niet alle resten van verbrande grafgiften werden verzameld (net als bij de crematie), zodat in het ene graf meer fragmenten aanwezig zijn dan in het andere, terwijl dezelfde soort grafgift meegegeven kan zijn.

Het grafveld ligt op de plaats van een oudere nederzetting. Hierdoor is het mogelijk dat ouder materiaal bij het graven van een graf is opgespit en in het graf terecht is gekomen. Daarom zijn graven met slechts enkele, kleine fragmenten dierlijk bot van minder waarde voor het zoöarcheologisch onderzoek. Dit geldt vooral wanneer het materiaal niet verbrand is, aangezien nederzettingsafval doorgaans weinig verbrand bot bevat.

157 Silver 1969, 285-286; Habermehl 1975, 48, 104-5, 121-2, 150, 166-7.

158 Grant 1982.

159 Hambleton 1999, 64-65. Leeftijdscategorieën volgens Bull/Payne (1982), Halstead (1985), Higham (1967) en Payne (1973).

160 Levine 1982, 250, tabellen 3b en 3c.

161 Maten zijn genomen volgens Von den Driesch 1976.

162 Veldman 2013.

163 Hierbij zijn de dubbele grafkuilen in twee graven apart meegeteld. Het gaat om grafnummers 45 en 57.

Tabel 5.15 Aantal verbrande en onverbrande fragmenten per soort voor het grafveld. #: totaal aantal fragmenten te laag om percentages te berekenen.

	n verbrand	n onverbrand	totaal	%	% verbrand
schaap/geit	7	57	64	21,9	10,9
varken	70	67	137	46,9	51,1
rund	3	37	40	13,7	7,5
paard	0	4	4	1,4	#
hond	0	1	1	0,3	#
hert	1	0	1	0,3	#
kip	21	9	30	10,3	70
gans	0	7	7	2,4	#
eend	1	5	6	2,1	#
snoek	0	1	1	0,3	#
karperachtige	0	1	1	0,3	#
totaal gedetermineerd	189	103	292	100	64,7
klein zoogdier	0	8	8		
middelgroot zoogdier	52	56	108		
groot zoogdier	14	20	34		
zoogdier	118	352	470		
vogel	45	53	98		
amfibie	0	1	1		
(woel)muisachtige	0	9	9		
totaal	332	688	1020		32,5

Vijf grafkuilen en twee kringgreppels bevatten zo weinig materiaal dat ook nog eens niet determineerbaar was, dat ze niet verder in de analyse zijn betrokken.¹⁶⁴

Wanneer we naar het aantal graven per soort kijken, komen resten van schaap of geit het meeste in graven voor, gevolgd door rund, varken en kip (tabel 5.16). Andere soorten zijn in slechts één of twee graven aangetroffen. Het fragment hert is een fragment van een gewei en daarmee geen voedselrest.

Tabel 5.16 Aantal graven per soort met verbrand en onverbrand dierlijk bot. Percentages zijn berekend op basis van het totaal aantal graven van 49. In deze tabel zijn alleen graven met gedetermineerd dierlijk bot opgenomen. Kringgreppels zijn niet meegeteld.

*het totaal aantal graven per soort is niet gelijk aan het aantal graven verbrand + het aantal graven onverbrand omdat graven zowel verbrand als onverbrand materiaal van één soort kunnen bevatten.

°het totale percentage is niet 100% omdat graven resten van meerdere diersoorten kunnen bevatten.

	n graven verbrand	n graven onverbrand	n graven totaal*	%
schaap/geit	6	22	26	53,1
varken	7	11	17	36,7
rund	3	17	19	38,8
paard	0	1	1	2,0
hond	0	1	1	2,0
hert	1	0	1	2,0
kip	5	2	7	14,3
gans	0	1	1	2,0
eend	1	1	1	4,1
kip/eend	1	0	1	2,0
kip/gans	1	0	1	2,0
kleine vogel	1	0	1	2,0
snoek	0	1	1	2,0
karperachtige	0	1	1	2,0
totaal	31	62	90	n.v.t. °

164 Het betreft grafnummers 1, 34, 35, 53, 81, 101, 105 en 121.

Verbrand-onverbrand

De mate van verbranding is belangrijk omdat deze informatie levert over het moment in het grafritueel en de locatie waarop vlees werd meegegeven: op de brandstapel of in het graf. Voor varken en kip zijn meer verbrande dan onverbrande fragmenten aanwezig. Hert en kleine vogel zijn alleen verbrand aangetroffen, maar beide slechts eenmaal, dus dit zegt wellicht weinig. Bij alle andere soorten zijn onverbrande fragmenten (veel) algemener dan verbrande fragmenten. Wanneer naar het aantal graven wordt gekeken, zijn er meer graven met onverbrande varkensresten dan graven met verbrande varkensresten. Bij kip is dit andersom. Voor hert en kleine vogel verandert niks, gezien de kleine aantallen. Bij de overige soorten zijn graven met onverbrande resten algemener dan die met verbrande resten. Het lijkt erop dat kip vooral op de brandstapel werd meegegeven, en de andere soorten vaker in het graf werden meegegeven.

Aantal soorten per graf

Van de 54 graven zijn er vijf waarvoor geen enkel fragment op soort gebracht kon worden. In 27 graven is één diersoort vertegenwoordigd, in veertien graven twee diersoorten, in vijf graven drie diersoorten, in één graf vier diersoorten en in één graf vijf soorten. Bij de graven met twee diersoorten zijn schaap of geit + varken en schaap of geit + rund de meest voorkomende combinaties (tabel 5.17). De graven met drie soorten hebben allemaal een verschillende samenstelling. In graf 24 zijn resten van varken, rund, kip en gans aanwezig. Opvallend is dat kip vooral in combinatie met andere soorten wordt aangetroffen, en zelden op zichzelf.

Tabel 5.17 Aantal soorten per graf en aangetroffen combinaties van soorten.

	aantal graven	soort/combinatie soorten	aantal
geen determineerbare fragmenten	5		5
één soort	27	schaap/geit	9
		varken	6
		rund	6
		hond	1
		kip	1
		kip/eend	1
		kip/gans	1
		kleine vogel	1
		snoek	1
		twee soorten	14
schaap/geit + rund	7		
varken + rund	1		
schaap/geit + hert	1		
kip + varken	1		
drie soorten	5	schaap/geit + rund + kip	2
		schaap/geit + varken + paard	1
		varken + rund + eend	1
		schaap/geit + varken + karperachtige	1
vier soorten	2	varken + rund + kip + gans	1
		schaap/geit + rund + varken + kip	1
vijf soorten	1	schaap/geit + rund + varken + kip + eend	1
Totaal	54		54

Relatie diersoort-overledene

Voor 21 enkelgraven zijn geslachtsbepalingen aanwezig. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen vrouwen en kinderen. Omdat bij kinderen het geslacht doorgaans niet wordt bepaald, zijn deze als aparte categorie behandeld. In het totaal van 21 zitten alle gradaties van zekerheid of onzekerheid wat betreft de determinatie. Tabel 5.18 laat zien welke diersoorten in graven van mannen, vrouwen en kinderen voorkomen. Kip en eend komen alleen in mannengraven voor en snoek alleen in een kindergraf. Schaap of geit en varken komen in alle graven voor, en rund in zowel mannen- als vrouwengraven. Schaap of geit lijkt iets vaker voor te komen in vrouwengraven en rund in mannengraven, maar vanwege het lage aantal en de onzekerheid van sommige van de determinaties is dit geen betrouwbare conclusie.

Tabel 5.18 Het voorkomen van diersoorten per geslacht van de dode. Omdat sommige graven meerdere soorten bevatten, wijkt het totaal af van het totaal aantal graven.

diersoort	mannen	vrouwen	kinderen
schaap/geit	2	5	2
varken	2	3	1
rund	5	3	-
kip	1	-	-
eend	1	-	-
snoek	-	-	1
totaal aantal graven	7	9	5

Lichaamsdelen

Bij het verbrande materiaal zijn rib- of rompstukken het meest algemeen, gevolgd door kop en achterpoot (tabel 5.19). Bij het onverbrande materiaal zijn voorpoten het meeste aangetroffen, gevolgd door rib- of rompstukken en kop. In vier gevallen lijken complete vogels meegegeven te zijn, omdat elementen uit verschillende delen van het lichaam aanwezig zijn.

In graf 40 echter, zijn zoveel delen van een schaap of geit aanwezig (kop, linker en rechter voorpoot, linker en mogelijk rechter achterpoot en ribstuk van een middelgroot zoogdier) dat hier mogelijk een compleet dier is vertegenwoordigd.

Kringgreppels en aardewerkdeposities

In vier gevallen is dierlijk bot in de kringgreppel rond het graf aangetroffen. In alle vier gevallen was het materiaal onverbrand: een scheenbeen van een rund (graf 38), een fragment van een onderkaak van een rund (graf 90), een onderkaak van een hond (graf 73) en een kop van een paard (graf 75). In twee gevallen is dierlijk bot in aardewerkdeposities aangetroffen.

Aardewerkdeposities vertonen gelijkenis met een grafkuil, maar bevatten doorgaans geen crematieresten. Het verschil is echter niet altijd duidelijk. In graf 41 is een kies van een schaap of geit aanwezig. Het zou hier ook om zwerfvuil kunnen gaan, maar het feit dat de kies net als het aardewerk verbrand is, pleit ervoor om deze als deel van de depositie te zien. In graf 64 bevinden zich de onverbrande linker en rechter voor- en achterpoten van een varken.

Per fase

De graven dateren niet allemaal uit dezelfde periode. Van de graven met dierlijk bot die hier besproken zijn (en met uitzondering van de kringgreppels) dateren 4 graven tot de pre-Flavische periode, 14 tot de Flavische, 9 tot de periode Trajanus-Hadrianus, 11 tot de Antonijnse periode, 9 tot de periode Commodus, 3 tot de Severische periode en 1 tot de periode Gallische Rijk.¹⁶⁵ Indien de graven per periode worden bekeken, zijn nauwelijks verschillen zichtbaar in diersoorten en lichaamsdelen (tabellen 5.19 en 5.20). Het enige mogelijke verschil is dat de Flavische periode wat meer variatie lijkt te vertonen in diersoort. De gans, eend, snoek en het paard dateren alle uit deze periode. Het is echter ook de periode met het grootste aantal graven met dierlijk bot.

Kip wordt in de Romeinse tijd geïntroduceerd en daarom is het interessant om te zien wanneer deze soort in het grafritueel wordt opgenomen. In het grafveld in Huissen dateren de vroegste graven met kip uit de Flavische periode.

Leeftijd en geslacht

De gegevens voor de leeftijd waarop dieren werden geslacht zijn beperkt. Schapen of geiten lijken voornamelijk voor de leeftijd van 3,5 jaar geslacht te zijn, varkens vooral op leeftijden jonger dan 2 jaar, en runderen op leeftijden jonger dan 4 jaar. Er zijn echter ook aanwijzingen voor volwassen schapen en runderen. Over selectie van dieren op basis van geslacht kan weinig worden gezegd; de enige twee

¹⁶⁵ Eén graf dateert tot de periode Trajanus-Hadrianus of Commodus, en één graf kon niet nauwkeuriger dan Romeins gedateerd worden.

geslachtsbepalingen wijzen erop dat bij het varken zowel mannelijke als vrouwelijke dieren voor het grafritueel in aanmerking kwamen.

Slacht en vraat

Vraatsporen van honden zijn slechts tweemaal aangetroffen: op een middenvoetsbeen van een varken uit graf 83 en op een niet-determineerbaar zoogdierfragment uit graf 96. In beide gevallen gaat het om kleine fragmenten en is het mogelijk dat dit resten uit oudere sporen zijn. In het geval van het varken, echter, pleit de vondst van twee voetfragmenten van andere diersoorten voor een grafgift. Het lijkt erop dat men hier bewust drie botten uit de voet van verschillende diersoorten heeft uitgekozen. Een laag percentage vraatsporen is niet verwonderlijk voor een grafveld, aangezien dierlijk bot niet aan het oppervlak rondslingerde maar direct in de grafkuil werd begraven.

Tabel 5.19 Aantal graven per soort per periode (niet identificeerbaar bot weggelaten).

soort	pre- Flavisch	Flavisch	Trajanus- Hadrianus	Antonijns	Commodus	Severisch	Rom	totaal
schaap/geit	3	5	5	5	4	3	1	26
varken		6	2	7	1	1	1	18
rund		8	2	4	3	2		19
paard		1						1
hert	1							1
kip		3		3	1			7
gans		1						1
eend		2						2
kip/eend					1			1
gans/kip					1			1
snoek		1						1
karperachtige							1	1
totaal	4	27	9	19	11	6	3	79

Tabel 5.20 Aantal lichaamsdelen per soort per periode (niet identificeerbaar bot weggelaten).

soort		pre- Flavisch	Flavisch	Trajanus- Hadrianus	Antonijns	Severisch	totaal
schaap/geit	kop		1			1	2
	voerpoot			1	1	1	3
	achterpoot				1	1	2
varken	kop		1		2		3
	rompstuk		1				1
	voerpoot		2		2		4
	achterpoot		1		2		3
rund	voet		1				1
	voerpoot		1				1
middelgroot zoogdier	ribstuk		1	2	1	1	5
	rompstuk		1		1		2
kip	compleet		2		1		3
gans	compleet		1				1
eend	compleet		1				1

Slachtsporen zijn op zes fragmenten aanwezig, alle van schaap of geit (snijsporen op distale diafyse opperarmbeenen en rond proximale epifyse spaakbeenen en hakspoor op kop van een dijbeen), varken (hakspoor op heiligbeen en ellepijp) of middelgroot zoogdier (snijsporen op een rib). Op gecalcineerde resten zijn slachtsporen slecht zichtbaar. Dit verklaart in dit geval echter niet het lage percentage slachtsporen, want in Huissen is juist veel onverbrand materiaal gevonden. Juist op de runderbotten zijn slachtsporen te verwachten, omdat deze vanwege hun grotere formaat doorgaans meer slachtsporen vertonen dan botten van middelgrote zoogdieren. In het geval van de middelgrote zoogdieren kan het

lage aantal slachtsproten verklaard worden doordat doorgaans lichaamsdelen worden meegegeven. Bij consumptieafval worden die in kleinere stukken verdeeld, wat meer slachtsproten oplevert.

Enkele voorbeelden van graven

In deze paragraaf worden enkele graven besproken. Doel hiervan is om de variatie in dierlijke grafgiften te laten zien, dus zowel rijke als armere graven.

Graf 24, de grafkamer met zeer rijke grafgiften, is ook uitzonderlijk wat betreft vleesgiften. Deze bestaan uit een complete kip, de linker achterpoot van een varken en een ribstuk van een middelgroot zoogdier (mogelijk van het varken) die op de brandstapel mee zijn verbrand, en een complete gans en een ribstuk van een groot zoogdier die onverbrand in de grafkamer zijn geplaatst.

Graf 24 is niet het enige rijke graf. In graf 55 zijn een hele kip, een hele wilde of tamme eend, de rechter voorpoot van zowel een rund, een schaap of geit als van een varken en een ribstuk van een zoogdier onverbrand in het graf bijgezet. In het geval van de twee vogels is er enige twijfel of deze compleet zijn meegegeven, gezien het lage aantal fragmenten. Het is ook mogelijk dat het vlees van deze vogels naast het graf is opgegeten door de nabestaanden en enkele botjes in het graf zijn terechtgekomen. Uiteraard is dit ook bij de zoogdieren mogelijk, maar hier zijn meer elementen aanwezig.

Ook graf 40 is een rijk graf. Hoewel hier resten van slechts twee soorten zijn gevonden, is de hoeveelheid vlees wel aanzienlijk. Zo zijn van een schaap of geit de kop, beide voorpoten, de linker en waarschijnlijk ook de rechter achterpoot aanwezig. Een ribstuk van een middelgroot zoogdier zou van hetzelfde dier kunnen zijn. Van het rund zijn fragmenten van het heiligbeen en het linker dijbeen aangetroffen. Deze resten zijn alle onverbrand in de grafkuil geplaatst.

Bij graf 87 vinden we zowel giften die op de brandstapel zijn geplaatst (een varkenskop en in elk geval de poot van een kip, mogelijk een hele kip) en giften die onverbrand in de grafkuil zijn meegegeven (een achterpoot van een schaap of geit).

Voorbeelden van meer bescheiden graven zijn graf 33, met een onverbrande hele of halve schapenkop, graf 71, met een onverbrande linker voorpoot van een schaap of geit, en graf 93, met een onverbrande linker voorpoot van een jong varken.

In sommige gevallen is de interpretatie lastig. Zo zijn in graf 83 drie fragmenten van verschillende soorten aangetroffen: rund, varken en wilde of tamme eend. In alle drie gevallen is een bot uit de poot aanwezig. Dit zou op een bewuste selectie kunnen wijzen. Aan de andere kant spreken de verschillende gradaties van verbranding (eend verbrand, rund en varken niet) en het kleine formaat van twee van de fragmenten tegen een bewuste depositie. Bij een bewuste depositie is wellicht eerder te verwachten dat alle fragmenten verbrand of juist onverbrand zijn. Bij kleine fragmenten is het mogelijk dat deze afkomstig zijn uit sporen van de vroegere nederzetting onder het grafveld. Bij het graven van de grafkuil kunnen oudere sporen verstoord zijn, en kleine fragmenten bot in het jongere spoor terechtgekomen zijn.

Ook in de kringgreppel kunnen giften geplaatst zijn. Zo vinden we in de kringgreppel van graf 75 resten van de kop van een paard. Het paard was op gevorderde leeftijd (9,5-15,5 jr). Interessant is dat paard in grafkuilen nauwelijks is aangetroffen. In de Romeinse tijd werd paardenvlees in rurale nederzetting gegeten, maar waarschijnlijk in mindere mate dan vlees van rund, schaap en varken. Wellicht daarom was paard geen voor de hand liggende keuze voor een vleesgift aan de dode.

Een interessant gegeven in dit grafveld zijn de losse botten van rund. In vier gevallen lijken deze te groot voor zwerfafval (graven 8, 24, 52 en 106). In drie van de vier gevallen zijn de botten verbrand en de onverbrande botten zijn op een bord aangetroffen, zodat zeker is dat ze onderdeel uitmaakten van het grafritueel. De aangetroffen elementen zijn een rechter handwortelbeentje samen met een linker en rechter knieschijf, een linker hielbeen en een bekken. Het is onwaarschijnlijk dat het hier om een gift van vlees gaat, aangezien duidelijk geen hele vleesbouten vertegenwoordigd zijn, en kleinere porties rundvlees zonder bot zullen zijn geserveerd. We moeten misschien eerder denken aan een soort symbolische grafgift.

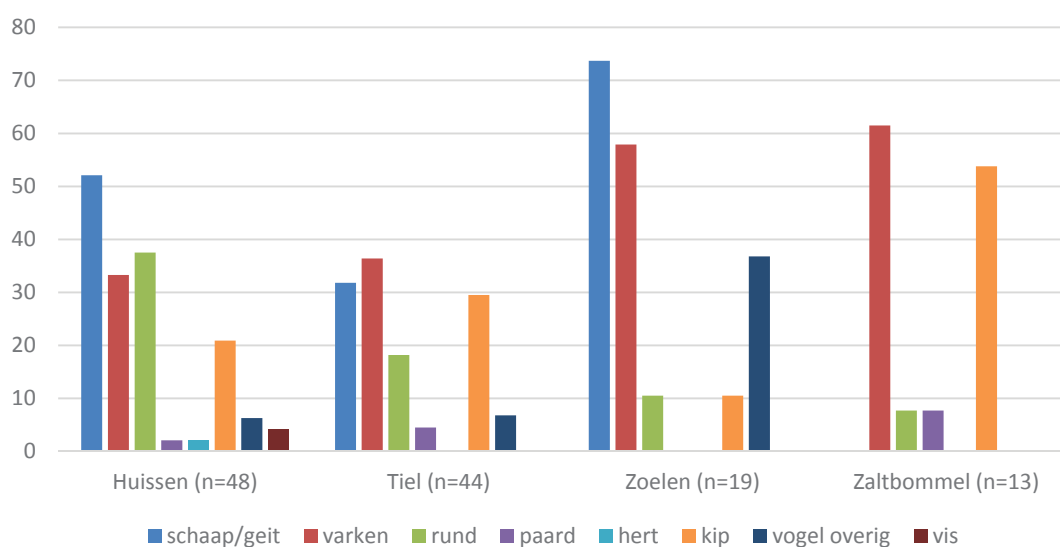
Vergelijking andere grafvelden

Bij een vergelijking van de zoöarcheologische resultaten tussen Romeinse grafvelden moet met een aantal zaken rekening worden gehouden. Als eerste verschilt het type contexten waaruit materiaal is verzameld en onderzocht. Van veel grafvelden is alleen of voornamelijk dierlijk bot uit de grafkuil onderzocht. In Huissen is ook wat materiaal in kringgreppels gevonden. In Tiel-Passewaaij is de

hoeveelheid dierlijk bot uit kringgreppels en van het oorspronkelijke oppervlak aanzienlijk.¹⁶⁶ In het grafveld in Zaltbommel is in twee kringgreppels dierlijk bot aangetroffen.¹⁶⁷ Omdat het onduidelijk is of bij andere grafvelden geen dierlijk bot in kringgreppels aanwezig was of niet verzameld is, zal in deze vergelijking voornamelijk naar de inhoud van grafkuilen worden gekeken. Resultaten van kringgreppels zullen wel kort worden genoemd. Als tweede hebben we in grafvelden te maken met een combinatie van verbrand en onverbrand dierlijk bot, dat verschillende momenten binnen het grafritueel weerspiegelt. Onverbrand bot is echter niet in alle grafvelden bewaard gebleven.

Grafvelden in Zuid-Nederland zijn redelijk goed onderzocht. Hier is echter vanwege de bodemomstandigheden alleen verbrand bot aangetroffen en onderzocht. Daarnaast is de datering voor sommige grafvelden erg breed (Late IJzertijd/Romeins). Daarom worden de belangrijkste gegevens hier slechts kort samengevat. Varken is de diersoort die het meeste voorkomt in graven in Zuid-Nederland, gevolgd door schaap of geit. Kip wordt relatief weinig gevonden, en rund nog minder.¹⁶⁸ Er is een duidelijke voorkeur voor het meegeven van achterpoten. Voorpoten en delen van de romp worden regelmatig aangetroffen, maar koppen van dieren zijn alleen in Nederweert-Rosveld aanwezig. Bij de grafvelden Nederweert-Hoebenakker en Weert-Kampershoek Noord zijn linker achterpoten beter vertegenwoordigd dan rechter achterpoten.¹⁶⁹ Bij de andere grafvelden is er geen of geen opvallend verschil.

Uit het Nederlandse riviereengebied kunnen zöoarcheologische resultaten van vijf Romeinse grafvelden met die van Huissen vergeleken worden.¹⁷⁰ Het gaat hier om grafvelden waarbij minstens tien graven met gedetermineerd dierlijk bot aanwezig waren. De soortensamenstelling verschilt sterk per grafveld (afb. 5.45). Schaap of geit of varken is de meest voorkomende diersoort in alle zes grafvelden, maar de tweede best vertegenwoordigde soort kan rund, varken, schaap of geit of kip zijn. Kip is vooral erg goed vertegenwoordigd in het grafveld in Zaltbommel, terwijl gans en eend in Zoelen opvallend veel voorkomen. Visresten zijn alleen in Huissen in grafkuilen aangetroffen, hoewel ze in Tiel wel in een andere context binnen het grafveld aanwezig zijn.

Afb. 5.45 Aantal graven per soort met verbrande of onverbrande resten voor Huissen en drie andere Romeinse grafvelden in het Nederlandse riviereengebied, in percentages van het totaal aantal graven met gedetermineerd dierlijk bot. Omdat per graf meerdere diersoorten kunnen voorkomen is het totaal niet gelijk aan 100%.

¹⁶⁶ Groot 2008.

¹⁶⁷ Esser et al. 2010.

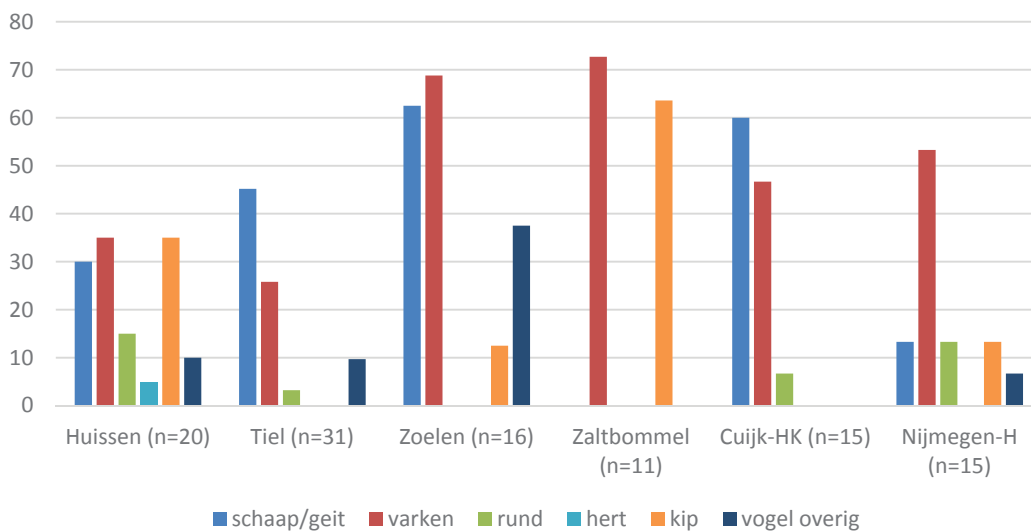
¹⁶⁸ In de Romeinse en Late IJzertijd/Romeinse grafvelden Nederweert-Hoebenakker (Groot/Hiddink 2012), Weert-Kampershoek Noord (Groot/Hiddink 2014), Someren-Waterdael (Groot/Hiddink 2011), Nederweert-Rosveld (Groot/Hiddink 2006) en Weert-Molenakkerdreef (Cavallo/Hiddink 2003).

¹⁶⁹ Late IJzertijd + Romeinse tijd, varken en schaap of geit samen.

¹⁷⁰ Tiel-Passewaaij: Groot 2008a; Zoelen-Scharenburg: Van Dijk 2011a; Zaltbommel-De Wildeman: Esser et al. 2010; Cuijk-Heeswijkse Kampen: Lauwerier 1990; Nijmegen-Hatert: Thijssen 1990.

In de grafvelden in Cuijk en Nijmegen zijn alleen verbrande resten aangetroffen. Afbeelding 5.46 laat voor de andere grafvelden ook alleen de verbrande resten zien, omdat dit een betere vergelijking geeft. Varken, schaap of geit en kip zijn de belangrijkste diersoorten, en in Zoelen daarnaast ook gans en eend. In Zaltbommel komen alleen varken en kip voor. In de grafvelden in Tiel en Zoelen zijn achterpoten onder het verbrande materiaal algemener dan voorpoten; het onverbrande materiaal laat niet toe dergelijke conclusies te trekken vanwege veel lagere aantallen.¹⁷¹ In Tiel komen linker voor- en achterpoten iets vaker voor dan rechter voor- en achterpoten.¹⁷² In Huissen was geen verschil en voor de andere grafvelden is dit niet bekend.

In de kringgreppels in Huissen zijn onverbrande resten van rund en paard aangetroffen. Dit lijkt op de resultaten van het grafveld in Tiel-Passewaaij, waar vooral resten van paard en rund in kringgreppels zijn gevonden; daarnaast waren resten van hond, edelhert, varken en kip aanwezig. Het grootste deel van de resten is onverbrand. In Zaltbommel is in twee kringgreppels dierlijk bot aangetroffen, eenmaal hond en rund en eenmaal alleen rund, in beide gevallen onverbrand. Een parallel tussen twee vondsten uit kringgreppels moet hier genoemd worden. In Huissen werden resten van de schedel van een paard in een kringgreppel aangetroffen. In Tiel zijn twee paardenschedels in een zelfde kringgreppel gevonden. De schedels lagen haaks op elkaar, tegenover de ingang van de greppel.¹⁷³

Afb. 5.46 Aantal graven per soort met verbrande dierlijke resten voor Huissen en vijf andere Romeinse grafvelden in het Nederlandse riviereengebied, in percentages van het totaal aantal graven met gedetermineerd dierlijk bot. Omdat per graf meerdere diersoorten kunnen voorkomen is het totaal niet gelijk aan 100%. Alleen graven met verbrande resten zijn meegeteld.

Vergelijking met de nederzettingen

Het grafveld ligt tussen twee nederzettingen. Voor beide is zoöarcheologisch onderzoek uitgevoerd,¹⁷⁴ zodat het mogelijk is om de samenstelling van het dierlijk bot te vergelijken. De datering van de drie onderzochte assemblages bot verschilt. Het materiaal uit nederzetting A dateert uit de eerste helft van de 3^e eeuw.¹⁷⁵ De twee andere assemblages komen beide uit nederzetting D en dateren tot 40-120 en de 2^e/3^e eeuw.¹⁷⁶

171 12-6 in Tiel en 14-3 in Zoelen.

172 8-4.

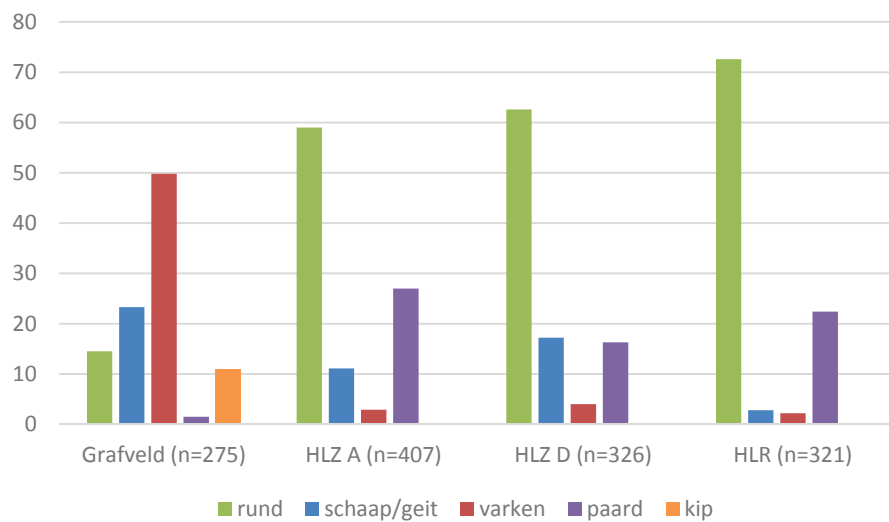
173 Groot 2008a, 173.

174 Groot 2008b; Van Dijk 2011b.

175 Daarmee is dit materiaal vergelijkbaar met dat uit de midden-Romeinse fase B in het grafveld.

176 Respectievelijk vergelijkbaar met de fase vroeg-Romeins/midden-Romeins A en de overlappende fase midden-Romeins in het grafveld.

De samenstelling van het dierlijk bot in het grafveld wijkt duidelijk sterk af van de samenstelling in de nederzettingen (afb. 5.47). Er vond duidelijk een selectie op diersoort plaats bij de keuze voor voedselgiften in het grafritueel. In de nederzettingen domineert rund, gevolgd door paard of schaap of geit, terwijl in het grafveld varken domineert, gevolgd door schaap of geit. Paard speelt geen rol van betekenis in het grafveld. Kip is goed vertegenwoordigd in het grafveld maar afwezig in de nederzettingen. In Romeins Nederland wordt kip wel aangetroffen in rurale nederzettingen, maar in veel mindere mate dan in grafvelden.

Afb. 5.47 Percentages per diersoort voor het grafveld en de nederzettingen, op basis van het totaal aantal fragmenten (zowel verbrand als onverbrand materiaal).

Conclusie

Dierlijke resten vormen een belangrijk onderdeel van de grafinventaris in Romeinse grafvelden. Het zijn de overblijfselen van voedsel dat aan de dode werd meegegeven of resten van voedsel dat de nabestaanden tijdens het grafritueel hebben gegeten. Dit voedsel (of etensresten) kon op de brandstapel geplaatst worden, waarbij het met de dode mee gecremeerd werd, of direct in het graf geplaatst, waarbij de resten niet verbrand werden. Dierlijke resten komen niet alleen in grafkuilen voor, maar ook in kringgreppels en aardewerkdeposities. In Huissen is slechts in enkele kringgreppels dierlijk bot aangetroffen, maar onderzoek in Tiel heeft een duidelijk verschil aangetoond in de samenstelling in grafkuilen en kringgreppels, zodat hier vrijwel zeker een verschillende betekenis aan moet worden toegekend.

De waarde van Huissen voor het Romeinse grafveldonderzoek in Nederland, althans wat betreft zoöarcheologie, ligt ten eerste in het relatief grote aantal graven met onverbrand dierlijk bot. Voor het rivierengebied zijn nog enkele grafvelden bekend waar onverbrand bot is aangetroffen en onderzocht, maar voor de grafvelden in Zuid-Nederland ontbreken gegevens over onverbrande giften. Ten tweede zijn in Huissen enkele rijke graven opgegraven. Ook wat betreft de vleesgiften zijn deze graven opmerkelijk.

5.7 Synthese van het grafveld

E. Blom en L.P. Verniers

5.7.1 Datering

Het grafveld is in gebruik geweest vanaf het midden van de 1^e tot het begin van de 4^e eeuw. Het grafveld wordt aangelegd op een plek die eerder gefungeerd heeft als woonerf. Dit erf dateert uit de Late IJzertijd/Vroeg-Romeinse tijd. Na bijzetting van de eerste graven is er een grote toename vast te stellen in de Flavische periode, ongeveer het laatste kwart van de 1^e eeuw. Uit het onderzochte deel van het grafveld blijkt dat vanaf deze periode het grafveld intensief wordt gebruikt. Pas gedurende de Severische periode lijkt een sterk afname waarneembaar, hoewel het veronderstelbaar is dat bijzettingen dan buiten het nu onderzochte deel van het grafveld plaatsvinden. Echte laat-Romeinse gidsfossielen in de vorm van metaal (munten of fibulae) of aardewerkvormen zijn niet aangetroffen op het grafveld. Dit is wel het geval op zowel vindplaats A als D waar een voetboogfibula, schotelfibulae en een steunarmfibula zijn aangetroffen. Dit zijn harde aanwijzingen voor aanwezigheid in de nederzettingen gedurende de 4^e en 5^e eeuw.

5.7.2 Omvang van het grafveld

Alles bij elkaar genomen is het grafveld met zekerheid minimaal 250 tot 300 jaar in gebruik geweest waarvan ruim 150 jaar waarschijnlijk continu. Daarna kunnen er onderbrekingen geweest zijn. De exacte omvang van het grafveld is moeilijk te bepalen omdat we een slecht beeld hebben van de noordzijde van het grafveld. Wel kunnen we, op basis van de vondsten die eerder tijdens andere graafwerkzaamheden aan het licht zijn gekomen, veronderstellen dat nu ongeveer de helft van het grafveld 'is gezien'. Voorts kan gesteld dat het grafveld een hoge dichtheid van graven kent. Dit geldt vooral voor het centrale deel. De situatie doet zich voor dat binnen randstructuren meerdere graven zijn bijgezet, al dan niet gelijktijdig. Tussen de grafmonumenten in de kringgreppels zijn eveneens graven bijgezet. Dit geeft aan dat minimaal eenzelfde, maar met een zekerheid grenzende waarschijnlijkheid een grotere hoeveelheid graven zich nog in de bodem bevindt.

Zowel in het oosten als het westen is het grafveld aangetast, eerst door natuurlijke verstoring (verspoeling) en later door menselijk handelen.

Opvallend is de vorm van het grafveld. Het is in het noorden zeer strak begrensd door een greppel die vervolgens een smalle hoogte in het landschap accentueert. Hoewel het niet met zekerheid is vastgesteld, wordt voor deze smalle hoge strook de functie van weg verondersteld. Het grafveld volgt deze strook, en indien het daadwerkelijk een weg betreft die de oostelijke nederzetting met de westelijke verbond, moet het grafveld (gezien enkele vondsten in het westen) aan beide zijden ervan liggen.

5.7.3 Demografie

Het fysisch antropologisch onderzoek heeft uitgewezen dat resten van 110 individuen zijn aangetroffen. Het percentage kinderen is in vergelijking met andere grafvelden ongewoon hoog. Hoewel de jongste individuen (baby's) vaak in minder verzorgde graven zijn bijgezet, maakten eenmaal geboren kinderen onderdeel uit van het grafritueel. De twee inhumaties betreffen foetussen. Over het crematieproces kan gezegd worden dat een lage verbrandingsgraad is vastgesteld. Dit geeft aan dat het vuur niet heet genoeg was om de menselijke resten goed te verbranden. Dit kan aan de beschikbaarheid van brandstof liggen, maar ook duiden op een lokaal gebruik. In veel grafmonumenten lijken meerdere individuen bijgezet. Het is opvallend dat de graven in die gevallen vaak tot individuen van verschillende leeftijden behoren. De giften tijdens de crematie of tijdens de bijzetting ontlopen in veel gevallen elkaar niet erg veel; zijn van het zelfde type en baksel en dateren vaak vrijwel uit dezelfde periode. Het lijkt er op dat binnen het grafveld een hoek voor moeders en kinderen was gereserveerd, hoewel dit op toeval kan berusten. Er zijn vijf dubbelgraven aangetroffen. In drie graven lijken de individuen apart te zijn bijgezet en niet samen op een brandstapel te zijn verbrand. Er is met zekerheid slechts één echt dubbelgraf. Dit graf bevat de resten van twee vrouwen, welke beiden tussen de 20 en 40 jaar oud zijn overleden.

5.7.4 Grafvormen

De overwegende meerderheid van de personen is in een graf bijgezet dat een min of meer amorphe vorm kent. Archeologisch gezien betreft dit een verder niet vormgegeven kuil. In zeven gevallen is die kuil zo rechthoekig of vierkant van vorm, dat speciale aandacht aan de grafkuil lijkt te zijn besteed. Mogelijk betreft het kistgraven, waarbij het hout van de kist geheel vergaan is.

Graf 24 wijkt sterk af ten opzichte van de andere aangetroffen graven, in zowel de randstructuur als de constructie van het graf en vooral het aantal grafgiften. De randstructuur is deels rond en deels rechthoekig. Een grafheuvel hierbinnen is te verwachten, maar of deze een afwijkende vorm heeft gekend is onbekend. De crematie zelf is bijgezet in een grafkamer. De crematieresten zijn waarschijnlijk verzameld in een doek, gezien de compactheid van het crematienest en de aanwezigheid van een fibula. Deze doek is in een houten kistje geplaatst, binnen de grafkamer. Binnen dit kistje zijn enkele toiletartikelen teruggevonden: een schaar, een scheermes en een lepelsonde. Op het kistje bevond zich een *terra sigillata* schaalje. Bij de crematieresten waren zowel mannelijke als vrouwelijke kenmerken aanwezig, waardoor het geslacht niet kan worden bepaald. Voor een dubbele bijzetting zijn geen aanwijzingen. Er waren sporen van artrose in de rug aanwezig. Dit kan enerzijds erfelijk zijn, maar anderzijds kan de persoon ook (zware) arbeid hebben verricht. Aan de zuidzijde van het kistje zijn giften geplaatst van brons, glas en aardewerk en tevens is dierlijk botmateriaal aangetroffen. Deze objecten duiden op voedsel en zullen aan de overledene zijn meegegeven voor zijn reis naar het hiernamaals. Aan de noordzijde van het kistje was een duidelijke afscheiding waarneembaar binnen de grafkamer. Aan de andere zijde bevond zich het restant van de brandstapel. Het vondstmateriaal toont dat ook op de brandstapel giften zijn meegegeven, die vervolgens verzameld zijn om in het graf te deponeren. De giften zijn typisch Romeins en zijn op verschillende grafvelden in Nederland en België in dezelfde of andere combinaties ook in graven gevonden. Daarbij valt echter op dat graven die toebehoren aan villa-eigenaren of rijke stedelingen, nog grootser en rijker zijn dan het graf in Huissen, terwijl de combinatie van kan en steelpan zelfs in het Vrije Germanië, ver buiten de Romeinse rijksgrenzen zijn aangetroffen. Wanneer gekeken wordt naar rurale grafvelden, dan valt graf 24 duidelijk op door het relatief hoge aantal grafgiften. De objecten getuigen mogelijk van rijkdom, maar vooral van kennis van Romeinse funeraire of maaltijd rituelen.

5.7.5 Het Romeinse grafritueel in Huissen

Op het grafveld in Huissen is een geheel eigen, lokaal grafritueel waarneembaar. Dit komt tot uiting in de wijze waarop het grafveld is ingericht, de morfologie van de graven en de giften die aan het einde van het ritueel aan de dode zijn meegegeven. In enkele gevallen zijn er zelfs aanwijzingen voor rituelen en handelingen die voorafgingen aan de crematie, zoals het wassen en zalven van de overledene (parfum- en olieflesjes), tijdens de crematie (verbrande grafgiften) en er na, in de zin van mogelijk secundaire bijzettingen. Hieronder worden de verschillende stadia van het Huissense grafritueel beschreven aan de hand van de onderzoeksresultaten.

Een centrale brandplaats waar de crematies plaatsvonden ontbreekt, maar informatie over het crematieritueel zelf is er wel degelijk. Zo kan op basis van gesmolten kledingbeslag en sieraden dat in veel graven aanwezig is, worden aangetoond dat de overledene voorafgaande aan de crematie gekleed was. Dit gegeven laat zien dat het opgebaarde individu op dit moment nog een volwaardig lid van de gemeenschap was. Het afscheid dat volgde door verbranding heeft de persoonlijke voorwerpen en het individu vernietigd en naar een volgend stadium gebracht. Deze transitie is door de nabestaanden vermoedelijk vormgegeven door een dodenmaaltijd, waarvan een deel ook aan de dode werd meegegeven. Dit valt terug te zien aan het serviesgoed en het verbrande dierenbot die, afhankelijk van het type graf, tussen de (schone) crematieresten of in de met brandresten opgevulde grafkuil zijn aangetroffen.

De volgende fase in het grafbestel, het verzamelen en mogelijk wassen van de crematieresten ging vermoedelijk ook gepaard met bepaalde handelingen. Alleen zo kan de aanwezigheid van kleine onverbrande dierlijke botfragmenten verklaard worden die zich vaak tussen de menselijke verbrande resten bevinden. Deze handelingen zijn archeologisch helaas verder onzichtbaar.

Ook de vermoedelijk laatste fase, het in- en oprichten van het grafmonument en de bijzetting daarin van het individu, werd begeleid met rituelen. Deze fase is te Huissen op een aparte wijze vormgegeven, zeker

in vergelijking met andere onderzochte grafvelden in de nabije en wijdere omgeving. Het kamergraf kwam al aan bod, maar er zijn meerdere aanwijzingen voor kistgraven die eveneens veel giften hebben meegekregen.

Tijdens het inrichten van het graf zijn er wederom aanwijzingen voor handelingen waarin eten en drinken een grote rol spelen. Nu worden naast al dan niet verbrand serviesgoed forse porties onverbrand vlees mee gegeven, soms zelfs in het servies geplaatst. Het zoologisch onderzoek heeft opgeleverd dat de botten tot soms merkwaardige combinaties van dieren hebben geleid: compleet gevogelte, wild, vis, meerdere voorpoten van verschillende dieren, hele of halve koppen, bekkens en ribstukken. Niet al de botten lijken op een primaire functie van eten te duiden, men heeft mogelijk ook hier symboliek gebruikt. Hoewel dit nooit met zekerheid kan worden gesteld, is het mogelijk dat tijdens deze fase aansluiting met een andere wereld werd gezocht. Dit kan door middel van offers, proviand voor het individu op reis naar een andere wereld of wederom een (symbolische) dodenmaaltijd zijn vormgegeven.

Van een aanwijzing voor rituelen in deze fase door de aanwezigheid van beide wassets moet worden afgezien. Op veel Romeinse grafmonumenten komt de combinatie voor en er zijn bijna evenveel verklaringen voor de betekenis ervan gegeven. De wassets werden in de Romeinse tijd gebruikt tijdens cultussen, als gereedschap voor het brengen van plengoffers maar in de profane wereld, als onderdeel van het reinigingsritueel voorafgaand aan of tijdens maaltijden.

De meest gangbare uitleg is nog steeds die van Nuber: de functie van de wassets die in provinciale grafcontexten worden aangetroffen zal geen rituele zijn geweest en moet gezien worden binnen de context van de andere giften: eten en drinken en daarmee het wassen van de handen.¹⁷⁷

Directe aanwijzingen voor identiteit, in de vorm van persoonlijke voorwerpen als aardewerk met graffiti, sieraden, fibulae e.d. zijn nauwelijks voorhanden, enkele uitzonderingen daargelaten. In graf 24 is een oorlepel aangetroffen. In graf 108 zijn twee onverbrande haarspelden aangetroffen samen met een glazen spiegel, in graf 12 naast een mogelijk matriarchale staf een bronzen spiegelfragment met de naamsinscriptie SVRA, in graf 116 een schijffibula met *pressblech* en als laatste de naamsinscriptie Ulpius Quietus die decennia eerder werd gevonden. Fibulae kunnen overigens functioneel zijn gebruikt om de doek met crematie vast te binden. Een toewijzing van giften als bijvoorbeeld de inktpot aan een schrijver, scharen aan een kapper, messen aan een slager moet worden ontkend.

Opvallend is het terugkerende beeld van meerdere bijzettingen in een grafmonument. Veel van deze graven dateren uit dezelfde periode, maar behoren tot verschillende personen, vaker wel dan niet met een groot verschil in leeftijd. Mogelijk zien we in deze tweede bijzettingen ook nog handelingen terug. Een familiair verband kan niet worden onderzocht. Het is mogelijk dat dit wel het geval was en dat familieleden te Huissen wel bij elkaar werden gecremeerd, maar niet in dezelfde grafkuil werden bijgezet, zoals in dubbelgraven elders op grotere schaal wel werd gedaan.

De discussie die te Zoelen en te Zaltbommel is aangezwengeld of er daadwerkelijk voor iedereen een aparte brandstapel werd opgeworpen of dat dit alleen voor de volwassen populatie van de nederzetting gold, gaat niet op voor Huissen.

De crematieresten

Een ander thema betreft de verbrandingsgraad van de crematieresten. Hiddink en Smits opperen dat *zorgvuldigheid* in het grafritueel kan worden afgelezen uit de mate van verbranding, uitgaande van een te bereiken ideaalverbranding. We kunnen echter aan deze discussie op basis van de resultaten te Huissen slechts een kleine bijdrage leveren.

Een eerste verklaring is dat achter de onzorgvuldige verbranding een economische reden ten grondslag ligt. In eerdere studies is gewezen op de impact die het oprichten van een brandstapel moet hebben gehad op zowel het lokale bosbestand als op de dagelijkse gang van zaken van (het deel van) de bevolking die bij deze werkzaamheden betrokken waren.¹⁷⁸ Zonder deze zaken opnieuw uitgebreid te behandelen kan gesteld worden dat een gemiddelde brandstapel bestaande uit ca 170 kg hout, bij de aantallen die in Huissen moeten zijn aangelegd een enorme aanslag hebben gehad op het lokale bosbestand. Daarnaast vergt het zagen, kappen en hakken van het hout een behoorlijke inspanning van

---

¹⁷⁷ De wassets onderzocht door Nuber zijn verspreid over geheel West-Europa in graven aangetroffen. Vooral het ontbreken van andere 'sacrale gereedschappen/werktuigen' bij de wassets is een overtuigend argument. Nuber 1972, 182.

¹⁷⁸ Zie Roessingh & Blom 2012, Veldman & Blom 2010 en Veldman 2011.

de betrokkenen en dient het benodigde hout al een jaar van tevoren gekapt te zijn in verband met de droogtijd. Voor meerdere grafvelden in het rivierengebied is geopperd dat een dergelijke inspanning niet voor iedereen was weggelegd en dat onvolwassenen niet enkelvoudig gecremeerd werden. Aangezien baby's en onvolwassen wel degelijk te Huissen werden gecremeerd, komt er in ieder geval uit andere hoek een aanwijzing dat de impact op het houtbestand door crematieplechtigheden wel eens heeft kunnen leiden tot een brandstoftekort. Of in ieder geval tot drastische bezuinigingen op de te gebruiken hoeveelheid hout, waardoor de temperatuur bij het merendeel van de crematies niet de constante en hoge temperatuur van 800 graden Celsius wist te bereiken.¹⁷⁹ Hierdoor hebben de crematieresten niet de kenmerkende oud-witte, krijtachtige kleur maar komen er veel zwart- en grijsinten voor op het crematiemateriaal. Kennelijk zijn de verbrandingscondities niet optimaal geweest tijdens de crematies. Dit kan samenhangen met een brandstof tekort als gevolg van de infrastructurele werken door de Romeinen.¹⁸⁰

Na de crematie is in Huissen een deel van de gecremeerde botresten verzameld van de brandstapel en waarschijnlijk in een doek of houten container geplaatst. Het omhulsel waarin de crematieresten zijn geplaatst, moet van organisch materiaal geweest zijn aangezien het geheel is vergaan. Gezien de vorm van de crematienesten wordt daarbij meestal aan een doek gedacht. Bij graf 24 is een *fibula* aangetroffen die de doek heeft dichtgehouden. Waar geen *fibula* is gevonden, zou de doek dichtgeknoopt kunnen zijn. Bij graf 24 zijn ook kleine spijkers aangetroffen en tevens houtrestanten. De doek met crematieresten en enkele giften zijn hier vermoedelijk in een houten kistje geplaatst. Bij zeven andere graven zijn aanwijzingen voor een bekisting, of een kistgraf. In andere gevallen zullen de aangetroffen spijkertjes afkomstig zijn van meeverbrande houten voorwerpen, of aan timmerwerk dat in verband te brengen is met de brandstapel of afkomstig is van oud bouwhout.

Met betrekking tot de crematieresten, merkt Hiddink op dat in het Maas-Demer-Schelde-gebied altijd minder verbrand bot in de graven aanwezig is, dan overblijft na het verbranden van een lichaam. Ook bij grafvelden in het Rivierengebied (onder andere Zoelen-Scharenburg), Duitsland (Moers-Asberg) en Engeland (Gloucester) is dit het geval. Er wordt geconcludeerd dat de crematieresten slechts een teken zijn, hoewel belangrijk, en een beperkte hoeveelheid botmateriaal voldoende is om het grafritueel 'goed' uit te voeren.¹⁸¹ Wanneer een volwassen persoon gecremeerd wordt, blijft tussen 1,0 kg en maximaal 3,6 kg aan verbrand botmateriaal over.¹⁸²

In Huissen zijn veel crematiegraven aangetroffen met meer dan 1,0 kg aan crematieresten. Bij de jonge kinderen spreekt het voor zich waarom hier een laag gewicht crematieresten is aangetroffen. De graven van Huissen bevestigen het beeld dat voor een 'correct' grafritueel niet alle crematieresten van de brandstapel hoefden te worden verzameld. Tussen de verbranding van het lichaam en het verzamelen van de verbrande resten zal enige tijd hebben gezeten en hebben zoals boven beschreven gebeurtenissen plaatsgevonden die van invloed zijn geweest op de uiteindelijk verzamelde hoeveelheid crematie.

In dit licht is de studie van graf 24 van groot belang. In dit graf zijn de verbrande dierlijke resten op enkele fragmenten na strikt gescheiden van de menselijke resten. De menselijke resten waren met een hoeveelheid van ruim 1,5 kilo uiterst zorgvuldig verzameld uit de brandresten die ook de dierlijke resten bevatten. Dit impliceert dat de nabestaanden de menselijke resten konden onderscheiden van de dierlijke resten. Of dat de beide soorten dusdanig ver van elkaar op dezelfde brandstapel lagen dat na instorting van de brandstapel de menselijke resten gemakkelijk apart verzameld konden worden van de dierlijke.¹⁸³ Dit strookt met het idee dat de brandstapel zo klein mogelijk werd gehouden in verband met de houtvoorraad. Er is verder geen enkele indicatie (ook niet op andere uitvoerig onderzochte grafvelden) dat er enige selectie van bepaalde lichaamsdelen heeft plaatsgevonden. Dus hoewel men wellicht in

179 Uitgangspunt bij een crematie uit de oudheid is een temperatuur van 800 graden voor de duur van ongeveer acht uur. Tegenwoordig vindt een crematie plaats bij 1100 graden bij anderhalf uur.

180 Dat een hout tekort op meerdere vlakken voor problemen kon zorgen mag wellicht afgelezen worden uit het feit dat voor de bouw van een Romeins schip langs de oevers van de Nederrijn hout uit het Duitse Rijnland werd gebruikt (Blom & Vos 2008). In dit specifieke geval kan het natuurlijk ook een gebrek aan 'kwalitatief hoogwaardig hout' geweest zijn.

181 Hiddink 2003, 23; Simmond *et al*, 2008, 129; Rasbach 1997.

182 Weiß-König 2009, 50; Márquez-Grant & Loe 2008, 73.

183 Een mogelijkheid waar we ook rekening mee moeten houden bij een meervoudige crematie, waarbij de resten van twee individuen (volwassene en kind) apart werden verzameld na de verbranding.

staat was om menselijke crematieresten te onderscheiden van verbrande dierlijke botresten, werd er geheel irrationeel een deel van de crematieresten verzameld.¹⁸⁴

En waarom werd bij het ene individu wel een bijzonder groot aandeel (1,5 kilo) en bij andere juist veel minder verzameld? Moeten we hier niet juist de moeilijkheid van het sorteren van verbrande botresten uit een stapel brandresten aflezen? Zeker wanneer de temperatuur van de brandstapel niet optimaal is geweest en er dus een relatief grote berg niet volledig verbrand hout, bot, aardewerk, metaal, etc. tussen de grote brokken houtskool uitgezocht moeten worden lijkt het onzes inziens bijna onmogelijk de dierlijke botresten zo nauwkeurig te scheiden van de menselijk crematieresten. Wellicht moeten we ook eerder denken aan een aparte verbranding van de dierlijke resten. Mogelijk vormen de aangetroffen dierlijke resten eerder de neerslag van een offer dan van de crematieplechtigheid zelf. Voor graf 24 hoeft dit niet te betekenen dat er geen dierlijke resten op de brandstapel zijn meegegeven, maar wel dat de bulk van het dierlijk materiaal uit de brandresten en wellicht ook de bulk van het overige materiaal zoals aardewerk, metaal en glas niet van de brandstapel afkomstig is maar van een aparte offerande.

Overigens geeft graf 24 in nog een aspect een goed inzicht. Dat er in dit graf ruim 1500 gram crematieresten zijn aangetroffen heeft ongetwijfeld met de wijze van deponeren te maken. De resten van de overledene werden vermoedelijk in een doek verzameld die vervolgens afgesloten door een fibula in een houten kistje werd gelegd. De kist met crematieresten is vervolgens in een grotere houten grafkamer gelegd. Kortom: de crematieresten zijn lange tijd optimaal beschermd geweest tegen post-depositionele processen. Dit is bij veel eenvoudigere bijzettingen zeker niet het geval geweest.¹⁸⁵

De grafgiften

Aardewerken grafgiften kunnen we doorgaans in drie categorieën opsplitsen. Als eerste is er de urn waarin eventueel de crematieresten zijn opgeborgen alvorens deze werd bijgezet in het graf. Daarnaast treffen we aardewerk dat op de brandstapel is meegegeven. Dit is vervolgens verbrand en vaak volledig uiteengespat. Van deze grafgiften vinden we vaak maar een bescheiden deel terug. Tenslotte hebben we de onverbrande grafgiften die compleet en meestal onbeschadigd in het graf zijn meegegeven. We gaan ervan uit dat deze objecten bedoeld waren voor in het hiernamaals. Mogelijk heeft er op de meegegeven borden voedsel gelegen en waren de kruiken en bekers gevuld met drank.

Tussen deze drie varianten en met name tussen de tweede en de derde treffen we een scala aan mogelijkheden. Objecten die wel in aanraking geweest zijn met vuur of bloot zijn gesteld aan grote hitte, maar die niet zijn verbrand. De vraag is of deze voorwerpen alleen maar in de buurt hebben gestaan van de brandstapel (maar niet erop) of dat ze wellicht alleen maar in een bepaalde fase van de crematie kortstondig op de brandstapel hebben gestaan. Tot op heden is er geen eenduidigheid ontdekt in het soort voorwerp dat al dan niet tijdens de crematie werd meegegeven. Bepaalde vormen van borden, kruiken en bekers komen in het complete scala van volledig verbrand tot volledig onverbrand voor.

Ten aanzien van de grafgiften in het algemeen en de aardewerken giften in het bijzonder is het opnieuw graf 24 dat enkele bijzonderheden weet te onthullen. Daar waar veruit de meeste graven, te Huissen en in de hierboven aangehaalde onderzochte grafvelden van de afgelopen 10-15 jaar, kennis geven van giften die een eerdere rol hebben gespeeld in het dagelijkse leven, lijken in ieder geval de aardewerken giften van graf 24 'splinternieuw'. Mogelijk bestond hier een relatie tussen de status van de overledene en de staat van de giften. Dit betekent in het geval van dit graf dat de overledene spullen meekreeg voor in een volgend bestaan die (nagenoeg) nog ongebruikt waren. Mogen we daaruit concluderen dat een al zwaar versleten object als grafgift een uiting van 'armoede' of geringe status is geweest? Dat graven zonder giften de restanten herbergen van de 'onderste laag uit de samenleving'? Of moeten we ons vooral bedenken dat het hier eenvoudigweg praktische goederen als tafelwaar betreft, die verder geen emotionele waarde gehad zullen hebben? In dat geval zal de status waarin zich hele persoonlijke bezittingen bevinden (en voor sommige personen konden dat natuurlijk ook elementen van tafelwaar zijn!) weinig zeggen over het aanzien van de overledene.

---

¹⁸⁴ En dus niet alleen de grotere fragmenten of bijvoorbeeld delen van de schedel.

¹⁸⁵ Deze mogelijke correlatie tussen wijze van bijzetten en conservering van de crematieresten zou gedurende toekomstig grafveldonderzoek vaker getoetst moeten worden.

In het geval van graf 24 brengt de constatering dat deze persoon een vrijwel ongeschonden en nieuw servies meekreeg een aangenaam voordeel met zich mee. Het gegeven dat het tafelwaar nieuw was impliceert mogelijk dat er waarde werd gehecht aan het idee dat de overledene de 'laatste mode' in serviesgoed meekreeg. Daarmee geven de vormen van de giften dus een uiterst accurate datering aan de datum van overlijden. De meest jonge aardewerken giften komen pas vanaf de Flavische periode voor (70-98). Het feit dat de giften in een nieuwstaat verkeerden kan betekenen dat ze kort na de productie al werden meegegeven in het graf. Dit zal dan vroeg in de Flavische periode geweest zijn. In combinatie met de overige giften komt een datering rond of vlak na 75 na Chr. in beeld.

Of alle aangetroffen metaalvondsten al dan niet bewust of onbewust meegegeven zijn in de met zorg uit brandstapel verzamelde menselijke resten, is soms moeilijk vast te stellen. Over graf 13 (een munt) en graf 24 (een scheermes, lepelsonde, een fibula en een schaar) valt met zekerheid te zeggen dat de metalen objecten bewust in onverbrande vorm zijn meegegeven. Hetzelfde geldt uiteraard voor de *fibulae* die gebruikt werden om de doek met crematieresten bijeen te houden.

Wellicht de meest interessante categorie grafgift betreft die van het dierlijk botmateriaal. Ook deze categorie valt uiteen in volledig gecalceïneerde botjes die op de brandstapel hebben gelegen tot onverbrande resten van voedsel dat in het graf is bijgezet. Wat deze categorie bijna nog moeilijker te ontrafelen maakt dan de overige categorieën grafgiften is het feit dat het dierlijk botmateriaal aangetast kan zijn door vuur tijdens de bereiding van voedsel (braden/roosteren) en dat het botmateriaal helemaal niet voor de overledene bedoeld is geweest maar de neerslag vormt van een (feest)maal ter ere van de overledene.¹⁸⁶

Tussen de menselijke crematieresten is bij een aantal graven verbrand dierlijk botmateriaal aangetroffen. Waar dit gedetermineerd kon worden, betreft het schaap/geit, varken of vogel. Dit voedsel is op de brandstapel gelegd en bij de menselijke crematieresten terecht gekomen toen men deze verzamelde. Bij graf 24 is het dierlijk verbrand botmateriaal secuur gescheiden van het menselijk verbrand botmateriaal. Hierboven is reeds geopperd dat we in dit geval moeten stilstaan bij een eventuele aparte verbranding van deze giften. Mogelijk in de vorm van een offer. Ook onverbrand dierlijk botmateriaal van tenminste vogel en varken was in het graf aanwezig. Dit is mogelijk als maaltijd meegegeven in het graf. Er zijn geen overeenkomsten in giften tussen de verschillende graven, op basis van bijvoorbeeld leeftijd of datering. Ook voor de kindergraven is er geen 'standaard' giftenset: de zuigeling is in een paelurn begraven, graf 73 bevatte één grafgift en graf 28 kende drie giften. Een patroon valt dus niet te ontdekken en hier kan ook graf 24 niets aan veranderen. Pas wanneer de dataset aanzienlijk zou uitbreiden kunnen er voor dit grafveld uitspraken gedaan worden.

5.7.6 Conclusie

Het grafveld dat te Huissen-Loovelden is opgegraven, wordt van het midden van de 1^e tot het begin van de 4^e eeuw gedateerd. Na de ingebruikname van het grafveld langs een smal pad of een weg dijt het langzaam uit naar het zuiden, hoewel op een gegeven moment ook graven uit jongere perioden tussen de al bestaande grafmonumenten worden bijgezet. Wat dit aangaat laat het grafveld een fraaie ontwikkeling zien.

De graven die zijn aangetroffen, betreffen crematiegraven, die in een monument met of zonder kringgreppel of grafheuvel zijn bijgezet. De leeftijd van de overledenen varieert tussen 0 en 60 jaar. Ongeveer ca. 50% van het totale grafveldareaal is onderzocht. Dit is echter voldoende om bepaalde patronen in het crematieritueel te ontdekken.

Het grafveld is over het algemeen rijk aan bijzondere giften, maar er is één zeer bijzonder graf aangetroffen dat door de wijze waarop het is aangelegd en door de meegegeven grafgiften in staat is nieuwe impulsen te geven aan het onderzoek naar de crematieplechtigheid gedurende de Romeinse tijd. Zo zijn er door het archeologisch onderzoek te Huissen mogelijk nieuwe aanwijzingen voor een chronisch tekort aan brandhout waardoor de feitelijke crematies niet op hoogwaardig niveau zijn uitgevoerd.

¹⁸⁶ Hetzelfde kan gesteld worden als het gaat om meegegeven tafelwaar. Dit kan natuurlijk theoretisch gebruikt zijn voor een ritueel maaltijd en pas daarna zijn meegegeven in het graf. In dat geval is er echter nog altijd sprake van een mogelijke dubbelfunctie. Een weliswaar gebruikt maar compleet bord kan in het hiernamaals opnieuw gebruikt worden. Dit kan niet gezegd worden van een al geconsumeerd kippenbot.

Tegelijkertijd lijken onvolwassen individuen wel apart gecremeerd te zijn. Voor het elitegraf (graf 24) valt zelfs te beargumenteren dat de dierlijke resten apart van de menselijke resten zijn verbrand. De status van de overledene valt dus van zeer veel verschillende elementen uit het crematieritueel af te lezen. Het is niet alleen de wijze waarop een individu werd bijgezet en welke voorwerpen de persoon meekreeg voor de reis naar en het verblijf in het hiernamaals, maar ook praktische zaken als de grootte van de brandstapel, wellicht het gebruikte hout en de grandeur waarmee de plechtigheid werd uitgevoerd die de status van het individu onderstreepte.

6 Huissen-Loovelden in de Romeinse tijd

E. Blom en L.P. Verniers

6.1 Het landschap

Tot de Late IJzertijd zijn verschillende stroomgordels actief in de regio van het huidige Huissen. Aan het eind van de IJzertijd raakt een groot deel buiten gebruik en wordt de waterafvoer geconcentreerd in een klein aantal stroomgordels: de voorlopers van de Waal en voorlopers van de Oude Rijn/Neder-Rijn (de Meinerswijkse stroomgordel, ten noorden van Huissen). In de Vroeg-Romeinse tijd is de Meinerswijkse stroomgordel de hoofdstroom van de Rijndelta. Deze stroomgordel is in ieder geval actief geweest tot in de Romeinse tijd. Waarschijnlijk is de restgeul nog langer watervoerend geweest. De eindfase wordt op 186 n. Chr. gedateerd. Het plangebied was in de Romeinse tijd een vochtig tot nat gebied, waardoor voedselrijke grond aanwezig was. De omgeving had een open karakter, met weinig bomen.¹⁸⁷

6.2 Leven langs de *limes*

Over een afstand van ca. 1200 m zijn de afgelopen jaren delen van verschillende woonkernen en een grafveld opgegraven op het terrein aan de Loostraat. Vanwege het versnipperde karakter van deze onderzoeken, zijn overeenkomsten of verschillen niet eenvoudig aan te geven of te verklaren. Het gebied blijkt al in de Late IJzertijd/Vroeg-Romeinse tijd een aantrekkelijk terrein voor bewoning: in het centrum van het plangebied bevindt zich een huisplattegrond uit de Late IJzertijd en een vondstenlaag met incidenteel enkele kuilen even ten oosten van de plattegrond. Verspreid rondom deze plattegrond is handgevoemd aardewerk aangetroffen. De bewoning van het gebied continueert van de Late IJzertijd naar de Romeinse tijd en wordt intensiever. Er ontstaan min of meer twee nederzettingen: één in het westelijk deel van het onderzoeksgebied en één in het oostelijke. Op de plek van de bewoning uit de IJzertijd ontstaat langzamerhand een gemeenschappelijk grafveld.

Op dit grafveld komen de eerste graven voor die vermoedelijk dateren uit het begin van de tweede helft van de 1e eeuw. Met de inrichting van de *limes* en het toenemen van de Romeinse invloed is het ontstaan van centrale grafvelden buiten de grenzen van de nederzetting halverwege de 1^e eeuw te verklaren.¹⁸⁸ Ook op de beide nederzettingsterreinen zijn sporen bekend die uit de 1^e eeuw dateren. Beide nederzettingen of woonkernen zullen van hetzelfde grafveld gebruik gemaakt hebben. Ze blijven bewoond tot in ieder geval de 3^e eeuw. Bewoningssporen uit een latere periode zijn hier vooralsnog niet aangetroffen. Dit komt overeen met de algemene tendens, waarin de regio tussen 270-350 verlaten wordt onder druk van invallen door overrijnse stammen. Voor het grafveld bestaan er echter duidelijk aanwijzingen dat het tot in de eerste helft van de 4e eeuw in gebruik blijft. Het is mogelijk dat deze 4e-eeuwse graven niet direct in verband gebracht moeten worden met één van de nederzettingsterreinen aan weerszijden van het grafveld, maar waarschijnlijk is het wel. Er zijn immers geen aanwijzingen dat er nog andere nederzettingen uit de buurt gebruik maakten van het grafveld. Vermoedelijk zijn de laat-Romeinse bewoningssporen van (één van) de nederzettingsterreinen aan het zicht van het huidige archeologisch onderzoek ontsnapt. Dit is niet verwonderlijk gezien de kleinschaligheid van het onderzoek op de nederzettingen. Het is vervolgens de vraag of de graven (en eventueel bijbehorende bewoningssporen) uit de periode vlak voor het 'ontruimen' van de *limes*zone dateren of van de kortstondige wederopbouwfase in de tweede helft van de 4^e eeuw.

¹⁸⁷ Roessingh & Blom 2011, 127-128.

¹⁸⁸ In het achterland zien we dergelijke centrale grafvelden vaak enkele decennia later ontstaan (Veldman & Blom 2010; Veldman 2012; Heeren 2011).

Op het grafveld, in de oostelijke hoek, is vervolgens een zone opnieuw in gebruik genomen als woonerf na een overspoeling die tussen de Laat-Romeinse tijd en de Karolingische tijd moet hebben plaatsgevonden. Er is een huisplattegrond aangetroffen die duidelijk de funeraire sporen oversnijdt. De datering van deze bewoning is moeilijk te bepalen aangezien ter plekke veel vroeg-Romeins vondstmateriaal ligt, dat in de sporen terecht is gekomen. Gidsfossielen uit de 4^e en 5^e eeuw ontbreken. De constructie van de plattegrond geeft eveneens weinig aanwijzingen, het betreft een onbekend huistype in het Rivierengebied. Mogelijk betreft het bewoning uit de 6^e of 7^e eeuw. De nederzettingen hebben bestaan uit enkele boerderijen met bijbehorende erven waar zaken als spiekers en waterputten/-kuilen gelegen kunnen hebben. Erf 3 van het huidige onderzoek wordt omschreven als activiteitszone. Indien een groter perceel was opgegraven, zouden de hier aanwezige sporen beter in perspectief geplaatst kunnen worden. Wellicht betreft het hier de achtererven van enkele huisplaatsen. Een (groot) deel van de huisplaatsen zelf zullen iets meer noordoostelijk gelegen hebben, daar de nederzettingen zich vermoedelijk uitstrekken tot aan de *limesweg*.

Van de totale omvang van het nederzettingsareaal is weinig meer ontdekt dan al bekend was van het booronderzoek. De grenzen die op basis van dat onderzoek rond de nederzettingsterreinen zijn getrokken blijken naar aanleiding van onderhavig onderzoek op de juiste plaats te liggen. Alleen in de lengterichting (parallel aan de Loostraat) durven we geen onderscheid te maken tussen de diverse nederzettingsterreinen. Vooralsnog lijken de vindplaatsen C/D en A/E/(Zeegbos) bij elkaar te horen en twee aparte woonkernen te vertegenwoordigen.

Zowel op de oostelijke, als de westelijke zijn militaire en rurale kenmerken aangetroffen. Het huidige onderzoek toont op basis van de aangetroffen munten en militaria, dat al vroeg in de 1^e eeuw contacten tot stand zijn gekomen met het Romeinse leger en dat geld uit de militaire legerplaatsen op de bewoonde erven terecht is gekomen. Voor vindplaats D (Het Riet) worden tevens aanwijzingen voor militaire invloed gezien in de wijze waarop de greppelstructuren zijn aangelegd. Voor vindplaats A geldt de militaire invloed ook nog voor de 2^e eeuw; iets wat voor vindplaats C/D niet valt aan te tonen, maar wel zeer waarschijnlijk is.

Waarin alle onderzoeken overeenkomen, is het feit dat de bewoonde erven zelf als ruraal of agrarisch worden omschreven. De structuren wijken niet af van die uit rurale gemeenschappen elders in het rivierengebied. Alleen het vondstspectrum laat duidelijk een verre mate van romanisering zien. Dit is niet vreemd gezien de ligging van deze nederzettingen in de *limeszone*.

De Romeinse 'militaire' weg, zoals deze elders is aangetroffen en die de verschillende castella en woontorens langs de Rijn met elkaar verbond, is tijdens dit onderzoek niet aangetroffen. Wel wordt de noordelijke begrenzing van het grafveld, evenals de begrenzing van de westelijke en oostelijke bewoningskernen, gevormd door een smalle lichte verhoging in het landschap. Langs deze soms ca. 12 m brede verhoging zijn greppels gegraven, vooral ten zuiden er van. De verhoging wordt geïnterpreteerd als weg, een weg die langs het grafveld liep en beide bewoningskernen met elkaar verbond. Ter hoogte van het grafveld is ten noorden van de 'weg' een laagte aangetroffen, die gedurende de Romeinse tijd vrij nat moet zijn geweest.

Twee aanwijzingen heeft het huidige onderzoek opgeleverd dat de contacten met het Romeinse leger verder ging dan alleen gebruik maken van het Romeinse aardewerk of muntgeld.

In en rond huisplattegrond 2 is, zij het een beperkte, hoeveelheid bouwmetaal aangetroffen dat kan worden toegeschreven aan dakbedekkingsmateriaal. Tijdens de eerdere onderzoeken is eveneens dakbedekkingsmateriaal aangetroffen. Hier werd vanwege de sterke fragmentatiegraad, verondersteld dat dit slooppuin betrof. Het nu aangetroffen materiaal is echter completer van aard en bij een huisplattegrond aangetroffen. Hoewel er een grote mate van onzekerheid bestaat, omdat er tijdens dit kleinschalig onderzoek simpelweg te weinig dakpan is aangetroffen, is niet uit te sluiten dat huisplattegrond 2 (deels) een pannendak heeft gehad. Dit zou tevens een argument voor de herstel- of verbouwingsfase van huis 2 geven: voor een pannendak zijn (extra) stevige palen nodig. Indien het hier toch secundair bouwmetaal betreft dan zal het gezien de fragmentatiegraad niet ver uit de buurt komen en hebben we hier dus hoe dan ook een aanwijzing voor een structuur met pannendak in de nabije omgeving.

De bewoner van het huis met pannendak heeft niet alleen de contacten gehad om de dakpannen te importeren, maar ook de financiële middelen en de affiniteit met de Romeinse levensstijl om zijn huis op deze wijze aan te passen.

Een tweede aanwijzing die getuigt van meer dan oppervlakkige Romeinse invloed, kan gevonden worden in het grafritueel van de gemeenschap. In dit grafritueel komen een aantal bijzondere zaken naar voren. Een klein aantal graven bestaat uit zogenaamde kistgraven, waarbij grafgiften en de gecremeerde is bijgezet in een kist. Tevens is er spreke van een kamergraf, een getimmerde ruimte waarin de persoon is bijgezet met tal van bijzondere vondsten. Over de giften in de andere graven kan gezegd worden dat de hoeveelheid, maar vooral de aard, een zekere mate van rijkdom, welvaart maar vooral invloed van Romeinse gebruiken vertegenwoordigd. Waar deze invloed is opgedaan valt moeilijk vast te stellen. Deze kan zowel afkomstig zijn van contacten met de regionale elite, het Romeins bestuur of van een militaire carrière, maar kan waarschijnlijker nog gerelateerd worden aan een samenhang met de *Limes*, welk eeuwen als een verkeersader moet hebben gefungeerd.

6.3 Grafkamer wordt schatkamer

In meerdere opzichten heeft graf 24 een stempel gedrukt op dit archeologisch onderzoek. Naast het feit dat de vondsten bijzonder gaaf en compleet bewaard zijn gebleven en dit graf op het gebied van grafgiften ver uitsteekt boven wat we gemiddeld in een Romeins graf aantreffen, heeft het nieuwe inzicht in het crematieritueel verschaft. Nu moeten we ons direct beseffen dat de inzichten die zijn verkregen over het crematieritueel in dit geval – en in enkele andere gevallen, zoals beschreven in hoofdstuk 5- mogelijk horen bij de crematie van vooraanstaande personen en daarmee dus niet als de standaardwijze van cremeren en bijzetten moeten worden gezien. Wellicht zijn het echter juist de verschillen die het proces begrijpelijker en toegankelijker maken.

Een groot verschil tussen het grafritueel van graf 24 en het algemene beeld is het gebruik van hout. Terwijl er over het algemeen uitgegaan mag worden van een redelijk summier gebruik van hout voor de brandstapel dat zich uit in een lage verbrandingsgraad van de crematieresten, zien we bij graf 24 aanwijzingen voor aparte brandstapels voor de overledene zelf en voor de dierlijke grafgiften. Dit menen we althans te ogen concluderen uit het feit dat in graf 24 het verbrand dierlijk bot reeds in de oudheid zeer nauwkeurig is gescheiden van het verbrand menselijk bot.

De exacte reden voor dit verschil laat zich niet direct achterhalen maar zal vermoedelijk gezocht moeten worden in de status van de overledenen en een daarmee gepaard gaand ‘ander’ crematieritueel of in de datering van het graf. Toch zal ook in het laatste geval de positie van de overledene binnen de gemeenschap van belang zijn geweest bij het overladen van deze persoon met grafgiften. Het lijkt ook niet de standaard dat alle graven uit de 1^e eeuw een hogere verbrandingsgraad kennen omdat er meer hout voor handen was.

En dan de grafgiften zelf. Niet alleen zijn het er bijzonder veel, de variatie is eveneens indrukwekkend. Verschillende onderdelen van tafelwaar zijn niet alleen in aardewerk uitgevoerd, maar ook in glas en er is zelfs een complete wasset uit brons meegegeven. Daarnaast hebben we voor de aardewerken grafgiften bewijs dat deze in enkele gevallen in nieuwstaat zijn meegegeven. Mogelijk betreft het hier de laatste mode op serviesgebied en is er in allerijl voor gezorgd dat er een volledig nieuw servies bijeen werd gebracht. Dit zegt nogmaals iets over de contacten die de overledene en zijn/haar nabestaanden onderhielden met, of over de rol die zij speelden in het plaatselijke sociale- of handelsnetwerk. Verder is dit natuurlijk van grote invloed op de waarde die deze giften hebben voor de datering van het graf. Normaliter wordt de discussie hieromtrent overschaduwd door het gegeven dat grafgiften wel eens een lange tijd hebben kunnen rouleren in het dagelijks leven alvorens ze in een graf werden geplaatst. Het idee dat deze giften juist een grotere (emotionele of symbolische) waarde kunnen bezitten door hun ouderdom speelt daarbij een belangrijke rol.

In Zaltbommel zijn graven uit de 2^e eeuw aangetroffen, waarbij de crematieresten in een handgevormde urn/pot zijn bijgezet, terwijl er wel degelijk volop gedraaid aardewerk in de nederzetting voorhanden was.¹⁸⁹ Het doorgaans ontbreken van persoonlijke voorwerpen of persoonlijke kenmerken op het vaatwerk als graffito bevestigt dat grafgiften niet zo zeer een economische waarde vertegenwoordigen, maar veel meer een symbolische. Kennelijk voldeed een ‘oude’ handgevormde pot net zo goed of zelfs beter dan een geïmporteerde *terra sigillata* vorm.

¹⁸⁹ Veldman & Blom 2010.

Tenslotte hebben we nog de bijzetting. De positie van de crematieresten en van de diverse grafgraven hebben ons in veel gevallen in staat gesteld een reconstructie te maken van de wijze waarop het graf is aangelegd en de volgorde van bijzettingen. Dit is uitzonderlijk en komt maar zelden voor op Romeinse grafvelden. De standaard bestond duidelijk uit een simpele kuil waarin de crematieresten al dan niet in een container van aardewerk, hout, leer of doek werden bijgezet. Soms zien we een verdeling van de crematieresten over diverse grafgraven, maar over het algemeen werden deze juist bijeen gehouden en werden de grafgraven (al dan niet verbrand) meegegeven in de grafkuil. Soms werd deze kuil rechthoekig vormgegeven alsof het een kist betrof.

Voorts kan gesteld worden, zonder het grafveld impliciet met andere grafvelden te vergelijken, dat het afwijkt van de 'normale', bekende grafrituelen. Dit is niet alleen op basis van de aard van de giften, maar tevens af te lezen uit de morfologie van het grafveld. In veel monumenten zijn meerdere graven of funeraire kuiltypen aangetroffen. De dateringen van deze grafkuilen liggen overwegend, maar niet altijd, zeer dicht bij elkaar. Ze kennen in veel gevallen zelfs identieke aardewerktypen, of in een beperkt aantal gevallen, passende scherven. Opvallend is dat in die kuilen toch verschillende personen zijn aangetroffen. Hier hebben we dus duidelijk te maken met een set van funeraire handelingen die afkomstig moeten zijn van een crematieritueel van verschillende personen waarvoor het belangrijk was dat ze bij elkaar in het grafveld werden bijgezet.

Het meest opvallend blijft de grafkamer van graf 24, die bestond uit een houten ruimte opgedeeld in twee compartimenten. In het ene compartiment werden de verbrande dierlijke resten en/of resten van de brandstapel gedeponeerd en in het andere compartiment lagen de crematieresten keurig in een doek en vervolgens nog eens in een apart kistje. In datzelfde compartiment lagen ook diverse grafgraven en persoonlijke goederen van de overledenen zoals een goed gebruikte slijpsteen. Op de grafkamer werden tenslotte nog meer bijgraven gezet alvorens de kuil waarin de grafkamer was aangelegd werd opgevuld. Na verloop van tijd is het hout van de kist(en) vergaan en is de boel langzaam ingestort. Dit heeft uiteraard tot een verschuiving van goederen in verticale zin geleid, maar horizontaal is het graf nagenoeg intact gebleven.

6.4 Beantwoording van de onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen die in beide Programma's van Eisen zijn gesteld zullen hier worden beantwoord op basis van de bevindingen van het onderzoek.

6.4.1 Vragen uit het oorspronkelijke PvE

(Cultuur)landschap

1. Welke invloed had de mens op de landschapontwikkeling?

Het onderzoek heeft geen specifiek antwoord kunnen geven op de mate van invloed van de mens op de landschapontwikkeling. In algemene zin wordt voor de Romeinse tijd aangenomen dat deze invloed vrij groot is geweest. Vooral 'de strijd tegen het water' in een dynamisch landschap als het rivierengebied zal van invloed zijn geweest op de ontwikkeling van het landschap. Voor het onderzoeksgebied zullen bijvoorbeeld de ingrepen van de veldheer Drusus, die ondermeer complete riviervleggingen tot gevolg hebben gehad van grote invloed geweest zijn.

Verder wordt aangenomen dat gedurende de Romeinse tijd veel boomkap plaatsvond in de *limes*zone. Niet alleen was er op grote schaal hout nodig voor de inrichting van de *limes* met castella, wachttorens, wegen en aanlegsteigers etc., maar ook de rurale bevolking had voldoende hout nodig voor de bouw van boerderijen en aanverwante structuren en niet te vergeten als brandhout. Vermoedelijk leidde deze roofofbouw op het bosbestand tot schaarheid. Mogelijk is dit terug te zien in de relatief lage verbrandingsgraad van de crematies, hoewel een diachrone afname of toename in de verbrandingsgraad niet uit het onderzoek naar voren komt.

2. *Welke aanwijzingen zijn er voor instandhouding/onderhoud van het vormgegeven landschap?*

Hieromtrent heeft het onderzoek geen aanwijzingen opgeleverd. Evenmin kan eerder uitgevoerd onderzoek hier adequaat antwoord op geven. Er lijkt eerder sprake te zijn van rooibouw (zeker in de tweede helft van de 1^e eeuw en het begin van de 2^e eeuw) dan dat er gericht onderhoud werd gepleegd aan het landschap en zijn natuurlijke bronnen.

3. *Zijn er verschillen in invloed op de verschillende landschapstypen van Loovelden, zoals de stroomruggen, de oeverwallen, de komgronden, de geulen etc.?*

Zie het antwoord op de vorige vraag. Hier speelt nog meer dan bij de andere vragen de kleinschaligheid van het onderzoek een rol. De sleuven zijn alleen aangelegd ter hoogte van de vindplaatsen op de hoger gelegen terreindelen. Andere landschapselementen zijn niet onderzocht.

4. *Welke invloed had het landschap op de levenswijze van de mens? Had het invloed op de territoriale organisatie, zo ja, hoe dan?*

De kleinschaligheid en onvolledigheid van het onderzoek naar de voorkomende structuren op de bewoningskernen, laten het beantwoorden van deze vraag niet toe. Er zijn geen gegevens verzameld die inzicht kunnen geven in het uiterlijk van het landschap en die daarnaast gekoppeld kunnen worden aan een gedateerde context of een fase van de nederzetting. Daarnaast hebben we een incompleet beeld van hoe die nederzetting er uitzag, hoe dicht de bewoning was en hoe dit in relatie stond tot het omringende landschap. In algemene zin mogen we concluderen dat de inrichting van het landschap als *limeszone* (zie ook de volgende vraag) geleid zal hebben tot een grote interactie tussen rurale samenlevingen enerzijds en het militaire apparaat anderzijds.

5. *Welke aanwijzingen zijn er voor een militaire inrichting van het landschap?*

Er zijn op basis van het onderhavig onderzoek geen aanwijzingen dat het landschap militair ingericht zou zijn. Aanwijzingen voor de Romeinse weg binnen de grenzen van vindplaats D zoals enkele jaren geleden geconstateerd door onderzoekers van de ACVU-HBS, zijn niet aangetroffen.

Deze weg ligt vermoedelijk enkele tientallen meters meer naar het noordoosten richting (en parallel aan) de Loostraat. De weg als verbindend element tussen de castella en wachttorens is een perfect voorbeeld van Romeinse (militaire) bemoeienis met de inrichting van het landschap.

Specifiek voor vindplaats D (Het Riet) zijn er aanwijzingen dat er militaire bemoeienis plaats heeft gevonden. Vooral de greppelstructuren lijken met militaire precisie en met inzet van een grote groep mannen aangelegd te zijn. Ook de aanwezigheid van een zogenaamde 'enkelbreker' onderin de nederzettingsgreppel duidt op kennis van verdedigingswerken zoals men die eigenlijk alleen maar op kon doen in het militaire apparaat.

6. *Welke invloed hadden de rivier de Rijn en de nevengeulen op het gebruik van het landschap door de mens?*

Ook de beantwoording van deze vraag moeten we vinden in de relatie tussen de rurale samenleving en het militaire apparaat inclusief handelsnetwerken. De handel vond voor het allergrootste deel plaats via de rivier. Daarmee bracht de rivier de bewoners van de nederzettingen te Loovelden goederen en producten die het achterland veel later bereikten.

Wat de invloed van de rivier op het gebruik van het landschap is geweest, is niet te achterhalen, behalve dat we ervan uit mogen gaan dat de stroomrug van de Rijn relatief vruchtbare grond bevatte en daardoor uitstekend geschikt was voor land- en tuinbouwdoeleinden.

Mogelijk is het tevens de rivier geweest die mede oorzaak was van het verlaten van het gebied in de Laat-Romeinse tijd. Het grafveld is in ieder geval overspoeld waarna in de Vroege Middeleeuwen het terrein weer in gebruik is genomen als woonerf.

7. *Wanneer en hoe worden hoge terreinelementen in gebruik genomen? Zijn hier binnen de regio verschillen in?*

In het rivierengebied is het een gegeven dat sinds de bewoning ervan oude en relatief hoog gelegen stroomgordels bij uitstek voor bewoning werden uitgekozen. Een reconstructie van de bewoning van het oostelijke rivierengebied vanaf de Late IJzertijd laat duidelijk zien dat hoofdzakelijk de hoger gelegen stroomruggen bewoond waren. De vindplaatsen in Huissen vormen hierop geen uitzondering.

8. *Wanneer en hoe worden lage en vochtige terreinelementen in gebruik genomen? Zijn hier binnen de regio verschillen in?*

Lager gelegen delen van het landschap werden vooral gebruikt als weidegronden. Het gaat daarbij om de lagere delen van het landschap in de directe nabijheid van de nederzettingen.

9. *Welke agrarische landinrichting komt voor, in welke mate en door welke factoren beïnvloed?*

Hierop heeft het onderhavig onderzoek geen antwoord kunnen geven. In algemene zin wordt voor de zuidelijke Rijnsoever verondersteld dat de hogere delen van de stroomrug (de oeverwal) in gebruik was voor militaire doeleinden (*castella*, *vici*, *Limesweg* en eventueel daaraan gelegen grafvelden). Wat overbleef in zuidelijke richting kon gebruikt worden voor rurale nederzettingen die uiteraard de hoogste delen uitzochten voor bewoning. Richting het achterland volgden eerst de landbouwgronden en daarna de weidegronden.

10. *In welke mate was het landschap bebost in de afzonderlijke periodes? Hoe en in welke mate werd dit bos gebruikt?*

Hierover heeft onderhavig onderzoek geen bijdrage geleverd in directe zin. Er zijn namelijk geen boompollen verzameld door een gebrek aan geschikte, gedateerde (en gefaseerde) contexten.

11. *Zijn er aanwijzingen voor ontbossing van (delen van) het landschap? Met welk doel heeft de ontbossing plaatsgevonden?*

Zie het antwoord op vraag 1 en 10. Er heeft geen bewuste ontbossing van het landschap plaatsgevonden behalve wellicht direct op de zuidoever van de rivier uit militair strategische overwegingen zoals het in stand houden van een zichtlijn tussen de *castella* en de tussenliggende wachttorens. Ontbossing was eerder een logisch gevolg van de grote vraag naar bouw- en brandhout.

12. *Hoe zag het wegenpatroon er uit? Hoe oud is dit, en hoe heeft dit de inrichting van het landschap beïnvloed?*

Voor een uitgebreidere behandeling van het wegenpatroon in de regio wordt verwezen naar de eerdere onderzoeken te Arnhem-Schuytgraaf, Heteren-Uilenburg en Huissen-Het Riet.¹⁹⁰ Zeer waarschijnlijk liep er een weg direct ten noorden van het grafveld. Deze weg heeft de diverse woonkernen aan beide zijden van het grafveld met elkaar verbonden. De weg heeft echter niet de bekende kenmerken van de *limesweg* zoals deze elders zijn aangetroffen. Indirect mag uit de resultaten geconcludeerd worden dat de *limesweg* niet is aangetroffen, maar dat het vermoeden dat deze iets noordoostelijker ligt een hypothese is die blijft staan.

13. *Zijn er waterstaatkundige aanpassingen of bouwwerken, zo ja wat en waarom daar?*

Deze zijn niet aangetroffen. De greppels die rond het grafveld zijn aangetroffen lijken niet watervoerend geweest.

14. *In welke mate leveren die waterstaatkundige aanpassingen, bijvoorbeeld dijken en dammen, een bijdrage aan de gebruiksgeschiedenis?*

Niet van toepassing.

15. *Zijn er tendensen in locatiekeuze van nederzettingen en grafveld? Welke vestigingsfactoren spelen een rol? Welke factoren liggen ten grondslag aan het verlaten van terreinen?*

Ten aanzien van de locatiekeuze van nederzettingen kunnen we verwijzen naar het antwoord op vraag 7 en 9.

De positie van de grafvelden is een intrigerende. Met het ontstaan van gemeenschappelijke grafvelden waar meerdere nederzettingen gebruik van maakten is het logisch dat deze op min of meer gelijke afstand van de betrokken nederzettingen ligt. Dit zien we onder andere in Tiel-Passewaaij en Zaltbommel-De Wildeman. Van overige grafvelden zoals Zoelen-Scharenburg is het niet bekend waar alle 'deelnemende' nederzettingen hebben gelegen. Opvallend bij deze grafvelden is de ligging aan of

---

190 Respectievelijk Roessingh & Blom 2008, Blom & Roessingh 2010 en Roessingh & Blom 2010.

nabij een (oude) geul. Kennelijk was de directe nabijheid van water uit praktische noodzaak of rituele overweging dringend gewenst. Ook te Huissen is dit het geval. Ten noordwesten van het grafveld en de nederzettingen is een natte zone aangetroffen. Of dit daadwerkelijk stromend water in de vorm van een oude rest- of crevassegeul is geweest is niet vastgesteld. Overduidelijk is dat zowel in het westen als het oosten, in het laatste geval tussen het grafveld en vindplaats C in, een overspoeling heeft plaatsgevonden. Op de afzettingen in dit deel van het grafveld is vervolgens, enkele eeuwen later weer gewoon.

Aan het verlaten van specifiek de Romeinse nederzettingen in de *limes*zone kan aan militaire druk van overrijnse stammen gedacht worden. Deze druk leidde er uiteindelijk toe dat de grensverdediging zoals die eeuwen had bestaan aan het eind van de 3^e eeuw werd opgegeven en anders werd ingericht. Het duurde tientallen jaren alvorens de grensverdediging op de zuidoever van de Rijn nieuw leven werd ingeblazen door Keizer Julianus halverwege de 4^e eeuw.

Economie en nederzettingen

1. *Wat is de typologie en vormontwikkeling van het aardewerk binnen de vindplaatsen? Zijn er 'gidsfossielen'? In welke mate komen importen voor? Welke productieplaatsen van aardewerk zijn te herkennen? Wat is hieruit af te leiden wat betreft sociaaleconomische verhoudingen? Voor welke andere vondstcategorieën is dit ook te analyseren?*

Het vroegst te dateren aardewerk van de nederzetting C/D stamt uit de Claudische tijd. Het betreft handgevormde biconische potten die met zand gemagerd zijn. Het vroegst te dateren gedraaide aardewerk, ook op het grafveld, kan pas na het midden van de 1^e eeuw gedateerd worden, maar vermoedelijk wel vóór de Flavische tijd. Het meeste aardewerk dateert echter uit de 2^e eeuw en voornamelijk uit de tweede helft van de 2^e eeuw. Een klein maar niet te verwaarlozen deel van het aardewerk stamt uit het laatste kwart van de 2^e eeuw of later. Tot wanneer de vindplaats precies gedateerd kan worden is niet goed vast te stellen, omdat er maar weinig aardewerk als gidsaardewerk kan dienen voor deze periode. De duidelijke aanwezigheid van Urmitzer waar binnen het ruwwandige aardewerk duidt op een datering vanaf het eind van de 2^e tot in de 3^e eeuw. Er is echter maar zeer weinig aardewerk in Qualitätsware aanwezig, wat erop lijkt te wijzen dat de vindplaats toch betrekkelijk vroeg in de 3^e eeuw ten einde is gekomen.

Dit geldt niet voor het grafveld. De grafgraven lopen qua datering een stuk langer door dan de vroege 3^e eeuw. Er zijn vondsten gedaan die dateren uit het eind van de 3^e en 4^e eeuw. Of deze dateren uit de periode vlak voor het gebied tijdelijk verlaten werd of juist uit de tweede helft van de 4^e eeuw wanneer het gebied opnieuw in gebruik wordt genomen is niet duidelijk.

De herkomst van het aardewerk is zeer divers. Binnen de 2^e-eeuwse *terra sigillata* is Trier dominant, maar ook La Madeleine is met enkele stukken vertegenwoordigd. Dat is niets bijzonders, want deze ateliers waren in de 2^e eeuw belangrijke leveranciers van *terra sigillata* in onze streken. Uit de andere aardewerkcategorieën komen nog andere herkomstgebieden naar voren. De geleverde waar komt voornamelijk uit het Rijnland en de Argonnen, maar de kleine hoeveelheid fragmenten in techniek d (Qualitätsware) stamt uit Trier. De ruwwandige waar is zowel ergens in de regio geproduceerd als afkomstig van elders.

Het is goed voorstelbaar dat militaire aanwezigheid in de directe omgeving in economische en sociale zin een positieve invloed op de nederzetting heeft gehad. Nauwe contacten met het militaire apparaat en de handelaren uit de *vici* zorgden er in ieder geval voor dat er eenvoudig en snel aan importgoederen gekomen kon worden.

Andere vondstcategorieën laten een explicieter beeld zien. Zo wijzen enkele metalen vondsten op de aanwezigheid van militairen in (de directe nabijheid) van het onderzoeksgebied. De 3e-eeuwse munten van vindplaats C/D lijken direct in verband te brengen met een soldijverhoging onder Septimius Severus in 197 n. Chr. Hoewel dit muntgeld natuurlijk niet per sé door handelen van de soldaten zelf op de nederzetting terecht hoeft te zijn gekomen, ligt dit wel voor de hand. Tenslotte wijst ook het voorkomen van geïmporteerde levensmiddelen op een zeer sterke handelsverhouding met het Romeinse (militaire) apparaat.

2. *In welke mate en hoe is de import beïnvloed door een elite? In hoeverre is hierbij invloed van militairen waarneembaar?*

Het is zeer aantrekkelijk om de graven 24 en 35 in dit antwoord te betrekken. Het betreft grafgraven die normaliter met vooraanstaande personen in verband worden gebracht (elite te Nijmegen of villabewoners uit de Haspengouw). Deze zullen hun rijkdom te danken hebben aan een bestuurlijke, militaire of handelgerelateerde functie. Onder de laatste verstaan we ook het handeldrijven vanuit de rurale nederzetting met het militaire apparaat. Het kan daarbij gaan om het verhandelen van goederen en levensmiddelen maar ook om bijvoorbeeld het aanbieden van diensten. Paardenfok, maar ook het beheren van bijvoorbeeld een *statio* zoals voor mogelijk gehouden wordt voor vindplaats D kunnen voor relaties met of invloed van (lokale) elite hebben gezorgd.

Het valt dus niet uit te sluiten dat de import van goederen werd beïnvloed door een elite **of** dat er juist een elite kon ontstaan door het importeren en verhandelen van goederen.

In hoeverre het leger actief deelnam aan de handel zelf is onzeker en zal voorlopig nog wel onderwerp van discussie blijven. Recente onderzoeken naar de *castella* van Woerden en Vleuten en de daarbij onderzochte schepen hebben geen uitsluitsel kunnen geven of de handel in goederen een puur private onderneming is geweest of volledig gereguleerd werd door het leger. Tal van variaties waarbij bijvoorbeeld de schepen in dienst van het leger voerden en handelaars ruimte op het schip huurden of een strikt gescheiden handel in goederen die bestemd waren voor het leger en goederen bestemd voor de markt kunnen daarbij de revue passeren. Vervolgens wijzen we op de inventarisatie van Nuber, die heeft uitgewezen dat dergelijke grafgraven tot ver in het vrije Germanië aan doden zijn meegegeven.

3. *Zijn er aanwijzingen voor specifieke ambachten? Welke grondstoffen zijn verwerkt en waar kwamen deze vandaan? Welke producten en voor wie/welke markt zijn die producten gemaakt?*

Het onderhavig onderzoek heeft geen aanwijzingen opgeleverd die een bijdrage kunnen leveren aan de beantwoording van deze vragen. Erf 3 is weliswaar aangemerkt als activiteitszone behorende bij een achtererf, maar de exacte aard van deze activiteiten is niet bekend geworden.

Op vindplaats D (Het Riet) is eerder aangetoond dat paardenfok een belangrijke bezigheid geweest kan zijn en dat in het licht van de levering van diensten aan een *statio* gedacht kan worden.

4. *Hoe is de productie ruimtelijk en qua inzet van beschikbare arbeidskracht en middelen georganiseerd?*

Niet van toepassing. Zie antwoord op bovenstaande vraag.

5. *Wat was de schaal van de productie? Wat is de technologische ontwikkeling?*

Niet van toepassing. Zie antwoord op bovenstaande vraag.

6. *Hoe ontwikkelt de landbouw zich, met welke producten? Hoe is de landbouw georganiseerd?*

Hierover zijn naar aanleiding van het (kleinschalige) archeologisch onderzoek geen uitspraken te doen. Ook in combinatie met eerder onderzoek op Loovelden is deze vraag niet te beantwoorden. Op vindplaats D waren er slechts aanwijzingen voor lokaal verbouwde gewassen, naast de geïmporteerde goederen.

In algemene zin mag gesteld worden dat de nabijheid van enkele *castella* (als we tenminste de *castella* van Meinerswijk, eventueel Huissen en Loowaard samen nemen) met een vermoedelijke, gezamenlijke bezetting van honderden soldaten (wellicht zelfs een kleine duizend), flinke druk op de productiecapaciteit gelegd zal hebben. Over de exacte organisatie van de aanvoer van levensmiddelen ten behoeve van het leger zijn we echter niet goed geïnformeerd. Het kan zijn dat vrijwel alle goederen werden geïmporteerd en dat er dus geen sprake was van een lokale verbouw van gewassen en goederen.

7. *Hoe is dit van invloed op de inrichting van nederzettingen en hun verspreiding? Welke ontwikkeling is er van hoofd- en bijgebouwen?*

Hierover zijn naar aanleiding van het (kleinschalige) archeologisch onderzoek geen uitspraken te doen. Ook in combinatie met eerder onderzoek is deze vraag niet te beantwoorden.

8. *Welke aanwijzingen zijn er voor de aanwezigheid van specifieke aan water gerelateerde activiteiten, zoals visserij en handel in vis in bepaalde perioden in bepaalde plaatsen?*

Hierover zijn naar aanleiding van het (kleinschalige) archeologisch onderzoek geen uitspraken te doen. Het zoologisch onderzoek op vindplaats D (Het Riet) geeft aan dat jacht en visserij vermoedelijk geen grote rol hebben gespeeld in de voedsel economie. In een enkel graf is een vissenbotje aangetroffen, wat in ieder geval wijst op visserij.

9. *Zijn er aanwijzingen voor continuïteit, discontinuïteit, dan wel verplaatsing van die activiteiten? Wat zijn de redenen hiervoor?*

Het beperkte onderzoek op de nederzettingsarealen biedt weinig inzicht in continuïteit of discontinuïteit. Gezien de oversnijdende sporen is wel sprake van meerdere bewoningsfasen. De aanwezigheid van erven onder en bovenop het grafveld laat zien dat er sprake is geweest van herinrichtingen van het landschap door de tijden heen, waarbij eerst sprake is van een woonfunctie, vervolgens een grafveld en later weer een woonfunctie. De datering van de laatste woonfunctie is niet duidelijk in beeld gekomen maar moet mogelijk in de 6^e of 7^e eeuw geplaatst worden.

10. *Wat zijn de aanwijzingen voor handelsstromen?*

Handelsstromen kunnen we slechts ontdekken in de aanvoer van geïmporteerde goederen. In hoeverre de bewoners van de rurale nederzettingen te Loovelden actief deelnamen aan deze handel is niet te achterhalen. Mogelijk konden zij alle benodigde producten aanschaffen in de *vici* rond de *castella* of op een vermoedelijk regionale markt te Elst.

Zowel aardewerk, natuurstenen werktuigen, metalen objecten als voedingsmiddelen zullen via deze handelsstromen op de nederzetting terecht gekomen zijn. De aangetroffen munten tonen aan dat geld een belangrijke rol speelde in deze handel en in de verdere verhandeling van producten en hoogstwaarschijnlijk diensten.

De geïmporteerde stukken van brons en glas die zijn meegegeven in graven laten zien dat Huissen duidelijk in contact stond met de handelsnetwerken in het Romeinse rijk.

11. *Is er sprake van bewoningscontinuïteit? Hoe ontwikkelen nederzettingen en de inrichting van het landschap zich?*

Hierover zijn naar aanleiding van het (kleinschalige) archeologisch onderzoek geen uitspraken te doen. Ook in combinatie met eerder onderzoek is deze vraag niet te beantwoorden.

Hier doet namelijk het zeer beperkte onderzoek naar alleen de rioolsleuven zich werkelijk gelden. Het vondstmateriaal van nederzettingen en grafveld beslaan een periode van de 1^e eeuw tot in de 4^e eeuw. Er zullen dus ook sporen uit diverse perioden aangesneden zijn. We hebben echter van geen enkele periode een enigszins betrouwbaar beeld van de omvang van de bewoning en evenzo ontbreken de benodigde aanwijzingen voor een fasering. Vast staat dat we zowel met het aantal graven als met het aantal huisplattegronden niet in staat zijn een volledige bewoningscontinuïteit van de 1^e tot de 4^e eeuw aan te tonen. Mochten de vindplaatsen inderdaad continu enkele eeuwen in gebruik geweest zijn dan is met onderhavig onderzoek slechts een miniem deel van de aanwezige structuren onderzocht. Voor het grafveld is aangetoond dat het onderzoek totnogtoe ongeveer de helft beslaat van het totale grafveldareaal. Van de nederzettingen is naar schatting ongeveer slechts 5% onderzocht. Een dergelijk onderzoeksareaal stelt ons in staat de begrenzingen van vindplaatsen vast te stellen en een globale indruk te verkrijgen van aard, ouderdom en gaafheid van een vindplaats. Het is onmogelijk om aan de hand daarvan onderzoeksvragen te beantwoorden zoals hier geformuleerd.

Met enige zekerheid kunnen we alleen een discontinuïteit in bewoning aantonen op het grafveld. De aldaar aangetroffen bewoningsresten op de overspoelingslaag tonen aan dat ze van na de overspoeling van het grafveld dateren. Gezien de gebruiksduur van het grafveld is dit in ieder geval in de 4^e eeuw of later te dateren. De feitelijke bewoning zal waarschijnlijk samenhangen met 'nieuwkomers' die geen weet hadden van de voormalige functie van het terrein.

12. *Welke plaats nemen deze nederzettingen in binnen de bewoningsgeschiedenis van de omgeving?*

Zie allereerst het antwoord op bovenstaande vraag. Vastgesteld hebbende dat dit afzonderlijke onderzoek niet toereikend is voor de beantwoording van deze vraag, kijken we terug naar eerdere studies. Deze studies hebben aangetoond dat er grofweg twee soorten nederzettingen voorkomen aan het eind van de 1^e eeuw. Nederzettingen die continueren vanuit de IJzertijd (deze liggen veelal op de zuidelijke tak van de stroomrug meer naar het achterland) en zogenoemde nieuwkomers. Onder deze nieuwkomers vallen uiteraard de militaire fortificaties en het eerste tempelcomplex te Elst, maar ook de *vici* rond de *castella* en eventuele rurale nederzettingen die in de *limeszone* ontstaan.

Willems stelde al in de jaren 80 van de vorige eeuw vast dat met de overgang van de IJzertijd naar de Romeinse tijd er afgezien van de ontwikkeling in huisplattegronden, geen aanwijzingen zijn dat de nederzettingen veel veranderden. Met name de zogenaamde ‘palenzwerm’ nederzettingen continueren in de Vroeg-Romeinse tijd en blijven voorkomen naast de nederzettingen waar huisplattegronden duidelijk te herkennen zijn. De nieuwe nederzettingen onderscheiden zich van de uit de IJzertijd continuerende nederzettingen in het feit dat er geen palenzwermen meer voorkomen en dat de nederzettingen redelijk geordend in erven/kavels ingericht worden. Direct langs de *limes* zijn de nederzettingen georiënteerd op de doorgaande *limesweg*.

Of er sprake was van een hiërarchie in dit bewoningsmodel en of de bewoners van de diverse nederzettingen dit ook zo ervoeren is een discussie die niet snel beslecht zal worden. Evenmin hoe we een eventuele hiërarchie voor moeten stellen. Waren het de nieuwe, ‘moderne’ nederzettingen dicht in de buurt van marktplaatsen waar veel geïmporteerde goederen voorbij kwamen die in hoger aanzien stonden? Of juist de oude inheemse nederzettingen die met hun ‘eigen’ culturele tradities stevig geworteld lagen in het landschap?

13. *Is er sprake van beïnvloeding in bouwvormen, bijvoorbeeld door de Romeinen, zo ja hoe? Is die beïnvloeding gebonden aan bepaalde periodes, en waarom?*

Zie het antwoord op de vorige vraag. Zowel de inrichting van de nederzettingen in de *limeszone* als de huisplattegronden (met mogelijk een pannendak) laten een verandering zien ten aanzien van de ijzertijd nederzettingen. Het is haast niet voor te stellen dat hierin **geen** Romeinse invloed gezien mag worden.

Het voorkomen van een nederzettingsgreppel in een V-vorm op vindplaats D laat zien dat deze bemoeienis verder ging dan alleen advies en aanwijzingen. Militairen uit het Romeinse leger hebben zeer waarschijnlijk daadwerkelijk geholpen bij de aanleg van deze greppel. Of dit te maken heeft met een bepaalde relatie tussen het leger en de bewoners van deze vindplaats (wellicht oudgedienden) is niet met zekerheid te zeggen. Wellicht was het een standaard procedure dat het leger hielp bij de bouw van nederzettingen in de *limeszone* om zo controle te houden op de inrichting van deze strook of in ruil voor goederen en diensten.

14. *Is er sprake van specialisatie en (sociale) differentiatie? Uit dit zich in de nederzettingsstructuur of in de structuur van individuele onderkomens of bijgebouwen?*

Deze vraag is op basis van de behaalde resultaten op vindplaats C/D niet te beantwoorden. Het grafveld heeft wel degelijk aanwijzingen opgeleverd aangaande sociale differentiatie (zie onder).

15. *Wat is de oorsprong en ontwikkeling van de kern(en)? Wat is de relatie tussen de kern en het ommeland?*

Deze vraag is op basis van de behaalde resultaten op vindplaats C/D niet te beantwoorden. Ook eerder onderzoek is te kleinschalig van opzet geweest om een goed onderscheid te kunnen maken tussen de kern van een vindplaats en de periferie.

16. *Zijn er aanwijzingen voor militaire structuren, hoe zien die er uit, wat was hun gebruik, hoe oud zijn ze en hoe ontwikkelen ze zich?*

Er zijn geen aanwijzingen voor militaire structuren.

Graven

1. *Hoe en onder invloed waarvan ontwikkelt zich de grafcultuur? Zijn graven of grafvelden gelijkelijk verdeeld?*

Waar rekening mee gehouden moet worden bij de beantwoording van deze vraag is het gegeven dat niet het complete grafveld is onderzocht. Naar schatting is ca 50% van de totale oppervlakte totnogtoe opgegraven. Toch lijkt dit voldoende om een grove ontwikkeling binnen het (onderzochte deel van het) grafveld te ontrafelen.

In hoofdstuk 6 is uiteengezet dat de graven een redelijke homogene verspreiding over het onderzoeksgebied laten zien, zij het dat in het centrum wat meer (latere) bijzettingen voorkomen waardoor het daar net iets 'drukker' is. Dit is ook het deel waar de eerste graven rond halverwege de 1^e eeuw zijn aangelegd. Van daaruit is beargumenteerd dat het grafveld in vijf fasen (gekoppeld aan de regeerperioden van diverse keizers) is uitgegroeid tot een geheel dat vermoedelijk uit meer dan 200 graven (bijzettingen) heeft bestaan rond het jaar 300.

Wat de ontwikkeling in grafcultuur betreft zijn we afhankelijk van enkele specifieke elementen uit het crematieritueel die in individuele graven herkend kunnen worden en mogelijk licht werpen op de uitvoer van dit ritueel of specifieke onderdelen ervan. We moeten hier echter voorzichtig mee zijn omdat ze niet algemeen geldend hoeven te zijn, maar juist meer betrekking kunnen hebben op (de status van) het individu.

Eén van die elementen, zo is uiteengezet in hoofdstuk 6, betreft het gebruik van hout en dan met name de hoeveelheid. Zo lijkt het erop dat er in graf 24 niet alleen hout is gebruikt voor de crematie zelf maar ook nog voor het verbranden van aparte dierlijke grafgiften. Mogelijk hield dit direct verband met de aanwezige hoeveelheid hout (bos) rond de nederzetting. Dit zal halverwege de 1^e eeuw (bij aanvang van de inrichting van de limeszone) heel veel meer geweest zijn dan aan het eind van die eeuw of tijdens de regeerperiode van Hadrianus, wanneer de aanleg van castella en wegen op de zuidoever van de Rijn en ook de eerste grootschalige herstelwerkzaamheden daaraan afgerond waren.

2. *Hoe is de relatie tot de bijbehorende nederzettingen?*

Zie antwoord op vraag 15, cultuurlandschap en 11, Economie en nederzettingen.

Het is bijzonder aannemelijk dat we hier te maken hebben met een centraal gelegen grafveld waar meerdere nederzettingen gebruik van maakten. Bij een clustering van verschillende vindplaatsen tot twee nederzettingen (aan weerszijden van het grafveld) is het te veronderstellen dat vanuit beide nederzettingen individuen zijn bijgezet op het grafveld. Gezien de vermoedelijke omvang van het grafveld en de duur dat het grafveld en de nederzettingen in gebruik waren levert dit geen problemen op wat een reconstructie van de demografie betreft. Er zijn geen aanwijzingen dat er ook nog personen van verder zijn bijgezet, maar dit valt ook niet te ontkennen. Het 'volgende' bekende (inheems-Romeinse) grafveld ligt ter hoogte van Arnhem-Schuytgraaf. Mogelijk hebben tussengelegen gehuchten (indien aanwezig) ook gebruik gemaakt van één van beide grafvelden.

3. *Hoe geven de graven een beeld van de sociaal-politieke organisatie?*

We denken aan de hand van in ieder geval graf 24 maar mogelijk ook andere redelijk 'rijke' graven iets te kunnen zeggen over de schijnbaar bijzonder grote verschillen in status of rijkdom van de overledene die in het grafritueel werden geuit. Er is niet achterhaald hoe het overleden individu van graf 24 tot een verregaande rijkdom is gekomen, maar dit zal ongetwijfeld het gevolg geweest zijn van sociaal-politieke verhoudingen tussen de rurale bevolking en het militaire apparaat. De enorme schat aan grafgiften geeft geen inzicht in de exacte aard van deze relatie, maar wel een inzicht in de status en de rijkdom die deze relatie met zich meebracht.

Archeozoologisch gezien bestaan er verschillen in de hoeveelheid vlees die aan de dode werd meegegeven. Bij het verbrande materiaal hebben we echter te maken met verlies van informatie vanwege fragmentatie en mogelijk slechts deels verzamelen en begraven van de verbrande resten. Enkele graven vallen op vanwege de grote hoeveelheid vlees, afkomstig van meerdere dieren. Het gaat hier wederom om graf 24 (gans, kip, achterpoot varken, stuk romp mogelijk ook van varken), graf 40 (kop, voor- en achterpoten van een schaap of geit en ribstuk mogelijk van hetzelfde dier) en graf 55 (kip, eend, ribstuk, voorpoten van rund, schaap of geit en varken). Deze rijkdom aan voedsel zegt mogelijk iets over de status of betekenis van de overledene binnen de gemeenschap.

4. *Hoe zijn graven en grafvelden als 'territorial marker' gebruikt en gedurende welke perioden?*

Er zijn graven aangetroffen uit de 1^e tot de 4^e eeuw. Dit impliceert een langdurig gebruik van enkele eeuwen. Er valt echter niet te bewijzen dat dit een continu gebruik is geweest.

De graven liggen in ieder geval langs de zuidzijde van de doorgaande *limesweg* tussen Huissen en Arnhem. Ze zijn dus goed zichtbaar geweest en de relatie tussen grafveld en omringende nederzettingsterreinen zal niemand ontgaan kunnen zijn. Mogelijk liep de weg zelfs over het grafveld zoals gebruikelijk was voor de uitvalswegen bij steden en vermoedelijk *castella*.

5. *Welke relatie is er met dierbegravingen, qua datering, ruimtelijke spreiding, intensiteit en status?*

Dierbegravingen zijn niet aangetroffen. Wel zijn er aanwijzingen dat er dierlijke resten zijn meegegeven op de brandstapel en zodoende tussen de crematieresten terecht zijn gekomen. Voor graf 24 is aangetoond dat de dierlijke verbrande resten dusdanig secuur gescheiden zijn gedeponeed dat ze welhaast apart verbrand moeten zijn. Hier betreft het dus vermoedelijk een aparte brandstapel voor de dierlijke en enkele aardewerken, glazen en metalen bijgiften. Hieruit valt mogelijk een hoge(re) status van de overledene af te lezen.

6. *Is er potentie, en zo ja welke, voor fysisch-antropologisch en genetisch onderzoek?*

Uiteraard is er fysisch antropologisch onderzoek verricht naar de crematieresten. Dit heeft in veel gevallen gegevens aangaande leeftijd, geslacht en eventuele ziekteverschijnselen aan het licht gebracht. Over het algemeen bleek de conservering van de crematieresten matig waardoor het fysisch antropologisch onderzoek niet bijzonder veel heeft opgeleverd. Hetzelfde zal gelden voor de mogelijkheid tot genetisch onderzoek.

7. *Wat is de exacte gebruiksduur van het grafveld?*

Het grafveld is gebruikt tussen de 1^e eeuw en de 4^e eeuw. Gedurende de eerste twee eeuwen zien we een geleidelijke ontwikkeling van het grafveld in ca vijf fasen. Tot 200 zijn vermoedelijk bijna 95% van de graven bijgezet. Het gaat dus om ongeveer 100 graven in 150 jaar. Aangezien we echter uitgaan van een dekkingspercentage van dit onderzoek van ca 50% zal het aantal graven (bijzettingen) uitkomen op ongeveer 200 in een periode van 150 jaar. De overige graven dateren van na 200 en de jongste dateert uit de 4e eeuw.

8. *Wat is de ruimtelijke ontwikkeling van het grafveld op basis van de gebruiksduur?*

Zie antwoord op vraag 1, Graven.

9. *Is er één kern aan te geven van waaruit het grafveld is ontstaan/begonnen of zijn er meerdere kernen aan te wijzen van waaruit is begraven?*

Zie antwoord op vraag 1, Graven.

10. *Welke typen van graven zijn te onderscheiden?*

Alle door Hiddink onderscheiden graven zijn op het grafveld van Huissen aangetroffen, behalve type D (brandgraf). Type A (schone bijzetting) is duidelijk favoriet (ruim 50%), gevolgd door graven van het type C en B. Enkele grafkamergraven waarvan graf 24 het meest duidelijk is, laten zich niet in één categorie plaatsen omdat het gehele graf bestaat uit meerdere compartimenten met verschillende graftypen. Zo zijn bij graf 24 de schone crematieresten (deels) gescheiden van de rest van het brandstapel materiaal maar vervolgens samengebracht in een grafkamer bestaande uit twee afzonderlijke compartimenten.

11. *Wat is de chronologische ontwikkeling van de typen graven?*

De door Hiddink onderscheiden graftypen laten zich niet chronologisch indelen. Graven van het type A komen bijvoorbeeld gedurende alle fasen van het grafveld voor.

12. *Wat is de ontwikkeling van randstructuren in relatie tot het begrafenisritueel?*

Zie antwoord op vraag 1, Graven. Hierbij moet opgemerkt dat de randstructuren afzonderlijk vaak niet te dateren zijn. Uitgaande van een relatie tussen graf en randstructuur zijn de laatste gedateerd. Logisch is dus te veronderstellen dat de chronologische ontwikkeling van de randstructuren die van de graven op de voet volgt. Hierbij is geen ontwikkeling waar te nemen in vorm of grootte. Ook een relatie met het grafitueel of het soort graf (type Hiddink) valt niet te ontdekken.

13. *Zijn er aanwijzingen voor crematieplaatsen of brandkuilen?*

Nee. Er zijn geen aanwijzingen voor crematieplaatsen of brandkuilen.

Wel zijn er een aantal brandrestenkuilen aangetroffen met daarin de restanten van een crematie of aan het crematieritueel gekoppelde gebeurtenis. Veelal bestaat de inhoud uit restanten van de brandstapel in combinatie met verbrand aardewerk (C2).

14. *Welke houtsoorten zijn bij het begraven/cremeren gebruikt?*

We hebben geen gegevens aangaande de gebruikte houtsoorten. Ongetwijfeld zijn er lokale houtsoorten uit de directe omgeving gebruikt. Dit zullen veelal loofbomen geweest zijn.

15. *Zijn er individuele en meerpersoonsgraven te onderscheiden en wat is daarvan de verklaring?*

Er zijn diverse dubbelgraven aangetroffen maar minder dan op rurale grafvelden uit de Betuwe (Tiel, Zaltbommel, Zoelen etc.). Het gaat bij de dubbelgraven niet steevast om een baby (ongeboren kind of juveniel) waarvoor op bovengenoemde onderzoekslocaties bewijs is verzameld dat dit te maken heeft met een economische afweging om een kind afzonderlijk te cremeren of samen met een volwassene. Soms betreft het bijvoorbeeld twee jonge vrouwen. De maatregel om jonge kinderen en baby's niet afzonderlijk te cremeren was kennelijk in Huissen niet van toepassing (ook te Zoelen bestaan hier twijfels over). Twee ongeboren foetussen zijn in Huissen begraven (inhumatie) in plaats van verbrand. Te Zoelen werden ook voldragen baby's en kinderen tot een bepaalde leeftijd begraven.

De meerpersoonsgraven te Huissen zullen we dus op een andere wijze moeten verklaren dan vanuit een economisch oogpunt (hoeveelheid hout dat gebruikt moest worden voor een succesvolle crematie van baby's). Hoewel dit natuurlijk niets zegt over een combinatie van redenen. Kennelijk zijn de twee jonge vrouwen tegelijkertijd of snel achter elkaar gestorven en vond de gemeenschap het een juiste beslissing ze samen te cremeren. Of dit op dezelfde brandstapel is geweest is de vraag. Andere vragen die een dergelijk dubbelgraf oproept zijn: was er sprake van een familieband? Een relationele verbinding? Een noodlottig ongeluk? Werden er specifiek persoonsgebonden grafgiften meegegeven of werden die simpelweg over de twee vrouwen verdeeld? Zijn de crematieresten oorspronkelijk al door elkaar gemengd in het graf of zijn er twee afzonderlijke bijzettingen in een vergankelijke container in het graf geplaatst, waarvan de inhoud pas later door elkaar is geraakt?

16. *Zijn er aanwijzingen voor na-bijzettingen en zo ja, welke zijn dat en wat is daarvan de betekenis?*

Na-bijzettingen zijn op dit grafveld zeker aan de orde. Hoewel het vaak lastig is om verschillende graven aan elkaar te koppelen lijken er binnen bepaalde randstructuren diverse graven voor te komen die onderling een relatie hebben. De volgorde van bijzetten is aan de hand van de dateringen vaak niet te achterhalen. Logischerwijs gaan we er vanuit dat het centrale graf in de heuvel het oorspronkelijke graf is en dat graven die op een hoger niveau of verder van het centrum af gevonden worden later zijn bijgezet. Zeker is dit allerminst.

Voorts is het de vraag wat een na-bijzetting impliceert. Hebben we te maken met familie? Of aangetrouwde personen (familiegraven)? Of is het eerder een ruimtegebrek? Een combinatie daarvan is ook niet ondenkbaar. Zeker niet wanneer een persoon zijn afkomst wil bezegelen met een plek op het grafveld dicht bij het centrum waar de oudste graven liggen. We hebben bijvoorbeeld aangetoond dat graf 24 niet alleen het rijkste graf van het grafveld vertegenwoordigde maar ook één van de eerste graven. Mogelijk was dit dus al een belangrijk persoon toen de Romeinen de limes inrichtte. Een soort stamhoofd? Iemand die 100 jaar later graag dicht in de buurt van graf 24 bijgezet wilde worden (en dat ook nog voor elkaar kreeg) was een nazaat of wilde graag als nazaat van dit stamhoofd gezien worden.

17. *Wat is de samenstelling van de grafveldpopulatie naar geslacht en leeftijd?*

Gedurende de Flavische periode is bijna 50% van de bijzettingen vrouw. In de regeerperiode van Hadrianus en later stijgt het aantal bijzettingen van kinderen enorm naar 50% en zelfs naar bijna 70% van de bijzettingen in het laatste kwart van de 2^e eeuw. De verhouding mannen en vrouwen kent een omslagpunt in de Antonijnse periode, vanaf die tijd worden er meer mannen dan vrouwen in het grafveld bijgezet. Uiteraard moet vanwege het grote aandeel niet goed determineerbare personen een slag om de arm worden gehouden bij de interpretatie van deze gegevens.

Wat opvalt aan de ruimtelijke verspreiding van leeftijden en geslacht is de verspreiding van de vrouwen en baby's. De voorkeur lijkt te hebben bestaan ze vooral centraal in het grafveld bij te zetten op de plaats waar het grafveld in de pre-Flavische en Flavische periode begint. Ook hier geldt een uiterste voorzichtigheid bij de interpretatie van de gegevens maar het lijkt erop dat er gedurende de tweede

helft van de 1^e eeuw meer vrouwen werden bijgezet dan mannen. Dit houdt mogelijk verband met de ingevoerde dienstplicht waardoor een groot deel van de plaatselijke bevolking het leger in moest en derhalve veelal op een ander locatie overleed. Het kan ook het relatieve lage aandeel kinderen verklaren. Pas in de loop van de 2^e eeuw trekken de percentages mannen versus vrouwen naar elkaar toe en neemt het aandeel kind in de grafveldpopulatie toe. Dit is een teken dat de levende bevolking in evenwicht is en er sprak zal zijn geweest van relatieve vrede en welvaart.

18. *Welke betekenis kan aan de grafveldpopulatie gegeven worden?*

Zie antwoord op vraag 17, Graven.

19. *Welke dierlijke resten zijn aanwezig? Welke betekenis kan daaraan gegeven worden?*

Van de volgende soorten zijn resten aangetroffen: schaap of geit, varken, rund, kip, paard, hond, hert, gans, eend, een kleine vogelsoort, snoek en een karperachtige. In sommige gevallen kan een vleeseenheid worden gereconstrueerd, zoals een voorpoot, achterpoot of deel van de romp. De vleeseenheden waren waarschijnlijk een voedselgift aan de dode.

20. *Wat is de relatie tussen het gebruikte type aardewerk en de fysisch antropologische kenmerken?*

Gedurende het onderhavig onderzoek zijn er geen relaties gelegd tussen aardewerken grafgiften en fysisch antropologische kenmerken van de overledene. Ook eerdere pogingen dergelijke relaties vast te stellen zijn in het verleden gestrand. Zo is er lange tijd gedacht dat wrijfschalen mogelijk typisch vrouwelijk grafgiften geweest zouden zijn en dat een set wijnzeven eerder mannelijk zouden zijn. Na jaren van onderzoek kunnen deze veronderstellingen weerlegd worden. Ook een koppeling tussen leeftijd en grafgift is vaak niet te maken behalve soms in grootte van de gift.

Voor Huissen kon er echter geen enkele koppeling gemaakt worden.

Deposities

1. *Welke soorten deposities zijn er? Hoe lang gaat men met welke vormen van offeren door? Zijn ze te koppelen aan een graf?*

De deposities op het grafveld bestaan uit crematieresten, urnen of containers, brandstapelresten, grafgiften op de brandstapel en onverbrande giften in het graf zelf. In sommige gevallen zoals graf 24 zijn al deze deposities vertegenwoordigd, maar meestal gaat het om een combinatie van een paar van deze deposities. Lange termijn ontwikkelingen hierin zijn aan de hand van dit onderzoek niet te schetsen. Buiten het grafveld om zijn er geen speciale deposities aangetroffen.

2. *Zijn er verschillen of zwaartepunten in datering, aard, context en landschappelijke situering binnen de regio?*

Het onderzoek te Loovelden leent zich niet hierover uitspraken te doen. Buiten het grafveld om zijn er geen speciale deposities aangetroffen.

3. *Wat was de perceptie van de offerende samenleving ten aanzien van het geofferde object, mens of dier?*

Het onderzoek naar het grafveld en/of de nederzettingen te Huissen heeft hieromtrent geen aanwijzingen opgeleverd.

4. *Zijn er aanwijzingen voor initiatie of verlatingsrituelen?*

Er zijn op geen enkele vindplaats aanwijzingen voor initiatie of verlatingsrituelen aangetroffen.

5. *Zijn er aanwijzingen voor specifieke met militairen samenhangende rituelen?*

Er zijn geen aanwijzingen voor specifieke met militairen samenhangende rituelen aangetroffen.

6. *Zijn er specifieke cultusplaatsen, wanneer, hoe en hoe lang worden deze gebruikt? Hoe liggen deze in het landschap?*

Er zijn geen cultusplaatsen aangetroffen tijdens onderhavig onderzoek. De enige aanwijzing voor een bijzondere plek op het grafveld betrof een omgepeld terrein van ruim 18 x 18 meter. Voor en graf is een dergelijke randstructuur bijzonder groot, maar niet uitzonderlijk. Het centrale punt binnen deze omgepelling kon niet bereikt worden en bleek onder reeds aangelegde kabels en leidingen te liggen. Er kon dus niet vastgesteld worden of het hier een groot grafmonument of 'iets anders' betrof.

7. *Wat is de invloed van bekende cultusplaatsen op de omgeving?*

De dichtstbijzijnde bekende cultusplaats is het tempelcomplex te Elst. Dit tempelcomplex zal naast een religieus en spiritueel centrum ook een functie als regionale marktplaats vervuld hebben. Wat de invloed vanuit Elst is geweest op de limeszone is niet duidelijk.

8. *Welke informatie is uit de deposities te herleiden over de status van de dedicanten?*

Er zijn buiten de deposities in crematiegraven geen deposities aangetroffen tijdens onderhavig onderzoek.

6.4.2 Vragen uit het aanvullende PvE (grafveldonderzoek)

Algemeen

In het geval er vindplaatsen aangetroffen worden die niet aansluiten op het reeds bestaande beeld van de onderzoekslocatie, gelden de volgende onderzoeksvragen:

1. *Kom(en)t er binnen de grenzen van het onderzoeksgebied vindplaats(en) voor anders dan het Romeinse grafveld?*

Op en onder het grafveld is een oudere (vroeg-Romeinse) en een jongere (laat-Romeinse of vroegmiddeleeuwse fase) aangetroffen. De oudere fase behelst een huisplattegrond, erf 4 genoemd. Dezelfde fase is eveneens aangetroffen onder het grafveld in het oostelijke deel.

Hier konden geen structuren in de sporen worden herkend. Dit deel van het grafveld is complex:

- Er was een rijke vondstenlaag aanwezig uit de Vroeg-Romeinse tijd die is opgespit in jongere perioden (grafveld en bewoning erf 5). Het hele gebied is in de Vroeg-Romeinse tijd opgegeven om als grafveld te gaan fungeren,
- Het meest oostelijke deel van het grafveld betreft een 'overgangsgebied' tussen erf 3 en het grafveld, met sporen uit de 2^e en 3^e eeuw
- Na verspoeling is het gehele oostelijke deel weer in gebruik genomen als woonerf. Deze fase betreft een huisplattegrond met meerdere verbouwingsfasen, een waterput en een spieker.

2. *Wat is de aard, kwaliteit, omvang en ouderdom van deze vindplaats(en)?*

De vroeg-Romeinse vindplaats betreft sporen van bewoning. De vindplaats is verstoord door de aanleg van grafmonumenten. Deze aanleg, met een hier hoge dichtheid aan greppels, heeft de vroeg-Romeinse sporen deels opgeruimd. De omvang van de vroeg-Romeinse nederzetting is niet in beeld gekomen. Mogelijk betreft het een woonkern welke naast en met de vroege fasen op de andere bekende vindplaatsen heeft gefunctioneerd (A, C, D, E).

De ouderdom van erf 5 laat zich moeilijk bepalen, daar er weinig tot geen diagnostisch materiaal aangetroffen is. Het type plattegrond is tevens vrij ongewoon. Omdat dit onderzoek zich voornamelijk op het grafveld en de riolsleuven heeft gericht, is een omvang van beide vindplaatsen niet bekend.

3. *Hoe kunnen de vondsten worden getypeerd en gedateerd? Indien min of meer gesloten vondstcomplexen worden aangetroffen: wat is de functionele en typologische samenstelling van het vondstcomplex en hoe is de datering?*

Alleen de vroegste, vroeg-Romeinse fase kan hier beantwoord worden. Hier zijn meerdere gesloten complexen aanwezig, terwijl er tevens metaalvondsten voor handen zijn. Het aardewerk laat zich beschrijven als nederzettingaardewerk. Het betreft vooral kommen en één- tot drieledige potten. De datering beweegt vooral tussen de laatste 50 jaar voor en de eerste 50 jaar van onze jaartelling. Deze datering wordt bevestigd door de vroegste (Keltische en Augusteische) munten en fibulae die zijn gevonden.

4. *Wat is de reden dat deze vindplaats(en) niet eerder aan het licht gekomen is/zijn?*

De situatie te Loovelden is dat binnen de bekende vindplaatszones bij iedere graafwerkzaamheid die wordt uitgevoerd er archeologische resten naar boven komen. Uit alle archeologische onderzoeken die eerder plaats hebben gevonden blijkt dat de aard ervan niet te voorspellen is.

Nederzetting

Mocht een aangetroffen vindplaats een nederzetting (of deel daarvan) vertegenwoordigen dan zijn de volgende vragen van belang:

1. *Wat is de datering van de nederzetting? Sluit deze aan op die van de huisplattegrond uit de IJzertijd (vooronderzoek) of is er een relatie met de Limes?*

De aangetroffen vroege vindplaats is dezelfde als van de huisplattegrond uit de IJzertijd uit de het vooronderzoek. Verspreid onder het grafveld zijn sporen van deze nederzetting aangetroffen, met een verdichting van de sporen in het oosten. Hier is echter geen huisplattegrond of een structuur herkend. De datering van de plattegrond uit het vooronderzoek moet worden bijgesteld naar Late IJzertijd/Vroeg-Romeinse tijd.

2. *Is er een fasering in bewoning aan te brengen? Wijst deze op een continue bewoning of zijn er hiaten aan te wijzen?*

Er valt, gezien de beperkte diagnostische kenmerken van de vondsten uit deze periode, geen fasering aan te brengen. De bewoningssporen zijn er ook danig verstoord door later, ander grondgebruik. Op de andere nederzettingkernen in het gebied is deze fase eveneens aanwezig. Of er continuïteit is geweest valt moeilijk te bewijzen gezien de beperktheid van de onderzoeken in het gebied. Een hiaat bestaat in ieder geval tussen de Romeinse tijd en erf 5. De exacte periode is echter onbekend.

3. *Kan aan de hand van het zoölogische en botanisch materiaal de (voedsel-) economie van de nederzetting worden gereconstrueerd?*

Gezien juist de bij vraag 2 genoemde beperktheid van het onderzoek, en het daarmee verkregen beeld van de bewoning, is van archeobotanisch onderzoek. De reden hiervoor is gelegen in het feit dat gezien een dergelijke beperking nooit vast te stellen valt *waarvan* een reconstructie kan worden gemaakt. Voor de vroege periode is wel een zoologische reconstructie gemaakt, hoewel het aantal vondsten hiervoor te beperkt is.

Onderzoeksvragen Provinciale Kennisagenda Gelderland:

Late prehistorie – Romeinse tijd

4. *Zijn er buiten de zones van de huisplaatsen ook vindplaatsen die verband houden met bijzondere activiteiten (zomerbeweiding, jacht en visserij)?*

Er zijn hiervoor geen aanwijzingen gevonden.

5. *Hoe zagen de huizen er uit en hoe waren de erven ingericht en afgebakend?*

Het huis uit de Late IJzertijd/Vroeg-Romeinse tijd (erf 4) is van het Haps-type of type Oss 4B. Het jongste huis (erf 5) is onbekend, maar lijkt op een vroegmiddeleeuws driebeukig type uit Noord-Duitsland. Van erf 4 zijn geen begrenzendende sporen aangetroffen. Mogelijk wordt erf 5 begrensd door een hekwerk, hoewel dit onzeker is. Erf 5 is het meest compleet, met waterput en opslaggebouw.

6. *Welke activiteiten vonden er op het erf of buiten het erf plaats?*

Voor andere activiteiten dan bewoning zijn er geen aanwijzingen.

7. *Hoe was het cultuurlandschap in en rond de vindplaats ingericht? Zijn er aanwijzingen voor activiteitzones, perceelsscheidingen, wegen e.d.?*

Er zijn geen sporen of aanwijzingen aangetroffen die het toelaten deze vraag te beantwoorden.

Vroege Middeleeuwen

8. *Op welke wijze zijn nederzettingen of het landschap ingericht?*

Erf 5 betreft een compleet erf met verschillende structuren. De erfinrichting lijkt niet volgens een aanwijsbaar plan of een lay out ingericht, althans ontbreken landschappelijke elementen als erf indelende greppels. Het zijn de verschillende structuren die samen opgeteld de nederzetting vormen. Er zijn geen sporen of aanwijzingen aangetroffen die het toelaten de landschapsvraag te beantwoorden.

9. *Is sprake van een fasering in de bewoning, inrichting van erven en indeling van huizen?*
Hiervan is geen sprake.

10. *Is sprake van een differentiatie van gebruikszones en structuren binnen de nederzetting?*
Hiervan is geen sprake.

Limesweg

Indien op de oeverwal indicaties worden aangetroffen voor de aanwezigheid van de Romeinse weg dan zal deze het grafveld doorkruisen. Dit is een interessant gegeven dat past in het theoretisch model van het grafveld dat langs de uitvalsweg van een (markt)plaats, dorp of stad ligt, maar dat nog nooit in het Nederlandse deel van de limes is aangetoond. De volgende vragen zijn in dat geval dan ook van belang:

1. *Zijn de resten van de weg intact in de bodem aanwezig?*
2. *Hoe ziet de opbouw van de weg eruit?*
3. *Wat is de (aanleg)datering (en gebruiksduur) van de weg? Indien er meerdere fasen van de weg aanwezig zijn, hoe dateren deze?*
4. *Zijn er aanwijzingen voor reparatiewerkzaamheden aan de weg en hoe en wanneer zijn deze uitgevoerd?*
5. *Is er sprake van bermgreppels? Aan één of beide zijden?*
6. *Welke verhardingsmaterialen zijn te onderscheiden en wat is de herkomst (grind, keien, basaltbrokken, schelpen, dakpangruis)?*
7. *Is er sprake van een kunstmatig weglichaam (agger)? Waarmee is dit opgebouwd?*
8. *Zijn er houtelementen in de wegconstructie verwerkt? Beschrijf de constructie hiervan.*
9. *Is er sprake van andere infrastructuur (greppels, sloten) of secundaire bermsloten? Hoe is het verloop ten opzichte van de weg?*
10. *Wat is de relatie tussen de weg en het landschap? En wat is de relatie tussen de weg en het grafveld? Is de één op de ander georiënteerd en welke was er eerder? Zijn er aanwijzingen dat de weg nog steeds in gebruik was op het moment dat de jongste graven op het grafveld werden bijgezet in de Laat-Romeinse tijd*

De bovenstaande vragen kunnen als volgt worden beantwoord. Een van de elementen die tijdens al het onderzoek te Loovelden naar voren is gekomen, is de aanwezigheid van zuidoost-noordwest georiënteerde evenwijdige greppels. Steeds in het noorden (behoudens Zeegbos) begrenzen deze greppels de woonkernen van de lintbebouwing die op de oeverwal gelegen was. Soms betreft het een greppelbundel van steeds naast elkaar gegraven greppels (C), soms is er enige afstand tussen de greppels (D). Soms betreft het een enkele greppel (A).

Zo stelt Schurmans (HBS) de aanwezigheid van een Romeinse weg voor op basis van de onderlinge afstand van 5/6 m van deze greppels. De voorgestelde weg loopt echter dood op een gebouw dat is aangetroffen op 25 m ten oosten van het onderzoek van de HBS (Huissen- 't Riet; vindplaats D). Ten oosten van 't Riet zijn deze greppels niet meer aangetroffen.

Grind ontbreekt te Loovelden geheel, het blijft bij een melding van een grindpakket in de Loostraat-Duisterestraat.

Iedere harde aanwijzing voor de *limesweg* ontbreekt in **alle** uitgevoerde onderzoeken. Zeker als de bekende morfologie van dit fenomeen in acht wordt genomen (wegdekverharding, bermgreppel(s), funderingspalen uit eikenhout etc.).

Een kleinere Romeinse weg, zonder wegverharding of fundering behoort echter wel tot de mogelijkheden, een weg die voerde langs alle bewoningskernen en het grafveld. Een weg die vervolgens uitkwam bij het grote gebouw op vindplaats D. Deze 'B-weg' lijkt gedurende de gehele Romeinse periode in gebruik. Opmerkelijk is dat de oriëntatie van de verschillende boerderijen niet op deze weg was gericht, maar het gebouw op vindplaats D (statio?) wel. Het huidig onderzoek, alsmede dat van de HBS heeft een natte zone ten noorden van de oeverwal vastgesteld. De hoogste zone van de oeverwal is ter hoogte van het grafveld begrensd met greppels.

Graven

2. *Wat is de inventaris van elk graf?*

Zie hiervoor de grafcatalogus.

3. *Zijn er aanwijzingen voor grafkamers?*

Grafkamers zijn niet meer aangetroffen. Wel is de veronderstelling dat meerdere graven zijn bijgezet in kisten of holtes. Hiervoor zijn de rechthoekige grafkuilen en de aan- of afwezigheid van meerdere onverbrande grote spijkers in de grafkuil indicaties.

6. *Wat is de ruimtelijke en chronologische ontwikkeling van het grafveld? Is er één kern aan te geven van waaruit het grafveld is ontstaan/begonnen of zijn er meerdere kernen aan te wijzen van waaruit is begraven?*

De analyse van het grafveld, voor zover opgegraven laat een ontwikkeling zien in ruimte en tijd. De oudste fase bevindt zich in het centrum van het onderzoeksgebied. Het grafveld lijkt zich vervolgens uit te dijen in alle richtingen, maar blijft een lint op een verhoging in het landschap tussen twee woongebieden in. Nadat de beschikbare ruimte 'vol' was, zijn jongere graven in bestaande monumenten bijgezet. Er lijken geen kernen aanwezig.

10. *Is er een mogelijke militaire signatuur (in de grafgriffen) te ontdekken?*

Enkele graven lijken een militaire signatuur te bevatten. Zo bestond er al het graf van *Ulpus Quietus*, door Bogaers beschreven in Westerheem. Behoudens een naamsvermelding op een spiegel en een paar mogelijke delen van graffito op compleet aardewerk, komen naamsvermeldingen niet voor, een kenmerk van militair vaatwerk. Wel kan het aardewerk uit graf 71 mogelijk toegeschreven worden aan legioenswaar. De specifieke vondstcategorie is echter nog nauwelijks onderzocht. Mogelijk bevinden zich er desondanks meer aanwijzingen voor militaire signatuur te Huissen. Een militaire signatuur in het rurale grafritueel zal echter eerst goed gedefinieerd dienen te worden.

11. *Wat is de fysisch-antropologische samenstelling van eventuele dubbelgraven? Zijn er steevast kinderen betrokken in de meerpersoonsgraven?*

Kinderen hebben te Huissen een eigen graf gekregen, dat weliswaar vaak bij ouderen is bijgezet. Het enige echt aanwijsbare dubbelgraf betreft twee vrouwen

14. *In hoeverre zijn graven oudtijds bewust verstoord om voorwerpen en/of resten van de overledene(n) uit het graf te halen?*

Dergelijke handelingen zijn niet aangetroffen.

Deposities

2. *Zijn er aanwijzingen voor aparte offers op een 'eigen' brandstapel of vonden alle verbrandingen op dezelfde gemeenschappelijke brandstapel plaats?*

Er zijn geen aanwijzingen voor brandstapels, noch buiten het grafveld, noch binnen.

3. *Zijn er aanwijzingen voor specifieke met militairen samenhangende depositierituelen?*

Hiervoor zijn geen aanwijzingen.

4. *Zijn er specifieke cultusplaatsen, wanneer, hoe en hoe lang worden deze gebruikt? Hoe liggen deze in het landschap?*

Er zijn geen cultusplaatsen aangetroffen

Grafstructuren

1. *Welke grafstructuren komen voor? Zijn er naast ronde en vierkante greppels andere vormen van randstructuren aanwezig? Is hier een betekenis aan te geven?*

De grafstructuren die zijn teruggevonden bestaan uit grafheuvels met randstructuren waarin of waarbinnen bijzettingen van verbrande menselijke resten zijn gedaan. Incidenteel zijn er bijzettingen zonder grafstructuur. De jongst daterende graven, net als de inhumaties, lijken geen grafmonument te hebben gehad. Tevens zijn er crematies die ruimtelijk gezien zo gespatieerd zijn dat er een grafmonument zonder randstructuren past. De kringgreppels vallen allen in de categorie 'rond' of 'vierkant', alleen het kamergraf kent een afwijkende vorm.

2. *Zijn er aanwijzingen voor grafheuvels? Wat is daar eventueel van bewaard gebleven?*

Verspreid over het grafveld zijn grafheuvels opgeworpen. Deze laten zich het best herkennen door de kringgreppels die het monument begrensd. In een beperkte zone ten westen van het noord-zuid lopende fietspad zijn de graven zeer goed bewaard gebleven. In enkele gevallen was de voet van de grafheuvel nog aanwezig. De voet van de grafheuvel manifesteerde zich als een andersoortige bodem waar in beperkte mate vondstmateriaal (vooral handgevormd aardewerk van voorafgaande perioden) aanwezig was.

Grafritueel en grafveld

3. *Hoe worden eventuele persoonlijke kenmerken van de overledenen tot uitdrukking gebracht in het grafritueel?*

Persoonlijke kenmerken van overledenen worden vermoedelijk tot uiting gebracht via objecten die een identiteitsconstructie toe laten, zoals wij dit ook tegenwoordig gewend zijn te doen. In de rurale grafrituelen is gedurende de Romeinse tijd weinig plaats voor dergelijke uitingen. Personalialia worden vrijwel nooit teruggevonden, een enkele uitzondering daargelaten. Ook deze uitzonderingen zijn te Huissen aanwezig (graffiti, sieraden) en zijn op 1 hand te tellen. Het antwoord op deze vraag moet derhalve zijn: niet.

4. *Is er sprake van familiegraven?*

Er is geen sprake van familiegraven.

5. *Is er een relatie tussen de grafgiften en de fysisch antropologische kenmerken? Wat zijn de mogelijkheden voor een correspondentieanalyse?*

Het aantal geslachts- en leeftijdsbepalingen is te laag om betrouwbare uitspraken te doen over de selectie van bepaalde diersoorten voor mannen, vrouwen of kinderen. Resten van schaap of geit, varken en rund zijn in graven van mannen, vrouwen en kinderen aanwezig, maar kippen alleen in graven van mannen. Vanwege het lage aantal kan dit echter op toeval berusten.

6. *Hoe is de relatie tot de bijbehorende nederzetting(en)?*

De samenstelling van het dierlijk bot in het grafveld verschilt sterk van de samenstelling in de nederzettingen. Dit komt vanwege de onderzoeksstrategie: de nederzettingen zijn niet volledig onderzocht.

7. *Wat is de positie van het grafveld t.o.v. de limesweg? En t.o.v. overige (eventuele) militaire onderdelen van de limeszone?*

Gezien de limesweg dan wel militaire onderdelen niet met zekerheid zijn aangetroffen, laat deze vraag zich moeilijk beantwoorden. De relatieve rijkdom aan grafgiften, en daarmee de aanname dat soortgelijke rijkdom gecirculeerd heeft onder de bewoners van de vindplaatsen, kan wellicht verklaard worden door een directe relatie tussen de bewoners en de limesweg, maar niet worden bewezen.

Literatuur

- Aarts, J.G., 2000:** Coins or money? Exploring the monetization and functions of Roman coinage in Belgic Gaul and Lower Germany 50 BC – AD 450. Amsterdam.
- Aarts, J.G. & S. Heeren, 2007:** Begraven Bataven: het dodenritueel in de veranderende wereld van Passewaaij. In: N. Roymans, *et al.* (red.), *Een bataafse wereld van het Romeinse rijk. Opgravingen te Tiel-Passewaaij*. Utrecht, 71-86.
- Aarts, J.G. & S. Heeren, 2011:** *Opgravingen bij Tiel Passewaaij 2. Het grafveld aan de Passewaaijse Hogeweg*. Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 41).
- Acsádi, G. & J. Nemeskéri, 1970:** *History of Human Life Span and Mortality*, Budapest.
- Ball, E.A.G. (red), 2006:** *Dood en begraven langs de Romeinse weg. Het onderzoek van een grafveld uit de Romeinse tijd bij Cuijk – Grotestraat Bergbezinkbassin*. Leiden (Archol rapport 40).
- Berendsen, H.J.A. & Stouthamer, E., 2001:** *Palaeogeographic development of the Rhine-Meuse delta, the Netherlands*, Assen.
- Biró, M.T., A.M. Choyke, L. Vass & A. Vecsey, 2012:** *Bone objects in Aquincum*. Budapest.
- Blom, E. & E.P. Graafstal, 2001:** *Aanvullend Archeologisch Onderzoek Hoge Woerd*. Bunschoten (ADC Rapport, 73).
- Blom, E. & W.K. Vos, 2008 (red.):** *Woerden-Hochoort: De opgravingen 2002-2004 in het Romeinse castellum Laurium, de vicus en van het schip de 'Woerden 7'*. Amersfoort (ADC Rapport 910).
- Blom, E. & W. Roessingh, 2010:** *Heteren Uilenburg: 1500 jaar bewoning op een crevasse*, Amersfoort (ADC-Rapport 1664).
- Blom, E. & H.A.P. Veldman, 2010:** *Onder de zoden van Zaltbommel*, Amersfoort (ADC-Rapport 1800).
- Boemaars, N.M.J.E., 2007:** *Plangebied Loovelden te Huissen, Gemeente Lingewaard; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek (resterende percelen)*, Amsterdam (RAAP-rapport 1439).
- Boer, G.H. de, 2002:** *Plangebied Loostraat-Zuid te Huissen, gemeente Bemmelen; een archeologische kartering en waardering*, Amsterdam (Raap Rapport 759).
- Bogaers, J. E., 1951:** Huissen, in: *BROB* 3, 4. Amersfoort.
- Bogaers, J.E. & C.B. Ruger, 1974:** in: *Der niedergermanische Limes*, Koln (p. 73).
- Bogaers, J.E., 1987:** Wie was Ulpius Quietus?, *Westerheem* 36, 4-6.
- Bos, R.P.M. van den, en G.J.R. Maat, 2002:** *Cremated remains from a Roman burial site in Tiel-Passewaaij (Gelderland)*. Leiden, Barge's Anthropologica 9
- Brodribb, G., 1987:** *Roman brick and tile: an analytical survey and corpus of surviving examples*, Gloucester.
- Brunsting, H., 1937:** *Het grafveld onder Hees bij Nijmegen: Een bijdrage tot de kennis van Ulpia Noviomagus*, Amsterdam (Archeologisch-historische bijdragen van de Allard Pierson stichting, 4).
- Buchem, H.J.H., van, 1941:** *De fibulae van Nijmegen. Deel 1 inleiding en Kataloog*, Nijmegen.
- Bull, G./S. Payne, 1982:** Tooth eruption and epiphyseal fusion in pigs and wild boar, in B. Wilson/C. Grigson/S. Payne (eds), *Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites*, Oxford (BAR Brit. Ser. 109), 55-71.
- Cavallo, C./H.A. Hiddink, 2003:** Het dierlijk botmateriaal, in H.A. Hiddink, *Het grafritueel in de Late IJzertijd en Romeinse tijd in het Maas-Demer-Scheldegebied, in het bijzonder van twee grafvelden bij Weert*, Amsterdam (ZAR 11), 167-180.
- Clutton-Brock, J., 1992:** *Horse power: a history of the horse and the donkey in human societies*, London.
- Cram, L. & M.G. Fulford, 1979:** Silchester tile making. The faunal environment. In: A. McWhirr (red.), *Roman Brick and Tile. Studies in Manufacture, Distribution and Use in the Western Empire*. Oxford (British Archaeological Reports International Series 68), 201-209.
- De Clercq, W. & P. Degryse, 2008:** *The mineralogy and petrography of Low Lands Ware 1 (Roman Lower Rhine – Meuse – Scheldt basis; the Netherlands, Belgium, Germany)*, *Journal of Archaeological Science* 35, 448-458.

- De Laet, S.J. & H. Thoen, 1969:** Études sur la céramique de la nécropole Gallo-Romaine de Blicquy (Hainaut) IV: La céramique << à enduit rouge-pompéien >>. *Helinivm. Revue Consacrée à l'Archéologie des Pays-Bas, de la Belgique et du Grand-Duché de Luxembourg* 9, 28-38.
- Deru, X., 1996:** *La céramique Belge dans le nord de la Gaule. Caractérisation, chronologie, phénomènes culturels et économiques.* Louvain-la-Neuve (Publications d'Histoire de l'Art et d'Archéologie de l'Université Catholique de Louvain LXXXIX).
- Deschler-Erb, S., 1998:** *Römische Beinartefakte aus Augusta Raurica,* Augst.
- Dijk, J. van, 2011a:** Archeozoölogie, in H.A.P. Veldman (ed.), *Graven in Zoelen. De opgraving van een Romeinse nederzetting en grafveld,* Amersfoort (ADC-rapport 2391), 177-190.
- Dijk, J. van, 2011b:** Archeozoölogie, in W. Roessingh/E. Blom (eds), *Boeren of reizigers langs de limes bij Huissen?*, Amersfoort (ADC-rapport 1569), 103-112.
- Dries van den, F.M.A., 2007a:** *Breekbaar verleden. Romeins glas in de Lage Landen,* Utrecht.
- Dries van den, F.M.A., 2007b:** 'Some notes on Roman mould material and the technique of moulding for glassblowing', in: *Journal of Glass Studies*, volume 49, 23-38.
- Dries F.M.A. van den, 2008:** Greep op glas? Grijpinstrumenten in het Romeins glasblazen, in *Archeobrief*, jaargang 12 nummer 4, december, 14-18.
- Dries F.M.A. van den, 2011a:** 'Romeins glas in Noord-Brabant', in: *Westerheem*, jaargang 60 nr. 1, februari, 4-15.
- Dries F.M.A. van den, 2011b:** *Antike Glastechnik. Römische Rippenschalen und Mosaikglas,* Düsseldorf
- Dijk-van der Moolen, A. van, R. Bonnie & S. van der End, 2009:** *Programma van Eisen Opgraving Huissen Loovelden, gemeente Lingewaard.* Woerden (AL PvE 1120).
- Dragendorff, H., 1895:** *Terra sigillata: ein Beitrag zur Geschichte der griechischen und römischen Keramik,* BJ 96-7, 18-155.
- Enkevort, H. van, 2004:** Het gedraaide aardewerk uit de Romeinse Tijd, in: C.W. Koot & R. Berkvens (red.), *Breda'se akkers eeuwenoud: 4000 jaar bewoningsgeschiedenis op de rand van zand en klei,* Amersfoort (Erfgoed Studies Breda, 1/Rapportage Archeologische Monumentenzorg, 102), 281-358.
- Enkevort, H. van & M. Magnée-Nentjes, 2007:** *Het Romeins Grafveld op het Schebbelaarseveld. Een opgraving in Hernen, gemeente Wijchen.* Nijmegen (Archeologische Berichten Wijchen Rapport 2).
- Esser, E./J. van Dijk/M. Groot, 2010:** Archeozoologisch onderzoek, in H.A.P. Veldman/E. Blom (eds), *Onder de zoden van Zaltbommel,* Amersfoort (ADC Monografie 8), 201-231.
- Follmann-Schulz, A.-B., 1992:** *Die römischen Gläser im Rheinischen Landesmuseum Bonn,* Keulen.
- Fölzer, E. 1913:** *Die Bilderschüsseln der ostgallische Sigillata-Manufakturen,* Bonn.
- Frey, M., 1993:** Die römischen Terra-sigillata-Stempel aus Trier, *Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst des Trierer Landes und seiner Nachbargebiete* 15.
- Gazenbeek, A.E., 2009:** Bouwkeramiek en natuursteen. In: M. Bink & P.F.J. Franzen (red.), *Forum Hadriani Voorburg. Definitief Archeologisch Onderzoek.* Deventer (BAAC rapport 05.0125), 215-261.
- Geerts, R.C.A., 2011:** Aardewerk en keramisch bouwmetaal. In: W. Roessingh (red.), *Huissen - Loovelden, rioolsleuven. Een archeologische opgraving.* Amersfoort (ADC rapport 2565), 21-30.
- Gerritsen, F., 2003:** *Local identities. Landscape and community in the late prehistoric Meuse-Demer-Scheldt region.* Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies 9).
- Glazema. P., 1951:** Oudheidkundige onderzoekingen in de provincie Gelderland gedurende de jaren 1946 tot en met 1950, in: *Bijdragen en Mededelingen van de Vereniging Gelre* 51, 1-120.
- Gostenčnik, K., 2005:** *Die Beinfunde vom Magdalensberg,* Klagenfurt.
- Grant, A., 1982:** The use of tooth wear as a guide to the age of domestic ungulates, in B. Wilson/C. Grigson/S. Payne (eds), *Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites,* Oxford (BAR British Series 109), 91-108.
- Groot, M., 2008a:** *Animals in ritual and economy in a Roman frontier community. Excavations in Tiel-Passewaaij,* Amsterdam (AAS 12).
- Groot, M., 2008b:** Archeozoölogie, in M. Schurmans (ed.), *Twee nederzettingen op de grens van het Romeinse rijk. Opgraving Huissen Loostraat-Zuid,* Amsterdam (ZAN 139), 103-117.
- Groot, M./H.A. Hiddink, 2006:** Dierlijk bot, in H.A. Hiddink, *Opgravingen op het Rosveld bij Nederweert 2. Graven en grafvelden uit de IJertijd en Romeinse tijd,* Amsterdam (ZAR 28), 52-56.
- Groot, M./H. Hiddink, 2011:** Dierlijk bot, in H. Hiddink/E. de Boer (eds), *Opgravingen in Waterdael III te Someren. Deel 1. Grafvelden en begravingen uit de IJertijd en Romeinse tijd,* Amsterdam (ZAR 42), 235-240.
- Groot, M./H. Hiddink, 2012:** Dierlijk bot, in H. Hiddink/M. Wesdorp (eds), *Archeologisch onderzoek in het plangebied Hoebenakker te Nederweert. Een grafveld uit de Romeinse tijd,* Amsterdam (ZAR 49).

- Groot, M./H.A. Hiddink, 2014:** Dierlijk botmateriaal, in H.A. Hiddink/E. de Boer, *Opgravingen in Weert-Kampershoek Noord fase 2. Bewoning uit de Vroege IJzertijd, Romeinse tijd en Volle Middeleeuwen, alsmede grafvelden uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd*, Amsterdam (ZAR 55), 81-86.
- Haalebos, J.K., 1986:** *Fibulae uit Maurik* (Oudheidkundige mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden, supplement 65 1984-85), Leiden.
- Haalebos, J.K., 1990:** *Het grafveld van Nijmegen-Hatert. Een begraafplaats uit de eerste drie eeuwen na Chr. Op het platteland van Noviomagus Batavorum*, Nijmegen (Beschrijvingen van de verzameling in het Provinciaal Museum G.M. Kam te Nijmegen, 11).
- Haalebos, J.K. & Annelies Koster 1981,** Marbled wares from the Netherlands in: A.C. Anderson, A.S. Anderson (eds.), *Roman Pottery Research in Britain and the North-West Europe*. Papers presented to Graham Webster, British Archaeological Reports International Series 123, Oxford, 69-92.
- Habermehl, K.H., 1975:** *Die Altersbestimmung bei Haus- und Labortieren*, Berlin.
- Haffner, A. 1989:** *Gräber – Spiegel des Lebens. Zum Totenbrauchtum der Kelten und Römer am Beispiel des Treverer-Gräberfeldes Wederath-Belginum*, Mainz.
- Halstead, P., 1985:** A study of mandibular teeth from Romano-British contexts at Maxey, in F. Pryor/C. French/D. Crowther/D. Gurney/G. Simpson/M. Taylor (eds), *Archaeology and environment in the lower Welland valley, volume 1*, Cambridge (East Anglian Archaeology Report 27), 219-224.
- Hambleton, E., 1999:** *Animal Husbandry Regimes in Iron Age Britain: A Comparative Study of Faunal Assemblages from British Iron Age Sites*, Oxford (BAR British Series 282).
- Hartley, B.R. & B.M. Dickinson, 2008a:** *Names on terra sigillata. An index of makers' stamps & signatures on Gallo-Roman terra sigillata (Samian ware), Volume 3 (CERTIANUS to EXSOBANO)*. London (Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement 102-03).
- Hartley, B.R. & B.M. Dickinson, 2008b:** *Names on terra sigillata. An index of makers' stamps & signatures on Gallo-Roman terra sigillata (Samian ware), Volume 2 (B to CEROTCUS)*. London (Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement 102-02).
- Hartley, B.R. & B.M. Dickinson, 2008c:** *Names on terra sigillata. An index of makers' stamps & signatures on Gallo-Roman terra sigillata (Samian ware), Volume 1 (A to AXO)*. London (Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement 102-01).
- Hartley, B.R. & B.M. Dickinson, 2009:** *Names on terra sigillata. An index of makers' stamps & signatures on Gallo-Roman terra sigillata (Samian ware), Volume 4 (F to KLUMI)*. London (Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement 102-04).
- Hartley, B.R. & B.M. Dickinson, 2010:** *Names on terra sigillata. An index of makers' stamps & signatures on Gallo-Roman terra sigillata (Samian Ware). Volume 6 (MASCLUS I-BALBUS to OXITTUS)*. Londen (Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement 102-06).
- Hartley, B.R. & B.M. Dickinson, 2012:** *Names on terra sigillata. An index of makers' stamps & signatures on Gallo-Roman terra sigillata (Samian Ware). Volume 9 (T to XIMUS)*. Londen (Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement 102-09).
- Heeren, S., 2006:** *Opgravingen bij Tiel-Passewaaij 1. De nederzetting aan de Passewaaijse Hogeweg*, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 29).
- Heeren, S., 2009:** *Romanisering van rurale gemeenschappen in de civitas Batavorum. De casus Tiel-Passewaaij*. Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 36).
- Hendriks, J. & M. Magnée-Nentjes, 2008:** *Graven aan de Molenberg. Archeologisch onderzoek van een grafveld uit de Romeinse tijd aan de Baron d'Osystraat te Wijchen*. Nijmegen (Archeologische Berichten Wijchen Rapport 3).
- Hiddink, H.A., 2003:** *Het grafritueel in de Late IJzertijd en de Romeinse tijd in het Maas-Demer-Scheldegebied, in het bijzonder van twee grafvelden bij Weert*. Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 11).
- Hiddink, H., 2010:** *Opgravingen op Kampershoek Noord bij Weert, Grafvelden en nederzettingen uit de IJzertijd, de Romeinse tijd en de Volle Middeleeuwen, alsmede een middeleeus of jonger kuilencomplex*. Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 39, Amsterdam 2010. Archeologisch Centrum Vrije Universiteit.
- Higham, C.F.W., 1967:** Stock rearing as a cultural factor in prehistoric Europe, *Journal of the Prehistoric Society* 6, 84-107.
- Holck, P., 1996:** *Cremated bones. Antropologiske skrifter nr 16*, Anatomical Institute, University of Oslo, Oslo.
- Holwerda, J.H., 1923:** *Arentsburg, een Romeinsch militair vlootstation bij Voorburg*, Leiden.

- Holwerda, J.H., 1941:** *De Belgische waar in Nijmegen*, Den Haag, (Beschrijving van de verzamelingen van het Museum G.M. Kam te Nijmegen, 2).
- Holwerda, J.H., 1944:** *Het in de pottenbakkerij van de Holdeurn gefabriceerde aardewerk uit de Nijmeegsche grafvelden*. Leiden (Supplement of O.M.R.O. 24).
- Holwerda, J.H. & W.C. Braat, 1946:** *De Holdeurn bij Berg en Dal: centrum van pannenbakkerij en aardewerkindustrie in den Romeinschen tijd*. Leiden (Supplement of O.M.R.O. 26).
- Hörter, F., 1994.** *Getreidereiben und Mühlsteine aus der Eifel. Ein Beitrage zur Steinbruch- und Mühlengeschichte*, Mayen.
- Hupperetz, W., 1991:** Benen scharnieronderdelen uit de Romeinse tijd. *Westerheem* 40.
- Hurk, L.J.A.M. van den, 1973-1984:** The Tumuli from the Roman Period of Esch, Province of North Brabant, in: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*, nr 23, 1973 pp.189 – 236; nr. 25, 1975 pp. 69 – 92; nr. 27, 1977 pp. 91 –138; nr. 30, 1980 pp. 367 – 392; nr. 34, 1984 pp. 9 – 38, Amersfoort.
- Huyghe, J. 2003:** Belgisch aardewerk te Velzeke: een overzicht. *Archeologische Kroniek van Zuid-Oost-Vlaanderen Bijdragen VIII*, 299-309.
- Isings, C., 1957:** *Roman Glass from dated finds*. Groningen/Djakarta (Archaeologica Traiectina 2).
- Janssen, TH. H., 1974:** 2000 jaren bewoning in Huissen, in: *Jaarverslag AWN-Nijmegen 1974*, .21-25.
- Janssen, TH. H., 1981:** 30jaar stadskernonderzoek in Huissen, in: *Westerheem* 30, 137-141.
- Jung, P., 2013:** *Die Römischen Beinartefakte aus dem Gebiet der Colonia Ulpia Traiana (Xanten)*. Mainz.
- Kakoschke, A., 2008:** *Die Personennamen in den zwei germanischen Provinzen - Ein Katalog, Band 2,2 - Die Cognomina Maccaus-Zyascelis*, Rahden
- Kars, E.A.K., 2006:** Keramisch bouw materiaal. In: J.P. Flamman & T.A. Goossens (red.), *Schipluiden, 'Harnaschpolder'. De inrichting en bewoning van het landschap in de Romeinse tijd (125 - 270 na Chr.)*. Amersfoort (ADC-rapport 625), 28-33.
- Kastelein, D. & H.F.A. Haarhuis, 2006:** *Plangebied Loostraat-Zuid (vindplaats A), gemeente Lingewaard; archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek (proefsleuf)*, Amsterdam (RAAP-Rapport 1339).
- Kemmers, F., 2006:** *Coins for a legion. An analysis of the coin finds from the Augustan legionary fortress and Flavian canabae legionis at Nijmegen*, Studien zu Fundmünzen der Antike 21. Mainz.
- Kemmers, F., 2008:** Munten. In: M. Schurmans (ed.), 2008: *Twee nederzettingen op de grens van het Romeinse Rijk. Opgraving Huissen Loostraat-Zuid*. Zuidnederlandse Archeologische Notities 139. Amsterdam, p. 85-94.
- Kerckhove, J. van, 2006:** Het gedraaide aardewerk, in S. Heeren, *Opgravingen bij Tiel-Passewaaij 1. De nederzetting aan de Passewaaijse Hogeweg*, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 29), 104-137.
- Kock, J. & T. Sode, z.j.:** *Glass, Glassbeads and Glassmakers in Northern India*, Vanlose (DK).
- Kock, J. & T. Sode, 2002:** Medieval Glass Mirrors in Southern Scandinavia and their technique, as Still Practiced in India, in *Journal of Glass Studies*, Volume 44, pp. 79-94, Corning.
- Kootker, L. & M. Rijkelijhuizen, 2012:** De verbrande en onverbrande dierlijke resten, in: M. Steenhoudt en M. Smeets (red.) *Het archeologisch onderzoek (fase 1) te Maasmechelen-Mottekamp*, Archo-rapport 93, 165-176.
- Koster, A. 2013:** *The cemetery of Noviomagus and the wealthy burials of the municipal elite*, Nijmegen (Description of the archaeological collections in museum het Valkhof at Nijmegen XIV).
- Kottman & Veldman 2009,** 'Glas', in: Velde, H.M. van der, S. Ostkamp, H.A.P. Veldman & S.Wyns (red.), 2009: *Venlo aan de Maas: van vicus tot stad. Sporen van een Romeinse nederzetting en stadsontwikkeling uit de Middeleeuwen en Nieuwe tijd in het plangebied Maasboulevard*, Amersfoort (ADC Monografie 7 / ADC Rapport 1000).
- Lauwerier, R.C.G.M., 1990:** *Dierlijk bot uit twee grafvelden uit de Romeinse tijd in Cuijk*, Amersfoort (Intern rapport ROB).
- Levine, M., 1982:** The use of crown height measurements and eruption-wear sequences to age horse teeth, in B. Wilson/C. Grigson/S. Payne (eds), *Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites*, Oxford (BAR British Series 109), 223-250.
- Lith, van, S.M.E. 2006:** 'Römische Glasgefässe aus den Westlichen Canabae Legionis in Nijmegen. Gesamtkatalog der Ausgrabungen 1987-1997, in: *Köln Jahrbuch* 39, 111-202.
- Lith van, S. 2011:** 'Glas', in: Aarts, J. & S. Heeren, 2011: *Opgravingen bij Tiel Passewaaij 2. Het grafveld aan de Passewaaijse Hogeweg*. Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 41), 195-207.

- Lloyd-Morgan, G., 1981:** *Description of the Collections in the Rijksmuseum G. M. Kam at Nijmegen IX: The mirrors*, Nijmegen.
- Lörincz, B., 2002:** *Onomasticon Provinciarum Europae Latinarum*, Vol 3, Wenen
- Maat, G.J.R., 1997:** *A simple selection method of human cremations for sex and age analysis*, Villafranca, Padovana (Proceedings of the Symposium 'Cremation studies in archaeology 1997').
- Márquez-Grant, N. & L. Loe 2008:** 'The human remains', in: Simmonds, A., N. Márquez-Grant & L. Loe, 2008 : *Life and death in a Roman city. Excavation of a Roman cemetery with a mass grave at 120-122 London Road, Gloucester*, Oxford, 29-80.
- McKinley, J.I., 1989:** Cremations: expectations, methodologies and realities. In: Roberts, C.A., F. Lee en J. Bintliff (eds), *Burial archaeology, current research, methods and developments*, Oxford (British Archaeological Reports, British series 211), 65-76.
- Mikler, H., 1997:** *Die römischen Funde aus Bein im Landesmuseum Mainz*, Mainz.
- Moesker, T.P., 2012:** *Archeologisch onderzoek op bedrijventerrein Heeswijk-Dinther Retsel (gemeente Bernheze). Een grafveld uit de IJzertijd- Romeinse tijd; nederzettingssporen uit de IJzertijd en sporen van landinrichting uit de Late-Middeleeuwen en Nieuwe tijd*, Amsterdam (AAC Projectenbureau/ Diachron publicatie 54).
- Nicolay, J.A.W., 2007:** *Armed Batavians. Use and significance of weaponry and horse gear from non-military contexts in the Rhine delta (50 BC to AD 450)*, Amsterdam (AAS 11).
- Nuber, H.E., 1972:** *Kanne und Griffschale. Ihr Gebrauch im täglichen Leben und die Beigabe in Gräbern der römischen Kaiserzeit*, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 53
- Oelmann, F., 1914:** *Die Keramik des Kastells Niederbieber*, Frankfurt a.M. (Materialien zur römisch-germanischen Keramik, 1).
- Payne, S., 1973:** Kill-off patterns in sheep and goats: the mandibles from Asvan Kale, *Anatolian Studies* 23, 281-303.
- Polak, M., 2000:** South Gaulish terra sigillata with potters' stamps from Vechten, Nijmegen (Rei cretariae romanae fautorum acta, supplementum 9).
- Pruissen, C. van & E.A.K. Kars, 2009a:** Keramisch bouw materiaal en natuursteen uit de Romeinse tijd. In: H.M. van der Velde, et al. (red.), *Venlo aan de Maas: van vicus tot stad. Sporen van een Romeinse nederzetting en stadsontwikkeling uit de Middeleeuwen en Nieuwe tijd in het plangebied Maasboulevard*. Amersfoort (ADC Monografie 7 / ADC Rapport 1000), 215-242.
- Pruissen, C. van & E.A.K. Kars, 2009b:** Keramisch bouw materiaal. In: E. Eimermann (red.), *Cananefaatsse boeren op de noordelijke oeverwal van de Gantel*. Amersfoort (ADC-rapport 822), 129-134.
- Reigersman-van Lidth de Jeude, W.F., 2016:** Pots for past people. Nine Roman cemeteries in the Dutch eastern river area. In: S. Biegert, *RCRFACTA* 44, Bonn, 407-416.
- Reigersman-van Lidth de Jeude, W.F. & T. Vanderhoeven, 2011:** Aardewerk uit de nederzetting en het grafveld. In: H.A.P. Veldman (red.), *Graven in Zoelen. De opgraving van een Romeinse nederzetting en grafveld*. Amersfoort (ADC rapport 2391), 97-131.
- Renswoude, J., van & J. van Kerckhove (red.), 2008:** *Opgravingen in Geldermalsen-Hondsgemet. Een inheemse nederzetting uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd*. Amsterdam (ZAR 35).
- Ricken, H., 1934:** Die Bilderschüsseln der Kastelle Saalburg und Zugmantel, Saalburg Jahrbuch 8, 130-182.
- Ridder, J.A.A., 2011:** *Romeinen op de oever tussen walzeeg en bos. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van Proefsleuven* (ADC-Rapport 2327), Amersfoort.
- Riha, E., 1979:** *Die Römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*, Forschungen in Augst 3, Augst.
- Riha, E., & Stern, W.B., 1982:** *Die römischen Löffel aus Augst und Kaiseraugst. Archäologische und metallanalytische Untersuchungen*, Augst.
- Riha, E., 1990:** *Der Römische Schmuck aus Augst und Kaiseraugst*, Forschungen in Augst 10.
- Rijkelijhuizen, M., 2006:** Voorwerpen van bot uit twee crematiegraven. In: A.H. Schutte, Haelen Windmolenbos, Vindplaats 2, ADC Archeoprojecten, rapport 531, 57-59.
- Rijkelijhuizen, M., 2012:** Bijgift van bot (opgraving Erebodegem, België). Elpenbeen rapportage.
- Roessingh, W., 2011:** *Huissen-Loovelden, rioolsleuven. Een archeologische opgraving*. Amersfoort (ADC-Rapport 2565).
- Roessingh, W. & E. Blom, 2009:** *Arnhem-Schuytgraaf vindplaats 7. Een omgreppeld nederzettingsterrein uit de Romeinse tijd*, Amersfoort (ADC-Rapport 1426).
- Roessingh, W. & E. Blom, 2011:** *Boeren of reizigers langs de limes bij Huissen? Een archeologische opgraving in het plangebied Huissen-Het Riet*. Amersfoort (ADC-Rapport 1569).

- Roessingh, W. & E. Blom (red.), 2012:** *Graven op De Contreie. Bewoningsgeschiedenis van de Houtse Akkers te Oosterhout, van de Bronstijd tot en met de Slag om het Markkanaal*. Amersfoort (ADC Monografie 14 / ADC Rapport 2750).
- Roest, J. van der, 1988:** Die Romischen Fibeln von 'De Horden' (*BROB* 38), Amersfoort, 141-202.
- Rösing, F.W., 1977:** Methoden und Aussagemöglichkeiten der anthropologischen Leichenbrandbearbeitung. *Archäologie und Naturwissenschaften* 1: pp. 53-80.
- Rütli, B., 1991:** *Die römischen Gläser aus Augst und Kaiseraugst*. Forschungen in Augst Band 13, 2 volumes, Augst.
- Schallmayer, E., 1996:** Die Verarbeitung von Knochen in römischer Zeit. In: Kokabi et al., *Knochenarbeit. Artefakte aus tierischen Rohstoffen im Wandel der Zeit*.
- Schinkel, K., 1998:** Unsettled settlement. Occupation remains from the Bronze Age and the Iron Age at Oss-Ussen. The 1976-1986 excavations. In: H. Fokkens (red.), *The Ussen project. The first decade of excavations at Oss Leiden* (Analecta Praehistorica Leidensia 30), 5-305.
- Schmitz, H., 2012:** Grafveld uit de Romeinse tijd te Annendaal nabij Posterholt (HVR 182). *Westerheem* 61, 111-115.
- Schuring, I., 2008:** in: Schurmans, M., *Twee nederzettingen op de grens van het Romeinse rijk. Opgraving Huissen Loostraat-Zuid*, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Notities 139), 95-96.
- Schurmans, M., 2008:** *Twee nederzettingen op de grens van het Romeinse rijk. Opgraving Huissen Loostraat-Zuid*, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Notities 139).
- Siemons, H.-A.R., 2001:** Sporen en structuren in M.M. Sier & C.W. Koot (red.): *Kesteren-De Woerd. Bewoningssporen uit de IJzertijd en Romeinse tijd*, Amersfoort, 83-112.
- Silver, I., 1969 (2e editie):** The ageing of domestic animals, in D. Brothwell/E. Higgs (eds), *Science in Archaeology*, Bristol, 283-302.
- Simmonds, A., N. Márquez-Grant & L. Loe, 2008 :** *Life and death in a Roman city. Excavation of a Roman cemetery with a mass grave at 120-122 London Road, Gloucester*, Oxford.
- Stichting voor Bodemkartering, 1975:** *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, blad 40 Oost/West Arnhem*.
- Stuart, P., 1977:** *Gewoon aardewerk uit de Romeinse legerplaats en de bijbehorende grafvelden te Nijmegen*, Nijmegen (Beschrijving van de verzamelingen in het Rijksmuseum G.M. Kam te Nijmegen, 6).
- Thanos, C.S.I., 1999:** *Plangebied Loostraat-Zuid, gemeente Huissen; een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI-1)*, Amsterdam (RAAP-Rapport 446).
- Thijssen, J.R.A.M., 1990:** Dierebotten, in J.K. Haalebos, *Het grafveld van Nijmegen-Hatert: een begraafplaats uit de eerste drie eeuwen na Chr. op het platteland bij Noviomagus Batavorum*, Nijmegen (Beschrijving van de verzamelingen in het Provinciaal Museum G.M. Kam te Nijmegen 11), 191.
- Thijssen, J. & V. de Groot, 2005:** *Sleuven in het land. Aanvullend archeologisch onderzoek op twee Bataafse nederzettingsterreinen in Bergerden-Gemeente Lingewaard* (Archeologische Berichten Nijmegen – Rapport 5), Nijmegen.
- Vanderhoeven, T. & E.A.K. Kars, 2012:** Keramisch bouw materiaal. In: G. Tichelman & M. Janssens (red.), *Wonen langs de Romeinse weg in Coriovallum. Valkenburgerweg 25A, gemeente Heerlen. Een opgraving in de vicus van Heerlen*. Weesp (RAAP-rapport 2210), 88-102.
- Vanvinckenroye, W., 1984:** *De Romeinse Zuidwest-begraafplaats van Tongeren*. Tongeren.
- Vanvinckenroye, W., 1991:** *Gallo Romeins aardewerk*, Hasselt (Publikaties van het Provinciaal Gallo-Romeins Museum te Tongeren, 44).
- Van Kerckhove, J., 2008:** Aardewerk, in: M. Schurmans, *Twee nederzettingen op de grens van het Romeinse rijk. Opgraving Huissen Loostraat-Zuid*, (Zuidnederlandse Archeologische Notities 139), 35-69.
- Van Kerckhove, J., 2011:** Aardewerk uit de Romeinse tijd (vindplaats 3). In: A. Pavlović (red.), *Archeologisch onderzoek aan de Uithofslaan, Gemeente Den Haag. Deel 1: Sporen van bewoning uit de ijzertijd (vindplaats 6) en de Romeinse tijd (vindplaats 3)*. Den Haag (Haagse Archeologische Rapportage nummer 1122), 140-231.
- Veldman, H.A.P., 2011:** *Graven in Zoelen. De opgraving van een Romeinse nederzetting en grafveld*. Amersfoort (ADC-Rapport 2391).
- Veldman, H.A.P., 2013:** *Programma van Eisen Huissen-Loovelden Grafveld DO*, Amersfoort.
- Verhagen, M., 1993:** Bone and antler artefacts. In: R.M. van Dierendonck, D.P. Hallewas & K.E. Waugh, *The Valkenburg excavations 1985-1988. Introduction and detail studies*. Amersfoort (Nederlandse Oudheden 15, Valkenburg project 1), 339-416.

- Verniers, L.P., 2012:** *Grafheuvels in IJsselstein. Een archeologische opgraving van een Romeins grafveld uit de 2e eeuw.* Amersfoort (ADC Rapport 3012).
- Von den Driesch, A., 1976:** *Das Vermessen von Tierknochen aus vor- und frühgeschichtlichen Siedlungen,* München.
- Vos, W.K., 2002:** *De inheems-Romeinse huisplattegronden van De Horden te Wijk bij Duurstede.* Amersfoort (Rapportage archeologische monumentenzorg 96).
- Vos, W.K., 2009:** *Bataafs platteland. Het Romeinse nederzittingslandschap in het Nederlandse Kromme-Rijng gebied.* Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 35).
- Vos, W.K., E. Blom & T. Hazenberg, 2010:** *Romeinen in Woerden. Het archeologisch onderzoek naar de militaire bezetting en de scheepvaart van Laurium,* Leiden.
- Waasdorp, J.A. , 1999:** Van Romeinse soldaten en Cananefaten: gebruiksvoorwerpen van de Scheveningseweg, Den Haag (VOM-reeks 1999,2).
- Wahl, J., 1982:** Leichenbranduntersuchungen, ein Überblick über die Bearbeitungs- und Aussagemöglichkeiten von Brandgräbern. *Praehistorische Zeitschrift* 57, pp. 1-125.
- Warry, P., 2006:** *Tegulae. Manufacture, typology and use in Roman Britain.* Oxford (British Archaeological Reports British Series 417).
- Weiß-König, S., 2009:** *Grafvelden uit de IJzertijd en de Romeinse tijd aan de Spoorlaan te Groesbeek,* Zevenaar, (Archeodienst Rapport 2).
- Willems, W.J.H., 1980:** Arnhem-Meinerswijk: een nieuw castellum aan de Rijn, in: *Westerheem* 29, 334-348.
- Willems, W.J.H., 1981:** Romans and Batavians, a Regional Study in the Dutch Eastern River Area I, in: *BROB* 31, 7-217. Amersfoort.
- Willems, W.J.H., 1984:** Romans and Batavians, a Regional Study in the Dutch Eastern River Area II, in: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 34, 39-332. Amersfoort.
- Workshop of European Anthropologists 1980:** Recommendations for age and sex diagnoses of skeletons. *Journal of Human Evolution* 9, 517-549.
- Zwaneveld, M., 2008:** *Programma van Eisen archeologisch onderzoek Het Riet, Huissen, gemeente Lingewaard,* Woerden (ArcheoLogic Rapportage 493).

Lijst van afbeeldingen

- Afb. 1.1 Locatie van het onderzoeksgebied.
- Afb. 1.2 Locatie van de werkputten in het plangebied Loovelden.
- Afb. 1.3 Overzicht van alle onderzoeken tot aan het huidige onderzoek, uitgevoerd in plangebied 'Loovelden'.
- Afb. 2.1 Werkputten met nummering.
- Afb. 2.2 Diverse stadia van een grafonderzoek.
- Afb. 3.1 Locatie van het plangebied binnen het Actueel Hoogtebestand van Nederland (AHN), in blauw vindplaats C, in rood vindplaats D.
- Afb. 4.1 Terminologie van een huisplattegrond.
- Afb. 4.2 Locatie van de verschillende erven.
- Afb. 4.3 Huis-plattegrond en waterkuil van erf 1.
- Afb. 4.4 Huisplattegrond en spieker van erf 2.
- Afb. 4.5 Erf 3, sporen en fasering.
- Afb. 4.6 De waterput van erf 3.
- Afb. 4.7 Erf 4, een huisplattegrond uit de Late IJzertijd.
- Afb. 4.8 Sporen van erf 5.
- Afb. 4.9 Mogelijke fasen van ontwikkeling van huisplattegrond 4.
- Afb. 4.10 Plattegronden uit Flögeln. Naar Zimmermann 1992.
- Afb. 4.11 Waterput WA2 bij huis 4.
- Afb. 4.12 De sporen van werkput 1, met enkele sporen uitgelicht. In grijs een recente verstoring.
- Afb. 4.13 Fossiele zee-egel.
- Afb. 4.14 Vondsten uit afvalkuil 5. Links: Midden-Gallische terra sigillata kom Drag 37. Rechts: pot of kom met sikkelvormige rand.
- Afb. 4.15 Schematische weergave van een tegula.
- Afb. 4.16 Tegula randvormen (11 t/m 16 op de bovenste rij en 21 t/m 28 op de tweede rij) en soorten uitsnijdingen (A t/m H).
- Afb. 4.17 De imbrex uit S2.5100.
- Afb. 4.18 Scharnierplaat voor plaatpanser.
- Afb. 4.19 Bijzondere fibulae. Van links naar rechts: Aucissafibula, Engelse geëmailleerde beugelfibula en een opengewerkte schijffibula met email.
- Afb. 4.20 Massief zilveren haarnaald.
- Afb. 4.21 Alle archeologische onderzoeken op Loovelden samen. Uitgelicht zijn de aangetroffen structuren. De stippellijnen verduidelijken de verdeling van de nederzettingen en het grafveld, maar geeft geen begrenzing weer.
- Afb. 5.1 Huissen. Alle puttenkaart grafveld.
- Afb. 5.2 Huissen. De verstoringen (licht grijs), niet opgegraven delen (oranje) en zuidelijke begrenzing van het grafveld (stippellijn).
- Afb. 5.3 Doorsneden van de heuvels van graf 71 (links), graf 79 (rechts) en graf 65 (onder).
- Afb. 5.4 Aantal graven per regeerperiode.
- Afb. 5.5 Pre-Flavisch graf van een vrouw (graf 33; CNT007), met op de voorgrond een mes en schapenkaak.
- Afb. 5.6 Verspreiding van de graven naar geslacht in de pre-Flavische periode.
- Afb. 5.7 Verspreiding van de graven naar geslacht in de Flavische periode.
- Afb. 5.8 Verspreiding van de graven naar geslacht in periode 3.
- Afb. 5.9 Verspreiding van de graven naar geslacht in periode 4.
- Afb. 5.10 Opname van graf 89 (CNT084) zonder crematieresten uit periode 4.
- Afb. 5.11 Opname van de grafgriften bij twee graven van baby's, graf 25 (CNT046) links en graf 121 (CNT065) rechts.

- Afb. 5.12 Verspreiding van de graven naar geslacht in periode 5.
- Afb. 5.13 Verspreiding van de graven naar geslacht in periode 6.
- Afb. 5.14 Verspreiding van de graven naar geslacht in periode 7.
- Afb. 5.15 Verdeling van graftypen per periode.
- Afb. 5.16 Opbouw van het grafveld naar geslacht/leeftijd en periode.
- Afb. 5.17 Opbouw van het grafveld naar geslacht/leeftijd en periode, zonder onzekere determinaties.
- Afb. 5.18 Verspreiding van de graven naar geslacht of leeftijdscategorie.
- Afb. 5.19 Reconstructie van de grafkamer.
- Afb. 5.20 Bronzen bekken en detail onderzijde (vnrs 327 en 342; rechts).
- Afb. 5.21 De in het bekken gevallen kruikamfoor (vnr 326).
- Afb. 5.22 Overzicht graf met bijbehorende grafgiften.
- Afb. 5.23 Bronzen vaatwerk
- Afb. 5.24 Bronzen lepeltje (vnr 322).
- Afb. 5.25 Terra Sigillata vondsten uit graf 24
- Afb. 5.26 Glazen fles en voorraadpot
- Afb. 5.27 Wetsteen.
- Afb. 5.28 Bovenaanzicht van Graf 55 met inzet onderdelen uit de grafinventaris.
- Afb. 5.29 Wasset in gladwandig aardewerk uit Graf 71, geïmiteerd van bronzen en glazen originelen.
- Afb. 5.30 Bovenaanzicht van Graf 71.
- Afb. 5.31 Vlaktekening en vondsten van Graf 12.
- Afb. 5.32 Seriatie van de graven uit Huissen.
- Afb. 5.33 Vormen per periode.
- Afb. 5.34 Late aardewerkvormen: a-b ruwwandig bord Nb 113; c metaalglanswaar kom Nb 38.
- Afb. 5.35 Ruwwandige tuit.
- Afb. 5.36 De verschillende onderdelen van het mes. Naar: www.e-messen.nl.
- Afb. 5.37 Selectie van metaalvondsten uit graven als besproken in de tekst.
- Afb. 5.38 Verhouding van de maximale fragmentatiegraad per spoor met crematieresten.
- Afb. 5.39 Verhouding van de aanwezigheid van de verschillende lichaamsdelen binnen het onderzoek.
- Afb. 5.40 Verhouding van de verschillende verbrandingsgraden.
- Afb. 5.41 Percentage verbrandingsgraad naar periode.
- Afb. 5.42 Overzicht verhouding van de leeftijd bij overlijden van de kinderen.
- Afb. 5.43 Overzicht van de leeftijd bij overlijden per 10 jaar.
- Afb. 5.44 Geslachtsverhouding.
- Afb. 5.45 Aantal graven per soort met verbrande of onverbrande resten voor Huissen en drie andere Romeinse grafvelden in het Nederlandse rivierengebied, in percentages van het totaal aantal graven met gedetermineerd dierlijk bot. Omdat per graf meerdere diersoorten kunnen voorkomen is het totaal niet gelijk aan 100%.
- Afb. 5.46 Aantal graven per soort met verbrande dierlijke resten voor Huissen en vijf andere Romeinse grafvelden in het Nederlandse rivierengebied, in percentages van het totaal aantal graven met gedetermineerd dierlijk bot. Omdat per graf meerdere diersoorten kunnen voorkomen is het totaal niet gelijk aan 100%. Alleen graven met verbrande resten zijn meegeteld.
- Afb. 5.47 Percentages per diersoort voor het grafveld en de nederzettingen, op basis van het totaal aantal fragmenten (zowel verbrand als onverbrand materiaal).

Lijst van tabellen

Tabel 1.1	Overzicht van de verschillende (pre)historische perioden.
Tabel 4.1	Vondsten uit WA2.
Tabel 4.2	Overzicht van het in de sporen van Huis 4 aangetroffen aardewerk.
Tabel 4.3	Overzicht van al het gevonden keramisch bouwmateriaal.
Tabel 4.4	De uitsnijdinggroepen en hun datering.
Tabel 4.5	Muntenlijst uit de nederzetting.
Tabel 4.6	De aangetroffen fibulae naar type en datering.
Tabel 4.7	Dierlijk bot van erf 5.
Tabel 5.1	Huissen. Verdeling grafgiften met aantal grafgraven.
Tabel 5.2	Huissen. Verdeling geslacht met aantal grafgraven.
Tabel 5.3	Verdeling geslacht/leeftijd, graftype en aantal giften in periode 2. * = determinaties 'waarschijnlijk man/vrouw' opgeteld bij zekere determinaties. Tussen haakjes het aantal graven geslacht/leeftijd..
Tabel 5.4	Verdeling geslacht/leeftijd, graftype en aantal giften in periode 3.
Tabel 5.5	Verdeling geslacht/leeftijd, graftype en aantal giften in periode 4.
Tabel 5.6	Verdeling geslacht/leeftijd, graftype en aantal giften in periode 5.
Tabel 5.7	Verdeling aantal grafgraven per periode.
Tabel 5.8	Vondsten in en rond graf 24.
Tabel 5.9	Metaalvondsten uit grafcontexten behoudens graf 24 en 55.
Tabel 5.10	Graven met de combinatie mes, schaar en scheermes.
Tabel 5.11	Graven met beslagstukken en spijkers van kistjes.
Tabel 5.12	Gewicht van de crematies met bijbehorende vondstnummers.
Tabel 5.13	Ziekteverschijnselen en overige aandoeningen per individu.
Tabel 5.14	Lichaamslengteberekening per individu.
Tabel 5.15	Aantal verbrande en onverbrande fragmenten per soort voor het grafveld. #: totaal aantal fragmenten te laag om percentages te berekenen.
Tabel 5.16	Aantal graven per soort met verbrand en onverbrand dierlijk bot. Percentages zijn berekend op basis van het totaal aantal graven van 49. In deze tabel zijn alleen graven met gedetermineerd dierlijk bot opgenomen. Kringgreppels zijn niet meegeteld.
Tabel 5.17	Aantal soorten per graf en aangetroffen combinaties van soorten.
Tabel 5.18	Het voorkomen van diersoorten per geslacht van de dode. Omdat sommige graven meerdere soorten bevatten, wijkt het totaal af van het totaal aantal graven.
Tabel 5.19	Aantal graven per soort per periode (niet identificeerbaar bot weggelaten).
Tabel 5.20	Aantal lichaamsdelen per soort per periode (niet identificeerbaar bot weggelaten).

Bijlage 1 Catalogus van de crematiegraven en kringgreppels

Inleiding

In deze catalogus worden de crematiegraven en de kringgreppels besproken die tijdens de verschillende campagnes waaruit het onderzoek naar dit grafveld bestond, zijn onderzocht.

Grafnummer

Tijdens de diverse fasen van onderzoek zijn in eerste instantie crematienummers en uiteindelijk (tijdens de laatste campagne) zogenaamde contextnummers uitgedeeld. Contextnummers zijn uitgedeeld aangezien in het veld niet altijd gecontroleerd kon worden wat het type graf precies was. Crematiegraven en brandrestenkuilen hebben in de uitwerking een grafnummer gekregen. Dit vanwege de ontdekking dat er een relatie lijkt te bestaan tussen de eigenlijke graven en de vrijwel altijd in de nabijheid hiervan aangetroffen brandrestenkuilen. Het grafbestel te Huissen lijkt daarmee te bestaan uit meerdere sporen per graf: een randstructuur, een grafheuvel, een graf (aangeduid met CR of CNT), een brandrestenkuil (BRK) en soms een aardewerkdepositie (ADP). Van een nodeloze hernummering van de sporen is tijdens de uitwerking afgezien. De grafnummers zijn uitgedeeld van west naar oost en te vinden op de AlleSporenKaart (kaartbijlage, zie ADC-link bij de administratieve gegevens). In de navolgende catalogus worden alle onderzoeksresultaten per graf gepresenteerd. Hierbij komen de volgende zaken (indien aanwezig en/of relevant) aan bod:

Locatie

De ligging van het graf wat betreft werkput en spoornummer.

Graftype

In navolging van Hiddink worden er in dit rapport voor wat betreft crematiegraven, graftypen onderscheiden op basis van de aan- of afwezigheid van twee basiscomponenten: het crematierestendepot en de verbrandingsresten. Genoemde componenten zijn tot stand gekomen en in de grafkuil gedeponereerd tijdens verschillende fasen van het grafritueel.¹⁹¹ De typenlijst is enigszins gewijzigd: (een 1 achter typen A en B duidt op een depositie in een container/urn, type D is een bustumgraf, type E is een brandrestenkuil). Zie tevens hoofdstuk 5 voor de omschrijving van de verschillende graftypen.

Randstructuren

Mits bij een graf randstructuren zijn aangetroffen, worden deze hier beschreven.

Vorm

Hier wordt de vorm van de kringgreppel vermeld.

Omvang

Hier wordt de diameter van de kringgreppel vermeld (hartlijn).

Opening

Bij een deel van de kringgreppels is een opening aanwijsbaar. Hier zal aangegeven worden waar deze opening zich bevond.

---

¹⁹¹ Hiddink 2003, 21.

Opmerkingen

Andere bijzonderheden die nog vermeldenswaardig zijn worden hier beschreven.

Datering

Graven kunnen gedateerd worden op basis van in het graf aangetroffen vondstmateriaal; in Huissen betreft dit meestal het aardewerk, maar ook het metaal en het glas bepalen de datering.

Crematieresten

De volgende gegevens worden ten aanzien van de crematieresten vermeld: hoeveelheid overgeleverde crematieresten (in gram), de verbrandingsgraad van het bot (ingedeeld in verbrandingsklassen), geslachtsbepaling en leeftijdsbepaling. Het aantal vraagtekens achter het geslacht geeft de mate van 'zekerheid' aan. Een geslachtsbepaling met twee vraagtekens betekent dat het geslacht enkel op basis van een paar kenmerken bepaald kon worden. De kenmerken waren niet doorslaggevend en mogen dus in twijfel worden genomen.

Inventaris

Hier worden de vondsten besproken die in het graf zijn gevonden. Voor de beschrijving van het verbrande en onverbrande aardewerk is een vaste volgorde gehanteerd. Per stuk komen achtereenvolgens: baksel, vorm, type, bakselspecificatie en versiering aan de orde. Daarna volgen algemene of juist meer specifieke opmerkingen over het onderhavige stuk. Als tweede worden de afmetingen gegeven: randdiameter van de binnenkant van de rand, bodemdiameter van de buitenkant van de bodem of standing, hoogte, verbranding, en het percentage van de totale vorm die is teruggevonden. Indien gegevens niet zijn opgenomen, konden ze door de grote fragmentatie niet gegeven worden. Tot slot volgt de datering. Vondsten die mogelijk per ongeluk in het graf zijn gekomen worden apart vermeld.

GRAF001

Locatie: CR25: S22.2
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG001: S22.3)
 Vorm: Rond
 Omvang: Ca. 5,2 x 5,2 m
 Opening: NNW
 Datering: ROMMB, 190-250
 Crematieresten: 332 gram, vbr. gr. 3-5, Onbep, 15+ jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.378)
 Inventaris KG: Geen

Crematiegraf CR25

Het graf betreft een schoon crematiegraf met beroete en onverbrande grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een enigszins ronde vorm en meet ca. 84 bij 98 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.86 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone vulling met een crematienest en gedraaid aardewerk. De 332 gram wegende crematieresten liggen in het noordwesten van de kuil en betreffen een persoon ouder dan 15 jaar. Iets ten zuidoosten, tegen de crematieresten aan, ligt een bord. Ten zuiden, tegen en tussen de crematieresten en het bord in, is een beker gelegen. Ten zuiden van het bord ligt een beroete kom en daar weer ten zuiden van een kruik.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 31, Oost Gallisch, gestempeld. Het stempel is slecht leesbaar: VRBA[...]F: Urbanus. Volgens Frey dateert dit stempel vanaf eind 2^e eeuw en komt het uit Trier. Volgens Hartley en Dickinson is deze Urbanus mogelijk ook in Rheinzabern actief geweest tot kort voor het midden van de 3^e eeuw.¹⁹² Ø rand 18,0cm, Ø bodem 8,9cm, H 5,3cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 190-240.
2. Geverfde beker Nb 30 in techniek b, onversierd. Ø rand 7,8cm, Ø bodem 4,0cm, H 11,2cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 100-180.
3. Gladwandige kruik St 111 met tweeledig oor. Ø rand 4,0cm, Ø bodem 5,0cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: vanaf 175.
4. Ruwwandige kom Nb 104. Ø rand 11,6cm, Ø bodem 5,1cm, H 7,9cm, beroet maar niet echt verbrand, 100% compleet. Datering: vanaf 100.

Dierlijk bot

Indet, middelgroot zoogdier, onverbrand, fragmenten.
 Indet, zoogdier onverbrand, fragmenten.

Kringgreppel KG001

De grafkuil ligt centraal, iets in het zuidwesten, binnen de kringgreppel gelegen. De kringgreppel heeft een afmeting van ca. 5,2 bij 5,2 m en een opening in het NNW. Er zijn geen relevante oversnijdingen en in de kringgreppel zijn geen vondsten aangetroffen.

¹⁹² Frey 1993, 90, st 310; Hartley & Dickinson 2012, 120-121.

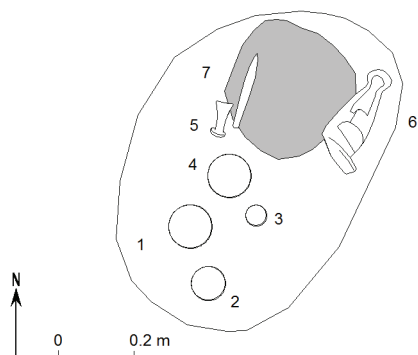
GRAF002

Locatie: CR26: S22.1
 Graftype: A
 Randstructuren: Geen
 Datering: ROMM, 125-175
 Crematieresten: 1093 gram, vbr. gr. 2-5, M/V, 20-30 jr.
 Inventaris CR: aw (vnr 368 t/m 377), glas en met

Crematiegraf CR26

Het graf betreft een schoon crematiegraf met verweerde en (on)verbrande grafgiften zonder randstructuur. De kuil heeft een afgerond rechthoekige vorm en meet ca. 42 bij 79 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.91 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag waarin een crematieconcentratie met grafgiften in aanwezig is. De 1093 gram wegende crematieconcentratie ligt in het noorden van de kuil en betreft een man of vrouw van tussen de 20 en 30 jaar. Tussen deze crematieresten zijn scherven van onder andere een afgeschilferde handgevormde pot, een glazen *unguentarium*, een ijzeren schaar en een mes aangetroffen. In het westen van de crematieconcentratie ligt het mes (v377; nr 7)¹⁹³ en in het oosten, deels de crematieresten overlappend, een schaar (v374; nr 6). Ten zuidwesten van de crematieresten, ten zuiden van het mes, is het *unguentarium* (v375; nr 5) gelegen. Ten zuiden van de crematie ligt achtereenvolgend een afgeschilferde handgevormde pot (nr 4), een onverbrande geverfde beker (nr 3), een onverbrand gedraaid bord (nr 1) en een tweede onverbrande gedraaide beker. Rondom de grafkuil is geen randstructuur gelegen. De inhoud van de grote geverfde beker (nr 2) is gezeefd (V370).

CR26

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 18, Midden-Gallisch, gestempeld. Het stempel leest DON [...].I.M. Tussen de I en M staat een hoge punt. Donatus II, stempel 2b of 2c, waarschijnlijk afkomstig uit Lezoux en werkzaam 125-155.¹⁹⁴ Onderop de bodem staat een graffito: een kruis waardoorheen mogelijk een cirkel is aangegeven en daarboven de letters SIM. De cirkel is de al bestaande groef die nog verder is uitgekrast. Tegen de wand, net boven de knik zijn zes tegenoverstaande lijnen aangebracht. De letters SIM kunnen een afkorting zijn van de naam Similis of Simplex.¹⁹⁵ Ø rand 16,1cm, Ø bodem 8,9cm, H 4,5cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 125-155.
2. Geverfde beker St 2 in techniek b met bestrooiing met korreltjes. Ø rand 9cm, Ø bodem 5,5cm, H 13,7cm, licht verbrand, 75-100% compleet. Datering 125-180.
3. Geverfde beker St 2 in techniek b met fijne zandbestrooiing. Ø rand 5,3cm, Ø bodem 2,4cm, H 7,0cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 90-150.
4. Handgevormde pot met plantaardige magering en kalkmagering in de vorm van kleine schelpjes. Het aardewerk is bruin met een geglad oppervlak. De binnenkant van de fragmenten is afgebrokkeld. Ø bodem 11cm, onverbrand, 10-25% compleet. Datering: 1^e eeuw.

¹⁹³ Het nummer verwijst naar de afbeelding.

¹⁹⁴ 2008a, 310-311.

¹⁹⁵ Lőrincz 2002, vol 4.

Glas

5. Dikwandig unguentarium in scherfjes, Isings 82: lichtgroen glas. Datering 2^e-3^e eeuw.

Metaal

6. Vnr. 374 Schaar met omegavorige lus, gereconstrueerde lengte ca. 26 cm. Brede plaatvormige lus, minimaal 40 mm op het breedst van de bocht.
7. Vnr. 377. Klein mes met rechte lemmetrug. De punt en de bekleding van het heft missen. Resterende lengte 13,5 cm. Twee nagels voor heftbekleding resteren. De pommel is T-vormig. Een verdikking vormt een stootplaat of rust voor de heftbekleding.

Dierlijk bot

8. Ribstuk middelgroot zoogdier, onverbrand.

GRAF003

Locatie: CR24: S24.12
 Graftype: C1
 Randstructuren: Kringgreppel (KG002: S24.11)
 Vorm: Afgerond rechthoekig
 Omvang: ca. 7,0 x 6,2 m
 Opening: (?)
 Datering: ROMMB, 175/200-300
 Crematieresten: 3777 gram, vbr. gr. 2-5, M??, 20-40 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.406, 408, 411)
 Inventaris KG: V405, munt

Crematiegraf CR24

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, er verbrande grafgiften aanwezig zijn en is omgeven door een afgerond rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een afgerond rechthoekige vorm en meet ca. 79 bij 63 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.95 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De kuil bestaat uit twee vullingen, waarbij de bovenste een schone vulling heeft en de onderste vulling bestaat uit een houtskoollaag met erin verspreid crematieresten, verbrand gedraaid aardewerk en drie spijkers. De 3777 gram wegende crematieresten betreffen mogelijk een man van tussen de 20 en 40 jaar. De verspreide scherven verbrand aardewerk zijn afkomstig van onder andere een kruik en een wrijfschaal.

Aardewerk

1. Gladwandige kruik St 111 met tweeledig oor. Ø rand 3cm, Ø bodem 4,7cm, verbrand en versplinterd, 50-75% compleet. Datering: 175-.
2. Wrijfschaal Br 37. Ø rand 24cm, Ø bodem 13cm, verbrand en versplinterd, 50-75% compleet. Datering: 150-.

Kringgreppel KG002

De grafkuil ligt redelijk centraal, iets noordwestelijk gelegen, binnen de rechthoekige randstructuur. De randstructuur wordt in het noordoosten en noordwesten deels oversneden door verstoringen. De greppel heeft een afmeting van ca. 7,0 bij 6,2 m. Een opening is niet waargenomen en er zijn verder geen (relevante) oversnijdingen. In het noordoosten van de kringgreppel is een as (V405) aangetroffen.

Metaal

3. Munt. (V405) As, niet determineerbaar.

GRAF004

Locatie CR23: S24.4
 Graftype: B
 Randstructuren: Kringgreppel (KG003: S24.3)
 Vorm Rond
 Omvang: Ca. 6,8 x 5,7 m
 Opening: NNW
 Datering: ROMMB, 175-250
 Crematieresten: 2645 gr, vbr. gr. 2-5, M?, 20-40 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.394-6), met
 Inventaris KG: geen

Crematiegraf CR23

Het graf betreft een vuil crematiegraf met (on)verbrande grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil is waarschijnlijk rond geweest en meet in het vlak ca. 88 bij 90 cm, maar wordt in noordwesten deels verstoord door een recente verstoring. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.93 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een vuile, houtskoolbevattende laag met een crematieconcentratie met scherven (on)verbrand gedraaid aardewerk. De 2645 gram wegende crematieresten zijn enigszins over de gehele kuil verspreid, maar in het noorden van de kuil is een concentratie aanwezig en betreffen mogelijk een man van tussen de 20 en 40 jaar. Het aardewerk ligt enigszins bij elkaar, maar verspreid in de gehele kuil en bestaan uit onder andere twee borden, een beker, een kruik en een pot. De grafkuil ligt centraal, iets ten noord westen van het midden in een kringgreppel.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 18/31, Oost Gallisch. De bodem is niet bewaard. Ø rand 19cm, Ø bodem 7,6cm, zwaar verbrand, 50-75% compleet. Datering:125-.
2. Geverfde beker Nb 30 in techniek b met drie brede banen kerfsnede. Ø rand 11cm, Ø bodem 6,4cm, H 19cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 140-.
3. Gladwandige kruik St 111 met drieledig oor. Ø rand 4,5cm, Ø bodem 6,5cm, zwaar verbrand, 75-100% compleet. Datering: 175-.
4. Gladwandig bord als HBW 81. Ø rand 21cm, Ø bodem 17cm, zwaar verbrand, 10-25% compleet. Datering: vanaf 2^e eeuw.
5. Ruwwandige pot met een vrij dikke bodem. De rand ontbreekt. Ø bodem 9,5cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: Midden-Romeins.

Metaal

6. Acht middelgrote spijkers.

Dierlijk bot

7. Zoogdier onverbrand.

Kringgreppel KG003

De vierkante kringgreppel wordt in het noordwesten deels verstoord door een recente verstoring. De greppel heeft een afmeting van ca. 6,8 bij 5,7 m en een opening bevindt zich in het NNW. Er zijn verder geen relevante oversnijdingen en in de kringgreppel zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF005

Dit graf bestaat uit een crematiegraf met giften en een brandrestenkuil (BRK001 of graf).

Locatie: CR22: S24.10 met CR27 S24.1

Graftype: A

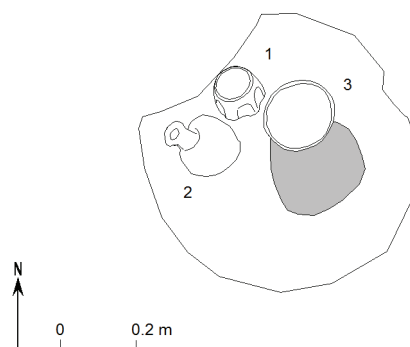
Randstructuren: Geen

Datering: ROMMA, 100-150

Crematieresten: 658 gr, vbr. gr. 2-5, K, 12-16 jr.

Inventaris CR: Aw (vnr.399-401)

CR22

Crematiegraf CR22

Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on)verbrande grafgiften zonder randstructuur. De kuil is waarschijnlijk rond en meet tussen de 72 bij 71 cm in het vlak, maar wordt in het noordwesten deels verstoord door een recente verstoring. De bovenkant van de kuil bevindt zich op 9.10 m +NAP. De kuil is niet goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag waarin een crematieconcentratie en (on)verbrand gedraaid aardewerk aanwezig is. De 658 gram wegende crematieresten betreffen een kind van tussen de 12 en 16 jaar. Ten noorden van de crematie, deels over de crematie heen, ligt een ruwwandig bord (nr 3). Ten westen van het bord liggen een verbrande deukbeker (nr 1) en een kruik (nr 2). Tegen de grafkuil, ligt BRK001.

Aardewerk

1. Geverfde beker St 1 met deuken en kleibestrooiing, waarschijnlijk techniek a. De techniek is niet zeker, omdat de beker is verbrand. Vanvinckenroye beschrijft bekers met een oranje verflaag met grove zandbestrooiing die hij dateert tussen 90-120 en grijze tot olijfgroene verflaag met fijne zandbestrooiing die hij dateert in de regeringsperiode van Hadrianus.¹⁹⁶ Dit type komt weinig voor in de Nederlandse grafvelden. Haalebos beschrijft geen deukbekers onder zijn type 2010 (St 1), maar wel onder 2020 (St 2).¹⁹⁷ Heeren beschrijft deukbekers ook alleen onder St 2. Hij trof in Tiel-Passewaaij wel een St 1 met kleikorreltjes aan.¹⁹⁸ Ø rand 9,2cm, Ø bodem 5,2cm, H 13,5cm, verbrand, 75-100% compleet. Datering: 90-120.

¹⁹⁶ Vanvinckenroye 1991, 38, type 142.

¹⁹⁷ Haalebos 1990, 138-140.

¹⁹⁸ Aarts & Heeren 2011, 113.

2. Gladwandige kruik St 109 met tweeledig oor. Op de buik staat een graffito: XXV. De X-en staan in elkaars verlengde; de V staat erboven. De letters vormen waarschijnlijk niet één getal. Wat de betekenis wel moet zijn is niet duidelijk. Een soort tekening kan niet worden uitgesloten.¹⁹⁹ Ø rand 4cm, Ø bodem 6,4cm, H 21,2cm, mogelijk licht verbrand, 75-100% compleet. Datering: 90-125.
3. Ruwwandig bord Br 22 met een groef onder de rand. Ø rand 16,8cm, Ø bodem 16,0cm, H 3,8cm, mogelijk licht verbrand, 75-100% compleet. Datering: vanaf 100.

Brandrestenkuil BRK001

Locatie: CR27: S24.1
Graftype: C2 of E (BRK001)
Randstructuren: Geen
Datering: Geen
Crematieresten: 28 gram, vbr. gr. 2-5, K, 0-2 jr.
Inventaris CR: Aw en met (vnr.398)

De kuil heeft een enigszins ronde vorm en meet ca. 58 bij 53 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.91 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een houtskoollaag met daarin verspreid een minimale hoeveelheid crematieresten, kleine fragmenten handgevormd aardewerk en fragmenten van spijkers. De 28 gram wegende crematieresten betreffen een kind van tussen de 0 en 2 jaar. Ten zuidwesten, tegen de kuil aangelegen, is grafkuil CR 22 gelegen. Indien de kuil als graf wordt geïnterpreteerd, bestaat de mogelijkheid dat deze niet tot graf 005 behoort.

Aardewerk

1. 3 fragmenten gladwandig met een totaalgewicht van 6 gram, datering Romeins

Metaal

2. Twee fragmenten van spijkers

GRAF006

Locatie: CR030: S24.2
Graftype: E (BRK002)
Randstructuren: Geen
Datering: ROMM, 70-150
Crematieresten: Geen
Inventaris CR: Aw (vnr. 397)

Brandrestenkuil BRK002

De kuil betreft een brandrestenkuil zonder randstructuur. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 107 bij 104 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.89 m +NAP. De zichtbaarheid van de kuil is onduidelijk. De vulling bestaat uit houtskool met erin verspreid scherven verbrand gladwandig aardewerk van een bak, kruik en potje. In de kuilvulling zijn geen crematieresten aangetroffen. Rondom de kuil is geen randstructuur waargenomen.

Aardewerk

1. Terra sigillata bakje. Ø bodem 6cm, verbrand, 0-5% compleet. Datering: 90-.
2. Gladwandige kruik met tweeledig oor. Verbrand, 0-5% compleet. Datering: Midden-Romeins.
3. Ruwwandige pot St 201A, klein exemplaar. Ø rand 14cm, verbrand, 0-5% compleet. Datering: 1^e eeuw?

---

199 Met dank aan M. Polak en R. Niemeijer (Auxilia) en M. Zandstra (KUN) voor hun interpretatie van de verschillende graffiti.

GRAF007

Locatie: CR20: S21.5
 Graftype: E (BRK003)
 Opmerkingen: verstoord graf?
 Randstructuren: geen
 Datering: ROMLA, 275-350
 Crematieresten: geen
 Inventaris CR: Aw (vnr. 380-1)

Brandrestenkuil BRK003

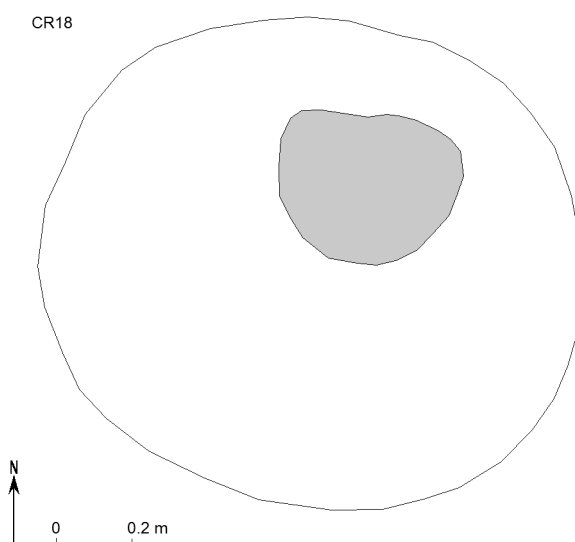
De kuil betreft een brandrestenkuil of mogelijk een verstoord graf, zonder crematie, maar met verbrande grafgiften en zonder randstructuur. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 87 bij 82 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.93 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een houtskoolbevattende laag met erin verspreid scherven gedraaid aardewerk van onder andere een bak en een pot. Rondom de grafkuil is geen randstructuur waargenomen.

Aardewerk

1. Geveerd bakje Nb 38, waarschijnlijk in techniek c. De verflaag is zo goed als verdwenen. Determinatie van dit stuk is niet geheel zeker. De aanwezigheid van een Nb 38 in graf 123 (CR08: S9.2), een exemplaar op het stort en van meerdere exemplaren ruwwandige borden Nb 113, geeft genoeg reden om ervan uit te gaan dat het hier om een laat exemplaar kan gaan. Ø rand 13cm, Ø bodem 7cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: vanaf 275.
2. Ruwwandige pot St 201A met twee groeven tegen de hals. Ø bodem 6cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: vanaf 1^e eeuw.

GRAF008

Locatie: CR18: S24.7
 Graftype: B
 Randstructuren: Kringgreppel (KG004: S21.9)
 Vorm: Rond
 Omvang: 6,5 x 7,0 m
 Opening: Geen
 Datering: ROMM, 90-200
 Crematieresten: 2126 gr, vbr. gr. 1-5, M, 20-40 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr 393)
 Inventaris KG: Aw (vnr 407)

Crematiegraf CR18

Het graf betreft een vuil crematiegraf zonder grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 140 bij 127 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.93 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een vuile laag met houtskool en centraal, iets in het noorden, gelegen in de vulling is een crematieconcentratie gelegen. De 2126 gram wegende crematieconcentratie betreft een man van tussen de 20 en 40 jaar. Enkele delen van deze crematieresten zijn onverbrand. De grafkuil ligt redelijk centraal, iets ten westen binnen de kringgreppel. Opvallend is de aanwezigheid van een verbrande knieschijf van een rund.

Aardewerk

1. Vier versplinterde fragmenten verbrand gladwandig aardewerk, mogelijk afkomstig van een kruik, 2 gram

Dierlijk bot

2. Knieschijf rond, 75-100% compleet, verbrand.

Kringgreppel KG004

De kringgreppel heeft een afmeting van ca. 6,5 bij 7,0 m en geen opening. In de kringgreppel zijn aardewerkfragmenten aangetroffen van niet determineerbaar ruwwandig en gladwandig aardewerk naast een fragment van een geveerde beker Stuart 2. Datering aardewerk is 90-200.

Aardewerk

1. Geveerde beker St 2. Ø rand 11cm, verbrand, 0-5% compleet. Datering: 90-.
2. Enkele fragmenten gladwandig en ruwwandig aardewerk.

GRAF009

Locatie: KG005: S24.14
Vorm: Onbekend
Omvang: Ca. 4,0 m
Opening: Geen
Inventaris: Geen

Kringgreppel KG005

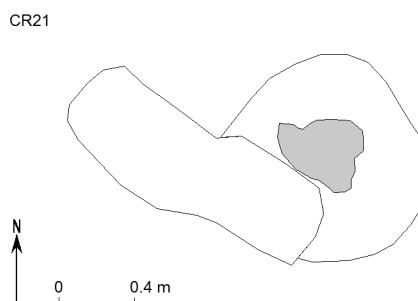
De kringgreppel is vermoedelijk van een vierkante grafstructuur. Slechts een deel van een kringgreppel is waargenomen, het restant ligt buiten werkput 24.

GRAF010

Locatie: CR21: S21.6
Graftype: A
Randstructuren: Geen
Datering: ROMM, 70-150
Crematieresten: 1289 gr, vbr. gr. 2-5, M?, 20-30 jr.
Inventaris CR: Aw (vnr 384)
Inventaris KG: Geen

Crematiegraf CR21

Het graf betreft een schoon crematiegraf met onverbrande grafgiften zonder randstructuur. De kuil zal rond van vorm zijn geweest en meet in het vlak ca. 106 bij 109 cm, maar wordt in het zuidwesten deels verstoord door een recente verstoring. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.97 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag waarin een crematieconcentratie met de scherven van een kruik en grind aanwezig zijn. De 1289 gram wegende crematieresten betreffen mogelijk een man van tussen de 20 en 30 jaar. Rondom de grafkuil is geen randstructuur waargenomen.

Aardewerk

1. Gladwandige kruik met standring. De voet is niet ingeknepen. Hals en monding ontbreken. Een ooraanzet wijst op een tweeledig oor. Ø bodem 4,9cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 70-120.

GRAF011

Locatie: CR19: S21.7
 Graftype: A
 Randstructuren: Geen
 Datering: ROM, 50-125
 Crematieresten: 523 gr, vbr. gr. 3-5, K, 8-12 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr 383)

Crematiegraf CR19

Het graf betreft een schoon crematiegraf met onverbrande grafgiften zonder randstructuur. De giften zijn sterk aangeploegd en sterk fragmentarisch. De kuil heeft een onregelmatige vorm en meet ca. 55 bij 39 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.75 +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met een crematieconcentratie en aardewerken grafgiften. De 523 gram wegende crematie ligt in het zuiden van het graf. De resten behoren toe aan een kind van tussen de 8 en 12 jaar. Iets ten noorden van de crematie, tegen de crematie aan, liggen de scherven van een geverfde beker bij elkaar en ten noorden van de beker zijn de scherven van een kruik aanwezig. Rondom de grafkuil is geen randstructuur aanwezig.

Aardewerk

1. Geverfde beker St 1 met barbotine schubben. Door de verbranding is het niet zeker of het techniek a of b betreft. Het bovenste deel van de pot heeft ook verf aan de binnenkant. Ø rand 11cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 40-110.
2. Gladwandige kruik waarvan hals, monding en oor ontbreken. De kruik heeft een standring.
3. Ø bodem 5,5cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 50-125.

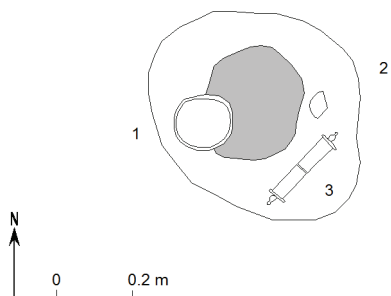
GRAF012

Locatie: CR17: S21.1
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG006: S21.2)
 Vorm: Rechthoekig
 Omvang: ca. 5,2 x 4,2 m
 Opening: (niet waargenomen)
 Datering: ROMM, 125-250/300
 Crematieresten: 543 gr, vbr. gr. 2-5, 20-40 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr 363), bewerkt bot (v364)
 Inventaris KG: Geen

Crematiegraf CR17

Het graf betreft een schoon crematiegraf met verweerde en onverbrande grafgiften omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 37 bij 45 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.91 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De kuil bestaat uit een schone vulling met een crematieconcentratie en aangeploegd aardewerk (ruwwandige kom; nr 1), een benen voorwerp (nr 3) en een fragment van een bronzen spiegel (nr 2). De 543 gram wegende crematieresten zijn vermoedelijk van een vrouw van tussen de 20 en 40 jaar.

CR17

Aardewerk

1. Ruwwandige kom Nb 104 met groef tegen de rand. Ø rand 13cm, Ø bodem 5cm, H 9cm, verbrand, 75-100% compleet. Datering: vanaf 100.

Metaal

2. Fragment van een bronzen spiegel. De spiegel is van het type Xc van Lloyd Morgan, het zogenaamde Corstopitum-type.²⁰⁰ Dergelijke spiegels kenden een lusvormig handvat aan de achterzijde. Het blad is enigszins convex aan de voorzijde, vertind en voor ¾ bewaard gebleven. De breuk is antiek. Aan de achterzijde is de spiegel rijk versierd met een groevendecoratie. Het spiegelblad is opgedeeld in drie gedraaide cirkelbanden met in de middelste band geometrische bladmotieven. In het centrale deel zijn de letters SVRA ingekrast. Hoogstwaarschijnlijk is dit de hele graffito, aangezien geen aanzet tot andere letters zichtbaar is op de rest van het voorwerp. De naam Sura is op inscripties vooral aangetroffen in de Donau provincies Noricum en Pannonia. De naam komt ook in het Grieks voor (Σουρα).²⁰¹ Volgens Lloyd Morgan kan de spiegel in de 3e eeuw worden gedateerd, met, op basis van de verspreiding van de in 1981 bekende spiegels, een vermoedelijk productiecentrum te Nijmegen. Slechts één spiegel kon gedateerd worden in de Flavische periode.²⁰²

Dierlijk bot

3. Cilinder uit runderbeen. Twee benen cilinders met aan een zijde gedraaide balustervormige eindknoppen en platte doorboorde schijfjes, in het graf met de onbewerkte zijde tegen elkaar geplaatst. De cilinders zijn aan de binnenzijde hol, aan de buitenzijde gepolijst en versierd met dubbele ingesneden groeven bij alle uiteinden. De linker cilinder heeft een opstaande rand. Dergelijke cilinders zijn (al dan niet in onderdelen, verbrand en onverbrand) bekend uit Romeinse grafvelden en nederzettingen uit heel Europa. Een geheel intact exemplaar is gevonden te Schagen (NH). Hier bevond zich nog een houten verbindingselement aan de binnenzijde. De vondst is geïnterpreteerd als staf en is vermoedelijk een symbolische verwijzing naar het spinrokken. Vergelijkbare stafjes zijn in kleinere vorm aangetroffen uitgevoerd in glas. Vondsten uit andere grafvelden zijn aan vrouwen toegeschreven. De symboliek voor het weven kan duiden op een zekere status van de overledene.²⁰³ De datering is gesteld vanaf de tweede helft van de 2^e eeuw, hoewel de Schager vondst iets vroeger dateert (50-150 n. Chr.).

Kringgreppel KG006

De grafkuil is centraal gelegen in een rechthoekige randstructuur. De greppel is in het zuiden niet opgegraven, maar het is aannemelijk dat de randstructuur een afmeting van ca. 5,2 bij 4,2 m heeft gehad. Er is geen opening waargenomen en er zijn geen relevante oversnijdingen. In de greppel zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF013

Locatie: CR07: S7.2
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG007; S7.1/S19.20)
 Vorm: Rond
 Omvang: 4,7 x 5,1 m
 Opening: WNW
 Datering: ROMMB; 175-200
 Crematieresten: 515 gr, vbr. gr. 2-4, Onbep., 8-14 jr.
 Inventaris CR: Aw, met, dierlijk bot (vnr. 218 t/m 222)
 Inventaris KG: Aw (vnr. 300)

²⁰⁰ Lloyd Morgan 1981, 95.

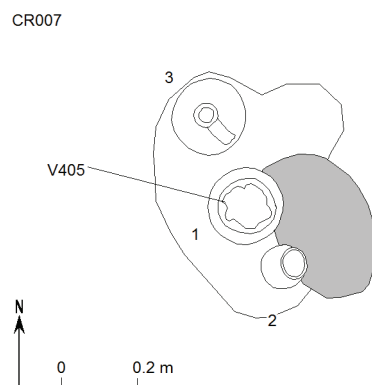
²⁰¹ Lörincz, *Onomasticon Provinciarum Europae Latinarum* deel 3, Wenen 2002; Kakoschke 2008, 367-370.

²⁰² Aangezien van veel vondsten de precieze herkomst of de datering van de context onbekend is, moet deze datering onder voorbehoud worden gehouden.

²⁰³ Verhagen 1993, 343 ff.; Wahl & Kokabi 1988, 274; Pirling 1976, 106-109. Vondsten in Nederland uit grafcontexten zijn bekend uit Kesteren, Nijmegen-Hatert en Spijkenisse, uit nederzettingencontext uit Valkenburg (Z-H) en Schagen.

Crematiegraf CR07

Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on)verbrande grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een onregelmatige vorm en meet ca. 44 bij 60 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 9.04 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag waarin de crematieconcentratie aanwezig is met de grafgiften bestaande uit gedraaid aardewerk, dierlijk bot en metaal. In het noorden van de kuil ligt een kruik (nr 3) met een stukje ten zuiden daarvan een bord (nr 1). In het bord liggen wat crematieresten en op het bord is een munt aangetroffen. Iets ten zuiden van het bord ligt een beker (nr 2). Onder en tussen het bord en de beker zijn, met een uitwaaiering in oostelijke richting, crematieresten aangetroffen. Deze 515 gram wegende crematieresten betreffen een persoon van tussen de 8 en 14 jaar. Dierlijk bot is vermoedelijk geen intentionele grafgift.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 18/31, Oost Gallisch. De vorm neigt meer naar Drag 31. Het stempel is bijna volledig weggesleten, maar onleesbaar. Ø rand 19cm, Ø bodem 8,8cm, H 5,1cm, licht verbrand, 100% compleet. Datering: 125-175.
2. Geverfde beker Br 4 in techniek b met fijne zandbestrooiing. Ø rand 7cm, Ø bodem 4,2cm, H 10,8cm, mogelijk verbrand, 75-100% compleet. Datering: 120-200.
3. Gladwandige kruik St 111. Ø rand 3,3cm, Ø bodem 5,8cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 175-.

Metaal

4. Munt (69-171 n. Chr.).

Dierlijk bot

5. Middelgroot zoogdier.
6. Schaaap/geit.

Kringgreppel KG007

De grafkuil ligt redelijk centraal, iets westelijk gelegen, in de kringgreppel. De greppel heeft een afmeting van ca. 4,7 bij 5,1 m en een opening bevindt zich in het WNW. Er zijn geen (relevante) oversnijding(en). In het zuidoosten van de kringgreppel is aardewerk aangetroffen. Het betreft een randfragment van een kruik St 109/110. De rand is te veel afgebrokkeld om het type te kunnen bepalen. Andere fragmenten van deze kruik zijn niet gevonden.

GRAF014

Locatie: CR12: S19.15
Graftype: A
Randstructuren: Kringgreppel (KG008: S19.16)
Vorm: Rechthoekig
Datering: geen
Omvang: 5,3 x - m
Crematieresten: 902 gr, vbr. gr. 3-5, v?, 20-30 jr.
Inventaris CR: Met (schoenspijker) en mogelijk dierlijk bot (vnr. 310; kraal)
Inventaris KG: Geen

Crematiegraf CR12

Het graf betreft een schoon crematiegraf met verbrande grafgiften omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een enigszins ovale vorm en meet ca. 58 bij 67 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.84 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met daarin centraal gelegen het crematienest. De 902 gram wegende crematieresten betreffen mogelijk een vrouw van tussen de 20 en 30 jaar. Verder zijn er (schoen)spijkertjes en een benen sieraad/ kraal in het crematienest aanwezig.

Metaal

1. In het graf zijn drie schoenspijkertjes en een iets grotere nagel aangetroffen.

Dierlijk bot

2. Zeer klein kraaltje van vermoedelijk steen of tand.

Kringgreppel KG007

De grafkuil ligt, mogelijk redelijk centraal, binnen een vierkante kringgreppel. Het zuidelijke deel van de kringgreppel is niet opgegraven, waardoor alleen de breedte van ca. 5,3 m kan worden vastgesteld. Een opening is niet waargenomen. Er zijn geen (relevante) oversnijdingen en in de kringgreppel zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF015

Locatie: CR14: S19.14
Graftype: E (BRK004)
Datering: Onbekend
Crematieresten: Geen
Inventaris: Geen

Brandrestenkuil BRK004

Deze kuil betreft een brandrestenkuil zonder vondsten en zonder randstructuur. De kuil heeft een enigszins vierkante vorm en meet ca. 87 bij 99 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 9.01 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een houtskoollaag. In de houtskoollaag zijn geen vondsten aangetroffen en rondom de kuil is geen randstructuur waargenomen.

GRAF016

Locatie: CR15: S19.11
Graftype: Aardewerkdepositie (ADP001)
Randstructuren: Kringgreppel (KG009: S19.21)
Datering: ROMMB, 200-300
Crematieresten: Geen
Inventaris: Aw (vnr. 304)
Inventaris KG: geen

Aardewerkdepositie ADP001

De kuil betreft een aardewerkdepositie. De kuil heeft een enigszins ronde vorm en meet ca. 50 bij 55 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 9.04 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag (?) met geconcentreerd aardewerk bestaande uit wat scherven van een verbrand bord en een verbrand deksel. Er zitten geen crematieresten of andere vondsten in. De kuil is binnen een kringgreppel gelegen, maar de aardewerkdepositie is vermoedelijk van latere datum dan de kringgreppel.

Aardewerk

Bij deze aardewerkdepositie zijn geen crematieresten gevonden. De verbrandingsgraad van het aardewerk wijst echter wel op een bijzetting na een crematie. Deze aardewerkdepositie ligt binnen KG009, maar kangezien de late datering op een later tijdstip zijn bijgezet.

1. Ruwwandig bord Nb 112 met iets holle profielrand aan de binnenzijde. De buitenzijde van de wand heeft twee groeven die voor een bijna getrap wandprofiel zorgen. Ø rand 25cm, Ø bodem 24cm, H 5,7cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 200-.
2. Ruwwandige deksel Nb 120A. Ø rand 30cm, verbrand, 10-25 compleet. Datering: Romeins.

Kringgreppel KG009

De randstructuur betreft een vierkante greppel van minimaal 7m breed. Delen van de greppel zijn niet teruggevonden, het grootste deel valt buiten de werkput in het zuiden. Er is geen materiaal aangetroffen.

GRAF017

Locatie: CR11: S19.12; S19.13
 Graftype: C1
 Randstructuren: Geen
 Vorm: Rond
 Opmerkingen: CR11 is naast S19.13 (ADP002) gelegen
 Datering: ROMM, 150-250
 Crematieresten: 191 gr, vbr. gr. 2-4, Onbep, 15+ jr.
 Inventaris CR: Aw en met (vnr. 306, 307, 309)

Crematiegraf CR11

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, er (onverbrande graf)giften aanwezig zijn zonder randstructuur. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 68 bij 59 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 9.00 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een vuile, houtskoolbevattende laag met erin verspreid de crematieresten, (on)verbrande scherven gedraaid aardewerk van een bord en pot en metaal (fragmentjes ijzer, brokjes verbrand brons en beslagspijkertjes). De 191 gram wegende crematieresten betreffen een persoon ouder dan 15 jaar. Rondom de grafkuil is geen randstructuur aangetroffen, de kuil is net buiten de kringgreppel van Graf016 gepositioneerd.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 18/31 of 31. Het bord is zo versplinterd dat determinatie niet goed mogelijk is. Ø rand 20cm, 5-10% compleet. Datering: vanaf midden 2^e eeuw.
2. Low Lands Ware vorm, mogelijk een pot. Van deze vorm zijn vermoedelijk zowel grijze als rood verbande fragmenten gevonden. Verbrand, 10-25% compleet. Datering: Midden-Romeins.
3. Enkele fragmenten geverfde waar in techniek b met kerfsnedeversiering.

Metaal

4. Verbrand kledingfornituur (waarschijnlijk).

Aardewerkdepositie ADP002

In de aardewerkdepositie is een fragment LLW met kerfsnede gevonden. Het is niet zeker of dit bij de LLW vorm uit CR11 behoort.

GRAF018

Locatie: CR10: S19.9
Graftype: B
Randstructuren: Geen
Datering: ROMM, 150-300
Crematieresten: 1237 gr, vbr. gr. 3-5, v?, 20-30 jr.
Inventaris CR: Aw, met en dierlijk bot (vnr. 302, 303)

Crematiegraf

Het graf betreft een crematiegraf zonder randstructuur waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn en er (on)verbrande grafgiften aanwezig zijn. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 40 bij 39 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.94 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een vuile, houtskoolbevattende laag met daarin verspreid de crematieresten, scherven handgevormd aardewerk van een verbrande pot, metaal (indet) en zowel verbrand als onverbrand dierlijk bot (varken en medium zoogdier). De 1237 gram wegende crematieresten betreffen mogelijk een vrouw van tussen de 20 en 30 jaar. Rondom de grafkuil is geen randstructuur aanwezig. Tussen de crematieresten is veel verbrand dierlijk bot, waaronder een varkenskop en een ribstuk, aanwezig.

Aardewerk

1. Low Lands Ware pot Ar 140-142. Op de bodem van de pot zijn wat witte restjes zichtbaar. Mogelijk zijn dit crematieresten. Ø rand 24cm, Ø bodem 14cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 150-.

Metaal

2. Flinters verbrand ijzer, niet determineerbaar.

Dierlijk bot

3. Halve? (linker) varkenskop, verbrand .
4. Ribstuk middelgroot zoogdier, verbrand.

GRAF019

Locatie: CR16: S19.10
Graftype: C2
Opmerkingen: Verstoord crematiegraf?
Randstructuren: Geen
Datering: ROMMB, 175/200-250/300
Crematieresten: 0,1 gr, te klein om te determineren
Inventaris CR: Aw en natuursteen (vnr. 305)

Crematiegraf CR16

Het graf betreft mogelijk een verstoord crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, er (on)verbrande grafgiften aanwezig zijn zonder randstructuur. De kuil heeft een onregelmatige vorm, aangezien het in het zuiden deels verstoord wordt door een recent spoor. De kuil is waarschijnlijk ovaal geweest met een afmeting van ca. 37 bij 62 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 9.00 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een vuile laag met (on)verbrande scherven gedraaid aardewerk, natuursteen en een zeer kleine hoeveelheid aan crematieresten. De kleine hoeveelheid crematieresten (0,1 gram) zijn te klein om te worden gedetermineerd. Rondom de grafkuil is geen randstructuur aanwezig.

Aardewerk

1. Ruwwandig bord Br 21. Ø rand 17cm, verbrand en versplinterd, 0-5% compleet. Datering: 100-.
2. Fragmenten van gladwandige kruik of kruikamfoor. Verbrand, 10-25% compleet. Datering: Romeins.
3. Fragmenten ruwwandig aardewerk. De fragmenten zijn vrij dik en een beetje grof. Verbrand, 0-5% compleet. Datering: vanaf 175/200.
4. Fragmentje geverfde waar techniek c.

Natuursteen

5. Daklei: D 6,4 mm; vierkant nagelgat.

GRAF020***Lege Kringgreppel***

Locatie: KG010: S19.7
 Vorm: Rond
 Omvang: Onduidelijk
 Opmerkingen: Alleen het NO van de kringgreppel ligt in de put.

GRAF021***Lege Kringgreppel***

Locatie: KG011: S19.6
 Vorm: Rond
 Omvang: Onduidelijk
 Opmerkingen: Alleen het ZO van de kringgreppel ligt in de put.
 Datering: vanaf 100-
 Inventaris: verbrand TS bord (vnr. 293)

GRAF022

Locatie: CR13: S19.24/3000²⁰⁴
 Graftype: A1
 Opmerkingen: Parelurn aangetroffen met enkele crematieresten
 Datering: 40-100
 Crematieresten: 13 gr, vbr. gr. 3-5, Onbep., 0 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr. 301)

Crematiegraf CR13

Het graf betreft een schone crematie in een urn zonder verdere grafgiften en zonder randstructuur. De verbrande urn is op een hoogte van 8.95 m +NAP waargenomen. Een kuil lijkt niet aanwezig te zijn geweest. De 13 gram wegende crematie betreft een persoon van rond de 0 jaar. Er zijn verder geen vondsten bij aangetroffen.

Aardewerk

1. Terra nigra parelurn HBW 28. De versiering bestaat uitsluitend uit barbotine parelstrengen.
2. Ø rand 8cm, Ø bodem 5,6cm, verbrand, H 12,7cm, 75-100% compleet. Datering: 40-100.

GRAF023***Lege Kringgreppel***

Locatie: KG012: S19.5
 Vorm: Rond
 Omvang: Onduidelijk
 Opmerkingen: Alleen het zuidelijk deel ligt in de put.

²⁰⁴ Spoornr is aangepast van 3,000 naar 24, maar dit is niet overal doorgevoerd.

GRAF024

Locatie: CR09: S19.1
Graftype: A
Randstructuren: Kringgreppel (KG013: S19.2; S19.3)
Vorm: Onregelmatig (deels rond, deels rechthoekig)
Omvang: 5,2 x 5,2 m
Opening: Geen
Opmerkingen: Grafkamer met graf, grafgiften en brandresten
Datering: ROMMA, 70-100
Crematieresten: 1577 gr, vbr. gr. 2-5, M/V, 20-40 jr. Verbrand dierlijk bot: 318 gr
Inventaris CR: Aw, met, glas, verbrand en onverbrand dierlijk bot en steen (308, 318 t/m 355)
Inventaris KG: Met (vnr. 340)
Inventaris str.: Met (vnr. 294, 296)

Crematiegraf

Zie hoofdstuk 5.3.3;

Crematieresten: Degeneratieve gewrichtsaandoening (DDD) en *ante mortem* tandverlies.

Aardewerk

(vnr. 308, 318, 319, 320, 321, 325, 326, 330, 332, 335, 336, 338, 341, 344, 345)

In compartiment B:

1. Terra sigillata bord Drag 18, Zuid Gallisch, gestempeld. Het stempel leest: OFCALVI. Het is van Calvus i uit La Graufesenque.²⁰⁵ Doordat het heel smal en een beetje grof is afgedrukt is het niet zeker welke variant dit is. Het bord is waarschijnlijk ongebruikt meegegeven in het graf. Ø rand 15,3cm, Ø bodem 8,9cm, H 3,8cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 65-85.
2. Terra sigillata bakje Drag 35, Zuid Gallisch, ongestempeld. Het bakje is als nieuw in het graf meegegeven. Ø rand 6cm, Ø bodem 3,7cm, H 3,5cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 70-.
3. Terra sigillata bakje Drag 35, Zuid Gallisch, ongestempeld. Het bakje is als nieuw in het graf meegegeven. Ø rand 9,6cm, Ø bodem 5cm, H 4,5cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 70-.

In compartiment A:

4. Terra sigillata bord Drag 18, zuid Gallisch met stempel. Het stempel leest IV[...]. De pottenbakker kon niet achterhaald worden. Ø rand 15,5cm, Ø bodem 9cm, H 3,5cm, verbrand, 75-100% compleet. Datering op basis van afmetingen: 65-80.²⁰⁶
5. Terra sigillata bakje Drag 35, Zuid Gallisch, ongestempeld. Ø rand 10cm, Ø bodem 4,9cm, H 4,5cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 70-.
6. Terra nigra pot HBW 26. Een stukje boven de wandknik zijn twee groeven aangebracht. Ø rand 14cm, Ø bodem 6cm, H ±20cm, zwaar verbrand en versplinterd, 50-75% compleet. Datering: 40-100.
7. Gladwandige kruikamfoor Hofheim 57. De rand is plat en nog niet driehoekig. Op de buik is een brede baan van zwarte aankeksels. De binnenkant van de vorm heeft ook een zwarte laag. Ø rand 4,9cm, Ø bodem 7,5cm, H 22,5cm, licht verbrand, 100% compleet. Datering: 50-100.
8. Ruwwandige kan St 214B. De kan heeft veel aankeksels. Ø rand (breedste punt) 8,1cm, Ø bodem 8,1cm, H 28cm (rand boven het oor), verbrand, 75-100% compleet. Datering: 70-120.
9. Ruwwandige pot St 201C, met twee dellens op de schouder. Ø rand 8cm, Ø bodem 5,2cm, H 10,5cm, verbrand, 75-100% compleet. Datering: -100.

---

²⁰⁵ Polak 2000, ongeveer als stempel C23.

²⁰⁶ Polak 2000, 76-77. Drie fragmentjes van een tweede verbrand terra sigillata bord Drag 18 zijn mogelijk niet bewust meegegeven.

Glas

In compartiment A verbrand, dikwandig lichtblauwgroen glas, misschien van een prismatische fles.

In compartiment B:

10. Prismatische fles, Isings 50a: L11cm x B11cm x H19cm, 13 ribben op oor. Datering 40-200 n. Chr.
11. Prismatische fles, Isings 50a: L11cm x B11cm x H20cm, 12 ribben op oor. Datering 40-200 n. Chr.
12. Voorraadpot, Isings 67c: Ø rand 10 cm, Ø bodem 7 cm, H16,5 cm, H rand 2 cm. Datering 50-160 n. Chr.

Metaal

13. Kistbeslag bell shaped stud.
14. Wasset Nuber servies E Millingen.
15. Fibula draad 60-150.
16. Spatula.
17. Lepeltje.
18. Scharnieren en kistbeslag.
19. Kledingfornituur.

Dierlijk bot

20. complete gans, onverbrand, mogelijk zonder kop en voeten.
21. ribstuk groot zoogdier, onverbrand.
22. complete kip, verbrand, mogelijk zonder kop en voeten.
23. linker achterpoot varken, verbrand.
24. rib/rompstuk middelgroot zoogdier, verbrand.

Natuursteen

25. Wetsteen.

Kringgreppel KG013

Draadfibula.

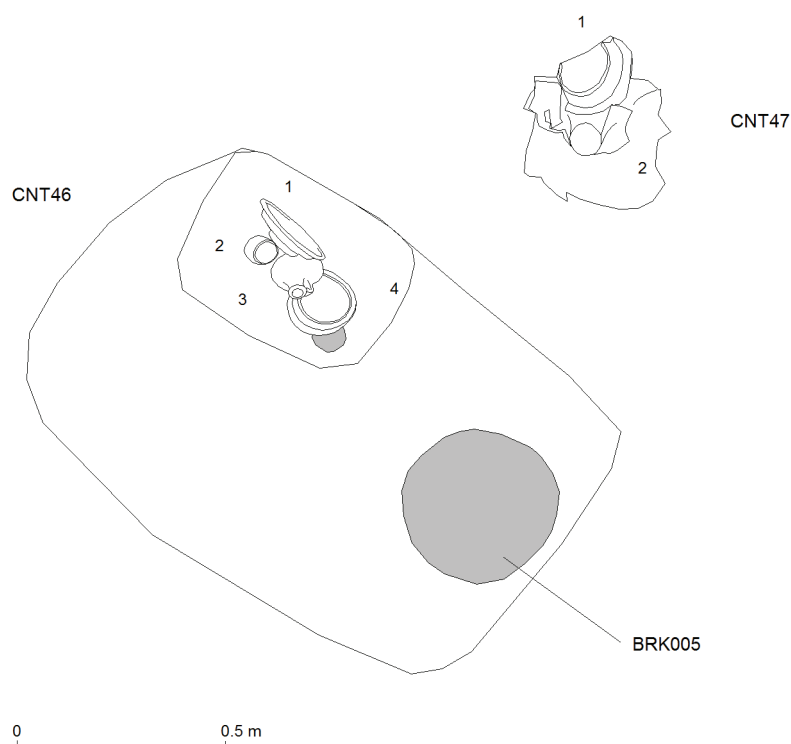
Structuur

Beslag van bekisting.

GRAF025

Het graf bestaat uit twee grafkuilen in CNT046. Ten noorden ervan is CNT047 gelegen, een aardewerkdepositie. In CNT046 is een brandrestendepot aangetroffen. Er bestaan overeenkomsten in type en datering in beide contexten(NB32). Er zijn wel aanwijzingen dat er twee verschillende kinderen begraven zijn.

Locatie: CNT046: S28.1
 Graftype: A (CNT046, v2)
 Opmerking: met C1 of E, (BRK005: CNT046, v1)
 Randstructuren: Kringgreppel (KG014: S17.3; S28.4)
 Vorm: Vierkant/rechthoek
 Omvang: (onduidelijk)
 Opening: (onduidelijk)
 Datering: ROMMB, 175/200-250
 Crematieresten: 195 gr, vbr. gr. 2-5, K, 0-2 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.642-647) en dierlijk bot

Crematiegraf met apart begraven brandresten CNT046

Het graf betreft een schoon crematiegraf met een brandrestendepot (BRK005) met (on)verbrande en (licht) beroete grafgiften omgeven door een vierkante of rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een rechthoekige vorm en meet 92 bij 147 cm in het vlak. De bovenkant van de grafkuil bevindt zich op ca. 9.02 m +NAP. De grafkuil is goed zichtbaar. De kuil heeft een schone vulling waarin in het oosten een rond kuiltje van ca 35 cm doorsnee is gegraven. Hierin is een duidelijk donkere houtskoollaag met 151 gram aan crematieresten en scherven verbrand gedraaid aardewerk aanwezig. Ten westen, op ca. 30 cm afstand, is het schone crematiegraf met grafgiften geplaatst. In het noordwesten staat een omhoogstaand bord (nr 1). Ten zuiden van het bord staan een geverfde beker en een kruik (nr 2 en 3). Ten oosten van de kruik staat een licht beroete ruwwandige kom waarin vastgekoekt dierlijk bot (rond) is aangetroffen (nr 4). Ten westen van de kruik bevindt zich een 44 gram wegende concentratie crematieresten. Zowel de 151 gram wegende crematieresten uit de brandrestenkuil als de 44 gram wegende crematieresten uit de concentratie behoren tot een 0 tot 2 jarig kind. Aangezien de crematieresten dicht bij elkaar liggen binnen dezelfde kringgreppel en beide van een 0 tot 2 jarig kind zijn, is het aannemelijk dat het hier om één kind gaat.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Curle 23, Oost-Gallisch, gestempeld. Het stempel leest: [...] IVSF, [...]LVSF of [...]CUSF en kon niet achterhaald worden. Ø rand 20,5, Ø bodem 10,5cm, H 4,5cm, onverbrand, 95-100% compleet. Datering: 140-.
2. Geverfde beker Br 6 in techniek b. De beker heeft twee oppervlakkige insnoeringen en velden met kerfsnede. Ø rand 6,5cm, Ø bodem 3,7cm, H 9,0cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 125-180.
3. Gladwandige kruik St 111 met tweeledig oor. Ø rand 4,3cm, Ø bodem 3,7cm, H 18,0cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 175-.
4. Ruwwandige kom Nb 105. In de pot is een bot aangekoekt. Ø rand 14,0cm, Ø bodem 6,0cm, H 11,5cm, beroet, 100% compleet. Datering: 175- of 3^e eeuw.

Dierlijk bot

5. Onverbrand ribstuk rund in kom.

Vulling in grafkuil, brandrestendepot BRK005

1. Terra sigillata bord Curle 23, Oost-Gallisch, ongestempeld. Ø rand 20cm, Ø bodem 6,0cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 140-.
2. Geverfde beker Nb 32 in techniek b met brede velden kerfsnede. Ø rand 10,0cm, Ø bodem 6,0cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 150-.
3. Gladwandige kruik St 111 met tweeledig oor. Ø rand 5,5cm, Ø bodem 5,0cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 175-.
4. Ruwwandig bord als Br 17a. Ø 20cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 100-.

Crematiegraf of aardewerkdepositie ADP003

Locatie: CNT047: S28.2
 Graftype: aardewerkdepositie (ADP003)
 Opmerking:
 Randstructuren: Kringgreppel (KG014: S17.3; S28.4)
 Vorm: Vierkant/rechthoek
 Omvang: (onduidelijk)
 Opening: (onduidelijk)
 Datering: ROMMB, 200-300
 Crematieresten: 2 gr, vbr. gr. 4-5, Onbep. 12+ jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.636)
 Inventaris KG: Geen

De kuil betreft een aardewerkdepositie. De kuil heeft een onregelmatige vorm en meet ca. 97 bij 92 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 9.00 m +NAP. De vulling bestaat uit een schone laag met daarin een concentratie (on)verbrande scherven en een zeer geringe hoeveelheid crematieresten. De 2 gram wegende crematie ligt tussen het aardewerk en betreft een persoon ouder dan 12 jaar. Het gedraaide aardewerk bestaat uit incomplete, in elkaar gedrukte scherven waarvan de onderkanten naar boven toe liggen. Vanwege de zeer geringe hoeveelheid crematieresten en de depositie van het aardewerk lijkt er hier eerder sprake van een aardewerkdepositie dan een grafkuil. Een tweede optie is dat het een jongere bijzetting in het grafmonument is en dat de menselijke resten grotendeels verdwenen zijn.

Aardewerk

1. Geverfde beker in techniek c met kerfsnede. Verbrand, <5% compleet. Datering: 150-.
2. Gladwandige beker als Nb 32 en Tienen BE 11B. De wand is gegolfd en versierd met kerfsnede of puntjes. Ø rand 15,0cm, Ø bodem 8,0cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 200-270.

Kringgreppel KG014

De grafkuil ligt binnen een vierkante of rechthoekige randstructuur. Verder is binnen de kringgreppel, iets ten noordoosten tegen dit graf, CNT047 gelegen. Aangezien alleen het zuiden en oosten van de randstructuur zijn aangetroffen, is het lastig in te schatten wat de omvang van de greppel is geweest en waar de grafkuil zich in de greppel bevindt. Een opening is tevens niet waargenomen, maar de mogelijkheid bestaat dat deze in het niet aangetroffen deel aanwezig is. Er zijn geen (relevante) oversnijding(en) en in de greppel zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF026**Lege Kringgreppel**

Locatie: KG015: S17.1
 Vorm: Rond
 Omvang: Onduidelijk
 Opmerkingen: Alleen het westelijk deel van de kringgreppel ligt in de put.

GRAF027

Lege Kringgreppel

Locatie: KG016: S5.5
Vorm: Rechthoekig
Omvang: 7,5 x – m
Opening: WNW
Opmerkingen: Alleen het westelijk deel van de kringgreppel ligt in de put.

GRAF028

Locatie: CR03: S5.2
Graftype: C1
Randstructuren: Geen
Datering: ROMMB, 150/200-250
Crematieresten: 26 gr, vbr. gr. 2-4, Onbep., 0-5 jr.
Inventaris CR: Aw (Vnr.223, 224) en met

Crematiegraf CR03

Het graf betreft een vuil crematiegraf (on)verbrande en zwaar verbrande grafgiften zonder randstructuur. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 76 bij 82 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 9.00 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een vuile laag met onderin de laag een concentratie houtskool. In de vulling is een crematienest met metaal (spijkers) en scherven handgevormd en gedraaid aardewerk aanwezig van onder andere een beker, kruikamfoor en bord. De 26 gram wegende crematieresten betreffen een persoon van tussen de 0 en 5 jaar. De grafkuil heeft geen randstructuur.

Aardewerk

1. Geverfde beker Nb 32 met kerfsnede. Door de zware verbranding is de verflaag of deklaag geheel verdwenen. De kleine en fijne rand sluit een Nb 33 niet uit. Indien het metaalglanswaar betreft is die niet afkomstig uit Keulen. Ø rand 7cm, Ø bodem 4cm, verbrand en versplinterd, 25-50% compleet. Datering: vanaf 150 of 200.
2. Gladwandige kruikamfoor. 5-10% compleet. Datering: Romeins.
3. Ruwwandig bord St 217 met naar binnen verdikte en rond omgeslagen rand. Ø rand 20, verbrand, <5% compleet. Datering: 100-.

Drie handgevormde fragmenten zijn mogelijk per ongeluk in het graf gekomen. Twee handgevormde fragmenten vormen de rand van een eenledige vorm met naar binnen verdikte rand. De fragmenten zijn met fijn zand gemagerd en vormen 5-10% van de totale vorm.

Metaal

4. Restanten van een grote spijker.

GRAF029

Locatie: CR05: S6.14
Graftype: A
Randstructuren: Kringgreppel (KG017: S5.1; S6.48)
Vorm: Rechthoekig
Omvang: ca. 5,2 x 6,3 m
Opening: NNW
Datering: ROMMB; 200-300
Crematieresten: 608 gr, vbr. gr. 2-4, v?, volwassen
Inventaris CR: Aw en dierlijk bot (vnr.225, 278, 279, 282)
Inventaris KG: Aw (vnr.226)

Crematiegraf CR05

Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on)verbrande grafgiften omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 57 bij 59 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 9.00 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag waarin een duidelijke crematienest met grafgiften, bestaande uit gedraaid en handgevormd aardewerk en dierlijk bot. De 608 gram wegende crematienest betreft mogelijk een volwassen vrouw. In en bij de crematienest zat onder andere verbrand en onverbrand dierlijk bot en scherven gedraaid en handgevormd aardewerk.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 32. De deklaag is grotendeels verdwenen. Ø rand 17cm; verbrand?; 25-50% compleet. Datering: vanaf 160, maar voornamelijk in de 3^e eeuw.
2. Mogelijk niet behorend bij de crematie: gladwandig fragment van vierledig oor of kruik als St 112; twee verschillende handgevormde fragmenten met magering van fijn steengruis of zand.

Dierlijk bot

3. Verbrande resten van varken, schaap/geit, vogel (kip?) en middel- en groot zoogdier.
4. Onverbrande resten van middel- en groot zoogdier.

Kringgreppel KG017

De grafkuil ligt redelijk centraal, iets ten noordoosten van het centrum binnen de rechthoekige kringgreppel gelegen. De greppel heeft een afmeting van ca. 5,2 bij 6,3 m en heeft een opening in het NNW. Een deel van de zuidelijke hoek van de greppel is niet opgegraven. In het noordoosten lijkt de greppel te worden oversneden door de kringgreppel van graf 37. In de greppel is aardewerk aangetroffen.

Aardewerk

Uit de kringgreppel komt (ook) een gladwandig niet determineerbaar fragment.

GRAF030

Locatie: CR06: S6.11 en S6.13
 Graftype: B
 Randstructuren: Geen
 Datering: ROMLA, 270-325
 Crematieresten: 194 gr, vbr. gr. 2-4, M/V, volwassen
 Inventaris CR: Aw, met en dierlijk bot (vnr. 228, 276, 277, 284, 283)

Crematiegraf CR06

Het graf betreft een vuil crematiegraf met verbrande grafgiften zonder randstructuur. De kuil met crematieresten heeft een ronde vorm en meet ca. 43 bij 44 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.97 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een vuile laag met crematieresten, scherven gedraaid verbrand aardewerk, metaal en verbrand dierlijk bot. De 194 gram wegende crematieresten betreffen die van een volwassen man of vrouw.

De crematie is begraven in een kuil met een hoeveelheid verbrand materiaal. Deze kuil heeft een onregelmatige vorm en meet ca. 171 bij 95 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.97 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een houtskoolbevattende laag zonder crematieresten, maar wel met een redelijk dichte concentratie bestaande uit vele verschillende soorten scherven aardewerk, dierlijk bot, steen en hutteleem. Dat beide kuilen bij elkaar horen lijkt aannemelijk, aangezien het aardewerk dat is aangetroffen in beide kuilen aan elkaar past. Rondom de kuilen is geen randstructuur aanwezig.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 31 met onleesbaar stempel. Ø rand 19cm, Ø bodem 10cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 150-.
2. Terra sigillata bord Drag 32 met begin van stempel. Het stempel leest mogelijk DEC[...] of LEC[...]. De pottenbakker of werkplaats zijn niet vastgesteld. Ø rand 16cm, Ø bodem 8,8cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 160-.

3. Geverfde beker in techniek c Nb 32 met kerfsnede. Dit is de beker met de fijnste rand. Ø rand 8cm, verbrand. Datering: 150-.
4. Geverfde beker in techniek c Nb 32 met kerfsnede. Er zijn twee verschillende bekers van dit type (1 en 6). De vorm van de randen en de bodems zijn verschillend. Bovendien is één van beide bodems compleet. Deze complete bodem heeft een stevige, lage, iets holle standvoet.²⁰⁷ Het is niet zeker welke rand bij welke bodem behoort. Ø rand 8cm, Ø bodems ± 5.5cm, verbrand, beide bekers samen 50-75% compleet. Datering standaardbodem:150-; stevige bodem 200-250.
5. Metaalglanswaar beker met smalle baantjes kerfsnede en deuken. Verbrand, 10-25% compleet. Datering: 200-.
6. *Rotbemalt* bord Nb 53B. De deklaag is geheel verdwenen. Ø rand 19cm, Ø bodem 16cm, H 3,4cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 200-.
7. Gladwandige kruik St 111 in een wit baksel, met tweeledig oor. De wandfragmenten van kruik en kruikamfoor zijn niet goed te onderscheiden. Ø rand 3,6cm, Ø bodem 4,8cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 175-.
8. Kruikfragmenten in een oranjeroze baksel, waaronder een ooraanzet. Verbrand, 25-50% compleet. Datering: Romeins.
9. Gladwandige kruikamfoor met tweeledig oor in een wit baksel. Ø bodem 7,8cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: Romeins.
10. Ruwwandig bord Nb 112 met twee groeven aan de buitenkant. Ø rand 19cm, Ø bodem 17cm, H 4,8cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 190-.
11. Ruwwandig bord Nb 113 met standplaat. Ø rand 19cm, Ø bodem 17cm, H 4,4cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 270-350.²⁰⁸
12. Ruwwandige asymmetrische tuit van een onbekend voorwerp. In de aanhechting met de rest van de vorm zijn holle compartimentjes zichtbaar. Het baksel lijkt vulkanische deeltjes te bevatten. Ø tuit 3,8cm, verbrand, 10-25% compleet? Datering: Romeins.
13. Wrijfschaal Tong 342-346. Door de zware verwerking van de rand is de determinatie niet helemaal zeker. Ø rand 30cm, verbrand, 5-10% compleet. Datering: Romeins.

Aardewerk (Vnr.228, 276, 284)

Op het stort zijn diverse bijbehorende fragmenten gevonden van het *terra sigillata* bord Drag 32, de witte kruikamfoor, en de metaalglanswaar deukbeker. De rand van een metaalglanswaar bakje Nb 38 is ook van de stort geraapt. Mogelijk hoort dit fragment ook bij graf30. De datering in de late 3^e eeuw van deze vorm past in ieder geval bij de datering van dit graf.

Metaal

14. Schoenspijkers (6).
15. Kistspijkertjes (45).

Dierlijk bot

16. Verbrande resten van een vogel (kleiner dan kip).
17. Onverbrande resten van zoogdier.

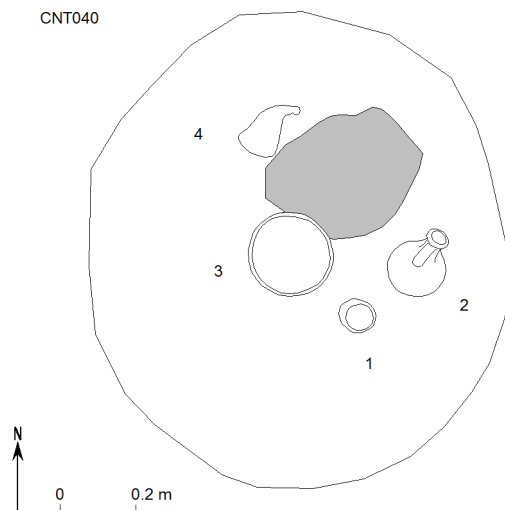
GRAF031

Locatie: CNT040: S18.26
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG018: S18.6; 18.25)
 Vorm: Rond
 Omvang: ca. 5,9 x 5,8 m
 Opening: WNW

²⁰⁷ Vgl. Tongeren 1991, 44, nr 193.

²⁰⁸ Dit type bord is in grafvelden die tot het midden van de 3^e eeuw in gebruik zijn geweest niet aangetroffen (Haalebos 1990, Aarts en Heeren 2011, Reigersman en Vanderhoeven 2008, Hiddink). Uit correspondentie met S. Heeren (VU) is gebleken dat dergelijke borden pas eind 3^e eeuw in nederzettingen in ons land voorkomen.

Datering: ROMM, 100-175/200
 Crematieresten: 1329 gr, vbr. gr. 3-5, M, 20-40 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.321-324), dierlijk bot en met

Crematiegraf CNT040

Het graf betreft een schoon crematiegraf met onverbrande en beroete grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een ronde vorm en is ca. 115 bij 119 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.71 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit meerdere lagen waarvan de bovenste laag een schone laag betreft met het crematienest, losse crematieresten, metaal en gedraaid onverbrand en beroet aardewerk. De onderste laag betreft de uitzakking van de bovenste laag. Het crematienest bevindt zich noordoostelijk in de kuil en bevat een ijzeren scheermes (nr 4) en een niet identificeerbaar ijzeren object in delen, dierlijk bot en splinters gedraaid en handgevormd aardewerk. Ten zuiden van de crematie ligt een van binnen en buiten beroet bord (nr 3) waaromheen crematieresten zijn aangetroffen. De 1329 gram wegende crematie betreft een 20-40 jarige man waarbij degeneratieve veranderingen in de wervelkolom en *ante mortem* tandverlies is waargenomen. In het zuidoosten van de kuil ligt een kruik (nr 2) en een geverfde beker. Ten westen van de crematie is een ijzeren scheermes aangetroffen.

Aardewerk

1. Geverfde beker St 2 in techniek a met deuken. De kleur is donkerrood. Ø rand 6,7cm, Ø bodem 3,0cm, H 8,6cm, onverbrand?, 100% compleet. Datering: 90-150.
2. Gladwandige kruik St 110A. Ø rand 5,3cm, Ø bodem 5,5cm, H 22cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 100-150.
3. Ruwwandig bord Nb 111. Ø rand 21,3cm, Ø bodem 17,0cm, H 5,5cm, beroet, 100% compleet. Datering: 100-.

Metaal

4. Scheermes uit ijzer, compleet.
5. Schaartje, klein model, fragmentarisch bewaard gebleven, niet meer reconstrueerbaar.

Dierlijk bot

6. Verbrande resten schaap/geit/groot zoogdier.

Kringgreppel KG018

De grafkuil ligt centraal binnen de ronde kringgreppel. De kringgreppel heeft een afmeting van ca. 5,9 bij 5,8 m en heeft een opening in het westen. De kringgreppel oversnijdt de greppel van Graf034 (75-150). In de greppel zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF032

Locatie: CNT039: S18.4
 Graftype: C1
 Randstructuren: Geen
 Datering: ROMVB/ROMMA, 40-85
 Crematieresten: 461 gr, vbr. gr. 2-5, K, 10-12 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.612, 613), met, hutteleem en glas

Crematiegraf

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld en bijgezet zijn, (on)verbrande grafgiften aanwezig zijn en een randstructuur afwezig is. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 53 bij 51 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.98 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit twee lagen, waarvan de bovenste laag een duidelijk donkere houtskoollaag betreft met erin de crematieresten, verbrand handgevormd en gedraaid aardewerk, dierlijk bot, hutteleem en een scherp doorzichtig glas. De onderste laag stelt de uitzakking van de bovenste laag voor. De 461 gram wegende crematieresten liggen verspreid in de kuil en betreffen een 10-12 jarig kind. Het aardewerk bestaat uit onder andere scherven van een handgevormde pot en scherven van een gedraaide kom, pot en bak. Rondom de grafkuil bevindt zich geen randstructuur.

Aardewerk

1. Geverfd bakje Hofheim 22 van Lyonner waar met op de wand zand bestrooiing. Ø rand 9cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering 35-85.
2. Terra nigra pot HBW 28. Ø rand 13,0cm, Ø 7,0cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering 40-150
3. Gladwandig, beige aardewerk. Verbrand, 5-10% compleet. Datering: Romeins
4. Ruwwandige kom Hofheim 93, de voorloper van Nb 104. Ø rand 14,0cm, verbrand, 5-10% compleet. Datering: 1^e eeuw.
5. Handgevormde pot met potgruis. Alleen de onderste helft is bewaard, mogelijk eenledige vorm met een platte bodem. De pot is voor de helft verbrand. Ø bodem 11,0cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering 1^e eeuw.

Glas

6. Flinter doorzichtig glas.

Dierlijk bot

7. Deels verbrande resten ribstuk middelgroot zoogdier.

GRAF033

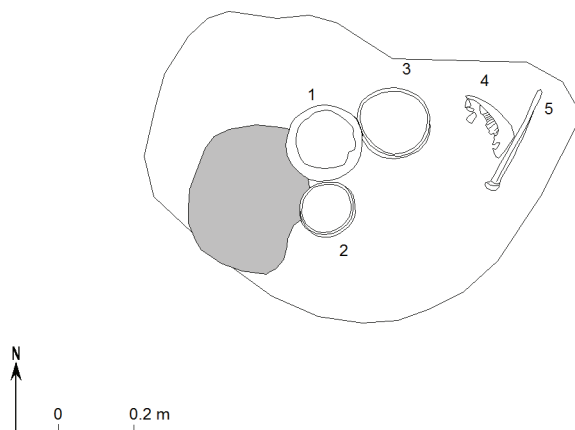
Locatie: CNT045: S18.22
 Graftype: A
 Randstructuren: Geen
 Datering: ROMV/ROMMA, 0-70
 Crematieresten: 1907 gr, vbr. gr. 3-5, V, 20-40 jr.
 Inventaris CR: Aardewerk (vnr.620, 626, 627), dierlijk bot en met

Crematiegraf CNT045

Het graf betreft een schoon crematiegraf met verbrande en beroete²⁰⁹ grafgiften zonder randstructuur. De kuil heeft een onregelmatige vorm en meet ca.106 bij 75 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.91 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag waar het crematienest, metaal, dierlijk bot en handgevormd en gedraaid aardewerk in aanwezig is. Het crematienest bevindt zich in het zuidwesten van de kuil en bevat ook metaal. De 1907 gram wegende crematieresten betreffen een 20-40 jarige vrouw. Tegen de crematie aan ligt in het noorden een beroete

209 Alleen op basis van aw.

CNT045

ruwwandige pot (nr 1) en een beroete handgevormde kom (nr 2). Verder treffen we een handgevormde verbrande kom (nr 3) en dierlijk bot (nr 4). Deels bovenop het dierlijk bot ligt iets oostelijker een ijzeren mes (nr 5). Rondom de grafkuil is geen randstructuur aanwezig.

Aardewerk

1. Ruwwandige pot in een grijs baksel. Het kan een pot St 201A zijn, maar een aanwijzing daarvoor ontbreekt. Ø bodem 6,7cm, beroet, 25-50% compleet. Datering: -125.
2. Handgevormde kom met verschraling van zand en potgruis. De kom is tweeledig met een halsje. De rand is aan de buitenkant afgezet met groefje en is mogelijk een imitatie van een gedraaid Romeins voorbeeld. Ø rand 11cm, 100% compleet. Datering: -100.
3. Handgevormde kom met verschraling van zand met steengruis. De kom is tweeledig zonder halsje. Boven de wandknik is een vlakdekkend ruitpatroon ingekrast. Ø rand 15cm, licht verbrand, 75-100% compleet. Datering: -100.

Metaal

4. Lang ijzeren mes met ring aan pommel. Type Manning Q9 met concave lemmerug.

Dierlijk bot

5. Halve schapenkop, gelegen onder het mes.

GRAF034

Binnen een vierkante kringgreppel zijn twee grafkuilen aangetroffen, contexten 23 en 36. CNT023 is centraal binnen de kringgreppel geplaatst, CNT036 ten noordoosten ervan. Beide contexten werden op vlak 1 zichtbaar. Op basis van de aardewerkdateringen zijn de individuen gelijktijdig of kort na elkaar in het grafmonument bijgezet. Het betreft mogelijk een familiegraf van een moeder (CNT023) en kind (CNT036). De overlappende datering is 70-125. Stratigrafisch gezien is op basis van oversnijdingen van de kringgreppel Graf034 ouder dan Graf031 (100-175/200), maar jonger dan Graf035 (60-70/100).

Locatie: CNT023: S15.7
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG020: S18.11; S18.15; S15.12; S18.24)
 Vorm: Vierkant
 Omvang: ca. 7,6 x 7,4 m
 Opening: -
 Datering: ROMMA, 75-150
 Crematieresten: 1643 gr, vbr. gr. 4-5, V, 20-40 jr.
 Inventaris CR: 574,575 en 575 aw
 Inventaris KG: (S18.24 V630 aw en bot)

Crematiegraf CNT023

Het graf betreft een schoon crematiegraf met verbrande grafgiften omgeven door een vierkante randstructuur. De kuil heeft een afgeronde rechthoekige vorm en meet ca. 93 bij 125 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.95 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met daarin een crematienest. In het crematienest bevindt zich ook mogelijk kistbeslag uit ijzer en scherven verbrand gedraaid en handgevormd aardewerk. De 1643 gram wegende crematie betreft een 20-40 jarige vrouw, waar degeneratieve veranderingen in de wervelkolom zijn bij vastgesteld. De grafkuil ligt centraal binnen de vierkante randstructuur.

Aardewerk

Aardewerk CNT023 enkele splinters aardewerk handgevormd, gladwandig en terra nigra.

Locatie: CNT036: S18.9; 18.10
Graftype: C1
Randstructuren: Kringgreppel (KG020: S18.11; S18.15; S15.12; S18.24)
Vorm: Vierkant
Omvang: Ca. 7,6 x 7,4 m
Opening: - (sluit in het NW aan tegen de kgr van CNT040)
Datering: ROMMA, 70-100
Crematieresten: 935 gr, vbr. gr. 3-5, K, 12-16 jr.
Inventaris CR: Aw (vnr.616, 617), met en steen
Inventaris KG: (18.24 V630 aw en bot)

Crematiegraf CNT036

Het graf betreft een vuil crematiegraf met verbrande grafgiften omgeven door een vierkante randstructuur. De kuil heeft een onregelmatige vorm en meet ca. 160 bij 112 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.99 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit twee lagen, waarvan de bovenste een vuile, houtskool bevattende, laag betreft met daarin verspreid crematieresten, ijzeren beslagplaatjes en spijkers, tefriet en scherven en splinters verbrand gedraaid aardewerk van onder andere een pot, kruik en beker. De onderste vulling betreft een schone laag met een kleine hoeveelheid crematieresten, metaal en scherven (on)verbrand gedraaid aardewerk van onder andere een pot, kruik en beker. De 935 gram wegende crematie hoort bij een 12-16 jarig kind. De grafkuil ligt in het noordnoordwesten binnen de vierkante randstructuur.

Aardewerk

1. Terra sigillata beker Déchelette 67 versierd met ranken. Ø rand 7cm, Ø bodem 3,8cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 70-125.
2. Terra nigra parelurn HBW 28. Ø rand 19,0cm, Ø bodem 6,4cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 40-.
3. Gladwandige kruik Hofheim 50/51. Ø rand 4cm, Ø bodem 6,5cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 40-90.

Metaal

4. 20 kleine dikke nagels met ronde knop <4cm, mogelijk kistbeslag.
5. een ijzer beslagplaatje in delen, mogelijk kistbeslag.

Steen

Stukje tefriet.

Kringgreppel KG020

De rechthoekige randstructuur heeft een afmeting van ca. 7,5 bij 7,4 m en heeft geen opening. In het noordwesten grenst de greppel aan de bij CNT040 behorende greppels. In het noordoosten ligt de greppel van dit graf over de greppel welke behoort bij CNT030. In het noorden van de rechthoekige randstructuur is een fragment handgevormd aardewerk en dierlijk bot aangetroffen.

Dierlijk bot

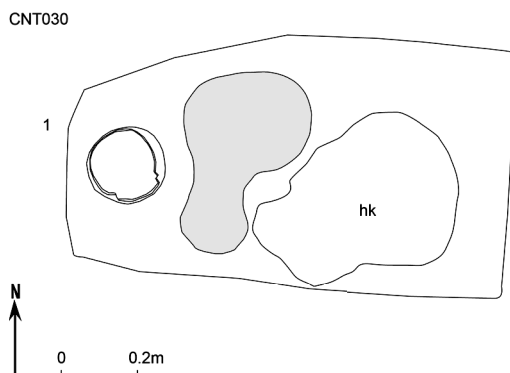
Onbekend zoogdier, onverbrand.

GRAF035

Locatie: CNT030: S15.4
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG019: S15.23)
 Vorm: Rond
 Omvang: ca. 5,4 x 6,2 m
 Opening: Geen (oversneden door KG020)
 Datering: ROMVB/ROMMA, 60-100
 Crematieresten: 2869 gr, vbr. gr. 3-5, M, 30-60 jr.
 Inventaris CR: Aw en met
 Inventaris KG: (15.23 V611 bot uit segment oost)

Crematiegraf CNT030

Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on)verbrande grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een rechthoekige vorm en meet ca. 67 bij 113 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.97 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit meerder lagen. De kuil is uitgegraven, waarin zich een schone vulling bevindt. In de schone vulling is in het westen een verbrande gedraaide pot aanwezig. Centraal in de kuil, ten oosten van de pot, bevindt zich een vuile vulling waarin een crematieconcentratie met verbrande spijkers ligt. De vuile vulling zelf is verder gevuld met verspreide crematieresten en een verbrande bronzen draadfibula. De 2869 gram wegende crematie betreft een 30-60 jarige man. De grafkuil ligt redelijk centraal binnen een kringgreppel.

Aardewerk

1. Standvoetje en wandfragmenten van terra nigra pot met omgebogen rand. Ø bodem 10cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 40-150.

Metaal

2. Fragment van een draadfibula met hoekig gebogen beugel, type Almgren 15, verbrand.
3. 27 fragmenten van deels gesmolten spijkers, >3cm.

Kringgreppel KG

De ronde greppel heeft een afmeting van ca. 5,4 bij 6,2 m en er is geen opening aangetroffen. De greppel wordt oversneden door die van Graf034. In het oosten van de greppel is bot aangetroffen.

Dierlijk bot

Onverbrand onbekend zoogdier.

GRAF036

Het grafmonument is begrensd door een vierkante greppel. Binnen de greppel zijn twee grafkuilen aangelegd, contexten 29 en 37. In de eerste kuil zijn de resten van een man (30-60 jr.) aangetroffen, in de tweede een kind van 10-14 jr. Het aardewerk komt in datering geheel overeen. Vermoedelijk betreft Graf036 een dubbelgraf.

Locatie: CNT029: S15.17
 Graftype: C1
 Randstructuren: Kringgreppel (KG021: S15.15; S15.21; S18.13; S18.30)
 Vorm: Vierkant
 Omvang: ca. 8,5 x 8,3 m
 Opening: NNO
 Datering: ROMVB/ROMMA, 40-100
 Crematieresten: 208 gr, vbr. gr. 4-5, M/V, 30-60 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.575, 576), dierlijk bot en glas (vnr.574,575)
 Inventaris KG: (18.30 V631 aw)

Crematiegraf CNT029

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, (on)verbrande grafgiften aanwezig zijn en is omgeven door een vierkante randstructuur. De kuil heeft een afgeronde rechthoekige vorm en meet ca. 128 bij 85 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.84 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een enigszins vuile laag, waarin verspreid crematieresten, glas, dierlijk bot, (on)verbrand handgevormd en gedraaid aardewerk in aanwezig zijn. De 208 gram wegende crematie betreft een 30-60 jarige man of vrouw. De groen/gelige glasscherven afkomstig van een beker bevinden zich grotendeels in het noordwesten van de kuil en in het noordoosten zijn de meeste scherven van een verbrande gedraaide pot aanwezig.

Aardewerk

1. Terra nigra pot HBW 26, gestempeld DANICA. Ø rand 12cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: vanaf 40-.

Vier niet verbrande handgevormde fragmenten met kamstreekversiering horen vermoedelijk niet bij het graf.

Dierlijk bot

2. linker voorpoot varken, onverbrand.
3. hele of halve (rechter) kop varken, onverbrand.

Glas

4. Hofheimbeker, Isings 12: Ø rand 9-10 cm. Datering: 30-100 n. Chr.

Crematiegraf CNT037

Locatie: CNT037: S18.17
 Graftype: C1
 Randstructuren: Kringgreppel (KG021: S15.15; S15.21; S18.13; S18.30)
 Vorm: Vierkant
 Omvang: 8,5 x 8,3 m
 Opening: NNO
 Datering: 40-100
 Crematieresten: 207 gr, vbr. gr. 2-5, K, 10-14 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.614, 615), bouwmetaal en met
 Inventaris KG: (18.30 V631 aw)

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, (on)verbrande grafgiften aanwezig zijn en is omgeven door een vierkante randstructuur. De kuil heeft een min of meer ronde vorm en is ca. 77 bij 77 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.80 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een duidelijk donkere houtskoollaag met daarin verspreid liggend de crematieresten, divers metaal, bouwmetaal en scherven verbrand gedraaid aardewerk. De 207 gram wegende crematieresten behoren bij een 10 tot 14 jarig kind. Er lijkt sprake van verbrand kistbeslag.

Aardewerk

1. Terra sigillata kom Drag 29. De versiering bestaat uit dubbele halve bogen waarbinnen afwisselend naar links en naar rechts kijkende vogeltjes. De tussenband is glad met parellijst aan weerszijden. Van de versiering op de onderhelft zijn alleen een stukje van een bladkrans en een floraal motief herkenbaar.
Ø rand 19cm, Ø bodem 9cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 40-85.
2. Terra nigra pot in eierschaal aardewerk (TNo). Verbrand, 5-10% compleet. Datering: 40-.

Metaal

3. 20 fragmenten van kleine nagels met ronde flens <3cm.
4. 40 fragmenten verbrand ijzer, 10 fragmenten gesmolten brons.
5. Vierkant beslagplaatje in ijzer met nagels, 2 x 2 cm.
6. Gesmolten brokjes brons met ijzer aan elkaar gekit, mogelijk kledingbeslag.
7. IJzeren haakvormige sluiting met oogje, sluiting van een kistje.

Kringgreppel KG021

De vierkante greppel heeft een afmeting van ca. 8,5 bij 8,3 m en de opening bevindt zich in het NNO. Er zijn geen (relevante) oversnijding(en). Uit de kringgreppel zijn drie fragmenten niet nader dateerbare handgevormd aardewerk afkomstig.

GRAF037

Locatie: CR04: S6.47
 Graftype: C1
 Randstructuren: Kringgreppel (KG022: S6.12)
 Vorm: Rond
 Omvang: Ca. 5,2 x 5,2 m
 Opening: NNO
 Datering: ROMM, 200-250/300
 Crematieresten: 59 gr, vbr. gr. 3-5, M/V, volwassen
 Inventaris CR: Aw, met en onverbrand dierlijk bot (vnr. 281)
 Inventaris KG: Aw (vnr. 275)

Crematiegraf CR04

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, er (on)verbrande grafgiften aanwezig zijn en is omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 115 bij 113 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.95 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een houtskoolrijke laag met crematieresten, splinters gladwandig aardewerk, metaal en onverbrand dierlijk bot. De 59 gram wegende crematieresten betreffen een volwassen individu. De grafkuil ligt centraal binnen een kringgreppel die een afmeting heeft van ca. 7,2 bij 7,2 m en een opening in het NNO. In het zuidoosten oversnijdt de kringgreppel de rechthoekige randstructuur van graf 29 en in het zuidwesten de randstructuur van Graf038. Het graf is jonger dan graf 29 en moet daardoor in de 3^e eeuw zijn aangelegd. In de kringgreppel zijn fragmenten gedraaid en handgevormd aardewerk aangetroffen.

Aardewerk, metaal en dierlijk bot

Het aardewerk bestaat uit drie splinters gladwandig aardewerk. Het metaal uit een bronzen smeltdruppel en het dierlijk bot uit onverbrande fragmenten van schaap/geit en rund.

Kringgreppel*Aardewerk*

1. Terra sigillata bord Drag 18/31, Oost Gallisch. Het bord toont meer overeenkomst met een Drag 31 dan met een Drag 18/31. De deklaag is volledig weggesleten. De bodem is niet bewaard. Ø rand 18cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 125-.
2. Twee fragmentjes handgevormd aardewerk met kamstreekversiering.

GRAF038

Graf038 bestaat uit een grote vierkante kringgreppel van 18,3 x 18,3 m. De teruggevonden greppels worden aan twee kanten oversneden door randstructuren van andere graven uit de 3^e eeuw (Graf037 en Graf040). Geheel in lijn en oriëntatie met de greppels is binnen Graf040, ten zuidwesten een rechthoekige structuur aangetroffen, die mogelijk in verband gebracht kan worden met dit grafmonument.

Een centraal gelegen graf is binnen de kringgreppel niet aangetroffen, deze bevindt zich nog onder een niet opgegraven 'kabels en leidingenstrook'. Binnen de kringgreppel is in de zuidoosthoek een graf aangetroffen (Graf039) dat dateert vanaf 175 en vermoedelijk van later datum is.

Locatie: KG023: S6.17; S31.7; S31.11
 Vorm: Rechthoekig
 Omvang: 19,0 x - m
 Opmerkingen: Zeer groot
 Inventaris KG: (6.17V227 aw, bot en V288 aw en bot)

Aardewerk en bot (vnr.227, 288)

In de kringgreppel zijn fragmenten van een Gauloise 4 amfoor en verschillende handgevormde stukken gevonden. Zes handgevormde fragmenten behoren tot een goed gegladde, bijna gepolijste vorm. De andere fragmenten horen niet bij elkaar. Een fragment is mogelijk van recentere datum.

Het onverbrande dierlijk bot is afkomstig van een rund en groot zoogdier, dat niet nader kon worden gedetermineerd.

GRAF039

Locatie: CNT063: S31.10
 Graftype: C2
 Randstructuren: Kringgreppel (KG023: S6.17; S31.7; S31.11)
 Vorm: Vierkant
 Omvang: ca. 18,8 x 18,6 m
 Opening: (onduidelijk)
 Datering: ROMMB, 175/200-300
 Crematieresten: 50 gr, vbr. gr. 3-5, K, 1-4 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.755-757), dierlijk bot

Crematiegraf CNT063

Het graf betreft mogelijk een crematiegraf waarbij de in lage hoeveelheid aanwezige crematieresten niet apart verzameld zijn. De kuil heeft een afgerond rechthoekige vorm en meet ca. 105 bij 65 cm. De kuil is niet duidelijk zichtbaar in het vlak. De vulling tekent zich uiteindelijk wel duidelijk af als een donkere houtskoollaag met daarin zeer geconcentreerd verschillende vormen scherven verbrand aardewerk, een zeer kleine hoeveelheid crematieresten en dierlijk bot. De 50 gram wegende crematieresten betreffen een 1 tot 4 jarig kind. De scherven bestaan uit verbrand gedraaid en handgevormd aardewerk van bekens, potten en een bak. Hoewel maar een zeer kleine hoeveelheid crematieresten in de kuil aanwezig is, doet de aanwezigheid van de zeer geconcentreerde grafgiften vermoeden dat hier mogelijk sprake is van een graf binnen de randstructuur. De kuil bevindt zich in de zuidoostelijke hoek van de ca. 18,8 bij 18,6 m grote randstructuur van Graf038.

Aardewerk

1. Terra sigillata bakje Drag 40, Oost-Gallisch, ongestempeld. Ø rand 10,0cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 160-.
2. Gladwandige pot als HBW 55. Ø rand 12,0cm, Ø bodem 6,0cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 70.
3. Geverfde beker Nb 32 in techniek c met brede velden kerfsnede. Ø rand 14,0cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 150-.
4. Ruwwandig bord Nb 112. Ø rand 21,0cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 175-.

Dierlijk bot

5. Onverbrande resten van schaap/geit en groot zoogdier.

GRAF040

Locatie: CNT062: S31.1
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG024: S27.8; S27.16; S31.5)
 Vorm: Rond
 Omvang: 8,8 x 9,1 m
 Opening: NNW
 Datering: ROMMB, 190-300
 Crematieresten: 98 gr, vbr. gr. 2-5, Onbep, 12+ jr.
 Inventaris CR: Aw, dierlijk bot en met

Crematiegraf

Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on)verbrande grafgiften omgeven door een ronde kringgreppel. De kuil heeft een min of meer ovale vorm en meet ca. 50 bij 43 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.80 m +NAP en is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag waarin een crematieconcentratie, scherven verbrand gedraaid aardewerk, dierlijk bot en een fragmentarisch bewaard gebleven knijpschaar zijn aangetroffen. De 98 gram wegende crematieresten betreft een persoon ouder dan 12 jaar. Naast crematieresten is in de concentratie ook dierlijk bot aangetroffen. De grafkuil lijkt tegen een rechthoekige structuur aan te liggen.

Aardewerk

1. Ruwwandige pot Nb 89 uit Urmitz. Ø 19cm, Ø bodem 7,0cm, zwaar verbrand, 50-75% compleet. Datering: 190-.

Metaal

2. Fragment van een knijpschaar bestaande uit twee restanten van de messen.

Dierlijk bot

3. Onverbrande voorpoten L+R schaap/geit.
4. Onverbrande kop schaap/geit.
5. Onverbrande achterpoten schaap/geit L+R?
6. onverbrand ribstuk middelgroot zoogdier.
7. onverbrande fragmenten sacrum en femur L rund.

Kringgreppel KG024

De grafkuil ligt centraal in een ronde kringgreppel. De greppel heeft een afmeting van ca. 8,8 bij 9,1 m en een opening bevindt zich in het NNW. In het noorden ligt de greppel tegen de greppel van graf 038 aan. In de greppel zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF041

Graf041 bestaat uit een rechthoekige randstructuur met twee grafkuilen, contexten 41 en 48. Het grafmonument wordt in het midden verstoord door een 3m brede subrecente sloot. De beide grafkuilen liggen ten westen van de verstoring. Op vlak 1 werd aardewerkdepositie ADP004 aangetroffen, direct ten noorden hiervan crematiegraf CNT048.

Locatie: CNT041: S27.3
 Graftype: Aardewerkdepositie (ADP004)
 Randstructuren: Kringgreppel (KG025: S27.1; S27.12)
 Vorm: Rechthoek
 Omvang: Ca. 12,5 x 8,5 m
 Opening: (onduidelijk)
 Datering: ROMM, 125-175
 Crematieresten: Geen
 Inventaris CR: Aw (vnr. 639) en dierlijk bot

Aardewerkdepositie CNT041 (ADP004)

De kuil betreft een aardewerkdepositie. De kuil heeft een afgerond vierkante vorm en is ca. 119 bij 141 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.90 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met daarin verspreid scherven verbrand gedraaid aardewerk en een kleine hoeveelheid dierlijk bot. De bij elkaar horende scherven aardewerk liggen als een paar verspreide hoopjes in de gehele kuil verspreid.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 18/31. Het midden van de bodem ontbreekt. Op de buitenwand net boven de standing is een graffito aangebracht: [...]RIN. Voor de R staat mogelijk een O of D. De N is niet zeker. Ø rand 2,0cm, Ø bodem 10,0cm, H 4,7cm, verbrand, 75-100% compleet. Datering: 100-150.
2. Geverfde beker in techniek b bestrooid met grove kleikorrels. Ø bodem 5,2cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 125-.
3. Gladwandige kruik St 110A met drieledig oor. Ø rand 4,2cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 100-150.
4. Gladwandige kruik St 110A met tweeledig oor en duidelijk ondersneden rand. Ø rand 6,0cm, Ø bodem 3,3cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 100-150.
5. Gladwandige kruik St 109/110A met tweeledig oor. Ø rand 4,5cm, Ø bodem 5,8cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 70-125.

Dierlijk bot

6. Verbrande resten schaap/geit en zoogdier.
7. Onverbrande resten zoogdier.

Locatie: CNT048: S27.10
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG025: S27.1; S27.12)
 Vorm: Rechthoek
 Omvang: Ca. 12,5 x 8,5 m
 Opening: (onduidelijk)
 Datering: ROMM, 130/140-175/200
 Crematieresten: 78 gr, vbr. gr. 4-5, Onbep, 15+ jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.650-656), dierlijk bot

Crematiegraf CNT048

Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on)verbrande grafgiften omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een ovale vorm en meet ca. 103 bij 67 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.66 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag waarin zich een crematienest, (on)verbrand gedraaid aardewerk en een object uit dierlijk bot bevindt. Het crematienest bevindt zich in het noordoosten van de kuil. De 78 gram wegende crematieresten betreffen een persoon ouder dan 15 jaar. Ten westen, tegen de crematie aan, liggen twee borden (nr 2 en 3). Verder treffen we een bakje (nr 1) en een kruikje (nr 7). Naast deze aardewerken grafgiften zijn verspreid in de kuil splinters en scherven van verbrand gedraaid aardewerk aangetroffen.

Aardewerk

1. Terra sigillata bakje Drag 27 uit Oost-Gallië, gestempeld. Het stempel leest: MONTAN en is van Montanus II uit La Madeleine. Deze Montanus maakte de stempelafdrukken niet altijd even duidelijk en het is dan ook niet zeker welk stempel van hem het hier betreft. Hij was werkzaam van 130-155.²¹⁰ Op de buitenwand van het bakje is een graffito aangebracht: PAC. Ø rand 12,9cm, Ø bodem 5,0cm, H 5,3cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 130-155.
2. Terra sigillata bord Drag 18 uit Oost-Gallië, gestempeld. Het stempel leest: GATVVSF←, hoewel tussen de G en de A nog een letter lijkt te staan. Gatus ii (stempel 3c) was werkzaam in La Madeleine van

²¹⁰ Hartley & Dickinson 2010, 160-164.

130-160.²¹¹ Ø rand 17,5cm, Ø bodem 8,3cm, H 4,3cm, onverbrand, 95-100% compleet. Datering: 130-160.

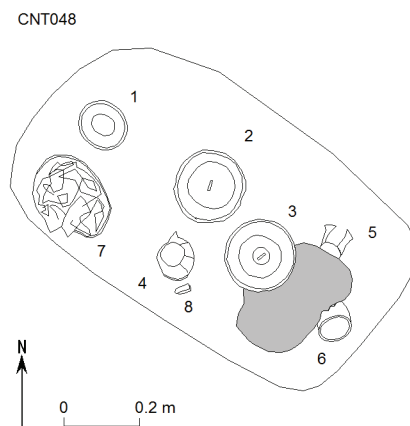
3. Terra sigillata bord Drag 18/31 uit Oost-Gallië, gestempeld. Het stempel leest BOVDVSF en komt overeen met Boudus ii 4f. Boudus was werkzaam in Lavoye, Mittelbronn, Sinzig en Trier. De datering van zijn aardewerk ligt waarschijnlijk tussen 140 en 170 en is gebaseerd op het vormrepertoire.²¹² In dit graf lijkt dat aan de late kant te zijn. Een datering vanaf 130 zou hier wenselijker zijn, maar kan op grond van alleen deze context niet gegeven worden. Ø rand 18,0cm, Ø bodem 7,9cm, H 4,3cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 140-170.
4. Terra nigra 'en coquille d'oeuf' pot HBW 27. Ø rand 9,0cm, Ø bodem 6,0cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 40-100.
5. Geveerd bakje St 11 in onbekende techniek. Het bakje heeft een klein omgeslagen randje. Eventuele gekamde of gevlamde versiering is door de verbranding niet te herkennen. Ø rand 9cm, Ø bodem 5,5cm, H 4,5cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 80-150.
6. Geveerde beker St 2 in onbekende techniek. Ø rand 6,0cm, Ø bodem 3,0cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 90-.
7. Gladwandige kruik St 110A, met rudimentaire onderlip. Ø rand 5,0cm, Ø bodem 6,3cm, H 28,6cm, onverbrand?, 75-100% compleet. Datering: 100-150.

Dierlijk bot

8. Bewerkt buisvormpje uit dierlijk bot. Functie onduidelijk. De afwerking bestaat uit een ribbelpatroon, gladgepolijst.

Kringgreppel KG025

In het midden wordt de rechthoekige kringgreppel gedeeltelijk van NO-ZW verstoord door een recente verstoring. De greppel heeft een afmeting van ca. 12,5 bij 8,5 m. Er is geen opening waargenomen. In het noordwesten ligt de randstructuur tegen de randstructuur van Graf038 aan, in het noordoosten tegen een greppel en het zuidoosten tegen de kringgreppel van Graf074. In de greppel zijn geen vondsten aangetroffen.

211 2009, 146-148.

212 2008b, 110-114.

GRAF042

Lege Kringgreppel

Locatie: KG026: S6.51
Vorm: Mogelijk rechthoekig
Omvang: Onduidelijk
Opmerkingen: De vorm van de structuur is onduidelijk.

GRAF043

Locatie: CNT007: S11.9
Graftype: A en A1
Randstructuren: Geen
Datering: ROMV?, -50/75
Crematieresten: 69 gram, vbr. gr. 3-5, K, 0-2 jr. 619 gr, vbr. gr. 2-5, M??, 20+ jr.
Inventaris CR: Aw (vnr.451, 466-468) en dierlijk bot
Inventaris KG: (11.19 V480 en V485, beide aw)

Crematiegraf

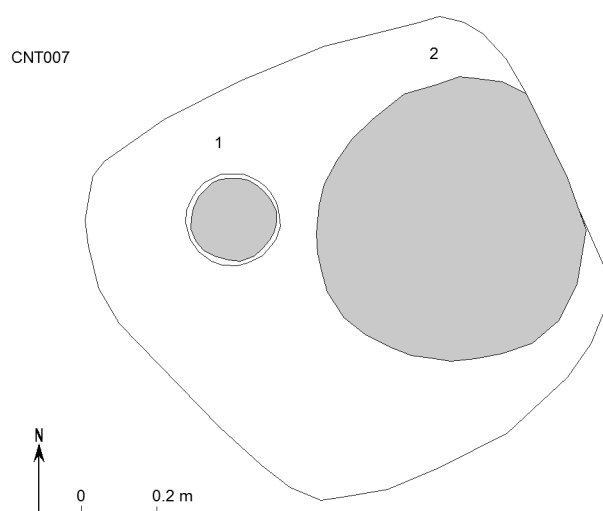
Het graf betreft een schoon crematiegraf bestaande uit een crematie in pot en losse crematieresten met onverbrande grafgiften zonder kringgreppel. De kuil heeft een afgeronde rechthoekige vorm en meet ca. 136 bij 116 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.96 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met in het oosten een crematieconcentratie en in het westen een crematie in een handgevormde pot. De 619 gram wegende crematieconcentratie betreft mogelijk een man ouder dan 20 jaar en bevat daarnaast ook dierlijk bot (gewei) en scherven handgevormd aardewerk. In het zuiden van de kuil zijn ook nog crematieresten aangetroffen welke mogelijk ook tot deze man toebehoren. De 8 gram wegende crematie in een pot in het noordwesten van de kuil betreft een 0-2 jarig kind en bevat daarnaast ook dierlijk bot.

Aardewerk

1. Handgevormde tweeledige kom met aan de binnenkant flauw verdikte rand. Het baksel is gemagerd met potgruis en fijn grind. Ø rand 16cm, Ø bodem 5cm, onverbrand, 50-75% compleet. Datering: 1^e eeuw, voor 70?

Dierlijk bot

2. Verbrande resten gewei edelhert en schaap/geit.
3. Onverbrande resten middelgroot zoogdier.

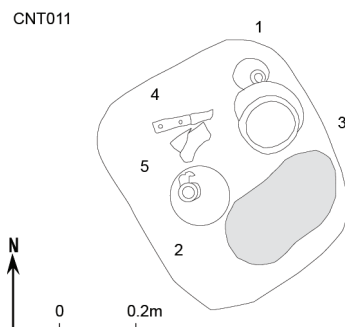

GRAF044

Locatie: CNT011: S11.14
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG027: S11.19; S15.20)
 Vorm: Rond
 Omvang: ca. 5,9 x 6,3 m
 Opening: ZZW
 Datering: ROMMA, 70-100
 Crematieresten: 1294 gr, vbr. gr. 2-5, V??, 20-30 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.470-472, 475), dierlijk bot en met
 Inventaris KG: (11.19 V480 en V485, beide aw)

Crematiegraf

Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on)verbrande grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een ovale vorm en meet ca. 40 bij 23 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.90 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met in het zuidoosten een crematieconcentratie. De 1294 gram wegende crematie betreft mogelijk een vrouw van 20-30 jaar. Het graf bevatte daarnaast ook ijzeren beslag van een kistje (nr 5), een mesje met benen heft (nr 4), dierlijk bot (varken) en (on)verbrand gedraaid en handgevormd aardewerk (nr 1, 2 en 3).

Aardewerk

1. Gladwandige minikruik St 113. Het oor ontbreekt. Ø rand 1,8cm, Ø bodem 2,6, verbrand, H 10,8cm, 50-75% compleet. Datering: 40-120.
2. Gladwandige kruik St 110A of St 109 met tweeledig oor. Ø rand 3cm, Ø bodem 6,0cm, H 20,4cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 70-125.
3. Terra nigra parelurn HBW 28. Ø rand 14,5cm, Ø bodem 4,8cm, H 15,3cm, 75-100% compleet. Datering: 40-150.

Metaal

4. Mesje met benen heft, heft versierd met groevenpatroon.
5. Restanten van kistbeslag, hoekijzers en een langwerpige ijzerplaatje met nagels(V475.1).

Dierlijk bot

6. Onverbrande resten voorste voet(en) varken.
7. Onverbrande resten stuk romp varken.

Kringgreppel KG027

De grafkuil ligt redelijk centraal in een ronde kringgreppel. De greppel heeft een afmeting van ca. 5,9 bij 6,3 m en de opening bevindt zich in het ZZW. In het noordoosten doorsnijdt de rechthoekige randstructuur van Graf045 de kringgreppel. In het oostelijk deel van de kringgreppel zijn enkele scherven handgevormd aardewerk aangetroffen.

GRAF045

Graf045 bestaat uit een rechthoekige randstructuur waarbinnen meerdere kuilen op twee vlakken zijn aangetroffen. Na onderzoek bleken drie hiervan binnen het grafritueel te plaatsen: contexten 6, (een brandrestenkuil) en 8 (crematiegraf) en een aardewerkdepositie (ADP005).

Locatie: CNT006: S11.7
 Graftype: E (BRK006)
 Datering: ROMM, 125-200
 Crematieresten: 10 gr, vbr. gr. 3-5, Onbep, 12+ jr.
 Inventaris CR: Aw en dierlijk bot
 Inventaris KG: (11.13 V479 aw)

Brandrestenkuil BRK006

De kuil betreft een brandrestenkuil binnen een kringgreppel. De kuil heeft een niervorm en meet ca. 55 bij 149 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.99 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een laag met brandstapelresten bestaande uit crematieresten, houtskool, scherven van incompleet, verbrand gedraaid aardewerk, handgevormd aardewerk en dierlijk bot. De combinatie van de in de kuil verspreid liggende, 10 gram wegende, crematie met het incomplete aardewerk doet vermoeden dat er hier eerder sprake is van een brandrestenkuil dan een graf. De kuil ligt iets ten zuiden van het centrum van de randstructuur.

Aardewerk

1. Gladwandige kruik St 110A in een wit baksel. Ø rand 4cm, verbrand, 5-10% compleet. Datering: 100-150.
2. Gladwandige kruik St 110A in een oranje baksel. Ø rand 4cm, Ø bodem 5cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 100-150.
3. Wrijfschaal TONG 347-351 in een glad baksel. Ø bodem 11cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: Romeins.

Dierlijk bot

4. Onverbrand en verbrande resten schaap/geit.
5. Verbrande resten vogel.

Crematiegraf

Locatie: CNT008: S11.18
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG028: S11.8; S11.13; S15.22; S29.46)
 Vorm: Rechthoek
 Omvang: ca. 6,5 x 5,2 m
 Opening: WNW
 Datering: ROMM, 125-200
 Crematieresten: 1074 gr, vbr. gr. 2-5, V?, 30-60 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.473, 747, 484, 487-490), met en dierlijk bot
 Inventaris KG: (11.13 V479 aw)

Crematiegraf CNT008

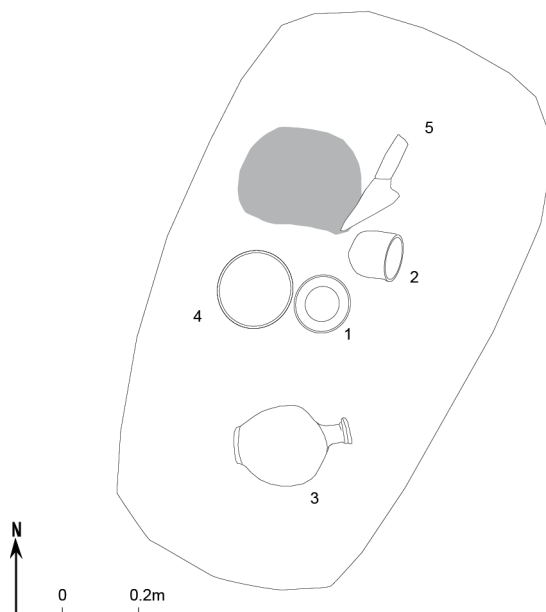
Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on)verbrande en beroete grafgiften omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een ovale vorm en meet ca. 100 bij 60 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.81 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een laag met een crematienest en eromheen vondsten bestaande uit gedraaid aardewerk, dierlijk bot en metaal. De 1074 gram wegende crematie bevindt zich in het noorden van de kuil en betreft mogelijk een vrouw van 30-60 jaar. In de crematie zijn splinters van een kruik aanwezig. Ten oosten, tegen de crematie aan, ligt een ijzeren mes (nr 5). Achter het mes ligt een beker (nr 2) en daarachter ligt een bord (nr 1). Ten westen van het bord ligt een bord dat aan de buitenkant is beroet (nr 4). Rondom de borden is dierlijk bot aangetroffen. Geheel in het zuiden van de kuil is een kruik aanwezig (nr 3).

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 18/31 uit Oost Gallië, gestempeld. Het stempel leest D[...]VI of D[...]VS en kon niet achterhaald worden. Tegen de buitenwand lopend over de knik is mogelijk een graffito aangebracht: X. Ø rand 16,3cm, Ø bodem 8,5cm, H, 3,8cm, onverbrand, 95-100% compleet. Datering: 100-150.
2. Geverfde beker St 2 in techniek b met kleikorreltjes. Ø rand 12,0cm, Ø 7,8cm, H 14,2cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 125-200.
3. Gladwandige kruik St 110A met drieledig oor. Ø rand 4cm, Ø bodem 6,6cm, H 28,8cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 100-150.
4. Ruwwandig bord Nb 111. Ø rand 20,4cm, Ø bodem 17,5cm, 3,7cm, beroet, 95-100% compleet. Datering: vanaf 100.

CNT008

Metaal

5. Complete dolk/kling met handbeschermer, geheel gesmeed uit ijzer. De lengte is 31 cm, grootste breedte 4 cm. De lemmetrug loopt licht concaaf en aan de bovenzijde recht door vanuit de tang. De in doorsnede vierkante tang vormt het heft, er zijn geen aanwijzingen voor een heftbekleding. Op de solide krop, de aansluiting heft met lemmet, zijn twee ijzeren verdikkingen aanwezig. Dit is mogelijk aangebracht voor positionering in de schede. De hiel van het lemmet heeft een naar binnen gestelde haakvorm. Samen met de naar binnen gestelde haak die de pommel vormt ontstaat een handbeschermer. Aan de pommel is een knop gesmeed, waardoor een slagwapen ontstaat.

Dierlijk bot

6. Schijfje bewerkt bot, convex, langs de rand een groef, verbrand. Oorspronkelijk ca. 30 mm in doorsnede met een centraal gat van ca. 7 mm. Functie onbekend.
7. Onverbrand ribstuk middel groot zoogdier

ADP005 11.8(00) V449 aw
 Locatie: ADP005: S11.800
 Graftype: geen
 Randstructuren: KG028
 Datering: ROMM, 100-200
 Crematieresten: geen
 Inventaris: Aw

De kuil waarin aardewerk en dierlijk bot is aangetroffen meet 82cm x 70 cm en is ovaal. De kuil ligt tegen de noordelijke greppel van de randstructuur aan.

Aardewerk

1. Gladwandige bodem en wandfragmenten van kruik. Ø bodem 4,5cm, licht verbrand, <5% compleet.
Datering: Romeins.
2. Enkele fragmenten handgevormd, gladwandig en olijfolieamfoor.

Kringgreppel KG028

De randstructuur heeft een afmeting van ca. 6,5 bij 5,2 m en een opening bevindt zich mogelijk in het WNW. De rechthoekige randstructuur sluit in het oosten aan op de kringgreppel van Graf055 en in het zuidwesten op de kringgreppel van Graf044. In de kringgreppel zijn enkele fragmenten handgevormd aardewerk aangetroffen.

GRAF046

Locatie: CNT028: S15.14
Graftype: B
Randstructuren: Geen
Datering: ROMVB/ROMMA, 40-100
Crematieresten: 196 gr, vbr. gr. 2-5, kind 12-15 jr.
59 gr, vbr. gr. 2-5, kind 0-2 jr.
Inventaris CR: Aw (vnr.580, 584)

Crematiegraf CNT028

Het graf betreft een vuil crematiegraf met (on)verbrande grafgiften zonder randstructuur. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 63 bij 57 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 9.00 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een enigszins vuile laag waarin een crematienest en een kleine concentratie crematieresten, metaal en verbrand aardewerk aanwezig is. Het crematienest bevindt zich centraal in de kuil. De 196 gram wegende crematie betreft een 12-15 jarig kind. Ten noordwesten van het crematienest is een crematieconcentratie aanwezig van 59 gram. Deze crematieresten behoren toe aan een 0-2 jarig kind. Ten noordoosten van de crematieconcentratie, in het noorden van de kuil bevindt zich een verbrand geverfd bekertje.

Aardewerk

1. Geverfde beker St 1 in onbekende techniek, onversierd. Ø rand 4,5cm, verbrand en versplinterd, 50-75% compleet. Datering: 40-110.

GRAF047

Locatie: CNT024: S15.8
Graftype: C1
Randstructuren: Geen
Datering: ROMMA, 75-125
Crematieresten: 1343 gr, vbr. gr. 2-4, M/V, 30-60 jr.
Inventaris CR: vnrs 572 en 577. Aw en met

Crematiegraf CNT024

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, er verbrande grafgiften aanwezig zijn en waarbij geen kringgreppel aanwezig is. De kuil is rechthoekig van vorm en meet ca. 55 bij 80 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.87 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een zeer duidelijk afgebakende, donkere houtskoollaag waarin verspreid crematieresten, metaal en scherven verbrand gedraaid aardewerk van een bord, pot en kruik. De 1343 gram wegende crematie is van een 30-60 jarige man of vrouw.

Aardewerk

1. Terra nigra pot HBW 28. Ø rand 9,5cm, Ø bodem 6,5cm, verbrand, 75-100% compleet. Datering: 40-150
2. Gladwandig bord St 12. Het baksel is heel zacht en glad, passend bij een oorspronkelijk gebronsde of gekamde vorm. Ø rand 20,0cm, Ø bodem 8,0cm, verbrand, 75-100% compleet. Datering: 75-125.
3. Gladwandige kruik St 109 met tweeledig oor. Ø rand 4cm, Ø bodem 7cm, verbrand en versplinterd, 75-100% compleet. Datering: 70-125.

Een randfragmentje van een geverfde beker St 2 is hier mogelijk per ongeluk tussen gekomen.

Metaal

4. Een beugeldeel van vermoedelijk een draadfibula type Almgren 16. Datering 2^e eeuw.
5. Tien fragmenten van constructiespijkers (>6 cm).

GRAF048

Locatie: CNT025: S15.9
 Graftype: E (BRK007)
 Randstructuren: Geen
 Datering: ROM
 Crematieresten: 3 gr, vbr. gr. 2-5, K, 0-2 jr.
 Inventaris CR: Aw (CNT057)

Brandrestenkuil BRK007

De kuil betreft een brandrestenkuil. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 54 bij 52 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.89 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een donkere, houtskoollaag met verspreid geringe crematieresten en een kleine hoeveelheid scherven verbrand gedraaid aardewerk. De 3 gram wegende crematieresten betreffen een 0-2 jarig kind. Vanwege de kleine hoeveelheid crematieresten en andere vondsten, lijkt er hier geen sprake van een intentioneel graf, maar eerder van een brandrestenkuil.

Aardewerk

Drie verbrande fragmentjes gladwandig aardewerk.

GRAF049

Locatie: CNT010: S15.2
 Graftype: B
 Randstructuren: Geen
 Datering: ROM, -100?
 Crematieresten: 413 gr, vbr. gr. 2-5, M, 20-30 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.582)

Crematiegraf

Het graf betreft een vuil crematiegraf met verbrande grafgiften zonder randstructuur. De kuil heeft een onregelmatige vorm meet ca. 40 bij 40 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.97 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een vuile laag met daarin centraal gelegen een crematienest. Ten noorden van de crematie zijn scherven van een verbrande ruwwandige pot aangetroffen. De 413 gram wegende crematie betreft een 20-30 jarige man.

Aardewerk

1. Bodem- en randfragmenten van een ruwwandige pot. Ø bodem 5,1cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 1^e eeuw?

GRAF050

Locatie: CNT005: S11.5
 Graftype: A
 Randstructuren: Mogelijk kringgreppel (KG029: S11.6; S29.52)
 Vorm: Rechthoek/vierkant
 Omvang: 6 x 6,2 m
 Datering: ROMM, 100/125-175
 Crematieresten: 1012 gr, vbr. gr. 3-5, K, 14-18 jr.
 Inventaris CR: Aw en met
 Inventaris KG: (11.6 V450 aw)

Crematiegraf CNT005

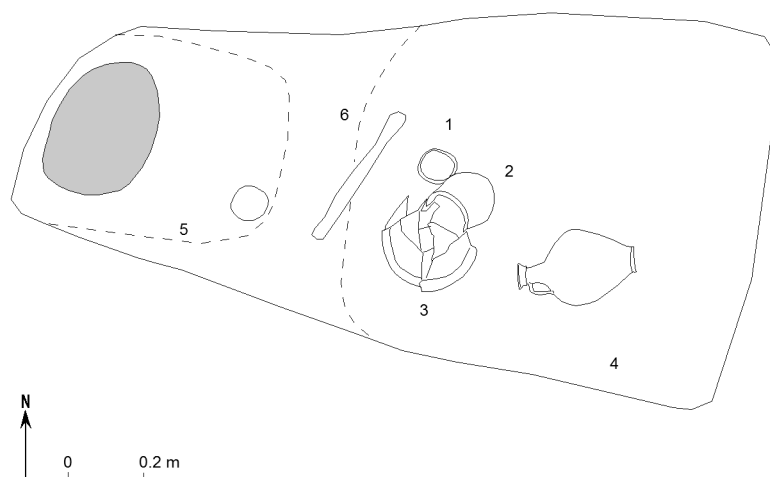
Het graf betreft een schoon crematiegraf met licht verbrande en (on)verbrande grafgiften omgeven door een randstructuur. Het graf bestaat uit twee kuilen, waarbij de westelijke kuil een enigszins rechthoekige vorm heeft en ca. 66 bij 51 cm in het vlak meet. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.90 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met een crematieconcentratie en onverbrand handgevormd en (on)verbrand gedraaid aardewerk. De 1012 gram wegende crematieconcentratie bevindt zich in het westen van de kuil. De brandstapelresten bestaan uit een scherp handgevormd aardewerk en de resten van een ruwwandige pot. In het noorden van de kuil is handgevormd aardewerk aangetroffen en in het zuidoosten een verbrande kruikamfoor. De oostelijke kuil heeft een rechthoekige vorm en meet ca. 106 bij 96 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.96 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met (licht) verbrand en onverbrand aardewerk en metaal. In de kuil bevindt zich in het zuidoosten een kruik (nr 4), in het zuidwesten scherven van een verbrande kruik (nr 5) en centraal twee bekers (nr 1 en 2). Daarnaast ligt het mes (nr 6).

De kuilen liggen mogelijk in het westen van een vierkante of rechthoekige randstructuur. Binnen deze structuur ligt richting het oosten ook nog Graf051 en nog iets oostelijker Graf052.

Aardewerk

1. Gevefde beker St 2 in techniek b met kleikorreltjes. Ø rand 5,0cm, Ø bodem 3,2cm, H 8,2cm, verbrand?, 75-100% compleet. Datering: 90-.
2. Gevefde beker St 2 in techniek b met grove kleikorrels. Ø rand 11,0cm, Ø bodem 6,1cm, H 15,7cm, verbrand?, 75-100% compleet. Datering: 125.
3. Gladwandig bord met rond omgebogen rand als St 12 en Br 21. Het is mogelijk dat het bord oorspronkelijk gekamd is geweest. Door de verbranding zou de kwetsbare verflaag zeker verdwijnen. Ø rand 21,5cm Ø bodem 6,9cm, H 5,5cm, verbrand, 75-100% compleet. Datering: 90-140.
4. Gladwandige kruik St 110A met driedelig oor. Ø rand 4,5cm, Ø bodem, 5,8cm, H 27,0cm, onverbrand, 95-100% compleet. Datering: 100-150.

CNT005

5. Gladwandige mini kruikamfoor Nb 67 met bandoor. Ø rand 1,7cm, Ø bodem 3,5cm, H 9,1cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: Midden-Romeins.

Metaal

6. Gedeeltelijk bewaard gebleven slagmes/scheermes. Heft of tang geheel bewaard gebleven, in doorsnede balkvormig, lengte 14,5 cm. Van het lemmet resteert 9,5 cm. Lemmet loopt licht concaaf punt mogelijk gelijk aan heft. Geen aanwijzingen voor heftbekleding. Geen aanwijzingen voor oog aan pommel. Type betreft mogelijk Manning Q6b (Q12).

Kringgreppel KG029

Hoewel de randstructuur in het westen en grotendeels in het noorden niet is waargenomen, is het duidelijk dat het op zijn minst 6,2 m in de lengte is geweest. De aanwezigheid van een opening is echter niet aan te wijzen. De randstructuur heeft geen (relevante) oversnijding(en). In het zuidwesten van de greppel is aardewerk aangetroffen.

Aardewerk

Vergelijkbaar met Stuart 1 en Holwerda hbw 30, erg verbrand

GRAF051

Locatie: CNT004: S11.3
 Graftype: C1
 Randstructuren: KG029?: S11.6; S29.52
 Vorm: Rechthoek/vierkant
 Omvang: 6 x 6,2 m
 Opening: (niet gevonden)
 Datering: ROMV?, 40-70/100
 Crematieresten: 730 gr, vbr. gr. 4-5, Onbep, 15+ jr.
 Inventaris CR: Aw en met
 Inventaris KG: (11.6 V450 aw)

Crematiegraf CNT004

De kuil heeft een onregelmatige vorm en meet ca. 112 bij 151 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.88 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling tekent zich duidelijk af als een donkere, ronde houtskoollaag met daarin verspreid crematieresten, scherven verbrand gedraaid aardewerk, scherven handgevormd aardewerk en fragmenten van spijkers. De 730 gram wegende crematieresten betreft een persoon ouder dan 15 jaar met cariës. Hoewel er een kleine hoeveelheid crematie aanwezig is, doet de plek van deze kuil binnen het geheel van kuilen binnen de greppel vermoeden dat er toch sprake kan zijn van een intentioneel graf.

De kuil ligt mogelijk min of meer centraal binnen een vierkante of rechthoekige randstructuur. Binnen deze structuur ligt ten westen graf 050 en ten oosten Graf049. Hoewel de randstructuur in het westen en grotendeels in het noorden niet is waargenomen, is het duidelijk dat het op zijn minst 6,2 m in de lengte is geweest. De aanwezigheid van een opening is echter niet aan te wijzen. De randstructuur heeft geen (relevante) oversnijding(en). In het zuidwesten van de greppel is aardewerk aangetroffen.

Aardewerk

1. Terra nigra parelurn HBW 28. Ø rand 10,0cm, Ø bodem 7,0cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 40-150.
2. Terra nigra beker HBW 31. Ø rand 9cm, verbrand, <5% compleet. Datering: 40-150.
3. Handgevormd bord of bak met naar binnen verdikte rand. Ø rand 15cm, verbrand, <5% compleet. Datering: 1^e eeuw.

Metaal

4. Zes fragmenten van grote spijkers (7cm).

GRAF052

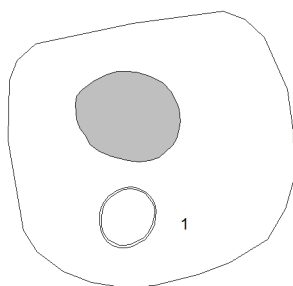
Locatie: CNT049: S29.5
 Graftype: A ·Randstructuren:KG029? S11.6; S29.52
 Vorm: Rechthoek/vierkant
 Omvang: - x 6,2 m
 Opening: (niet gevonden)
 Datering: ROMV/ROMMA, 0-100
 Crematieresten: 884 gr, vbr. gr. 3-5, V?, 20-40 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.662, 664, 667) en dierlijk bot
 Inventaris KG: (11.6 V450 aw)

Crematiegraf CNT049

Het graf betreft een schoon crematiegraf met verbrande grafgiften omgeven door een randstructuur. De kuil heeft een vierkante vorm en meet ca. 65 bij 70 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.85 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met een crematie en verbrand aardewerk. De 884 gram wegende crematienest ligt centraal in de kuil. De brandstapelresten bestaan uit scherven ruwwandig aardewerk en dierlijk bot. Ten zuiden van de crematie bevindt zich een verbrande ruwwandige pot en verbrand handgevormd aardewerk.

De kuil ligt mogelijk in het oosten van een vierkante of rechthoekige randstructuur. Binnen deze structuur ligt ten westen Graf051 en nog iets westelijker gelegen Graf050. Hoewel de randstructuur in het westen en grotendeels in het noorden niet is waargenomen, is het duidelijk dat het op zijn minst 6,2 m in de lengte is geweest. De aanwezigheid van een opening is echter niet aan te wijzen. De randstructuur heeft geen (relevante) oversnijding(en). In het zuidwesten van de greppel is aardewerk aangetroffen.

CNT049

Aardewerk

1. Ruwwandige pot St 201A. Ø rand 13,0cm, Ø bodem 5,2cm, H 14,0cm, verbrand, 25-50% compleet.
Datering: 1^e eeuw
Vier fragmenten handgevormd aardewerk met verschraling van zand en steengruis horen mogelijk niet bij het graf.

Dierlijk bot

2. Verbrande resten bekken rund, symbolische bijgift op brandstapel?

GRAF053

Locatie: CNT056: S29.53
 Graftype: C1
 Randstructuren: In de kringgreppel
 Datering: ROMVB-ROMMA, -100
 Crematieresten: 268 gr, vbr. gr. 2-5, M/V, 20+ jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.719) en dierlijk bot

Crematiegraf CNT056

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn en in een omheiningsgreppel liggen. De kuil heeft een rechthoekige vorm en meet ca. 90 bij 72 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.79 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een houtskoollaag waarin verspreid de crematieresten, dierlijk bot (vogel) en scherven (on)verbrand gedraaid aardewerk in zitten. De 268 gram wegende crematieresten betreffen een man of vrouw ouder dan 20 jaar. De grafkuil ligt in de omheiningsgreppel.

Aardewerk

1. Ruwwandige pot St 201A. Ø rand 14cm, Ø bodem 7cm, verbrand, 5-10% compleet. Datering: 1^e eeuw.

Dierlijk bot

2. Verbrande resten vogel.
3. Onverbrande resten zoogdier.

GRAF054

Locatie: CNT050: S29.3
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG030: S29.50)
 Vorm: Rond
 Omvang: 7,0 x 7,0 m
 Opening: NNW
 Datering: ROMM, 100-200/250
 Crematieresten: 2339 gr, vbr. gr. 2-5, M/V, 20-40 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.665, 689, 691), met en dierlijk bot
 Inventaris KG: Geen

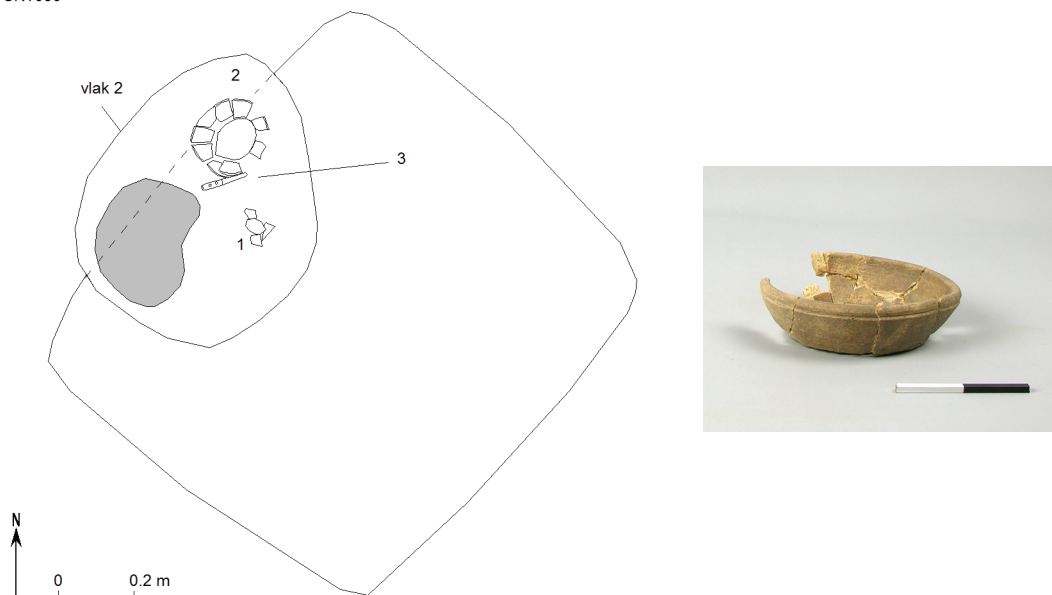
Crematiegraf CNT050

Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on)verbrande grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een vierkante vorm en meet ca. 120 bij 129 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.91 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag waarin een crematieconcentratie, (on)verbrand gedraaid aardewerk, metaal en dierlijk bot in zit. De crematieconcentratie bevindt zich in het zuiden van de kuil. In de concentratie bevindt zich verbrand aardewerk. De 2339 gram wegende crematie betreft een 20-40 jarige man of vrouw. Ten westen van de crematie is dierlijk bot aangetroffen en ten zuiden scherven van een mogelijk verbrande geverfde kan. Ten noordwesten van de crematie bevindt zich een mes met benen heft (nr 3) en in het noorden van de kuil liggen de scherven van een ruwwandig bord (nr 2). De grafkuil ligt centraal binnen de kringgreppel.

Aardewerk

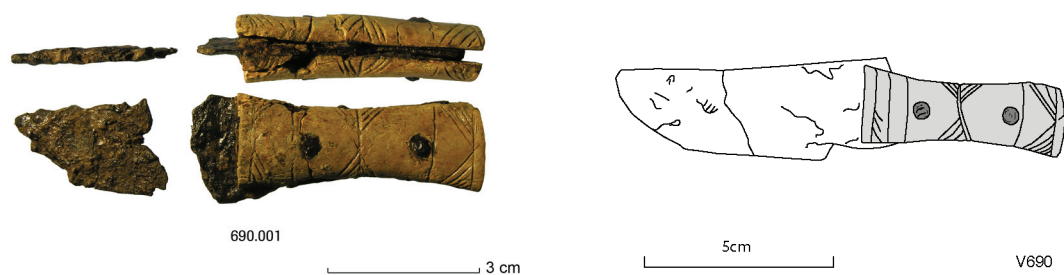
1. Geverfde kan St 7 in techniek a. Ø rand 8,0cm, onverbrand?, 25-50% compleet. Datering: 100-.
2. Ruwwandig bord Nb 111. Ø rand 20,0cm, Ø bodem 13,0cm, H 4,5cm, onverbrand, 25-50% compleet. Datering: 100-.

CNT050

Metaal

3. Mesje met bewerkt benen heft, met een resterende lengte van 10 cm. Het lemmet is nog voor de helft aanwezig. Het benen heft bestaat uit runderbeen, twee helften die zijn vastgeklonken door middel van twee klinknagels. Op het lemmet is een geometrische versiering aangebracht doormiddel van insnijdingen (V690).

Dierlijk bot

4. Onverbrande resten schaap/geit of zoogdier

Kringgreppel KG030

De kringgreppel heeft een diameter van 7,0 m en een opening is in het NNW aanwezig. In het noorden wordt de kringgreppel deels oversneden door de omheiningsgreppel. In het oosten en westen wordt de kringgreppel zeer nauw omgeven door een andere mogelijke kringgreppel en een rechthoekige randstructuur. In de greppel zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF055

Locatie: CNT051: S29.8
 Graftype: A zonder crematie
 Randstructuren: Kringgreppel (KG031: S29.45)
 Vorm: Rond
 Omvang: 7,0 x 7,0 m
 Opening: NNW
 Datering: ROMVB-ROMMA, 70-100
 Crematieresten: -
 Inventaris CR: Aw (vnr.671, 672, 679-681, 683, 687, 712), dierlijk bot, glas en met
 Inventaris KG: Geen

Graf CNT051

Het graf betreft een schoon graf zonder crematie met (on)verbrande grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een onregelmatige vorm en meet ca. 210 bij 124 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.83 +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling lijkt uit twee compartimenten te bestaan welke een schone laag hebben met daarin gedraaid en handgevormd (on)verbrande aardewerk, dierlijk bot, glas en metaal. Er bevinden zich geen crematieresten in de kuil en verder zijn er binnen de kringgreppel ook geen crematieresten aangetroffen.

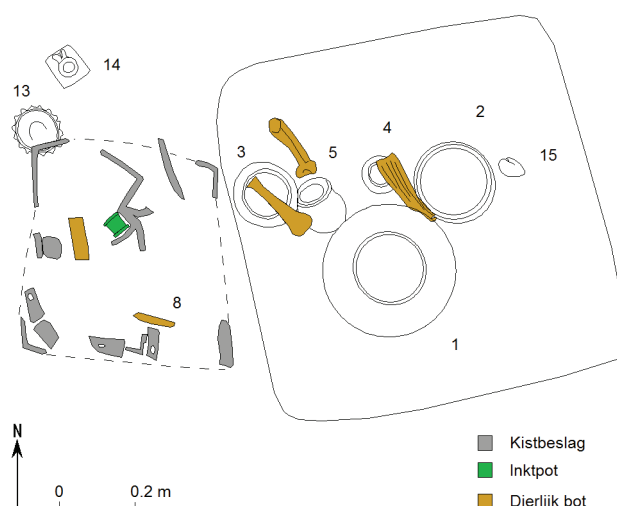
In het oostelijke compartiment is het volgende aanwezig: in het oosten is een slingerkogel aangetroffen (nr 15) met iets ten westen daarvan een kom (nr 2). Ten westen van de kom is een geverfde beker aanwezig (nr 4), waartussen dierlijk bot (V682) aanwezig is. Ten zuiden van de beker is een grote pot met daarin dierlijk bot (V680) aangetroffen (nr 1). Nog iets naar het westen ligt eerst een ruwwandige pot (nr 5) en daarachter verbrande pot van Terra Nigra met dierlijk bot (V672) erin (nr 3). Ten noorden van dit geheel liggen nog scherven handgevormd aardewerk van een pot en nog meer dierlijk bot.

Ten westen van het oostelijk compartiment heeft een kistje gelegen (nr 6). In het kistje is een bronzen inktpot (nr 7) en een benen rechthoekig plaatje gevonden (nr 9). Buiten het kistje, iets ten zuiden is een mesje met benen heft (nr 8) aangetroffen.

In het westelijke compartiment, waarop deels het kistje lag, is een glazen ribkom (nr 13) aangetroffen. Ten noordoosten daarvan is een vierkante fles gesitueerd (nr 14). Verder zijn in dit compartiment nog dierlijk bot en splinters handgevormd aardewerk aangetroffen.

De grafkuil ligt subcentrisch, iets ten zuidwesten gelegen, in de kringgreppel. De greppel heeft een afmeting van ca. 7,0 bij 7,0 m en een opening bevindt zich in het NNW. In het westen oversnijdt de rechthoekige randstructuur van Graf045 de kringgreppel, waardoor de ingang van de kringgreppel als het ware lijkt te worden afgesloten door deze randstructuur. In de greppel zijn geen vondsten aangetroffen.

CNT051

Aardewerk

1. Terra rubra pot HBW 3/11 in techniek TR 2, lijkt ook wit gladwandig. Ø rand 22,0cm, Ø bodem 11,7cm, H 30,4cm, onverbrand, 95-100% compleet. Datering: -70/100.
2. Terra nigra kom HBW 86 zonder gietsluit. Ø rand 18,0cm, Ø bodem 6,0cm, H 4,5cm, onverbrand, 95-100% compleet. Datering: 40-125.
3. Terra nigra pot HBW 30/31. Ø rand 11,3cm, Ø bodem 6,5cm, H 13,5cm, verbrand, 75-100% compleet. Datering: 40-125.
4. Geverfde beker St 1 in techniek a, onversierd. Ø rand 6,4cm, Ø bodem 3,1cm, H 7,3cm, onverbrand?, 100% compleet. Datering: 40-110.
5. Ruwwandige pot St 201A. Ø rand 11,1cm, Ø bodem 5,8cm, H 11,3cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 1^e eeuw.

Metaal

6. Kistbeslag met slot en scharnieren.
7. Bronzen inktpot (ca. 4,5 x 5 cm).
8. Mesje met benen heftje, voluutvormig gedraaid.

Dierlijk bot

9. Rechthoekig benen plaatje (5 x 2 cm).
10. Hele onverbrande kip?
11. Hele onverbrande wilde/tamme eend?
12. Onverbrand ribstuk zoogdier.
13. Onverbrande rechter voorpoot rund (12-20 mnd).
14. Onverbrande rechter voorpoot schaap/geit (> 10 mnd).
15. Onverbrande rechter voorpoot varken (1.3.5 jr).

Glas

16. Ribkom, Isings 3: lichtblauw glas, Ø rand 13 cm, H 4,4 cm, 16 brede ribben. Datering: 70-110 n. Chr.
17. Fles vierkant, Isings 50: blauwgroene, vierkante fles (8,4x8,4 cm), H (geschat ca.) 15 cm. Bodemmerk 6 concentrische cirkels, geen pontil. Datering: 40-200 n. Chr.

Keramische objecten

18. Slingerkogel.

GRAF056

Locatie: CNT052: S29.10
 Graftype: C1
 Randstructuren: Geen
 Datering: ROMVB-ROMMA, 50-75/100
 Crematieresten: 660 gr, vbr. gr. 2-5, K, 12-14 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.695), met (vnr. 695, 716,717) en dierlijk bot

Crematiegraf CNT052

Het graf betreft mogelijk een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, er (on) verbrande grafgiften aanwezig zijn en geen randstructuur aanwezig is. De kuil heeft een rechthoekige vorm en meet ca. 137 bij 106 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.98 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een vuile laag waar afwisselend een duidelijk donkere houtskoollaag en een vuile laag te zien zijn. Hier lijkt het geval dat bij het dichtgooien van de kuil met de houtskoolvulling, de vuile grond deels is meegekomen. In de kuil bevinden zich verspreid de crematieresten met scherven (on) verbrand gedraaid aardewerk en dierlijk bot. De 660 gram wegende crematie betreft een kind van 12-14 jaar. Het in de gehele kuil verspreid liggende aardewerk betreft onder andere delen van een pot en bord en een paar scherven van een amfoor-kruik. Hoewel sommige stuks aardewerk vrij compleet zijn, maar het graf slordig is aangelegd, zijn er twijfels over of deze kuil een graf representeert. Rondom de kuil is geen randstructuur aanwezig. De kuil ligt zeer dicht tussen een kringgreppel en een rechthoekige randstructuur in, namelijk ongeveer 20 cm ten noorden van de kuil ligt de kringgreppel van Graf055 en ongeveer 40 cm ten zuiden van de kuil ligt de rechthoekige randstructuur van Graf057.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 18, Zuid Gallisch, gestempeld. Het stempel is niet goed leesbaar: [...]SFEC. De pottenbakker kon niet achterhaald worden. Ø rand 17,0cm, Ø bodem 10,0cm, H 3,6cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering:50-100
2. Gladwandig vierledig oor van kruik of kruikamfoor. Onverbrand, <5% compleet. Datering: -70. Ruwwandige pot St 201A. Ø rand, 15,9cm, Ø bodem 9,0cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 1^e eeuw.
3. Fragmenten handgevormd aardewerk zijn niet bewust meegegeven in het graf.

Metaal

4. Vier kleine bronzen nageltjes met ronde bolle massieve knop (lengte 10 mm), verbrand.
5. Vier massieve bolvormige eindknoppen met delen van een pin, verbrand.
6. Ringfibula met langsgroevenversiering bewaard in delen, verbrand, deels gesmolten.
7. Plaatvormig, opengewerkt object, doet denken aan militair paardbeslag of opengewerkt gordelriembeslag, verbrand en deels gesmolten.
8. Holle nietknop, bolvormig, met dunne pin, verbrand.
9. Divers ijzerwaar, gesmolten en verglaasd.

Dierlijk bot

10. Snoekwervel (geschatte lengte 50-55 cm) onverbrand.
11. Onverbrand en verbrand zoogdier.

GRAF057

Het graf bestaat uit een rechthoekige randstructuur met daarbinnen twee grafkuilen, contexten 53 en 54.

Locatie: CNT053: S29.11
 Graftype: C1
 Randstructuren: Kringgreppel (KG032: S11.16; S29.20; S29.26)
 Vorm: Rechthoekig
 Omvang: 6,8 x 5,3 m
 Opening: NNW
 Datering: ROMVB-ROMMA, 50-100
 Crematieresten: 57 gr, vbr. gr. 3-5, Onbep, 15+ jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.669, 670), hutteleem en dierlijk bot
 Inventaris KG: (29.26 V720 aw en bot)

Crematiegraf CNT053

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, verbrande grafgiften aanwezig zijn en is omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 66 bij 73 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.98 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een vuile, houtskoolbevattende, laag waarin verspreid crematieresten, huttenleem, (on) verbrand dierlijk bot en verbrand gedraaid en onverbrand handgevormd aardewerk in aanwezig is. De 57 gram wegende crematie betreft een persoon van ten minste 15 jaar oud. In het noordoosten van de kuil ligt een verbrande ruwwandige pot en in het midden een verbrand bord. De grafkuil ligt in het westen van de rechthoekige randstructuur.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 18, Zuid Gallisch, gestempeld. Het stempel is niet leesbaar. Ø rand 16cm, Ø bodem 9cm, H 4cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 50-100.
2. Terra nigra pot *en coquille d'oeuf*. Verbrand, <5% compleet. Datering: 40-100.
3. Ruwwandige pot St 201A met twee groeven op de schouder. Ø bodem 7,4cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 1^e eeuw.
4. Handgevormd bakje, eenledig. Mogelijk is dit niet bewust meegegeven, maar wat datering betreft is het wel mogelijk. Ø rand 7,0cm, onverbrand, <5% compleet. Datering: 1^e eeuw.

Dierlijk bot

5. Onverbrande resten van schaap/geit en rund.

Crematiegraf CNT054

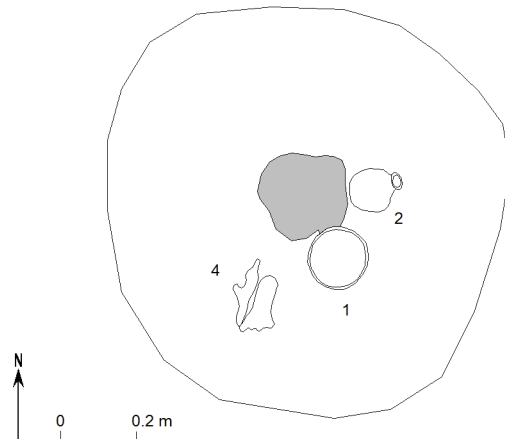
Locatie: CNT054: S29.12
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG032: S11.16; S29.20; S29.26)
 Vorm: Rechthoek
 Omvang: ca. 6,8 x 5,3 m
 Opening: NNW
 Datering: ROMVB-ROMMA, 40-70/85
 Crematieresten: 1009 gr, vbr. gr. 2-5, V?, 20-30 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.673, 675, 676, 678, 694), hutteleem, dierlijk bot en bouw materiaal
 Inventaris KG: (29.26 V720 aw en bot)

Crematiegraf CNT054

Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on) verbrande grafgiften omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 106 bij 102 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.89 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag waarin een crematienest, onverbrand gedraaid en handgevormd aardewerk, hutteleem, bouw materiaal en dierlijk bot in aanwezig is. De 1009 gram wegende crematienest ligt centraal in de kuil en bevat ook dierlijk materiaal, bouw materiaal en scherven handgevormd aardewerk. De crematie betreft mogelijk

een 20-30 jarige vrouw. Ten zuiden van de crematie ligt een bord en ten oosten van het bord is een kruik gesitueerd. Ten oosten van de crematie is hutteleem aangetroffen en ten westen dierlijk bot. Ten noorden van het dierlijke bot liggen scherven handgevormd aardewerk met nog wat dierlijk bot. De grafkuil ligt in redelijk centraal binnen de rechthoekige randstructuur.

CNT054

Aardewerk

1. Terra nigra bord HBW 78, gestempeld. Het stempel leest VIIA, of MIA. De pottenbakker of de herkomst is niet bekend. Ø rand 16,0cm, Ø bodem 9,7cm, H 2,5cm, (licht) verbrand, 100% compleet. Datering: -70.
2. Gladwandige kruik St 113 met schenkuitje. Ø rand 4,0cm, Ø bodem 5,2cm, H 16,5cm, (licht) verbrand, 75-100% compleet. Datering: 40-110.
3. Handgevormd biconisch bakje met vershraling van fijn steengruis en ronde rand. Ø rand 9cm, Ø bodem 5,2cm, onverbrand?, 25-50% compleet. Datering: -70?

Dierlijk bot

4. Onverbrande resten pelvis rund (25%).
5. Onverbrande resten rund (tand/kiezen), schaapgeit, zoogdier).

Kringgreppel KG032

De randstructuur is op twee vlakken waargenomen. De greppel heeft een afmeting van ca. 6,8 bij 5,3 m en een opening bevindt zich in het NNW. Er zijn geen (relevante) oversnijding(en). In de greppel is een gladwandige kruik Hofheim 50/51 aangetroffen.

Aardewerk

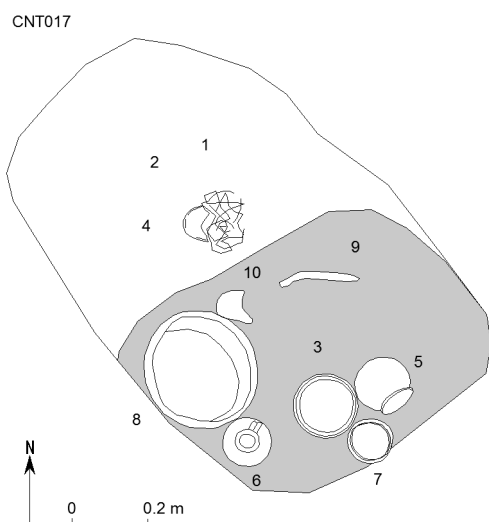
1. Gladwandige kruik Hofheim 50/51. Ø rand 7,5cm, onverbrand, <5% compleet.

GRAF058

Locatie: CNT017: S13.8
 Graftype: B
 Randstructuren: Kringgreppel (KG033: S13.9)
 Vorm: Rond
 Omvang: ca. 8,5 x 8,8 m
 Opening: (onduidelijk, maar helft van de kringgreppel is zichtbaar)
 Datering: ROMMA, ca. 100
 Crematieresten: 2030 gr, vbr. gr. 2-5, M??, 20-30 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.515, 516, 519, 520, 522-524) en met
 Inventaris KG: Geen

Crematiegraf CNT017

De grafkuil ligt centraal binnen de kringgreppel. Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn en er zwaar verbrande en onverbrande, beroete en afgeschilferde grafgiften aanwezig zijn. De grafkuil heeft een afgeronde rechthoekige vorm en is ca. 128 bij 83 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.79 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een vuile, houtskoolrijke, laag met verspreide crematieresten en grafgiften van gedraaid aardewerk, dierlijk bot en metaal. In de kuil liggen de crematieresten zowel in het westen (kleine hoeveelheid), als centraal (grote hoeveelheid) als in het oosten (middelmatige hoeveelheid). De 2030 gram wegende crematie betreft mogelijk een 20-30 jarige man. Bij de centraal gelegen crematieresten zijn een mes en een scheermes aangetroffen (nr 9 en 10). Ten noordoosten en oosten van deze crematie is nog meer metaal gesitueerd (V525 en 521), waaronder een denarius van Vespasianus en een schaar. Iets ten zuiden van de crematie liggen een wrijfschaal (nr 8) en een kruikje (nr 6). Daarnaast een verbrand bord (nr 3), een pot (nr 7) en een (verbrande) gebronsde beker (nr 5).

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 35, ongestempeld. Ø rand 15,0cm, Ø bodem 6,0cm, H 4,7cm, onverbrand, 25-50% compleet. Datering: 70-.
2. Terra sigillata kom Drag 29. De versiering bestaat uit een veld met zigzaglijnen en pijlpunten in schaakbordpatroon en een Amor. Ø rand 18cm, beroet, 5-10% compleet. Datering: 40-85.
3. Terra nigra bord HBW 81 met stempel. De stempel heeft de vorm van een palmtak en is afkomstig uit Rhénanie, waarschijnlijk uit Karden of Xanten.²¹³ Ø rand 19,0cm, Ø bodem 9cm, onverbrand? 75-100% compleet. Datering: 40-150.
4. Terra nigra pot HBW 28. Ø rand, zwaar verbrand, 5-10% compleet. Datering: 40-150.
5. Gebronsde beker HBW 3/11, het onderste deel van de pot is waarschijnlijk niet gebronsd, onversierd. Stempel onder op bodem: ATT[...], Attisu?²¹⁴ Ø 14,0cm, Ø bodem 8,5cm, H 23cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: -50.
6. Gladwandige kruik met tweeledig oor van onbekend type. Rond de hals is een ribbel aangebracht. De rand is plat. Ø rand 5,3cm, Ø bodem 4,5cm, H 15,6cm, onverbrand, 95-100% compleet. Datering: Midden-Romeins.
7. Ruwwandige pot St 201A met twee groeven op de schouder. Ø rand 12,0cm, Ø bodem 6,0cm, H 15cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 1^e eeuw.
8. Wrijfschaal Br 37 vrij diepe hoge bak zonder ruwing. Ø rand 27,5cm, Ø bodem 9,8cm, H 10,0cm, 100% compleet. Datering: Romeins.

213 Deru 2004, 139; fig. 75.24.

214 Deru 1996, 181.

Metaal

9. Groot mes met benen heft, restlengte 28cm. Het benen heft is in fragmenten bewaard, deels compleet en onversierd. Het lemmet buigt maakt een knik en buigt gaandeweg iets naar beneden. Er is geen restant van een haak of oog op de pommel aangetroffen. De vorm van het lemmet en de afmeting sluit aan bij Manning Q7c.
10. Deel van een klein scheermes, restlengte 10,5 x 7,5 cm. Deel van het snijvlak ontbreekt, evenals het smalle uitein van de duimrust.
11. Denarius zilver, Traianus (98-117).
12. Schaar in fragmenten, messen over elkaar, gesloten toestand. Spijkertjes.
13. Knopje (516.6).

Dierlijk bot

14. Onverbrande resten humerus rund.

Kringgreppel KG033

De ronde kringgreppel wordt in het oosten verstoord door een recente sloot maar het is duidelijk dat deze ca. 8,5 bij 8,8 m in omvang is geweest. Een opening is niet aangetroffen. Er zijn geen (relevante) oversnijding(en). In de greppel zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF059

Binnen een grafmonument met een ronde randstructuur zijn vier grafkuilen aangetroffen. Het betreft contexten 14, 15, 16, en 34. Contexten 15 en 34 bevatten geen grafgiften. Aangezien contexten 14 (W) en 15 (N) ver weg gelegen zijn (aan de rand van het grafmonument) betreft dit vermoedelijk geen gelijktijdige graven. De grafkuilen bevatten de crematieresten van baby's (contexten 15 en 34) en volwassen vrouwen (contexten 14 en 16, resp. 1e eeuw en 40-125). De vrouwen hebben een verschillende leeftijd. Mogelijkerwijs behoort CNT034 bij CNT016 en vormen ze samen Graf059. Of de ronde randstructuur tot dit graf behoort of tot één van de andere graven is verre van zeker, maar is hier wel het uitgangspunt.

Locatie:	CNT016: S13.5
Graftype:	B
Randstructuren:	Mogelijk kringgreppel (KG034: S13.7)
Vorm:	Rond
Omvang:	mogelijk ca. 8,0 x 8,0 m
Opening:	niet waargenomen
Datering:	ROMV-ROMMA, 90-125
Crematieresten:	1748 gr, vbr. gr. 2-5, V?, 30-60 jr.
Inventaris CR:	Aw (vnr.509- 511) en met
Inventaris KG:	Geen

Crematiegraf CNT016

Het graf betreft een vuil crematiegraf met (on)verbrande, beroete grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een rechthoekige vorm en is ca. 62 bij 50 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.99 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een vuile, donkere, houtskoolbevattende, laag waarin zich de crematieresten, gedraaid aardewerk en een draadfibula bevinden. De crematieresten bevinden zich redelijk geconcentreerd als crematienest in het westen, maar er is ook een kleine hoeveelheid crematie ten oosten van een beroete pot waargenomen (nr 3). De 1748 gram wegende crematie betreft mogelijk een 30-60 jarige vrouw, waarbij vast is gesteld dat zij degeneratieve veranderingen in de knie en wervelkolom, en een goedaardige tumor had. Ten noordoosten van de crematie bevindt zich een wrijfschaal (nr 4) en ten zuidoosten van de crematie, in het zuiden van de kuil, bevindt zich de beroete pot. In het zuiden van de kuil, tussen de pot en het crematienest in, zijn scherven van een verbrande geverfde beker en scherven van een mogelijk zwaar verbrand kruikje aanwezig.

Aardewerk

1. Geverfde beker St 1, techniek niet zeker, versierd met barbotine schubben. Ø rand 12,0cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 40-110.
2. Gladwandige bodem met standring, mogelijk van kruik. Ø bodem 6,0cm, verbrand, 0-5% compleet. Datering: Romeins.
3. Ruwwandige pot St 201A met twee groeven op de schouder. Binnen- en buitenkant van de pot zijn tot een stukje boven de bodem zwartgeblakerd. Het is niet duidelijk of de blakering het resultaat is van het grafitueel. Ø rand 13,3cm, Ø bodem 6,0cm, H 14,0cm, geblakerd, 100% compleet. Datering: ± 40-125.
4. Wrijfschaal met horizontale rand Br 36. De rand is ongestempeld. Ø rand 27,0cm, Ø bodem 10,3cm, H 7,5cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: Romeins.

Metaal

5. Fragmenten van een draadfibula met dakvormige beugel, onverbrand, in delen aanwezig, type van Buchem 23, 90 -150.

Locatie: CNT034: S13.6
 Graftype: C2
 Randstructuren: Mogelijk kringgreppel (KG034: S13.7)
 Vorm: Rond
 Omvang: mogelijk ca. 8,0 x 8,0 m
 Opening: niet waargenomen
 Datering: geen
 Crematieresten: 45 gr, vbr. gr. 3-5, K, 0-2 jr.
 Inventaris CR: Geen
 Inventaris KG: Geen

Crematiegraf CNT034

Het graf betreft mogelijk een crematiegraf waarbij de in lage hoeveelheid aanwezige crematieresten niet apart verzameld zijn, geen grafgiften aanwezig zijn en is omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een ovale vorm en is 34 bij 26 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.79 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een vuile, donkere, houtskoolbevattende laag waarin de crematieresten verspreid aanwezig zijn. De 45 gram wegende crematie betreft een 0 tot 2 jarig kind. Vanwege de hoeveelheid crematieresten en de verdere afwezigheid van grafgiften en/of brandresten, zijn er twijfels of dit daadwerkelijk een graf is.

De grafkuil ligt mogelijk in het zuidoosten van een kringgreppel. Verder zijn in deze kringgreppel ten zuidwesten Graf059 en ten noordwesten Graf061 aanwezig. Alleen het zuidwesten van deze kringgreppel is waargenomen.

Kringgreppel KG034

De grafkuilen liggen ten zuiden van het middelpunt van een ronde kringgreppel. Verder zijn in deze kringgreppel ten noordoosten Graf059 en ten noordwesten Graf061 aanwezig. Alleen het zuidwesten van deze kringgreppel is waargenomen. Het is mogelijk dat de greppel in het noordoosten verder heeft gelopen. Het is echter, vanwege het kleine gedeelte waargenomen greppel, niet goed in te schatten tot waar de greppel heeft gelopen en of er een opening aanwezig is geweest. Geschat wordt dat de greppel mogelijk een diameter van ca. 8,0 m heeft gehad. Er zijn geen (relevante) oversnijding(en). In de greppel zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF060

Locatie: CNT014: S13.3
 Graftype: B
 Randstructuren: Waarschijnlijk geen
 Datering: ROM, 1^e eeuw?
 Crematieresten: 1165 gr, vbr. gr. 2-5, V??, 20-30 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.512)

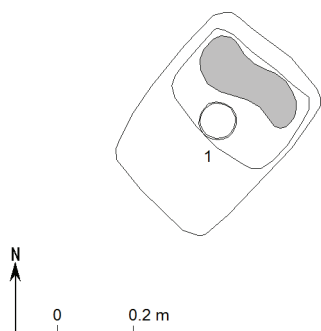
Crematiegraf CNT014

Het graf betreft een vuil crematiegraf met onverbrande grafgiften zonder randstructuur. De kuil heeft een vierkante vorm en meet ca. 60 bij 50 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.86 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit twee lagen, waarvan de bovenste laag zich in het noordoosten bevindt, houtskoolrijk is en een crematieconcentratie bevat. De onderste laag strekt zich uit naar het noordwesten en is schoon. De 1165 gram wegende crematie betreft mogelijk een 20-30 jarige vrouw. In de crematieconcentratie zijn ook splinters gladwandig aardewerk aangetroffen. In het midden van de kuil, deels op de crematie bevinden zich scherven van een op zijn kop liggende, verbrande, gladwandige pot. In de schone laag is alleen een zeer kleine hoeveelheid aan crematieresten aangetroffen. Rondom de grafkuil is geen duidelijke randstructuur waargenomen.

Aardewerk

1. Gladwandige honingpot St 146. Ø rand 5,0cm, Ø bodem 5,3cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: Romeins.

CNT014

GRAF061

Locatie: CNT015: S13.4
Graftype: E (BRK008)
Randstructuren: Mogelijk kringgreppel (KG034: S13.7)
Vorm: Rond
Omvang: mogelijk ca. 8,0 x 8,0 m
Opening: niet waargenomen
Datering: geen
Crematieresten: 5 gr, vbr. gr. 2-5, K, 0-2 jr.
Inventaris CR: Geen
Inventaris KG: Geen

Brandrestenkuil BRK008

De kuil betreft een brandrestenkuil omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een ovale vorm, is ca. 50 bij 44 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.89 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit twee lagen, waarvan de bovenste richting het noordoosten uitwijkt en een duidelijk donkere houtskoollaag met crematieresten laat zien. De onderste laag wijkt meer richting het noordwesten uit en stelt de uitzak van de bovenste laag voor. Door de geringe hoeveelheid aan crematieresten, 5 gram, en de afwezigheid van andere vondsten lijkt het hier niet te gaan om een intentioneel graf.

De brandrestenkuil ligt mogelijk in het westen van een grafmonument omgeven door een ronde kringgreppel.

GRAF062

Locatie: CNT013: S13.2
Graftype: A
Randstructuren: geen
Datering: ROMV?, 0-70/100
Crematieresten: 705 gr, vbr. gr. 2-5, V??, 20-40 jr.
Inventaris CR: Aw

Crematiegraf CNT013

Het graf betreft een schoon crematiegraf met een beroete grafgift zonder randstructuur. De kuil heeft een vierkante vorm en meet ca. 50 bij 50 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.79 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar en opgevuld met donkere klei en een crematienest. De 705 gram wegende crematie betreft mogelijk een 20-40 jarige vrouw. In de donkere klei bevinden zich scherven van een beroete gladwandige kan.

Aardewerk

1. Gladwandige cilindrische kroes of kan met tweeledig oor St 128. Het oor is redelijk hoog aangebracht. De locatie van het oor kan variëren. Het exemplaar dat Stuart beschrijft komt van een pre-Flavisch grafveld, maar een combinatie met Flavische stukken komt ook voor.²¹⁵ Ø rand 21,0cm, Ø bodem 7,0cm, beroet, 50-75% compleet. Datering: -70/100.

215 Stuart 1977, 51-52.

GRAF063***Lege kringgreppel***

Locatie: KG035: S30.13
 Vorm: Rond
 Omvang: ca. - x 6,2 m
 Opening: Onduidelijk

GRAF064

Locatie: CNT098: S30.22
 Graftype: Aardewerkdepositie (ADP006)
 Opmerkingen: Verstoord graf?
 Randstructuren: Kringgreppel (KG036: S30.20)
 Vorm: Rond
 Omvang: (niet duidelijk)
 Opening: (niet duidelijk)
 Datering: ROMMB, 150-250
 Crematieresten: Geen
 Inventaris CR: Aw en dierlijk bot

Aardewerkdepositie ADP006

De kuil betreft mogelijk een verstoord graf, nu gecategoriseerd als aardewerkdepositie omgeven door een kringgreppel. De kuil bevindt zich in de rand van een recente sloot, heeft een afgeronde rechthoekige vorm en meet ca. 43 bij 113 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.64 m +NAP. De kuil is redelijk goed zichtbaar. De vulling lijkt uit een schone laag te bestaan met daarin verspreid over de gehele kuil verbrande scherven aardewerk en dierlijk bot. Aangezien het beeld van de kuil vertroebeld wordt omdat in een recente verstoring ligt, is het lastig te duiden of het hier om een aardewerkdepositie of om een verstoord graf gaat. De kuil is redelijk centraal, iets noordoostelijk, in de kringgreppel gelegen.

Aardewerk

1. Gladwandige wrijfschaal Br 37 zonder ruwing. Ø rand 15cm, Ø bodem 7cm, H 6cm, licht verbrand, 25-50% compleet. Datering: 150-
2. Bodem en wandfragmenten van gladwandige kruik of kruikamfoor. De combinatie van dit type wrijfschaal met een vrij brede bodem doet vermoeden dat het hier een kleine kruikamfoor betreft. Ø bodem 7cm, licht verbrand, 5-10% compleet. Datering: ROMM.

Dierlijk bot

3. Linker en rechter voor- en achterpoten varken (< 1 jr), onverbrand.

Kringgreppel KG035

De greppel is niet geheel waargenomen: een middendeel van de kringgreppel wordt oversneden door een recente verstoring en het westelijk deel is niet opgegraven. De omvang van de randstructuur heeft een gereconstrueerde diameter van 7,2 m.. In het noorden oversnijdt KG035, in het zuiden KG037 deze greppel en in het oosten oversnijdt de kringgreppel de greppel van Graf066. In de greppel is geen opening waargenomen en er zijn geen vondsten in aangetroffen.

GRAF065

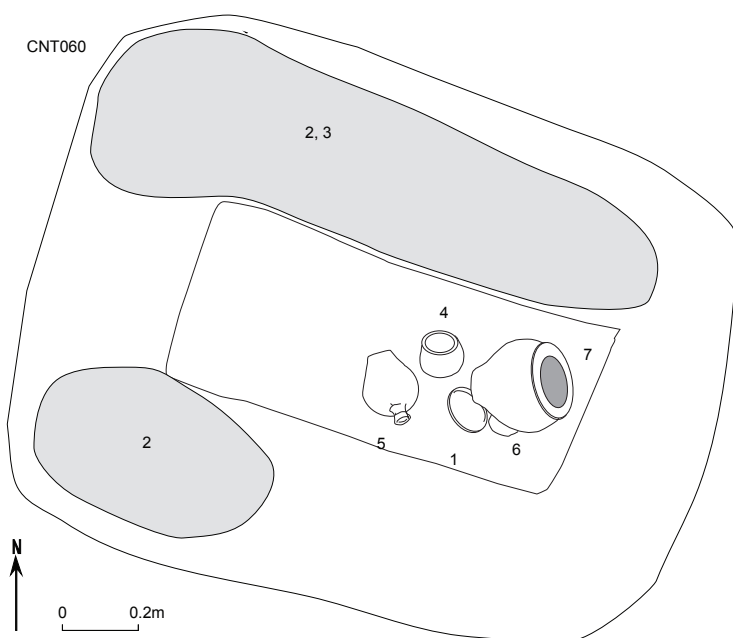
Locatie: CNT060: S30.10
 Graftype: A1 en A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG037: S30.27)
 Vorm: Rechthoek
 Omvang: Ca. 8,0 x 7,7 m
 Opening: (onduidelijk)
 Datering: 40-70/100
 Crematieresten: 1297 gram, vbr. gr. 3-5, V?, 20-30 jr.
 49 gram, vbr. gr. 3-5, K, 12-16 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.737, 739, 744, 746, 747, 751-754), dierlijk bot, met, hutteleem en bouwmetaal

Crematiegraf CNT060

Het graf betreft een dubbel schoon crematiegraf met crematieresten in een urn en in de grafkuil, met (on)verbrand en beroete grafgiften omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een vierkante vorm en meet 2,53 bij 2,35 m. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.97 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met verschillende vuile vullingen waarin (verspreid) crematieresten, verbrand en beroet handgevormd en gedraaid aardewerk, dierlijk bot, metaal, hutteleem en bouwmetaal aanwezig zijn. In de kuil is op een dieper niveau een rechthoekige grafkuil (113 x 60 cm) met grafgiften aangetroffen. In het oosten van deze kuil ligt een verbrande pot met doliumrand met een doorboring op de schouder (nr 7). In deze pot zitten de crematieresten van mogelijk een vrouw van rond de 20 tot 30 jaar. Ten zuiden van de crematie ligt een gedraaid verbrand bord (nr 6) en ten oosten daarvan een bodem gladwandig aardewerk. Ten westen van de doliumpot is een verbrande gedraaide pot (nr 4) en een beroete kruik gesitueerd (nr 5).

De kuil is dichtgegooid met aarde en verbrande resten, die zich concentreren ten noorden en ten zuiden van de grafkuil. In de zuidelijke houtskoolrijke vulling zijn dierlijk bot, hutteleem, bouwmetaal, een zeer kleine hoeveelheid crematieresten en scherven van een verbrand gedraaid bord aanwezig. In de noordelijke vulling is bouwmetaal, een kleine hoeveelheid crematieresten, dierlijk bot, metaal (fibula?) en scherven verbrand gedraaid aardewerk van een bord en pot en handgevormd aardewerk aangetroffen. Verspreid in de kuil, naast de vuile vullingen zijn fragmenten handgevormd aardewerk, een kleine hoeveelheid crematieresten, deels verbrande scherven handgevormd aardewerk en scherven aardewerk van een kruikamfoor aangetroffen.

De zeer kleine hoeveelheden crematieresten die verspreid over de gehele kuil zijn aangetroffen behoren allen tot een 12 tot 16 jarig kind.

Aardewerk

1. Terra nigra bord HBW 81 met roulette. In het midden zijn twee concentrische cirkels aangebracht en een onleesbaar stempel. Ø rand 18,0cm, Ø bodem 10,0cm, H 3,7cm, verbrand, 100% compleet. Datering: 40-150.
2. Terra nigra bord HBW 81 met roulette. Ø rand 20cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 40-150.
3. Terra nigra parelurn HBW 28. Ø rand 11,0cm, Ø bodem 6,5cm, H 13,0cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 40-150.
4. Terra nigra pot van onbekend type. Ø bodem 7cm, beroet, 10-25% compleet. Datering: 40-150.
5. Gladwandige kruik met standring. Rand en oren ontbreken. Het breedste punt van de kruik ligt ongeveer op de helft van de hoogte, wat op een datering in de 1e eeuw wijst. Ø bodem 6,8cm, verbrand, 75-100% compleet. Datering: 1e eeuw.
6. Gladwandige bodem, standring. Ø bodem 8,5cm, onverbrand, 10-25% compleet. Datering: -100.
7. Gladwandige pot met doliumrand. De schouder is op één plek doorboord. Ø rand 14,5cm, Ø bodem 10,0cm, H 22,5cm, verbrand, 75-100% compleet. Datering: Romeins.

Handgevormde fragmenten

Metaal

8. 14 fragmenten gesmolten brons, o.a. een bewerkt fragment (fibula?), niet determineerbaar (V738).

Dierlijk bot

9. Onverbrande tand/kies paard.
10. Tibia schaap/geit.
11. Pijpbeen zoogdier.

Kringgreppel KG037

De vierkante randstructuur heeft een afmeting van ca. 8,0 bij 7,7 m. Een (eventuele) opening is niet waargenomen, maar de mogelijkheid bestaat dat deze zich in het westen bevindt, daar waar de greppel niet is waargenomen vanwege een recente verstoring. In het noordoosten wordt de randstructuur oversneden door de rechthoekige randstructuur van Graf070 (40/80-90/125). Het grafmonument oversnijdt zelf Graf066 (50/70-100) Relationeel dateert dit graf hiermee na ca. 50/70 maar dateert mogelijk nog vòòr de Flavische periode (70-100). In de greppel zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF066

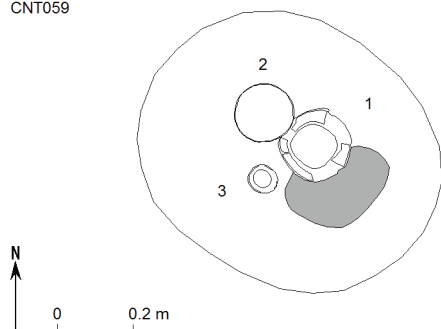
Locatie: CNT059: S30.7
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG038: S30.17; S30.19; S30.21)
 Vorm: Rechthoekig
 Omvang: 5,5 x 5,1 m
 Opening: NW en NO
 Datering: 50-70/100
 Crematieresten: 861 gr, vbr. gr. 3-5, V, 20-30 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.727-729, 733)

Crematiegraf CNT059

Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on)verbrande grafgiften omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een afgerond rechthoekige vorm van ca. 75 bij 80 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.94 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met een crematieconcentratie en (on)verbrand handgevormd en gedraaid aardewerk. De 861 gram wegende crematieconcentratie is in het noordoosten van de kuil aangetroffen en betreft een 20-30 jarige vrouw. Ten noordwesten van de crematie, deels over de crematieresten heen, ligt een verbrand bord (nr 1) en iets ten westen ligt een verbrand bakje (nr 3). Daarnaast is een verbrande beker samen met scherven handgevormd aardewerk aangetroffen.

De grafkuil ligt centraal in een rechthoekige randstructuur.

CNT059

Aardewerk

1. Terra nigra bord HBW 81, gestempeld. Het stempel leest XIX en is in het midden iets smaller.²¹⁶
2. Ø rand 9,0cm, Ø bodem 6,5cm, H 5,0cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 40-.
3. Geverfde beker St 1 in onbekende techniek, waarschijnlijk met zandbestrooiing. Ø bodem 5,6cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 40-110.
4. Gladwandig bakje Br 26 in onbekend baksel. Het baksel is vrij dun. Het bakje wijkt af van de moedervorm Drag 27 door de afwezigheid van de omgeslagen rand. Ø rand 7,5cm, Ø bodem 3,0cm, H 2,6cm, verbrand, 75-100% compleet. Datering: 50-.
5. Drie fragmentjes van een handgevormd bakje zijn wellicht per ongeluk in het graf gekomen.

Kringgreppel KG037

De randstructuur heeft een afmeting van ca. 5,5 bij 5,1 m. De zuidelijke greppel is niet waargenomen want wordt oversneden door de randstructuur van Graf065. In het noorden en oosten is de greppel smaller en mogelijk deels afwezig. De openingen op de hoeken zijn hierdoor twijfelachtig. De westelijke greppel wordt deels oversneden door Graf064. In de greppel zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF067

Locatie: CNT058: S30.4
 Graftype: A1 (dubbelgraf)
 Randstructuren: Kringgreppel (KG039: S30.16)
 Vorm: Rechthoekig
 Omvang: - x ca. 3,0 m
 Opening: (onduidelijk)
 Datering: ROMMA, 70/100-150
 Crematieresten: 2522 gr, vbr. gr. 2-5, V, 20-40
 67 gr, vbr. gr. 2-5, V, 20-40
 Inventaris CR: Aw (vnr.721-723, 730)
 Inventaris KG: (30.16 V763 steen)

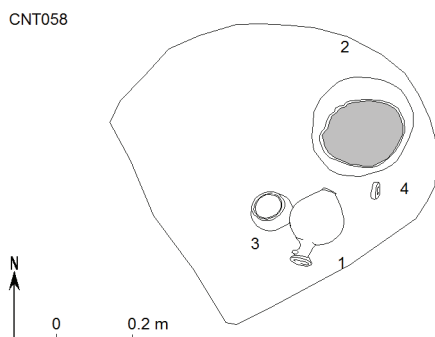
Crematiegraf CNT058

Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on)verbrande grafgiften mogelijk omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een onregelmatige vorm en meet ca. 81 bij 63 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.81 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met twee crematies, (on)verbrand gedraaid aardewerk en een verbrand weefgewichtje. Het graf betreft een dubbelgraf, ofwel een *sutura metopica*, waarbij de resten van twee individuen in één graf zijn aangetroffen. Hoewel de crematieresten op twee plaatsen zijn aangetroffen hebben ze oorspronkelijk zeer waarschijnlijk bij elkaar in dezelfde kruikamfoor gezeten. Mogelijk is een beetje crematie gemorst of op later tijdstip uit de pot geraakt. De crematieresten behoren tot twee 20-40 jarige vrouwen.

²¹⁶ Vgl Holwerda 1941, st 185.

lets ten zuiden, tussen de twee crematieconcentraties in, is een weefgewichtje aanwezig (nr 4). Ten zuiden van de kruikamfoor liggen een kruik (nr 1) en een verbrand potje (nr 3).

Aardewerk

1. Gladwandige kruik St 110A met drieledig oor. Ø rand 5,6cm, Ø bodem 5,5cm, H 21,3cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 100-125.
2. Gladwandige kruikamfoor, rand en oren ontbreken. Op de buik zijn vaag opgeschilderde rode banden te zien. Vanvinckenroye dateert kruiken en kannen met dergelijke versiering in de 3^e en 4^e eeuw.²¹⁷ Een dergelijk late datering is gezien de overige grafgiften die eind 1^e en begin 2^e eeuw dateren echter zeer onwaarschijnlijk. Ø bodem 10,0cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 2^e-4^e eeuw?
3. Ruwwandig potje St 201 in Rhineland Granular Grey Ware. Ø rand 9,0cm, Ø bodem 3,8cm, H 10,0cm, licht verbrand, 75-100% compleet. Datering: 70-125.²¹⁸
4. Weefgewicht met holle en bolle kant. Ø rand 7cm, Ø bodem 3,2cm, H 1,6cm, verbrand, 95-100% compleet. Datering: Romeins.

Kringgreppel

De grafkuil ligt waarschijnlijk in een rechthoekige randstructuur, maar hiervan is het oostelijk deel niet waargenomen. Over de omvang van de eventuele greppel is het mogelijk te stellen dat deze ca. 3,0 m in de breedte is geweest. Er kan echter geen uitspraak worden gedaan over de lengte van de greppel en de mogelijke aanwezigheid van een opening. Er is geen sprake van (relevante) oversnijding(en).

Steen

Zwerfsteen zandsteen.

GRAF068

Locatie: CNT057: S30.1
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG040: S30.3; S30.14)
 Vorm: Mogelijk rechthoekig
 Omvang: (wordt aan alle kanten weggevaagd)
 Opening: (lijkt in oosten niet te zijn waargenomen)
 Datering: ROMMA en ROMMB, 80-90/125
 Crematieresten: 1184 gr, vbr. gr. 3-5, V, 20-30 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.724-726, 731, 734)

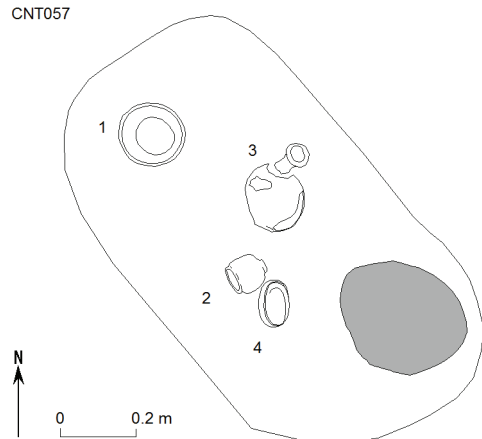
²¹⁷ Vanvinckenroye 1991, 54-57, type 258-267.

²¹⁸ Van Kerckhove 2011.

Crematiegraf CNT057

Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on)verbrande grafgiften mogelijk omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een rechthoekige vorm en meet ca. 116 bij 70 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.74 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag waarin een crematienest en (on)verbrand gedraaid en handgevormd aardewerk aanwezig is. Het crematienest, met ook splinters handgevormd aardewerk, bevindt zich in het oosten van de kuil. De 1184 gram wegende crematie betreft een 20-30 jarige vrouw waarbij degeneratieve veranderingen in de wervelkolom en *ante mortem* tandverlies is vastgesteld. Ten westen van de crematie liggen een handgevormd bakje (nr 4) met ertegenaan een omgevallen verbrande geverfde beker (nr 2). Geheel in het noordwesten van de kuil ligt een mogelijk verbrand bord (nr 1) en centraal in de kuil een verbrande kruik in scherven (nr 3).

CNT057

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 18, Zuid Gallisch, gestempeld C·LGEMMA. Het stempel komt overeen met Cl-Gemma 2a. Claudius Gemma, was werkzaam in La Graufesenque.²¹⁹ Ø rand 16,5cm, Ø bodem 8,3cm, H 4,0cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 80-110.
2. Geverfde beker St 1, onversierd. Ø rand 7,5cm, Ø bodem 3,9cm, H 9,0cm, 95-100% compleet. Datering: 40-.
3. Gladwandige kruik St 112. De hoge rand heeft acht ribbeltjes. Ø rand 5,0cm, Ø bodem 5,8cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 40-140.
4. Handgevormd bakje, verschraling van zand. De rand is iets naar binnen geneigd. Ø rand 12,0cm, H 6,9cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: -70.

Kringgreppel KG040

De grafkuil ligt waarschijnlijk in een rechthoekige of vierkante randstructuur, maar hiervan zou dan alleen de zuidwestelijke greppel over zijn gebleven. Over de omvang van de eventuele greppel en een mogelijke opening in de greppel kan dus geen uitspraak worden gedaan. Een bijkomende mogelijkheid is, is dat de grafkuil in de omheiningsgreppel heeft gelegen. De grafkuil is niet in de greppel waargenomen, maar ligt wel gesitueerd in lijn met de omheiningsgreppel. Er is geen sprake van (relevante) oversnijding(en) en in de mogelijk associatieve greppels zijn geen vondsten aangetroffen.

²¹⁹ Hartley & Dickinson 2008a, 52-53.

GRAF069

Locatie: CNT032: S14.23
 Graftype: C2
 Randstructuren: Geen
 Datering: -
 Crematieresten: 83 gr, vbr. gr. 2-4, K, 1-3 jr.
 Inventaris CR: Geen

Crematiegraf CNT032

Het graf betreft mogelijk een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, er geen grafgiften aanwezig zijn en er geen randstructuur aanwezig is. De kuil heeft een ronde vorm en is ca. 34 bij 30 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.57 m +NAP. De kuil is zeer goed zichtbaar en de vulling tekent zich af als een duidelijk donkere houtskoollaag met erin verspreid een geringe hoeveelheid crematieresten. De 83 gram wegende crematieresten zijn afkomstig van een 1 tot 3 jarig kind.

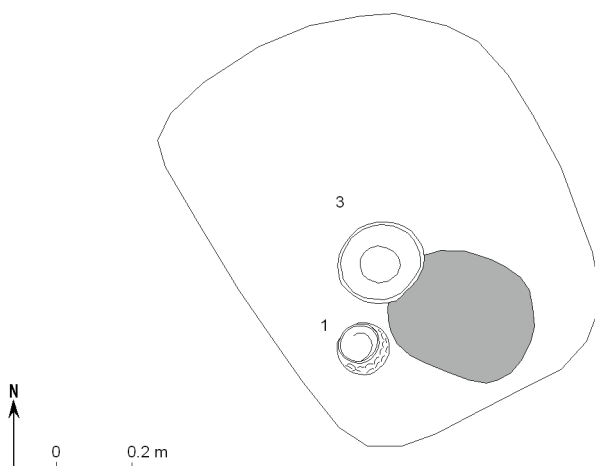
GRAF070

Locatie: CNT021: S14.9
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG041: S14.15; S14.29; S30.18)
 Vorm: Rechthoek
 Omvang: ca. 5,2 x 6,0 m
 Opening: Mogelijk NNW
 Datering: ROMMA, 80-125
 Crematieresten: 1471 gr, vbr. gr. 3-5, V?, 20-40 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.553-555)
 Inventaris KG: (30.18 V762 aw)

Crematiegraf CNT021

Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on)verbrande grafgiften omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een min of meer afgeronde rechthoekige vorm en meet ca. 90 bij 112 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 9.03 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met daarin een crematienest, dierlijk bot en handgevormd en gedraaid aardewerk. In het noordoosten van de kuil bevindt zich het crematienest met scherven van een verbrande geverfde pot. De 1471 gram wegende crematie betreft mogelijk een 20-40 jarige vrouw. Ten oosten van de crematie bevindt zich een handgevormd bord (nr 3) met daarin dierlijk bot en een zeer kleine hoeveelheid crematie. Ten zuiden daarvan staat een licht verbrande, geverfde beker (nr 1).

CNT021

Aardewerk

1. Geveerde beker St 1 met barbotine schubben. Ø rand 10,0cm, Ø bodem 5,0cm, H 12,6cm, licht verbrand, 100% compleet. Datering: 80-110.
2. Geveerde beker St 1 in onbekende techniek, onversierd. Ø rand 15,0cm, verbrand, 5-10% compleet. Datering: 80-110.
3. Handgevormd bord met rechte wand en ronde rand. De magering bestaat uit potgruis en zand. De vorm is mogelijk een imitatie van terra nigra bord HBW 81. Ø rand 20,0cm, Ø bodem 20,0cm, H 4cm, onverbrand, 50-75% compleet. Datering: 1^e eeuw.

Dierlijk bot

4. Onverbrande humurus schaap/geit op bord.

Kringgreppel KG041

De grafkuil ligt centraal binnen een rechthoekige randstructuur. De randstructuur heeft een afmeting van ca. 5,2 x 6,0 m en de opening bevindt zich mogelijk in het NNW. In het zuidwesten oversnijdt de rechthoekige structuur de rechthoekige randstructuur van Graf065. Ten noorden en noordwesten van de rechthoekige randstructuur zijn de oversnijdingen minder goed waarneembaar. In het noordoosten van de greppel is sterk verbrande terra nigra en handgevormd aardewerk aangetroffen.

GRAF071

Graf071 bestaat uit een grafmonument met een rechthoekige randstructuur en twee centraal gelegen grafkuilen. In het zuiden is een aardewerkdepositie in de greppel aangetroffen.

Locatie: CNT031: S14.19
Graftype: C1
Randstructuren: Kringgreppel (KG042: S14.18; S30.25)
Vorm: Rechthoek
Omvang: ca. 5,6 x 7,4 m
Datering: ROMMB, 150-250
Crematieresten: 789 gr, vbr. gr. 2-5, K, 6-8 jr.
Inventaris CR: Aw (vnr.594, 596, 599), dierlijk bot en met
Inventaris KG: (14.18 V600 aw)

Crematiegraf CNT031

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, beroete²²⁰ graf giften aanwezig zijn en is omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een rechthoekige vorm en meet ca. 92 bij 105 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.65 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar en de vulling tekent zich af als een duidelijk donkere houtskoollaag met daarin de crematieresten, het gedraaide aardewerk, dierlijk bot (varken) en metaal. De 789 gram wegende crematieresten liggen verspreid in de gehele kuil en behoren toe aan een 6-8 jarig kind. Verder zijn er verspreid spijkerfragmenten aanwezig en de scherven van een beroete kruik. Ten westen van de kruik liggen scherven van een ruwwandig beroete kom.

Aardewerk

1. Gladwandige kruik Br 5c. Ø rand 5,0cm, Ø bodem 4,4cm, verbrand, 5-10% 50-75% compleet. Datering: 150-.
2. Ruwwandige kom Nb 104, met twee groeven onder de rand. Ø rand 13,0cm, Ø bodem 5,0cm, H 8,7cm, beroet, 25-50% compleet. Datering: 100-.

220 Dit betreft alleen het aardewerk, niet metaal/dierlijk bot.

Dierlijk bot

3. Onverbrande tand onderkaak varken.

Metaal

4. Ca. 15 fragmenten van middelgrote spijkers.

Locatie: CNT035: S14.20
 Graftype: A2
 Randstructuren: Kringgreppel (KG042: S14.18; S30.25)
 Vorm: Rechthoekig
 Omvang: ca. 5,6 x 7,4 m
 Opening: Geen
 Datering: ROMMB, 150-200
 Crematieresten: geen
 Inventaris CR: Aw (vnr.601-606, 608,609) met(vnr.610), dierlijk bot (vnr607)
 Inventaris KG: (14.18 V600 aw)

Graf?CNT035

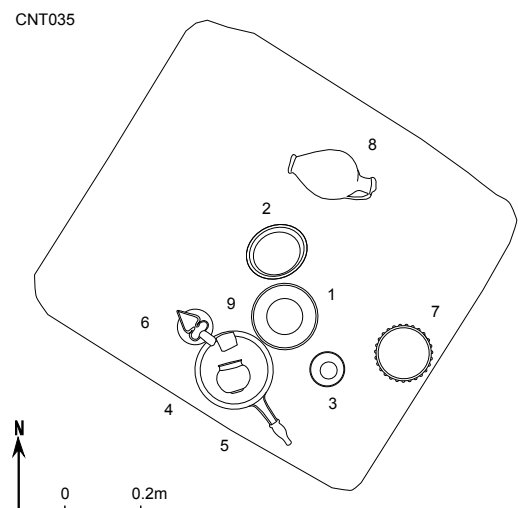
Het graf betreft een aardewerkdepositie met onverbrande grafgiften omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een vierkante vorm en meet ca. 116 bij 117 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.65 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met de gedraaide aardewerk, dierlijk bot en een metaalvondst. Er bevinden zich geen crematieresten in de kuil. De opstelling van de grafgiften duiden echter zeker op een grafensemble.

Het is mogelijk dat CNT031 (150-250 n. Chr.) hierbij hoort, aangezien deze kuil binnen dezelfde kringgreppel en dicht tegen de depositie aan ligt. Hoewel het aangetroffen aardewerk van beide kuilen niet overeenkomt qua typen, komen beide kuilen wel uit ongeveer dezelfde periode, namelijk CNT031 uit ca. 150-250 n. Chr. en CNT035 uit ca. 150-175/200 n. Chr.

In het noorden van de kuil is een kruik gesitueerd (nr 8) met ten zuiden daarvan respectievelijk twee Terra Sigillata bordes (nr 1 en 2), een Terra Sigillata bakje (nr 3), een aardewerken ribkom (nr 7) een kan met snavelbek (nr 6) en tenslotte een patera van aardewerk met daarin een geverfde beker en een fragment van een bronzen spiegel (nr 4, 5 en 9).

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 18/31 uit Oost Gallië, gestempeld. Het stempel leest: CINTVCNATV en is van Cintugnatus ii, stempel 3a'. Deze Cintugnatus was werkzaam in achtereenvolgend Chémery-Faulquemont, Lavoye, Haute-Yutz en Rheinzabern. Zijn stempel degradeerde geleidelijk. Deze afdruk komt het meest overeen met 3a' uit de tijd dat hij in Lavoye werkzaam was.²²¹ Ø rand 17,8cm, Ø bodem 9,5cm, H 5,0cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 150-165.
2. Terra sigillata bord Drag 18/31 uit Oost Gallië, gestempeld. Het stempel leest: [...] SF en is in retrogade afgedrukt. Deklaag en stempel zijn erg gesleten en verweerd. Ø rand 17,0cm, Ø bodem 8,0cm, H 3,6cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 90-150-.

221 Hartley & Dickinson 2008a, 34-37.

3. Terra sigillata bakje Drag 33 uit Oost Gallië, ongestempeld. Ø rand 14,5cm, Ø bodem 7,5cm, H 5,6cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 100-
4. Geveerde beker Br 4 in techniek b, met fijn korrelige bestrooiing. Ø rand 7,7cm, Ø bodem 4,4cm, H 9,6cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 120-175.
5. Gladwandige *trulleum* met hoge *umbo* en een dierenkop aan het einde van de steel. De kop lijkt het meest op een hondenkop met platte oren. Het stuk is geïnspireerd op een bronzen exemplaar zoals het bord van Nuber set G.²²² Fragmenten van een donkere laag doen vermoeden dat dit trulleum (deels) geveerd of gecoat is geweest. Ø rand 18,2cm, Ø bodem 8,7cm, H 5,2cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 50-125.
6. Gladwandige kan met hoog oor en puntige gietuit. In de voet en op de onderste helft van de kan is mogelijk een zwarte verflaag aangebracht. Op het bovenste deel van de kan is hiervan geen sprake. De kan heeft een fijn baksel en is van stevige, maar zorgvuldig uitgevoerde makelij. Een identieke tuit is gevonden in Xanten. B. Liesen vermoedt dat kan en patera tot legioenswaar behoren die in Xanten werd gemaakt.²²³ Dit is waarschijnlijk een imitatie van een bronzen kan geïnspireerd op de kan als van Nubers set type F of G.²²⁴ Ø rand 5,4cm, Ø bodem 6,9cm, H 27,1cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: tweede helft 1^e of begin 2^e eeuw.
7. Gladwandige ribkom, imitatie van glazen ribkom Isings 3. Het baksel is fijn en wit, de vorm is stevig maar gedetailleerd uitgevoerd met groeven in de onderkant van de bodem. Het baksel van de kom lijkt op dat van de kan. Imitaties van ribkommen in aardewerk zijn onder andere gemaakt in de werkplaats [63] op het terrein van het voormalige Canisiuscollege. Deze stukken zijn echter oranje van kleur door de ijzerhoudende klei.²²⁵ Ø rand 14,5cm, Ø bodem 7,5cm, H 5,6cm, onverbrand, 100% compleet.
8. Gladwandige kruik St 110B. Ø rand 5,5cm, Ø bodem 5,5cm, H 24,5cm, onverbrand, 95-100% compleet. Datering: 125-175.

Metaal

9. (Fragment?) van een spiegel. Rechthoekig bronsplaatje met afmetingen 5,5 x 6 cm, een zijde gepolijst, slordig geknipt.

Dierlijk bot

10. Onverbrande linker voorpoot schaap/geit (1,5-3,5 jr).

Kringgreppel KG042

Beide grafkuilen liggen redelijk centraal in een rechthoekige randstructuur. De greppel heeft een afmeting van ca. 5,6 bij 7,4 m en er is geen opening waargenomen. Er zijn geen (relevante) oversnijding(en) aanwezig. In het zuiden van de greppel zijn twee gestapelde ts-vormen aangetroffen.

Aardewerk

1. Terra sigillata bakje Drag 33 uit Oost Gallië, gestempeld. Het stempel leest: TAVENUSF en is van Tavenus uit Trier. Op grond van zijn vormenrepertoire wordt zijn aardewerk gedateerd tussen 160-250.²²⁶ Ø rand 15cm, Ø bodem 5,2cm, H 6,9cm, beroet?, 50-75% compleet. Datering: 160-250
2. Terra sigillata beker Déchelette 68, Midden- of Oost-Gallisch, onversierd. Ø rand 5,6cm, onverbrand, 25-50% compleet. Datering: 140-.

GRAF072

Lege Kringgreppel

Locatie: KG043: S6.7; S14.160 en GRH01 (S14.14)
Vorm: rechthoekig
Omvang: Ca. 5,5 x 6,5 m
Opening: Onduidelijk
Inventaris: Geen

---

²²² Nuber 1972, 60-72.

²²³ Mondelinge mededeling Dr. B. Liesen, LVR, Archäologischer Park Xanten.

²²⁴ Nuber 1972.

²²⁵ Kloosterman, Polak en Zandstra 2014, 123, 128-131, afb. 3.21.9.

²²⁶ Hartley & Dickinson 2012.

GRAF073

Locatie: CR02: S6.9
 Graftype: C1
 Randstructuren: In de kringgreppel (KG044: S6.10) en grafheuvel (GRH02: S6.1)
 Vorm: Vierkant
 Omvang: Ca. 9,0 x ? m
 Opening: (niet zichtbaar)
 Datering: Romeins
 Crematieresten: 60 gr, vbr. gr. 2-4, Onbep., 2-5 jr.
 Inventaris CR: Geen
 Inventaris KG: Aw en dierlijk bot

Crematiegraf CR02

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, geen grafgiften aanwezig zijn en in de kringgreppel ligt. De kuil heeft een ovale vorm en meet ca. 90 bij 42 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.66 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit meerdere lagen, waarvan in de bovenste duidelijk de crematieresten zitten, daaronder een donkere houtskoollaag met crematieresten en daaronder een lichtgrijze tot grijze laag. De 60 gram wegende crematie betreft een kind van tussen de 2 en 5 jaar.

Kringgreppel

De grafkuil ligt in de noordelijke greppel van de vierkante kringgreppel. Aangezien grote delen van de randstructuur aan meerdere zijden niet zijn opgegraven of door een recente verstoring worden verstoord, is de afmeting en een eventuele opening onduidelijk. Er zijn geen (relevante) oversnijding(en). In het noordelijk deel van de kringgreppel, ten westen van de grafkuil, is dierlijk bot en zijn fragmenten gladwandig en handgevormd aardewerk aangetroffen.

Aardewerk

1. Fragmenten van een gladwandige kruik of kruikamfoor. Verbrand, 5-10% compleet. Datering: Romeins. (vnr.196).

Grafheuvel

Drie fragmenten handgevormd aardewerk, waarvan twee met een verschraling van zand of zeer fijn steengruis. Het derde fragment heeft plantaardige magering. Vermoedelijk opspit van onder gelegen nederzetting. In de grafheuvel is een onverbrande mandibula van een hond aangetroffen.

GRAF074

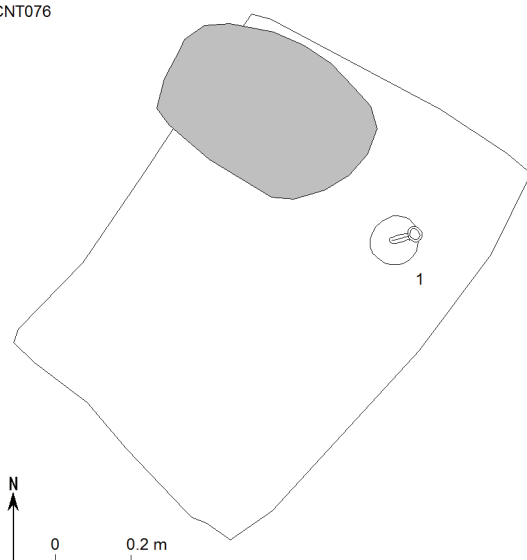
Locatie: CNT076: S33.5
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG045: S33.15; S33.32)
 Vorm: Rond
 Omvang: Ca. 9,1 x 9,4 m
 Opening: NNW
 Datering: ROMMB, 175-300
 Crematieresten: 1862 gr, vbr. gr. 1-5, M/V, 20-40 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr. 840, 842) en met

Crematiegraf CNT076

Het graf betreft een schoon crematiegraf met onverbrande grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een rechthoekige vorm en meet ca. 163 bij 128 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.75 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met een crematieconcentratie en een kruik. De crematieconcentratie bevindt zich in het noordwesten van de kuil. De 1862 gram wegende crematieresten zijn deels onverbrand en behoren toe aan een man of vrouw van rond de 20 tot 40 jaar. In de crematieresten zijn scherven gladwandig aardewerk en grote spijkers aangetroffen. In het noordoosten van de kuil, ter hoogte van de crematie, is een kruik aangetroffen.

CNT076

Aardewerk

1. Gladwandige kruik St 111 met tweeledig oor. Ø rand 3,1cm, Ø bodem 4,0cm, H 18,0cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 175-.

Metaal

2. Tien fragmenten van constructiespijkers, >5 cm (V840.4).

Kringgreppel KG045

De grafkuil ligt centraal binnen de ronde kringgreppel. De greppel heeft een afmeting van ca. 9,1 bij 9,4 m en een opening bevindt zich in het NNW. In het ZZO oversnijden de uiteinden van de kringgreppel van Graf075 de kringgreppel (175-300). De kringgreppel oversnijdt tevens de kringgreppel van Graf041 en de doorlopende greppel GR02.

GRAF075

Locatie: CNT067: S33.1
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG046: S33.35; S34.3)
 Vorm: Rond
 Omvang: ca. 9,0 x 8,5 m
 Opening: Geen
 Datering: 175-300
 Crematieresten: 602 gr, vbr. gr. 2-5, M/V, 20+ jr.
 Inventaris CR: aw (vnr.839), dierlijk bot, glas, bewekt bot
 Inventaris KG: (34.3 V873 bot, schedel)

Crematiegraf CNT067

Het graf betreft een schoon crematiegraf met onverbrande grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 50 bij 54 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.86 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met crematieresten. De 602 gram wegende crematie betreft een ouder dan 20 jarige man of vrouw, waarbij geconstateerd is dat deze beenvliesontsteking had. Naast de crematieresten bevond zich dierlijk bot (paard), kleine scherfjes doorzichtig glas en splinters gedraaid aardewerk in de kuil. De kringgreppels van dit graf oversnijden die van Graf074, wat uit de periode 175-300 dateert. Dit dateert de aanleg van dit graf na 175. Een einddatum is niet voor handen.

Aardewerk

1. Vier splinters gladwandig aardewerk.

Metaal

2. Twee nietknoppen en twee ringen uit dierlijk bot . De gedraaide nietknoppen hebben een paddenstoelvormige bovenzijde waar op de rand een groef ter versiering is aangebracht. Op de voorzijde is op beide knoppen een puntcirkelversiering aangebracht.

Glas

3. Kleine scherfjes doorzichtig glas, misschien afkomstig van een spiegel.

Dierlijk bot

4. Onverbrande resten zoogdier (o.a.tand).
5. Verbrande resten gans/kip en vogel.

Kringgreppel

De grafkuil ligt centraal binnen een kringgreppel en heeft een afmeting van ca. 9,0 bij 8,5 m. De kringgreppel heeft een fictieve opening, maar lijkt in het noorden gebruik te maken van de kringgreppel van Graf074. In de greppel is bot en een schedel van een paard aangetroffen.

Dierlijk bot

1. Twee onverbrande tanden/kiezen paard (leeftijd 9,5/15,5 jr).
2. Onverbrand fragment schedel paard.

GRAF076***Lege Kringgreppel***

Locatie: KG047: S34.2
 Vorm: Vierkant
 Omvang: Ca. - x 5,7 m
 Opening: NNW
 Datering: Romeins
 Opmerkingen: Alleen het westelijk deel van de kringgreppel ligt in de put.
 Inventaris: V876 aw, V882 aw

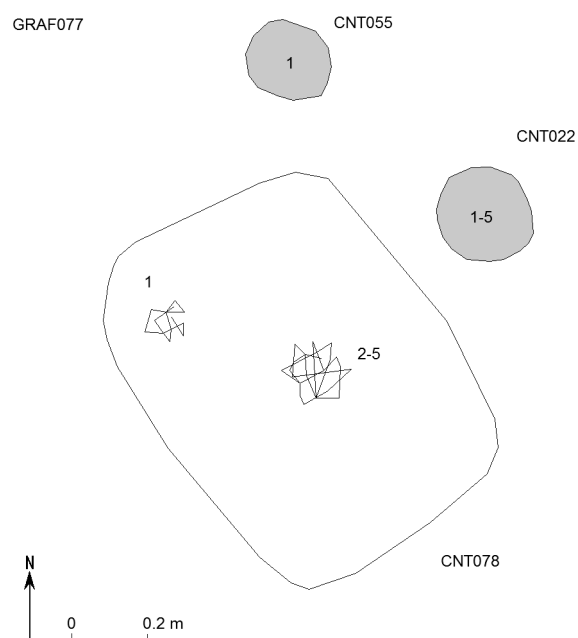
Aardewerk

15 fragm, 283g. Het betreft voornamelijk gladwandige fragmenten van een kruik en van terra sigillata. Behalve een kruikbodem (Ø 6cm) zijn er geen diagnostische fragmenten. De andere fragmenten konden niet goed geïnterpreteerd worden door de mate van verbranding of de kleine fragmentatie.

GRAF077

Graf077 bestaat uit drie direct naast elkaar gelegen grafkuilen, excentrisch in het oosten binnen een deels teruggevonden ronde kringgreppel. Het betreft zeer waarschijnlijk een verstoord graf, met resten van meerdere deposities. De grote centrale grafkuil CNT078 bevat uitsluitend resten van een fragmentarisch bewaard gebleven grafassemblage. Ten noorden ervan zijn twee kleine kuiltjes aanwezig (contexten 55 en 22) met crematieresten van een of twee kinderen tot 2 jaar. CNT078 wordt hier gecategoriseerd als aardewerk depositie. Het aardewerk uit contexten 55 en 22 past aan elkaar en hoort bij CNT078, waarmee de kuilen als onderdelen van één graf gezien kunnen worden.

Locatie: CNT078: S34.7
 Graftype: Aardewerkdepositie (ADP007)
 Randstructuren: Kringgreppel (KG048: S34.5; S33.34)
 Vorm: Rond
 Omvang: mogelijk ca. 7,0 m in diameter
 Opening: (niet zichtbaar)
 Datering: ROMMB, 175-300
 Crematieresten: Geen
 Inventaris CR: aw(vnr.880, 881)
 Inventaris KG: Geen

Aardewerkdepositie CNT078

De kuil betreft een aardewerkdepositie omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een afgeronde vierkante vorm en meet ca. 100 bij 78 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.73 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met daarin verspreid over de gehele kuil scherven en splinters licht verbrand tot zwaar verbrand gedraaid aardewerk van onder andere een pot, kruiken en borden.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Walters 79. Het bord is versplinterd. Ø rand 17,0cm, Ø bodem 9,5cm, zwaar verbrand, 50-75% compleet. Datering: 160-.
2. Gladwandig bord als Br 17B en HBW 81. Ø rand 20,0cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 100-.
3. Gladwandige kruik St 111, met tweeledig oor. Ø rand 3,6cm, Ø bodem 4,6cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 175-.
4. Gladwandige kruik St 111. Ø rand 4,3cm, Ø bodem 5,6cm, zwaar verbrand, 25-50% compleet. Datering: 175-.
5. Low Lands Ware pot Ar 140-142. Ø rand 22,5cm, Ø bodem 18,0cm, licht verbrand, 50-75% compleet. Datering: 150-.

Metaal

6. Fragmenten gesmolten ijzer waaronder een grote spijker >6cm. (V888.4).

Crematiegraf CNT022

Locatie: CNT022: S34.14
 Graftype: C1
 Randstructuren: Kringgreppel (KG048: S34.5; S33.34)
 Vorm: Rond
 Omvang: mogelijk ca. 7,0 m in diameter
 Opening: (niet zichtbaar)
 Datering: ROMMA, 175-300
 Crematieresten: 162 gr, vbr. gr. 2-5, K, 0-2 jr.
 Inventaris CR: Aw en met

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de in lage hoeveelheid aanwezige crematieresten niet apart verzameld zijn, verbrande grafgiften aanwezig zijn en is omgeven door een kringgreppel. Het graf heeft een ronde vorm en meet ca. 25 bij 24 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.86 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een bovenste schone laag waarin onderin een houtskoolrijke laag zichtbaar is met crematieresten en splinters aardewerk die in vorm overeenkomen met die in de andere kuilen van dit graf aangetroffen zijn. De 162 gram wegende crematie is verspreid in de onderste vulling en betreft een 0 tot 2 jarig kind.

Aardewerk

Fragmenten van vijf vormen, zie CNT078.

Crematiegraf CNT055

Locatie: CNT055: S34.8
 Graftype: B
 Randstructuren: Kringgreppel (KG048: S34.5; S33.34)
 Vorm: Rond
 Omvang: mogelijk ca. 7,0 m in diameter
 Opening: (niet zichtbaar)
 Datering: ROMMB, 175-300-
 Crematieresten: 85 gr, vbr. gr. 2-5, K, 0-2 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.885)

Het graf betreft een vuil crematiegraf met verbrande grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een ovale vorm en meet ca. 25 bij 20 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.73 +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een crematienest. De 85 gram wegende crematie betreft een kind van tussen de 0 en 2 jaar oud. Tussen de crematieresten bevinden zich scherven van een verbrand bord.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Walters 79. Ø rand 17,0cm, Ø bodem 9,5cm, verbrand. Datering: 160-.

Kringgreppel KG048

De grafkuilen bevinden zich in het zuidwesten van een deels teruggevonden kringgreppel. In het noorden en noordoosten wordt deze oversneden door een GR02 en deels door een rechte sloot. De greppel oversnijdt een rechthoekige randstructuur (Graf076) in het zuidoosten. De omvang van de kringgreppel is mogelijk ca. 7,0 m in diameter geweest. Een opening is niet waargenomen en in de greppel zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF078

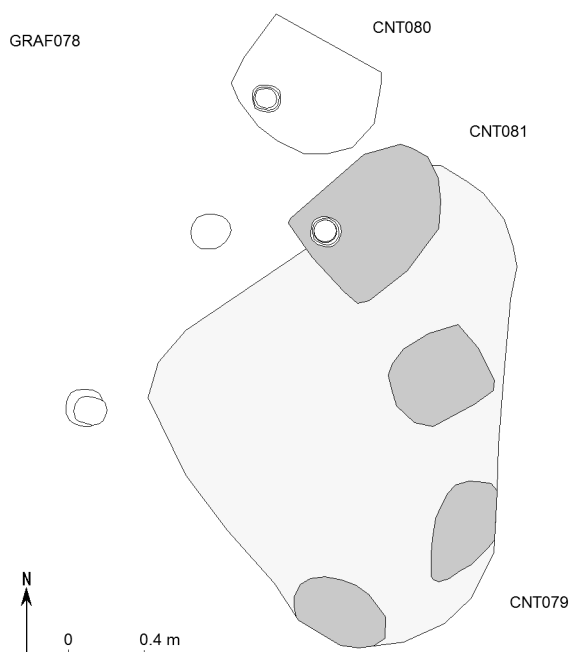
In werkput 34 bevinden zich meerdere kuilen met bijzettingen en materiaaldeposities over een gebied van ca. 3 x 2,6 m. De kuilen liggen tegen de noordrand van de werkput aan, zeer waarschijnlijk zet de zone zich naar het noorden toe door. In de zone zijn verschillende graven aanwezig, geadmineerd onder contexten 79, 80 en 81.

Al met al zijn de verbrande resten van minimaal vijf individuen aangetroffen, een volwassene van 20/30 jaar, een volwassene van 20+ jaar, een mogelijke man van 30-60 jaar en twee kinderen van 10-14 jaar en 3-6 jaar.

In de grootste kuil (context079) zijn meerdere crematienesten of zones met een grotere verdichting van crematieresten aangetroffen. Deze behoren allen toe aan een volwassene van 20+ of 20-30 jaar. Middenin de kuil is een crematieconcentratie als apart spoor geadmineerd (context081), de oudere man en de kinderen. Iets buiten de kuil, ten oosten is context080 opgetekend, afkomstig van een volwassene van 20-30 jaar.

Het aardewerk dat is gevonden bij de verschillende bijzettingen loopt sterk uiteen in vorm en datering en beslaat de hele 2^e en 3^e eeuw. In aanleg kan de zone daarmee mogelijk als *ustrinum* worden gekenschetst, een crematieplaats die dienst heeft gedaan voor meerdere crematierituelen. Het belangrijkste kenmerk, verbrande aarde, ontbreekt echter in de sporen. Er voor spreekt dat in de verschillende grafkuilen aardewerk is aangetroffen dat past aan dat van de andere. Er zijn aan

de oostzijde van de kuilen twee paalkuilen aangetroffen, mogelijk in verband te brengen met een brandstapel, hoewel dit verre van zeker is.

Crematiegraf CNT079

Locatie: CNT079: S34.9

Graftype: C1

Randstructuren: Geen

Datering: 120-225

Crematieresten: 868 gr, vbr. gr. 2-5, M/V, 20-30 jr.

Inventaris CR: aw (vnr.872, 874, 878, 879, 884, 886-890), glas, dierlijk bot en met

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de aanwezige crematieresten niet apart verzameld zijn en verbrande grafgiften aanwezig zijn. De kuil heeft een amorfe vorm en meet ca. 114 bij 125 cm. De bovenkant bevindt zich op ca. 8.65 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar en de vulling bestaat uit een vuile laag met daarin verspreid en geconcentreerd crematieresten, scherven aardewerk, glas, dierlijk bot en de restanten van een ijzeren knijpschaar. De 868 gram wegende crematieresten betreffen een man of vrouw van tussen de 20 en 30 jaar. De scherven en splinters verbrand gedraaid aardewerk zijn afkomstig van onder andere een bord, een beker en mogelijk een kruik.

Aardewerk

1. Geverfde beker waarschijnlijk Br 4, vanwege de afgezette schouder. Verbrand, 5-10% compleet. Datering: 120-175.
2. Gladwandig of geverfd bord Br 17a. Ø rand 10,0cm, verbrand, 5-10% compleet. Datering: 100-.
3. Splinters van een Gladwandige kruik
4. Terra sigillata bord Drag 18/31. Ø rand 19,0cm, Ø bodem 11,0cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 100-.
5. Gladwandige kruik St 110A met tweeledig oor. Deze kruik en de volgende zijn zo verbrand dat de fragmenten niet uit elkaar kunnen worden gehaald. Het percentage compleet is daarom bepaald voor beide potten samen. Ø rand 2,2cm, verbrand, 150% compleet. Datering: 100-150.
6. Gladwandige kruik, waarschijnlijk met driedelig oor. Ø rand 3,3cm, verbrand. Datering: 100-150.

Glas

7. Kleine scherfjes doorzichtig glas, misschien afkomstig van een spiegel.

Metaal

8. Knijpschaar in fragmenten.

Dierlijk bot

9. Onverbrande kies bovenkaak rond.
10. Zoogdier, indet.

CreMATIEGRAF CNT080

Locatie: CNT080: S34.12; S34.20
 Graftype: C1
 Datering: 180-225
 Crematieresten: 257 gr, vbr. gr. 3-5, M/V, 20+ jr.
 Inventaris CR: aw

CreMATIEGRAF CNT080

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de in aanwezige crematieresten niet apart verzameld zijn en beroete en verbrande grafgiften aanwezig zijn. De kuil heeft een onregelmatige vorm en meet ca. 128 bij 98 cm in het vlak. De bovenkant bevindt zich op ca. 8.74 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een overwegend vuile, houtskoollaag met daarin de crematieresten en de splinters van een kruik en een bord. Ten westen hiervan is een vuile laag aanwezig waarin verbrande en een zwaar beroete potten staan ingegraven. De aangetroffen 257 gram wegende crematieresten betreffen een man of vrouw ouder dan 20 jaar.

Aardewerk

1. Ruwwandige pot Nb 89 in Rijnlands baksel. Ø rand 12,0cm, Ø bodem 5,2cm, H 15,2cm, verbrand, 75-100% compleet. Datering: 120-.
2. Ruwwandige pot Nb 89, waarschijnlijk Urmitzer waar. Ø rand 13,0cm, Ø bodem 7,5cm, H 14,7cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 175-.

CreMATIEGRAF CNT081

Locatie: CNT081: S34.15
 Graftype: C1
 Datering: 180-225
 Crematieresten: 6999 gr, vbr. gr. 2-5, M?, 30-60 jr.; K, 10-14 jr.; K, 3-6 jr.
 Inventaris CR: aw, met

CreMATIEGRAF CNT081

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de aanwezige crematieresten niet apart verzameld zijn en verbrande grafgiften aanwezig zijn. De kuil heeft een rechthoekige vorm en meet ca. 40 bij 46 cm. De bovenkant bevindt zich op ca. 8.68 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit vuile, houtskoolbevattende laag met daarin verspreid crematieresten, gedraaid aardewerk en o.a. een bronzen fibula. De 6999 gram wegende crematieresten betreffen mogelijk een man van tussen de 30 en 60, een 10 tot 14 jarig kind en een 3 tot 6 jarig kind. Bij de crematieresten zijn verbeende peesaanhechtingen in de knieschijf geconstateerd. Het aardewerk bestaat uit scherven en splinters verbrand aardewerk van onder andere een bord, beker en kruiken.

Aardewerk

Het aardewerk uit deze kuil kan in verband worden gebracht met het aardewerk uit context079 en context081: Drag 18/31, St 110A en Br4.

Metaal

1. Fragmenten van een draadfibula Van Buchem 23, datering 90-150.
2. 20 fragmenten gesmolten brons, niet determineerbaar (V884.6).

GRAF079

Locatie: CR01: S6.5
Graftype: C1
Randstructuren: Kringgreppel (KG049: S6.2; S6.4)
Vorm: Vierkant
Omvang: (niet zichtbaar)
Opening: (niet zichtbaar)
Datering: Eerste helft 1^e eeuw n. Chr.
Crematieresten: 19 gr, vbr. gr. 2-4, M/V, 20-40 jr.
Inventaris CR: Aw en dierlijk bot
Inventaris KG: met

Crematiegraf CR01

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, verbrande grafgiften aanwezig zijn en is omgeven door een vierkante randstructuur. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 59 bij 62 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.93 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een vuile laag met daarin verspreid crematieresten, scherven handgevormd aardewerk en dierlijk bot. De 19 gram wegende crematie betreft een 20 tot 40 jarige man of vrouw.

Aardewerk

In dit graf zijn tien fragmenten (32 gr) handgevormd aardewerk met diverse verschraving gevonden. Meest opvallend is een fragment met fijne steengruis en mica. Op de wand zijn vage kamstreek-achtige lijnen aangebracht. De datering van dit fragment is niet duidelijk.

Dierlijk bot (vnr. 198)

Onverbrande resten van schaap/geit en groot zoogdier.

Kringgreppel KG049

De grafkuil lijkt excentrisch binnen een vierkante randstructuur te liggen. Aangezien grote delen van de randstructuur aan meerdere zijden niet zijn opgegraven of door een recente verstoring worden verstoord, is de afmeting en een eventuele opening onduidelijk. Er zijn geen (relevante) oversnijding(en). In de het noordelijke deel van de greppel zijn twee fibulae aangetroffen.

Metaal

Ter hoogte van CR01 zijn een draadfibula en een ogenfibula met open ogen opgegraven, die resp. 15 v. Chr. tot 70 n. Chr. en 5 tot 70 n. Chr. dateren (vnr. 194, 195).

GRAF080

Lege kringgreppel
Locatie: KG050: S25.6
Vorm: Vierkant/rechthoekig
Omvang: Onduidelijk
Datering: Geen
Inventaris: (vnr.388 en 410)

In de kringgreppel is handgevormd aardewerk gevonden uit de Late IJzertijd/ Vroeg-Romeinse tijd.

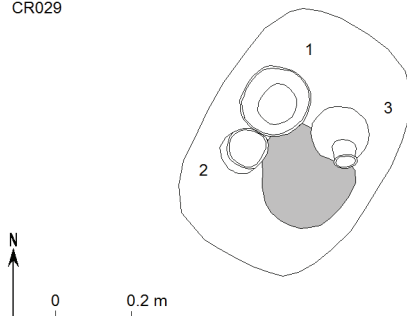
GRAF081

Locatie: CR29: S25.2
 Graftype: A
 Randstructuren: Geen
 Datering: ROMMB, 175-300
 Crematieresten: 1402 gr, vbr. gr. 2-5, V, 30-60 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.385)

Crematiegraf CR29

Het graf betreft een schoon crematiegraf met onverbrande grafgiften zonder randstructuur. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 36 bij 35 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.54 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met een crematienest en onverbrande grafgiften. De 1402 gram wegende crematienest ligt in het zuidoosten van de kuil en betreft een vrouw van tussen de 30 en 60 jaar. Tegen de crematie aan is een kruik (nr 3), een kom (nr 2) en een bord (nr 1) gesitueerd.

CR029

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 18/31 uit Oost Gallië, gestempeld. Het stempel leest: CASS[...]F en komt waarschijnlijk overeen met Cassius ii 4a. Deze Cassius is in Chémery-Faulquemont actief is geweest.²²⁷
 Ø rand 18,5cm, Ø bodem 9,2cm, H 4,9cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 130-160.
2. Geverfde beker Nb 30 in techniek b, onversierd. Ø rand 8,8cm, Ø bodem 4,0cm, H 10cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: vanaf 100.
3. Gladwandige kruik St 111, rand iets ondersneden. Ø rand 3cm, Ø bodem 5,6cm, H 24cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 175-.

Dierlijk bot

4. Verbrande resten schedel en onverbrande resten zoogdier.

GRAF082

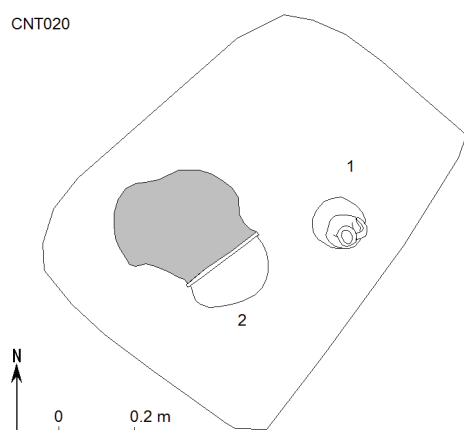
Locatie: CNT020: S14.4
 Graftype: A1
 Randstructuren: Geen
 Datering: ROMMA, 75-120
 Crematieresten: 1251 gr, vbr. gr. 2-5, M/V, 30-60 jr.
 Inventaris CR: aw (vnr.548, 551, 552), dierlijk bot.

²²⁷ Frey 1993, 25-6, Stempel 61.1; Haalebos 1990, 133-4, stempel 3. Hartley & Dickinson 2008b, 267-271.

Crematiegraf CNT020

Het graf betreft een schone crematie in urn met (on)verbrande en verweerde grafgiften zonder randstructuur. De kuil heeft een afgeronde vierkante vorm en is ca. 72 bij 102 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.91 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar en de vulling bestaat uit een schone laag waarin zich de crematieresten, verbrand en gedraaid aardewerk, en dierlijk bot (kip) bevinden. De crematieresten zijn centraal en redelijk geconcentreerd in de kuil aangetroffen. Ten oosten van de crematie ligt een in tweeën gebroken, verbrande kom (nr 2) waarvan slechts één helft aanwezig is. Deze helft ligt met de buitenkant naar boven en overlapt deels de crematieresten. De 1251 gram wegende crematie betreft een 30-60 jarige man of vrouw, waarbij is vastgesteld dat deze degeneratieve veranderingen in de knie en wervelkolom heeft. Ten noordoosten van de crematie is een verweerde kruik bijgezet (nr 1).

CNT020

Aardewerk

1. Gladwandige kruik St 109 met twee-ledig oor. Op de rand zijn tegen over elkaar twee kerfjes aangebracht. Ø rand 5,3cm, Ø bodem 5,2cm, H 17,8cm, onverbrand, 75/100% compleet. Datering: 75-125.
2. Bataafs grijze kom St 210 met drie groeven op de afhangende rand. Ø rand 25cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 75-150.

Dierlijk bot

3. Verbrande resten kip.

GRAF083

Graf083 betreft een monument met een ronde randstructuur. Binnen de randstructuur zijn vier grafkuilen aangetroffen op twee vlakken. De grafkuilen dateren dermate verschillend (70-125 en 125-200) dat de kuilen niet tot een gelijktijdig graf kunnen worden gerekend. Graf083 bestaat uit de contexten 9 en 19. In beide grafkuilen zijn resten van mannen aangetroffen (20-30 jaar en 20-40 jaar). Het is niet duidelijk tot welk graf de randstructuur behoort.

Crematiegraf CNT009

Locatie: CNT009: S14.16
 Graftype: B
 Randstructuren: Mogelijk kringgreppel (KG052: S14.24; S35.1)
 Vorm: Rond
 Omvang: Mogelijk 6,6 x 6,7 m
 Opening: Mogelijk NNW
 Datering: ROMMA, 70-125
 Crematieresten: 2396 gr, vbr. gr. 2-5, M, 20-30 jr.
 Inventaris CR: aw (vnr.528), dierlijk bot en met

Het graf betreft een vuil crematiegraf met (on)verbrande grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een vierkante vorm en meet ca. 119 bij 89 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.78 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een duidelijk donkere houtskoollaag met crematieresten, een complete ijzeren schaar, een meslemmet en een vingerring, dierlijk bot en scherven handgevormd en verbrand gladwandig aardewerk. De 2396 gram wegende crematie betreft een 20-30 jarige man met een lengte van ca. 176 cm waarbij degeneratieve veranderingen in de wervelkolom zijn waargenomen. Opvallend is dat de dierlijke resten allen uit de voet van het dier afkomstig zijn.

Aardewerk

1. Pompeiaans rood bord St 13. De Laet en Thoen dateren dit type in de Flavische periode en het begin van de 2^e eeuw.²²⁸ Ø rand 17,0cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 70-125.
Enkele handgevormde en gladwandige fragmenten zijn mogelijk niet bewust in dit graf terecht gekomen.

Metaal

2. IJzeren knijpschaar in delen.
3. Lemmet van een mes.
4. Mogelijk een vingerring.

Dierlijk bot

5. Onverbrande resten rund, varken en zoogdier.
6. Verbrande resten van eend.

Crematiegraf CNT019

Locatie: CNT019: S14.2
 Graftype: C1
 Randstructuren: Mogelijk kringgreppel (KG052: S14.24; S35.1)
 Vorm: Rond
 Omvang: Mogelijk 6,6 x 6,7 m
 Opening: Mogelijk NNW
 Datering: ROMV-ROMMA, 60-100/120
 Crematieresten: 181 gr, vbr. gr. 3-5, M?, 20-40 jr.
 Inventaris CR: aw (vnr.547) en met
 Inventaris KG: Geen

Het graf betreft mogelijk een crematiegraf waarbij de in lage hoeveelheid aanwezige crematieresten niet apart verzameld zijn, er verbrande grafgiften aanwezig zijn en is omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een afgerond vierkante vorm en meet ca. 127 bij 110 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.95 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een houtskool bevattende, vuile laag met crematieresten, spijkerfragmenten en scherven verbrand gedraaid aardewerk. De 181 gram wegende crematieresten behoren waarschijnlijk toe aan 20-40 jarige man. Vanwege de redelijk kleine hoeveelheid crematieresten en bijbehorende vondsten zijn er twijfels of deze kuil een graf representeert.

Aardewerk

1. Gebronsde beker St 301. De glimmer is weggebrand. Ø bodem 7,0cm, verbrand, 25-50% compleet.
Datering: 60-100/120.
2. Terra nigra pot HBW 26, *en coquille d'oeuf*. Verbrand, 5-10% compleet. Datering: 40-150.

Metaal

3. Zeven verbrande, gedeeltelijk aan elkaar gekitte kleine brede spijkers (L. 2,5 cm).

²²⁸ De Laet & Thoen 1969, 33.

Kringgreppel KG052

De grafkuil ligt in het noordwesten van een kringgreppel. Verder in de greppel is ten noordwesten CNT033 en ten zuiden CNT09 en 19 aanwezig. In verband met recente verstoringen en een klei laag zijn het zuiden en oosten van de kringgreppel lastig waarneembaar. Het is waarschijnlijk dat de greppel een afmeting van 6,6 bij 6,7 m heeft. Hoewel delen van de greppel niet zijn waargenomen, is het waarschijnlijk dat de opening zich in het NNW bevindt. Er zijn geen (relevante) oversnijding(en). In de greppel zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF084

Locatie: CNT018: S14.1
 Graftype: C1
 Randstructuren: Mogelijk kringgreppel (KG052: S14.24; S35.1)
 Vorm: Rond
 Omvang: Mogelijk 6,6 x 6,7 m
 Opening: Mogelijk NNW
 Datering: ROMM, 125-200
 Crematieresten: 139 gr, vbr. gr. 2-5, K, 3-6 jr.
 Inventaris CR: aw (vnr.550), met (vnr. 549), dierlijk bot
 Inventaris KG: Geen

Crematiegraf CNT018

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, er verbrande grafgiften aanwezig zijn en is omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een afgeronde rechthoekige vorm en meet ca. 92 bij 71 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.87 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit twee lagen, waarbij de bovenste laag bestaat uit een vuile, houtskool bevattende, laag met crematieresten, dierlijk bot en scherven van een verbrande beker. De onderste, dikkere laag strekt zich uit naar het zuidoosten. Deze laag is schoner en bevat over de gehele laag verspreid kleine hoeveelheden crematieresten. De in totaal 139 gram wegende crematieresten behoren tot een 3-6 jarig kind.

Aardewerk

1. Geverfde beker St 2 in techniek b, bestrooid met grove kleikorreltjes. Ø rand 10,0cm, Ø bodem 4,9cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 125-.

Metaal

2. Beslagspijkers, verkit en verbrand.

Dierlijk bot

Onverbrande tand onderkaak varken, verbrande en onverbrande resten zoogdier (indet)

Crematiegraf CNT033

Locatie: CNT033: S14.25
 Graftype: C1
 Randstructuren: Mogelijk kringgreppel (KG052: S14.24; S35.1)
 Vorm: Rond
 Omvang: Mogelijk 6,6 x 6,7 m
 Opening: Mogelijk NNW
 Datering: ROMM, 125-250
 Crematieresten: 752 gr, vbr. gr. 2-4, K, 6-8 jr.
 Inventaris CR: aw (vnr.598) en met
 Inventaris KG: Geen

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, er verbrande grafgiften aanwezig zijn en dat is omgeven is door een kringgreppel. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 40 bij 32 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.79 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar en de vulling bestaat uit drie lagen. De bovenste laag bevindt zich in het westen en bestaat uit

een vuile, houtskoolrijke laag. De tweede, meer oostelijk liggende laag is een schone laag en de onderste laag laat een donkere houtskoollaag zien met een crematieconcentratie. De 752 gram wegende crematie betreft een 6-8 jarig kind. In de kuil zijn naast de crematie ook scherven verbrand gedraaid aardewerk en vier spijkerfragmenten aangetroffen.

Aardewerk

1. Wandfragmenten van een geverfde beker in techniek bestrooid met kleikorreltjes. Mogelijk is dit de brandrestenkuil bij CNT018 en betreft het hetzelfde exemplaar als hierboven is beschreven. Onverbrand?, 0-5% compleet. Datering: 100-.

Metaal

2. Vier fragmenten van grote constructiespijkers, geen compleet exemplaar.

Kringgreppel KG052

(zie graf 83)

GRAF085

Locatie: CNT027: S15.11
 Graftype: C1
 Randstructuren: Geen
 Datering: ROMM, 50-250
 Crematieresten: 5 gr, vbr. gr. 3-5, K, 0-2 jr.
 Inventaris CR: Glas

Crematiegraf CNT027

De kuil betreft een crematiegraf met een onverbrande grafgift. De kuil heeft een rechthoekige vorm en meet ca. 55 bij 44 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.85 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit drie lagen, waarbij de bovenste laag een vuile, houtskool bevattende, vulling betreft met verspreid een geringe hoeveelheid crematieresten en een glazen aryballos. De tweede vulling bestaat uit een laag met uitzak van de eerste vuile laag en de onderste laag betreft een bijna schone laag. De 5 gram wegende crematie betreft een 0 tot 2 jarig kind. Hoewel er een kleine hoeveelheid crematieresten aanwezig is, lijkt er hier vanwege de aanwezigheid van een aryballos wel sprake van een intentioneel graf.

Glas

1. Aryballos, Isings 61: Ø buik 7,5 cm, H 7,3 cm, dikte bodem 1,1 cm. Dikwandige olieflesje, twee dolfijnoren, geen pontil. Datering 50-250 n. Chr.

GRAF086

Locatie: CNT083: S36.12
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG053: S36.15; S36.27)
 Vorm: Rond
 Omvang: ca. - x 7,2 m
 Opening: (niet te zien)
 Datering: ROMMB, 150-200/225
 Crematieresten: 2797 gr, vbr. gr. 3-5, M, 30-60 jr.
 Inventaris CR: aw (vnr.911, 918, 919, 920-923), dierlijk bot en met
 Inventaris KG: Geen

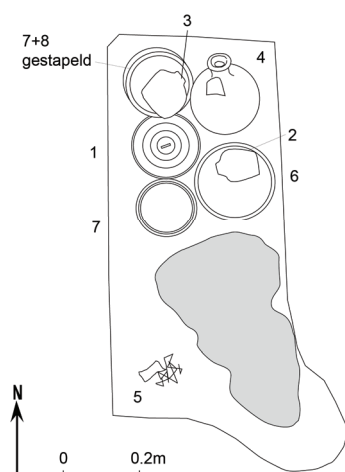
Crematiegraf CNT083

Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on)verbrande grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een afgerond rechthoekige vorm van ca. 95 bij 115 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.92 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. Iets dieper bleek deze kuil echter zeer duidelijk

rechthoekig. Hoewel organisch materiaal nagenoeg is vergaan, lijken de zeer rechte hoeken van deze kuil erop te wijzen dat om dit graf mogelijk een (houten) kistje heeft gezeten. De vulling bestaat uit een laag met een crematienest, voornamelijk onverbrand en verbrand gedraaid aardewerk, dierlijk bot en metaal. Het 2797 gram wegende crematienest bevindt zich in het zuiden van de kuil. Het betreft een man van tussen de 30 en 60 jaar waarbij *ante mortem* tandverlies is geconstateerd.

Tussen de crematieresten zijn ook dierlijk bot en fragmenten van een kruik, geverfde beker en scherven handgevormd aardewerk aangetroffen. Ten noorden van de crematie zijn enkele ruwwandige bordes (nr 6 t/m 9) waarvan één voorzien van dierlijk bot (rond) en een bord van Terra Sigillata met (onleesbaar) stempel (nr 1). Verspreid over de bordes lagen twee geverfde bekers (nr 2 en 3) en ernaast een gladwandige kruik (nr 4).

CNT083

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 18/31, gestempeld. Het stempel is onleesbaar afgedrukt. Ø rand 19,8cm, Ø bodem 16,5cm, H 3,7cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 100-200.
2. Geverfde beker St 2, bestrooid met fijne korreltjes. Ø rand 10,0cm, Ø bodem 4,0cm, H 11,2cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 90-150.
3. Geverfde beker Br 6 met meerdere insnoeringen. Ø rand 9,0cm, Ø bodem 4,0cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 120-175.
4. Gladwandige kruik St 110A met twee- of driediedig oor. Ø rand 5,7cm, Ø bodem 5,6cm, H 27,0cm, verbrand, 100% compleet. Datering: 100-150.
5. Gladwandige kruik Br 5c. Ø rand 4,2cm, onverbrand, 5-10% compleet. Datering: 150-180.
6. Ruwwandig bord Nb 111. Ø rand 18,0cm, Ø bodem 16,0cm, H 3,5cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 100-.
7. Ruwwandig bord Nb 111. Ø rand 16,5cm, Ø bodem 13,5cm, H 3,5cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 100-.
8. Ruwwandig bord Nb 111, met botjes. Ø rand 19,5cm, Ø bodem 16,5cm, 21,0cm rand en 16,5cm bodem, H 3,8cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 100-.
9. Ruwwandig bord Nb 111, Ø rand 14,8cm, Ø bodem 13,0cm, H 3,2cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 100-.

Dierlijk bot

10. Onverbrand zoogdier, indet.

Metaal

11. Twee niet determineerbare ijzerbrokjes.

Kringgreppel KG053

De grafkuil bevindt zich mogelijk iets excentrisch in de kringgreppel. Hoewel de kringgreppel in het oosten niet is opgegraven, kan worden aangenomen dat deze een diameter van ca. 7,2 m in de lengte heeft. In het noorden wordt de greppel door een grotere greppel afgebroken, in het oosten ligt deze kringgreppel tegen de randstructuur van Graf088 aan en in het zuiden oversnijdt de kringgreppel van Graf087 deze kringgreppel. Er is geen opening waargenomen en in de kringgreppel zijn geen vondsten aangetroffen.

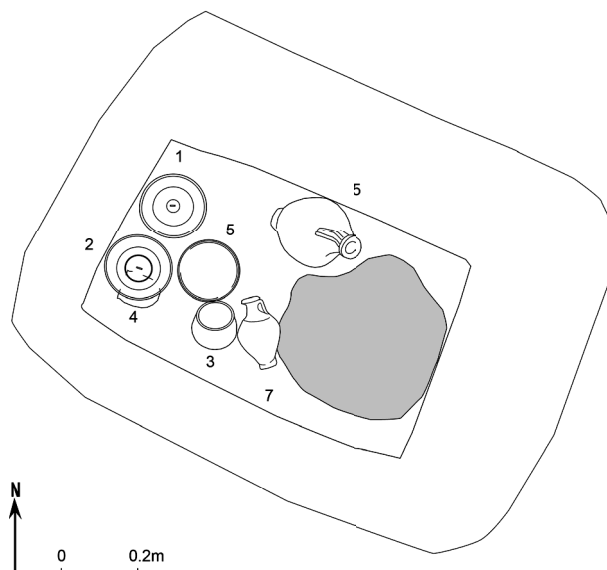
GRAF087

Locatie: CNT082: S36.7
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG054: S36.33)
 Vorm: Rond
 Omvang: ca. - x 7,2 m
 Opening: (niet te zien)
 Datering: ROMM, 140-200/225
 Crematieresten: 2011 gr, vbr. gr. 3-5, M, 30-60 jr.
 Inventaris CR: aw (vnr.900-907), dierlijk bot
 Inventaris KG: Geen

Crematiegraf CNT082

Het graf betreft een schoon crematiegraf met onverbrande grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een duidelijk rechthoekige vorm en meet ca. 89 bij 57 cm (mogelijke kist?). De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 9.75 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. Hoewel organisch materiaal nagenoeg is vergaan, lijken de zeer rechte hoeken van de kuil erop te wijzen dat de grafgiften en bijzetting in een kist zijn geplaatst. Houtresten zijn echter niet aangetroffen. Het graf bestaat uit een laag met een crematieconcentratie en onverbrand gedraaid aardewerk en dierlijk bot. De 2011 gram wegende cremaftienest bevindt zich in het oosten van de kuil. De crematieresten betreffen een man van tussen de 30 en 60 jaar waarbij is vastgesteld dat hij verbeende peesaanhechtingen aan de knieschijf had. Tussen de crematieresten is dierlijk bot en zijn diverse soorten aardewerk aangetroffen. Ten noordwesten van de crematie is een grote kruik aangetroffen (nr 5) en ten zuidwesten een iets kleinere kruik (nr 7). Daarnaast liggen een beker (nr 3) en in totaal drie bordjes (nr 1, 2 en 5), waarvan twee van Terra Sigillata en voorzien van stempels. Onder bord nr 2 kwam nog een geverfde beker tevoorschijn (nr 4).

CNT082

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 18/31, Oost-Gallisch gestempeld: R·VCCA_V. Dit stempel komt overeen met Ruccatus (of Ruccalus) 1a. Deze pottenbakker was vermoedelijke werkzaam in La Madeleine voor de laat- Antonijnse periode.²²⁹ Ø rand 17,6cm, Ø bodem 8,5cm, H 3,7cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 145-175.
2. Terra sigillata bord Drag 18/31, Oost-Gallisch, gestempeld: OCCISOF←. Het stempel komt overeen met stempel 3a van Ociso ii, hoewel de stip in de O hier niet duidelijk is. Ociso ii was waarschijnlijk werkzaam in La Madeleine, Lavoye en Sinzig. De datering tussen 130 en 160 is gebaseerd op het vormenrepertoire.²³⁰ Ø rand 17,5cm, Ø bodem 8,2cm, H 3,7cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 130-160.
3. Geveerde beker St 2 in techniek b, zandbestrooiing met fijne korreltjes. Ø rand 9,5cm, Ø bodem 4,7cm, H 11,0cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 90-150.
4. Geveerde beker St 2 in techniek b, zandbestrooiing met fijne korreltjes. Ø rand 10,0cm, Ø bodem 3,7cm, onverbrand, 50-75% compleet. Datering: 90-150.
5. Geveerd bord Br 17A in techniek b. Ø rand 17,0cm, Ø bodem 14,0cm, H 2,6cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 100-.
6. Gladwandige kruik St 110A met drieledig oor. Ø rand 6,0cm, Ø bodem 6,5cm, H 31,0cm, onverbrand, 50-75% compleet. Datering: 100-150.
7. Gladwandige kruik St 110A met tweeledig oor. Ø rand 5,0cm, Ø bodem 4,4cm, H 19,0cm, onverbrand, 50-75% compleet. Datering: 100-150.

Dierlijk bot

8. Onverbrand achterpoot schaap/geit in bord.
9. Onverbrand resten rund.
10. Onverbrande resten schaap/geit.
11. Varkenskop, verbrand.
12. Kip (poot?), verbrand.

Kringgreppel KG054

De grafkuil bevindt zich mogelijk iets excentrisch binnen een ronde kringgreppel. Hoewel de kringgreppel in het oosten niet is opgegraven, kan worden aangenomen dat deze een diameter van ca. 7,2 m heeft. In het noordoosten ligt de greppel deels in een vervuiling. Er is geen opening waargenomen. In het NNO wordt deze kringgreppel oversneden door de kringgreppel van Graf086 en in het zuidoosten door de kringgreppel van Graf089. In het zuiden en zuidwesten liggen twee lege kringgreppels tegen deze kringgreppel aan. In de greppel zijn geen vondsten aangetroffen.

²²⁹ Hartley & Dickinson 2011, 409-410.

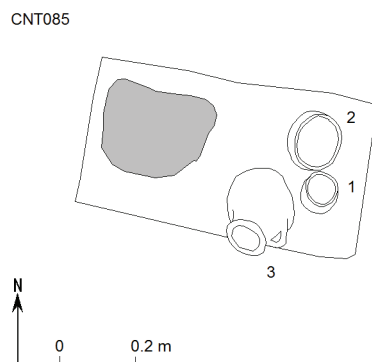
²³⁰ Hartley & Dickinson 2010, 273-274.

GRAF088

Locatie: CNT085: S36.22
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG055: S32.90; S36.17)
 Vorm: Rechthoek
 Omvang: ca. 6,7 x - m
 Opening: (niet te zien)
 Datering: ROMMB, 150-250
 Crematieresten: 784 gr, vbr. gr. 3-5, V?, 20-30 jr.
 Inventaris CR: aw (vnr.910, 912-1914, 916) en dierlijk bot
 Inventaris KG: Geen

Crematiegraf CNT085

Het graf betreft een schoon crematiegraf met beroete en onverbrande grafgiften omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een afgerond rechthoekige vorm en meet ca. 98 bij 87 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.80 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. Iets dieper bleek deze kuil echter zeer duidelijk rechthoekig. Hoewel organisch materiaal nagenoeg is vergaan, lijken de zeer rechte hoeken van deze kuil erop te wijzen dat om dit graf mogelijk een (houten) kistje heeft gezeten. De vulling bestaat uit een laag met een crematienest, gedraaid en handgevormd aardewerk en dierlijk bot. De 784 gram wegende crematieresten bevinden zich in het westen van de kuil en zijn mogelijk afkomstig van een vrouw van tussen de 20 en 30 jaar. Ten oosten van de crematieresten is een ruwwandige kan (nr 3) met handgevormde scherven aangetroffen. Daarnaast liggen een zwaar beroete ruwwandige kom (nr 2) met daaronder dierlijk bot en een beker (nr 1). In de kuil zijn verder nog losse stukjes handgevormde scherven en dierlijk bot aangetroffen.

Aardewerk

1. Geverfde beker St 2 in techniek b met fijne kleikorreltjes. Ø rand 8,1cm, Ø bodem 4,3, H 10,2cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 90-150.
2. Ruwwandige kom Nb 104. De buitenkant is zwaar met aankeksels; de binnenkant is ook beroet. Ø rand 13,1cm, Ø bodem 6,2cm, H 8,2cm, beroet, 100% compleet. Datering: 100-.
3. Ruwwandige kan Nb 96. Het oor ontbreekt. Ø rand 8,3cm, Ø bodem 7,5cm, H 24,7cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 150-.

Metaal

4. Gesmolten fibulaveer, brons.

Dierlijk bot

5. ribstuk middelgroot zoogdier, onverbrand
6. Gedraaid benen busje, versierd met groeven op de rand. Een concaaf flensje met groef op de rand en gat en een gedraaid balustervormig knopje sluiten een zijde af. Flensje gebroken, helpt mist. Pyxis?

Kringgreppel KG055

De grafkuil ligt iets ten zuidwesten van het centrum van de rechthoekige randstructuur. Deze wordt in het zuiden verstoord door de vervuilingslaag, in het noorden afgesneden door de grotere greppel GR01 en in het westen door een recente verstoring. Desondanks is een omvang van ca. 6,7 m in de breedte vast te stellen. In de randstructuur zijn geen vondsten aangetroffen.

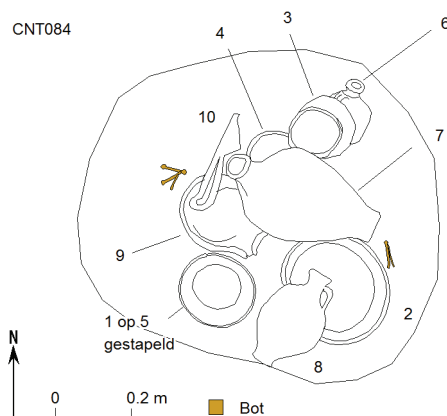
GRAF089

Locatie: CNT084: S36.21
 Graftype: A2
 Randstructuren: Kringgreppel (KG056: S36.24; S32.37)
 Vorm: Rond
 Omvang: Ca. 7,9 x 7,3 m
 Opening: (niet te zien)
 Datering: ROMMB, 150-200/225
 Crematieresten: Geen
 Inventaris CR: Aw (vnr.891-895, 897-899, 908, 915), dierlijk bot en met
 Inventaris KG: Geen

Graf CNT084

Het graf betreft een schoon graf zonder crematie met onverbrande grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een afgerond rechthoekige vorm en meet ca. 97 bij 85 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.84 m +NAP. De kuil is niet goed zichtbaar, mogelijk doordat het graf in een vervuilinglaag gesitueerd lag. De vulling bestaat uit een laag met gedraaid en handgevormd aardewerk, metaal en dierlijk bot. Er bevinden zich geen crematieresten in de kuil. Het is mogelijk dat deze zich iets ten noorden hiervan hebben bevonden, aangezien de grond daar geheel verstoord is. In het geval geen crematieresten behoren bij dit graf, zou het hier kunnen gaan om een cenotaaf.

In het zuidwesten van de kuil bevinden zich een bordje (nr 1) op een kom (nr 5) en een kleine kruikamfoor (nr 8) op een schotel van Terra Sigillata (nr 2). Centraal in de kuil liggen een wrijfschaal (nr 9) een kruik (nr 7) en een knijpschaar (nr 10) opgestapeld. Schuin daaronder liggen een bord met resten van een schaap/geit (nr 4) een scheermes en nog een beker (nr 3) en kruik (nr 6). Over het algemeen ziet het ernaar uit dat eerst de borden en schotel zijn gedeponeerd en vervolgens de kruiken, kruikamfoor, mes, schaar en beker.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 18/31, Oost-Gallisch, gestempeld. Het stempel leest AMMIVSF en komt overeen met Ammius ii 1a. Ammius was met zekerheid werkzaam in Trier. De datering is niet geheel zeker.²³¹ Ø rand 18,0cm, Ø bodem 8,4cm, H 3,8cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 130-170.

²³¹ 2008c, 183-184.

2. Terra sigillata schotel Drag 18/31R, gestempeld. Het stempel lijkt ongeletterd en kon niet achterhaald worden. Ø rand 28,5cm, Ø bodem 11,5cm, H 5,5cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 90-150
3. Geverfde beker St 2 met iets grovere kleibestrooiing. De vorm is groot en zakkig. Ø rand 10,0cm, Ø bodem 5,0cm, H 15,2cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 125-180.
4. Gladwandig of ruwwandig bord als Br 17a/Nb 111, mogelijk van lokale productie. Ø rand 17,0cm, Ø bodem 15,0cm, H 3,0cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 100-.
5. Gladwandige kom Nb 104 in een lokaal oranje baksel, mogelijk Holdeurns. Ø rand 18,0cm, Ø bodem 5,8cm, H 7,7cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 100-.
6. Gladwandige kruik St 110B met tweeledig oor. Ø rand 5,2cm, Ø bodem 5,4cm, H 25,7cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 125-175.
7. Gladwandige kruik Br 5c met tweeledig oor. De mondig is scheef. Ø rand 4,6cm, Ø bodem 4,3cm, H 21,5cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 150-180.
8. Gladwandige kruikamfoor Nb 67 met een tweeledig oor. Het tweede oor afgebroken en is netjes bijgevijsd aan het oor en op de schouder. Is dit een rituele handeling geweest of al eerder gebeurd, zodat een grote kruik ontstond? Ø rand 6,2cm, Ø bodem 7,0cm, H 38,4cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 125-.
9. Wrijfschaal Br 37 zonder ruwing. Of is de ruwing weggesleten? Ø rand 22,8cm, Ø bodem 9,0cm, H 7,5cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 100-.

Dierlijk bot

10. Onverbrand (rechterhelft) kip.
11. onverbrand astragalus R rond op bord.

Metaal

12. Grote knijpschaar. Aangetroffen in gesloten toestand. Lus bandvormig, zeer breed (4cm). Punten van messen ontbreken.
13. Scheermes.

Kringgreppel KG056

De kuil ligt iets ten zuidoosten van het centrum van de ronde kringgreppel. De kringgreppel is in het noorden verstoord door een vervuilinglaag, maar aangenomen kan worden dat de omvang ca. 7,9 bij 7,3 m moet zijn geweest. De greppel oversnijdt de randstructuur van Graf091. Er is geen opening waargenomen. In de greppel zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF090

Lege Kringgreppel

Locatie: KG057: S36.2; S36.48
Vorm: Rond
Omvang: Ca. - x 7,4 m
Opening: -
Opmerkingen: Alleen het oostelijk deel van de kringgreppel ligt in de put.
Inventaris: 36.48 V960 dierlijk bot

De ronde kringgreppel kent geen opening, deze kan buiten de werkput liggen in het oosten. Centraal in de kringgreppel is een rechthoekige kuil aanwezig, die echter geheel leeg is. Mogelijk is dit graf geruimd tijdens de aanleg van de varkensschuur.

Dierlijk bot

Onverbrand rund, mandibula.
Verbrand zoogdier, pijpbeen.

GRAF091

Lege kringgreppel

Locatie: KG058: S36.47; S36.38
Vorm: Rechthoekig
Omvang: Ca. 4,0 x 5,5 m
Opening: Geen
Opmerkingen: Heeft alleen in het zuiden een duidelijk rechthoekige greppel. Het noordelijke deel wordt afgebakend door de kringgreppels van context082 en 84 aan en in het westen door KG057.

De rechthoekige kringgreppel van dit graf bevat geen graf. De greppel wordt aan alle kanten oversneden door andere grafstructuren (graven 87, 89 en 90).

GRAF092

Locatie: CNT086: S36.46
Graftype: C1
Randstructuren: Kringgreppel (KG059: S36.20; S36.55)
Vorm: Rechthoek
Omvang: Ca. 5,4 x 4,4 m
Opening: (niet te zien)
Datering: ROM
Crematieresten: 665 gr, vbr. gr. 3-5, Onbep., 15+ jr.
Inventaris CR: Aw (vnr.924), bouw materiaal en dierlijk bot
Inventaris KG: CNT088

Crematiegraf CNT086

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, er graf giften aanwezig zijn en is omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een afgerond rechthoekige vorm en meet ca. 112 bij 87 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.72 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar, maar wordt in het oosten en westen door een vervuilinglaag verstoord. De vulling bestaat uit een vuile laag met crematieresten, bouw materiaal en scherven gedraaid en splinters handgevormd aardewerk. De 665 gram wegende crematieresten betreffen een persoon ouder dan 15 jaar.

Aardewerk

Splinters van handgevormd en gladwandig aardewerk.

Dierlijk bot

Verbrand: vogel, middelgroot zoogdier, zoogdier.
Onverbrand: muisachtige (intrusie?) karper, schaap/geit, varken.

Kringgreppel KG059

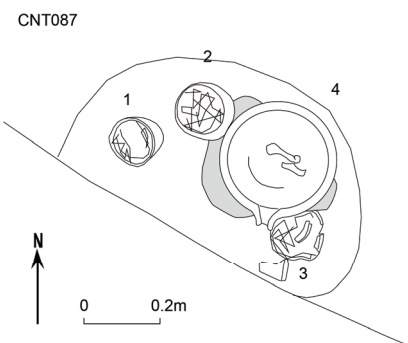
De grafkuil ligt in het noordoosten van de rechthoekige randstructuur. De randstructuur is in het noordoosten niet waargenomen, waardoor een precieze positie van het graf binnen de greppel enigszins onduidelijk is. De randstructuur heeft een afmeting van ca. 5,4 bij 4,4 m en er is geen opening waargenomen. In het zuidwesten van de randstructuur liggen contexten 87 en 88 gepositioneerd. De randstructuur wordt oversneden door de ronde kringgreppel van Graf095.

GRAF093

Locatie: CNT087: S36.57
 Graftype: A
 Randstructuren: Ligt deels in de kringgreppel (KG059: S36.20; S36.55)
 Vorm: Rechthoek
 Omvang: Ca. 5,4 x 4,4 m
 Opening: (niet te zien)
 Datering: ROMMB, 150-200/250
 Crematieresten: 748 gr, vbr. gr. 2-5, M/V, 20-40 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.926-930) en dierlijk bot
 Inventaris KG: CNT088

Crematiegraf CNT087

Het graf betreft een schoon crematiegraf met beroete en (on)verbrande grafgiften omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een afgerond rechthoekige vorm en meet ca. 77 bij 78 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.76 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met een crematieconcentratie, (on)verbrand en beroet gedraaid aardewerk en dierlijk bot. De 748 gram wegende crematieconcentratie met aardewerksplinters bevindt zich in het oosten van de kuil en betreft een man of vrouw van tussen de 20 en 40 jaar. Bovenop de crematieresten ligt een wrijfschaal (nr 4) met roetsporen en een versleten bodem. In de wrijfschaal ligt de voorpoot van een varken. Ten zuiden van de wrijfschaal liggen de scherven van een verbrande ruwwandige pot (nr 3) op een hoopje en ten noordwesten, tegen de wrijfschaal aan, ligt een tot scherven verbrande kruikamfoor (nr 2). Daarnaast is een geverfde beker gepositioneerd. De grafkuil wordt oversneden door de kringgreppel van Graf092.

Aardewerk

1. Geverfde beker St 2 in techniek b, met fijn zand bestrooid. Ø rand 10,0cm, Ø bodem 3,8cm, H 10,3cm, onverbrand, 95-100% compleet. Datering: 125-150.
2. Gladwandige kruikamfoor met tweeledige oren. Ø bodem 4,6cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: Romeins.
3. Ruwwandige pot Nb 89. Ø rand 12,0cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 120-.
4. Wrijfschaal Br 37. Ø rand 22,5cm, Ø bodem 11,0cm, H 9,0cm, beroet, 95-100% compleet. Datering: 150-.

Dierlijk bot

5. Onverbrande linker voorpoot van een varken.

GRAF094

Locatie: CNT088: S36.56
 Graftype: Inhumatie, 7-9 mnd zwangerschap
 Randstructuren: In de kringgreppel (KG059 36.20; 36.55)
 Vorm: Rechthoekig
 Omvang: Ca. 5,4 x 4,4 m
 Opening: (niet te zien)
 Datering: vanaf 150 op basis stratigrafie
 Inventaris structuur: aw (vnr.925)
 Inventaris KG: Geen

Inhumatie

Het graf betreft een inhumatie met (on)beroete grafgiften gesitueerd in een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een ovale vorm, is goed zichtbaar en meet ca. 44 bij 67 cm in het vlak. De inhumatie is op een hoogte van ca. 8.87 m +NAP waargenomen. De vulling bestaat uit een schone laag met inhumatieresten, dierlijk bot en (on)beroete scherven handgevormd en scherven beroet ruwwandig aardewerk. De inhumatie betreft een kind met een leeftijd in de 7 tot 9 maanden zwangerschap. De botten van de inhumatie lijken door elkaar te liggen en zijn gemengd met de andere grafgiften in het graf aangetroffen.

De inhumatie is in het zuidwesten van de rechthoekige structuur van CNT086 en 87 aangetroffen. De randstructuur zelf is in het noordoosten niet waargenomen, maar gesteld kan worden dat deze een afmeting van ca. 5,4 bij 4,4 m heeft gehad. Er is geen opening aangetroffen. De randstructuur lijkt geen oversnijdingen te hebben, maar heeft mogelijk wel dicht tegen de kringgreppel van CNT070 aangelegen.

Aardewerk

Drie fragmenten handgevormd en ruwwandig aardewerk behoren niet tot de grafinventaris.

GRAF095

Locatie: CNT070: S32.12
 Graftype: A ?
 Randstructuren: Kringgreppel (KG060: S32.15; S32.116)
 Vorm: Rond
 Omvang: 7,6 x - m
 Opening: NNW
 Datering: ROMMB, 150-300
 Crematieresten: 110 gr, vbr. gr. 3-5, M/V, 20+ jr.
 Inventaris CR: aw (vnr.795, 813), dierlijk bot en steen
 Inventaris KG: (32.116 V871 aw, hutteleem, steen (veel!))

Crematiegraf CNT070

Het graf betreft een schoon crematiegraf met verbrande en beroete grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een afgeronde vierkante vorm en meet ca. 154 bij 140 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.97 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met crematieresten, scherven handgevormd en gedraaid aardewerk, dierlijk bot en steen. De 110 gram wegende crematie is verspreid in de kuil aanwezig en betreft een vrouw of man ouder dan 20 jaar. De grafkuil ligt centraal binnen een kringgreppel. De kringgreppel heeft een afmeting van ca. 7,6 m en een opening in het NNW. De greppel wordt in het noorden deels oversneden door een huisplattegrond. In het noordoosten ligt een lege randstructuur tegen de kringgreppel aan en in het noordwesten mogelijk de randstructuur van CNT086. Door recente verstoringen en de vervuilinglaag zijn de oversnijdingen van de andere structuren met deze kringgreppel niet altijd even goed waar te nemen. In de kringgreppel is handgevormd aardewerk, hutteleem en maalsteen aangetroffen. Mogelijk betreft het een restant van het graf, dat verdwenen is bij de bouw van het erop gelegen huis.

Aardewerk

1. Geveerd bord Br 17a in techniek b. Ø rand 24cm, onverbrand, <5% compleet. Datering: 100-.
  2. Low Lands Ware pot HBW 140-2. Ø rand 25cm, verbrand, <5% compleet. Datering: 150-.
- Diverse kleinere fragmenten van handgevormd en gladwandig aardewerk, kurkurn en wrijfschaal.

Dierlijk bot

Onverbrand: humurus Rund en resten zoogdier.
Verbrand: groot zoogdier.

Steen

Maalsteenfragmenten.

Kringgreppel KG060

De grafkuil ligt in het centrum van de ronde randstructuur. De randstructuur heeft een afmeting van ca. 8,3 bij 8,3 m en er is een opening in het noordwesten. De greppel wordt doorsneden door de wandgreppels van Huis4.

Aardewerk

In de kringgreppels is handgevormd aardewerk aangetroffen.

GRAF096

Locatie: CNT073: S32.41
Graftype: A
Randstructuren: Kringgreppel (KG061: S32.43; S32.80)
Vorm: Rond
Omvang: ca. 4,2 x 4,2 m
Opening: NNW
Datering: ROMMB, 175-250
Crematieresten: 1170 gr, vbr. gr. 2-5, K, 15-20 jr.
Inventaris CR: aw (vnr.804, 808-810, 812, 817, 819), bouw materiaal en dierlijk bot
Inventaris KG: (32.43 V814 dierlijk bot, aw)

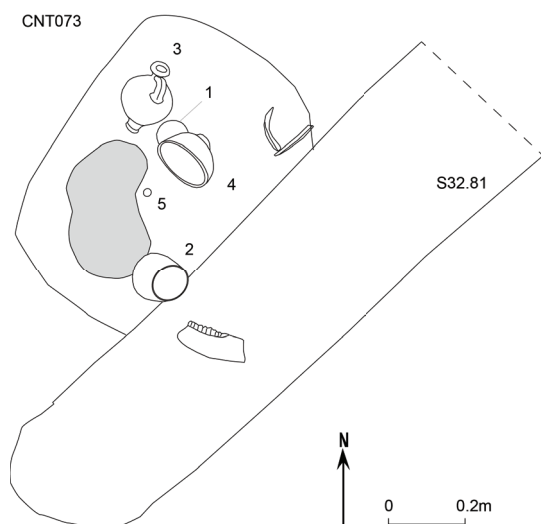
Crematiegraf CNT073

Het graf betreft een schoon crematiegraf met beroete en (on)verbrande grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een onregelmatige vorm, doordat het oostelijke gedeelte verstoord is. De kuil is mogelijk afgerond rechthoekig geweest en meet ca. 70 bij 120 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.93 m +NAP. De kuil is redelijk goed zichtbaar, maar verstoord. De vulling bestaat uit een schone laag met een crematieconcentratie, aardewerk en dierlijk bot. De 1170 gram wegende crematie ligt centraal in de kuil en betreft een 15 tot 20 jarig kind. In de concentratie is ook dierlijk bot en gedraaid en verbrand handgevormd aardewerk aangetroffen.

Naast de crematie, noordelijk in de kuil, ligt een kruik (nr 3) en daarnaast een beroete ruwwandige kom (nr 4) en een kleine geveerde beker met een kloddertje op de wand (nr 1). Ten zuidoosten van de crematie is een grotere beker aangetroffen (nr 2). Tussen de twee bekers in is een knikkertje gesitueerd (nr 5). Verspreid in het graf, zowel ten noorden als ten zuiden van de crematie, is dierlijk bot aangetroffen.

Aardewerk

1. Geveerde beker Nb 30 in techniek b, onversierd. Ø rand 5,4cm, Ø bodem 3,0cm, H 8,5cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 140-.
2. Geveerde beker Nb 30 in techniek b, onversierd. Ø rand 10,0cm, Ø bodem 5,0, H 14,8cm, onverbrand, 95-100% compleet. Datering: 140-.
3. Gladwandig kruik St 111 met tweeledig oor. Ø rand 4,3cm, Ø bodem 4,1cm, H 20,0cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 175-.
4. Ruwwandige kom Nb 104. Ø rand 11,0cm, Ø bodem 4,5cm, H onbekend, beroet, 75-100% compleet. Datering: 100-.
5. Knikkervorm, bolletje uit handgevormd aardewerk, Ø 2 cm.

Dierlijk bot

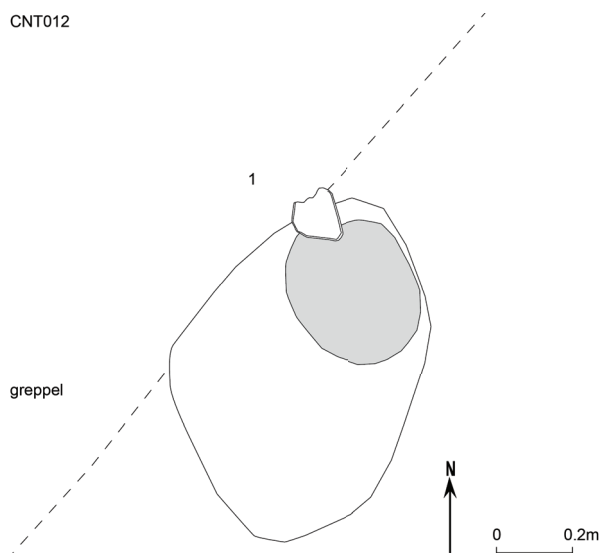
- 6. Onverbrand, onderkaak rond.
- 7. Onverbrand: schaap/geit, zoogdier, (woelmuisachtige, amfibie intrusies).

Kringgreppel KG061

De grafkuil ligt centraal binnen een kringgreppel. De kringgreppel heeft een afmeting van ca. 4,2 bij 4,2 m en een opening in het NNW. De greppel wordt in het noordoosten deels oversneden door de huisplattegrond, waardoor dit graf deels verstoord is. Er zijn namelijk vondsten in het gebied van het graf waargenomen welke tot de huisplattegrond lijken te horen.

GRAF097

Locatie: CNT012: S12.54
 Graftype: B
 Randstructuren: Geen
 Datering: ROMM, 100-300
 Crematieresten: 1172 gr, vbr. gr. 2-5, M/V, 20-30 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.460, 503, 504), dierlijk bot en steen

Crematiegraf CNT012

Het graf betreft een vuil crematiegraf met onverbrande grafgiften zonder randstructuur. De kuil heeft een onregelmatige vorm en meet ca. 105 bij 80 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.74 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een vuile laag met een crematienest. Het crematienest bevindt zich in het noorden van de kuil en bevat ook dierlijk bot en splinters aardewerk van een kom en een kruik. De 1172 gram wegende crematie betreft een 20-30 jarige man of vrouw. Ten zuiden van de crematie, in de vuile laag, zijn scherven van een gladwandige kruik aangetroffen. In het zuiden van de kuil bevindt zich dierlijk bot, steen en scherven handgevormd aardewerk, waaronder scherven van een kom.

Aardewerk

1. Bodem- en wandfragmenten van gladwandige kruik. Ø bodem 4,4cm, onverbrand, 25-50% compleet. Datering: 100-.
2. Handgevormde kom met verschraling van potgruis. 5-10% compleet. Datering: 1^e eeuw.

Dierlijk bot

3. Onverbrand wervel klein zoogdier, schaap/geit tand, varken tibia R, klein zoogdier
4. Verbrand: varken humurus, klein zoogdier.

Steen

Zwerfstenen, kiezels en zandsteen.

GRAF098***Kringgreppel***

Locatie: KG062: S32.72; S37.14
 Vorm: Rechthoekig
 Omvang: Ca. 8,4 x 6,4 m
 Opening: -
 Opmerkingen: De contouren van de kringgreppel zijn niet overal even duidelijk waargenomen.
 Inventaris: Geen

GRAF099

Locatie: CNT091: S37.1
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG063: S37.28)
 Vorm: Rechthoek
 Omvang: Ca. 5,9 x 5,4 m
 Opening: NNW
 Datering: -
 Crematieresten: 95 gr, vbr. gr. 3-5, Onbep., 12+ jr.
 Inventaris CR: Geen
 Inventaris KG: Geen

Crematiegraf CNT091

Het graf betreft een schone crematiedepositie zonder grafgiften omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een min of meer ronde vorm en meet ca. 67 bij 72 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.77 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met daarin centraal gelegen de crematieresten. De 95 gram wegende crematie betreft een persoon ouder dan 12 jaar.

De grafkuil ligt excentrisch, iets ten zuidoosten, in de rechthoekige randstructuur gelegen. In het zuidwesten loopt door de randstructuur een recente verstoring.

Kringgreppel KG063

De greppel heeft een afmeting van ca. 5,9 bij 5,4 m en een opening in het NNW. In het zuidwesten wordt de randstructuur deels oversneden door KG064 van Graf100. In de greppel zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF100

Locatie: S37.2
Graftype: E (BRK009)
Randstructuren: KG064: S37.15
Datering: 200-300
Crematieresten: Geen
Inventaris CR: Aw (V934, 944)

Brandrestenkuil

Kuil opgevuld met donkere houtskoollaag en verbrand aardewerk. De kuil is verstoord.

Aardewerk

1. Terra sigillata bakje Nb 11. Ø rand 10cm, verbrand, 5-10% compleet. Datering: 200-.
2. Terra sigillata kom Drag 38. Alleen de 'kraag' van de kraagkom is aangetroffen. <5% compleet. Datering: 140-.
3. Mogelijk *rotbemalt* bord Nb 53b. Door de sterke verbranding is het oppervlak verweerd, waardoor een eventuele verflaag niet meer zichtbaar is. Ø rand 18cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 200-.
4. Ruwwandig bord Nb112. Ø rand 19cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 175-.
5. Ruwwandige kan. Hiervan zijn alleen een fragment van het oor en van het onderste deel van de pot bewaard. <5% compleet. Datering: 175-.

GRAF101

Locatie: CNT003: S10.17
Graftype: A
Randstructuren: Geen
Datering: ROMV?
Crematieresten: 1226 gr, vbr. gr. 2-5, M/V, 20-30 jr.
Inventaris CR: aw en dierlijk bot

Crematiegraf CNT003

Het graf betreft een schoon crematiegraf zonder randstructuur. De kuil heeft een ovale vorm en meet ca. 50 bij 50 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.73 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit twee lagen, waarvan in de bovenste laag centraal de crematieconcentratie ligt en de onderste laag de uitzak van de bovenste laag voorstelt. De crematie met brandstapelresten, bestaande uit één scherf handgevormd aardewerk en dierlijk bot, ligt gesitueerd in het noordwesten van de kuil. De 1226 gram wegende crematieresten zijn van een 20-30 jarige man of vrouw.

Aardewerk

Eén fragment handgevormd aardewerk met kraslijnen. Dit is waarschijnlijk geen grafgift.

Dierlijk bot

Onverbrande resten middelgroot zoogdier, indet.

GRAF102

Kringgreppel

Locatie: KG065: S12.27
Vorm: Rechthoekig
Omvang: 5 x 3,5 m
Opening: -
Opmerkingen: Graf is verstoord door de huisplattegrond.
Inventaris: Geen

GRAF103

Locatie: CNT089: S37.5
 Graftype: A
 Randstructuren: Mogelijk kringgreppel (KG066: S37.16)
 Omvang: (onduidelijk)
 Opening: (onduidelijk)
 Datering: ROMMB, 160-250/300
 Crematieresten: 611 gr, vbr. gr. 3-5, Onbep., 15+ jr.
 Inventaris CR: aw (vnr.932), glas en dierlijk bot
 Inventaris structuur: Geen

Crematiegraf CNT089

Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on)verbrande grafgiften zonder randstructuur. De kuil heeft een afgerond rechthoekige vorm en meet ca. 55 bij 84 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.86 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag waarin alleen een 611 gram wegende crematieconcentratie aanwezig is en behoren toe aan een persoon ouder dan 15 jaar. Tussen de crematieresten zat een scherfje glas (spiegel?), dierlijk bot (varken) en scherven (on)verbrand handgevormd en gedraaid aardewerk. Het gedraaide aardewerk bestaat onder andere uit scherven van een bord en mogelijk splinters van een kruik. Rondom de grafkuil is geen randstructuur aangetroffen.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 32. Ø rand 18cm, verbrand, <5% compleet. Datering: 160-.
- Verder kleine fragmenten en splinters gladwandig, ruwwandig en handgevormd aardewerk.

Glas

2. Kleine scherfjes doorzichtig glas, misschien afkomstig van een spiegel.

Dierlijk bot

3. Verbrande rechterachterpoot varken en vogel, onverbrand resten middelgroot zoogdier.

Kringgreppel KG065

De grafkuil ligt mogelijk in een randstructuur, waarvan alleen de lengte van het westelijk deel lijkt te zijn waargenomen. Het noordelijke deel van de structuur wordt afgekapt of loopt over in KG064 en het zuidelijke deel door een recente verstoring. In de randstructuur zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF104***Kringgreppel***

Locatie: KG067: S10.7; S12.8
 Vorm: Rond
 Omvang: 5,4 x 6,1 m
 Opening: WZW
 Inventaris: Geen

GRAF105

Locatie: CNT077: S32.135
 Graftype: Inhumatie, 7-9 mnd zwangerschap
 Randstructuren: Geen
 Datering: -
 Inventaris structuur: Geen

Inhumatie CNT077

Het graf betreft een inhumatie zonder grafgiften en zonder randstructuur. De inhumatie is op een hoogte van ca. 8.61 m +NAP waargenomen en bevond zich niet duidelijk in een kuil. De inhumatie betreft een neonaat met een leeftijd in de 7 tot 9 maanden zwangerschap. Het kind ligt in foetushouding met de handen vooruitgestrekt en kijkt, met het hoofd in het westen gesitueerd, naar het noorden. Rondom de inhumatie is geen randstructuur waargenomen en er zijn geen (relevante) oversnijdingen. Tussen het menselijk bot zitten vier fragmenten middelgroot zoogdier.

GRAF106

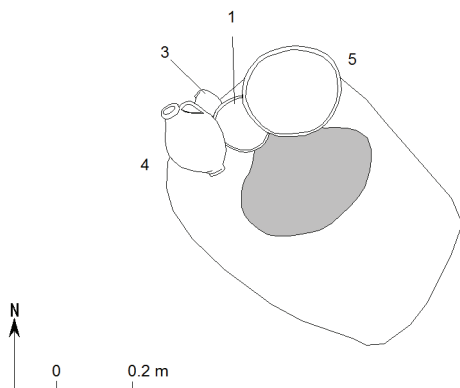
Locatie: CNT069: S32.10
 Graftype: A
 Randstructuren: Geen
 Datering: ROMMB, 175/200-300
 Crematieresten: 1824 gr, vbr. gr. 2-5, M?, 30-60 jr.
 Inventaris CR: aw (vnr.796, 798-802), dierlijk bot

Crematiegraf CNT069

Het graf betreft een schoon crematiegraf met beroete, afgeschilferde en verweerde grafgiften zonder randstructuur. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 32 bij 32 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.99 +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met een crematieconcentratie en grafgiften. De 1824 gram wegende crematie ligt centraal in de kuil en betreft mogelijk een man van tussen de 30 en 60 jaar oud.

De crematieconcentratie bevatte scherven van een geverfde beker. Ten noorden, tegen de crematie aan ligt een van binnen en buiten beroet bord (nr 5) en een licht verbrand bord (nr 1) waarvan de rode deklaag totaal verweerd is en waarop dierlijk bot is aangetroffen (rond). Daarnaast ligt een gladwandige kruik (nr 4) met een gat op de buik en een verweerde beker met een klontje op de wand (nr 3). Verder zijn in het noordoosten van de kuil nog scherven handgevormd en gladwandig aardwerk aangetroffen. Ten noordwesten van de kuil bevindt zich een dikke houtskoollaag.

CNT069

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 31, gestempeld. Het stempel leest MIILVRO. Meluro (stempel 2-a) was werkzaam in Trier van 170-220.²³² Onderop de bodem zijn drie kruizen aangebracht. Ø rand 18,1cm, Ø bodem 8,8cm, H 4,5cm, verbrand, 100% compleet. Datering: 170-220.
2. Geverfde beker Nb 32 in techniek b, versierd met kerfsnede. Ø rand 8,0cm, 5-10% compleet. Maten onbekend. Datering: 150-.

²³² Hartley & Dickinson 2010, 70.

3. Geverfde beker Nb 30 in techniek c. Ø rand 5,6cm, Ø bodem 3,5, H 7,8cm, verbrand?, 100% compleet. Datering: 150-
4. Gladwandige kruik St 111 met drieledig oor. Op de buik is een gat ontstaan, omdat de wand heel dun is. Ø rand 4,5cm, Ø bodem 5,4cm, H 28,0cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 175-.
5. Ruwwandig bord Nb 112. Het bord is aan binnen- en buitenzijde beroet. Ø rand 29,0cm, Ø bodem 21,0cm, rand 28,5cm en bodem 22,5cm, H 5cm, beroet, 95-100% compleet. Datering: 180-.

Dierlijk bot

6. Onverbrand inTS bord knieschijf en wortelbeen rond.

GRAF107

Locatie: CNT071: S32.11
 Graftype: A
 Randstructuren: Geen
 Datering: ROM
 Crematieresten: 564 gr, vbr. gr. 2-5, M/V, 20-30 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.783)

Crematiegraf CNT071

Het graf betreft een schoon crematiegraf zonder grafgiften en zonder randstructuur. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 43 bij 46 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.87 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar en de vulling bestaat uit een schone laag met een crematieconcentratie. De 564 gram wegende crematie bevindt zich centraal in de kuil en betreft een 20 tot 30 jarige man of vrouw. Tussen de crematieresten bevonden zich twee fragmenten handgevormd aardewerk. De grafkuil heeft geen randstructuur en er zijn geen (relevante) oversnijdingen. De kuil lijkt afgetopt.

Aardewerk

1. Twee fragmentjes handgevormd en indetermineerbaar aardewerk.

GRAF108

Graf 108 bestaat uit twee afzonderlijke grafkuilen gedeeltelijk boven elkaar gelegen op twee vlakken (vlak 1 CNT090 en 15 cm lager vlak 2 CNT093) binnen een mogelijke kringgreppel. Vermoedelijk betreft CNT093 een vulling van CNT090.

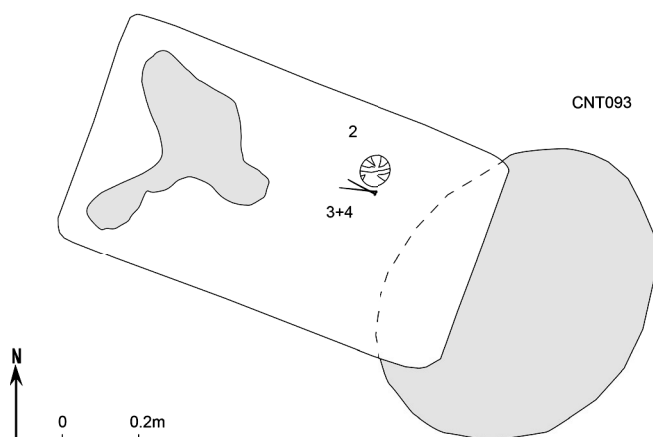
Locatie: CNT090: S37.8
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG082: S38.21; S27.54)
 Vorm: Rechthoek
 Omvang: (onduidelijk)
 Opening: (niet te zien)
 Datering: Eind 2^e eeuw en later
 Crematieresten: 671 gr, vbr. gr. 3-5, Onbep., 15+ jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.940), glas, met en dierlijk bot
 Inventaris KG: Geen

Crematiegraf CNT090

Het graf betreft een schoon crematiegraf met onverbrande grafgiften omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een rechthoekige vorm en meet ca. 110 bij 56 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.89 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met een crematieconcentratie, glas en metaal. De 671 gram wegende crematieconcentratie bevindt zich deels verspreid over het spoor, maar met een duidelijke concentratie in het westelijk deel van de kuil. De crematieresten behoren bij een persoon ouder dan 15 jaar. Tussen de crematieresten waren ook dierlijk bot (kip) en splinters gedraaid aardewerk aanwezig. In het oosten van de kuil zijn twee bronzen naalden aangetroffen (nr 3 en 4) en in het zuiden van het spoor een loodglazen spiegeltje (nr 2).

CNT090

Aardewerk

1. Splinters aardewerk waaronder mogelijk terra nigra en terra sigillata.

Glas

2. Glazen spiegel met loodlaag.

Metaal

3. Haarnaald met dubbelkonisch kop en ruilver siering op naald. Lengte 9,5 cm. Type Riha 12.11, datering eind 2^e eeuw en later.
4. Haarnaald met dubbelkonisch kop. Lengte 9 cm. Type Riha 12.11, datering eind 2^e eeuw en later.

Dierlijk bot

5. Verbrand: kip.
6. Onverbrand: Rund, schaap/geit/zoogdier.

Crematiegraf CNT093

Locatie: CNT093: S37.61
Graftype: C2
Randstructuren: Kringgreppel (KG082: S38. 21; S27.54)
Vorm: Rechthoek
Omvang: (onduidelijk)
Opening: (niet te zien)
Datering: Eind 2^e eeuw en later
Crematieresten: 10 gr, vbr. gr. 2-5, Onbep., 8+ jr.
Inventaris CR: Aw (vnr.958)
Inventaris KG: Geen

Het graf betreft mogelijk een crematiegraf waarbij de in lage hoeveelheid aanwezige crematieresten niet apart verzameld zijn, er grafgiften aanwezig zijn en is omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een ovale vorm en meet ca. 74 bij 70 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.74 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling tekent zich af als een vuile laag met daarin verspreid crematieresten en splinters handgevoemd aardewerk. De 10 gram wegende crematieresten betreft een 8+ jarige persoon. Hoewel de kuil binnen een kringgreppel is gesitueerd, is het twijfelachtig of er sprake is van een intentioneel graf vanwege de kleine hoeveelheid crematieresten en de overige vondsten.

Aardewerk

Drie splinters handgevoemd aardewerk.

Kringgreppel KG082

De grafkuilen lijken redelijk centraal binnen een rechthoekige randstructuur te liggen. De rechthoekige randstructuur moet echter als een mogelijk associatief spoor gezien worden, aangezien de omringende

randstructuur wat anders qua vorm en dikte is in vergelijking met andere om graven heenliggende randstructuren. De afmeting en een eventuele opening van de randstructuur zijn niet duidelijk aan te geven. De mogelijk associatieve sporen hebben geen (relevante) oversnijdingen en erin zijn geen vondsten aangetroffen.

GRAF109

Kringgreppel

Locatie: KG068: S38.24
 Vorm: Rond
 Omvang: Mogelijk ca. 6,7 x 7,0 m
 Opening: -
 Inventaris: Geen

GRAF110

Locatie: CNT094: S37.21
 Graftype: ADP008
 Randstructuren: Kringgreppel (KG069 S37.60; S38.26)
 Vorm: Rond
 Omvang: Ca. 7,2 x 7,2 m
 Opening: NNW
 Datering: 40-80?
 Crematieresten: Geen
 Inventaris CR: Aw (vnr.942)
 Inventaris KG: Geen

Aardewerkdepositie ADP008

De kuil betreft een aardewerkdepositie met scherven verbrand aardewerk omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een onregelmatige vorm en meet ca. 44 bij 82 cm. Het lijkt waarschijnlijk dat de kuil min of meer rond is geweest en het westelijk deel niet is waargenomen. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.91 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met daarin verspreid de scherven van een mogelijk verbrande kruik.

Aardewerk

Fragmenten van mogelijk een gladwandige kruik.

Kringgreppel KG069

De kuil is redelijk centraal, iets in het noordwesten van het centrum van de kringgreppel gelegen. De greppel heeft een diameter van ca. 7,2 m en een opening in het NNW. Hoewel deze kuil als enige kuil binnen de kringgreppel ligt kan de mogelijkheid van een grafkuil niet worden uitgesloten. Het kan hier echter ook gaan om een secundaire bijzetting. De randstructuur heeft verder geen (relevante) oversnijdingen, in de vulling is een fibula aangetroffen.

Metaal

1. Knikfibula in fragmenten, onverbrand, verbogen (samengeknepen beugel), type Almgren 20. Datering 40-80 n. Chr.

GRAF111

Locatie: CNT095: S37.19
 Graftype: C2
 Randstructuren: Geen
 Datering: ROMMB, 175/200-300
 Crematieresten: 59 gr, vbr. gr. 2-5, M/V, 20+ jr.
 Inventaris CR: aw

Crematiegraf CNT095

Het graf betreft mogelijk een crematiegraf waarbij de in lage hoeveelheid aanwezige crematieresten niet apart verzameld zijn, er (on)verbrande grafgiftten aanwezig zijn zonder kringgreppel. De kuil heeft een afgerond rechthoekige vorm en meet ca. 77 bij 69 cm in het vlak. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.85 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een donkere houtskoollaag waarin verspreid crematieresten en aardewerk aanwezig zijn. De 59 gram crematieresten betreffen een man of vrouw ouder dan 20 jaar. Het aardewerk bestaat uit scherven van een verbrand ruwwandig bord en scherven handgevormd aardewerk. De grafkuil heeft geen randstructuur.

Aardewerk

1. Ruwwandig bord Nb 112. Ø rand 16cm, Ø bodem 12cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 175-.

GRAF112

Kringgreppel

Locatie: KG070: S12.6
Vorm: Mogelijk rechthoekig
Omvang: - x 5,3 m
Opening: (onduidelijk)
Opmerkingen: Alleen het noordoosten van deze kringgreppel lijkt te zijn waargenomen.

GRAF113

Kringgreppel

Locatie: KG071: S32.8; S32.138
Vorm: Mogelijk rechthoekig
Omvang: (onduidelijk)
Opening: (onduidelijk)
Opmerkingen: Alleen een klein stuk van het oostelijk deel van deze kringgreppel is opgegraven.

GRAF114

Kringgreppel

Locatie: KG072: S32.139
Vorm: Mogelijk rechthoekig
Omvang: (onduidelijk)
Opening: (onduidelijk)
Opmerkingen: Alleen een klein stuk van het oostelijk deel van deze kringgreppel is opgegraven.

GRAF115

Kringgreppel

Locatie: KG078: S32.145
Vorm: Mogelijk rechthoekig
Omvang: (onduidelijk)
Opening: (onduidelijk)
Opmerkingen: Alleen een klein stuk van het oostelijk deel van deze kringgreppel is opgegraven.

GRAF116

Locatie: CNT066: S32.5
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG073: S32.140)
 Vorm: Rechthoek
 Omvang: - x 4,4 m
 Opening: (onduidelijk)
 Datering: ROMMB, 150-250
 Crematieresten: 234 gr, vbr. gr. 3-5, Onbep., 15+ jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.774, 777, 778), dierlijk bot, glas en met
 Inventaris KG: Geen

Crematiegraf CNT116

Het graf betreft een schoon crematiegraf met onverbrande grafgiften omgeven door mogelijk een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een afgerond rechthoekige vorm en meet ca. 45 bij 38 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.87 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met een crematienestje en eromheen grafgiften. De 234 gram wegende crematienest ligt centraal in de kuil en betreft een 15+ jarige persoon. Naast crematieresten bestond het nest ook uit dierlijk bot en splinters en scherven handgevormd en gedraaid aardewerk. Bij de crematie is metaal (schijffibula) en dierlijk bot aangetroffen. In het oosten van de kuil zijn kleine scherfjes doorzichtig glas en ten noordwesten is een scherp gedraaid aardewerk aangetroffen. Voor de rest liggen er verspreid wat scherven handgevormd en gedraaid aardewerk.

Aardewerk

1. Kleine fragmenten handgevormd, gladwandig en geveerd aardewerk. Het geveerde fragmentje (1g) is in techniek c.

Dierlijk bot

2. Verbrande rechterpoot van kip.
3. Verbrande voorpoot varken.
4. Plaatje runderbot gebroken in kleine fragmenten, bewerkt met puntcirkels.

Glas

5. Kleine scherfjes doorzichtig glas, misschien afkomstig van een spiegel.

Metaal

6. Applique-schijffibula met pressblech, verzilverd. Van de schijf is het binnenwerk met pressblech weggevreten. In de rand zijn twee rillen aangebracht. De speld heeft een tweedelige veerconstructie en veert doormiddel van een spiraalveer door een gegoten oog. Datering laat 2^e eeuw-3^e eeuw (150/180-250).²³³

Kringgreppel KG073

De grafkuil ligt in randstructuur KG073. Deze vierkante greppel heeft een afmeting van 5,6 x 5 m. Er is geen vondstmateriaal of opening aangetroffen.

233 Riha 1979, 89.

GRAF117

Locatie: CNT002: S10.2 (S12.3)
 Graftype: C1
 Randstructuren: Kringgreppel (KG074: S12.4)
 Vorm: Rond
 Omvang: Ca. 6,0 x 5,0 m
 Opening: NNW
 Datering: 175-200/300 n. Chr.
 Crematieresten: 1464 gr, vbr. gr. 2-5, M/V, 20-40 jr.
 Inventaris CR: Metaal, glas, aw, dierlijk bot
 Inventaris KG: (12.4 V493 aw)

Crematiegraf CNT002

Het graf betreft een crematiegraf waarbij de crematieresten niet apart verzameld zijn, er verbrande grafgiften aanwezig zijn en is omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een min of meer vierkante vorm en meet ca. 67 bij 68 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.68 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een ingezakte, donkere houtskoollaag met crematie- en brandstapelresten. De 1464 gram wegende crematie ligt verspreid ingesloten in de houtskoollaag. Het betreft een 20-40 jarige man of vrouw met een lichaamslengte welke waarschijnlijk tussen de 166 en 172 cm heeft gelegen. In de kuil bevond zich een grote verscheidenheid aan verschillende soorten incompleet en (zwaar) verbrand gedraaid aardewerk, metaal (waaronder een niet dtermineerbare as), dierlijk bot en klompen gesmolten lichtblauw glas.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Walters 79, Oost-Gallisch, gestempeld. Het stempel is onleesbaar. Ø rand 24,0cm, Ø bodem 12,0cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 160-.
2. Terra sigillata bord Drag 32, Oost-Gallisch, ongestempeld. Ø rand 29,0cm, Ø bodem 15cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 160-.
3. Geverfde beker Nb 32, techniek onbekend. De verflaag is weggebrand. Ø rand 10cm, verbrand, <5% compleet. Datering: 150-.
4. Gladwandige kruik St 111 met tweeledig oor. Ø rand 4,0cm, Ø bodem 5,0cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 175-.
5. Gladwandige kruik St 111 met drieledig oor. Ø rand 4,3cm, Ø bodem 5,6cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: 175-.
6. Bodem- en wandfragmenten van een kruik of kruikamfoor. Ø bodem 8,0cm, verbrand, 25-50% compleet. Datering: ROMM.
7. Ruwwandig bord Nb 112. Ø rand 21,0cm, Ø bodem, 13,0cm, H 3,5cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 175-.

Metaal

8. As, niet dtermineerbaar.
9. 99 Schoenspijkers, afkomstig van mogelijk twee schoenen.
10. Fragmenten van kleine korte brede spijkers (< 1 cm) ronde flens.

Glas

11. Prismatische fles: secundair verbrand blauwgroen glas, enkele fragmenten nog herkenbaar als afkomstig van fles. Datering 40-200 n. Chr.
12. Mogelijke beker, secundair verbrand blauwgroen glas, Ø rand 7 cm. Datering 1e-3e eeuw.
13. Eén fragment kleurloos glas, indet.

Dierlijk bot

14. Verbrand: (linker poot van) kip of eend.

Kringgreppel KG074

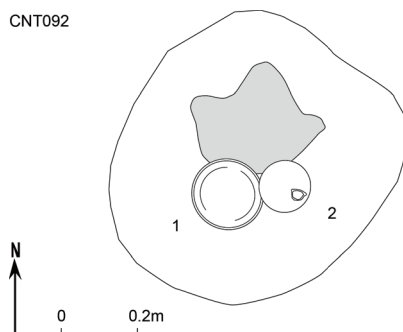
De grafkuil ligt min of meer centraal binnen een kringgreppel met een afmeting van ca. 6,0 bij 5,0 m en een opening in het NNW. Er zijn geen (relevante) oversnijding(en). In het noordwesten van de greppel, bij de opening, is een scherp handgevoemd aardewerk aangetroffen.

GRAF118

Locatie: CNT092: S37.65
 Graftype: B
 Randstructuren: Mogelijk KG075: S37.64; S10.4
 Vorm: Rond
 Omvang: (onduidelijk)
 Opening: (niet zichtbaar)
 Datering: ROMMB, 160-300
 Crematieresten: 780 gr, vbr. gr. 3-5, M?, 30-60 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.954-956) en metaal
 Inventaris KG: (10.4 V415 aw)

Crematiegraf CNT092

Het graf betreft een vuil crematiegraf met (on)verbrande grafgiften zonder randstructuur. De grafkuil heeft een onregelmatige vorm en meet ca. 58 bij 74 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.74 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar en de vulling bestaat uit een vuile laag met een crematieconcentratie, (on)verbrand gedraaid aardewerk en een bronzen knop. De 780 gram wegende crematieconcentratie bevindt zich in het noorden van de kuil en betreft mogelijk een man van tussen de 30 en 60 jaar. Tussen de crematieresten bevond zich houtskool en scherven verbrand aardewerk. Ten zuidoosten, tegen de crematieresten aan, is een kruik met verbrande scherven aardewerk gesitueerd. Ten zuiden, tegen de crematie aan en ten oosten, tegen de kruik aan is een verbrand bord met verbrande scherven aanwezig.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 32, gestempeld. Het stempel bevat een V. Ø rand 18,0cm, Ø bodem 8,2cm, H 4,7cm, verbrand, 75-100% compleet. Datering: 160-.
2. Gladwandige kruik met tweeledig oor. Ø bodem 5,0cm, onverbrand, 75-100% compleet. Datering: 100-.

Metaal

3. Knop van een haarnaald? Gesmolten.

Kringgreppel KG075

Hoewel het graf geen kringgreppel of andere randstructuur lijkt te hebben, is wel een langwerpige greppel van ca. 3 m lang ten noorden van de kuil waargenomen. In deze mogelijk associatieve greppel zijn scherven (on)verbrand aardewerk van onder andere borden en een kruikamfoor aangetroffen. Het noordwestelijke uiteinde van de greppel ligt tegen de kringgreppel van Graf117.

GRAF119**Kringgreppel**

Locatie: KG076: S37.66; S38.27
 Vorm: Rond
 Omvang: Ca. 8,1 x 7,9 m
 Opening: WNW
 Opmerkingen: -
 Inventaris structuur: Geen

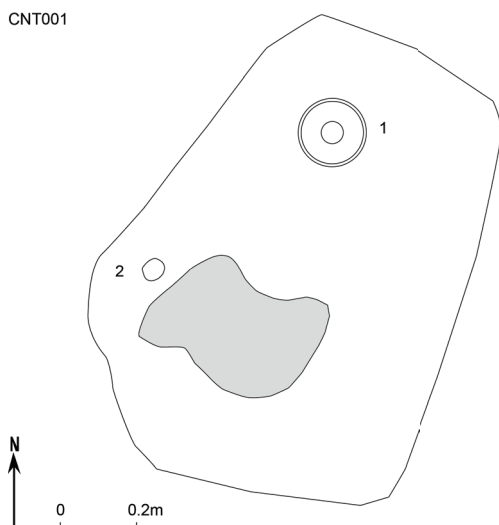
GRAF120

Locatie: CNT001: S10.5
 Graftype: A
 Randstructuren: Kringgreppel (KG077: S10.1; S12.1; S37.67)
 Vorm: Rond
 Omvang: Ca. 7,7 x 9,0 m
 Opening: (is niet zichtbaar, lijkt helemaal rond te lopen)
 Datering: 50-250
 Crematieresten: 914 gr, vbr. gr. 2-5, M/V, 20-40 jr.
 Inventaris CR: Glas, aw
 Inventaris KG: (12.1 V454 aw)

Crematiegraf CNT120

Het graf betreft een schoon crematiegraf met (on)verbrande grafgiften omgeven door een kringgreppel. De kuil heeft een min of meer ronde vorm en meet ca. 91 bij 119 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.78 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De kuilvulling bestaat uit meerdere lagen. De bovenste schone kuilvulling bevat de onderste helft van een mogelijk verbrande kruik (nr 1) en scherfjes handgevormd aardewerk. De onderste laag, iets ten zuiden van de kruik, bestaat uit de crematienest en brandstapelresten zoals verbrand glas, gedraaid aardewerk en dierlijk bot. De 914 gram wegende crematie betreft een 20-40 jarige man of vrouw met een lichaamslengte welke waarschijnlijk tussen de 166 en 172 cm heeft gelegen. De crematie ligt centraal in de kuil en bevat scherfjes doorzichtig glas en aardewerk. Ten westen van de crematie ligt een glazen aryballos. De vondsten geven geen strakke datering (vroeg-Romeins tot midden 3^e eeuw/ begin 4^e eeuw). De ligging van het graf in het grafveld (randzone zuidoost) doet echter vermoeden dat de datering vanaf de tweede helft van de 2^e eeuw gezocht kan worden: alle dateerbare graven in deze zone zijn aangelegd vanaf het midden of einde van de 2^e eeuw.

CNT001

Aardewerk

1. Bodem- en wandfragmenten van een oranje kruik of kruikamfoor. Ø bodem 7cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: Romeins.

Glas

2. Aryballos (V423), Isings 61: Ø buik 7,5 cm, H 5,8 cm, dikte bodem 6,5 mm. Lichtblauw dunwandig glas. Twee fijne oortjes, omgeving Keulen en Tongeren. Datering 50-250 n. Chr.
3. Dunwandige, kleurloze glasscherven, misschien afkomstig van een spiegel.

Kringgreppel KG077

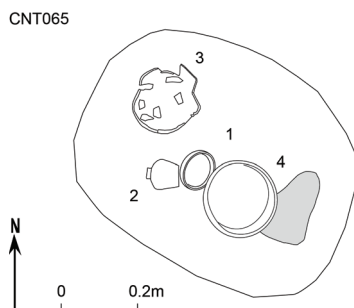
De grafkuil ligt centraal binnen een kringgreppel. De greppel heeft een afmeting van 7,7 bij 9,0 m. Een opening lijkt afwezig, maar het is mogelijk dat deze in het westen ligt daar waar de verschillende lagen lastig van elkaar te onderscheiden zijn. Er zijn geen (relevante) oversnijding(en) aangetroffen.

GRAF121**Crematiegraf CNT065**

Locatie: CNT065: S32.3
 Graftype: A
 Randstructuren: Waarschijnlijk geen kringgreppel
 Datering: ROMMB, 175/200-300
 Crematieresten: 128 gr, vbr. gr. 3-5, K, 0-2 jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.76, 770-772) en dierlijk bot
 Inventaris KG: Geen

Het graf betreft een schoon crematiegraf met onverbrande, verweerde en beroete grafgiften mogelijk omgeven door een rechthoekige randstructuur. De kuil heeft een afgeronde rechthoekige vorm en meet ca. 66 bij 48 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.80 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit een schone laag met een crematieconcentratie en gedraaid verweerd en beroet aardewerk. De 128 gram wegende crematieconcentratie bevindt zich in het oosten van de kuil en betreft een 0 tot 2 jarig kind. De concentratie bevatte daarnaast ook dierlijk bot. Ten zuidwesten van de crematie, deels bovenop de crematie, ligt een licht beroet bord (nr 4). Ten westen van het bord is een verweerd bakje (nr 1) aanwezig en een beker (nr 2). Helemaal in het westen van het spoor is de onderkant van een kruik (nr 3) aangetroffen.

Aardewerk

1. Terra sigillata bakje Drag 40, Oost-Gallisch, ongestempeld. Ø rand 9,7cm, Ø bodem 4,4cm, H 4,2cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 170-.
2. Geverfde beker Nb 30 in techniek b, onversierd. Ø rand 5,0cm, Ø bodem 2,8cm, H 8,0cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: mid II-.
3. Gladwandige kruik met tweeledig oor en ingeknepen voet. Hals en rand ontbreken, mogelijk St 111 vanwege de ingeknepen voet. Ø bodem 5,0cm, onverbrand, 25-50% compleet. Datering: 150-.
4. Ruwwandig bord Nb 112. Ø rand 19,5cm, Ø bodem 14,7cm, H 3,8cm, onverbrand, 100% compleet. Datering: 175-.

Dierlijk bot

5. Onverbrande resten middelgroot zoogdier.

GRAF122**Kringgreppel**

Locatie: KG079: S9.4
 Vorm: Rond
 Omvang: Mogelijk 5,5 x 5,7 m
 Opening: (onduidelijk)
 Opmerkingen: Kringgreppel wordt in het NNO door een recente versterking verstoord.
 Inventaris: Geen

GRAF123

Locatie: CR08: S9.2
Graftype: E (BRK010)
Randstructuren: Geen
Vorm: Rond
Omvang: 5,7 x - m
Datering: ROMLA, 270-350
Crematieresten: Mogelijk 1 gr, vbr. gr. 3-4, Onbep., onbekende leeftijd
Opmerkingen: Hoeveelheid crematieresten is te weinig om menselijk of dierlijk vast te stellen.
Inventaris structuur: Aw

Brandrestenkuil BRK010

De kuil betreft een brandrestenkuil. De kuil heeft een ovale vorm en meet ca. 36 bij 45 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.89 m +NAP. De zichtbaarheid van de kuil is onduidelijk. De vulling is onduidelijk, maar in de kuil bevinden zich verspreid gedraaid (on)verbrand aardewerk en een zeer kleine hoeveelheid crematieresten of dierlijk bot. Het bot is te weinig om menselijk of dierlijk vast te kunnen stellen. Het aardewerk bestaat uit een verbrand bord, beker en bak en een onverbrande kruikamfoor.

Aardewerk

1. Geverfde beker Nb 32 in techniek c met brede banen kerfsnede. Ø rand 6cm, Ø bodem 9,3cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: 150-.
2. Geverfd bakje Nb 38 in techniek c. Ø rand 11cm, Ø bodem 5cm, verbrand, 75-100% compleet. Datering: 270-.
3. Kruikamfoor met brede horizontale rand. De rand is gespleten, waardoor het type niet goed is te bepalen. Ø rand 4cm, Ø bodem 9cm, verbrand, 50-75% compleet. Datering: Midden-Romeins.
4. Ruwwandig bord Nb 113. Ø rand 17cm, Ø bodem 15cm, H 4cm, verbrand, 95-100% compleet. Datering: 270-.

GRAF124

Kringgreppel

Locatie: KG080: S9.1
Vorm: Rond
Omvang: (onduidelijk)
Opening: (onduidelijk)

GRAF125

Kringgreppel

Locatie: KG051: S25.1
Vorm: Rond
Omvang: ? x 7,3 m
Opening: NNW
Opmerkingen: Het ZO van de kringgreppel is niet opgegraven.
Inventaris: Geen

GRAF126

Kringgreppel

Locatie: KG081: S18.20; S18.31
Vorm: Rond
Omvang: onbekend
Opening: -
Opmerkingen: -
Inventaris: Geen

GRAF127

Locatie: S37.22
 Graftype: E (BRK011)
 Randstructuren: Geen
 Datering: 160-300
 Crematieresten: Geen
 Inventaris CR: Aw

Brandrestenkuil BRK011

De kuil betreft een brandrestenkuil. De kuil heeft een afgeronde rechthoekige vorm en meet ca. 107 bij 161 cm. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.89 m +NAP. De kuil is duidelijk zichtbaar. De kuil bestaat uit twee vullingen, waarbij de onderste, rechthoekige laag uit een enigszins vuile vulling zonder vondsten bestaat. De bovenste vulling ligt in het noordoosten van de kuil en heeft een ronde vorm, meet 51 bij 44 cm in het vlak en bestaat uit een duidelijk donkere houtskoollaag met daarin alleen verbrand aardewerk.

Aardewerk

1. Terra sigillata bord Drag 32. Ø rand 18cm, Ø bodem 9cm, verbrand, 10-25% compleet. Datering: 160-.
  2. Geverfde beker Nb 32 in techniek C. Ø rand 4,8cm, verbrand, <5% compleet. Datering:150-.
- Twee kleine gladwandige fragmenten.

GRAF128

Locatie: CNT074: S32.45
 Graftype: C2
 Randstructuren: In de kringgreppel van Graf086
 Vorm: Rond
 Omvang: Ca. 4,2 x 4,2 m
 Opening: NNW
 Datering: 175/200-250/300
 Crematieresten: 108 gr, vbr. gr. 2-5, Onbep., 15+ jr.
 Inventaris CR: Aw (vnr.807), dierlijk bot
 Inventaris KG: (32.43 V814 dierlijk bot, aw)

Crematiegraf CNT074

Het graf betreft mogelijk een crematiegraf waarbij de in lage hoeveelheid aanwezige crematieresten niet apart verzameld zijn, er onverbrande en beroete grafgiften aanwezig zijn binnen een randstructuur. De kuil heeft een ronde vorm en meet ca. 32 bij 40 cm. In het noordwesten is deze kuil deels door een recente versterking verstoord. De bovenkant van de kuil bevindt zich op ca. 8.97 m +NAP. De kuil is goed zichtbaar. De vulling bestaat uit twee lagen, waarvan de bovenste laag een donkere, houtskoollaag betreft met verspreid crematieresten, dierlijk bot en scherven beroet handgevoemd aardewerk. De tweede laag is de uitzak van de bovenste laag. De 108 gram wegende crematieresten betreffen een persoon ouder dan 15 jaar. De kuil is gesitueerd in de kringgreppel van Graf096.

Aardewerk

1. Handgevoemde drieledige pot met fijne kartelrand. De vershraling bestaat uit potgruis. Ø rand 30cm, beroet, 5-10% compleet. Datering: Romeins.

Dierlijk bot

Onverbrande resten van varken, schaap, middelgroot zoogdier.

Vervallen nummers

CNT 26, 38, 42, 43, 44, 61, 64, 68, 72, 96, S25.7

